Egyetemes történeti szöveggyűjtemény
Középkor
1/2. kötet

EURÓPA és KÖZEL-KELET

IV–XV. század

Egyetemes történeti szöveggyűjtemény, középkor
1/2. kötet

Szerkesztette:
Sz. Jónás Ilona

Harmadik kiadás

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1981

Egyetemi segédkönyv

Az anyagot gyűjtötték:

Sz. Jónás Ilona
Niederhauser Emil
Orosz István

Lektor:
Dr. Székely György

ISBN 963 17 5304 2 összkiadás
ISBN 963 17 5306 9

10.396-1984

© Sz. Jónás Ilona, Budapest, 1971

Kiadását az oktatási miniszter rendelte el

Feudális intézmények, politikai történet

174. Britannia pusztulása

Gildas (szül. 493). Az V-VI. századi Britannia történetéről írott műve: "De excidio et conquestu Britanniae". "Sapiens"-nek (Bölcsnek) nevezték. Britanniából Bretagne-ba menekült, itt is halt meg.

... A piktek[1] a sziget végében telepedtek meg elsőbben, és ott is maradtak, nem ritkán zsákmányoltak és dultak is. Az ily viszontagságok közepette pusztuló népre még száskajárás is szakadt, és még az előbbinél erősebb éhség is pusztított tovább. Midőn pedig megszűnt a pusztítás, dulás, a szigetet oly bőség árasztotta el, hogy hasonlóra azelőtt egy korban sem volt soha emlékezet. Mindezekkel a bujaság is növekedett. Hatalmas tőből sarjadva elhatalmasodott, hogy abban az időben méltán mondhatták: "Olyan bujálkodásról lehet hallani, minő még a pogányok között sincs". De nem csupán ez a vétek, de minden más is ami az emberi természettel szokott járni, és különösen az ami a közjót forgatja fel: az igazság utálata esküszegéssel és a hazugság szeretete a ravasz mesterkedéssel párosulva, a rossz kedvelése a jó helyett, a gonoszságnak jóságként való tisztelete, a sötétség kedvelése a napfény helyett, s a sátán elfogadása a fényesség angyalául. A királyokat nem Isten rendeléséből kenték fel, hanem olyanokat emeltek maguk fölé, kik másoknál kegyetlenebbek voltak. Nem sokkal később pedig azok, kik felkenték, korántsem az igazság kedvelése miatt, megölték őket, és még kegyetlenebbeket választottak. Ha pedig valaki békességesebb és az igazsággal valamivel inkább törődött, arra mint Britannia megrontójára irányult irgalom nélkül mindenek gyülölete és nyila...

Ekkor az összes tanácsadókat a kevély zsarnokkal együtt megvakították, és a haza oltalmára, de inkább pusztulására azt találták ki, hogy ama nagy szilajságu és kárhozatos szászok, kiket Isten és ember utál, az északi népek visszatartására miként a juhakolba a farkasok, bebocsáttassanak. Pedig ennél sohasem történhetett volna velük sem kárhozatosabb,

[1] A piktek a brit sziget északi részén és Skóciában éltek, valószínűleg prékelta nép, uralmukat az angolszászok szüntették meg a VI. században.

sem keservesebb. Ó az értelem mily mélységes sötétsége, ó az elmének mily kétségbeejtő és kegyetlen ingatagsága, azokat, kiket midőn még távol voltak, a halálnál jobban rettegtek, most, hogy ugy mondjam egy fedél alá behivni...

Monumente Germaniae Historica Auctores Antiquissimi, T. XIII. p. 36-38. (Krónikások-Krónikák. I. 32-33. o.)

175. Kelták és germánok harca Britanniáért

Beda (673-735), angol történetíró és tudós. Életének nagyobb részét a jarrow-i apátságban töltötte, mint szerzetes. Írásai nagy műveltségéről és szerénységéről tanuskodnak. "De Natura Rerum" c. munkája a kor természettudományának eredményeit foglalta össze. Számos Biblia-kommentárt is készített. Főmüve a "Historia Ecclesiastica gentis Anglorum..." - amit 731-ben fejezett be - címével ellentétben nemcsak egyházi mű, hanem egyik legfőbb forrásunk Anglia korai politikai történetére vonatkozóan. - A "tiszteletreméltó" (venerabilis) jelző csak Beda halála után jelent meg neve mellett.

XI. fejezet[1]... Rómát az alapítástól számított 1164. évben megostromolták a gótok, ez időtől szünt meg a rómaiak uralma Britanniában; ez csaknem 470 évvel azután történt, hogy Caius Julius Caesar erre a szigetre érkezett. A rómaiak azon a sáncon belül éltek, amit, mint említettük, Severus emelt a szigeten végig.[2] Lakóhelyük ennek déli oldalán volt, amint ezt az általuk épitett őrtornyok, városok, hidak és kövezett utak bizonyitják napjainkban; mégis uralmuk kiterjedt mind Britannia más, távolabbi vidékeire, mind olyan szigetekre, amelyek messze esnek Britanniától.

XII. fejezet. A skótok és a piktek által végigpusztitott britonok segítséget kérnek a rómaiaktól, akik másodszor is bejönnek és egy falat épitenek a szigeten keresztül; de amikor ezt a nevezett ellenség azonnal áttöri, a britonok még nagyobb veszedelembe kerülnek.

Ettől fogva Britanniának, amelynek egy részét a britonok lakták, nem volt többé felfegyverzett harcosa, katonai ereje, s hiányzott az életerős

[1] Eddig a pontig Beda klasszikus források alapján dolgozott. Saját ismereteket először ebben a részben nyújt, egy Orosiustól átvett fejezeten belül.

[2] Ez a sánc Gretna Green és a Tyne torkolata között húzódik.

ifjúság lelkesedése, egy szóval mindaz, amitől a tyrannusok[3] meggondolatlansága megfosztotta, s amit sohasem nyert vissza. Britannia a rablásnak volt kitéve, mintha egyáltalán nem ismerné a harc művészetét. Különösen két igen vad tengerentúli nép keltett nagy rémületet s okozott hosszú évekig tartó szenvedést: északnyugatról a skótok és északról a piktek. "Tengerentúlinak" hívjuk őket, nem azért, mintha Britannián kívül éltek volna, hanem mert messze laktak attól a részétől, amit a britonok bírtak, s tőlük két nagy tengeröböl választotta el őket, egyik keletről, másik nyugatról mélyen és szélesen benyult Britannia földjébe, bár nem értek oly messze, hogy találkozzanak. A keleti öböl közepén van Giudi városa,[4] a nyugatin, annak jobb partján Alcluith városa,[5] amely nyelvükben a Clyde sziklája jelenti, mert közel esik ehhez a folyóhoz.

E népek pusztitásai miatt a britonok követeket küldtek Rómába, levelekkel és könnyfakasztó fohászokkal kérték segítségüket, s örökös engedelmességet ígértek, ha a fenyegető ellenséget visszaverik. Azok tüstént küldtek egy felfegyverzett légiót, amely – a szigetre érkezve – szembeszállt az ellenséggel, belőlük sokat levágott, s a többieket előzte szövetségeseik földjéről. Miután a rómaiak megszabadították őket a legkegyetlenebb zsarnokságtól, azt a tanácsot adták, hogy építsenek falat a szigeten keresztül, a két tenger között, amely, az ellenség távoltartásával, meg tudja védeni őket, s ezután nagy diadallal hazatértek. A sziget lakói felépítették a falat, de nem kőből, mert ilyen munkához nem volt hozzáértő mesterük, hanem földből, ami miatt ez hasznavehetetlenné vált. Mégis, sok mérföldnyit építettek meg belőle azon két öböl, más szóval tengerbeszögellés között, amiről már szóltunk,[6] hogy ott, ahol hiányzott a víz védelme, ennek a sáncnak segítségével védhessék meg magukat az ellenség támadásaitól. A munka biztos nyomait - hogy mennyire széles és magas is volt ez a sánc – még ma is láthatjuk. Körülbelül két mérföldnyire kezdődik Abercorn apátságtól, nyugatra attól a helytől, amelyet a piktek nyelvében Peanfahelnek neveznek, angolul viszont Penneltun a neve: innen fut nyugatra s nem messze Alcluith városától ér véget.

De amikor korábbi ellenfeleik észrevették, hogy a római katonák elmentek, tüstént átkeltek a tengeren, betörtek a határokon s mindent leromboltak és letiportak, és keresztülgázoltak mindenen, ami előttük állt, mintha érett gabonát kaszáltak volna le. Ezért ismét követek mentek Rómába... egy légiót küldtek ismét, amely váratlanul érkezett ősszel, s nagy mészárlást végzett az ellenség között, s mindazokat, akik menekülni tudtak, átűzték a tengeren...

---

[3] Célzás a római helytartókra, akik légióikkal sorban átkeltek Galliába, hogy a császári címre pályázzanak.

[4] Meghatározhatatlan helység a Forth torkolatánál.

[5] Dunbarton, a Clyde mellett.

[6] A Clyde és a Forth torkolatai között, tehát nem azonos az előző római fallal.

Ekkor a rómaiak a britonok tudomására hozták, hogy a jövőben nem vállalhatnak ilyen fáradságos utat a védelmükre, és azt tanácsolták nekik, hogy inkább fegyverezzék fel magukat s gyakoroljanak, hogy harcolhassanak elleneikkel, akik nem bizonyulnának erősebbnek náluk, ha ők nem lennének elpuhultak a lustaságtól. Továbbá... egy erős kőfalat építettek a tengertől a tengerig, éppen azon városok mellett, amelyeket az ellenségtől való félelem következtében, az egykor Severus által emelt sánc mögött alapítottak. Ezt a falat, ami még ma is híres és látható, köz- és magánköltségen építették, s a britonok is segédkeztek benne. Nyolc láb szélesen és tizenkét láb magasan[7], egyenes vonalban emelkedett, ma is megcsodálható. Mikor ezt gyorsan befejezték, jó tanácsokat adtak az elcsüggedt népnek, s még a fegyverkészités módszereit is megmutatták nekik. Emellett meghatározott távolságonként tornyokat emeltek a tengerparton délfelé, ahol a hajóik voltak, hogy a tengert figyelhessék, mert onnan is várható volt a barbárok támadása, s úgy távoztak onnan, hogy soha vissza nem térnek.

Amint hazájukba tértek, a skótok és a piktek, akik tudták, hogy nem jönnek többé vissza, újra megjelentek s magabiztosabban mint valaha, elragadták az ottlakóktól a sziget minden északi és távoli területét egészen a falig. Támadásaikat a sánc tetején félénk őrség várta, ott aggódtak éjjel és nappal, kábultan és remegő szívvel. A másik oldalon az ellen gyilkos fegyverei nem henyéltek, s a gyáva védőket nyomorultul leszorítva a falról, földre teperték. Mit is mondhatunk még? Elhagyva városaikat és a falat, menekülni kezdtek és szétszóródtak. Az ellenség üldözte őket, s hamarosan még kegyetlenebb mészárlás következett mint bármikor előbb, a szerencsétlen lakosságot úgy szaggatták darabokra, mint a bárányokat valamilyen vadállat. Azok pedig, otthonuktól és vagyonuktól fosztottan az éhség szörnyétől úgy próbálták menteni magukat, hogy egymást rabolták és fosztogatták, saját torzsalkodásukkal tetézve a kívülről jött bajt, míg végül az ország élelem nélkül maradt, s azt csak vadászattal lehetett szerezni.

XIII. fejezet. Theodosius, az ifjabb idejében, amikor Palladiust küldték a Krisztus-hivő skótokhoz, a britonok Aetius consultól kérnek segítséget, amit az nem ad meg.

Urunk megtestesülésének 423. évében Honorius után Theodosius az ifjabb szerezte meg a hatalmat, s azt – mint a 45. uralkodó Augustus után – 26 évig gyakorolta. Uralmának nyolcadik évében Celestinus, a római egyház pápája Palladiust küldte a skótokhoz, akik Krisztus hívei voltak, hogy legyen az első püspökük. És uralmának 23. évében Aetiusnak, egy ismert embernek, aki patrícius is volt, lejárt a harmadik consulsága Symmachussal együtt. Hozzá küldtek egy levelet a britonok szerencsétlen maradékai, amely igy kezdődött: "Aetiusnak, a háromszori consulnak, a

[7] 2,44 m széles, 3,66 m magas (1 láb = 30,5 cm).

britonok panaszai", s a levélben így tudatták nyomoruságukat: "A barbárok beszorítanak a tengerbe, a tenger visszahajt a barbárokhoz; közöttük a halál két fajtája vár reánk: vagy lemészárolnak bennünket vagy vízbe fulunk." De hiába tették mindezt, nem kaphattak segítséget, mivel a rómaiakat ebben az időben a hunok királyaival, Blaedlával és Attilával folytatott igen súlyos háborúskodásaik foglalták le; s bár éppen a megelőző évben történt, hogy Blaedlát öccse Attila ármányosan megölette, mégis egymaga oly türhetetlen ellensége maradt a köztársaságnak, hogy szinte az egész Európát végigpusztította, megtámadott és pusztává tett városokat és erődöket...

XIV. fejezet. A britonok[8], akiket a nagy éhinség sarkall, kiűzik a barbárokat földjükről, de ezt hamarosan – a gabona bőségével együtt – szabados életmód, pestis és a nép pusztulása követi.

... Ezért tanácsot tartottak, hogy mit tegyenek, hol keressenek segítséget, hogy megakadályozzák vagy elhárítsák az északi népek kegyetlen és gyakori támadásait; s mindannyian megegyeztek Vortigern királyukkal, hogy a tengerentúlról a szászok népét hívják segítségül...

XV. fejezet. Az angelek népe, miután behívták Britanniába, szövetkezve annak lakosaival, először kiűzi az ellenséget, majd fegyvereit szövetségesei ellen fordítja.

Urunk megtestesülésének 449. évében Marcianus következett a trónon Valentinianusszal, mint a 46. uralkodó Augustus után, s hét évig volt hatalmon. Ekkor az angelek vagy szászok, akiket a fent nevezett király hivott be, megérkeztek Britanniába három hadihajóval, és ugyanezen király parancsára letelepedtek a sziget keleti partvidékén, mintha az ország megmentéséért akarnának harcolni, de valójában azért, hogy meghódítsák azt. Ennek megfelelően megtámadták az ellenséget, amely északról jött a harcba, s a szászok győzelmet arattak. Mikor ezt hazájukba hírül vitték, csakúgy, mint a sziget termékenységét és a britonok gyávaságát, jelentősebb flottát indítottak el, felfegyverzett harcosok erős csoportjával, amely csatlakozva a korábban érkezettekhez, legyőzhetetlen sereget alkotott. A britonok engedélyével az újonnan jöttek közöttük lakhattak, azzal a feltétellel, hogy hadat viselnek ellenfeleikkel az ország békéjének és biztonságának védelmében, s a britonok katonákhoz illő fizetséggel látták el őket.

Ezek a germánok három igen hatalmas néptől származtak, nevezetesen a szászoktól, angelektől és a jüttöktől. A jüttök törzséből származik Kent és Wight lakossága, vagyis az a nép, amely Wight szigetét bírja, továbbá akiket a nyugati szászok tartományában mind a mai napig jüttöknek neveznek, s ugyanezen Wight szigettel szemközt laknak. A szászoktól,

---

[8] A britonoknak ugyan sikerült ideiglenesen kiűzniük a támadó skótokat és pikteket, a győzelmük után bekövetkezett jólét azonban erkölcstelen élethez, gyűlölködéshez, csalárdsághoz vezet, majd különböző járványok sújtják őket. Ebben a helyzetben megújulnak a külső támadások is.

vagyis arról a vidékről, amelyet Ős-Szászországnak neveznek, származnak a keleti szászok, a déli szászok és a nyugati szászok. Végül az angelektől, vagyis abból az országból, amelyet Angulus-nak[9] neveznek és amelyről azt mondják, hogy attól az időtől egészen a mai napig lakatlanul áll a jüttök és a szászok tartományai között, származnak a keleti angelek, a középső angelek, a merciaiak, a northumbriaiak egész népe – azaz azok az emberek, akik a Humber folyótól északra laknak – és az angelek más népei. Az első vezetőik úgy mondják, két testvér, Hengest és Horsa voltak, közülük Horsát később a britonok egy csatában megölték, s Kent keleti részén ma is emlékmü áll nevével jelölve. Mindketten Wihtgils fiai voltak, aki Witta fia, aki Wecta fia, aki Woden fia volt, akitől sok ország királyi családja veszi eredetét.

Rövid idő alatt, amint a nevezett népek csapatai mohón beáramlottak az országba, az újonnan jött népek száma oly nagyon megnőtt, hogy félelmet keltettek ugyanazokban, akik behívták őket. S ekkor egyszerre szövetségre léptek a piktekkel, akiket mostanáig háborukban űztek, s fegyvereiket szövetségeseik ellen kezdték fordítani. És először arra kényszerítették azokat, hogy az élelmiszerek nagyobb tömegével lássák el őket, és keresve az alkalmat a vitára, fenyegetőztek, hogyha a több élelmet nem kapnák meg, felbontják a szövetséget, s elpusztítják az egész szigetet. Nem mulasztották el, hogy fenyegetéseiket beváltsák. Valóban, hogy röviden szóljunk, a tűz, amit a pogányok keze élesztgetett, Isten bosszuját nyilvánította ki a nép bűnei miatt, hasonlóan ahhoz, ahogyan egykor, a káldeusok által meggyújtva elpusztította Jeruzsálem falait és épületeit. Mert itt is, a könyörtelen győző kezétől – vagy méginkább a legfelsőbb Bíró szándékától – pusztultak a szomszédos városok és földek, s folyt a pusztítás keletről nyugatra, tengertől tengerig, bármi ellenállás nélkül, megszállva a halálra ítélt sziget egészét. Lerombolták mind a köz-, mind a magánépületeket; a papokat oltáraik előtt vágták le; nem voltak tekintettel rangra. A főpapokat nyájukkal együtt pusztították, tűzzel és vassal; s nem volt senki, aki eltemette volna azokat, akiket igy kegyetlenül lemészároltak. És az életben maradottak közül azokat, akiket a hegyekben fogtak el, halomra ölték, mások az éhségtől üzetve előjöttek és alávetették magukat az ellenségnek, hogy örökös szolgasággal szolgálják meg élelmük biztosítását, ha éppen meg nem ölték őket azonnyomban; egyesek szomorú szívvel tul a tengeren kerestek lakhelyet, mig megint mások, saját hazájukban maradva, nyomorult életet folytattak félelemmel teli s remegő szívvel a hegyek, erdők és meredek sziklák között.

C. Plummer: Venerabilis Baedae Opera Historica, Oxford, 1896. I. 11.

[9] Ma Angeln, északkelet Schleswigben, a dán határ mellett.

176. Békekötés az angolok és dánok között

Alfréd és Guthrum dán király szerződése, 886-890

Előszó. Ez az a béke, amelyet Alfréd király és Guthrum király és valamennyi angol nép és minden Kelet-Angliában élő lakos tanácsai kötöttek és esküjükkel megerősítettek, maguk és alattvalóik, mind az élők, mind a még meg nem születettek számára, akiknek fontos Isten kegyének és a mienknek elnyerése.

1. Először, ami határainkat illeti: fel a Themzén, majd fel a Lea-n, és a Lea-n egészen a forrásáig, majd egyenes vonalban Bedfordig, majd fel az Ousen-on a Watling utig.

2. Ezután, ha egy embert levágnak, mind angolt, mind dánt egyforma összegre értékelünk, nyolc fél-márkára finomított aranyban, kivéve a ceorlt, aki más földjét műveli és az ő (ti. a dánok) szabadosait, ezeket is egyforma összegekre értékeljük, mindkettőt 200 shillingre.

5. És valamennyien megegyeztünk azon a napon, amikor esküinket letettük, hogy egyetlen rabszolga vagy szabad ember sem mehet beleegyezésünk nélkül a dán hadseregbe, éppenúgy mint, az övéik sem a mienkbe. De ha ez történik, hogy szükségből valamelyikük értekezni kíván velünk, vagy mi övelük, jószágért avagy javakért, megengedjük azzal a feltétellel, hogy túszokat adjanak mint békebiztosítékot és mindannak bizonyítékát, hogy semmiféle csalárdságot nem terveznek.

Liebermann: Die Gesetze der Angelsachsen. T.I. Halle, 1903. p. 126.

177. Korai angolszász törvények

a) Ethelbert[1] király törvényeiből, (602-603?)

Ezek azon rendeletek, melyeket Ethelbert, Kent királya Szent Ágoston napján hozott.

1. Isten és az Egyház tulajdonáért (fizettessék) tizenkétszeres kárpótlás;[2] egy püspök tulajdonáért tizenegyszeres kárpótlás; egy pap tulajdonáért kilencszeres kárpótlás; egy diakónus tulajdonáért hatszoros kárpótlás; egy klerikus tulajdonáért háromszoros kárpótlás; a Templom csöndjéért kétszeres kárpótlás; a mise csöndjéért kétszeres kárpótlás.

2. Ha a király egy emberét magához rendeli és azt valaki ott megsebesíti (fizessen), kétszeres kárpótlást és a királynak 50 shillinget.

3. Ha a király egy emberének otthonában iszik és ott valaki bármi rosszat cselekszik, fizessen kétszeres kárpótlást.

4. Ha egy szabad meglopja a királyt, fizessen kilencszeres kárpótlást.

5. Ha valaki a király birtokán öl meg egy embert, fizessen 50 shilling kárpótlást.

6. Ha valaki megöl egy szabad embert (fizessen) 50 shillinget a királynak...

7. Ha valaki megöli a király saját kovácsát vagy hirnökét[3], fizesse a szokásos vérdíjat...

9. Ha szabad ember lop meg egy szabadot, fizessen háromszorosat és a királynak adja a birságot vagy a javakat.[4]

13. Ha valaki megöl egy embert egy nemes birtokán, fizessen 12 shilling kárpótlást...

17. Ha valaki elsőként hatol be erőszakkal egy ember birtokára, fizessen hat shilling kárpótlást; aki másodikként követi, 3 shillinget; a következők mindegyike (fizessen) egy shillinget.

---

[1] Kent királya, uralkodott 565-616. Az első angol uralkodó, aki felveszi a kereszténységet, törvényei a legrégibb írásban fennmaradt angol törvények.

[2] A kártérítések a lopott értékre vonatkoznak. A "kárpótlás" szó azonban a "büntetés" helyett áll, ld. Alfréd törvénykönyvének Bev. 49/7. cikkelyét a pénzbírságokról.

[3] A ladrinc szó jelentése bizonytalan.

[4] Utóbbi minden bizonnyal arra az esetre vonatkozik, ha nem tud fizetni.

18. Ha valaki fegyvert nyújt egy embernek, vita közben, és (ha addig még) nem történt sebesülés, fizessen hat shilling kárpótlást.

19. Ha valaki útonállást követ el, fizessen hat shilling kárpótlást...

21. Ha valaki megöl egy embert, fizesse a rendes vérdíjat, 100 shillinget.

22. Ha valaki megöl egy embert, fizessen 20 shillinget a nyitott sírnál, s 40 napon belül az egész vérdíjat.

23. Ha a gyilkos elmenekül az országból, rokonai fizessék meg a vérdíj felét.

24. Ha valaki egy szabad embert megkötöz, fizessen 20 shilling kárpótlást.

25. Ha valaki megöli egy ceorl[5] szolgáját, fizessen hat shilling kárpótlást.

26. Ha (valaki) megöl egy laet-et,[6] a legmagasabb osztályhoz tartozóért fizessen 80 shillinget, ha a második osztályhoz tartozót öl meg, fizessen 60 shillinget, ha a harmadik osztályhoz tartozót, fizessen 40 shillinget...

30. Ha valaki megöl egy embert, fizessen saját pénzével és kétségtelenül tulajdonában levő javaival, akármifélék is legyenek azok.

31. Ha egy szabad ember más szabad ember feleségével hál, jóvátegye azt vérdíjával, és szerezzen másik feleséget saját pénzén, s vezesse azt a másik otthonába...

33. Ha hajhúzás[7] történik, 50 sceatta[8] (fizettessék) mint kárpótlás...[9]

77. Ha valaki egy hajadont vásárol (menyasszonyi), fizetséggel kell megvásárolnia, ha semmi csalárdság nincs.

77/b. Ha mégis valami csalárdság van, vissza kell vinni haza, s a férfi kapja vissza pénzét.

78. Ha élő gyermeket szül, legyen övé a javak fele, ha a férje hal meg előbb.

---

[5] A legalacsonyabb szabad osztály tagja, paraszti birtokos.

[6] A ceorl és a rabszolga között álló "félszabad". Eredetét tekintve lehet felszabadított rabszolga, vagy az alávetett briton népesség tagja.

[7] A hosszú haj különböztette meg a szabadokat a rabszolgáktól.

[8] A penny őse, 12 sceatta tesz ki egy shillinget.

[9] A következő kb. 40 cikkely a sebesülésekért, illetve más sértésekért fizetendő kárpótlásokkal foglalkozik.

79. Ha gyermekeivel el akar menni, legyen övé a javak fele.

80. Ha a férj magánál akarja tartani (a gyermeket), (a feleség kapjon ugyanolyan részt) mint egy gyermek.

81. Ha nem szül gyermeket, atyai rokonaira szálljanak javai és a jegyajándék.[10]

82. Ha valaki erőszakkal ragad el egy leányt (fizessen), a tulajdonosnak 50 shillinget, és azután vásárolja meg a tulajdonostól beleegyezését (a házassághoz).

83. Ha már más ember (menyasszonyi) árat fizetett érte, ő (aki elrabolta) fizessen 20 shilling kárpótlást...

86. Ha egy szolga megöl egy másikat ok nélkül, fizesse meg a teljes értékét.

87. Ha egy szolga szemét vagy lábát megkárosítják, a teljes értékét meg kell fizetni.

88. Ha valaki megköti egy ember rabszolgáját, fizessen hat shilling kárpótlást...

90. Ha egy rabszolga lop, fizessen kétszeres kárpótlást.

b) Ine király[11] törvényeiből, 688-694

Prológus. Én Ine, Isten kegyelméből a nyugati szászok királya atyámnak, Cenrednek, és püspökömnek, Haedde-nek, és püspökömnek, Eorcenwoldnak tanácsával és segítségével, minden ealdormanemmel[12] és népem fő tanácsadóival, és Isten szolgáinak nagy gyülekezetével egyetemben lelkünk megváltását és királyságunk biztonságát vizsgáltuk, hogy népünk számára igaz törvényeket és igaz rendeleteket alkothassunk és azokat megerősithessük, hogy utóbb egyetlen ealdormanunk vagy alattvalónk se ferdíthesse el szándékunkat.

1. Először megparancsoljuk, hogy Isten szolgái tartsák be saját törvényeiket.

---

10) Tulajdonképpen a férj által az esküvő utáni reggelen adott kötelező "ajándékról" van szó.

11) A nyugati szászok királya, uralkodott 688-726.

12) Közigazgatási egység (tartomány) királyi ispánja (a normann hódítás után sheriffnek nevezik).

1/b. Ezután megparancsoljuk, hogy azok a törvények és határozatok, amelyeket a népnek be kell tartani, a következők:

2. Minden gyermeket 30 napon belül meg kell keresztelni, ha nem, 30 shilling kárpótlást kell fizetni.

3. Ha egy rabszolga vasárnap ura parancsára dolgozik, legyen szabad, s gazdája fizessen 30 shilling birságot.

3/b. Ha azonban a rabszolga ura tudta nélkül dolgozik, korbácsolják meg.

3/c. Ha egy szabadember dolgozik azon a napon, földesura parancsa nélkül, veszítse el szabadságát...

5. Ha valakit halálra ítélnek, s a templomba menekül, tartsa meg életét, s fizessen kárpótlást, amint a törvény kimondja rá.

5/b. Ha valakit korbácsolásra ítélnek, s a templomba menekül, a korbácsolást engedjék el...

7. Ha valaki felesége és gyermekei tudta nélkül lop, fizessen 60 shilling bírságot.

7/b. Ha azonban házanépe tudtával lop, valamennyit vessék rabszolgaságra.

7/c. Egy tízéves gyermeket lopásban bűnösnek lehet (tekinteni)...

11. Ha bárki honfitársát, rabot vagy szabadot, mégha bűnös is, a tengerentúlra ad el, fizessen érte (saját) vérdíjával...

13. Ha valaki a püspök jelenlétében hamisan tanúskodik s megszegi esküjét, fizessen 120 shilling kárpótlást...

23/d. Egy walesi bérlő[13] (vérdíja) 120 shilling, fiáé 100; egy rabszolgáért (fizettessék) 60 esetleg 50...

24/c. Egy walesiért, ha annak öt hide[14] földje van, fizessenek hatszáz vérdíjat...

32. Ha egy walesinek egy hide földje van, vérdíja 120 shilling; ha azonban csak fél hide-ja, 80 shilling; ha semennyije, 60 shilling.

33. A király walesi lovasának, aki üzenetét viszi, a vérdíja 200 shilling.

40. A ceorl birtokának télen és nyáron elkerítve kell lennie. Ha nincs elkerítve, s a szomszéd jószága a nyitott részen bejut, nincs semmilyen joga az állattal szemben; ki kell hajtania és viselnie a kárt...

---

[13] A walesi parasztok legmagasabb rétege.

[14] Régi angol földmértékegység, 120 acre = kb. 84 kat. hold.

42. Ha a ceorlöknek kerítéssel felosztott közös rétjük vagy más földjük van, s néhányan elkerítik részüket, mások pedig nem, és (ha a jószág) lelegeli a közös termést vagy füvet, azok, akik felelősek az átjárásért menjenek és fizessenek a többieknek, azoknak, akik elkerítették részüket, (adjanak) kárpótlást a kárért, ami történt. Azok pedig kérhetik a kártalanitást a jószág tulajdonosától, amint illő.

42/b. Ha azonban bármiféle jószág áttöri a kerítést és betör valahová, és a tulajdonosa nem akar vagy nem tud rá vigyázni; az aki a szántóján megtalálja fogja meg és ölje le; és a tulajdonos kapja meg a bőrét és a húsát és szenvedje el a többi elvesztését.

43. Ha valaki az erdőben meggyújt egy fát és felfedezik, fizesse meg a teljes büntetést, fizessen 60 shillinget, mert a tűz tolvaj.

43/b. Ha valaki az erdőben több fát kivág, s ezután felfedezik, fizessen három fáért egyenként 30 shillinget; a többiért nem kell fizetnie, akármennyi is volt, mert a fejsze áruló és nem tolvaj...

45. Ha valaki erőszakkal behatol a király vagy saját megyéje püspökének lakóhelyére, fizessen 120 shilling kárpótlást; ha egy ealdormanébe, 80 shillinget; ha a király thegnjének[15] lakóhelyére, 60 shillinget; ha egy gesith születésű[16] emberébe, akinek földje van, 35 shillinget...

51. Ha egy gesith születésü ember elmulasztja a katonai szolgálatot, fizessen 120 shillinget és veszítse el földjét; ha nincs földje, 60 shillinget; egy ceorl 30 shillinget, mint bírságpénzt a katonai szolgálat (elmulasztásáért)...

60. A ceorl, aki egy másik ceorl (ökör-) csapatát bérli, ha tudja, fizesse azt teljesen takarmányban, ... ha nem tudja, fizesse felét takarmányban, másik felét más javakban...

63. Ha egy gesith születésű ember elköltözik, magával viheti ispánját, kovácsát és gyermekei dajkáját.

64. Akinek 20 hide földje van, ha el kíván költözni 12 hide bevetett földet kell hátrahagynia.

65. Akinek 10 hide-ja van, 6 hide bevetett földet kell hátrahagynia.

66. Akinek 3 hide-ja van, másfelet kell hátrahagynia.

---

[15] Földbirtokos nemes.

[16] Szabad birtokos, aki mérsékelt nagyságú földért (kb. 5 hide) katonai szolgálatot teljesített. A thegn és a ceorl között átmenetet képező réteg hamar eltünt az angol társadalomból.

c) Alfréd király[17] törvényeiből

Bev. 28. Ha valaki jószágát egy barátjára bízza, s azt az ellopja, fizesse kétszeresét. Ha nem tudja ki lopta el, a barát tisztázhassa magát, hogy nem követett el csalárdságot. Ha élő jószág volt, s azt állítja, hogy katonák vitték el vagy baleset áldozata lett, s erre tanuja van, ne fizessen érte. Ha nincs tanuja, és (a tulajdonos) nem hisz neki, eskettessék meg.[18]

Bev. 30. Az asszonyokat, akiket varázslaton, boszorkányságon és bűvölésen kapnak, élni ne hagyd...[19]

Bev. 43. Ítélj igazságosan. Ne alkoss egy ítéletet a gazdagok számára és másikat a szegényeknek; sem egyet a kedvesnek s másikat a megvetettnek...[20]

Bev. 49.7. Miután sok ember vette fel Krisztus hitét s szent püspökök és bölcs emberek több zsinatot tartottak a földön mindenütt, igy Angliában is, miután itt is Krisztus hitére tértek, a megjelentek megállapodtak abban, hogy a Krisztus tanította kegyelem értelmében engedélyt adnak a világ földesurainak – és ez ne számítson bünnek – hogy pénzbeli pótlást fogadhassanak el majd minden emberi vétségért, amely kárpótlást pontosan meg is határozták; csak a földi úr ellen elkövetett árulásra nem mertek kegyelmet adni, mert a Mindenható Isten sem adott kegyelmet azoknak, akik elfordultak tőle, s Krisztus, Isten Fia sem adott annak, aki őt halálra adta; s ő parancsolta meg (mindenkinek), hogy úgy szeresse urát, mint Önmagát.

Bev. 49.8. Ezután a zsinatokon meghatározták az egyes emberi vétségekért járó kárpótlást és beírták azt a zsinatok könyveibe, egyikbe egy törvényt, másikba a másikat.

Bev. 49.9. Ezután Én, Alfréd király, összegyűjtöttem őket és megparancsoltam, hogy írják össze azokat, amelyeket ősapáink betartottak, ezeket én is elfogadtam, másokat, amelyeket nem óhajtottam, tanácsosaim hozzájárulásával elvetettem... Nem szándékoztam valamennyit írásba foglalni a saját akaratom szerint, mert nem tudhattam, hogy melyik felel meg majd azoknak, akik utánunk következnek. De azokat amelyek a legmegfelelőbbnek látszottak – bárhol is találtam őket, akár atyámfiai, Ine király vagy Offa, a merciaiak királya,[21] vagy Ethelbert, aki

---

[17] Wessex királya, uralkodott 871-900.

[18] Vö. Mózes II. könyve 23. 7., 8., 10., 11.

[19] Vö. uo. 23. 18.

[20] Vö. uo. 23. 1., 2., 3.

[21] Ez a törvénygyűjtemény nem maradt ránk.

először vette fel az angolok közül a keresztséget, idejéből származtak – ezeket közéjük gyűjtöttem, és másokat kihagytam.

Bev. 49.10. Ezután Én, Alfréd, a nyugati szászok királya megmutattam mindezeket valamennyi tanácsosomnak, és ők úgy mondták, hogy engedelmeskedni fognak nekik.

1. Először is megparancsoljuk, mint legfontosabbat, hogy mindenki tartsa be esküjét és fogadalmát.

1.1. Ha azonban valakit gonosz úton kényszerítettek bármelyikre, ura elleni árulást vagy törvénytelen segítséget kérve, akkor ha teljesületlenül hagyja, az jobb, mintha betartaná azt.

2. Ha valaki bármi bűne miatt olyan kolostorba menekül, melyet a király lát el,[22] vagy más kiváltságolt közösségbe, amelyet ez a tisztesség ért, kapjon három nap haladékot, hogy védhesse magát, kivéve ha békülni akar.

4. Ha valaki a király életére tör, közvetlenül vagy száműzöttek rejtegetésével, lakolják élete és minden vagyona elvesztésével.

4.1. Ha menteni akarja magát, tegye ezt a király vérdíjával (egyenértékű esküvel).

4.2. Így határozunk minden rendű és rangú embernél, akár ceorl, akár nemes, aki ura életére tör, lakoljon érte életének és minden javának elveszítésével, vagy mentse magát urának vérdíjával.

5. A templomok szentségéről pedig így határozunk, ha azokat püspök szentelte fel: ha egy ember, aki vérbosszú alá esik, futva vagy lovon eléri, senki se ragadhassa ki onnan hét napig, ha éhen kibirja addig, kivéve ha maga tör ki onnan fegyverrel. Ha valaki így tesz, feleljen a király védelmének és a templom szentségének (megsértéséért).

6. Ha valaki a templomban lop, fizessen egyszeri kárpótlást, s az egyszeri kárpótláshoz tartozó bírságot, és a kezét, amellyel lopott, vágják le...

12. Ha valaki a más fáját elégeti vagy kivágja, engedély nélkül, fizessen minden nagy fa után öt shillinget, s a többiért, akárhány is volt, 5 pennyt, és 30 shilling bírságot...

14. Ha valaki némán vagy süketen születik, s igy nem tudja tagadni vagy beismerni bűnét, apja fizessen kárpótlást vétségeiért...

16. Ha valaki tehenet vagy kancát lop, és elhajt egy csikót vagy bor-

---

[22] Egyes kolostorokat a királyi jövedelmekből tartottak fenn.

jút, fizessen (az utóbbiért) egy shilling kárpótlást, és az anyaállatért értékének megfelelően...

29. Ha valaki egy csapat emberrel megöl egy ártatlan embert, akiért kétszáz a vérdíj,[23] az aki beismeri, hogy lesújtott, fizesse meg a vérdíjat és a bírságot, s mindenki, aki a csapatban volt, fizessen 30 shilling kárpótlást a részvételért.

30. Ha a meggyilkolt vérdíja hatszáz,[24] minden ember (fizessen) 60 shilling kárpótlást a részvételéért a csapatban, aki lesújtott az pedig a vérdíjat és a teljes bírságot.

31. Ha a meggyilkolt vérdíja tizenkétszáz,[25] valamennyien (fizessenek) 120 shillinget, és aki lesújtott a vérdíjat és a bírságot.

32. Ha valaki nyilvános rágalmazásban bizonyul vétkesnek, s ezt rábizonyítják, büntetése ne legyen enyhébb, mint nyelvének kitépése, azzal a fenntartással, hogy megváltása se történhessék kevesebbel, mint vérdíjának megfelelő arányával...

35. Ha valaki megkötöz egy ártatlan ceorlt, fizessen neki hat shilling kárpótlást.

35.1. Ha valaki megkorbácsolja, fizessen neki 20 shilling kárpótlást.

35.2. Ha bebörtönzi, fizessen neki 30 shilling kárpótlást.

35.3. Ha bántalmazza, s közben elcsúfítja hajának levágásával, fizessen neki 10 shilling kárpótlást.

35.4. Ha megkötözése nélkül levágja haját, mint egy papnak, fizessen neki 30 shilling kárpótlást.

35.5. Ha levágja szakállát, fizessen 20 shilling kárpótlást.

35.6. Ha megkötözi és úgy vágja le a haját, mint egy papnak, fizessen 60 shilling kárpótlást...

38. Ha valaki egy gyűlésen a királyi ealdorman jelenlétében harcot kezd, fizessen vérdíjat és bírságot, mint illik, és ezelőtt 120 shillinget az ealdormannek mint bírságot.

38.1. Ha egy nyilvános gyűlést fegyvere kirántásával megzavar, (fizessen) 120 shillinget az ealdormannek bírságként.

39. Ha bárki harcot kezd egy ceorl házában, fizessen hat shilling kárpótlást a ceorlnak.

---

[23] Kétszáz shilling volt a ceorl vérdíja.

[24] A gesith vérdíja.

[25] A birtokos nemesek vérdíja.

39.1. Ha csak fegyverét rántja ki, s nem kezd harcot, ez fele legyen.

39.2. Ha mindezek bármelyike olyan ember házában fordul elő, akinek vérdíja hatszáz, a bírság háromszorosa a ceorl kárpótlásának. Egy olyan embernél, akinek vérdíja tizenkétszáz, a bírság a hatszázas duplája.

40. Erőszakos behatolás a király lakóhelyére 120 shilling; az érsekébe 90 shilling; más püspökébe vagy ealdormanébe 60 shilling; olyan emberébe, akinek vérdíja tizenkétszáz 30 shilling; akinek vérdíja hatszáz 15 shilling; erőszakos behatolás egy ceorl gazdaságába öt shilling.

41. Az olyan ember, akinek booklandja[26] van, amit atyafiai hagytak rá – parancsunk szerint ne idegeníthesse el azt rokonságától, ha oklevél vagy tanú (bizonyítja), hogy neki azok a férfiak, akik azt legelőször megszerezték, majd örökül ráhagyták, megtiltották.

F. Liebermann: Die Gesetze der Angelsachsen, Halle, 1903. T.I. p. 3-8., 15-123.

178. A frankok történetéből

Gregorius Turonensis: Historia Ecclesiastica Francorum. Gregorius Turonensis (539-593) Tours város püspöke volt. Tíz könyvből álló munkája az V-VI. századi frank állam politikai, vallási történetére vonatkozóan a legfontosabb források közé számítható.

Címe szerint egyháztörténet, valójában azonban nemcsak az egyház, hanem a fiatal frank állam történetét is felöleli. Írásának nagy része a saját maga által is átélt kor történetét tárgyalja s csak az első két kötet foglalkozik korábbi eseményekkel. Az első kötet a világ teremtésével kezdődik s a világtörténet, illetve a keresztány egyház történetének összefoglalását tartalmazza 48 fejezetben, Gergely püspök Pannóniából származó s igen nagy megbecsüléssel emlegetett szentéletű elődjének: Mártonnak 412-ben bekövetkezett haláláig.

A második könyv 43 fejezetben a vandálok Gallia ellen intézett támadásától (406) a Klodvig haláláig (511) eltelt évtizedek történetét foglalja össze, majd a III-X. könyvben a Klodvig frank államot felosztó négy fiának és ezek utódainak sötét korszakát tárgyalja 591-ig Sigibert király haláláig.

---

[26] Szabadon örökíthető föld, amit – eredetileg – a családon kívüli személyre is lehetett hagyni.

A terjedelmes mű megírásának célját abban fogalmazta meg az előszóban, hogy ne merüljön feledésbe "a gazok és igaz életüek" küzdelme. Ez a kissé naív, a jámborságot és istenes életet egy barbár korszakban is komolyan vevő pap leegyszerűsített szemlélete jellemző az egész műre. A "gazok" az egyház ellenségei, a pogányok az eretnekek, az "igaz életűek" az egyház támogatói, akiktől akkor sem tagadja meg rokonszenvét, ha tetteik nem kevésbé kegyetlenek, mint a gazoké.

Előadásmódját ő maga "művetlennek" nevezi, de a szerzőt a kor viszonyai között a legműveltebbek közé kell számítanunk. A kissé bőbeszédű leírásokat gyakran szakítja meg a szereplők szájába adott beszédekkel, amelyek kétségtelenül élénkítik stílusát.

(Az eredeti mű számos másolatban maradt az utókorra. Ezeket a montecassinói, leydeni, vatikáni stb. könyvtárak, illetve levéltárak őrzik. Nyomtatásban már 1512-ben megjelent s azóta is igen sok szövegkiadása és fordítása van.)

Bevezetés.

Kezdődik Gergelynek a turones-i[1] egyház püspökének előszava. Mivelhogy lehanyatlott, vagy még inkább kiveszett Gallia városaiban a szabad tudományokkal való foglalatoskodás éppen akkor, mikor sok minden ment végbe, jó is, meg helytelen is; mikor a pogányok szilajsága tombolt, a királyok dühösködése élesre fenve sújtott, mikor az eretnekek igyekeztek hatalmukba keríteni az egyházakat, míg a katolikusok védelmezték azokat; sokakban lángolt még Krisztus hite, némelyekben bizony ellanyhult; a jámborok gazdagították az egyházakat, a hittől szakadtak meg kifosztották – és nem találkozott a dialektika mesterségében járatos grammatikus[2] egy sem, ki mindezeket vagy prózai stílusban, vagy mértékes versben betükkel írta volna meg. Sokan felsóhajtottak hát mondván: "Jaj a mi napjainknak! mert íme, kiveszett közülünk a tudományok ismerete, és nincs a népek között, ki e jelenben történt dolgokat a könyvek lapjain tovább hírdetné!"

Ezeket, meg hozzájuk hasonlókat mindenkor szemem előtt látván, az elmúltakra emlékeztetőül mondottam el, hogy a majdan következők ismeretére jussanak. Beszédem műveletlen ugyan, de feledéssel takarni mégsem hagyhattam a gazok és az igaz életűek küzdelmeit. Főként pedig az bátorított, amin, mieink beszédét hallván gyakorta csodálkoztam: hogy a filozófusok módjára beszélő rétort kevesen értik meg, de sokan azt, aki paraszti szóval él.

Tetszett továbbá elmémnek, hogy az éveket a világ kezdetével szám-

[1] Turones vagy Turoni a mai Tours kelta eredetű neve.

[2] A jó latinság ismerője és oktatója.

láljam elő, és ez szolgáljon az első könyv kezdetéül is melynek részeit ím alább írtam meg[3]...

II. könyv, 27. Mindezek után Childericus meghalt és fia Chlodovechus vette át helyette a királyságot. Uralkodásának ötödik évében Syagrius római király, Aegidius fia Sessionae (Soissons) városában tartózkodott. Ez a város az említett Aegidius birtokának volt része. Clodovechus Ragnecharius nevü rokonával együtt, aki szintén király volt, ellene vonult és felszólította, hogy küzdjön meg vele. De az nem tért ki és nem félt ellenszegülni. Tehát mikor ütközetre került sor Syagrius látja, hogy alulmarad, ezért meghátrál és gyors futással Alarichushoz, Tolosa királyához menekül[4]. Clodovechus pedig követeket küld Alarichushoz, hogy adja ki neki, mert különben vegye tudomásul, hogy haddal támad rá Syagrius visszatartása miatt. Az pedig félt, hogy miatta magára zúdítja a frankok haragját – a gótokra jellemző a gyávaság – és megkötözve kiadja a követnek. Chlodovechus úgy rendelkezett, hogy (Syagriust) vegyék őrizetbe; királyságát a magáénak jelentette ki, őt pedig titokban kivégeztette.

Ebben az időben Chlodovechus serege számos egyházat kifosztott, mivel ő maga ekkor még a pogány tévelygéseknek volt a rabja. Tehát valamelyik templomból egy csodálatosan nagy és szép kelyhet ragadott el az ellenség az egyházi szolgálat egyéb ékességeivel együtt. Ennek az egyháznak a püspöke[5] pedig a királyhoz küld, és azt kéri, hogyha már mást nem kaphat vissza a szent edényekből, legalább azt a kelyhet kaphassa vissza az egyház. Mikor a király ezt hallotta, így szólt a követhez: "Gyere utánunk Sexonae-ba, mert ott fogjuk szétosztani mindazt, amit szereztünk. És ha a sors nekem juttatja azt az edényt, teljesítem a szentatya kérését". Ezután, mikor megérkeztek Sexonae-ba és az egész zsákmányt halomba rakták, a király így szólt: "Kérlek titeket, vitéz harcosaim, ne utasítsatok el, és részemen kívül legalább ezt az edényt engedjétek át nekem". Szavaival az előbbi kehelyre célzott. Mikor a király ezeket mondotta, a józanabb gondolkodásuak így válaszoltak: "Mindaz amit itt látunk, a tied dicső királyunk, de még mi magunk is uralmad alá tartozunk. Most tehát tégy tetszésed szerint, hiszen senki sem szegülhet ellen hatalmadnak". Mikor pedig ezek így beszéltek egy könnyelmű, gyűlölködő, hirtelen haragú ember hangos kiáltással magasba emelte harci bárdját, belevágta a kehelybe és igy szólt: "Ebből ugyan nem kapsz, csak

---

[3] Az első könyv a világ teremtésétől szent életű elődjének Márton tours-i püspöknek a haláláig (412) terjedő időszakot öleli fel.

[4] Syagrius galliai helytartó volt, s a nyugati birodalom bukása után (476) az itt tárgyalt eseményekig (486) önállóan kormányzott Gallia egy részén. II. Alarich (485-507) a nyugati gótok királya, kiknek állama Dél-Galliában 419-ben jött létre Tolosa (Toulouse) központtal.

[5] Remigius reimsi püspök.

amit igaz úton kisorsolunk". Erre mindenki elámult, de a király szelíd tűréssel magába fojtotta a sérelem miatt érzett nehezteléset. Fogta a kelyhet, visszaadta az egyházi küldöttnek, de lelke mélyén nem feledkezett meg a sértésről.

Egy év elteltével megparancsolta, hogy egész serege teljes fegyverzetben vonuljon fel és mars mezején mutassa meg fegyvereinek csillogását. Miközben végigjárta a sorokat és odaért a kehely széthasítójához, így szólt hozzá: "Senki sem hanyagolta el fegyvereit úgy mint te. Nem is jó a te dárdád, kardod meg bárdod semmire!" Ezzel kikapta kezéből harci bárdját és a földhöz vágta. Mikor az egy kissé lehajolt, hogy (bárdját) felvegye, a király magasba lendítette karját és csatabárdjával széthasította a fejét. "Ezt tetted te is Sexonaeban azzal a kehellyel" – mondotta. Így pusztult (megsértője), a többieket pedig hazaparancsolta, de tettével nagy félelmet keltett maga iránt.

Sokat háborúskodott, sok győzelmet aratott. Uralkodásának tizedik évében[6] haddal támadt a thoringusokra[7] és fennhatósága alá kényszerítette őket.

II. könyv 30. A királyné[8] pedig nem szűnt meg sürgetni férjét, hogy ismerje meg az igaz Istent és tagadja meg a bálványokat. De (Klodvig) semmiképpen sem akart az igaz hitre térni, mignem egyszer háborúba keveredett az alamannokkal; amikor a szükség arra kényszerítette, hogy megvallja azt, amit korábban szántszándékkal tagadott. Az történt, hogy amikor a két hadsereg hevesen összeütközött és nagy vérontás támadt, Chlodovechus katonái már ingadozni kezdtek. Amikor ő ezt látta, szemeit az ég felé emelte, szívét elszorította a felindulás, szemei megteltek könnyel és így szólt: "Jézus Krisztus Chrotchildis azt mondja te az élő Isten fia vagy és segítséget adsz a szorongatottaknak és győzelmet azoknak, akik benned bíznak, alázatosan könyörgök a te hatalmas segítségedért. Ha győzelmet adsz nekem ezen ellenségeim felett és megmutatod hatalmad, amellyel a nevedet viselő nép dicsekszik, hinni fogok benned és megkeresztelkedem a te nevedben. Mert imádkoztam isteneimhez, de azok, amint látom cserbenhagytak engem, azért ugy vélem, hogy tehetetlenek, mert nem tudják azokat megsegíteni, akik nekik szolgálnak. Hozzád fordulok tehát és hinni akarok benned, de előbb ragadj ki ellenségeim kezéből". És midőn ezt mondta, az alamannok hátat fordítottak és futni kezdtek. Midőn pedig látták, hogy királyuk elesett meghódoltak Chlodovechusnak és így szóltak: "Ne engedd, hogy népünkből még több elpusztuljon, hiszen a tieid (a te alattvalóid) vagyunk". Akkor Chlodovechus beszüntetvén a harcot, a népet (az alamannokat) hatalma alá vetette és békében hazatért. A királynénak pedig elbeszélte, hogy miként hívta segítségül Krisz-

---

[6] 491-ben.

[7] Thüringia lakói.

[8] Chlodovechus felesége Chrotchilda.

tus nevét és nyerte el a győzelmet. Ez uralkodásának tizenötödik évében történt.[9]

II. könyv 31. Akkor a királyné titokban odahivatja szent Remigiust, Reims város püspökét és kéri, hogy ismertesse meg a királlyal a megváltás igéjét. A pap magához kérette (a királyt) és négyszemközt kezdte rábeszélni, hogy az igaz Istenben, mennynek és földnek teremtőjében higgyen, a bálványokkal pedig ne törődjék, hiszen azok nem lehetnek használára sem neki sem másnak. (A király) pedig igy szólt: "Szívesen hallgatnék szavadra, szentséges atyám, csak az tart vissza, hogy a nép amely engem követ, nem tűri, hogy elhagyjuk az ő isteneit. De megyek és beszélek velük a te igéid szerint." Mikor pedig együtt volt népével, még mielőtt szólt volna, Isten hatalmának sugalmazására az egész nép egyhangúlag így kiáltott fel: "Halandó isteneinket elvetjük magunktól, jámbor király, és készek vagyunk követni a halhatatlan istent, akit Remigius prédikál".

Hírül adják ezt a püspöknek, aki nagy örvendezve mindjárt előkészíttet a keresztelő medencét. Tarka szőnyegekkel díszítik az utcákat, a templomokat fehér függönyökkel ékesítik, keresztelő helyiséget rendeznek be, illatszereket hintenek, csillognak az illatot árasztó gyertyák, és az egész templomot a keresztelő helyiséggel együtt isteni szagok töltik be. Isten a megjelentekkel annyira éreztette kegyelmét, hogy szinte a paradicsom illatai között képzelték magukat. A király pedig azt kérte a főpaptól, hogy őt keresztelje meg elsőnek. Odajárul az új Constantinus[10] a keresztvizhez, hogy megszabaduljon a bélpoklosság régi betegségétől, és hogy régi tetteinek szennyes foltjait a megújító vízzel lemossa. Mikor odalépett a keresztelő medencéhez, Isten szentje ezeket mondta ékesszóló szájával: "Megszelidülve hajtsd le fejed, sigamber;[11] imádd amit eddig felgyújtottál, gyújtsd fel amit eddig imádtál!"

A szent életű Remigius püspök pedig kiváló tudású és főleg a szónoklat tudományában járatos férfi volt, de szentség dolgában is annyira kimagaslott, hogy Szilveszter (pápa) erényeivel vetekedhetett. Mert van most könyv, amely életét ismerteti[12] és elmondja, hogy halottat is támasztott fel. Tehát a király vallást tett a mindenható isteni szentháromságról, megkeresztelkedett az Atya a Fiú és a Szentlélek nevében, és felkenték a

---

[9] 496-ban.

[10] Az előző fejezetben foglaltakkal együtt kétszeres utalás is történik Constantinus históriájára. Constantinust is egy csodálatos égi jel és a keresztények istenéhez küldött fohász vezette győzelemre, s térítette meg, mint Klodvigot, s a történet alapjául szolgáló vita a "Szent Szilveszter élete" azt is tudni vélte, hogy Constantinus a keresztvíz hatására gyógyult ki a leprából.

[11] "Sigamber" (sicambri) germán törzs Tiberius császár hódította meg őket, nagy számban éltek Gallia területén.

[12] Utalás az előző jegyzetben említett vita-ra. Szent Remigius a frankok apostola + 535-ben.

szent kenettel, Krisztus keresztjének jelével. Seregéből pedig több mint háromezren keresztelkedtek meg. Megkeresztelkedett az ő nővére Albofledis, aki nem sok idő múltán elköltözött az Úrhoz... Megtért Lanthechildis nevű másik nővére is, elhagyta az arianus eretnekséget, megvallotta az egylényegű Atya Fiú és Szentlelket...[13]

II. könyv. 37. Tehát Chlodovechus király így szólt övéihez: "Nagy bánat számomra, hogy ezek az ariánusok[14] hatalmukban tartják Gallia egy részét. Menjünk Isten segitségével és ha legyőzzük őket, vessük országukat fennhatóságunk alá". És mivel mindenkinek tetszett ez a beszéd, összegyűjtötte seregét és Pictavi (Poitiers) ellen vonult. Alarichus akkoriban itt tartózkodott. De mivel az ellenség egy része Turoni (Tours) határán vonult keresztül (Chlodvig) Szent Martinus iránti tiszteletből[15] úgy rendelkezett, hogy erről a vidékről a füvön és vizen kivül senki se vigyen el semmit. Egy katonája pedig ráakadt valami szegény ember szénájára és így szólt: "Hát nem azt mondta-e a király, hogy csak füvet vehetünk el semmi egyebet? De hiszen ez is fű! Nem hágjuk át tehát parancsolatát, ha ezt elvesszük." Mikor aztán erőszakkal elvette a szegény ember szénáját, a dolog a király fülébe jutott. Kardjával a szónál is gyorsabban megölte (a tilalma ellen vétő katonát), és így szólt: "Hogyan is reménykedhetünk a győzelemben, ha szent Martinust megbántjuk?" Ez elegendő volt ahhoz, hogy serege ezentúl semmihez se nyúljon ezen a vidéken. A király pedig követeket küldött a szent bazilikájához, ezekkel a szavakkal: "Menjetek és a szent helytől talán kaptok valami jóslatot győzelmünkre." Majd ajándékokkal látta el őket, hogy adják át a szent helynek és így szólt: "Ha te uram segítőm vagy, és úgy határoztál, hogy ezt a hitetlen és veled mindíg ellenkező népet a kezembe adod, szent Martinus bazilikájába való bevonulásomkor mutasd meg kegyes jóakaratodat, hadd tudjam, hogy méltónak tartod kegyelmedre szolgádat."

Igyekeztek tehát a szolgák, és a király parancsa szerint a (szent) helyhez járultak. Mikor éppen beléptek a bazilikába, a karvezető váratlanul ebbe az antifónába kezdett: "Te öveztél fel engem erővel a harcra, alám görbeszted az ellenem felkelőket. És megadtad, hogy ellenségeim meghátráltak és az én gyűlölőimet elpusztíthattam".[16] Mikor ezt a zsoltárt hallották, hálákat adtak az urnak és ajándékokat fogadtak a szent hitvallónak, majd boldogan tettek jelentést a királynak.

Ezután, mikor a (király) a Vigenna (Vienne) folyóhoz ért seregével, végképp nem tudta, hogy hol keljen át rajta, mert megáradt az esőzések-

---

[13] Az ariánusok és ortodox keresztények között a Szentháromság jellegét tekintve voltak különbségek. A mondat utalás arra, hogy a katolikusok a három isteni személyt egylényegűnek tartották.

[14] Ti. az akkor még ariánus nyugati gótok.

[15] Szent Márton Tours pannóniai származású püspöke a IV. század végén.

[16] XVIII. zsoltár 40-41.

től. És mikor ezen az éjszakán könyörgött az Úrhoz, hogy mutassa meg kegyesen a gázlót, ahol átkelhetne, reggel Isten akaratából egy csodálatos nagyságú szarvas gázolt bele a folyóba, és léptei nyomán a nép megtudta, hol kelhet át.

Megérkezik tehát a király Pictavi (Poitiers) városához, és amikor sátrán kívül tartózkodik, úgy látja, mintha egy tűzoszlop lépett volna ki szent Hilarius[17] bazilikájából és mintha feléje tartana. Ez is csak azt jelentette, hogy Hilariusnak, a szent hitvallónak a fénye segíti, és így annál buzgóbban harcoljon az eretnekek tábora ellen, amellyel ez a főpap is oly sokszor összecsapott a hit védelmében. Meg is parancsolta egész seregének, hogy sem ott, sem útközben ne fosszanak ki senkit, és senkinek vagyonát szét ne hurcolják. Eközben Chlodovechus király Alarichusszal, a gótok királyával Voullié mezején[18] tíz mérföldnyire Pictavi (Poitiers) városától megütközött. Az egyik fél távolról hajigálta dárdáit, a másik közelharcban, karddal védekezett. És mikor a gótok – szokásuk szerint – meghátráltak, Isten segítségével Chlodovechus királyé lett a győzelem. Segítőtársa volt (az ütközetben) a sánta Sigibertus[19] fia, név szerint Chloderichus. Ez a Sigibertus azóta sántított, hogy Tolbiacum[20] mellett, az alemannok ellen vívott ütközetben a térdén megsebesült. Ezután a király a gótok menekülése közben Alarichus királyt is megölte. Ekkor hirtelen két ellenség támadt rá, és lándzsájával mindkét oldalán megsebesítette. De mellvértje és gyors lova megmentette a pusztulástól (Chlodvigot). Sokan elhullottak itt az arvernusok népéből[21], akik Apollinariszszal[22] jöttek, és sokan a legelőkelőbb senatorok közül.

Amalarichus, Alarichus fia, Hispániába menekült a csatából, és apja királyságát bölcsen kormányozta. Chlodovechus pedig fiát, Theuderichust Albici és Rutina városán keresztül az arvernusok ellen küldte. (Theuderichus) el is ment, és ezeket a városokat a gótok országától egészen a burgundok határáig apja fennhatósága alá hajtotta.

Alarichus huszonkét évig uralkodott. Chlodovechus pedig a telet Burdigala (Bordeaux) városában töltötte, majd Alarichus minden kincsét elszállíttatta Tolosából és Ecolisna (Angôuléme) alá vonult. Az úr oly kegyes volt hozzá, hogy a (város) falai szeme láttára maguktól omlottak össze. Ekkor a gótok kiűzése után a várost uralma alá vetette. Mindezek

---

17) Szent Hilarius apát, a palesztinai remeték egyik példaképe (Remete), Szent Antal tanítványa volt, meghalt 372 körül. Tisztelete Galliában is elterjedt.

18) Vienne.

19) A ripuari frankok királya.

20) Város Köln mellett.

21) Az arverni törzs neve.

22) Sidonius Apollinaris fia.

után győzelmesen tért vissza Turoniba és sok-sok fogadalmi ajándékkal gazdagította Szent Martinus bazilikáját.

II. könyv. 38. Tehát (Chlodvig) Anastasius császártól consuli oklevelet kapott.[23] Ekkor Szent Martinus bazilikájában bibortunicát és chlamyst öltött, fejét pedig diadémával övezte. Majd lóra szállott, és a bazilika kapujától a városi templomig terjedő úton az összegyűlt népeknek saját kezével szórta az aranyat és ezüstöt. Jóakaratával és bőkezűségével elérte, hogy ettől a naptól kezdve consulnak és augustusnak szólították.

Turoniból eltávozván Parisii[24] városába ment és itt rendezte be királyi székhelyét. Ide ment utána Theuderichus is[25]...

II. könyv 40. Mikor Chlodovechus király Parisii városában tartózkodott, titokban Sigibertus fiához üzenetet küldött: "Ime atyád elaggott és beteg lábával sántikál. Ha meghalna – üzente – barátságunkkal együtt jog szerint nyernéd el királyságát." (Chlodericus) lelkét csábította az uralom vágya és elhatározta, hogy megöli apját. Mikor (Sigibertus) kiment Colonia (Köln) városából, átkelt a Rajnán és úgy intézte dolgát, hogy a buconiai erdőben sétálhasson, majd déltájban elszunnyadt sátrában. Fia orgyilkosokat küldött ellene, és itt az említett sátorban meg is ölette. (Azt hitte, hogy) most már majd övé lesz a királyság. De Isten akaratából abba a verembe hullott bele, amelyet apjának ásott ellenség módjára. Követeket küldött ugyanis Chlodovechus királyhoz, hogy jelentsék neki apja halálát és ezeket mondják: "Atyám meghalt és most kincseivel együtt enyém a királysága. Gyere el hozzám, hogy kincseiből azt, ami tetszik, szíves jóakarattal átadjam". Ő pedig így válaszolt: "Köszönöm jóakaratodat és arra kérlek, hogy odaérkező embereimnek mutasd meg mindazt, ami ezután a tied lesz. (A király követeinek) megérkeztével megmutogatja apja kincseit. Mikor a követek megtekintették a különféle (drágaságokat), (Chlodericus) így szólt: "Apám ebbe a ládikába szokta az aranypénzeket rakni" "dugd csak bele a kezed – mondják a (király követei)– egészen a fenekéig és kerítsd elő mindet!" Mikor ezt megtette és mélyen lehajolt, az egyik felemelte a karját és szekercéjével széthasította az agyvelejét. Így (Chlodericus) ugyanarra a sorsra jutott, mint amit méltatlanul ő művelt az apjával.

Mikor Chlodovechus tudomást szerzett Sigibertusnak és fiának megöletéséről, ő maga is megjelent (Kölnben), összehivatta az egész népet és így szólt: "Halljátok mi történt. Mikor én a Scaldis (Schelde) folyón hajóztam, Chlodericus, rokonom fia nem tágított apja mellől és folyton azt hajtogatta, hogy én meg akarom ölni. Mikor aztán (Sigibertus) a buconiai er-

---

[23] Anasztaziusz kelet-római császár (491-518) a gótokkal szemben kereste a frank király szövetségét. A vele való levelezés készitette elő Klodvig nyugati gótok elleni hadjáratát (511).

[24] A mai Párizs, az egykori Parisi nevű gall törzsről.

[25] Klodvig fia, halála után frank király.

dőben járt, (fia) gyilkosokat bérelt fel ellene és megölette. De miközben apja kincseit kutatta, valaki őt is leszúrta. Ami engem illet, semmiképpen sem vagyok részes a dologban, mert én nem volnék képes rokonaim vérét ontani, ilyen istentelenségre vállalkozni. De ha már így történt, azt tanácsolom nektek, hátha elfogadhatónak találjátok: térjetek énhozzám, hogy az én védelmem alatt legyetek". Mikor ezt hallották, összeverték pajzsaikat, helyeslőleg kiáltoztak, majd pajzsra emelték és így királyukká választották...

II. könyv 41. Ezután Chararichus[26] ellen vonult. Amikor (Chlodvig) Syagriusszal háborúskodott, ezt a Chararichust is segítségül hívta, de az távolmaradt: egyik felet sem támogatta, hanem az ügy kimenetelét várta. Az volt a szándéka, hogy a győztes féllel fog szoros barátságot kötni. Ezért neheztelt rá Chlodovechus, és most ezért támadt ellene. Csellel fogságba ejtette fiával együtt, majd megkötözve mindkettőt megnyiratta: Chararichust a presbiterek, fiát pedig a diaconusok közé rendelte. Mikor Chararichus a megaláztatás miatt panaszkodott és siránkozott, fia állítólag ezeket mondta: "Zöldelő fáról vágdosták le ezeket a lombokat[27], nem is fognak elszáradni, hanem mihamar kihajtanak, sőt még gyarapodnak is. Bárcsak pusztulna el az is ilyen hamar, aki (velünk) ezt tette".

Ezek a szavak úgy jutottak el Chlodovechus fülébe, mintha azzal fenyegetőztek volna, hogy hosszúra növesztik hajukat, őt pedig meg akarják ölni. (A király) erre mindkettőt lefejeztette. Haláluk után övé lett királyságuk, minden kincsükkel és népükkel együtt.

II. könyv 42. Ebben az időben Ragnacharius király Camaracumban (Cambraiban) oly féktelen módon élt, hogy alig tűrte még tulajdon rokonait is. Volt ennek egy Farro nevű tanácsadója, akit ugyanilyen mocskos bűnök szennyeztek be. Ez, ha valami ételt, ajándékot vagy bármit is hoztak a királynak, állítólag azt szokta mondogatni, hogy épp jó lesz neki, meg Farrójának. Ezért aztán a frankokat majd szétvetette a nagy méltatlankodás.

Ezután történt, hogy Chlodovechus aranyból való pereceket és öveket osztogatott embereinek (persze az egész csak hasonlított az aranyra, mert megtévesztésül csak bearanyozott réz volt), azért, hogy magához édesgesse őket. Majd mikor seregét ellene indította, az is kiküldte többször felderítőit, hogy kémleljék ki (az ellenség erejét). Mikor a hirnökök visszatértek, megkérdezte tőlük, milyen erős az (ellenséges) sereg. Azok így válaszoltak: "Nagyon is elegen lesznek neked, meg Farródnak". Mikor Chlodovechus odaért, felsorakoztatta ellene seregét. Ez a (Ragnacharius), mikor látta serege legyőzetését, el akart menekülni, de katonái megragadták, hátrakötözték a kezét és Richarius nevű testvérével együtt Chlodovechus király színe elé vezették. (Chlodvig) ezt mondta neki:

---

[26] A száli frankok egyik királya.

[27] Vagyis a hajfürtöket.

"Miért aljasítottad le nemzetségünket azzal, hogy engedted magad megkötözni? Jobb lett volna meghalnod" és magasra emelt bárdjával széthasította fejét. Majd testvéréhez fordult és így szólt: "Ha te segítségére lettél volna testvérednek, biztosan nem tudták volna megkötözni" – és szekercéjével ezt is ugyanúgy megölte.

Haláluk után árulóik észrevették, hogy az arany, amit a királytól kaptak, nem valódi. Mikor ezt megmondották a királynak, az állítólag így szólt: "Méltán kapott ilyen aranyat az, aki urát saját jószántából halálra juttatta". (Azt is mondta még), elégedjenek meg azzal, hogy élnek, nehogy uraik elárulásáért gyalázatosan bűnhődve, kínos halállal haljanak. Mikor ezt hallották, iparkodtak kegyeit elnyerni, és bizonygatták, menynyire elég nekik az is, ha életbe maradhatnak. Az előbb említettek pedig rokonai voltak a királynak. Rignomeris nevű testvérüket Chlodovechus parancsára gyilkolták meg Cenomanni (Le Mans) városában. Haláluk után egész királyságukat és minden kincsüket Chlodovechus nyerte el.

De még sok más királyt tétetett el láb alól, sőt közeli rokonait is, akiktől félt, hogy kiragadják kezéből a királyságot. Így terjesztette ki uralmát egész Galliára. Mégis, mikor egyszer összehívta övéit állítólag úgy nyilatkozott azokról a rokonairól, akiket ő emésztett el: "Jaj nekem, úgy maradtam itt, mint valami idegen csupa idegen között, és nincs senki rokonom, aki segíthetne rajtam, ha valami bajom támadna". Ezt sem azért mondta, mintha fájlalta volna halálukat, inkább cselből, hátha találna még valakit, akit megölethet.[28]...

VI. könyv. 46. Chilperich, ez a mi időnkben élő Néró meg Heródes Calensis (Calais) – helységébe ment, amely Paris városától mintegy 100 stádiumnyira van[29], és ott vadászgatott. Egy napon pedig, midőn a vadászatból visszatérvén – már erősen sötétedett – a lóról levették, s kezét a lovászlegény vállára tette, odajött valaki s tőrével hónaljába döfött, majd a szúrást megismételve a hasát döfte át. Mind szájából, mind hasának sebéből bőven omló vérrel együtt gonosz lelkét is kiadta.

Hogy mily gonoszságokat művelt, a következők olvasásából tudhatjuk meg. Mert igen sok vidéket pusztított el és égetett fel, miközben semmi bánatot nem érzett, hanem inkább örömet, miként hajdan Néró, midőn palotájának égése közben verseit szavalta. Vagyonuk miatt az embereket gyakorta büntette. Az ő idejében kevés klerikus szolgálta meg érdemeivel a püspökséget. Falánk volt, istene a hasa, és állította, hogy nálánál nincs okosabb. Két könyvet is írt, mintha Saedulius[30] lett volna, bár gyenge versecskéi semmi verslábra nem állíthatók. Ezekben, minthogy nem értett hozzá, a hosszú szótagok helyett rövideket rakott, a rövidek helyébe

---

[28] A II. könyv hátralevő két fejezete Klodvig haláláról s arról szól, hogyan temették el abban a bazilikában, amelyet felesége építtetett.

[29] A stadium római hosszmérték 190 m.

[30] Az V. század közepén élt keresztény költő.

meg hosszúakat. Más művecskéket, himnuszokat, meg miseimádságokat[31] is költött, melyek azonban teljességgel elviselhetetlenek.

A szegények ügyes bajos dolgai előtte gyűlöletesek voltak. Az úr papjait szakadatlanul káromolta, és szük körben senki máson nem gúnyolódott, csúfolódott inkább, mint az egyházak püspökein. Ezt könnyelműnek tartotta, amazt gőgösnek, azt duskálódónak, emezt bujának, fennhéjázónak vagy önteltnek. Semmit jobban nem gyűlölt mint az egyházakat, – gyakran hajtogatta: "Imhol szegényen maradt kincstárunk, íme gazdagságunk az egyházakhoz ment át, teljességgel nem mások, de csak a püspökök uralkodnak. Tisztségünk veszendőbe ment, s a városok püspökeire szállt." Ilyeneket mondogatván az egyházaknak hagyott testamentumleveleket gyakorta széttépte és atyjának intézkedéseit is (mert úgy vélte, különben senki sem marad, ki akaratát teljesítse) gyakorta lábbal tiporta.

Ami a bujaságot meg a gonosz ösztönöket illeti, ki sem gondolható olyasmi, amit tényleg végbe nem vitt. A nép bántalmazására meg mindíg új dolgokat agyalt ki. Akiket ugyanis ez időben bűnösnek talált, azoknak szemét kivájatta, parancsszóval. Rendeleteiben, melyeket a maga ügyeiben a bírákhoz intézett, mindig hozzáfüzte: "Ha valaki rendelkezésemet megvetné, szeme kivájásával bűnhődjék."

Senkit sem szeretett őszintén, de őt sem szerette senki. Ezért, midőn lelkét kilehelte, mindenki elhagyta. Mallulf silvanectumi (Senlis) püspök azonban, ki már harmadnapja várakozott sátorában, de látására nem juthatott, amint meghallotta, hogy megölték, oda járult, lemosatta és jobb öltözékeibe öltöztette. Éjszaka énekelve virrasztott mellette, azután hajóba tétette és szent Vince bazilikájában, mely Párizsban van, eltemette...[32]

VIII. könyv. 28. Fredegunda[33] két vastőrt készíttetett, melyekbe csatornát vésetett, elég mélyet ahhoz, hogy mérget lehessen beléjük helyezni, mégpedig azért, hogy ha a szurás nemesebb szerveket nem érintene, a méreg hatása pusztítsa el az életet. A tőröket két klerikusnak adta át a következő utasítással: "Vegyétek e kardokat, és amilyen gyorsan csak lehet, siessetek Childebert királyhoz koldusnak öltözve. Vessétek magatokat lábaihoz, mintha alamizsnát kérnétek tőle, aztán döfjétek kardotokat mindkét oldalába. Mégpedig azért, hogy Brunhilda, ki oly fennhéjázó módon uralkodik rajta, halála után hatalmamba jusson. Ha a fiatalembert oly jól őrzik, hogy nem juthattok közelébe, öljétek meg magát az

---

31) "Hymnos sive missas".

32) A VII. könyv Szent Salvius püspök halálának leírásával kezdődik és a toursi polgárok között kitört belső háború leírásával ér véget.

33) Klodvig unokájának I. Chlotharnak második felesége, aki állítólag rabszolgasorból származott, és a király azért ölte meg első feleségét Galswinthát, hogy Fredegundát feleségül vehesse. Brunhilda többek között azért volt ellensége Fredegundának, mert testvére volt Galswinthának, akit I. Chlothar megöletett.

ellenségemet, Brunhildát. E tettekért a jutalom az lesz, hogy ha ott halálotokat éritek, javakkal halmozom el rokonaitokat, ajándékokkal gazdaggá, és királyságom első embereivé teszem őket. Üzzetek el magatoktól minden félelmet és a haláltól való rettegés meg ne rendítse szíveteket, hiszen tudjátok, hogy minden embernek meg kell halnia. Férfiassággal fegyverezzétek fel lelketeket, gondoljatok arra, hogy minden bátor ember sietve indul a csatába. Amiből az következik, hogy rokonaitok nemesek lesznek, és mindenki mást felülhaladnak mérhetetlen gazdagságukkal és mindenki más fölé emelkednek." Míg azonban az asszony így beszélt nekik a klerikusok reszketni kezdtek, mert tulságosan nehéz feladatnak találták azt, amit az parancsolt. Látván ingadozásukat, italt rendelt nekik, aztán megparancsolta, hogy menjenek oda, ahová küldte őket. Bátorságuk erre hirtelen megnőtt, és megigérték, hogy mindazt végrehajtják, amit parancsolt. Mindazonáltal meghagyta nekik, hogy vigyenek magukkal egy, amaz itallal teli edényt, és ezt mondta: "Midőn már meg akarjátok tenni azt amit parancsoltam nektek, reggel, mielőtt a dologhoz láttok, igyatok ebből az italból. Ez meg fogja adni nektek azt a határozottságot, ami feladatotok megoldásához szükséges". Miután ily módon utasításokkal látta el őket, búcsút vett tőlük.

Útnak indultak, de midőn Suessionumba (Soissons) érkeztek, Rauchingis herceg elfogta és vallatóra fogta őket. Bevallották, hogy mi volt a céljuk; láncra verve börtönbe vetették őket. Néhány nappal később Fredegunda, ki már nyugtalankodott, meg akarta tudni, hogy a parancsát végrehajtották-e. Elküldte egy szolgáját, hogy tájékozódjon mit beszélnek nyilvános helyeken, és próbáljon elfogni egy hírvivőt, ki már Childebert halála hírével jár. A szolga elindult és Suessionum városába ment. Ott meghallotta, hogy a klerikusok börtönben vannak. Eljutott annak kapujához, de midőn ott beszédbe elegyedett az őrökkel, őt magát is elfogták és börtönbe vezették. Ekkor azután mindnyájukat Childebert királyhoz vezették. És miután vallatásra kerültek, elmondták az igazságot és kijelentették, hogy Fredegunda küldte őket, hogy meggyilkolják a királyt. "A királyné – mondották – azt parancsolta, hogy kolduskent jelenjünk meg és döfjünk beléd egy tört abban a pillanatban, midőn lábaidhoz borultunk, hogy alamizsnát kérjünk tőled. Ha a döfés nem esett volna biztos kézzel, a méreg amelyet a tőrbe helyeztek, gyorsabban kioltotta volna életedet". Miután így szóltak, különféle kínzásoknak vetették alá őket: levágták kezüket, orrukat és fülüket, és mindegyik különböző módon halt meg...[34]

VIII. könyv 41. Mindenfelé elterjedt a hír, hogy Praetextatus püspököt[35] Fredegunda parancsára gyilkolták meg. Hogy a gyilkosság vádja alól tisztázza magát, egyik szolgáját előhivatta, erősen megverette és így szólt: "Te vagy aki miatt a gyanú rám esett, mert te döfted le kardod-

[34] A következő fejezetek a spetimaniai hadjáratról Childebert fiának születéséről, Pretextatus püspök meggyilkolásáról tájékoztatnak.

[35] Rouen püspöke.

dal Praetextatust, Rhotomagum (Rouen) város püspökét". Kiszolgáltatta őt a főpap unokaöccsének, aki kinzásnak vetette alá. Ez az ember azután az egész gaztettet kivallotta: "Fredegunda királynétól száz aranypénzt kaptam, hogy megtegyem azt amit tettem. Ötvenet kaptam Melantius püspöktől és másik ötvenet a város főesperesétől. Ezenkívül megígérték, hogy szabad ember leszek és velem a feleségem is". E szavakra a püspök unokaöccse kardot rántott és a bűnöst darabokra vagdalta. Fredegunda pedig Melantiust tette püspökké, mert őt már kezdettől fogva a püspöki székre szánta...[36]

IX. könyv. 33. Rigontha, Chilperich leánya, szavaival gyakran megsértette anyját Fredegundát. Azt mondta neki, hogy ő az úrnő és anyjának szolgálni kell őt.[37] Ennek következtében gyakran ököllel mentek egymásnak és egymást arcul verték. Az anyja így szólt hozzá egy napon: "Miért vagy hozzám oly rossz lányom? Íme itt vannak atyád kincsei, melyeket én őrzök, vedd azokat és tégy velük amit akarsz". És miután beléptek a kincseskamrába, kinyitott egy ládát, mely tele volt nyakláncokkal, meg más ékszerekkel. Miután jó ideig szedegette elő az értékes tárgyakat a ládából és mutogatta leányának, végül is így szólt: "Már elfáradtam, nyúlj bele a ládába és vedd ki belőle azt, amit benne találsz". S miután ez belenyujtotta karját a ládába, hogy az ékszereket kivegye, anyja a láda tetejét fejére nyomta és minden erejéből annyira ránehezedett, hogy a leány szeme már kifordult helyéből. Egy szolgáló, ki a szobában volt, elkezdett kiáltozni mondván: "Segítség könyörgök, segítség. Íme, úrnőmet anyja megöli". Azok kik az ajtó előtt voltak, amint ezt meghallották berontottak és kiszabadították Rigonthát veszélyes helyzetéből és magukkal vitték. Mindez heves ellenségeskedés oka lett és a veszekedések meg a verekedések meg nem szűntek közöttük.

M.G.H. Scriptores-rerum Merovingicarum. Bd.I. Hannover, 1885. - Pourpardin, René: Gregoire de Tours Histoire des Francs. Paris, 1913. (Chrestomathia. I./II. 27, 31, 37, 38, 40, 41, 42). Krónikások, krónikák I. szerk. Mezey László. (Bevezetés VI. 46, VIII. 28, 41, IX. 33.)

---

[36] A VIII. könyv vége Leuvigild király haláláról, Childebert második fiának születéséről, a longobárdok elleni hadjáratról, a békét kérő longobárd követségről stb. tájékoztat.

[37] Utalás Fredegunda rabszolga származására.

179. Fredegar krónikájából

Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. A "Fredegarius Scholasticus" megkülönböztető neve egy (vagy több) burgundiai krónikairónak, aki(k) a VII. században egy "Világtörténet" kereteibe ágyazva szólt(ak) a frank állam történetéről a négy könyvre osztott műben. A krónika nagy része kompiláció, jórészt Toursi Gergely és Sevillai Izidor műveiből. Valójában csak a IV. könyvnek az a része eredeti, amely az 584 és 642 közötti időszakot tárgyalja.

Az eredeti krónika 642-ig tárgyalta a frank állam történetét, austrasiai szerzők azonban tovább folytatták az események leirását 768-ig (Continuationes), a karoling maior domusok érdekeinek megfelelően ábrázolva azokat.

IV. könyv. 47. Chlothar király uralkodásának harminckilencedik évében[1] fiát Dagoberust uralkodótársává emelte és Austrasia királyává tette. Magának csak azt tartotta fenn, ami az Ardenneken és a Vogézeken túl Neustriához tartozott.[2]

IV. könyv. 58. ... Uralkodásának kezdete óta élvezte Arnulfnak, Metz város istenes életű püspökének tanácsait, maiordomusa (palotanagya) pedig Pippin volt[3], és igy Austrasiában olyan sikerrel látta el királyi tisztjét, hogy messze földön minden nép magasztalta... A boldogságos Arnulf elhunyta után továbbra is maiordomusának Pippinnek és Chunibertus kölni püspöknek a tanácsait vette igénybe, és az ő hathatós támogatásukkal... úgy uralkodott a hatalma alá tartozó népek felett, hogy dicsőség dolgában egyik korábbi frank király sem mérkőzhetett vele.

Continuationes 13. Ugyanebben az időben (731-ben) Eodo herceg[4] eltért a kötött szerződéstől. Amikor erről Károly fejedelem[5] követei révén tudomást szerzett, mindjárt hadbaszállt és átkelt a Liger (Loire) folyón. Eodo herceget megfutamította, hatalmas zsákmányra tett szert... majd hazatért országába. Eodo herceg viszont, mikor látta, hogy legyőzték és megalázták, a szaracénok hitetlen népét hívta segítségül Károly fejedelem és a frank nemzet ellen. Ki is vonultak (a szaracénok) Abdirama nevű királyuk vezetése alatt[6], átkeltek a Geronna (Garonne) folyón és eljutottak

---

[1] 622-ben.

[2] Klodvig halála után a frank államot részekre osztották, ezek egyike, a délnyugati tartomány volt Neustria.

[3] I. Pippin maiordomus, Martell Károly nagyapja.

[4] Odó, Aquitania hercege.

[5] Martell Károly maiordomus.

[6] Abd- er- Rahman.

Burdigala (Bordeaux) városáig. Az itteni templomok elhamvasztása és a lakosság legyilkolása után továbbhatoltak egészen a pectavusok városáig (Poitiersig). Itt felgyújtották szent Hilarius bazilikáját – elmondani is fájdalom – majd a boldogságos Martinus otthonának (Toursnak) feldulására indultak. Károly fejedelem bátran felsorakoztatta ellenük seregét és fegyverrel szállt velük szembe. Krisztus segítségével ledöntötte sátraikat, megvívta a véres ütközetet, leterítette és megölte királyukat Abdiramát, seregét legázolta, úgy hogy győztesen maradt a csatatéren. Ilyen fényes diadalt aratott ellenségei felett[7]...

Continuationes. 20. Ekkor (737-ben) újból fellázadt az izmaeliták erős népe, akiket most kiforgatott névvel szaracénoknak is mondanak. Átgázoltak a Rhodanus (Rhône) folyón, csellel és csalárdsággal elfoglalták Avennio (Avignon) igen megerősített és magaslaton épült városát... és feldúlták az egész környéket. Károly a kiváló fejedelem testvérét, a bátor Hildebrand herceget küldte ellenük a többi herceggel és gróffal ezekre a vidékekre. Hamarosan meg is érkeztek az említett városhoz, sátrakat vertek... és csatasorba állították seregeiket, mig Károly a harcias fejedelem is odaért. Károly megerősített táborával körülvette és mindenfelől ostromolni kezdte a várost. Jerikó módjára, az ellenség lármája és a trombiták harsogása közepette, ostromgépek és kötélhágcsók segítségével felkapaszkodtak a falakra és az erődítményekre, behatolnak az erősen kiépített városba, felgyujtják, ellenségeiket foglyulejtik vagy leterítve megölik és lemészárolják, igy uralmukat hathatós módon visszaállítják. A harcias és diadalmas, nagy hirű Károly félelmet nem ismerve átkel seregével a Rhodanus folyón, bevonul a gótok területére (Septimániába) és előrehatol egészen Gallia Narbonensis határáig. Itt hires fővárosukat ostrom alá veszi, az Adice (L'Aude) folyó mentén végig körben, ostrommüveket építtet, a szaracénok Athima nevü vezérét csatlósaival együtt bezárja, körös-körül megerősíti táborait.

Ezek hallatára a szaracénok idősebbjei és fejedelmei, akik abban az időben Hispania földjén tartózkodtak, egyesítették minden erejüket és Amormacha nevü másik fejedelmük vezetése alatt fegyveresen és bátran Károly ellen indultak és készen álltak az ütközetre. De Károly az előbb említett győzedelmes vezér szembeszáll velük... Mikor az összecsapás megtörténte után a legyőzött és levert szaracénok látták, hogy királyuk elesett, megfutamodtak. Akik a futásból épen kerültek ki, hajókkal szerettek volna menekülni, ezért a tengerbe ugráltak, de a nagy tülekedés közepette csak egymást merítették alá. De a frankok is üldözésükre eredtek hajókkal és hajítógépekkel, ugyhogy igen sokan lelték halálukat a vízben. A frankok ezzel a fényes diadalukkal hatalmas zsákmányra tettek szert, rengeteg foglyot ejtettek, és a győzelmes fejedelem vezetésével

[7] A közbeeső fejezetekben két háború leírását találhatjuk meg. Az egyik akkor volt, amikor Odó halála után Károly bevonult Aquitaniába, a másikat a szászok ellen vívta.

feldulták a gótok tartományát. Több híres várost: Nemausust (Nimes), Agathát (Agde) és Baeterrae-t (Béziers) földig leromboltak, falait épületeit felégették... Az ellenség seregeinek legyőzése után Károly, mindenben Krisztust követve... sértetlenül tért vissza országába, a frankok földjére, uralmának támaszára.

Continuationes. 21. Két esztendő elmultával (739-ben) (Károly) előbb említett testvérét több herceggel és gróffal együtt seregestül a provinciába (Provence) küldi. Mikor eljutottak Avennio (Avignon) városáig, Károly sietve utolérte őket és az egész vidéket a nagy tenger partjáig fennhatósága alá rendelte.

M.G.H. Scriptores rerum Merovingicarum II. Hannover, 1888. (Chrestomathia. I. Bp. 1953. 106-108. o.)

180. Vita Sancti Leodegarii

... Az említett Ebroin[1] ugyanis annyira pénzsóvár volt és annyira fütötte a kapzsiság lángja, hogy csak azoknak adott igazságot, akik több pénzt hoztak neki. S minthogy némelyek a félelem miatt, mások azért, hogy igazságos ítéletet szerezzenek, tömték őt az arany és ezüstpénzek mérhetetlen sokaságával, mindezek a kifosztottság fájdalmától sarkalva, lelkükben igen felindultak ellene, mivel nemcsak ezt a rabló üzletet gyakorolta, hanem apró sérelmekért sok nemes ártatlan vérét is ontotta...

Közben, mig ez a dolog függőben volt, Chlothar király, szólíttatván az Urtól elköltözött ebből az árnyék világból. Ebroin azonban, akinek a szokás szerint az elhunyt Theoderik nevű vértestvérét kellett volna a királyi trónra emelni, az előkelők tanácsának meghallgatása után, a nagyravágyás érzésében felfuvalkodva nem akarta őket (az előkelőket) ebből a célból összehívni...

A nemesek sokasága azonban, akiknek, midőn az új királlyal való találkozásra siettek, Ebroin parancsára vissza kellett volna fordulniuk utjokban. Az (előkelők mégis) összejöttek a közös tanácskozásra (de) azt (Theoderikot) mellőzve, mindannyian annak ifjabb testvérét Childeriket kívánták királynak.

[1] Neusztrázia major domusa III. Chlothar és III. Thyerry névleges királysága alatt. Hatalmát II. Childérik Ausztrázia királya törte meg.

Igy az Ebroin zsarnokságától való félelmükben mindannyian Childeriket ültették mind Neustria, mind Burgundia trónjára.

M.G.H. Scriptores rerum Merovingicarum.
T. V. p. 286.

181. A Lorsch-i évkönyvekből

(Annales Laurishamenses Minores.)
Az évkönyv, amelynek szerzőjét közelebbről nem ismerjük a Worms melletti lorsch-i kolostortól kapta a nevét (ezért Annales Laurissenses vagy Laurishamenses), de az először Annales Laurissenses Maioresnek nevezett Annales Regni Francorumtól való megkülönböztetésül a kisebb lorsch-i évkönyveknek nevezték (Annales Laurissenses Minores). Az évkönyv 680-nal kezdve az évek rendjében tárgyalja a Karolingok történetét.

3

770. Berchta királyné[1] Lombardiában a törvényhozó gyülésben fellépett Desiderius király[2] ellen, és sok várost adtak át szent Péternek[3] és Berchta elvitte Desiderius leányát Frankhonba.

4

771. Meghalt Karlomann[4] király.

6

773. Károly király Itália tartományban volt.

7

774. Juniusban a frankok elfoglalták Ticenum városát és fogságba vitték magukkal Frankhonba Desiderius királyt, és Károly király elfoglalta a longobárdok királyságát és eljutott egészen Rómáig.

---

[1] Brechta vagy Berchtrada Pippin király felesége, Nagy Károly anyja.

[2] Longobárd király (756-774).

[3] Utalás a pápának történő adományokra, amelyek eredményeként született meg a pápák által "Patrimonium Sancti Petri"-nek tekintett egyházi állam.

[4] Nagy Károly testvére, akivel közösen örökölte a trónt.

779. Károly király úr újra Saxoniába ment, eljutott a Weserig és a lecsendesített szászok (hűség)esküt tettek és túszokat adtak...

13

780. Károly király újra csapatokkal indult Saxoniába és eljutott az Elba folyóig, és az összes szászok meghódoltak neki, és különféle túszokat szedett mind a szabadok, mind a litusok közül, és felosztotta ezt az országot püspökségekre, plébániákra és apátságokra, azzal, hogy keresztteljenek és prédikáljanak; és aztán (a papok) nagy tömegben térítették meg a pogányokat venedeket és frizeket. Onnan visszatérve (Károly) Itáliába ment, hátrahagyva Wormsban fiait, Pippint és Károlyt.

14

783. Meghalt Hildigardis királyné[5] és Berchta királyné. Ezután a király úr nagy hadsereggel Saxoniába indult, és megkezdődött a háború a felkelőkkel, és a szászok részéről sok tízezer embert öltek meg, és újra kezdődött a háború és a frankok csatáztak a szászokkal, és Krisztus kegyelméből megszerezték a győzelmet, és a szászok részéről sok tízezer embert öltek meg még többet, mint korábban. És a győztes (király) Isten kegyelméből visszatért Frankhonba és feleségül vette Fastradat[6], akit királynévá tett. Olyan szörnyű forróság volt, hogy sok ember kimúlt ettől a hőségtől.

17

784. Károly újból csapatokkal ment Saxoniába, amelyek két részre voltak osztva.... És igen nagy árvíz volt.

23

790. Ebben az évben a király gyűlést hívott össze Wormsba, de ez nem volt nagy mező[7], és ez az év háború nélkül telt el.

---

[5] Nagy Károly (első) felesége.

[6] Nagy Károly (második) felesége Radolf gróf lánya.

[7] Magis campus. A tavaszi és őszi törvénykező gyűléseket egyre sűrűbben helyettesítették a szűk királyi tanács bevonásával tartott gyűlések.

34

801. És mivel akkor a görögöknél megszakadt a császárok dinasztiája és a hatalom felettük asszonyok kezében volt[8], az látszott helyesnek az apostoli Leo pápa, a pápai tanácsban résztvevő összes szent atyák valamint a többi keresztény nép előtt, hogy a frankok királyát Károlyt császárnak nevezzék, hiszen ő tartja hatalmában magát Rómát, ahol mindig a császárok székhelye szokott lenni, de uralkodik a többi székvárosok felett is végig Itáliában, Galliában és Germániában; minthogy a Mindenható Isten ezeket a székhelyeket mind az ő hatalma alá engedte, ezért igazságosnak tűnt számukra, hogy Isten segítségével és az egyetemes kereszténység kívánságára Ő (Károly) felvegye ezt a címet. Ezt a kívánságot megtagadni maga Károly király sem akarta, s a mi Urunk Jézus Krisztus születése ünnepén a Leo pápa úr által történt felszentelésekor a császári címet felvette.

36

803. Ebben az évben Károly császár az aacheni udvarban ünnepelte meg a húsvétot és gyűlést hívott össze Mainzba, és ezt az évet háború nélkül töltötte el, hacsak nem számítjuk annak, hogy kisebb csapatokat küldött oda, ahol az szükséges volt.

M.G.H. Scriptores rerum Merovingicarum. I.

182. Nagy Károly

a) Einhard: Vita Karoli Magni

Einhard (770-840) Nagy Károly udvari történetírója, bár nem viselt a palotában hivatalt, mégis a császár kegyeltje és bizalmasa volt. Részese és egyik irányítója annak a szellemi pezsgésnek, amely Nagy Károly udvarát jellemezte, s amelynek vezére a Britanniából származó Alcuin volt.

Einhard, aki a saját nevét Einhart-nak és nem Eginhardnak irta, ahogyan a tudományos irodalomban is sokan használják, Germániából származott előkelő családból. Születési helye Maingau. Műveltségének alapjait a fuldai kolostorban szerezte meg. Megismerte a

[8] Utalás Nagy Károly kortársára Iréne bizánci császárnőre.

római irodalom klasszikusait, költőket és történetírókat, de olvasta a keresztény egyházatyák műveit is.

A királyi udvarban Károly közvetlen környezetébe került. A Vita Karoli Magni-t Suetonius császár életrajzai – főleg az Augustusról írt életrajz – hatása alatt írta meg, jó latinsággal, igen szemléletesen.

1. A Merovingok nemzetsége, amelyből a frankok királyaikat szokták választani, mint köztudomású, egészen Hildericus királyig állt fenn, akit István római pápa rendelkezésére megfosztottak trónjától, megnyírtak és egy monostorba zártak. Látszat szerint talán csakugyan Hildericusszal szakadt vége (a nemzetségnek), de valójában (a királynak) már régtől fogva nem volt semmi hatalma, és a puszta királyi címen kivül semmi más tekintetben nem volt tündöklő jelenség, mert az államkincstár és az államhatalom a palotanagyok kezében volt, akiket maiordomusoknak (maiores domus) neveztek, és akiknek személyében a birodalom feletti legfőbb hatalom egyesült. A királynak nem maradt más hátra, mint hogy csupán a királyi névvel megelégedve, hosszú hajjal, lecsüngő szakállal üljön a trónon és úgy tegyen, mintha csakugyan ő volna az uralkodó, meghallgassa a mindenünnen érkező követeket és távoztukkor közölje velük látszatra önálló elhatározását, valójában azt amire kioktatták vagy éppen amit megparancsoltak neki. Pedig a haszontalan királyi cimen és azon a kikönyörgött életjáradékon kívül, amelyet a palotanagy tetszése szerint utaltak ki neki, nem volt semmi más birtoka, mint egyetlen falusi jószága. Ez is alig járt valami jövedelemmel: egy ház volt rajta és csekély számú szolgaszemélyzet, amely szükségleteiről gondoskodott és rendelkezésére állott. Bárhova kellett mennie, ökörfogatos szekéren utazott, amelyet falusi módon egy pásztorember hajtott. Így járt be a palotába, igy ment a népgyűlésre, melyet az ország javára évenkint hívtak össze. De a birodalom kormányzását a majordomus látta el, minden bel- és külügyet ő intézett.

2. Ezt a tisztséget (a maior domusét) akkor, amikor Hildericust megfosztották trónjától Pippin, Károly király atyja már mintegy örökjogon töltötte be. Mert az ő atyja Károly[1], aki a zsarnokokat egész Frankhonban[2] – magának követelvén az uralkodást – megfékezte és a szaracénokat, akik egész Galliát el akarták foglalni, két nagy csatában, az egyik Aquitaniában Poitiers mellett, a másik Narbonne-ban a Berre folyó mellett (volt), úgy legyőzte, hogy Hispániába kényszerültek visszatérni, ezt a hivatalt, amelyet atyja Pippin adott át neki kiválóan vezette. Mert ezt a

[1] Martell Károly majordomus.

[2] "Per totam Franciam" A kortársak a frankok királyságát sűrűn nevezik Francia-nak, amelyet Einhardus korában a nyelvileg is elkülönülő keleti Franciát (Francia orientalis = Germania), és a romanizálódott nyugati Francia-ra (Francia occidentalis) osztottak fel.

tisztséget a nép nem másnak szokta adni, mint annak, aki mind nemzetségének fényére mind vagyonának terjedelmére nézve a többiek közül kitűnt...

3. Pippint pedig a római pápa kezdeményezésére palotanagyból királlyá választottak, miután 15 éven át vagy valamivel még tovább is egyedül uralkodott Frankhonban, befejezve az aquitaniai háborút, amelyet Aquitania hercege Waifarius ellen kilenc évig egyfolytában viselt, vizkórságban megbetegedvén nappal meghalt, két gyermeket hagyott hátra Károlyt és Karlmann-t, akikre Isten akaratából a királyság átszállt. A frankok, ahogyan történni szokott, ünnepélyesen mindkettőjüket királlyá választották egy általános gyűlésen, azt a feltételt szabva, hogy az egész királyságot egyenlően osszák fel... Karlmann a királyság két évi közös igazgatása után megbetegedvén meghalt, testvérét Károlyt pedig az összes frankok királyává választották...

5. Valamennyi háborúja közül ahányat csak viselt, az aquitaniai volt az első... Hunoldus, aki Waifarius halála után Aquitaniát el akarta foglalni, és a már majdnem végigharcolt háborút megkísérelte újult erővel folytatni – arra kényszerítette, hogy Aquitaniát kiürítse és Wasconiába[3] meneküljön. De itt sem hagyta megállapodni, hanem átkelt a Garonne folyón és Lupusnak Wasconia hercegének követei utján megparancsolta, hogy a szökevényt szolgáltassa ki, ha ezt sietve meg nem teszi, haddal fog ellene vonulni. De Lupus jobb belátásra tért, és nemcsak Hunoldust adta ki, hanem tartományával együtt ő maga is meghódolt (Károlynak).

6. Az aquitaniai dolgok elintézése és a háboru befejezése után... Hadrianus római püspök[4] kérésének és könyörgésének engedve, háborút indított a langobardok ellen. Ezt István pápa esdeklésére még atyja (Pippin) elkezdte, de (a hadjárat) hatalmas nehézségekbe ütközött, mivel bizonyos frank előkelőségek, akikkel tanácskozni szokott, ellenszegültek akaratának és nyiltan hangoztatták, hogy elpártolnak a királytól és hazatérnek. Ekkor mégis újrakezdte a háborút Haistulf király ellen és igen hamar be is fejezte. De bár ő is, apja is nyilvánvalóan hasonló, vagy még inkább azonos okból kifolyólag indítottak háborút, bizonyos, hogy mégsem hasonló nehézségek közepette harcolták végig és egészen másképp fejezték be. Pippin a néhánynapos Ticinus menti[5] ostrommal rávette ugyan Haistulf királyt, hogy túszokat adjon, hogy a rómaiaktól elragadott városokat és erősségeket visszaszolgáltassa, sőt még arra is megeskette, hogy az elvett városokat nem fogja visszakövetelni. Károly viszont az újrakezdett háborút nem hagyta abba, amig Desiderius (langobard) királyt a hosszan-

---

[3] Észak-Hispánia és Dél-Franciaország baszkok által lakott része.

[4] I. Hadrianus római pápa (772-795).

[5] Ticino folyó Észak-Itáliában.

tarto ostrommal ki nem merítette és meg nem hódította; fiát Adalgisust, akiben mindenki reménykedett, nemcsak királyságából, de még Itáliából is kiűzte; a rómaiak minden elvett birtokát visszaszerezte; Hruodgaususnak, a Forum-Iulii-i (friauli) hercegség helytartójának kitörni készülő újabb felkelését elfojtotta, egész Itáliát uralma alá vetette, és a meghódított Itália élére fiát Pippint tette meg királynak.

7. Ezután az ideiglenesen abbahagyott saxoniai (szászországi) háborút indította meg ismét. Nem volt még egy hadjárat, amely hosszasabban, kiméletlenebbül és a frankok népére nézve nehezebb körülmények között folyt volna, mint ez, mivel a saxonok (szászok), akárcsak úgyszólván valamennyi germániai törzs, természettől fogva is vadak voltak, a démonok tiszteletében tévelyegtek, és ellenségesen állottak szemben a mi hitünkkel, ugyhogy sem az emberi, sem az isteni jogok beszennyezését vagy áthágását nem tekintették becstelenségnek. De fennforogtak egyéb okok is, amelyek elősegitették a béke naponkénti megzavarását, mégpedig az a körülmény, hogy a mi határaink és az ő határaik a sík vidéken majdnem mindenütt érintkeztek egymással, néhány hely kivételével, ahol nagyobb erdőségek vagy hegyvonulatok biztos vonallal határolják el egymás földjeit. Ezek mentén (a közös határok mentén) sohasem szüntek meg a kölcsönös öldöklések, rablások és gyujtogatások. Mindez annyira felingerelte a frankokat, hogy most már nemcsak (az elszenvedett sérelmek) visszafizetését, hanem nyílt háború indítását is méltányosnak tartották ellenük. Megindult tehát a hadjárat, amelyet mindkét fél páratlan elszántsággal viselt, egyfolytában harminc álló esztendőn keresztül, mindenesetre úgy, hogy a szászok nagyobb veszteségeket szenvedtek, mint a frankok. A háborút hamarabb is be lehetett volna fejezni, ha ezt a szászok hitszegő viselkedése engedte volna. Nehéz lenne elmondani, hogy vesztett csaták után hányszor fordultak könyörgéseikkel a királyhoz, hányszor adták meg magukat, fogadkoztak, hogy teljesítik parancsait; az elrendelt túszokat késedelmeskedés nélkül kiszolgáltatták; a hozzájuk küldött követeket (illően) fogadták; akárhányszor már annyira megjuhászkodtak és megpuhultak, hogy megígérték, felhagynak a démonok tiszteletével és alávetik magukat a krisztusi vallás parancsainak. De amennyire készek voltak mindezt akárhányszor megtenni, ugyanolyan könnyedén fel is forgatták, ugyhogy nem egykönnyen lehetne eldönteni, a kettő közül melyikre hajlottak inkább, mert az ellenük folytatott hadjárat megindítása után alig volt esztendő, amikor ne történt volna ilyen (váratlan) fordulat. De a király nagylelkűségét, gondolkozásának a megpróbáltatások között és a jósorsban egyaránt rendíthetetlen következetességét semmiféle változékonyságuk le nem győzte, sem pedig az amit egyszer elkezdett, ki nem meritette. Mert sohasem tűrte, hogy büntetlenül ússzák meg, ha valami ilyen dolgot műveltek, hanem vagy maga állt serege élére, vagy comeseit (grófjait) küldte ki ellenük, úgy bosszulta meg hitszegésüket, és méltó megtorlást hajtott végre rajtuk, mindaddig amig valamennyi ellenszegülő

leverése és meghódoltatása után az Albis (Elbe) folyó mindkét partján élő lakosságból, asszonyostól, gyerekestől tízezer férfit át nem hozott, és Galliában, Germániában ide is oda is mindenfelé szét nem telepítette őket. A király azt a feltételt szabta, hogy mondjanak le a démonok tiszteletéről, hagyjanak fel ősi szertartásaikkal, vegyék fel a krisztusi hitet és a keresztény szentségeket, és a frankokkal egyesülve olvadjanak egyetlen néppé. (A szászok) elfogadták ezeket a feltételeket, igy ért véget az oly sok évig húzódó háború...[6]

9. Miközben állandóan, úgyszólván megszakítás nélkül folyt a saxonok elleni háború, a határvidékek megfelelő pontjain őrségeket hagyott hátra, ő pedig teljes hadierejével Hispániát támadta meg. Átkelt a Pireneusok hágóján, meghódította valamennyi útbaeső várost és várat, majd sértetlenül vezette vissza seregét. Éppen csak a Pireneusok hegyei között visszatérés közben nyílt rá alkalma, hogy egy kissé kitapasztalja Wasconia lakóinak[7] a hitszegését. Mert mikor a sereg a szűk hegyszorosban hosszú menetben elnyúlva haladt, a wasconok (baszkok) a hegy legtetején lesben állottak (mert az a hely az ottani rengeteg erdők sötétje miatt alkalmas a cselvetésre), a málhás csapatok utolsó részlegeit és a biztosításukra rendelt hátvédet fölülről megrohanták és egy mélyebben fekvő völgybe kényszerítették. Itt kézitusában mind egy szálig lekaszabolták őket, majd a málhák kifosztása után a közelgő éjszaka oltalma alatt nagy gyorsan szétszéledtek. Segítségükre volt ebben egyrészt könnyű fegyverzetük, másrészt a hely fekvése, ahol mindez végbement, viszont a frankok minden tekintetben egyenlőtlen körülmények között küzdöttek a wasconokkal: gátolta őket a nehéz fegyverzet, és a terep sem nekik kedvezett. Ebben a csatában esett el Eggihardus, királyi főasztalnok, Anshelmus palotagróf és Hruodlandus a britanniai (breton) határőrvidék helytartója,[7/a] sok mással egyetemben. És még csak bosszút sem lehetett mindjárt állni a történtekért, mert az ellenség dolga végeztével úgy szétszóródott, hogy még híre sem maradt, hol lehetne keresni.[8] ...

13. Valamennyi háborúja közül – a saxoniain kívül – ... az volt a legnagyobb, amelyet az avarok vagy hunok ellen indított. Erre még alaposabban felkészült és nagyobb elszántsággal folytatta, mint a többit. De személyesen csak a pannoniai hadjáratot irányította (ez a nép akkor tudvalevőleg Pannóniában tanyázott), a többi vezetését rábízta Pippin nevű fiára, a tartományfőnökökre, comeseire (grófjaira) és alvezéreire. Bár a

---

[6] A 8. fejezet a szász háború leírásának folytatását és az Itália elleni hadjáratot tartalmazza.

[7] A baszkok.

[7/a] Hruodlandus a XII. században keletkezett "Chanson de Roland" hőse.

[8] A 10, 11 és 12. fejezet a britonok, a bajorok és a szlávok elleni háborúk leírását tartalmazza.

hadműveleteket a legnagyobb erélyel irányította, a háború mégis csak a nyolcadik évben fejeződött be. Hogy hány csatát vívtak, mennyi vért ontottak, bizonyítja az, hogy Pannónia teljesen elnéptelenedett, azt a helyet pedig, ahol a kagan[9] palotája volt annyira feldúlták, hogy nyoma sem látszik ott emberi településnek. Ebben a háborúban a hunok (avarok) egész nemessége elpusztult, egész dicsőségük odaveszett. Minden vagyonukat és hosszú idők óta összehordott kincseiket széthurcolták. Nem is idézhetnénk fel emlékezetünkbe még egy háborút, amelyből a frankok gazdagabban, bővebb zsákmánnyal kerültek volna ki. Mert ha eddig majdhogynem szegények voltak, most a királyi palotában annyi aranyat és ezüstöt találtak, az ütközetek során annyi drágakincset zsákmányoltak, hogy méltán gondolhatták: jogosan ragadták el a frankok a hunoktól azt, amit a hunok azelőtt jogtalanul raboltak el más népektől.

A frank előkelőségek közül csak ketten pusztultak el ebben a háborúban: Ericus Forum Iulii (Friaul) hercege, aki Liburniában, Tharsatica[10] tengerparti város lakóinak cselvetése folytán esett el, és Geroldus, Baioaria (Bajorország) helytartója. Ez utóbbit nem tudni, hogy ki ölte meg, mikor a hunokkal való megütközés előtt a csatasort rendezte, két másikkal együtt, akik vele voltak, amint (a sorok előtt) végiglovagolt és minden egyes harcost buzdított...

14. Az utolsó háborút a normannok ellen kezdte, akik dánoknak neveztetnek és elsősorban rablásból élnek, ezenkívül nagy csapatokkal pusztítják Gallia és Germánia határait. Királyuk Godofridus kérkedő reményében annyira felfuvalkodott, hogy egész Germánia uralmát meg akarta szerezni, Frisiát éppen úgy mint Saxoniát saját provinciáinak vélte. Szomszédait az abodritokat[10/a] már uralma alá hajtotta, és azok már adót fizettek neki. Azzal is kérkedett, hogy rövid idő alatt nagy hadsereggel Aachenbe fog érkezni, ahol a királyi udvar volt... (de) a saját testőrei megölték, és élete ugyanúgy végetért, mint az általa indított háború.

15. Ezek voltak azok a háborúk, amelyeket a leghatalmasabb király negyvenhét éven át – ennyi ideig uralkodott ugyanis – a föld különböző részein a legnagyobb körültekintéssel és szerencsével viselt. Ezekkel (a háborúkkal) a frank királyságot, amelyet pedig atyja, Pippin után is (már) kiterjedt és erős államként vett át, olyan jelesen megnövelte, hogy terjedelme megkétszereződött. Mert korábban nem volt egyéb, mint Galliának az a része, amely a Rajna és a Loire valamint az óceán és a baleári tenger között terül el, és Germániának azon része, amely Saxonia, a Duna a Rajna és a Saale - amely elválasztja a thüringeket és a sorabokat[11] - között

---

[9] Az avar törzsszövetség feje.

[10] Tersatto, város Fiume mellett.

[10/a] Szláv törzs az Elba alsó folyásánál és a Balti parton.

fekve települt meg, s amelyet keleti Franciá-nak[11/a] neveznek, és ezek mellett az alamannok és a bajorok is a frank királyság hatalma alá tartoztak, ő maga (Károly) emlékezetes háborúkkal először Aquitaniát és Wasconiát, és az egész Pireneus hegyláncot, és egészen az Ebróig terjedő vidéket, amely folyó Navarránál ered és a Hispania legtermékenyebb szántóföldjeit érintve Tortosa város falainál egyesül a baleari tengerrel; azután egész Itáliát, amely Aostatól alsó Calabriáig, ahol a görögök és beneventumiak határa van, ezer mérföld vagy még azt is meghaladó hosszúságban terül el, azután Saxoniát, amely pedig Germánia része, mégsem jelentéktelen mert kétszer olyan szélesnek tartják, mint a frankok által lakott (területet); azután mindkét Pannoniát és a Duna másik partjánál elhelyezkedő Dáciát, Istriát, Liburniát és Dalmáciát, kivéve a tengerparti városokat, amelyeket a barátságért és a vele kötött szövetségért átengedett a bizánci császárnak; aztán az összes barbár és vad népeket, amelyek a Visztula és a Rajna folyók, az óceán és a Duna között elhelyezkedve Germániát lakják, és amelyeknek nyelve hasonló, állapotuk és erkölcseik azonban nagyon különbözik, ugy leigázta, hogy adófizetőkké lettek; közöttük vadságban kitűntek a Welatabok, Sorabok, Abodritok, Boemanok,[12] akikkel bizony háborúba keveredett; másokat, akiknek még több a számuk meghódolásra késztetett.

16. Uralkodásának dicsőségét azzal is gyarapította, hogy több királlyal és néppel baráti viszonyra lépett. Hadefonsust (Adelfonsus, Alfonz) Gallaecia és Asturia[12/a] királyát oly szoros szálakkal fűzte magához, hogy az valahányszor csak levelet vagy követeket küldött hozzá (Károlyhoz), nem is hivatta magát másnak, mint hű szövetségesének. Bőkezűségével a skótok királyainak jóindulatát is annyira megnyerte, hogy őt csak uruknak, magukat pedig az ő alattvalóinak és szolgáinak emlegették. Ismeretesek azok a levelek amelyeket hozzá intéztek, és amelyek nyilván mutatják iránta való ilyen érzelmeiket. Aaronnal[13] a perzsák királyával, aki India kivételével majdnem az egész Kelet fölött uralkodott, olyan baráti egyetértésben élt, hogy többre tartotta (Károly) jóindulatát, mint az egész világ valamennyi királyának és fejedelmének barátságát, és csak őt tartotta méltónak arra, hogy elhalmozza tisztességadással és bőkezű ajándékokkal. Mikor pedig (Károly) követei, akiket fogadalmi ajándékokkal küldött a mi Urunk és Megváltónk szentséges sírjához és feltámadásának helyére, megérkeztek hozzá és jelentették neki uruk akaratát, nemcsak a kéréseket teljesítette, hanem még azt is megengedte, hogy a szent és

---

11) Sorabok vagy vendek nyugati szláv törzsek, a IX. században telepedtek le Lausitzban.

11/a) Francia orientalis. Vö. a 2. jegyzetben mondottakkal.

12) Nyugati szláv törzsek.

12/a) Észak-hispaniai tartományok.

13) Harun al Rasid bagdadi kalifa (786-809).

üdvöthozó helyet (Károly) vegye fennhatósága alá. Mikor a követek visszatértek, velük mentek az ő emberei is akikkel ruhákon, illatszereken és a keleti országok egyéb kincsein kívül még roppant értékű ajándékokat is küldött. Néhány évvel később pedig kérésére elküldte akkor egyetlen elefántját. Nikephoros, Michael és Leo konstantinápolyi császár is kereste barátságát és szövetségét, és számos követet küldött hozzá. Ezekkel, mikor a császári cim felvétele miatt igen gyanakodtak, hogy ki akarja ragadni kezükből a császári hatalmukat, szoros szövetségi szerződést kötött, hogy a két fél között semmi se adhasson alkalmat a viszálykodásra. Mert a rómaiak és a görögök szemében mindig gyanús volt a frankok hatalma. Innen származik az a görög közmondás is, hogy "Legyen csak barátod a frank, ne legyen szomszédod" [14] ...

22. Megtermett, izmos ember volt, magas növésű, de nem rendkívüli termetű: magassága tudvalevőleg hétszer annyi volt, mint lábának hosszúsága. Feje gömbölyű volt, szeme nagy és eleven tekintetű, orra valamivel nagyobb a közepesnél, haja szépen megőszült, arckifejezése vidámságot és derűt árasztott. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy akár állt, akár ült, igen tekintélyes és méltóságos jelenségnek lássék. Bár nyaka rövid volt, hasa pedig kissé előreugrott, egyéb testrészeinek arányossága mindezt elfeledtette. Határozott léptekkel járt, egész testtartása férfias volt; hangja tisztán csengett, de testi szépségéhez mégsem volt fogható. Jó egészségnek örvendett, ha azt nem számítjuk, hogy halála előtt négy éven át gyakran szenvedett hidegrázásban és a legvégén egyik lábára bicegett. De még ekkor is inkább a maga belátása, mint az orvosok tanácsa szerint járt el. Az orvosokat különben is majdhogynem gyűlölte, amiért rá akarták venni, hogy mondjon le megszokott sült ételeiről és barátkozzék meg a főttekkel. Állandóan gyakorolta magát a lovaglásban és vadászatban, de ezt nemzeti sajátosságnak mondhatjuk, hiszen alig van még egy nép a földön, amely ezekben az ügyességekben a frankokkal felvehetné a versenyt. Gyönyörűségét találta a természetes hévizek gőzében, és gyakran edzette testét úszással. Ebben olyan ügyességre tett szert, hogy méltán tartották a legkülönbnek. Ezért építtetett Aquae Graniban (Aachen) királyi palotát, és életének utolsó éveiben megszakítás nélkül itt lakott haláláig. A fürdőbe nemcsak fiait, hanem az udvari méltóságokat és barátait, sőt néha még kisérőinek és testőreinek csoportját is behívta, úgyhogy akárhányszor százan vagy még többen is fürödtek egyszerre.

23. Nemzeti, tehát frank ruhákat viselt: lenvászon inget és ugyancsak lenvászonból készült nadrágot öltött magára, majd egy selyemmel beszegett tunikát és (hosszu) nadrágot; azután lábszárát tekerte körül, lábára sarut huzott. Télen vidra és cobolyprémből készült bundával védte

[14] A közbeeső (17-21) fejezetek Károly építkezéseiről, családi életéről, különböző feleségeitől és ágyasaitól született gyermekeiről és azok gyermekeiről, valamint az idegenekkel való bánásmódról szólnak.

mellét és vállát. Efölé kék köpenyt terített és mindíg kardot kötött. Kardjának markolata és tartója aranyból vagy ezüstből készült. Néhanapján ékkövekkel kirakott kardot is viselt, de csak különös ünnepélyek alkalmával vagy ha idegen országok követeit fogadta. A külföldi ruhákat lenézte bármennyire tetszetősek voltak is, és sohasem engedte, hogy ilyenekbe öltöztessék, kivéve mikor egyszer Rómában Adrianus (Adorján) pápa kérésére, majd másodszor utódjának, Leo pápának könyörgésére hosszú tunikát és chlamyst öltött és római módra szabott sarut húzott lábára. Ünnepélyekre arannyal szőtt ruhában, ékkövekkel díszes saruban, arany csattal feltűzött palástban, aranykoronával és drágakövekkel díszítve vonult be. Más napokon viszont öltözete alig különbözött a közönséges népviseletől.

24. Ételben és italban mértékletes volt, de italban talán még mértékletesebb, mert az ittasságot bárki másban, de leginkább magában és családja tagjaiban igen elítélte. Már étel dolgában nem tudta magát ennyire türtőztetni, és nem egyszer panaszkodott, hogy a böjtölés árt testi egészségének. Lakomákat fölöttébb ritkán rendezett, csakis különös ünnepek alkalmából, de ilyenkor azután sok embert meghívott. Napi ebédje mindössze négy fogásból állott, ha nem számítjuk a sült pecsenyét, amelyet a vadászok nyársra szoktak húzni. Ezt szívesebben fogyasztotta, mint bármi más ételt. Étkezés közben vagy valami zenét, vagy felolvasást hallgatott. Történeteket és a régiek viselt dolgait olvasták fel neki. Örömét lelte Szent Augustinus műveiben is, különösen az Isten országáról szóló könyvében. A bor és minden egyéb ital élvezetében annyira mértékletes volt, hogy ebéd közben ritkán ivott háromnál többször. Nyáron a déli étkezés után némi gyümölcsöt evett és csak egyszer ivott, majd levetette ruháit és sarujáit, akárcsak éjjelre, és pihent két-három órát. Éjszakáit úgy töltötte, hogy négyszer ötször is felébredt vagy leszállt és megszakitotta az alvást. Nemcsak barátait fogadta, miközben saruit felvette és öltözködött, hanem ha a palotagróf azt jelentette, hogy van valami per, amelyet az ő rendelkezése nélkül nem lehet eldönteni, tüstént bevezettette a perlekedőket is, és mintha a birói emelvényen ülne, meghallgatta a tényállást és ítéletet mondott. De nemcsak ezt intézte ilyenkor, hanem azt is kiosztotta amit aznap el kellett végezni, vagy amivel valamelyik főemberét meg kellett bízni.

25. Gazdagon meg volt áldva ékesszólással, és akaratát könnyedén, világosan ki tudta fejezni. De nem érte be csupán anyanyelvével, hanem nagy buzgalommal tanulmányozta az idegen nyelveket is. Ezek közül a latint úgy megtanulta, hogy latinul és anyanyelvén egyformán tudott beszélni; a görögöt inkább csak értette, de nem beszélte. Annyira beszédes volt, hogy szinte bőbeszédűnek látszott. A szabad művészeteket rendkívüli buzgalommal ápolta, doktorait igen tisztelte és nagy megbecsülésben részesítette. A nyelvtan elsajátítása végett Petrus Pisanus öreg szerpapot hallgatta. A többi tudományban a Britanniából való szász nemzetiségű Al-

binus (melléknevén: Alcoinus), ugyancsak szerpap ez a rendkívüli ismeretekkel rendelkező férfi volt a tanítója. Ennek vezetése alatt igen sok időt és fáradságot fordított a retorikának és dialektikának, különösen pedig a csillagászatnak tanulására. Foglalkozott a számolás mesterségével is, és éles elméjével nagy érdeklődéssel szokta vizsgálni a csillagok járását. Próbálkozott az írással is: e célból ágyának vánkosa alatt elrejthető viasztáblákat és kis jegyzőkönyveket szokott magával hordozni, hogy mikor ráérő ideje van, kezét a betüvetéshez szoktassa. De ez a sokáig halogatott és későn kezdett munka már nem igen sikerült neki [15]...

28. Ez utóbbi (Rómába) menetelének azonban nemcsak ezek voltak az okai[16], hanem az is, hogy Róma város lakói Leo pápát sok bántalommal illetve arra kényszerítették, hogy a király védelmét kérje. (A király) tehát Rómába ment, hogy az egyház rendkívül zavaros állapotát rendbehozza, és az egész telet ott töltötte. Ez idő alatt vette fel a császári és augustusi nevet. De ettől eleinte annyira idegenkedett, hogy amint később megerősítette, azon a napon nem lépett volna be a templomba, bármilyen kiemelkedő ünneplett volna, ha a pápa szándékát előre tudja. (A császári) cím felvétele miatt keletkezett irigységet, amellyel állítólag megbántotta a (kelet)római császárokat, nagy türelemmel viselte. Nagylelkűséggel győzte le (az irigyek) dacosságát, hiszen azoknál kétségkívül sokkal kiválóbb volt, sűrűn küldött hozzájuk követségeket, leveleiben pedig testvéreinek nevezte őket...[17]

M.G.H. Scriptores II. – Halphen, L: Eginhard, Vie de Charlemagne, Paris, 1923. – Rau, R: Quellen zur Karolingischen Reichsgeschichte. I. Berlin. 1955. – Krónikások, krónikák, szerk.: Mezey László. – (Chrestomathia I. 107., 113-116., 117-118. o.)

b) Liber Pontificalis, XCVIII. Leo III.

És akkor a tiszteletreméltó és kegyes főpap a saját kezében tartott igen értékes koronával megkoronázta őt (Károlyt). Akkor az összes római hívők, tekintetbe véve azt a rendkívüli védelmet és szeretetet, ame-

[15] A 26-27. fejezet az egyházzal kapcsolatos intézkedéseket tartalmazza.

[16] Utalás az előző fejezet utolsó mondataira, amelyek arról a megkülönböztetett figyelemről szólnak, amelyet a római egyház iránt tanusított.

[17] A befejező (29-33) fejezetekben szó esik Károly törvényhozó tevékenységéről, betegségéről, haláláról, végrendeletéről, sírfeliratáról stb.

lyet ő a római szentegyház és annak helytartója iránt tanusított, Istennek és Szent Péternek a menyország kulcstartójának sugallatára, egy akarattal fennszóval kiáltották: "Károlynak, az Istentől koronázott legkegyesebb Felségnek, a nagy és békeszerető császárnak élet és győzelem!" Szent Péter apostol oltára előtt, több szentet segítségül híva, háromszor mondották el ezt, és igy Károlyt római császárrá emelték. A szent helytartó és főpap szentelt olajjal felkente Krisztus legkiválóbb fiát, Károly királyt, ott mindjárt, a mi Urunk Jézus Krisztus születése napján.

M.G.H. Gestorum Pontificium Romanorum Libri Pontificalis II. p. 7.

183. Annales Regni Francorum

A Karolingok hivatalos udvari krónikája, amely Martell Károly halálától (741-től) 829-ig ismerteti az eseményeket. Legrégibb kézirata a lorsch-i kolostorból került elő, ezért nevezte G.H. Pertz a lorschi évkönyveknek, pontosabban a nagyobb lorschi évkönyveknek (Annales Laurissenses Maiores), megkülönböztetésül a másik lorschi évkönyvtől (Annales Laurissenses Minores), folytatását pedig Einhard évkönyvének (Annales Einhardi).

A krónika nem egy szerző munkája, az 741-től 788-ig, majd 795-ig stb. terjedő részek elválaszthatók egymástól. Az írók közeli kapcsolatban lehettek az udvari kancelláriával, mert az annales megírásához hivatalos okmányokat is használtak, szemléletük is a hivatalos felfogást tükrözi. Első kiadása már 1603-ban megjelent.

741. év. Károly majordomus meghalt.

742. év. Amikor Carlomann és Pippin majordomusok hadsereget vezettek Hunald aquitaniai herceg ellen, elfoglalták azt a várat, amelyet Luccas-nak neveznek; és ezen az uton osztották meg egymás kö-

zött a Frank Királyságot azon a helyen, amelyet Vetus- Pictavis-nak hívnak.[1] Ugyanebben az évben Carlomann feldúlta Alamanniát.

749. év. Burghardus würzburgi püspököt és Folradus káplánt elküldték Zakariás pápához, terjesszenek elő kérést a frank királyokra vonatkozóan, akik ebben az időben nem rendelkeztek királyi hatalommal,hogy rendben van-e ez vagy sem. Zakariás pápa azt üzente Pippinnek, hogy helyesebb ha a hatalom birtokosát nevezik királynak nem pedig azt, aki királyi hatalom nélkül maradt, és hogy a rend meg ne zavarodjék, apostoli jogánál fogva azt parancsolta, hogy Pippin legyen a király.

750. év. Pippint a frankok szokása szerint királlyá választották és a szent emlékezetű Bonifatius érsek keze által felkenetve Suessio (Soissons) városában a királyi trónra emelték. Hildericust viszont, akit hamis királynak neveztek, megnyírták és kolostorba küldték.

753. év. Ugyanebben az évben István pápa Pippin királyhoz jött abba a villába, amelyet Carisiacus-nak (Quierzy) neveznek és azt sugallta neki, hogy őt és a római egyházat védje meg a langobárdok támadásától...

801. év. Az Úr születésének ezen a szent napján, mikor a király mise közben Szent Péter apostol sírja előtt elmondott imádsága után felemelkedett, Leo pápa megkoronázta, a római nép pedig ezt kiáltozta: "Éljen és győzedelmeskedjék Carolus Augustus, az Isten által megkoronázott nagy, békét teremtő császár!" A magasztalások elhangzása után a pápa olyan tiszteletben részesítette, mint a régi uralkodókat, Károly pedig a "patricius" név helyett "felséges császárnak" (imperator et augustus) neveztette magát.

807. év. Radbertus császári küldött, aki Keletről tért vissza, elhalálozott, és a perzsák királyának Abdella nevű követe, jeruzsálemi szerzetesekkel együtt, akik Tamás pátriárka követei voltak, az egyiket Györgynek a másikat Félixnek hivták, György az olajfák hegyének apátja volt, Németországból származott és a saját neve Egilbaldus volt, megérkeztek a császárhoz és azokat az ajándékokat hozták, amelyeket az előbb említett király a császárnak küldött...

Voltak az emlitett király ajándékai között nagy számban drága szíriai szövetek, illatszerek, kenőcsök és balzsam. Volt aztán egy sárgarézből, csodás művészettel készített gépszerkezetű óra, amely a clepsydra (vízóra) szerint mutatta a tizenkét óra járását. Ugyanennyi kis ércgolyó potyogott le benne az órák befejeztével, mégpedig ugy, hogy zengésbe hozta az alul elhelyezett cimbalmot. Ehhez járult még 12 lovas: ezek minden óra végén előjöttek tizenkét ablakon keresztül, de ugyanakkor be is zártak

[1] Poitiers.

tizenkét, addig nyitva levő ablakot. Volt még sok minden ezen a horologiumon (időmérőn), amit fel sem lehet sorolni.

814. év. Károly császár, míg a telet Aachenben töltötte, életének körülbelül 71., uralkodásának 47. évében, Itália megszerzése után a 43. és a császári méltóság megszerzése utáni 14. esztendőben, január 28-án eltávozott az élők sorából.

Amikor erről a sok követ hírt vitt fiának Lajosnak az Aquitániai Doué birtokra (villa), ahol Lajos akkor a telet töltötte, útrakelt és a császár halála utáni harmincadik napon megérkezett Aachenbe, és valamennyi frank örvendező beleegyezésével atyja örökébe lépett. Amikor a birodalom kormányzását átvette első dolga az volt, hogy az idegen küldöttségeket, amelyek még atyjához jöttek meghallgassa és elbucsúztassa, majd fogadta azokat, akiket még ugyancsak az apjához küldtek, de már csak őhozzá érkeztek meg.

A legelőkelőbb volt ezek között a konstantinápolyi. Leó császár aki Mihály után következett, amikor Amalharius püspököt és Petrus apátot – akiket még Mihályhoz küldtek, de Leóhoz érkeztek – elbocsátotta, Károlyhoz küldte velük Cristophorus spathariust[2] és Gregorius diakonust, akik a békeszerződés megerősítését hozták. Miután Lajos fogadta és ismét elbocsátotta őket, Leó császárhoz küldte Nordbert reggioi püspököt és Richoin páduai grófot, hogy megújítsák a császárral a barátságot és szövetséget és hogy minden megállapodást megerősítsenek.

Azután általános gyűlést[3] tartott Aachenben és követeket küldött birodalma minden részébe, hogy igazságot tegyenek és a nép terheit könnyítsék. Bernhardot, Itália királyát unokaöccsét magához hivatta és azután gazdagon megajándékozva bocsátotta ismét országába. Grimoalddal Beneventum hercegével szerződést kötött és erősített meg ugyanúgy mint atyja, nevezetesen azt, hogy a beneventumiak évi 7 ezer solidus adót fizetnek. Azután fiai közül Lothart Bajorországba küldte, Pippint Aquitaniába.

Harioldus és Reginfridus dán királyok, akiket az utóbbi évben Godofridus fiai legyőztek és az uralomtól megfosztottak, haderőt gyűjtöttek és újra háborút kezdtek; ebben a konfliktusban lelte halálát Godofridus legidősebb fia. Miután ez megtörtént Harioldus nem bízván dolgában a császárhoz jött és oltalmába ajánlotta magát. A császár azt parancsolta, hogy menjen Szászországba és itt várja meg az alkalmas időt, amikor segítséget tud nyújtani neki.

815. év. A császár azt parancsolta, hogy a szászok és abodritek készüljenek fel erre a hadjáratra; és a télen kétszer is kísérletet tettek, hogy átkeljenek az Elbán; mivel azonban hirtelen hóolvadás lépett fel s a

---

[2] A császár személyes felhatalmazottja.

[3] Generalis conventus, Placetum generalium. Általános gyűlés, amelyet a Karoling uralkodók a szabadok résztvételével az egykori népgyűlések helyett tartottak.

folyó jege elolvadván az átkelés nem történt meg, míg végül a tél elmultával május közepén kedvezőnek látszott az idő az induláshoz. Most az összes szász grófok és az abodritek valamennyi csapata Baldricusszal a császár követével Harioldus segítségére indult miként a parancs szólt, az Eider folyón át a normannok földjére vonultak, amelyet Sinlendus[4]-nak neveznek; onnan ismét kijöttek és a hetedik napon tábort ütöttek az óceán partján egy helységnél, amelyet .....-nek neveznek[5]. Három napig maradtak itt, amikor azonban Godofridus fiai nagy sereget és 200 hajóból álló flottát mozgósítottak ellenük és a szárazföldtől 3 mérföldnyire fekvő szigeten rendezkedtek be, nem lehetett megkockáztatni velük az összecsapást, ezért a szomszédos tartományokat elpusztítva és a lakosságtól negyven túszt szedve visszatértek Szászországba a császárhoz. Ebben az időben a császár általános gyűlést tartott Paderbornban. Itt jelentek meg előtte a keleti szlávok előkelői és követei.

Mielőtt azonban a császár Paderbornba utazott volna, még otthon kapta a hírt: néhány előkelő római magában Róma városában összeesküvést szőtt Leó pápa meggyilkolására; és amikor a pápa egy feljelentés folytán tudomást szerzett róla, mindazokat megölette, akik az összeesküvésben részesek voltak. Ez a hír rendkivül kellemetlen volt a császár számára, rendbehozván a szlávok és Herioldus ügyeit otthagyta őket Szászországban és frankfurti palotájába ment, és onnan unokaöccsét, Itália királyát, aki szintén vele volt Szászországban Rómába küldte, hogy a dolgot kivizsgálja. Amint az megérkezett Rómába, betegség támadta meg, de Gerold gróf révén, akit ezért rendeltek mellé, jelentést tett a császárnak. Őt a pápai követek; János Silva-candida püspöke, Theodorus nomenclator és Sergius herceg követték, és igazolták urukat a császárnál az összes ellene felhozott vádakkal szemben.

A szárdok követei ajándékokkal jöttek Carali (Cagliari) városából.

A békét, amelyet Abulaz szaracén királlyal kötöttek és három évig meg is őriztek, mint hátrányost megszegték és a háborút újra elkezdték.

Nordbert püspök és Richoin gróf visszatértek Konstantinápolyból és átadták a szerződést, amelyet Leo császár adott nekik, tudósítottak többek között egy heves földrengésről is, amely augusztus hónapban öt egymást követő nap ment végbe. A város sok épülete ez alkalommal összeomlott, és más városokban a lakosság a romok között lelte halálát. Mondják azt is, hogy szeptember hónapban Galliában, az aquitaniai Saintes városa is megrázkódott. Felhőszakadások folytán az Alpokban megduzzadva a Rajna szokatlan árvizeket okozott.

Amikor a rómaiak látták, hogy Leó pápa betegen fekszik, csapatokba verődve azokat a birtokokat, amelyeket a pápa az utóbbi időben az egyes városok területéhez csatolt, előbb kifosztották, aztán felégették. Aztán

[4] Ma Észak-Schleswig keleti fele.

[5] A hely megnevezése hiányzik a krónika szövegéből.

úgy döntöttek, hogy Rómába mennek és – ahogyan panaszolták – erőszakkal veszik vissza, amit elraboltak tőlük. Ezt megtudva, Bernhardus király csapatokat küldött Wingisus spalatói herceggel és a lázadást lecsillapította, őket a lázadástól való elállásra bírta és a történtekről a császárt hirnökök utján értesítette.

816. év. Amikor elmúlt a tél a szászokat és a keleti frankokat a szláv szorbok elleni hadjáratra mozgósították, akik megtagadták az engedelmességet. A szászok és keleti frankok a parancsot hathatósan teljesítették, és az elbizakodott lázadókat kevés fáradsággal leverték. Mihelyt egy várost elfoglaltak, úgy tünt a nép ettől kezdve nyugton maradt.

A baszkok akik a Garonne-on túl és a Pirenneusok vidékén laknak, szokásos könnyelműségükkel fellázadtak, összeesküvést szőttek és mindenféle módon pártütést kezdtek, mivel a császár hercegüket, név szerint Sigiwinust mértéktelen makacssága és rosszasága miatt megfosztotta trónjától, de két hadjáratra kényszerítették őket, hogy ne hódolhassanak meg elég gyorsan és ne kívánhassák a békét.

Ezalatt Leó pápa május 25. körül, pápaságának 21. évében elhagyta porhüvelyét. Helyére István diakonus választatott és állíttatott. Még nem telt el két hónap felszentelése óta, amikor nagy sietséggel a császárhoz utazott, miközben két követet is küldött, hogy a császárt felszenteléséről értesitse. Amint a császár ezt meghallotta, elhatározta, hogy Reims-ben találkozik vele és követeket küldött elé, hogy odavezessék, a császár pedig, aki már előzőleg megérkezett a legnagyobb tisztelettel fogadta őt. A pápa nyomban tudatta a császárral jövetele célját, és miután a szokásoknak megfelelően ünnepélyesen misét mutatott be, fejére helyezte a diadémot. Ezután kölcsönösen sok ajándékokat adtak egymásnak, pompás vendégségeket tartottak, a legszorosabb barátságot kötötték egymással és amint a körülmények engedték, találkoztak. Isten Anyaszentegyházának érdekében különböző rendelkezéseket hoztak, és azután a pápa ismét visszatért Rómába, a császár Pfalzba.

Itt fogadta az abodritok és Abdirahmannak, Abulaz király fiának Hispániából érkezett követét. Több mint húsznapos ott-tartózkodása után utazott el Aachenbe, hogy ott töltse a telet.

817. év. Abdirahmannak, Abulaz szaracén király fiának követei Saraggosából jöttek, hogy a békéről tárgyaljanak. A császár Compiègneben fogadta őket, aztán azt az utasítást adta, hogy vonuljanak Aachenbe. Itt fogadta Leó császár követét Niciforust, akit a dalmáciai ügyek miatt küldtek ide Konstantinápolyból, mivel azonban Cadolah, akinek gondjaira volt bízva ez a határterület, most nem volt jelen, de hamarosan várták, így (a bizánci küldöttet) arra utasították hogy Cadolah megérkezéséig maradjon ott. Miután megjött, közte és a császári küldött között tárgyalások folytak a kérdésről; mivel azonban a dolog nagyon sok rómait és szlávot érintett és azok jelenléte nélkül lehetetlennek látszott egy megállapodás, így a döntést elhalasztották, és Cadolahval és a császári követekkel Dal-

máciába küldték Albgariust Urnochus unokaöccsét. Abdirahmann követei is, akik állítólag már kezdtek kételkedni abban, hogy visszatérhetnek, elbúcsúztak, miután három hónapig feltartóztatták őket.

A folytonos támadások miatt, amelyek során Harioldussal kellett szembeszállniuk, Godofridus dán király fiai követséget küldtek a császárhoz, hogy békét kérjenek és vállalták, hogy megtartják azt, ez azonban inkább képmutatásnak, mint komoly ígéretnek tűnt, így, mint üres szavakkal mitsem törődtek velük és éppen ellenkezőleg Harioldust segítették velük szemben.

Február 5-én az éjszaka második órájában holdfogyatkozás volt és a Nyilas jegyében megjelent egy üstökös.

Időközben meghalt István pápa körülbelül január 25-én, nem egészen három hónappal azután, hogy Rómába visszatért. Utódául Paschalist választották, aki mihelyt megtartotta az ünnepélyes felszentelést, ajándékot küldött a császárnak egy mentegetőző levéllel együtt, amelyben azt bizonygatta, hogy a pápai méltóságot nemcsak nem akarta, hanem egyenesen vonakodása ellenére erőszakolták rá. Egy második követség útján kérte aztán, hogy az elődjével megkötött szerződést vele is kössék meg és erősítsék meg. Ezen üzenet átadójának Theodorus nomenclatornak kérését teljesítették.

Amikor a császár nagycsütörtökön a szentmise befejezése után elhagyta a templomot, a fából készült oszlopos folyosó, amelyen átment, mivel rossz fából építették és a már korhadttá vált tartógerendák,amelyek a deszkákat és faburkolatokat tartották, nem voltak képesek a megterhelést elviselni, éppen amint a császár áthaladt, hirtelen összeomlott és a császárt, valamint több mint húsz embert maga alá temetett. A legtöbben a vele szerencsétlenül jártak közül súlyos sérüléseket szenvedtek, a császárnak semmi más baja nem történt, minthogy felcsatolt kardja markolatával a bal mellkasát alul összezúzta, jobb fülét hátul megsebezte és jobb combját is megsértette egy súlyos fadarab a lágyékánál.

Az őt kezelő orvosok buzgó gondoskodása folytán azonban nagyon gyorsan ismét rendbejött. Már húsz nappal e baleset után Nymwegenbe utazott és vadászattal töltötte idejét.

Visszatérése után a szokás szerint nagyszabású általános gyűlést tartott Aachenben; itt koronázta meg elsőszülött fiát Lothárt és osztotta meg vele a császári címet és hatalmat. A többi fiát pedig királyokká nevezte ki, egyiket Aquitania élére, a másikat Bajorországba helyezte. Amikor az általános gyűlés befejezése után Wargenwaldba utazott vadászni, találkozott Leó császár követeivel, a Mainz melletti ingelheimi palotában fogadta őket és amikor meghallotta, hogy feladatuk nem egyéb, mint az amit röviddel azelőtt Niciforus közvetített ugyanannak a császárnak a követeként, hamarosan ismét elbocsátotta őket és tovább utazott oda ahová akart.

Amikor hír érkezett az adobritek és Sclaomir elpártolásáról, egy követ útján parancsot küldött azoknak a comeseknek akiknek az ország vé-

delme érdekében az Elbánál volt a székhelyük, hogy biztosítsák a reájuk bízott határokat. A hűtlenség oka az volt, hogy Sclaomirnak a királyi hatalmat, amelyet Thrascos halála óta mind a mai napig egyedül gyakorolt az abodritok felett, meg kellett osztania Thrascos fiával Ceadragassal. Ez annyira elkeserítette őt, hogy kijelentette: soha többé nem megy át az Elbán és nem jelenik meg az udvarnál. Azonnal követséget küldött a tengeren keresztül Godofridus fiaihoz, barátságot kötött velük és elhatározták, hogy hadsereget küldenek az Elbán túli Szászországba. Flottájuk is felfelé jött az Elbán egészen Esesfeld erődítményig és elpusztította a folyó egész partvidékét. Gluomi is az északi határterület parancsnoka gyalogos csapataival és az abodritokkal az erődítmény előtti területre vonult. Mivel azonban a mieink vitéz ellenállást tanusítottak, elálltak az ottani táborozástól és ismét elvonultak.

Ezalatt a császár Wasgauból a vadászatról visszatért Aachenbe, ahol azt jelentették neki, hogy unokaöccsét Bernhardot, Itália királyát néhány gonosz ember rávette, hogy függetlenítse magát. Már erősen megszállva tartja az Itáliába vezető valamennyi utat, a szorosokat, és engedi, hogy a városok hódoljanak neki. A hír részben igaz, részben azonban csalárd volt. Hogy ezt a mozgolódást elnyomja a császár egész Galliában és Germániában nagy hadsereget mozgósított és gyorsított menetben Itália felé indította. Mivel Bernhard sem hitt a saját dolgában, főként amikor látta, hogy emberei naponta hagyják el, letette a fegyvert és Chalon – sur Saoneban megadta magát a császárnak. Hívei követték őt s nemcsak megadták magukat és letették a fegyvert, hanem az első kihallgatásnál mindent feltártak, ami történt. Ennek az összeesküvésnek Egideus a király legközelebbi barátja aztán kamarása Reginhard és (egy másik) Reginhard, Meginhard fia akinek anyai nagyatyja Hardrad egykor Germániában ezen ország sok nemesével együtt összeesküvést szőtt Károly császár ellen, voltak a vezérei. Volt ezenkívül sok előkelő és híres férfi, akikről szintén kiderült hogy részt vettek ebben az összeesküvésben, közöttük Anshelm milanói, Wolfold cremonai és Theodulf orleansi püspökről is.

M. G. H. Scriptores rerum Merovingicarum I. Hannover, 1885. R. Rau: Quellen zur Karolingischen Reichsgeschichte, Berlin, 1955. T. I. (Chrestomathia, I. 112, 116-117. o.)

184. A száli frankok törvénykönyve

A népvándorláskori germánok társadalom és jogtörténetének egyik legbecsesebb forráscsoportját alkotják a barbár törvénykönyvek, amelyek között jelentőségben kiemelkedik a Lex Salica, a tengermelléki frankok törvénykönyve.

A törvénygyűjteményt minden valószínűség szerint az V. század végén Chlodvig uralkodása alatt foglalták írásba, de amint a később keletkezett bevezetés is utal rá, a már kialakult szokásjogot jegyezték le s nem új törvényeket alkottak. A romlott latin nyelven írott szöveg igen sok barbár kifejezéssel van tarkítva.

A törvénykönyv jóformán még alig mutat római hatást azonkívül, hogy latinul írták és a büntetéseket római pénzben szabták ki.

A Lex Salica a lejegyzéssel nem vált megmerevedett törvénykönyvvé. Hatása a germán jogban az egész középkorban érezhető volt, egy meghatározott terület lakossága még hosszú évszázadokon át alaptörvényének tekintette, s miként a további szemelvényekből is kitűnik, az uralkodók csak kiegészítették, helyenként a társadalmi körülmények változásai miatt átalakították, de nem szűntették meg a száli törvénykönyvet.

Bevezetés.

A frankok jeles nemzete, amelyet Isten teremtett, a hadakozásban vitéz, a béke megőrzésében szilárd, mélységesen bölcs a tanácskozásban, nemes és ép testű, különösképpen fehér szinű és kíváló alakú, bátor, gyors és kemény, katolikus hitre térve mentes az eretnekségtől, s míg barbárnak tartották is, Isten sugallatára kereste a bölcsesség kulcsát, és mert olyan igazságszolgáltatást akart teremteni, amely magas rendű erkölcseinek megfelel, e nép előkelői, akik ebben az időben vezetői voltak, a kegyesség szabályait megőrizve alkották meg és hírdették ki a száli törvényt. Sok férfiú közül négyet választottak: Wisogastot, Bodogastot, Salogastot, Wendogastot, a Salogheve, Bodogheve és Widogheve nevű vidékekről. Miután háromszor egymás után összegyűltek, hogy a dolgok eredetét megvitassák, végső döntéseiket úgy foglalták össze, amint következik. Ámde mikor Isten kegyelméből nagyhajú[1] Chlodwig a frankok királya lelkesen és nemesen elsőként vette fel a katolikus[2] kereszténységet, mindazt ami e törvénykönyvben a kereszténységgel ellenkezőnek látszott a kiváló királyok: Chlodwig, Childebert és Chlothar fényesen kijavítottak...

Éljen Krisztus, aki szereti a frankokat. Oltalmazza meg országukat. Őrizze és töltse el vezetőiket kegyelme világosságával. Védelmezze seregüket, erősítse hitüket. Jézus Krisztus, az uralkodók ura jóságában engedje meg nekik a béke örömét és boldogságát, mert ez az a nép, amely bátran és vitézül rázta le magáról a rómaiak kemény igáját. A kereszt-

[1] A hosszúra növesztett haj a frankoknál a testi és szellemi kiválóság jele volt.

[2] A frankok megkeresztelkedésükkor a katolikus vallást vették fel, szemben a többi barbár néppel, akik először ariánusok voltak s csak később tértek át az Athanasius-féle (katolikus) vallásra.

ténység felvétele után pedig a szent vértanúk testét, akiket a rómaiak tűzzel égettek meg, karddal pusztítottak el vagy vadállatokkal tépettek szét, arannyal és drágakövekkel ékesítette. Krisztus nevében kezdődik a száli frankok törvénykönyve.

I. A perbehívásról

1. § Ha valakit perbe hívnak[3], a király törvénye szerint és nem jelenik meg 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.[4]

3. § Az aki mást perbe hív, tanú kíséretében menjen el az illető házához, és ha (az illető) nem lenne otthon hívja fel feleségét vagy bárkit a familiából (házanépéből)[5], közöljék vele, hogy ő perbe hívta.

4. § Ha pedig (a perbehívott) a király szolgálatával lenne elfoglalva, nem lehet perbe hívni.

II. A sertéslopásról

1. § Ha valaki szopós malacot lopott és ez rábizonyult 120 dénárra, vagyis három solidusra büntessék.

4. § Ha valaki éves malacot lopott és rábizonyították 120 dénárra, vagyis három solidusra büntessék a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül.

5. § Ha valaki kétéves sertést lop 600 dénárra, vagyis 15 solidusra buntessék a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül.

6. § Két sertésig hasonlóképpen ezt az összeget kell fizetni.

11. § Ha valaki kandisznót vagy vezérkocát lop 700 dénárra, vagyis 17 és fél solidusra büntessék a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül.

III. A marhalopásról

1. § Ha valaki szopós borjút lop és rábizonyul 120 dénárra, vagyis három solidusra büntessék.

---

[3] "Ad mallum". A mallum a száli frankok törvénykező gyűlése.

[4] A solidus és a dénár római pénzek. Egy arany solidus a száli törvénykönyv szerint 40 ezüst dénárból állott.

[5] A familia az egész középkorban szélesebb értelmű a családnál, az úr házanépét, családtagjait, az udvarában élő szabadokat és szolgákat jelenti.

2. § Ha valaki egy- vagy kétéves marhát lopott és rábízonyitották 700 dénárra, vagyis 17 és fél solidusra büntessék.

3. § Ha valaki ökröt vagy tehenet lopott borjúval 1400 dénárra, vagyis 35 solidusra büntessék.

4. § Ha valaki bikát lopott, amely gulyát vezet és soha igában még nem volt 1800 dénárra vagyis 45 solidusra büntessék.

5. § Ha pedig három villa[6] teheneihez szolgáló bikát, úgynevezett trespiliust lop valaki háromszor 45 solidusra büntessék.

5. § IV. Ha valaki királyi bikát lop 90 solidusra büntessék az ellopott érték megtérítésén kívül.

IV. A juhok lopásáról

1. § Ha valaki szopós bárányt lop el és rábizonyul 100 dénárra, vagyis 2 és fél solidusra büntessék.

3. § Ha valaki hármat lopott el 1400 dénárra vagyis 35 solidusra büntessék, s ez az összeg érvényes 40 bárány ellopásáig.

4. § Ha pedig negyvenet vagy többet lopott volna el 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

V. A kecskék lopásáról

1. § Ha valaki három kecskét lop el és ez rábizonyult 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessék.

VI. A kutyák lopásáról

1. § Ha valaki betanított vadászkutyát lopott el vagy ölt meg 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

2. § Ha pedig pásztorkutyát lopott el vagy ölt meg 120 dénárra vagyis 3 solidusra büntessék.

---

[6] A villa a római korban mezőgazdasági üzem és telephely (villa rusticana). A szolgák telekre ültetésével azonban a villa körül faluszerű település jöhetett létre, az önálló gazdaságot vezető rabszolgák (servi casati) házaiból. A villa így kettős értelemben szerepelhetett vagy a földesúri mezőgazdasági üzem központját, vagy a körülötte kialakult falut jelentette. Bár a korai középkorban a falut inkább vicus-nak nevezik, e helyen is villa alatt valószínüleg falut kell értenünk.

VII. A madarak lopásáról

1. § Ha valaki a fáról egy sólymot lopel és rábizonyult 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessék.

3. § II. Ha valaki kakast lopott 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessék.

3. § III. Ha valaki tyúkot lopott 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessék.

4. § Ha valaki libát lop és rábizonyult 120 dénárra, vagyis három solidusra büntessék.

VIII. A méhek lopásáról

1. § Ha valaki zárt helyről lopott el egy méhkast 1800 dénárra vagyis 45 solidusra büntessék.

IX. A vetésben vagy bármiféle zárt területen okozott károkról

1. § Ha valaki (idegen) állatokat, azaz lovat vagy bármi más barmot talált a vetésében, nem szabad megölnie, és ha ezt mégis megtenné, de tettét bevallotta, azonnal tegye jóvá, és ha az állat csak megsérült volna, fogadja magához. Ha azonban tettét nem vallotta be, de rábizonyult, a jóvátételen és a feljelentési díjon kivül 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

2. § Ha valaki vetésében őrizetlenül hagyott állatokat talált és azokat befogta úgy, hogy erről senkit sem értesített és az állatok közül akár csak egy is elpusztult, azonnal adjon jóvátételt, azonfelül még 1400 dénárra, vagyis 35 solidusra büntessék.

4. § Ha valakinek a sertései vagy más állatai idegen vetésbe rontottak és az állatok gazdája ezt tagadja, de rábizonyítják 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

5. § Ha valaki a kárt okozó állatokat akár a karámban leütni, akár pedig, amikor már hazafelé hajtják őket elhajtani merészelné, 1200 dénárra, vagyis 30 solidusra büntessék.

5. § II. Ha a kárt okozó állat már a karámban van, tulajdonosa az okozott kárt azonnal tegye jóvá, és ezenkivül 10 dénárra büntessék.

5. § III. Ha valaki ellenséges indulattól vagy fennhéjázástól vezettetve más sövényét megnyitja és vetésébe, rétjébe, szőlejébe vagy bármi

más megművelt földjére állatait bocsátja, a tettes a kárt tegye jóvá, és azonkívül 1200 dénárra vagyis 30 solidusra büntessék.

X. Rabszolgák lopásáról

1. § Ha valaki rabszolgát, hátaslovat vagy igáslovat lopott[7] 1200 dénárra, vagyis 30 solidusra büntessék.

2. § Ha egy szabad ember más rabszolgájának vagy rabnőjének segitségével a szolgák urának vagyonából valamit ellopott, azonkívül, hogy a rabszolgákat és a lopott dolgokat vissza kell adnia még 600 dénárra, vagyis 15 solidusra is büntessék.

2. § I. Ha valaki más rabszolgáját megöli, eladja vagy szabaddá teszi, 35 solidusra büntessék.

2. § II. Ha valaki más rabnőjét ellopja, 30 solidusra büntessék.

XI. A szabadok lopásáról és betöréséről

3. § Ha szabad ember olyan betörést követ el amelynél két dénár a kár, ha rábizonyult 30 solidusra büntessék.

XIII. A szabadok elrablásáról

1. § Ha három férfi elrabol egy szabad leányt, 300 solidust fizessenek.

2. § Azok, akik e hármon kivül részesei voltak a rablásnak 5 solidust fizessenek.

3. § Akik nyíllal vettek részt a rablásban 3 solidust fizessenek.

4. § A rablók pedig 2500 dénárt vagyis 62 és fél solidust kötelesek fizetni.[8]

5. § Ha pedig a leányt zárt helyiségből vagy női munkaszobából ragadták el, szintén az előírt módon kell a váltságot fizetni.

---

[7] A felsorolás a rabszolgák jogi állapotát is mutatja, nem személyek, jogállásuk azonos a vagyontárgyakéval. (Vö. Lex Ripuaria XIII. 8. §; 9. §; Lex Burgundionum IV. 4. § stb.)

[8] A törvénycikk első négy paragrafusa nyilván összefügg. Az 1-3. §-ban szereplők bűnrészesei a 4. §-ban megnevezett főbűnösöknek.

6. § Ha a leány, akit elraboltak a király védelme alatt állt, a fredus[9] amit érte fizetni kell 2500 dénár, vagyis 62 és fél solidus.

7. § Ha egy királyi szolga vagy litus[10] szabad nőt rabol, életével fizessen.

8. § Ha egy szabad leány saját akaratából ment rabszolgához, szabadságát elveszíti.

9. § Ha egy szabad ember idegen rabnővel kezd viszonyt, hasonlóképpen bűnhődik.

10. § Ha valaki más menyasszonyát elviszi és feleségül veszi 2500 dénárra vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

XIV. A rablókról és útonállókról

1. § Ha valaki szabad embert váratlanul rátámadva kifoszt, ha rábizonyult 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

2. § Ha pedig római rabolt ki száli barbárt, a fenti törvényt szigoritva kell alkalmazni.[11]

3. § Ha ellenben frank rabolt ki rómait, 35 solidusra büntessék.

5. § Ha valaki költözőkre támad, ahányan társaságában[12] voltak (mindannyiukat) buntessék 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra.

6. § Ha valaki idegen villára rontott, valahányan társaságában voltak, büntessék meg 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra.

6. § I. Ha valaki idegen villára rontott és ott betörte az ajtókat, megölte a kutyákat és megsebezte az embereket, vagy pedig valamit szekérrel elvitt onnan 200 solidusra büntessék.

XV. Az emberölésről, vagy ha valaki más feleségét elviszi

1. § Ha valaki szabad embert megöl vagy élő férfi feleségét elviszi 8000 dénárra, vagyis 200 solidusra büntessék.

---

[9] A királyi kincstárt illető kártérítés.

[10] Telekre ültetett félszabad.

[11] A megkülönböztetés a rómaiaknak a hódító barbároknál kedvezőtlenebb jogállásával függött össze. (Vö. Lex Salica 1. §; 5. §; 6. §; 7. § ellenkező helyzetre: Lex Burgundionum X. 1. §.)

[12] "In contubernio."

XVI. A gyújtogatásról

1. § Ha valaki alvó emberek feje felett a házat meggyújtja és ezt a bentlevők mindannyian tanusították, s ha valaki megégett, a bűnöst 2500 dénárra vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

2. § Ha valaki házat, rácskerítést vagy kunyhót gyújt fel és ez rábizonyul 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

3. § Ha valaki a hombárt vagy csűrt a gabonával együtt felgyújtja, 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

4. § Ha valaki felgyújtja az ólat a disznóval együtt, vagy az aklot az állatokkal és rábizonyul 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül.

XVII. A sebekről

1. § Ha valaki egy másik embert meg akar ölni de elhibázza, ha rábizonyul 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

2. § Ha valaki egy másik embert mérgezett nyillal akart megölni, de nem találta el, ha rábizonyult 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

3. § Ha valaki egy másik embert úgy vág fejbe, hogy az agyveleje kilátszik és onnan három csont ami az agyvelő felett van kijön,1200 dénárra vagyis 30 solidusra büntessék.

4. § Ha pedig a bordák közé vagy a hasba ütött úgy, hogy a seb látszik és az ütés a belső részekig hatolt 1200 dénárra, vagyis 30 solidusra büntessék, ezenkivül az orvosságra adjon 5 solidust.

5. § Ha valaki úgy sebesített meg egy embert, hogy vér folyt a földre, ha rábizonyult 600 dénárra vagyis 15 solidusra büntessék.

6. § Ha egy szabad ember egy másik szabadot úgy üt meg bottal, hogy vér nem folyik, három ütésig minden egyes csapásért 120 dénárra vagyis 3 solidusra büntessék.

7. § Ha pedig vér folyt ki, az ilyen ütést úgy kell számítani, mintha fegyverrel történt volna a sebesítés.

8. § Ha valaki zárt ököllel ütött meg egy másik embert, 360 dénárra, vagyis 9 solidusra büntessék úgy, hogy minden egyes ütésért 3 solidust fizessen.

9. § Ha valaki egy másik embert az úton próbált kirabolni, de az

megszabadult mivel elfutott, ha rábizonyult 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

XVIII. Arról aki ártatlan embert vádol a királynál

1. § Ha valaki egy távollevő ártatlan embert vádol be a királynál 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

XIX. A kártevésekről

1. § Ha valaki egy másik embernek mérges növényből készült teát ad inni és az meghal 200 solidusra büntessék.

2. § Ha valaki egy másik ember ellen ilyen merényletet követ el, de az megmenekül, ha a tettesre a vétket rábizonyítják 2500 dénárra vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

2. § II. Ha egy asszony egy másik asszonnyal olyan gonoszságot művelt, hogy annak nem lehet gyermeke 62 és fél solidusra büntessék.

XX. Arról aki szabad asszony kezét, karját vagy ujját megérinti

1. § Ha szabad férfi egy szabad nőnek kezét, karját vagy ujját megérinti és rábizonyítják 15 solidusra büntessék.

XXI. A hajók ellopásáról

1. § Ha valaki gazdája engedélye nélkül egy idegen hajó horgonyát felszedi és azzal hajókázik 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessék.

2. § Ha pedig valaki egy hajót elrabol 1400 dénárra, vagyis 35 solidusra büntessék.

XXII. A malomban elkövetett lopásokról

1. § Ha szabad ember a malomban más ember gabonáját ellopja és az rábizonyul, a molnárnak 600 dénárt, vagyis 15 solidust fizessen. Annak pedig, akié a gabona, szintén 15 solidust fizessen.

1. § I. Ha valaki idegen malomból szerszámokat lopott 45 solidusra büntessék.

1. § II. Ha valaki idegen malom zsilipjét átszakitotta 15 solidusra büntessék.

XXIII. Arról, aki gazdája engedélye nélkül ül fel egy lóra

1. § Ha valaki gazdája engedélye nélkül lovagol idegen lovon 1200 dénárra, vagyis 30 solidusra büntessék.

XXIV. A gyermekgyilkosságról

1. § Ha valaki egy 10 éves kort be nem töltött fiút megöl és rábizonyult 24 000 dénárra, vagyis 600 solidusra büntessék.

2. § Ha valaki hosszú hajú fiút ölt meg 600 solidusra büntessék.

3. § Ha valaki terhes szabad asszonyt úgy megütött, hogy meghalt 28 000 dénárra, vagyis 700 solidusra büntessék.

3. § Ha pedig a magzatot anyja méhében megölte még mielőtt megszületett volna és rábizonyult 4000 dénárra, vagyis 100 solidusra büntessék.

XXV. A rabszolganők paráznaságáról

3. § Ha valamely szabad férfi más rabnőjével paráználkodott és rábizonyult a rabnő urának 600 dénárt, vagyis 15 solidust fizessen.

5. § Ha valamely szabad férfi idegen rabnővel nyilvánosan viszonyt kezdett[13] maradjon vele együtt a szolgaságban.

6. § Hasonlóképpen ha szabad nő más rabszolgáját vette házastársul maradjon szolgaságban.

XXVI. Az (illetéktelen) szabadonbocsátásokról

1. § Ha egy szabad ember idegen litust ura megkérdezése nélkül a király előtt per denarium[14] szabadon bocsátott és ez rábizonvult 4000

[13] "Publice se iunxerit". A szabad és szolga közötti együttélés még akkor sem lehetett házasság, ha nyilvánosan történt. Büntetése szabad férfiak és nők részéről egyaránt a szabadság elveszítése volt. (Vö. Lex Ripuaria LVIII. 10. §; 15. §.)

[14] A szabadonbocsátás úgy történt, hogy az elbocsátandó tenyerén egy dénárt nyújtott át urának, aki úgy megrázta kezét, hogy a dénár a háta mögé esett (iactus denarii) (Vö. Lex Ripuaria LVIII. 1. §.)

dénárra, vagyis 100 solidusra büntessék. A litus vagyonát azonban a törvény szerint előbb urának adja vissza.

2. § Ha valaki egy (idegen) rabszolgát a király előtt per denárium szabadon bocsátott és ezt rábizonyitották, a szolga árát urának fizesse meg és azonkivül 35 solidusra büntessék.

XXVII. A különféle lopásokról

5. § Ha valaki más vetésébe ereszti nyáját és ez kiderül 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

6. § Ha valaki idegen kertben lopott, a jóvátételen és a feljelentési dijon kivül 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

7. § Ha valaki répa-, bab-, borsó- vagy lencseföldre ment lopni 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessék.

8. § Ha valaki idegen földről lent lopott és azt lovon vagy szekéren elszállította a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

9. § Ha a (tolvaj) annyit lopott el, amennyit a hátán el tudott vinni, 3 solidusra büntessék.

10. § Ha valaki idegen réten kaszált, munkája eredményét veszitse el, ha pedig a szénát már haza is szállította a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül még 1600 dénárra vagyis 40 solidusra büntessék.

11. § Ha csak annyit lopott, amennyit a hátán szállított haza, 3 solidusra büntessék.

12. § Ha valaki más szőlejét leszüretelte és ez rábizonyult 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

13. § Ha pedig a bort is saját házához szállította 1800 dénárra vagyis 45 solidusra büntessék.

14. § Ha valaki idegen kerítést[15] rombolt szét 15 solidusra büntessék.

17. § Ha valaki más fáját idegen erdőből ellopta 3 solidusra büntessék.

---

[15] A "clausura" nemcsak a jogilag elkülönített földet, hanem amint a szövegből is kitűnik valóságos kerítést is jelentett. Az írtásos és parlagoló földművelésnél a határban szabadon kóborló állatok ellen vagy élősövénnyel, vagy töviskerítéssel védték a vetett mezőt. (Vö. Lex Salica IX. 1-5. §; XXXIV. 2. §; 3. §; Lex Ripuaria XLIII.; LXXXII. L. § 2. §; Lex Burgundionum XXIII. 1-5. § stb.)

18. § Ha valaki olyan fát vett el, amelynek megjelölése óta több mint egy év telt el, nem lehet büntetni.

19. § Ha valaki rekesztőhálót lopott, 1800 dénárra vagyis 45 solidusra büntessék.

20. § Ha valaki állitóhálót, hármashálót vagy varsát lopott 6 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

23. § Ha valaki más mezején szántott gazdája engedélye nélkül 15 solidusra büntessék.

24. § Ha pedig be is vetette azt 1800 dénárra, vagyis 45 solidusra büntessék.

25. § Ha valaki egy rabszolgával ura beleegyezése nélkül ügyletet kötött 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

25. § X. Ha valaki női karkötőt lopott, 3 solidusra büntessék.

25. § XI. Ha valaki egy házat a tulajdonos tudta nélkül máshová visz 30 solidusra büntessék.

XXIX. A testcsonkításról

1. § Ha valaki egy másik embernek a kezét, lábát eltöri, a szemét kiveri vagy az orrát levágja 4000 dénárra, vagyis 100 solidusra büntessék.

2. § Ha pedig valakinek a karját töri el 2500 dénárra vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

5. § Ha valaki mások (mutató) ujját töri el valakinek, vagyis azt, amellyel a nyilat kilövi 1400 dénárt fizet vagyis 35 solidust.

6. § Ha pedig az ezután következő három ujját vágja le valaki, 50 solidusra büntessék.

7. § Ha pedig kettőt vágna le, 35 solidusra büntessék.

XXX. A rágalmazásokról

4. § Ha valaki egy másik embert rókának nevez 3 solidusra büntessék.

6. § Ha valaki azt mondja egy másik emberről, hogy a csatában eldobta a pajzsát és ezt nem tudja igazolni szintén 3 solidusra büntessék.

7. § Ha valaki egy másik embert besugónak vagy csalónak nevez és ezt nem tudja bizonyítani 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

XXXIII. A vadászattal kapcsolatos lopásokról

2. § Ha valaki jellel ellátott szelíd szarvast, amelyet vadászatra tanítottak be ellopott vagy megölt és tanúk bizonyították, hogy gazdája vadászatra használta és segítségével már három vadat is megölt, 1800 dénárra vagyis 45 solidusra büntessék.

XXXIV. A kerítések megrongálásáról

2. § Ha valaki a már sarjadó vetésbe beleszántott vagy szekérrel keresztülhajtott rajta 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessék.

3. § Ha valaki a már kalászát hányó vetésen út és ösvény elkerülésével átgázolt 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

XXXV. A rabszolgák meggyilkolásáról vagy kifosztásáról

1. § Ha egy rabszolga egy másik úr szolgáját megöli, a gyilkost az urak osszák meg egymás közt[16].

2. § Ha valamelyik szabad ember más rabszolgáját kirabolja és rábizonyul, hogy az elrabolt érték meghaladta a 40 dénárt 1200 dénárra, vagyis 30 solidusra büntessék.

3. § Ha pedig nem érte el a 40 dénárt 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

4. § Ha valamelyik szabad ember más litusát rabolta meg és ezt rábizonyították 1400 dénárra, vagyis 35 solidusra büntessék.

5. § Ha idegen úr rabszolgája vagy litus szabad embert öl meg a fele vérdíj ellenében adják a gyilkost a megölt ember rokonainak, a vérdíj másik felét a (gyilkos) rabszolga ura fizesse.

6. § Ha valaki szolgálattevő vassust[17], kovácsot, aranyművest, kon-

---

[16] Az osztozkodás rendszerint azt jelentette, hogy a gyilkos szolga a továbbiakban a meggyilkolt urának is tartozott szolgálatokkal, s a személye feletti tulajdonjog osztódott meg.

[17] Ugyanazt jelenti mint a "ministerialis". Az úr személyes szolgálatára rendelt, a különböző feladatokban segédkező szolga. (Vö. Lex Burgundionum X. 1. §.)

dást, szőlőművest, lóidomítót meglopott vagy megölt és ez rábizonyult 1200 dénárra, vagyis 30 solidusra büntessék.

XXXVIII. Hátas és igáslovak lopásáról

1. § Ha valaki olyan lovat lopott, amely szekeret húz és ez rábizonyult a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül 1800 dénárra, vagyis 45 solidusra büntessék.

2. § Ha valaki csődört lopott és azt rábizonyították 1800 dénárra, vagyis 45 solidusra büntessék.

2. § I. Ha valaki herélt lovat lopott 35 solidusra büntessék.

3. § Ha valaki a csődört ménesével együtt, vagyis általában 12 kancával lopta el, a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

4. § Ha a ménes kisebb volt, de a csődörrel együtt legalább hét tagból állott, a büntetés a jóvátételen és a feljelentési díjon kívül akkor is 62 és fél solidus.

7. § V. Ha valaki igáslovat vagy igásmarhát lopott 35 solidusra büntessék.

XXXIX. Az emberrablásról[18)]

1. § Ha valaki más rabszolgáját el akarta csábítani és rábizonyították 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

3. § Ha valaki rómait akar elrabolni 2500 dénárra, vagyis 62 és fél solidusra büntessék.

XLI. A szabadok megöléséről

1. § Ha valaki szabad frankot vagy olyan barbárt öl meg aki a száli törvény alá tartozik[19)] és rábizonyult 8000 dénárra, vagyis 200 solidusra büntessék.

---

18) De plagiatoribus.

19) Azok a germánok, akik nem frankok ugyan de a száliak területén élve azok törvényeit is átvették.

3. § Ha valaki királyi védelem alatt állót[20] vagy szabad nőt ölt meg 24 000 dénárra vagyis 600 solidusra büntessék.

5. § Ha valaki a királyi udvarban élő rómait öl meg és ez rábizonyul 12 000 dénárra, vagyis 300 solidusra büntessék.

6. § Ha pedig a római birtokos nem élt a király udvarában, gyilkosát 4000 dénárra, vagyis 100 solidusra büntessék.

7. § Ha pedig (a gyilkos) adófizető rómait ölt meg, 62 és fél solidusra büntessék.[21]

XLII. A kíséretben elkövetett gyilkosságról

1. § Ha valaki társaságban összegyülekezve egy szabad emberre házában ráront és ott megöli őt, ha a meggyilkolt királyi védelemben álló volt 72 000 dénárra, vagyis 1800 solidusra büntessék.

2. § Ha pedig a meggyilkolt nem tartozott a király kíséretéhez, 24 000 dénárra, vagyis 600 solidusra büntessék a gyilkost.

3. § A rómaiak, litusok és gyermekek esetében az előbbiek felét kell fizetni.

XLIV. A reipusról[22]

1. § A szokás szerint, ha a férj halálával megözvegyült feleséget valaki (ismét) el akarja venni, mielőtt elvenné, a thunginus vagy centenarius[23] tűzzön ki törvényszéket, és ezen a törvényszéken legyen pajzsa s

---

[20] "Qui in truste dominica fuit". A király kíséretének tagját.

[21] A vérdíjak összege, mint mindenütt a törvényben itt is mutatja a társadalmi különbségeket. A szabad frankok között a ranglétra legmagasabb fokán a királyi kíséret (antrustio) tagjai állottak. A romanizált őslakosság tagjai között a "királyi udvarban élők", a "conviva regis" a legelőkelőbbek. Alacsonyabb rendűnek számítanak azok a római birtokosok (romani possessores), akik nem élnek a király udvarában, míg végül a szabad rómaiak között a ranglétra legalacsonyabb fokát az adófizetők (romani tributarii) jelentették.

[22] A reipus a vőlegény fizetsége, ha özvegyasszonyt kér meg. Egyesek szerint az elhalt férj nemzetségét, mások szerint az özvegyen maradt asszony nemzetségét illette meg.

[23] Thunginus, centennárius, a frank állam hivatalnoka, a század (közigazgatási egység) feje. Nemcsak közigazgatási, hanem igazságszolgáltatási feladatokat is ellát, mert e területek még nincsenek mindenütt szétválasztva. A thunginus hívja össze a törvénykező gyűlést és elnököl is azon.

három férfi inditson keresetet. Annak aki az özvegyet el akarja venni, legyen három egyforma solidusa és egy dénárja. Hárman mérlegeljék a solidusokat. Mindez megtörténvén, ha egyetértenek, a férfi elveheti (az özvegyet).

2. § Ha pedig mindezt nem teszi meg és úgy veszi el az özvegyet, 2500 dénárt vagyis 62 és fél solidust fizessen annak, akit a reipus illet.

3. § Ha pedig mindent teljesített a törvény szerint amit előbb mondottunk, (csak) három solidust és egy dénárt kapjon az akit a reipus illet.

3. § Így kell megkülönböztetni kit illet a reipus.

XLV. A vándorlókról

1. § Ha valaki egyik faluból egy másikba akar költözni, és ha egy vagy többen is azok közül akik a faluban élnek be akarják fogadni, beköltözhet, ha azonban csak egy valaki is akad, aki beköltözését ellenzi nem szabad ottmaradnia.

2. § Ha pedig egy vagy két falubeli tiltakozása ellenére a faluban mégis letelepedni merészel, akkor testatiós eljárást kell indítani ellene, és ha nem akarna távozni, a testatio megindítója így szólítsa fel tanúk jelenlétében: "Közlöm veled, hogy ezen az éjszakán e helységben, mely a száli törvény szerint él, még megmaradhatsz, azonban felszólítalak, hogy tíz éjszaka elteltéig[24] távozzál a faluból." Azután a tíz éjszaka elteltével ismét menjen el hozzá és szólítsa fel, hogy további tíz éjszaka elteltéig távozzék. Ha még akkor sem akar távozni, ujabb tíz éjszakát engedjenek neki, hogy így a harminc éjszaka kiteljen. És ha még ezután sem távoznék el, akkor hívja a törvénykező gyűlés elé és tanúit a különböző vádpontokra nézve tartsa készenlétben. Ha pedig az aki ellen a testatio megindult, nem menne el, jóllehet törvényesen akadályozva nem volt, és a testatio úgy, amint előbb leírtuk, törvényes formában megtörtént, a panaszos tegye le vagyonát biztosítéknak és kérje meg a grófot[25], hogy menjen el vele a helyszínre és űzze el az illetőt. Továbbá, mivel a törvénnyel nem törődött, egész termését veszítse el, és azonkívül 1200 dénárra, vagyis 30 solidusra büntessék.

3. § Ha azonban úgy költözik be, hogy 12 hónapon belül senki sem

[24] A frankoknál a száli törvénykönyv idejében az éjszakák és a nem nappalok szerint számították az időt, bizonyára az egykori pásztor életmód maradványaként. A pásztorok, mivel a nyájak őrzése szempontjából az éjszakák fontosabbak voltak, mint a nappalok, ezek változásához alakították időszámításukat.

[25] Grafio, királyi tisztviselő, bírói jogkörrel. (Vö. Lex Ripuaria LXXXVIII.)

szólalt fel ellene, maradjon ott minden háborgatás nélkül, mint a többi falubeli.

XLVIII. A hamis tanúskodásról

1. § Ha valaki hamisan tanúskodik 600 dénárra vagyis 15 solidusra büntessék.

L. Az adóslevelekről

Ha egy szabad vagy litus adóslevelet adott, akkor az, akinek tartozik 40 éjszaka elteltével, vagy amilyen határidőben az adóslevél kiállításakor megegyeztek, a hitelező a tanúkkal és az ellenértéket felbecsülőkkel menjen el az adós házához. Ha ez az adósság kifizetését megtagadná, adósságán felül még 15 solidusra büntessék.

LI.

1. § Ha valaki a grófot kellő jogalap híján zálogolásra szólítja fel és végrehajtat anélkül, hogy a másik felet törvényesen felszólította és törvénybe hívta volna és adóslevele sincs, 8000 dénárra, vagyis 200 solidusra büntessék.

2. § Ha a gróf ilyen felszólításnak enged és a törvény előírásainak mellőzésével vagy az adósság mértékén túl zálogol, fizessen váltságot vagy pedig életével bűnhődjön.

LII. A kölcsönről

Ha valaki valamely dolgát másnak kölcsönadta és az visszaadni nem akarja, így járjon el ellene: Menjen el tanúkkal annak a házához, akinek kölcsönt adott, és így szólítsa fel: "Mivel te azokat a dolgokat amelyeket neked kölcsönadtam nem akarod visszaadni, tedd meg a következő éjszakán azt, amit erre vonatkozóan a száli törvény rendel. "És a következő napnyugtáig adjon határidőt. Ha még akkor sem akarná a kölcsönt visszaadni, még hét éjszakát adjon határidőül. A hét éjszaka elteltével ugyanígy szólítsa, hogy a következő éjszakán tegye meg azt amit a száli törvény rendel. És ha még akkor sem adná meg tartozását még hét éjszaka elteltével tanúkkal menjen el és kérje meg, hogy adja meg adósságát. Ha még ekkor sem tudnának megegyezni, adjon határidőt napnyugtáig, és ha három alkalommal tűzött ki határidőt napnyugtára, minden alkalommal 120

dénárral vagyis 3-3 solidussal növekedjék az adósság. Végül ha még ekkor sem akarná megadni tartozását, az eredeti adósságon felül és a három figyelmeztetésért járó 9 solidus leszámitásával 600 dénárra vagyis 15 solidusra büntessék.

LIII. A kéz megváltása a hineumtól[26]

Ha valakit hineumra ítéltek, esetleg megválthatja a kezét, mégpedig úgy, hogy az esküsegédekkel[27] esküt tesz. Ebben az esetben, ha az ügy olyan, hogy a büntetés törvény szerint 600 dénár, vagyis 15 solidus lenne, ha a bűnösség rábizonyulna, a büntetésen felül még 120 dénárral, azaz 3 solidussal megválthatja a kezét.

LIV. A gróf megöléséről

1. § Ha valaki grófot ölt meg, 24 000 dénárra vagyis 600 solidusra büntessék.

2. § Ha valaki sacebarot vagy obgrafiot[28] ölt meg, aki királyi szolga is volt, 12 000 dénárra vagyis 300 solidusra büntessék.

3. § Ha valaki olyan sacebarot ölt meg, aki szabad volt, 24 000 dénárra vagyis 600 solidusra büntessék.

LVII. A választott bírákról[29]

1. § Ha a választott bírák a törvényhelyen[30] ülve két ember közt folyó ügyben nem akarnak ítéletet mondani, a felperes mondja ezt nekik: "Felszólítalak benneteket lássatok törvényt a száli törvény szerint". Ha

---

[26] A hineum az istenítéletnek az a formája, amelyben a vádlott azzal bizonyíthatja ártatlanságát, hogy a keze egy tüzes üst megfogása után is sértetlen marad.

[27] "Iuratores", olyan személyek, akik a vádlott esküjét a vád kérdésében saját esküjükkel támogatják. (Vö. Lex.Ripuaria II. L. §.)

[28] A gróf helyettese.

[29] Rachineburgok, a szabadok közül választott esküdtek, akik a törvénykezésben segítették a thunginust.

[30] Az ítélkező gyűlés, a mallum rendszerint állandó helyen, valamelyik kiemelkedő dombon (Malberg) zajlott le.

azok ezután sem akarnak ítélkezni, a határidő kitűzése után a bírák közül legalább hetet 120 dénárra, vagyis 3 solidusra büntessenek.

2. § Ha ezután sem akarnak törvényt tenni és a 3 solidus kifizetését sem vállalják, napnyugtától számítva 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék őket.

3. § Ha pedig a választott bírák nem a törvény szerint ítélnek, az aki ellen az ítéletet hozták, indítson keresetet ellenük, és ha be tudja bizonyítani, hogy nem a törvény szerint ítéltek, mindegyiket külön-külön 600 dénárra, vagyis 15 solidusra büntessék.

3. § I. Ha pedig a választott bírák törvényt tettek, és az akivel szemben a törvényt meghozták azt mondja, hogy nem szolgáltattak neki igazságot, hasonló módon mindegyikkel szemben 15 solidusra büntessék.

LVIII. A földdobásról[31)]

1. § Ha valaki embert ölt és egész vagyona árán sem tudja megfizetni azt, amit ezért a törvény követel, 12 társával együtt meg kell esküdnie, hogy sem a föld színén, sem a föld alatt nincs már semmije, amit még odaadhatna. Azután menjen be a házába és annak négy sarkából vegyen a kezébe földet, álljon a küszöbre úgy, hogy a ház belseje felé tekintsen, bal kezéből a válla fölött dobjon arra, aki legközelebbi rokon. Ha pedig atyja és testvérei már fizettek (de nem eleget), akkor más rokonai következnek a földdobásban: három legközelebbi rokona anyai és apai ágról. Azután pedig ingben, öv nélkül, mezitláb, bottal a kezében ugorja át a sövényt, és a jóvátételből ami még fennmaradt, olyan arányban, ahogyan a törvény megállapítja, fizesse ama három (az anyai ágról), és hasonlóképpen cselekedjék az a három is, aki apai ágról következik. Ha pedig akármelyikük annyira szegény lenne, hogy nem tudná megfizetni a ráeső adósságrészt, az a rokon következzék a földdobásban, akinek több van, és a törvény szerint az fizessen. Ha még annak sem lenne annyija, amiből az egészet kifizethetné, a gyilkosság elkövetőjét az akinek a vérdíjjal tartozik, állítsa a törvénykező gyűlés elé és négy egymás után következő gyűlés idejére adjon neki további hitelt. De ha ekkor sem lenne senki, aki annyit hitelezne neki, hogy fizethessen és így magát megválthassa, életével bűnhődjön.

---

31) De chrene chruda. A kifejezés értelme tisztázatlan, de az itt szereplő leírás jól mutatja, hogy a vérségi összetartozásból fakadó kölcsönös felelősségvállalást jelentette.

LIX. Az allodiumokról[32)]

1. § Ha valaki meghalt és fiai nem maradtak utána, ha anyja még él az lesz az örököse.

2. § Ha az anyja már nem él, de fivére vagy nővére még él, azok lesznek az örökösei.

3. § Ha pedig már ők sem élnének, anyja nővére lesz az örökös.

4. § Azután az legyen az örökös, aki a rokonság rendjében közelebb áll.

5. § A földbirtokot azonban nő nem örökölheti, ezért a férfinemhez tartozó atyafiakat illeti az egész földbirtok.

LX. Arról aki nemzetségétől el akar szakadni

A törvénykező gyűlésben járuljon a thunginus elé és ott három égerfa vesszőt törjön össze a feje felett, a darabokat a gyűlés helyén négyfelé szórja szét és jelentse ki, hogy lemond az esküsegítségről, az örökösödésről és mindarról, ami őt nemzetségéhez kapcsolja. És ha ezután valamelyik rokonát meggyilkolják, őrá sem az örökség, sem a jóvátétel nem tartozik. Öröksége a fiscust illeti.

LXII. Az emberölés kártérítéséről (vérdíjáról)

1. § Ha egy atyát megöltek, a kártérítés (vérdíj) felét fiai vegyék fel, a másik felét pedig azok, akik atyai és anyai ágon legközelebbi rokonai.

2. § Ha valamelyik részen, apai vagy anyai ágon egy rokon se volna, a vérdíj a fiscust illeti.

LXIII. Arról a szabad emberről, akit a hadseregben ölnek meg

1. § Ha egy szabad embert megölnek a hadseregben és nem volt a király kíséretének tagja a gyilkost 24 000 dénárra, vagyis 600 solidusra büntessék.

---

32) Az allodium eredetileg nem földbirtokot, hanem a javak összességét, a vagyont jelentette. Bizonyára ezért szerepel a törvénycikknek csak az utolsó §-ban a földbirtok, mint olyan vagyon, amelynek öröklésében – mintegy kivételként – az ingóságoktól eltérő rend érvényesült.

2. § Ha pedig a király kíséretének tagja volt akit megöltek, a gyilkost ha rábizonyult 1800 solidusra büntessék.

LXV. Arról aki egy döglött lovat gazdája engedélye nélkül megnyúz

1. § Ha valaki egy döglött lovat gazdája engedélye nélkül megnyúz és tettét bevallja adja át a ló értékét.

2. § Ha tagadja, de rábizonyul, 1800 dénárra vagyis 35 solidusra büntessék.

Geffcken: Lex Salica. Leipzig, 1898. – Krónikások, krónikák, szerk. Mezey L. – (Chrestomathia, I. 96-104. o.)

185. A ripuári frankok törvénykönyve

A frank törzsek másik csoportját alkotó – a Rajna vidékén berendezkedett – ripuári frankok nem éltek teljesen azonos törvények szerint. A ripuári frankok törvénykönyve, bár szerkezetében megegyezik a száli frankokéval, bizonyos jogeseteket másként bírál el, eltérő büntetéseket alkalmaz, s olyan jogeseteket is tartalmaz, amiket a száliak törvénykönyve nem ismer. Bizonyos összehasonlításra az alább következő néhány törvénycikk is alkalmas.

I. A szabadok megveréséről

Ha egy szabad ember egy másik szabadot megüt, egy solidusra büntessék. Ha kétszer üti meg kettőre, ha háromszor, háromra.

II. A vér kiömléséről

Ha egy szabad ember egy másik szabadot úgy megver, hogy vére folyik és a földre esik, kétszer kilenc solidusra büntessék, vagy ha tagadja a bűnt, hatan esküdjenek mellette[1].

III. A csonttörésről

Ha egy szabad ember egy másik szabad bármelyik testrészében a csontot eltöri, 36 solidusra büntessék vagy hatan esküdjenek mellette...

V. A testcsonkításokról

1. § Ha egy szabad ember egy másik szabadnak a fülét leszakítja úgy, hogy elveszíti hallását, 100 solidusra büntessék. Ha pedig hallását nem veszítette el, 50 solidust adjon.

7. § Ha egy szabad ember egy másik szabadnak a második (mutató) ujját vágja le, amivel a nyilat kilövi, 36 solidusra büntessék.

VI. A kasztrálásról

Ha egy szabad ember egy másik szabadot kiherél, 200 solidusra büntessék vagy ha tagadja a bűnt, 12-en esküdjenek mellette...

VII. A rabszolgák megöléséről

Ha valaki rabszolgát öl meg 36 solidusra büntessék vagy hatan tanusítsák, hogy nem tette.

---

[1] A frank jogszolgáltatásban a bizonyító eljárást a vádlott és az általa felvonultatott eskütársak esküje helyettesítette (vagy az istenítélet). Az elkövetett bűn nagysága és a vádlott igaza mellett esküt tevők száma között mennyiségi összefüggés volt. Minél nagyobb volt a bűn, annál több eskütársat kellett a vádlottnak felvonultatni a bíróság elé ártatlanságának bizonyítására. A Lex Ripuária azt is megszabja, hogy ártatlanságának bizonyítására hány eskütársat köteles felvonultatni a vádlott a különböző bűneseteknél.

VIII. A szabadok megöléséről

Ha egy szabad ember szabad ripuári frankot megöl, 200 solidusra büntessék, vagy ha tagadja a bűnt 12-en esküdjenek mellette.

IX. A király emberének megöléséről

Ha valaki megöli a király emberét, 100 solidusra büntessék, vagy ha tagadja a bűnt 12-en esküdjenek mellette.

X. Egyházi férfiú megöléséről

Ha egyházi férfit öl meg valaki, 100 solidusra büntessék, vagy ha tagadja a bűnt 12-en esküdjenek mellette.

XIX. A szolgák ütlegeléséről

Ha egy szabad ember egy szolgát úgy üt meg, hogy vér nem folyik, három ütésig, amelyet mi "bunislegi"-nek nevezünk[2] egy solidusra büntessék.

3. § Ha pedig a szolga tette ezt királyi vagy egyházi férfival és frankkal 3 solidusra büntessék, vagy ha tagadja a bűnt ura hat tanút állítson[3].

XXXVIII. Arról aki ártatlan embert vádol a királynál

Ha valaki ártatlan embert vádol a királynál, 60 solidusra büntessék.

LIII. Arról aki a grófot megöli

Ha valaki királyi bírót[4], akit comesnek neveznek, megöl 600 solidusra büntessék.

---

[2] Ütés miatt keletkezett daganat.

[3] "Dominus ejus cum sex juret". Azt fejezi ki a törvény, hogy a rabszolga nem lehetett jogképes, így ártatlansága ügyében nem tehetett esküt, s védelmére eskütársakat is csak ura állíthatott.

[4] "Iudex fiscalis". A comes vagy grafio nemcsak a közigazgatást látta el, hanem bíráskodott is. Vö. Lex Ripuaria LXXXVIII.

LVI. Az allodiumokról

1. § Ha valaki utód nélkül hal meg és atyja és anyja élnek, azok örököljenek utána.

2. § Ha az atyja és anyja már nem élnek, fivére és nővére örököljön, és innen egészen ötödiziglen az örököljön, aki közelebbi rokona. De amíg férfinem van, asszony ősi örökséget[5] nem örökölhet.

LVIII. A tabláriusokról[6]

1. § Azt is elrendeljük, ha bármelyik ripuári frank tabulárius szolgáját a lelke üdvösségéért[7], vagy ellenszolgáltatásért a római törvény szerint fel akarja szabadítani, úgy a templomban a presbiterek és diaconusok vagy az egész klérus és nép előtt adja át a szolgát a táblákkal együtt a püspök kezébe. És a püspök parancsolja meg az archidiaconusnak, hogy a táblákat a római törvény szerint, ahogyan az Egyház él, írja le neki és mind ő (a tabularius), mind összes hozzátartozói maradjanak szabadok és éljenek az egyház védelme alatt[8], s az állapotából származó minden jövedelem, valamint tabláriusi szolgálata az egyházat illeti. És egyetlen tabulárius se merészeljen a király előtt dénárt dobni[9]. Aki ezt megteszi, 200 solidusra büntessék. Mindazonáltal a tabulárius és az ő hozzátartozói megmaradnak tabláriusnak, és állapotából származó minden jövedelem az egyházat illeti, nem másutt, mint az egyházban – ahol megszabadult – keresheti igazságát.

2. § Ha pedig valaki tabláriust vagy egyházi férfiút védelmezni merészelne a püspökkel szemben, 60 solidusra büntessék, ezen felül a férfit minden javaival kapja vissza az egyház, mert tilos visszakövetelni azt, amit egyszer már az egyháznak engedtünk...

---

5) "Hereditas aviatica" ősi örökség a szerzett vagy feltételesen bírt vagyonnal szemben.

6) Az egyház hatalmába kerülő (adós) szolgák sajátos jogállással.

7) "Pro animae suae remedio". Az egyháznak tett adományok egyik formája, amelyben azért ajándékoz valaki rabszolgát, birtokot, ingóságot stb. az egyháznak, hogy érdemeket szerezzen Isten előtt.

8) "Sub tuitione Ecclesiae". Az egyházi védelem nemcsak a hatalmaskodások elleni oltalmat jelentette, hanem azt is, hogy a védelem alatt álló ügyében csak egyháziak intézkedhettek.

9) Utalás a rabszolgák felszabadításának "világi" formájára, amelyben "per denarium", azaz úgy történt a felszabadítás, hogy a király jelenlétében a szabaduló tenyerén egy dénárt nyújtott urának, aki úgy megrázta kezét, hogy a pénzdarab háta mögé esett. Ez volt a dénárdobás (lactus denarii).

4. § Az a tabulárius pedig, aki utód nélkül hal meg, senki másra nem hagyhatja örökségét, csak az egyházra...

10. § Ha egy tabulárius ripuári rabnőt vesz el (feleségül), nemcsak ő maga, hanem leszármazottai is szolgává lesznek.

11. § Ha pedig egyházi, római vagy királyi férfi szabad ripuári nőt vesz el feleségül, vagy pedig ha római vagy királyi (szolgálatban levő), vagy tabulárius nő szabad ripuári férfivel köt házasságot, leszármazottaik mindig az alacsonyabb rendű ős szerint számítódnak...

15. § Ha pedig egy ripuári rabnőt szabad ripuári férfi vesz el házastársul, maradjon vele együtt szolgaságban...

20. § A király és az egyház rabszolgái nemcsak képviselők által[10], hanem saját nevükben is válaszolhatnak a bíróságon, és esküt is tehetnek akadály nélkül.[11]

LXIII. A hadseregben történt emberölésről

Ha valakit a hadseregben ölnek meg, háromszoros wergeld[12]-et tartozik (a gyilkos) fizetni.

2. § Lopásnál szintén.

LXXXII. A vetésben vagy zárt helyen okozott kárról

1. § Ha valamelyik ripuári frank más vetésében vagy bármiféle elkerített területen kárt okoz, köteles megtéríteni.

LXXXVIII. Arról, hogy senki se fogadjon el ajándékot a bíróságon

Az ősi hagyományokkal és törvényes szokásokkal megegyezően azt határozzuk, mindenek fölött, hogy egyetlen előkelő, majordomus, udvari

---

10) A királyi és egyházi szolgák kedvezőbb jogi helyzetét mutatja, hogy nemcsak szabadokkal képviseltethetik magukat a bíróságon, mint a közönséges rabszolgák, hanem ők maguk is jogképesek. Ez igen nagy lépést jelentett a rabszolgák személyesülésének útján.

11) "Absque tangano", arra utal, hogy a királyi és egyházi szolgák esküje törvényes, nem számít jogtalanságnak, csalásnak.

12) A megölt szabad rokonságának a gyilkos vagy nemzetsége által fizetett büntetés (emendatio, satisfactio). (Wer = Mann, szabad férfi értelemben.)

ember, comes, grafio, cancellarius vagy bármilyen magasrangú személy, ha törvényszéket tart a ripuári tartományban, nem fogadhat el ajándékot az ítélet megmásításáért. Ha pedig valaki ebben vétkesnek találtatna életével lakoljon.

M.G.H. Legum sectio 3/2 Ed.F. Beyerle – R.Buchner, 1954.

186. A burgundok törvénykönyve

A Galliát meghódító és később a frank birodalom keretei között élő népek sorában jelentősnek tekinthetjük a burgundokat. A száli és ripuari frankokhoz hasonlóan a burgundok is a saját barbár törvényeik szerint éltek. Törvénykönyvüket, a "Lex Burgundionum"-ot Tours-i Gergely tudósítása szerint Gundebald uralkodása alatt állították összse (Greg. Turon. lib. 2. cap. 33.) A közölt néhány törvénycikk, ha összehasonlításra nem is teremt lehetőséget, azonban a burgundok társadalmi fejlődésében sajátosnak tekinthető vonásra utal.

VI. A szökevény rabszolgákról

1. § Ha valaki a tartományon belül a hozzánk tartozó szökevényt elfogja, kapjon érte egy solidust. És ha az a szökevény lovat is vitt magával, a lóért a (solidus) felét, kancáért harmadát kapja, és a szökevényt minden dolgával együtt adja át (gazdájának). Aki a tartományon kívül[1] fogja el a szökevényt; két solidust, a lóért egyet, kancáért felet kapjon.

9. § Ha egy szabad a szökött szolgának, akár burgundnak, akár rómainak – ismervén a helyzetet – kenyeret ad, térítse meg a szökevény értékét.

10. § Ha a helyzetet nem ismerve ad neki kenyeret és átsegíti a folyón vagy megmutatja az utat, nem bünhődik, ha esküt tesz (a jóhiszemüségére).

11. § Ha egy szabad, ismerve a szökevényt írást ad neki, keze levágásával bünhődjék.

[1] "Extra sortem". A "sors"-ebben az esetben azt a részt jelenti, amit Galliából a burgundok szálltak meg.

X. A rabszolgák megöléséről

1. § A burgund és római egyazon állapotban tartandó. Ha valaki barbár népből származó szolgát öl meg; kiváló ministeriálist vagy expeditionálist[2] 60 solidust adjon át, büntetéspénz címén pedig 12 solidust.

2. § Ha valaki római vagy barbár földműves vagy kondás rabszolgát öl meg 30 solidust fizet.

3. § Ha valaki kiváló aranymívest öl meg 150 solidust fizet.

4. § Ha valaki ezüstművest öl meg 100 solidust fizet.

5. § Aki vasművest (kovácsot) 50 solidust fizet.

6. § Aki kerékgyártót, 40 solidust fizet.

XXVI. A kivert fogakról

1. § Ha valaki bármilyen okból előkelő burgund vagy római nemes fogát kiveri, 15 solidust tartozik fizetni.

2. § Ha a középszerű szabad személyek közül – akár burgundok, akár rómaiak – verik ki a fogát valakinek 10 solidus a váltság.

3. § Alacsonyrendű személyeknél 5 solidus.

4. § Ha rabszolga szabad ember fogát készakarva kiveri, karja levágásával bűnhődjék. Ha pedig – miként fentebb határoztunk – bűnösségét kimutatják, személyek módján[3] fizesse meg a fog árát.

LIV. Arról, aki a rabszolgák harmadrészét és a földek felét a nyilvános tilalom ellenére elfoglalja[4]

1. § Jóllehet abban az időben, amikor a mi népünk a szolgák harmadrészét és a földek felét kapta, az (is) előírás volt, hogy aki akár őseitől,

---

[2] A ministeriálisok és expeditionálisok olyan rabszolgák, akik az államhatalmi feladatok, illetve katonai szolgálat ellátásban segédkeznek uruknak.

[3] "Prout persona fuerit". Azt a burgundi törvénykönyvben is érvényesülő felfogást, hogy a rabszolga nem személy, az élet gyakran megmásította. Ebben az esetben a szolgáért nem ura tartozik felelősséggel, hanem saját maga, amit az is kifejez, hogy a szabadokkal azonos összegű büntetéspénzt fizet.

[4] Amikor a különböző barbár népek betelepültek a római birodalomba, a földeket felosztották a jövevények és az őslakosok között. Burgundiában a jövevényeket a földek fele és a rabszolgák harmadrésze illette meg. Ez a felosztás azonban – nyilván politikai okok miatt – nem érvényesült mindenütt.

akár a mi bőkezüségünk folytán szántóföldeket kap rabszolgákkal együtt; azokon a helyeken, amelyekben utasításba volt adva a vendégszeretet (hospitalitas)[5], sem a szolgák harmadrészét, sem a földek felét ne foglalja el senki; mégis – úgy tudjuk – sokan, akik elfelejtették veszedelmüket, ezt az előírást áthágták. Ezért szükséges, hogy a jelen hatalom a törvény mértékét egyenlően kiszábva, azokat, akik (a szolgákat és a földeket) elfoglalták megbüntesse...

Azt parancsoljuk tehát, hogy mindazok, akik a földeket és a rabszolgákat a mi bőkezüségünk folytán bírják és kiderült róluk, hogy vendégeik földjét a nyilvános tilalom ellenére elfoglalták (e földeket), halasztás nélkül adják vissza.

LXVII. Az erdőkről

Az erdőkről ezt kell figyelembe venni. Mindazok, akik szántóföldeket, vagy kolonustelket[6] birtokolnak, a föld mértéke vagy birtokuk aránya szerint változtassák meg az erdő felosztását, mégis úgy azonban, hogy az erdők és írtások fele a rómaiaknak maradjon.

LXXXIV. A föld eladásáról

1. § Mivel úgy tudjuk, hogy a burgundok osztályrészüket[7] mértéktelen könnyelműséggel tékozolják el, e jelen törvény által azt határozzuk,

---

[5] Hospitalitas – a burgundok és a gall-római őslakosság közötti viszony, amelyben a földeket és a szolgákat megosztották egymás között.

[6] "Colonicas tenent". A szabadok tulajdonjoggal bírt földjei a szolgák, kolonusok által használt földektől jogilag természetesen elkülönültek.

[7] "Sortes suas". A "sors" addig, amig fennáll az újraosztásos földközösség, azonos értelmű a "pars-"szal, azaz azt a földdarabot jelenti, amit a közösség tagja a föld időszakos felosztásakor kap. A földközösség tagjai tulajdonostársak, "consortes". A közös tulajdon jellegének és a föld időszakos újraosztásának megfelelően ez a "sors" nem volt elidegeníthető. A felosztáskor kapott parcella elidegenítése már a földközösség felbomlásának jele volt, ami a burgundoknál, az őslakosság tulajdonjogi viszonyainak hatására elég gyorsan végbement. A törvény éppen ebben a bomló állapotban mutatja a burgund földközösséget.

hogy senkinek se legyen szabad földjét eladni csak olyannak, akinek más helységben vagy osztályrésze, vagy földtulajdona van.[8]

2. § Az is tilos, hogy bárki, akinek másutt földje van és kénytelen eladni, az idegen római hospest, ha burgund is meg akarja vásárolni, előnyben részesítse, és az extraneusnak[9] nem szabad akármilyen okkal földet szerezni.

LXXXVIII. A fiatalokkal kapcsolatos szerződésekről

1. § A fiatalokról ugy határoztunk, hogy 15 éves kor előtt őket sem felszabadítani, sem eladni, sem eladományozni nem szabad.

M.G.H. Legum sectio. 2/1. Ed. L. R. de Salis, 1892.

187. A szász törvénykönyv

Krisztus nevében kezdődik a szász törvénykönyv

I.

Az ütésért, amelyet nemesre[1] mértek, 30 solidus (a büntetés), ha pedig (a vádlott) tagadja (a bűn elkövetését), három esküdtárs igazolja.

---

[8] A közösségi földtulajdonból való részesedést, a "sors"-ot és a közösség által nem korlátozott földtulajdont a "possessio"-t, a burgund törvénykönyv is megkülönbözteti egymástól. A földközösség felbomlásával, amikor lehetőség nyilott a közös földtulajdonból a birtokosra eső osztályrész (sors) eladására, csökkent a különbség a sors és a possessio között. A közösség szabályozó szerepének csökkenését az mutatja, hogy az elidegenítés tilalma helyett már csak az elidegenítés szabályozására terjed ki.

[9] "Extraneus" idegen helységből való. A törvénycikk nemcsak azt mutatja, hogy a földközösség bomlása előrehaladt, hanem azt is, hogy e bomlás okozói jelentős részben a gall-római őslakosok voltak, akik a burgund közösségi tagok "mértéktelen könnyelműségét" kihasználva felvásárolták "sors"-aikat. A burgundoknak a rómaiakkal és a helyben lakóknak az extraneusokkal szemben biztosított elővásárlási joga (ius praeemtionis), amit e törvénycikk kimond, aligha gátolta meg ezt a folyamatot. A közösségi tagok elővásárlási joga a rómaiakkal és idegenekkel szemben a közösség gyengülésének folyamatában éppen azt az állapotot mutatja, amire már utaltunk.

[1] Nobilis, a szász törvénykönyvben a nemzetségi arisztokrácia tagjait jelenti.

XIV.

Aki nemest öl meg 1440 solidust fizet; a szászoknál ruodá[2] -nak nevezett 120 solidust és a kárpótlás összegének 120 solidust.

XVI.

A megölt litusért 120 solidust kell fizetni, de ha csak megsebesült, a fizetség 12-szer kevesebb, mint a nemes esetében... Ha a gyanusított (tagadja) a bűn elkövetését 12 esküdtársat állítson.

XVII.

Ha egy rabszolgát egy nemes megöl 36 solidust fizessen, vagy három esküdtárssal igazolja magát a vád alól.

XVIII.

Ha egy litus ura utasítására vagy felbujtására megöl valamilyen embert, tegyük fel nemest, akkor a litus ura fizesse meg a vérdíjat, vagy viselje a halálos ellenségeskedés következményeit. Ha pedig a litus ezt ura tudta nélkül csinálta, vegyék ki ura hatalma alól és nemzetségének hét tagjával együtt bocsássák a megölt nemzetségének rendelkezésére. A litus ura pedig tegyen tisztító esküt tizenegy esküdtárssal arra, hogy ő nem részese a gyilkosságnak és nem tudott róla.

XXV.

Ha valaki megöli urát, életével fizessen.

XXVI.

Aki megöli ura fiát, megbecsteleníti lányát, feleségét vagy anyját az ura akaratával egyetértésben öljék meg.

XXIX.

Aki lovat lop életével fizessen.

XXXIII.

Ha valaki fészerből lop valamit életével fizessen.

---

[2] A ruoda pontosan le nem fordítható kifejezés, egyesek szerint a szabadok eredeti vérdíja.

XXXIV.

Aki ellop egy négyéves bikát, amelynek értéke két solidus és ha ez a lopás éjszaka történik, életével fizessen.

XXXV.

Aki bármilyen módon, nappal vagy éjszaka ellop valamit, aminek értéke 3 solidus, életével fizessen.

XXXVI.

Ha valaki valamit lop és az ellopott dolog értéke egy dénárral kevesebb három solidusnál, tizszeresen fizesse vissza (a tolvaj) amit ellopott, ezenkívül fizessen fredus[3]-ként, ha nemes 12 solidust, ha szabad 6, ha pedig litus 4 solidust; ugyanígy fizet az is, aki bűntársa volt.

XXXVIII.

Ha valaki egy másik ember házát éjjel vagy nappal készakarva felgyújtja, életével fizessen.

XL.

Ha valaki feleségül akar venni valakit fizessen (a menyasszony) szüleinek 300 solidust, ha pedig a vőlegény a szülők beleegyezése nélkül, de a menyasszony hozzájárulásával házasságot köt, kétszer 300 solidust fizessen (a menyasszony) szüleinek; ha pedig sem a szülők, sem a lány nem adják beleegyezésüket, azaz erőszakkal elrabolja (a menyasszonyt), fizessen 300 solidust a szülőknek, 240 solidust a leánynak, az pedig térjen vissza szüleihez.

XLI.

Ha az apa és az anya meghalnak, az örökség a fiút és nem a lányt illeti.

XLIII.

Aki özvegyasszonyt akar elvenni (feleségül) ajánlja fel oltalmazójának (az asszony) váltságdíját, hogy ezzel szerezze meg (az elhalt férj) rokonainak beleegyezését...

---

[3] A fredus a szász törvénykönyv születésekor még az egyes vétkek elkövetéséért kivetett bírság. (Nem tévesztendő össze sem a vérdíjjal, sem a pénzben fizetett kártérítéssel.)

XLIV.

Ha valaki meghal és nem maradnak fiai csak leányai, ezekre szálljon az örökség, védelmezőjük pedig az (atya) fivére, illetve az atyai ágon legközelebbi rokon legyen.

XLVI.

Ha valakinek fia és leánya van és a fiú megházasodik és a házasságból fia származik, az atya örökségét a fiú fia, azaz a (fiú) unoka kapja és ne a leány.[4)]

L.

Ha egy rabszolga vagy litus valamilyen bűnt az ura utasítására követ el, az úr tartozik felelősséggel érte.

LI.

Ha a rabszolga ura tudta nélkül követ el valamilyen vétket, tegyük fel gyilkosságot vagy lopást, ura fizeti ki érte a pénzbirságot a bűn jellegének megfelelően.

LVII.

Ha valamilyen (házi) állat valakinek kárt okoz, az akié az állat kártérítést tartozik fizetni, de nem kell viselnie az ellenségeskedés következményét.

LIX.

Ha egy kard, amely más kezéből esett ki megsebesít egy embert, az aki a sebesülést okozta fizessen (kártérítést), de nem kell viselnie az ellenségeskedés következményét.

LXIII.

Ha valaki kijelenti, hogy az ő földjét egy más valaki elfoglalta, jogképes tanúk vallomásával köteles igazolni, hogy a föld az övé. Ha pedig az az ember, aki a földet elfoglalta elismeri (bűnét), csak azt kell visszaadnia amit elfoglalt, nem többet.

[4)] Vagyis ne az elhalt fiú nővére.

LXV.

Királyi litus összeházasodhat azzal akivel akar, mégis tilos eladni neki bármilyen asszonyt.

Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum ex M.G.H. historicis separatum editi T. 4. Hannower-Lipcse. 1918. Leges Saxonum.

188. Meroving királyok törvényei

a) II. Childebert dekrétuma, 596

A frank állam megalapítása után a barbár törvénykönyvek nem mindenben feleltek meg a megváltozott körülményeknek. A frank uralkodók a törvényalkotás szokásos módján számos helyen kiegészítették az uralmuk alatt élő népek barbár törvénykönyvét, vagy esetleg megváltoztatták annak egyes cikkelyeit (Vö. Childebert dekrétuma 15. §). Az alább következő dekrétum egyike ezeknek az új jogszabályoknak.

Childebert a frankok királya kiváló férfiú.[1] Miután Isten nevében március kalendáján[2] a mi előkelőinkkel együtt[3] mindenféle dolgokat megtárgyaltunk, mindezeket mindenki tudomására akarjuk hozni.

1. § .... Antonacumban[4] uralkodásunk 20. évében március kalendáján úgy határoztunk, hogy a fiú- vagy leányunokák az ősi örökséget[5] nagybátyjukkal vagy nagynénjükkel együtt úgy kapják meg, mintha az atya vagy anya élnének. Ezek közül az unokák közül azt kell figyelembe venni,

[1] **A frank királyok a Meroving-korban okleveleikben, rendeleteikben általában kiváló férfiaknak nevezték magukat.**

[2] A frank királyok oklevelei a római időszámítást alkalmazták. Március kalendája = március elseje. A törvény bevezetése a tavaszi törvényhozó gyűlésre utal, amelyet a Meroving-korban még márciusban tartottak s csak a Karolingok tették át májusra.

[3] "Una cum nostris Optimatibus". Az előkelők tanácsa a törvényhozó gyűlésnél, amelyben a szabad frankok mind megjelenhettek, lényegesen szűkebb testület volt, s csak a király tanácsosait foglalta magába.

[4] Ma Andernach.

[5] "Res aviatica" vagy hereditas aviatica = ősi örökség. Ősi örökség volt az allodium (itt már nem általában vagyon, javak, hanem földtulajdon értelemben), illetve a korlátlan rendelkezési jogot is magában foglaló possessio.

aki (az anya és apa) fiától és lányától született s nem azt, aki a testvértől...

5. § Az emberölésről pedig azt kell megtartani, hogyha bárki, meggondolatlan merészséggel egy másik embert ok nélkül megöl, élete ítélet alapján oltassék ki, és senki se fizessen vagy tegyen le érte váltságdíjat.... mert úgy igazságos, hogy aki jogtalanul ölt, jogosan veszítse el életét....

9. § Ha valaki centennariust vagy bármilyen bírót nem akarna a gonosztevők letartóztatásában segíteni, egészen 40 solidusra ítéltessék.

10. § És akinek bűnös szolgája van és a bíró azt mondja neki, hogy adja elő és nem akarja (előadni); egészen tegye le vérdíját...

13. § Ha az egyházi vagy királyi rabszolgák lopást követtek el, viseljék el ugyanazt a büntetést, mint más frankok szolgái...

15. § A "De Chrene "chruda" törvény[6], amely a pogányok idejéből maradt meg, ezután sohasem érvényes, mert általa sokak hatalma csökken.

M.G.H. Capitularia regum Francorum.p.8.

b) Childebert és Chlotar király urak szerződése a béke rendjéért

5. § Ha a rabszolga nem volt vétkes a lopásban, hozzák el urától, hogy húsz éjszakát a törvénykező gyűlésben töltsön, és ha kétséges lenne (büntetlensége) bocsássák istenítéletre[7]...

7. § Ha valaki már rabszolgáját jogtalanul fogva tartja és 40 napon belül nem adja vissza, úgy marasztalják el, mint a rabszolgák elrablóját.

M.G.H. Capitularia regum Francorum. p. 8.

---

[6] Vö. Lex Salica LVIII. A dekrétum 5. és 15. §-a nyilvánvalóan összefügg. Az 5. § lehetetlenné teszi,hogy a szándékos emberölésnél a gyilkos a vérdíj egyszerű lefizetésével megszabaduljon tettének következményétől, azaz aki gyilkolni tudott, meghalni is tudjon. A következmények elhárítására a legjobb lehetőséget a földdobásról szóló törvény biztosította, hiszen a nemzetség egyetemleges felelőssége számos visszaélésre teremtett lehetőséget, mert a gyilkos helyett a vérdíjat is nemzetségének tagjai fizették. Ahhoz tehát, hogy a vérdíj egyszerű lefizetésével ne lehessen szabadulni a szándékos emberölés következményétől, el kellett törölni a földdobásról szóló törvénycikket, amely ezt a lehetőséget biztosította.

[7] "Ad sortem". A sors eredeti értelméből fakadóan itt azonos jelentésű a judicium Dei-vel, az istenítélettel.

c) Chilperich király edictuma

Hasonlóképpen jónak látszott és megfelelőnek, ha valakinek rokonai vannak, azonban fiai vagy leányai közül is halála után valaki még életben van, mindaddig, amig ez él, földjét a száli törvény szerint birtokolhatja. Ha pedig fiai már elhaltak volna, a föld leánya birtokába kerül, vagy az említettek fiaiéba, ha ilyenek vannak. Ha ezek közül valaki meghalna, az életben levő fivér vegye birtokába a földeket, ne pedig a szomszédok (vicini). Ha viszont ez a testvér is örökös nélkül halna meg, akkor a föld nővére birtokába jut.

(Chrestomathia I. 105. o.)

d) II. Chlothar törvénye[8], 614

Kétségtelen, hogy országunk jóléte az egyre inkább felénk forduló isteni kegyelem folytán növekszik; ha bizonyos dolgokat országunkban Isten irgalmából helyesen tettek, rendeltek és határoztak, azokat igyekeztünk a mi időnkben is sértetlenül megőrizni, amelyeket pedig az ésszerű rend ellenére tettek vagy rendeltek, nehogy előre nem látott bajok történjenek – amit fordítson el tőlünk az Isten – Krisztust tekintve vezérünknek elhatároztuk azoknak általános megjavítását, jelen törvényünk pontjai által.

1. § Ezért az a végzésünk, hogy az egyházi törvények rendelkezései mindenben megtartassanak, sőt amit ezekből az idők folyamán elmellőztek, mostantól fogva azt is örök érvénnyel meg kell tartani. Így például a püspök elhunytával azt, akivel a Metropolitának a povinciálisokkal együtt kellene a helyét betölteni, a papság és a nép jelölje ki, és ha (a jelölt) méltó személy lesz, a fejedelem rendelete által ültessék (a püspöki székbe); természetesen, ha (a jelöltet) a (fejedelmi) palotából választják, személyére és tudására (nézve) alkalmas férfiút kell (a püspöki székbe) ültetni.

2. § (Az a végzésünk), hogy egy püspök se válassza ki életében utódát, de akkor, ha annyira elgyengül, hogy sem saját egyházát, sem a papi rendet nem tudja már kormányozni, mást kell helyébe állítani. És ugyanígy senki se merészelje a püspök életében annak helyét igényelni; ha ezt követelné, a legkevésbé se adassék neki (a püspökség).

3. § Ha valamelyik pap, bármilyen tisztséggel legyen felruházva,

---

[8] **Eredeti címe: "Edictum vel Constitutio inclyti Principis Clotacharii Regis super omnem plebem in conventu Episcoporum in Synodo Parisius habita sub die XV Cal, Novemb. anno XXXI suprascripti Regis imperii.**

püspökét megvetve és elmellőzve (azt az eljárást) választaná, hogy a fejedelemhez vagy más hatalmas személyhez fordul és pártfogást kér magának, ne fogadják, kivéve ha úgy tűnik, hogy kegyelmet kér. Ha pedig valamilyen ok miatt (mégis) a fejedelemhez fordult és annak levelével tér vissza püspökéhez, úgy kell tekinteni, hogy igazoltan fordult (a fejedelemhez). Azt pedig, aki figyelmeztetés után is szembeszegülni merészel püspökével, meg kell fosztani a szentáldozástól.

4. § Egyetlen biró se merészeljen bármilyen egyházi személyt polgári perben – kivévén a bűnügyeket – a maga hatáskörében letartóztatni vagy elítélni, ha csak kézzelfoghatóan rá nem bizonyult, kivévén a presbitert vagy diakonust[9]. Akik pedig főbenjáró bűnben bizonyultak vétkesnek, azokat az egyház törvénye szerint tartóztassák le, és a püspök vizsgálja ki (ügyüket).

5. § Ha a peres ügy világi személy és egyházi férfiú között állott elő, mindkét fél részéről egyenlő arányban: (egyfelől) az egyházak előljárói, (másfelől) a világi bíró üljenek össze nyilvános tárgyalásra és (úgy) ítéljenek felettük.

6. § Ha valaki aki elhunyt, végrendelet nélkül távozott el, rokonai a bírák ellenkezése nélkül örököljék vagyonát.

7. § Valamely szabad ember felszabadított szolgáját úgy kell védelmezni a papoknak, amint azt az ő szabadságukról szóló írások szövege tartalmazza, s nem kell ítélkezni felettük a püspök vagy az egyházi vezetők jelenléte nélkül, s nem kell (az ügyet) a világi bírósághoz áttenni.

8. § Hogyha az új adót valahol kegyetlenül rótták ki és a nép tiltakozott ellene, a törvényes kivizsgálás után jóindulatúan helyesbíteni kell (az adójegyzéket).

9. § Ami a vámot illeti: azokon a helyeken kell szedni és azok után az áruk után, ahol és amelyek után a mi boldog emlékezetű elődeink, Guntchramnus, Chilpericus, Sigiberthus királyok elhunytáig szedték.

10. § Zsidók keresztények ellen polgári pereket ne folytathassanak...

11. § Országunkban Krisztus kegyelméből állandóan béke és rend legyen, és a gonosz emberek lázadását és féktelenségét a legszigorúbban meg kell torolni.

12. § Egyetlen bírót se rendeljenek egyik tartományból vagy kerületből másik helyre (mert így), ha bizonyos körülmények között valami gonoszságot művelt, a törvény rendelkezése szerint a saját vagyonából tartozik kártérítést adni olyan mértékben, ahogyan gonoszság által előidézte.

---

[9] A pesbiter az áldozópapnak megfelelő egyházi fokozat, a diakonus ennél alacsonyabb (szerpap).

13. § Rendelkezéseinket minden tekintetben teljesíteni kell...

16. § Amit a mi atyáink az előző fejedelmek, valamint mi az igazságra való tekintettel jónak láttunk engedélyezni (azt), mindenben meg kell erősíteni.

17. § És amit valaki a mi híveink és vazallusaink közül[10], mialatt hűségesen szolgálta törvényes urát, az interregnum idején nyilvánvalóan veszített, azt neki minden kellemetlenkedés nélkül a (mi?) javainkból igazságosan és teljesen térítsék meg.

18. § Az istenfélő és ájtatos leányok és özvegyek közül, akik felajánlották magukat Istennek, akár a maguk házában laknak, akár kolostorokban, senki se merészeljen még a mi parancsunkra való hivatkozással sem senkit kikérni, sem elhurcolni vagy házastársává tenni. És ha valaki ezután kieszközölne is ilyen parancsot, annak semmiféle érvénye ne legyen. És ha valaki akár férfiasságból, akár más módon ezeket (a nőket) elhurcolni és a házasság kötelékében magával egyesíteni merészelné, mint főbenjáró bűnben vétkest öljék meg. És ha az egyház színe előtt házasságot kötöttek volna és kiderült, hogy az elragadott vagy elhurcolt nő a (házasságba) beleegyezett, válasszák el egymástól őket s küldjék mindkettőt száműzetésbe, vagyonukat pedig osszák szét a legközelebbi rokonok között.

22. § Sem szabadokat, sem szolgákat nem lehet lopás miatt a bíráknak vagy bárki másnak kihallgatás nélkül megölni, hacsak a (bűnöst, tetten érve) nem fogták el.

24. § Ha pedig valaki ezt a határozatot, amelyet a püspökökkel, nagy és előkelő férfiakkal, a mi híveinkkel együttes gyűlésben[11] hoztunk, megszegni merészelné, ugyancsak fejvesztésre ítéljék, hogy mások ne merjenek hasonló dolgokat elkövetni.

Elhatároztuk, hogy ezt az örök érvényűnek szánt rendeletet vagyis törvényt[12] a saját kezünk aláírásával erősítjük meg... Ezt a törvényt én Chlotcharius Krisztus nevében király, aláírtam.

---

10) "De fidelibus ac leodibus". A leudus, leodus (a leiten szóból = irányítani, vezetni) az a személy, aki a király lekötelezettje s hűséggel tartozik urának, a király vazallusa.

11) "... cum Pontificibus... magnis viris Optimatibus aut fidelibus nostris in synodali Concilio", azaz nem a tavaszi vagy őszi törvényhozó gyűlésben. A feudalizáció erősödésével az egykori törvényhozó gyűléssel szemben egyre erősödött a szűkebb királyi tanács szerepe.

12) "Perpetuis temporibus valiturum". A törvények és rendeletek megkülönböztetésének egyik fontos eleme volt, hogy a kibocsátó örökérvényű törvénynek vagy csak egyszerű utasításnak tekintette.

Kelt november kalendája előtt a 15. napon (október 18-án), uralkodásunk 31. évében, Párisban.

M.G.H. Legum Sectio II. Capitularia, 1883-1897.

189. Karoling-kori capitularekből

A capitulare elnevezés az ilyen jellegű források fejezetekre osztottságából fakadt. A capitulare királyi utasítás, s mint ilyen, mindig az uralkodótól s nem valamelyik tisztviselőjétől származik. Jellegét tekintve azonban igen sok formája van a törvényektől az egyszerű gazdasági utasításig.

A fejezetekre osztott királyi törvények, amelyek vagy a szűkebb királyi tanács, a püspökök és világi előkelők megkérdezése után (capitula per se scribenda), vagy a törvényhozó gyűlésben (placitum generalium) történt megbeszélés után születtek meg, rendszerint kapcsolódtak az érvényben levő barbár vagy a megelőző uralkodók által alkotott törvényekhez. Érvényességük csak a legritkább esetben volt általános, az egész birodalomra kiterjedő, hiszen, miként a közölt szövegekből is kitűnik, még a birodalom egységét legjobban megtestesítő császári hivatalnokok is "valamelyik törvény szerint éltek", azaz az etnikai különbségek a soknyelvű birodalomban a jog különbözőségét is jelentették, azaz a burgundok, szászok, ripuári vagy száli frankok még Nagy Károly korában is a különböző kiegészítésekkel ellátott ősi törvényeik szerint éltek.

A törvények mellett capitula-knak nevezték a különböző királyi hivatalnokoknak (missusoknak, comeseknek stb.) adott utasításokat, akár az államéletre, akár a gazdasági életre vonatkoztak.

Végül capitula-k voltak a királyi ítéletek gyűjteményei is.

(L. még F.L. Ganshof, Recherches sur les Capitulaires, Páris, 1958.

a) Karoli Magni notitia Italica a. 776 v. 781

1. Mindenekelőtt jónak láttuk, hogy azokat a kötelezvényeket, melyeket olyan emberek állítottak ki, akik magukat, feleségüket, fiaikat vagy leányaikat szolgaságba adták – bárhol találhatók is ilyenek – tépjék el, azok pedig ugyanolyan szabadok legyenek, mint azelőtt.

M.G.H. Legum sectio Cap. II. I. 187. (Chrestomathia I. 131. o.)

b) Capitulare Haristallense. Forma Langobardica. a. 779

4. § Azokról az egyházi birtokokról, amelyeket mostanáig adományoztak el világiaknak a király úr szava szerint[1] (elhatároztuk), hogy úgy bírják (birtokosaik) mint korábban, hacsak a király úr szavára vissza nem kerül az egyházhoz (a föld).

9. § A rablókat az immunitásból a bírák és a vogtok[2] a comesek parancsára, mikor ezt velük közölték, állítsák elő. És ha valamelyikük azt mondja, hogy nem tudja a rablót előállítani, meg kell esküdnie, hogy már akkor sem tudta volna elővezetni, amikor az erre vonatkozó utasítást megkapta, továbbá, hogy a rablóval az igazságszolgáltatás kijátszására nem egyezett meg, sem kijátszás okából a rablót hatalmából vagy hatósága területéről el nem engedte (szöktette); és arra is esküdjön meg, hogy mihelyt megteheti, a rablót az igazságszolgáltatás elé állítja. Ha ezt nem tenné, hűbérét és tisztét veszítse el. Hasonlóképpen az uralkodó vassusai is ehhez tartsák magukat; aki pedig ezt az esküt érvénytelenül tette le, ha hűbére vagy hivatala volna veszítse el azt, ha pedig hűbére nincsen, a királynak büntetést fizessen.

M.G.H. Legum sectio Cap. I. 47. (Chrestomathia I. 184. o.)

---

[1] "Verbo regis". A feltételes adománybirtok, a prekaria egyik formájáról van szó a szövegben, az ún. "precaria verbo regis"-ről. A prekária a földhasználatnak az a formája, amelyben a használó a tulajdonosnak az írásbeli kérelemben foglaltak szerint szolgáltatásokkal tartozik. A prekária általában az államhatalom beavatkozásától független magánszerződés, van azonban olyan formája is, amelyben a tulajdonos (rendszerint az egyház) a király utasítására adja át földtulajdonának egy részét a prekaristának.

[2] A latin advocatusból származó szó, a Karoling-korban általában az egyházi személyek képviselője világi bírói ügyekben.

c) Capitulare Saxonum a. 797

III. Az összes szászoknak egyformán kedvező volt, hogy azokban az esetekben, amikor a frankok a törvény szerint 15 solidust tartoznak fizetni, a nemes származású szászok 12; a szabadok 5; a litusok 4 solidust fizettek.

d) Capitula addita ad Legem Salicam a. 803

Kezdődnek azok a fejezetek, amelyekkel a fenséges Károly úr a mi Urunk Jézus Krisztus megtestesülésének 803-ik, császárságának pedig 3. esztendejében a Lex Salicát megtoldotta.[3)]

1. § Aki subdiakonust megöl 300 solidust tegyen le, aki diakonust 400-at, aki presbitert 600-at, aki püspököt 900-at. Aki pedig szerzetest öl meg 400 solidusra büntessék.[4)]

2. § Ha valaki immunitásban valamilyen kárt tesz, 600 solidust tegyen le. Ha pedig lopást vagy emberölést követ el egy ember, vagy pedig akármilyen bűnt nyilvánosan elkövetve immunitás alá fut[5)], a comes utasítsa vagy a püspököt, vagy az apátot, vagy a vikáriust, vagy bárkit, aki a püspök vagy az apát helyét birtokolja, hogy adja át neki (a bűnöst). Ha megtagadja azt és nem akarja átadni, az első ellentmondásra 15 solidust fizessen büntetésül. Ha pedig a második megkeresésre sem akarja visszaadni, 30 solidust fizessen büntetésül. Ha pedig a harmadik megkeresés alkalmával sem tudnak megegyezni, mindazt a kárt, amit a tettes okozott, tartozzék megfizetni az, aki őt az immunitás alatt tartja és nem akarja visszaadni. És az odaérkező grófnak szabad ezt az embert az immunitás alatt keresni és bárhol elfogni. Abban az esetben, ha a comes azonnal az első felszólításra olyan választ kapna, hogy a bűnös valóban az immunitásban tartózkodott, de már elszökött, azonnal eskesse meg azt, aki azt állítja, hogy a bűnöst az igazságszolgáltatás elől nem ő szök-

---

3) A kiegészítés legnagyobb része egyháziakra vonatkozik, ami teljesen érthető is, hiszen a pogány korban született száli törvénykönyv nem tartalmazhatott intézkedéseket a katolikus egyházzal kapcsolatban.

4) A subdiaconus, diaconus, presbiter egyházi rangfokozatok. Az utóbbi a plébánia élén álló áldozópap.

5) Az immunitás szó szerint mentességet jelent. Kifejezője annak az állapotnak, amelyben a legalsóbb államhatalmi és bírói funkciók a földtulajdonos kezébe kerülnek, ami abban fejeződik ki, hogy a király tisztviselői ezeket a feladatokat a mentesített területeken nem láthatják el. Az immunitás azonban csak a birtokon vagy a mentesített területen élőkre vonatkozott, de nem az oda menekülőkre, akit az immunitással rendelkező tulajdonos köteles volt kiszolgáltatni az állami hivatalnokoknak.

tette meg, és ezzel a dolognak eleget is tett. Ha pedig az immunitásba belépő comessel szemben valaki fegyveres kézzel ellenállást kísérelne meg, a comes a király vagy princeps elé vigye az ügyet, és ott ugy ítéljenek; miként az aki az immunitásban kárt okozott 600 solidust köteles fizetni, ugyanúgy azt, aki a comesnek fegyveres kézzel mert ellenállni 600 solidusra büntessék.

3. § Ha valaki az egyházhoz menekült, annak az egyháznak előcsarnokán belül legyen békessége, és nem kell belépnie az egyházba, és innen (ti. az előcsarnokból) senki se merészelje őt erőszakkal elhurcolni, hanem legyen szabad megvallania amit tett, és innen az esküdtek kezével vezessék a nyilvánosság elé (az üldözés) megszüntetésére.

5. § Ha valakit szabadságában megháborítottak, és attól fél, hogy szolgaságba kerül, és valakit azok közül a hozzátartozói közül, akiktől félt, hogy szolgaságra juttatják megöl, vagyis atyját, anyját, nagynénjét, unokatestvérét, nagybátyját vagy bármilyen személyt hozzátartozói közül; és aki ezt elkövette, haljon meg, atyafisága és rokonsága pedig jusson szolgaságra. Ha pedig tagadja, hogy megölte volna, lépjen kilenc tüzes ekevasra, hogy istenítélettel vizsgálják meg[6].

7. § Ha valaki szabadságlevéllel törvényes szabadságot szerez urától, maradjon szabad. Ha pedig valaki arra törekszik, hogy jogtalanul szolgáljon, ő pedig szabadságlevelét megmutatja, de ellenfele ennek ellenére is helyesli szolgálatát; az aki arra törekedett (hogy szolgáljon) tartozzék kifizetni azt a büntetést, ami meg van írva a szabadságlevélben. Ha pedig a szabadságlevelet azért nem tudja megmutatni, mert az aki őt a szolgálatra kényszeríteni akarta, eltüntette (a bűnös) tegye le (a felszabadított) vérdíját; két részét annak fizesse, akit szolgálni kényszerített, a harmadikat a királynak, és ő (a felszabadított) ismét a király utasítása szerint keresse szabadságát.

8. § Ha egy szabad, aki zálogképpen sajátmagát más hatalma alá rendelte, ilyen állapotban valakinek kárt okozott, az aki őt zálogban tartja vagy a kárt térítse meg, vagy pedig az illetőt a törvénykező gyűlés előtt bocsássa szabadon; ebben az esetben az adósságot nem hajthatja be, amely miatt az adóst zálogba vette; azonban az aki a kárt okozta, tettének mértéke szerint szabadonbocsátása után sajátmaga köteles a kártérítésre. Ha azalatt, míg zálogban volt, szabad származású feleségétől gyermekei születtek, azok szabadok maradnak.

M.G.H. Legum sectio V. Cap. I. p.68. és II. Cap. I. p. 113. (Chrestomathia I. 134. o.)

---

6) "Ad novem vomeres ignitos judicio Dei examinendus accedat". Az istenítélet egyik formája volt, amelyben a gyanusított úgy bizonyíthatta ártatlanságát, ha meztelen lába sértetlen maradt miután megérintette a megtüzesített ekevasat.

e) Capitulare de Lege Ripuarense a. 803

I.

1. § Ha egy szabad ember (egy másik) szabadot megver 15 solidust fizessen büntetésül.

VII.

48. § Ha valakinek nincs gyermeke és valaki mást akar örökösévé tenni, a király, gróf, scabinus[7] vagy királyi küldött[8] előtt tegye, akik akkor a tartományban szokásban levő igazságszolgáltatás szerint tegyék meg az átadást.

Bouquet, M: Recueil des Historiens des Gaules et de la France, Paris. 1869. T.V. p. 665-666.

f) Capitulare missorum de exercitu promovendo a. 808

1. § Hogy minden szabad ember, aki négy művelt parasztbirtokot használ, akár a magáé, akár valaki másnak a jóvoltából beneficiumként bírja, a saját költségén fegyverkezzék fel és vonuljon az ellenségre vagy a seniorával, ha már az is útrakész, vagy a comesével. Akinek három saját parasztbirtoka van csatlakozzék hozzá valaki, akinek csak egy birtoka van, segítsen neki a felkészülésben és kettejük helyett menjen. Akinek pedig két saját birtoka van, legyen társa egy másik, akinek szintén kettő van, és kettejük közül az egyik a másik segítségével készüljön fel és vonuljon az ellenségre. Akinek végül csak egy parasztbirtoka van, adjanak mellé három olyat, akinek hasonlóképpen csak egy van, ezek segítsék őt a felkészülésben, és csak az első menjen, az a három pedig, aki neki segítséget adott maradjon otthon.

M.G.H. Legum sectio II. Cap. I. p. 158.

---

[7] Jogképzett bíró.

[8] "Missus" császári hivatalnok. A rendszerint egy püspökből és egy világi tisztviselőből álló "missi"-k feladata a helyi közigazgatás és igazságszolgáltatás ellenőrzése volt.

g) Capitula de causis cum episcopis et abbatis tractandis a. 811

5. § Meg kell kérdezni tőlük (a papoktól), hogy valóban lemondott-e erről a világról az, aki birtokait bármi módon, bármi eszközzel továbbra is folyton csak növeli, közben a mennyország boldogságáról beszél és a pokol örök büntetésével fenyegetőzik, az Isten vagy valamely szent nevével visszaél, és mind a szegényeket, mind a gazdagokat, akik egyszerűbbek, kevésbé műveltek és óvatosak, minden vagyonuktól, törvényes örököseiket pedig örökségükből úgy kiforgatja, hogy igen sokan olyan nyomorba jutnak, hogy bűnök és gaztettek elkövetésére kényszerülnek. Így tehát rablást és útonállást mintegy a szükségtől űzetve követnek el olyanok, akiktől az atyai örökséget, hogy birtokukban ne jusson, más ragadta el.

6. § Meg kell kérdezni továbbá, hogy lemondott-e a világról az, aki kapzsiságtól vezettetve, csak azért, hogy más vagyonát megszerezze, másikat megvesztegetéssel hamis esküre és hamis tanúskodásra bír, és nem igazságos és istenfélő vogtot és jószágkormányzót fogad, hanem kegyetlen, kapzsi és esküszegéssel mitsem törődő embert, és a vagyonszerzésben nem a mód, hanem csak a mennyiség érdekli.

M.G.H.Legum sectio II. Cap. p. 163. (Chrestomathia I. 129. o.)

h) Capitula de rebus exercitalibus in placito tractandis a. 811

1. § Mindenekelőtt azt teszik vita tárgyává és állítják, hogy a püspököknek, apátoknak és vogtjaiknak semmi hatalmuk sincs többé megnyírt klérikusaik és egyéb embereik fölött, hasonlóképpen a comesek sem rendelkeznek többé a pagusukhoz tartozókkal.

2. § A szegények amiatt panaszkodnak, hogy megfosztják őket vagyonuktól; ezzel mind a püspököket, apátokat és vogtjaikat, mind a comeseket és centennariusaikat egyformán vádolják.

3. § Azt is mondják, ha valaki vagyonát a püspöknek, apátnak, comesnek, bírónak vagy centennáriusnak nem akarja adni, valami ürügyet keresnek ellene, aminek alapján elítélhetik, vagy pedig állandóan katonai szolgálatra hívják be mindaddig, mig ennek következtében el nem szegényedik és akarva nem akarva tulajdonát át vagy el nem adja; azok ellenben, akik ezt már megtették, minden bátorítás nélkül otthon maradnak.

4. § A püspökök és apátok, valamint a comesek szabad embereiket a katonaságtól haza szokták bocsátani, mintha azok ministeriálisok volnának. Ilyenek a solymászok, vadászok, vámosok gazdatisztek, decanusok és általában olyanok, akik a missusokat és kíséretüket fogadni szokták.

5. § Mások azt is mondják, hogy ezeket a szegényebbeket szorongatják és az ellenség ellen küldik, és azokat, akikről tudják, hogy adhatnak, hazaküldik.

6. § A comesek viszont azt állítják, hogy a pagusbeliek közül egyesek nem engedelmeskednek nekik, sőt még a császár úr parancsát sem akarják teljesíteni, azt állítván, hogy a hadba hívó parancsnak csak a császár úr missusainak vezetése alatt tartoznak megfelelni, nem pedig a comes vezetése alatt, viselkedésükön még akkor sem változtatnak, ha a comes házukat bannus alá veti[9] ha csak az házukra nem tör és ott engedelmességre nem kényszeríti őket.

7. § Vannak olyanok is, akik azt állítják, hogy ők Pippin vagy Chlodvig emberei és uraik szolgálatára akkor állnak, amikor a többi pagusbeli hadba vonulni kénytelen.[10]

8. § Ismét mások azt mondják, hogy ők azért maradnak otthon, mert hűbéruraik is ezt teszik, márpedig ők, bárhová rendelné is őket a császár parancsa, csak hűbéruraikkal kötelesek hadba vonulni. Ez az oka annak, hogy vannak olyanok, akik csak azért ajánlják fel magukat bizonyos hűbéruraknak, mert tudják róluk, hogy nem fognak háborúba menni.

9. § Mindent összevéve, a pagusbeliek a comessel és az utazó missussal szemben sokkal inkább engedetlenek, mint azelőtt voltak.

M.G.H. Legum secito II. Cap. I. p. 164-165. (Chrestomathia I. 129-30.)

i) Capitula singillatim tradita a. 813

21. § Se püspökök, se apátok, se comesek, se vicariusok, se bírák és egyáltalán senki gonosz ürüggyel vagy szándékkal a szegények, vagy kevésbé tehetősek vagyonát megvásárolni, vagy éppen erőszakkal elvenni ne merészelje; ha pedig valaki ilyenektől valamit vásárolni akarna, a nyilvánosság előtt tegye ezt, alkalmas tanúk jelenlétében, és írásban. Ha

[9] Bannire megidézni, perbe hívni.

[10] Pippin és Chlodvig Nagy Károly fiai.

pedig bárhol ezzel ellenkező módon jártak volna el, ezen intézkedésünk értelmében tegyék azt jóvá.

M.G.H. Legum sectio II. Cap. I. 220. o.) (Chrestomatnia. I. 129. o.)

j) Capitula XX. de justitiis faciendis, ex lege Salica, Romana et Gundobalda

4. § Azok, akik a mi beneficiumainkat bírják, annak minden dologban jó megőrzésén fáradozzanak. És a mi missusainknak legyen tudomásuk erről.

5. § A mi vikáriusaink vagy centennáriusaink a királyi szolgák közül ne vásároljanak rabszolgát...

7. § Ha az örökösök között az örökségben vita van, és a király elküldi az ő küldöttjét annak (az örökségnek) elosztására, a tizedik rabszolga és a tizedik (föld)sáv az örökségből a királyi fiskusnak adassék...

15. § Azok akik lopás miatt magukat szolgaságra adni kívánják, ne találkozzanak a vikárius beleegyezésével, hanem a (vikárius) az igaz törvény szerint határozzon.

k) Capitulare incerti anni

2. § Szökött klerikusokat és vándorokat senki se fogadjon be ajánlólevél nélkül.

3. § Presbiterek, diaconusok vagy más klerikusok idegen asszonyt ne tartsanak házukban.

4. § Szerzetesek és klerikusok ne lépjenek be a pincébe evés vagy ivás céljából...

6. § Asszonyok ne lépjenek az oltárhoz.

7. § Az egyházban csak kánoni könyveket olvassanak...

14. § A klerikusok és szerzetesek ne tegyenek csalárd dolgokat pásztoruk ellen...

44. § Szolgai munkát az Úr napján ne végezzenek. És az Úr napja vesperatól vesperáig (estétől estig)[11] terjed...

48. § A comesek és bírók vallják be milyen törvény szerint akarnak élni és a szerint ítéljenek...

51. § A szegény szabad embereket senki se sanyargassa igazságtalanul...

55. § Azok, akik a császár úr beneficiumaként[12] egyházi birtokokkal (res) rendelkeznek, igyekezzenek tizedet és kilencedet[13] adni, és az egyház helyreállításához hozzájárulni.

Bouquet, Recueil des historiens... T.V.p.690-692.

190. I. Henrik megválasztása német királlyá (919 május)

Widukind (v. Wittekind) német krónikás (925-1000 körül) a Corvey-i apátság szerzetese. "Rerum gestarum Saxonicarum libri III" című 967 körül írt munkájában a szászok történetét mondja el. A mű klaszszikus reminiszcenciákkal és bibliai idézetekkel tűzdelt. Jóllehet a szerző korának eléggé művelt embere volt, forrásként számos esetben legendát használt.

A király[1] pedig elment a bajorok földjére csatát vívott Arnulffal[2] s vannak akik azt beszélik, hogy onnan sebesülten tért vissza hazájába. Midőn pedig úgy érezte, hogy e mellé az előző baja mellé még betegség is gyötörni kezdi, magához hivatta fivérét, ki azért kereste Őt fel, hogy meglátogassa, s így kezdett hozzá beszélni: "Úgy érzem – mondotta – hogy tovább már nem tarthatom meg e földi életemet; Isten parancsolja így, aki így rendezte ezt el, de erre kényszerít engem súlyos betegsé-

---

11) A vespera nemcsak általában az estét, hanem az este szokásos egyházi ájtatosságot is jelenti.

12) A szöveg a királyi utasításra az egyháziak által adott prekáriákra vonatkozik (precaria verbo regis).

13) A terméshányaddal való adózás mutatja, hogy a szövegben szereplő adománybirtok nem beneficium, amelynek ellenértéke a katonai szolgálat volt, hanem precaria.

1) I. Konrád (911-919).

2) Bajorország hercege, aki fellázadt ellene.

gem is. Ezért legyen gondod önmagadra, s ami elsősorban reád tartozik: a frankok egész országáról gondoskodj, figyelmezve az én tanácsaimra, ki fívéred vagyok. Mert testvér megvan nekünk a módunk arra, hogy hadsereget toborozzunk, s annak élére álljunk, s vannak városaink s vannak fegyvereink, királyi jelvényeink is, és minden egyebünk is megvan, amit csak megkövetel a királyi méltóság – de szerencsénk, de erkölcsi tekintélyünk – az bizony nincs. A szerencse, testvér a legnemesebb erkölcsökkel együtt Henriknél van, s a közügyekben a szászok a legszerencsésebbek. Fogd tehát e jelvényeket, a szent lándzsát, az arany karkötőket, a régi királyok köntösével, kardjával s koronájával együtt, s menj el velük Henrikhez, köss békét vele, hogy örök szövetségét biztosítsd a magad számára. Mire lenne jó az, ha a frankok népe veled együtt az ő kezétől esne el? Ő ugyanis minden bizonnyal király lesz és sok nép ura s parancsolója." – E szavaira fivére könnyes szemmel azt válaszolta, hogy egyetért vele. Ezután pedig meghalt a király.[3]

26. Úgy is történt, ahogy a király megparancsolta, elment Evurhard Henrikhez, s átadta neki önmagát, a királyi kincsekkel együtt, megkötötte vele a békét, megszerezte Henrik barátságát, s ezt mindvégig híven s jóbaráthoz méltóan meg is tartotta. Összehívta ezután a fejedelmeket és a frankok seregnagyjait arra a helyre, amelyet Fridislerinek neveznek[4]; s a frankok és a szászok népe előtt királynak jelölte őt. És amidőn felajánlotta Henriknek a szent kenetet a koronával együtt, a legfőbb pap, aki abban az időben Hiriger volt,[5] vissza ugyan nem utasította, de el sem fogadta mondván: "Elég nekem az, ha főrangú alattvalóim királynak nevezznek s ki is jelölnek erre a méltóságra, Isten kegyelmének segítségével s a ti jámborságotok folytán. De legyen a kenet és a korona azé, aki jobb mint mi vagyunk, mi saját magunkat méltatlannak tartjuk ekkora megtiszteltetésre." Tetszett ez a beszéd az egész sokaságnak, s jobbjukat az ég felé emelve messzehangzó kiáltással kiáltva ki az új király nevét, odasiettek hozzá mind, hogy köszöntsék őt.

Kehr, M.G.H. Scriptores rerum Germanicarum, 1904. p. 32-33.

---

[3] 918. december 23.

[4] Fritzlar, Hessen tartományban.

[5] Mainz-i érsek.

191. I. Ottó német királlyá választása és megkoronázása (936. aug. 7.)

Widukind Res gestae Saxonicae II. 1-2.

1. Elhalálozván tehát a haza atyja, a királyok legnagyobbika és legjobbika: Henrik, a frankok és a szászok egész népe, az apa által trónutódként már régen kijelölt fiút, Ottót választotta meg királyává. Úgy döntöttek, hogy az egyetemes választás színhelye az aacheni palota legyen. Miután ott összegyülekeztek a fejedelmek és az előkelők, s a fejedelmek katonáinak seregei is, a Syxtus kápolnában, mely Nagy Károly bazilikájával egybe van építve emelték az ott megépített trónra az új uralkodót, kezüket adván neki, hűséget is fogadtak, megígérve, hogy támogatni fogják minden ellenséggel szemben, egyszóval szokásuk szerint tették őt királlyá. Míg a fejedelmek és a többi rangbeli úr ezzel voltak elfoglalva, a főpap[1] az egész papsággal és az egybegyült néppel odalent a bazilikában várta az új király kivonulását. És amikor előlépett a főpap eléje ment, baljával megérintette a király jobbját, saját jobbjában a pásztorbotot hordozva, miseingbe, stólába, miseruhába öltözötten, fején infulával[2] elhaladt egészen a szentély közepéig, s visszafordulva a körülálló nép felé, mert erre az alkalomra a bazilikában körben, fent is, lent is dobogókat építettek, úgy, hogy az egész nép láthassa, így szólt: "Íme, elétek vezetem az Istentől kiválasztott, és Henrik király által már régen kijelölt Odot, kit most választottak meg a fejedelmek együttesen királlyá. Ha helyeslitek e választást jelezzétek ezt az ég felé emelt jobbotokkal!" Erre az egész nép az ég felé emelve jobbját erős szóval felkiáltva kért minden áldást az új uralkodóra. Ezt követőleg a főpap a királlyal együtt – aki a frankok szokása szerint körülövezett, egyszerű köntösbe volt öltözve – az oltár mögé vonult. Az oltárra már ki voltak rakva a királyi jelvények, a kard az övvel, a mente a selyeminggel, a bot a jogarral és a korona. Az érsek pedig az oltárhoz menve, felemelte a kardot az övvel együtt, s a királyhoz fordulva így szólt: "Vedd e kardot, s űzd el vele Krisztus minden ellenségét, de a barbárokat és a rossz keresztényeket is, a reád ruházott isteni felhatalmazás s a frankok egész birodalmának hatalma által, valamennyi keresztény hívő legszilárdabb békéje érdekében." Aztán vette a selyeminget a mentével, reá öltötte mindkettőt e szavakkal: "Büszkeségedet a földig meghajtva, legyen e ruházat figyelmeztetőd arra, hogy el kell telned a hitbeli buzgósággal, s a béke megoltalmazásában életed végéig ki kell tartanod. Majd így szólva nyújtotta át neki a botot és a jogart: "E jelvények arra intsenek, hogy alattvalóidat atyai fegyelmező szó-

[1] Hildebert mainzi érsek.

[2] Püspöksüveg.

val kell feddned, s irgalmasságod kezét elsősorban Isten szolgái, az özvegyek és az árvák felé nyújtsd ki; és soha ne hiányozzék fejedről az irgalom olaja, hogy most is és a jövőben is örök értékű jutalom legyen a koronád." Ezután Hildebert és Wielfrid[3] nyomban olajat öntöttek a fejére, s megkoronázták őt arany koronával. S miután így a törvényesen előírt felkenési szertartás befejeződött, a két főpap a trónszékre vezette őt fel, melyhez csigalépcső vezetett, s a trónszék csodálatos szépségű két márványoszlop közé volt felépítve, ahonnan ő is láthatott mindenkit, de őt is láthatta mindenki.

2. Miután pedig dícséretet mondtak Isten tiszteletére, s az ünnepélyes szentmisét is bemutatták, a király leszállott s a palotába ment, odajárult a királyt megillető ékességgel feldíszített márványasztalhoz, melléült a főpapokkal és az egész néppel, a fejedelmek pedig felszolgáltak az asztalnál. Izilbert a lotaringok fejedelme gondoskodott mindenről, hiszen a hely maga az ő felségjoga alá tartozott, Evurhard[4] vezette az asztal körüli szolgálatot, a frank Herimann[5] volt a főpohárnok. Arnulf[6] pedig az egybegyült lovagi rendnek parancsolt, s intézte a táborhelyek kiválasztását, s a táborvezetést... Ezt követőleg pedig a király minden egyes előkelőt királyi bőkezűségéhez mért ajándékkal tisztelt meg, s nagy vidámságban bocsátotta el az egybegyült sokaságot.

Kehr, M.G.H. Scriptores rerum Germanicarum, 1904. p. 53-54. 32.ff.

192. Kanut dán király elfoglalja Angliát

Florence of Worcester: Krónikák krónikája (részlet)

Florence of Worcester (megh. 1118.), angol krónikaíró, a worcesteri kolostor szerzetese. Életét teljes homály borítja. "Chronicon ex chronicis" című műve a teremtéssel kezdődik, s a szerző a bibliai történetekhez kapcsolja Anglia történetét, s dolgozza fel egészen 1117-ig. Bár csak az 1106-ot követő időszakra vonatkozó rész tekinthető önálló műnek, a korábbi korszakokban is jól egészíti ki az egykorú angol krónikák adatait. Fő érdeme a pontosság, a költött elemek mellőzése.

[3] Kölni érsek.

[4] Frankföld hercege.

[5] Svábföld hercege.

[6] Bajorország hercege.

1016: ... Mikor néhány nap eltelt ezen események[1] után, és Vasbordájú Edmund király[2] még mindíg harcolni kívánt Knuttal, a galád Eadric ealdorman és néhányan mások, akik semmiesetre sem akarták ezt eltűrni, azt tanácsolták neki, hogy kössön békét Knuttal és ossza fel a királyságot. És mikor – bár vonakodva – beleegyezett, követek indultak a két fél között, és túszokat cseréltek, és a két király találkozott azon a helyen, amit Deerhurstnek neveznek; Edmund seregével tábort ütött a Severn nyugati partján és Knut övéivel a keleti parton. Ekkor a két királyt csónakon egy Alney nevű szigetre vitték – ez a folyó közepén fekszik – és ott, amikor a békét, barátságot és testvériséget mind fogadalommal, mind esküvel megerősítették, a királyságot felosztották. Edmund kapta Wessexet, Kelet Angliát és Essexet Londonnal, Knut kapta Anglia északi részeit; a királyság koronája azonban Edmundé maradt. Ezután kicserélve fegyvereiket és öltözéküket, s megállapodva a sarcban, ami a hajósoknak járt, elváltak. De a dánok visszatértek hajóikhoz a szerzett zsákmánnyal, s London polgárai békét kötöttek velük, fizettek nekik s megengedték, hogy a telet falaik között töltsék.

Ezen események után Vasbordájú Edmund király Szt. András apostol ünnepe táján[3] a 15. indictioban, Londonban meghalt, de Glastonburyben temették el nagyapja, Edgar a Békeszerető mellé. És halála után Knut király megparancsolta, hogy mind a püspökök és ealdormanek és vezető emberek és az angol nép valamennyi nemese gyűljenek össze Londonban. Amikor azok eléje gyűltek, mintha nem tudná, ravaszul megkérdezte azokat, akik tanúi voltak neki és Edmundnak, mikor a barátsági egyezményt kötötték és az országot maguk között felosztották, hogyan szóltak – ő és Edmund – egymással az utóbbi fivéreire és fiaira vonatkozóan; vajon fivérei és fiai megkaphatják-e az uralmat atyjuk halála után a nyugati szászok királyságában, ha Edmund még Knut életében meghalna. És ők azt mondták, hogy kétségen kívül tudják, Edmund király nem bízta királyságának egyetlen részét sem fivéreire, sem életében, sem halála után; és azt is mondták, hogy tudják, Edmund Knutot akarta fiai támogatójának és védelmezőjének megtenni, amíg eléggé érettek nem lesznek az uralkodásra. Valójában – Isten a tanú rá – hamis vallomást adtak, s álnokul hazudtak, úgy gondolván, hogy egyrészt kegyesebb lesz hozzájuk hazugságuk

---

[1] Az ashingdoni csatáról volt szó.

[2] Az 1016-ban elhunyt Ethelred utóda, de rövid uralmát – mint a szövegből is kiderül – meg kellett osztania a dánokkal.

[3] November 30.

miatt, és másrészt nagy jutalmat kapnak tőle. De ugyanez a király nem sokkal ezután többet a hamis tanúk közül halállal sújtott[4]...

1017: Ebben az évben Knut király megszerezte az uralmat egész Anglia felett, s azt négy részre osztotta, Wessexet magának tartotta, Kelet-Angliát Thorkel earl, Merciát Eadric ealdorman, Northumbriát Eric earl kapta. Egyezményt is kötött a vezető emberekkel és az egész néppel, és azok vele, s esküjükkel szilárd barátságot fogadtak, s félre tettek és véget vetettek minden régi ellenségeskedésnek. Azután az álnok Eadric ealdorman tanácsára a Knut király száműzte Eadwig herceget, Edmund király fivérét, és Eadwiget, akit a "ceorlok királyának" neveztek. Később ez az Eadwig mégis kibékült a királlyal, de Eadwiget, a herceget, akit ugyanazoknak az árulása veszejtett el, akiket ez idáig leghübb barátainak tekintett, ártatlanul ugyan, még ugyanebben az évben Knut király parancsára és kérésére meggyilkolták. Eadric azt tanácsolta neki, hogy ölesse meg a fiatal hercegeket is, Edwardot és Edmundot, Edmund király fiait; de mert nagy szégyenére vált volna, ha Angliában pusztulnak el, rövid idő múlva a svédek királyához küldte őket, hogy ott gyilkolják meg mindkettőjüket. Az azonban nem nyugodott bele ebbe a kérésbe, bár szerződés volt közöttük, mégis elküldte őket a magyarok királyához, akit Salamonnak hívtak, hogy viselje gondjukat és neveltesse őket.[5] Egyikük, Edmund, idővel ott is halt meg, de Edward a házasságban Agathának, Henrik császár fivére leányának kezét nyerte el, s tőle született Margaret, a skótok királynője, és a szent szűz Krisztina és Edgar herceg.

Július hónapban Knut király feleségül vette Ethelred király özvegyét, Aelgifu királynét. És az Úr születésének napján,[6] amikor Londonban tartózkodott, parancsot adott, hogy az álnok Eadric ealdormant gyilkolják meg a palotában, mert félt attól, hogy ő is árulása áldozata lesz, mint annak korábbi urai, Ethelred és Edmund; s megparancsolta, hogy testét hajítsák ki a város falán, hagyják temetetlenül...

B. Thorpe: Florentii Wigorniesis Monachi Chronicon ex Chronicis, 1848. T.I. p. 178-197.

---

[4] A következőkben a szerző Knut királlyá választását és a trónörökösök elleni cselszövéseket írja le.

[5] Bár a hercegek útja körül sok a legendaszerű elem és a pontatlanság (Salamon uralma csak sokkal később kezdődött), maga a tény, hogy Edmund fiai Magyarországon találtak menedéket, megfelel a valóságnak.

[6] Karácsonykor.

193. A normann hódítás

a) Florence of Worcester: Krónikák krónikája (részlet)

1066: Csütörtökön, Vízkereszt előestéjén[1] a negyedik indictioban meghalt az angolok büszkesége, a békeszerető király, Edward, Ethelred király fia, Londonban, miután huszonhárom évig, hat hónapig és hét napig uralkodott az angolok felett. A következő napon királyi pompával temették el minden jelenlevő keserű gyásza mellett. Temetése után az alkirályt[2], Haroldot, Godwine earl fiát, akit a király utódjának nevezett ki, egész Anglia főemberei királlyá választották; és ugyanezen a napon Haroldot nagy ünnepélyességgel Aldred, York érseke királlyá koronázta. A királyság vezetését átvéve, Harold azonnal hozzáfogott, hogy eltörölje az igazságtalan törvényeket, és jókat alkosson helyettük; hogy támogassa a templomokat és kolostorokat; hogy különös tisztelettel illesse a püspököket, apátokat, szerzeteseket és papokat; s hogy magát jámbornak, szerénynek és barátságosnak tüntesse fel minden jó ember szemében. A gonosztevőkkel nagy szigorúsággal bánt el, és általános érvényű rendeleteket adott az earlöknek, ealdormaneknek, sheriffeknek és thegneknek, hogy börtönözzék be valamennyi tolvajt, rablót és a királyság megzavaróját. Maga, mind tengeren, mind szárazon, országának megvédésén ügyködött. Ez év április 24-én egy üstököst láttak nemcsak Angliában, hanem mint mondják az egész világon, s az hét napig lankadatlan fénnyel ragyogott[3]. Hamarosan ezután Tosti[4] visszatért Flandriából és kikötött Wight szigetén. Miután az ott lakókat adófizetésre kényszerítette, elindult és fosztogatva haladt végig a tengerparton, míg Sandwichbe nem ért. Mihelyt Harold király, aki akkor Londonban tartózkodott, hírt vett erről, nagy hajórajt és egy csapat lovast gyűjtött össze, s maga készült Sandwichbe menni. Tosti meghallván ezt, magához vette a hely néhány hajósát (akár akarták, akár nem) és útját Lindsey felé vette, ahol sok falut felégetett és sok embert halálba küldött. Ezért Edwin, Mercia earlje és Morcar, Northumbria earlje, sereggel siettek oda, s kiűzték őt az ország azon részéből. Ezután ő Malcolmhoz a skótok királyához ment, s nála maradt egész nyáron át. Közben Harold király Sandwichbe érkezett, és ott várt flottájára. Mikor összegyűlt a flotta, átkelt vele Wight szigetére, és mivel Vilmos a nor-

---

[1] Január 5-én.

[2] Subregulus: Angliában nem volt ilyen méltóság. Harold volt az ország legnagyobb birtokosa, az ő, illetve öccsei kezében volt a hat grófságból négy.

[3] A Halley üstökös.

[4] Harold király legidősebb öccse. akit korábban száműztek.

mannok grófja arra készült, hogy Angliát sereggel hódítsa meg, egész nyáron és ősszel jövetelére várt. Emellett egy csapatot szétosztott a megfelelő pontokra a tengerparton. De Mária Születésének ünnepe[5] körül elfogyott az élelmük, s így a tengeri és szárazföldi csapatok hazatértek. Ezután Harold Hardraada, a norvégok királya, Szent Olafnak, a királynak fivére hirtelen az országban termett és partraszállt a Tyne folyó torkolatánál több mint ötszáz nagy hajóból álló hatalmas flottájával. Tosti earl, korábbi megegyezés szerint, csatlakozott hozzá flottájával. Sietősen behajóztak a Humberbe és felhajóztak az Ouseon, a víz folyásának ellenében és Ricallnál partra szálltak. Harold király sietősen Northumbria felé vonult. De még megérkezte előtt a két earl fivér, Edwin és Morcar, nagy hadsereg élén megütközött a norvégokkal az Ouse folyó északi partján York közelében, szerdán, Szent Máté apostol ünnepének előestéjén[6]. Kezdetben oly bátran harcoltak, hogy az ellenségből sokat megöltek; de hosszú küzdelem után az angolok képtelenek voltak ellenállni a norvégok támadásainak és nagy veszteséggel elmenekültek. Többen fulladtak a folyóba, mint ahányan a csatában veszítették életüket. A norvégok a mészárlás helyének urai maradtak, és százötven túszt szedve Yorkból, s a saját embereik közül ugyanannyit hátrahagyva túszként, hajóikhoz mentek. Öt nappal később, azaz hétfőn szeptember 25-én, amint Harold, az angolok királya Yorkba érkezett sok ezer jól felfegyverzett harcossal egy Stamford Bridge nevű helyen megütközött a norvégokkal. Levágta Harold királyt és Tosti earlt[7] hadseregük nagy részével, s teljes győzelmet aratott. Ennek ellenére a csata bátor küzdelem volt. Harold, az angolok királya megengedte Olafnak, a norvég király fiának, és Pálnak, Orkney earljének, akik a hadsereg egy részével a hajókat őrizték, hogy húsz hajóval és az életben maradottakkal bántatlanul hazatérjenek, de csak miután alattvalói hűséget esküdtek és túszokat adtak. Ezen dolgok közben, és amikor a király úgy gondolta, hogy valamennyi ellenségét legyőzte, tudomására jutott, hogy Vilmos, a normannok grófja számtalan lovasból, parittyavetőből, íjászból és gyalogosból álló seregével megérkezett és hatalmas segítséget hozott magával Gallia minden részéből. Hírül vitték neki, hogy Pevensey-nél szállt partra. Ezért a király egyszerre és nagy sietséggel hadseregével Londonba vonult. Mivel jól tudta, hogy jó néhányan a legbátrabb angolok közül elestek az előző két ütközetben, és hogy hadseregének fele még nem érkezett meg, nem sietett, hogy minden erejével Sussexbe jusson az ellenség elé. Szombaton, október 22-én[8] mielőtt hadseregének egyharmada készen állt volna a harcra, ütközetbe bocsátkozott velük, kilenc mérföldnyire Hastingstől, ahol ellenei egy várat emeltek.

---

[5] Szeptember 8-án.

[6] Szeptember 20-án.

[7] Ti. Harold Hadràadát a norvég királyt.

[8] Pontatlan, a csata október 14-én zajlott le.

De mivel az angolok szűk helyen vonultak fel, sokan visszafordultak, s csak kevesen maradtak hűek hozzá. Ennek ellenére a nap harmadik órájától a szürkületig bátran ellenállt az ellenségnek, s olyan hősiesen és állhatatosan harcolt, védve magát, hogy az ellenséges erők nem tudták felmérni a helyzetet. Végül, a mindkét oldalon végbement nagy mészárlás után, szürkületkor a király – sajnos – elesett. Lemészárolták Gyrth earlt és fivérét Leofwine earlt[9] is, s Anglia szinte valamennyi főurát. Akkor Vilmos gróf embereivel visszatért Hastingsbe. Harold kilenc hónapig s ugyanennyi napig uralkodott. Haláláról értesülvén, Edwin és Morcar earlok, akik nem vettek részt az ütközetben, Londonba mentek és nővérüket Edith[10] királynét Chesterbe küldték. De Aldred, York érseke és a mondott earlok, London polgáraival és a hajósokkal úgy tervezték, hogy Edgar herceget, Vasbordájú Edmund unokaöccsét választják a trónra, s azt ígérték, hogy vezetése alatt felújítják a harcot. De miközben készülődtek a csatára, az earlok visszavonták segítségüket és hadseregükkel hazatértek. Közben Vilmos Sussexet, Kentet, Hampshiret, Surreyt, Midlesexet és Hertforshiret pusztította, falvakat égetett fel és lemészárolta lakosait míg Berkhamstedtbe nem ért. Ott Aldred érsek, Wulfstan, Worcester püspöke, Walter, Hereford püspöke, Edgar herceg és Edwin és Morcar earlok és London főemberei és sokan mások jöttek hozzá, s túszokat adván megadták magukat és hűséget esküdtek neki. Így ő egyezségre lépett velük, de mindazonáltal megengedte embereinek, hogy gyújtogassák a falvakat és folytassák a fosztogatást. De amikor közeledett Karácsony napja, Londonba ment egész seregével, hogy király legyen. És mert Stigand egész Anglia prímása, vád alatt állt a pápánál, hogy a palliumot[11] nem kánoni[12] úton szerezte meg, Vilmost Aldred, York érseke kente fel. Ez Karácsony napján történt, nagy ünnepélyességgel. Még ezelőtt (mivel az érsek feltételként szabta meg), a király Szent Péter apostol oltára előtt[13] megesküdött a papság és a nép jelenlétében, hogy megvédelmezi Isten Szent Egyházát és szolgáit, hogy igazságos módon és királyi gonddal fog uralkodni az alája rendelt népen, hogy igaz törvényeket alkot, és hogy a legteljesebb módon megtilt minden fosztogatást és jogtalan ítéletet...

B. Thorpe: Florentii Wigorniensis Monarchi Chronichon ex Chronicis. 1948. T.I. p. 207-214.

---

[9] Mindkettő Harold király öccse volt.

[10] Harold király felesége. Nem tévesztendő össze Hitvalló Edward feleségével, akit szintén Edithnek hívtak, s Harold király huga volt.

[11] Érseki ornátus.

[12] Nem az egyházi szabályoknak megfelelően.

[13] A Westminster apátság templomában, Londonban.

b) Vilelmus Gesta Normannorum Ducum (részlet)

Guilleaume de Jumièges Normandiai francia szerzetes, a 11. század második harmadában élt. Főművét a normann hercegek életének szentelte. Bár a korábbi fejezetekben erősen követi forrásait, I. Róbert herceg uralkodásától (1028-1033) befejezéséig (1072) önálló művet alkot. Érdeklődése és érzelmei Normandiához húzzák, de műve sok fontos adatot tartalmaz Angliára, különösen a hódításra és annak előzményeire.

Edward, az angolok királya, aki isteni rendelkezés következtében utód nélkül maradt, Róbertet, Canterbury érsekét a herceghez küldte, üzenettel, amelyben a herceget teszi meg örökösének abban a királyságban, amelyet Isten ráruházott. Azután ugyancsak a herceghez küldte Haroldot, aki királysága leghatalmasabb grófja volt, vagyonban, tekintélyben és hatalomban egyaránt. Azért tett így, hogy Harold hűséggel ismerje el a herceg koronáját, s ezt erősítse meg a keresztény szokások szerint tett esküvel. Mikor Harold küldetésére indult, a szelek hajóját elsodorták s ő Ponthieu-nél szállt partra, ahol Guy-nek, Abbeville grófjának fogságába esett, aki őt kíséretével együtt azonnal börtönbe vetette. Amikor a herceg meghallotta ezt, követeket küldött, s erővel kiszabadította őket. Harold még egy ideig a hercegnél maradt, sok esküvel hűséget fogadott neki a királyságot tisztelve. Ezután a herceg számos ajándékkal visszaküldte őt a királyához.

Edward király hamarosan bevégezte boldog élete folyását s eltávozott ebből a világból a Mi Urunk Megtestesülésének 1065. évében.[1] Ekkor Harold azonnal magához ragadta a királyságot, s így megszegte esküjét, amelyet a hercegnek tett. Ezért a herceg követeket küldött Haroldhoz, hogy sürgesse, álljon el ettől az esztelen politikától s legyen hű ahhoz, amire esküjét adta. Harold azonban nemcsak a követ meghallgatását tekintette rangján alul való dolognak, hanem valamennyi angolt elfordította a herceg iránti engedelmességtől. Ezekben a napokban egy csillag tűnt fel három hosszú csóvával. Beragyogta a déli égbolt nagyobb részét mintegy két hétig, sokan úgy gondolták, hogy ez nagy változásokat vet előre valamely országban.

Vilmos herceg így arra kényszerült, hogy csak szemlélje Harold napról napra növekvő erejét akkor, amikor a herceg volt az, akit a királyi fejékkel kellett volna koronázni. Ő ezért gyorsan flottát épített háromezer hajóból. Végül is ez a flotta Szt. Valerynél, Pothieu-ben vetett horgonyt, ahol ő erős lovakkal és igen sok bátor emberrel, páncélingekkel és sisakokkal töltötte meg. Azután, amikor kedvező szélt támadt, vitorlát

[1] Pontatlan, Edward 1066. január 5-én halt meg.

bontott és átkelve a tengeren, Pevesey-nél partra szállt, ahol azonnal egy várat építettek erős földsánccal. Ezt egyik serege védelmére hagyta és másokkal Hastingshez sietett, ahol másik hasonló erősséget emeltek. Harold, nem hallgatva a figyelmeztetésre, megtámadta ezt, miután egész éjjel lovagolt, s kora reggel érkezett meg a csatamezőre.

De a herceg elővigyázatos volt az ellenség éjjeli támadásával szemben, és amint a sötétség közeledett, megparancsolta embereinek, hogy maradjanak fenn hajnalig. Hajnalhasadáskor pedig csapatait három csatasorba állította fel és rendületlenül a félelmetes ellenfél ellen indult. A csata a nap harmadik órájában kezdődött és vérontás zűrzavara között az éj leszálltáig tartott. Harold maga, seregének élén harcolva, halálos sebtől borítva elesett. És az angolok látván királyuk halálát, elveszítették hitüket biztonságukban, és amikor az éj leszállt, megfordultak és elmenekültek.

A legvitézebb herceg, abbahagyva az ellenség üldözését és mészárlását, az éj közepén visszatért a csatamezőre. Hajnalhasadáskor, megfosztván mindenüktől ellenei hulláját és eltemetve kedves bajtársai testét, a London felé vezető úton indult meg. Úgy mondják, hogy ebben a csatában sok ezer angol pusztult el, s Krisztus így büntette őket Alfréd[2], Edward király fivére lelkéért és galád meggyilkolásáért. Végül a csata legszerencsésebb ura, aki ugyanilyen kiváló volt a tanácskozásban is, elkerülte a fővárost, és egy mellékúton Wallingfordba jutott, itt csapataival biztonságban átkelt a folyón, s megparancsolta nekik, hogy verjenek tábort. Innen támadta meg Londont. Mikor seregének előcsapatai elérték a főváros központi terét, ott egy nagy csapat lázadót találtak, akik heves ellenállással fogadták őket. A normannok ezért szembeszálltak velük, s nagy gyászt okoztak a város lakosságának, mivel nagyszámú fiatalembert és polgárt levágtak. Végül a londoniak belátták, hogy nem tudnak továbbra is kitartani. Ezért túszokat adtak, s alávetették magukat s minden vagyonukat örökletes[3] uruknak, legnemesebb hódítójuknak. Győzelmét így oly sok veszély után teljessé tette, és csodás erényeit még dícséreteink sem képesek kimeríteni. Karácsony napján a főemberek mind normann, mind angol részről királlyá választották; a királyi koronával ékesítették fel a Mi Urunk Megtestesülésének 1066. évében.

Jean Marx, Gesta Normannorum Ducum, 1914. p. 132-136.

---

[2] Alfréd 1036-ban tért vissza Normandiából Angliába, ahol meggyilkolták. Valószínű, hogy a gyilkosság sugalmazásában Godwine-nak, Harold király apjának is szerepe volt. A gyilkosság megtorlása mindenesetre részét képezte a Harold ellenes normann propagandának.

[3] A hangsúly Vilmos örökölt hatalmán van.

194. A hűbéri kötelezettségekről

Fulbert Chartres-i püspök levele Vilmos Aquitaniai herceghez (1020)

Fulbert de Chartres (960-1028) francia prelátus, 984-ben Reims-ben Gerbert tanításait hallgatta, majd Chartres-ban orvostudományt tanult. 1006-ban a város püspöke lett. V. Vilmos aquitániai herceg segítségével hozzákezdett az 1020-ban tűzvész pusztította katedrális felépítéséhez. Barátja és hű tanácsosa volt Robert francia királynak. Nagy tekintélyt szerzett mint ékesszóló egyházi oktató. Korának igen fontos forrása az a 125 levél melyet titkára Sigon gyűjtött össze.

Az aquitánok dicsőséges hercegét, Vilmost üdvözli és imádságának segítségét kéri Fulbert püspök. Mivel felszólítottál, hogy írjak valamit a hűségeskü lényegéről, a Könyvek tekintélye alapján röviden lejegyeztem Nektek a következőket. Aki urának hűséget esküszik, ezt a hat dolgot kell mindig emlékezetben tartania: sértetlenség, megbízhatóság, becsületesség, hasznosság, könnyedség, lehetőség.[1] Sértetlenség, hogy ti. ura testében kár ne essék. Megbízhatóság, azaz, hogy a rábízott titokkal vagy azokkal az intézkedésekkel kapcsolatban, amelyek ura biztonságát szolgálják, hiba ne legyen. Becsületesség: hogy az igazságszolgáltatás terén vagy más ügyekben, melyek becsületét érintik, kára ne essék. Hasznosság, hogy birtokain kár ne érje. Könnyedség vagy lehetőség, azaz, hogy az a jó dolog, amit ura könnyen megtehetne, ő miatta ne legyen nehézzé; sem az, amit meg lehet tenni, ne váljék lehetetlenné. Méltányos legyen, hogy az, aki a hűségesküt leteszi, ezeket az ártó dolgokat elkerülje, de ezért még a hűbérbirtokokat nem érdemelné meg: mert nem elegendő a rossztól tartózkodni, ha nem teszünk jót is. Mert ha valaki ezt nem teszi, joggal tekintik úgy, mint akinek az esküje nem sokat ér; mint ahogyan azt is, akit valami gonosztettben cselekedete vagy beleegyezése révén részesnek találtak, hitszegőnek és esküszegőnek tekintik. Hosszasabban írtam volna nektek, ha sok más dolog nem foglalna le, különösen városunk és egyházunk újjáépítésével kapcsolatban, melyet a minap borzalmas tűzvész pusztított el. Bár e csapás miatt lehetetlen, hogy meg ne rendüljünk, azonban az Isten és a Ti segítségetek reményében mégis megvigasztalódunk.

Bouquet, Recueil des historiens des Gaules et de la France X. p. 463.

[1] Az eredetiben: incolume, tutum, honestum, utile, facile et possibile.

95. Hűbéri eskü

Jegyzőkönyv az esküről (1068)

Itt következik a jegyzőkönyv arról az esküről, amelyet Rajmond-Berenger (Narbonne algrófja), Hercend fia, Bernardnak (Albi és Nimes algrófjának), Renhard fiának tett.

A jelen órától kezdve a jövőben én, Rajmond, Hercend fia, Bernard algrófot, Renhard fiát csalárdul el nem hagyom sem abban, ami életére vonatkozik, sem abban, ami testének tagjaira vonatkozik, nem fosztom meg őt életétől, fogságba nem ejtem, és egyetlen férfi, sem pedig egyetlen nő ilyet az én tanácsomra el nem követ ellene. Nem veszem el sem városaidat, sem hűbérbirtokaidat, amelyeket most bírsz és a jövőben segítségemmel megszerzel... És ha bármely férfi vagy asszony azt tenné, én Rajmond, becsületesen és álnokság nélkül segítőd leszek, mihelyt te magad személyesen vagy meghatalmazottaid utján felszólítasz...

Histoire de Languedoc, t. II,: Preuves, p. 266. 442.

196. A homágium

(Az ún. Glanville-féle jogkönyvből)
Ranulf de Glanville (XII. szd.) angol jogász. Jelentős szerepet játszott II. Henrik idejében a királyi igazságszolgáltatás fejlesztésében.

IX. könyv I. fejezet

Hátra van, hogy tovább tárgyaljuk a homágium[1] teljesítését és az öröklési illeték (relief) beszedését. Az atya vagy bármely más felmenő halála után a hűbér ura mindenekelőtt köteles elfogadni az igazi örökös[2] homágiumát, akár teljeskorú az örökös, akár nem, mindig feltéve, hogy **férfiról van szó. A nők ugyanis a jog szerint nem tehetnek homágiumot,**

[1] A homágium az a szertartás volt, amellyel a hűbéres urának "emberévé" vált. Ez mintegy vallási köteléket létesített közöttük. A homágiumon kívül a hűbéresnek még hűséget is kellett esküdnie.

[2] Minthogy a homágium elfogadása az örökösödés elismerését jelentette, az úrnak ügyelnie kellett rá, hogy gondos kivizsgálás nélkül ne fogadja el a homágiumot akárkitől.

bár általánosságban szólva hűséget szoktak esküdni uraiknak. De ha férjnél vannak, férjük köteles homágiumot teljesíteni az úrnak hűbérükért, ha ugyanis jár a homágium az ilyen hübérek fejében. Ha azonban az örökös férfi és kiskorú, a hűbér urát jog szerint nem illeti meg az örökösnek vagy birtokának gyámsága, amig az örököstől nem kapta meg a homágiumot; általános szabály ugyanis, hogy senki sem hajthat be az örököstől, legyen az nagykorú vagy sem, bármilyen szolgálatot, öröklési illetéket vagy egyebet, amig nem fogadta el az örökös homágiumát annak a birtoknak a vonatkozásában, amelyből a szolgálatot igényli. Egy személy tehet ugyan több úrnak is homágiumot több különböző hűbér fejében, de ezek közül egyik kell, hogy a fő homágium legyen, vagyis a liege homágium[3], s ezt annak az urnak kell teljesíteni, akitől a homágiumot tevő személynek a fő hűbérbirtoka származik. A homágiumot olyan módon kell teljesíteni, hogy az, aki azt teljesíti, urának az embere lesz, ugy hogy hűséges lesz hozzá annak a birtoknak fejében, amelyért a homágiumot teszi, és megvédi urának földi tisztességét minden dologban, kivéve a királynak és örököseinek járó hűséget. Ebből nyilvánvaló, hogy a vazallus nem okozhat sérelmet urának anélkül, hogy meg ne szegné a homágiumban foglaltatott hűséget, kivéve talán a maga védelmét, vagy azt az esetet, amikor a királynak ura ellen menő seregéhez csatlakozott. Általánosságban szólva a jog szabálya, hogy a homágiumban benne foglaltatott hűség megszegése nélkül senki sem tehet bármi olyat, ami urának örökségétől való megfosztására irányul, vagy olyat, ami testének megszégyenítésére vezet. Ha tehát egy hűbéres több hűbérbirtok tekintetében különféle uraknak tett homágiumot, s ezek utóbb egymás ellen viselnek hadat, s a fő ura[4] meghagyja a hűbéresnek, hogy személyesen menjen vele egy másik ura ellen, köteles engedelmeskedni a parancsnak, fenntartván mégis azt a szolgálatot, amivel a másik úrnak a tőle kapott hűbér tekintetében tartozik. Az elmondottakból tehát az következik, hogy ha egy hübéres bármi olyat tesz, ami urának birtokától való megfosztására irányul, és ebben bűnösnek találtatik, a jog szerint maga és örökösei minden időkre elvesztik az urától bírt hűbérbirtokot.[5] Ugyanez a következmény áll be, ha a hűbéres kezet emel urára vagy megsebesíti őt, vagy megszégyeníti, és azt a bíróságon törvényesen rábizonyítják. De kérdezheti valaki, rá lehet-e kényszeríteni valakit, hogy az úr bíróságán védekezzék ura ellen az ilyen vádakkal szemben, a királynak vagy bíráinak parancsa nélkül, illetve a királynak vagy főbírájának írott utasítása (writ) nélkül. Valóban, a jog megengedi az úrnak, hogy bírósága ítéletével megidézzen és kényszerítsen valakit, aki

---

[3] A homágium legszorosabb köteléke, mely minden más kötelezettséget felülmúlt. Minden főhűbéres liege homágiummal tartozott a királynak, mert tőle bírta főhűbérét (caput honoria).

[4] Capitalis dominus.

[5] Ez a háramlás (escheat), amelynek legfőbb oka az örökösök hiánya.

homágiumot tett neki, hogy törvényszékén megjelenjék, és ha az ilyen ember nem tudja tisztázni magát urának vádjával szemben három emberrel vagy amennyit a bíróság rendel, elmarasztalják az úr javára annak az egész hűbérbirtoknak erejéig, amelyet ura kezéből bír. Azt is lehet kérdezni, kényszeríthet-e az úr valakit, aki homágiumot tett neki, hogy megjelenjék törvényszéke előtt és feleljen egy olyan szolgáltatásról, amelyet ura állítása szerint nem teljesített, vagy amelynek egy részével hátralékban maradt. A felelet az, hogy az úr a jog szerint megteheti ezt, még a királynak vagy bíráinak parancsa nélkül is. S egy ilyen nézeteltérés esetén az úr és embere, aki homágiumot tett neki, a vita eldöntését párviadalra vagy a nagy assizára bizhatják, a hűbéressel egyenranguak egyikének útján aki kellőképpen tanúsítja azt a tényt, hogy látta a hűbérest magát vagy őseit, amint ezt a szolgálatot a hűbér fejében az urnak vagy őseinek teljesítették, és hogy ő kész e tényt bizonyítani, és ha a hűbérest e vád alapján elmarasztalják, a jog szerint elveszti az egész hűbért, amelyet urától kezében tart. Ha azonban valaki nem képes hűbéreseit kényszeríteni, akkor a (király) kúriájához kell folyamodnia. Minden szabad férfi teljesíthet homágiumot, akár teljes korú, akár nem, akár klerikus, akár laikus. De a felszentelt püspökök nem szoktak homágiumot tenni a királynak még bárói uradalmaik fejében sem, csupán esküvel megerősített hűségígéretet tesznek. Választott püspökök azonban felszentelésük előtt szoktak homágiumot tenni.

II. fejezet

Homágium csak olyan földbirtokért, szabad hűbérért, szolgáltatásért és pénzben vagy természetben megszabott járadékért esedékes, amelyet pontosan meghatároztak. A domaniális földek tekintetében senkinek sem lehet homágiumot tenni, csak a királynak. De nem mindenfajta földbirtokért jár homágium. Így nem esedékes a hozományba vagy szabadon juttatott házassági ajándékba adott földért, sem az ifjabb nővéreknek a legidősebbtől bírt hűbérért, mindkét oldalon harmadizig; nem esedékes a szabad alamizsna[6] gyanánt adott hűbérbirtokért, sem azért a birtokért, amelyet bármilyen módon házassági juttatásként adnak, amennyiben annak a férjnek a személyéről van szó, akinek a feleségéé a házassági juttatásként adott birtok.

[6] Frankalmoign.

III. fejezet

Mindazonáltal homágiumot lehet teljesíteni minden szabad személynek, akár férfi, akár nő, akár teljes korú, akár nem, akár klerikus, akár világi. De ezt úgy kell érteni, hogy ha valaki egy hűbérbirtokért homágiumot tett egy nőnek, s ez utóbb férjhez megy, akkor a hűbéresnek meg kell azt ismételnie ugyanezért a birtokért a férjjel szemben. Ha azonban valaki bíróságon kötött egyezséggel visszaszerzett egy birtokot valakitől, aki előzőleg örökösödési illetéket fizetett érte a fő hűbérúrnak, kérdéses, hogy a birtokot így visszaszerző személynek kell-e érte további illetéket fizetnie.

Douglas, English Historical Documents. T.II. p.937-940.

197. Jean Ibelin könyvéből

Jean Ibelin (1200-1266) ciprusi hűbérúr és jogász. Könyve egyike a jeruzsálemi és ciprusi királyságban érvényben volt jogszokások gyűjteményének. A Jeruzsálemi királyságba az észak-francia feudális jogszokásokat ültették át. Ezek írásba foglalását még Godefroi de Bouillon idejében kezdték el. A két részből álló gyűjtemény (a polgárságra és a nemességre vonatkozó) az ún. Jeruzsálemi Asszizák eredetije elveszett. A XIII. század folyamán Jean Ibelin, Ph. de Navarre és Geoffroy Le Tort a szokásjog újabb kodifikálását végezték el. A gyűjteményt 1368-ban felújították, de ez is csak velencei közvetítéssel 1531-ben készült másolatban maradt fenn.

195. fejezet

Miképpen kell hűségesküt tenni a királyság főhűbérurának és miképpen annak, aki nem főhűbérúr, és mire kötelezi a hűbérest a hűbérúrnak tett hűségeskü?

A hűségeskü szertartása a következő: a hűségesküt tevő férfi vagy nő térdre ereszkedik a királyság főhűbérura előtt, akinek hűségesküt kíván tenni, össze kulcsolt kezét annak kezei közé teszi és ezeket mondja:

"Uram az Ön hűbéresévé leszek ezen birtok révén – és itt meg kell neveznie, hogy melyik birtokért teszi a hűségesküt – és igérem, hogy oltalmazni és védeni fogom minden élő és halandó lény ellen."

Az úrnak pedig így kell válaszolnia:

"Én pedig felfogadom Önt Isten hitében és az én hűségembe, jogaim épségben tartása mellett."

Azután a hűség jeléül szájon csókolja (hűbéresét). Ám, ha a főhűbérúrnak ily módon hűségesküt kívánó hűbéres ezt megelőzőleg már hűségesküt vagy ligége-t tett a főhűbérúr valamely hűbéresének, vagy másnak, akkor fel kell őt menteni az alól, hogy hűségesküt tegyen, mert aki már hűbérese valakinek, nem tehet újabb hűségesküt anélkül, hogy meg ne szegné esküjét első hűbérura iránt. Ez csak abban az esetben lehetséges, ha ez feloldja őt előbbi hűségesküje alól. Aki olyan birtok után tesz hűségesküt, amely nem a főhűbérúr birtokán fekszik, a már leírt módon megteheti, de ligége-t már nem tehet még egyszer, mert a főhűbérúr hűbéreseinek valamennyi hűbérese a törvény előtt (par assise) tesz ligége-t, amely vele szemben kötelező érvényű, ha tehát másnak is ilyet tenne ezáltal máris megszegné az elsőt.

Aki pedig hűségesküt tesz valakinek, s megígéri, hogy védeni és oltalmazni fogja minden élő és halandó lény ellen ennek erejénél fogva tartozik neki azzal, hogy sem maga ne emeljen reá kezet, sem mást ne béreljen fel ilyesmire és amennyiben hatalmában áll, ne egyezzék bele és ne tűrje el, hogy mások tegyék ezt. Nem vehet el és nem tarthat vissza semmit urának tulajdonából, az ő engedélye nélkül vagy akarata ellenére, legfeljebb azon hűbérura kedvéért, akinek birtokaihoz tartozik az ő hűbérbirtoka, amelyért neki hűségesküt tett. Nem adhat senkinek tanácsot ura ellen, sem nyilvánosan nem vehet védelmébe senkit ura ellen. Nem emelhet fegyvert urára, legfeljebb olyan hűbérúr oldalán, akinek előbb tett hűségesküt. Nem szabad tudatosan keresnie vagy előmozdítania urának szégyenét, vagy kárát, vagy ha tőle függ, eltűrni, hogy tudtával és beleegyezésével más urának kárára vagy gyalázatára törjön. És nem szabad ura feleségének vagy leányának testi gyalázatát kívánni, vagy velük bárminemű testi érintkezést keresni, csakis házasságban. Ugyanígy nem szabad ezt cselekednie urának oltalma alatt álló nőtestvérével sem, vagy eltűrni vagy beleegyezni, hogy mások ezt tegyék. És becsülettel kell tanácsot adni urának legjobb tudása szerint mindabban, amiről ő a tanácsát kéri.

196. fejezet

Mire köteles a hűbérúr hűbéresével és mindazokkal szemben, akiknek hűségesküjét elfogadta?

Nem szabad a hűbérúrnak hűbéresére kezet emelni vagy bárminő tulajdonához nyúlni, vagy mást az ő bántalmazására, vagy megkárosítására felbérelni, csakis az ő udvara (curia) tudtával és arra való tekintettel.

Tartozik a hűbérur a köztük fennálló hűbéri hűségnél fogva hübéresének mind azzal a felsorolt dologgal, amelyre a hűbéres hűbérurával

szemben köteles. Mert a hűbérúr és hűbérese között egyazon hűség van, amelyet mindkettő egyformán köteles elismerni és megtartani minden előbb elmondott dologban.

Ezenfelül tartozik a hűbéres tiszteletet adni urának mindenben.

Egyébként egyaránt tartoznak az egymás iránti hűséget szilárdan és tisztán megtartani, de ezen hűségeskü megtartásáért nem kötelesek tisztességüket és jó hírüket feláldozni.

A hűbéres azonban többre köteles uráért, mint az ő érette. A hűbéres köteles túszként jelentkezni fogságba esett uráért, ha az ezt kívánja és ezen kívánságát vele bármely úton közölte. És mindazok, akik hűbéruraknak hűségesküt tettek, ha uruknak fegyverre vagy lóra van szüksége, vagy őt ellenség kezében, vagy halálos veszedelemben találják – kötelesek becsülettel minden tőlük telhetőt megtenni, hogy ebből a veszedelemből megszabadítsák. Ha pedig másképp nem tudnák ezt véghezvinni, saját hátaslovukat vagy más állatukat is az ő rendelkezésére kell bocsátaniuk. Minden módon segítségére kell lenniük, hogy biztonságba kerülhessen, és tőlük telhetően támogatniuk kell őt testi épsége megmentésében.

Aki pedig elmulasztja uráért megtenni mindezen dolgokat, vagy ezek bármelyikét, és ha a hűbérur ezt be tudja bizonyítani az udvarnál – úgy járhat el vele és minden birtokával, mint ahogy hűtlenségen ért emberrel szokás.

Aki ellenben megtette ezeket uráért, azt a hűbérúr a köztük levő hűbéri hűségnél fogva köteles kiszabadítani. És ha ezen hűbéresét vagy hűbéreseit, akik őt ilyen módon megmentették, éppen ezen cselekedetükért azonban fogságba estek vagy börtönbe kerültek, köteles őket kiszabadítani, amennyiben ez hatalmában áll.

Mindazok, akik hűbérbirtokot kaptak valakitől, tartoznak urukért olyan összeg erejéig kezességet vállalni, amennyi a tőle kapott hűbérbirtok eladási értéke. Aki pedig ezt elmulasztaná megtenni uráért, egész életére elveszítené a tőle kapott hűbérbirtokot.

Ha ellenben a hűbérur elfogadja ily módon hűbéresétől a kezességet, és annak anyagi természetű kára származott, köteles neki megtéríteni az egész kárt, amit az miatta szenvedett. Azon hűbéres pedig, akit nem szabadít ki a kezességből, bármilyen összegű adósságért tette is ezt, nem köteles többé kezességre lépni semminemű adósságért, ameddig meg nem térítette neki az egész kárt, amelyet neki okozott. A hűbérúr pedig tartozik hitelt adni károsult hűbérese szavának a bejelentett kár felől, a neki tett, illetőleg elfogadott hűségeskünél fogva és köteles megtéríteni és jóvátenni neki a leírt módon bejelentett kárt.

Ha a hűbérúr az udvar ítélete nélkül elfogatja és bebörtönözteti valamelyik hűbéresét, hogy szabadíthatják ki hűbértársai, mit kell tenniük, és mit mondjanak a hűbérúrnak?

Ha valamely hűbérúr az udvar ítélete nélkül elfogatja egyik hűbéresét, ezzel megszegi a hűbéri hűséget, és többi hűbéreseinek is okot ad a tiltakozásra.

Ha ui. ezeknek tudomására jut, hogy hűbéruruk elfogott egyet vagy többet társaik közül, akkor hozzámenve így szólhatnak: "Uram, hallottuk, hogy ezt a társunkat (vagy ezeket a társainkat; – itt megnevezik) elfogattad és bebörtönöztetted az udvar tudta és beleegyezése nélkül. Arra kérünk tehát, hogy őt, akit elfogattál és hatalmadban tartasz, bocsásd szabadon és állítsd törvény elé. Így majd elválik, hogy hajlandó-e elégtételt adni neked vagy bárkinek, akinek joga van ezt követelni tőle. Mi pedig helytállunk érte annyira, amennyire a hűbérestársak kötelesek társukért elégtételt adni. De sem a törvény, sem ennek az országnak a szokásai nem engedik meg, hogy rátedd kezedet, őt elfogd vagy elfogasd, vagy bebörtönöztesd, sem nem tarthatod tovább is fogva, ha kijelenti, hogy hajlandó udvarodnál társai előtt neked elégtételt adni."

A hűbéri eskü és a hűbérbirtok védi az illetőt, úgyhogy a hűbérúr, aki elfogatta, köteles most szabadon bocsátani. Ha pedig mégis megtagadná, ezzel jogot ad hűbéresének, hogy egyszer s mindenkorra megtagadja a neki járó szolgálatot, a tőle kapott hűbérbirtokot azonban e nélkül is tovább birtokolhatja; mégsem szegte meg ezzel hűbéresküjét, melyet urának tett, de az megszegte a hűbéresének tett esküt. Mert ha valaki megszegte a hűségesküt valaki iránt, akkor a másik ettől kezdve fel van mentve a hűség és a hűbéri szolgálatok alól. De a másikat, aki megszegte, ez sem menti fel.

Ha pedig a hűbérúr megigéri, hogy meghatározott napon kiszabadítja, és nem tartja meg ígéretét, a kitűzött nap elmúlta után azt kell mondaniuk: "Uram hallottad, amint kértük, hogy szabadítsd ki ezt a társunkat, akit fogva tartasz; te pedig megígérted nekünk, hogy kiszabadítod és tudtunkkal még mindig nem tetted meg. Most tehát azt kérjük tőled, mint hűbérurunktól, a nekünk járó hűség által, hogy ezt a társunkat haladéktalanul szabadítsd ki. Ha pedig nem teszed meg, kénytelenek leszünk kötelességünket teljesíteni."

És ha a hűbérúr tagadja, hogy elfogta és fogva tartja, ezeket kell mondaniuk: "Uram, akkor hát megengeded és ránkbízod, hogy megkeressük és felkutassuk őt mindenütt, ahol sejtjük, hogy fogva lehet? És ha megtaláljuk, és hajlandónak mutatkozik minden elégtételt megadni neked és mindazoknak, akik ellen vétett, akkor kiszabadítsuk?" A hűbérúrnak pedig meg kell engednie ezt. Nekik aztán keresniük kell minden helyen, ahol csak sejtik, hogy bebörtönözve lehet. És ha megtalálják, így kell

szólniuk hozzá: "Társunk, hallgasd meg, mit mondunk! Ha elégtételt adsz az udvarnál hűbéruradnak, aki a mi hűbérurunk is, azért, amit tőled követel, kiszabadítunk és segítünk téged, mint társunkat."

Ha a fogoly hajlandó erre, kiszabadíthatják és támogathatják, mint társukat. Ha azonban megtagadja ezt, ott kell hagyniuk a fogságban, és többet nem járhatnak közbe érte.

Ha pedig a hűbérur nem engedi meg, hogy keressék, joguk, sőt kötelességük mindazonáltal keresésére indulni. És ha megtalálják, és hajlandó elégtételt adni, akkor ki kell szabadítaniuk bármi módon, akár erőszakkal is, ha nem hűbéruruk személyesen áll ellen nekik, mert urukra nem emelhetnek fegyvert, és nem támadhatják meg. Ha tehát hűbéruruk személyesen állja útjukat, ezt kell neki mondaniuk: "Uram, miután Te, aki hűbérurunk vagy megakadályoztad, hogy kiszabadítsuk ezt a társunkat, hogy elégtételt adjon neked általunk, ahogy kívánja, mi, mint a Te hűbéreseid, nem emelhetünk rád fegyvert, és nem alkalmazhatunk veled szemben erőszakot, de most ezért mindnyájan együttesen megtagadjuk a szolgálatot, amivel neked tartozunk, mindaddig, amíg ezt a társunkat – megnevezik – szabadon nem bocsátod."

És ettől a naptól kezdve nem kötelesek neki sem engedelmeskedni, sem szolgálatot teljesíteni, amig ki nem szabadítja társukat.

Ha a hűbérur nem szabadítja ki őt kérésükre, de nem is tiltja meg, hogy kiszabadítsák, és ez megtörtént, akkor meg kell társukat védeniük mindenki ellen, csak a hűbéruruk ellen nem, mert ő ellene egy hűbéres sem támogathat senkit, legfeljebb azt, akinek ő előtte fogadott hűséget.

211. fejezet

Hogyan és milyen okokból kifolyólag emelhet fegyvert hűbérura ellen az, aki több hűbérúr hűbérese, anélkül, hogy az illetővel szemben kötelező hűségét megsértené?

Ha egy hűbéresnek több hűbérura van, segítheti első urát, akinek a többiek előtt tett hűségesküt, mindenben és minden módon, mindezen többiek ellen, a nélkül, hogy vétene az ezen többieknek tett hűségeskü ellen, mert ezeknek hűbérese lett mindenben, ezen elsőnek hűségét kivéve.

Úgyszintén megsegítheti a többiek bármelyikét is, csak első hűbérura vagy olyan hűbérura ellen nem, akinek ezelőtt tett hűségesküt. Mert ha egy hűbérúrnak oly hűbérese van, aki előtte már más úrnak volt a hűbérese, és felhívja az illetőt, hogy segítsen neki megvédeni földjét halálos ellenségei ellen, akik azért jöttek, hogy kifosszák őt és szolgáit, és segítsége nélkül az a veszély fenyegeti, hogy kiforgatják birtokából, akkor haladéktalanul fel kell vennie velük a harcot. És amikor hűbérese felfegyverkezve és harcra készen eljön az ő megsegítésére, és amikor megbizonyosodott arról, hogy előző hűbérurainak egyike, akinek még mostani hűbérura előtt hűbérese lett, a másik oldalon áll fegyverben azokkal, akik

jöttek, hogy kifosszák – akkor a hűbéresnek, ha nem akar előző ura hűsége ellen vétení, oda kell állnia a hadat vezető hűbérura elé és így kell szólnia hozzá emberei jelenlétében:

"Uram, az Ön hűbérese vagyok, ennek – itt megnevezi az illetőt – a hűségét kivéve, és ő most íme, fegyverrel jön Ön ellen. Nagyon bánt engem, hogy nem segíthetem meg Önt ebben a szükségben, amely az Öné és az enyém is, mert az én hűbéruram a másik oldalon harcol és nekem nem szabad fegyvert emelnem reá, ezért félrevonulok, és nem segítem fegyverrel sem Önt, sem őt ebben a szükségben. De igenis akarom, hogy az én embereim segítsék Önt az ellen, aki ki akarja fosztani és aki az Ön elleni hadjárat vezetője."

Hűbérura ezt mondhatja neki:

"Tudja, hogy felhívtam, jöjjön segítségemre megvédelmezni engem és a földemet halálos ellenségeim ellen, akik jogtalanul akarnak kifosztani. Megüzemten Önnek, hogy csak az Ön segítségével indíthatok ellenük sereget, – és Ön eljött, eleget tévén az én felhívásomnak (semonce). Én pedig csak Önben bízva indultam el ellenük. És most cserben akar engem hagyni válságos helyzetemben, az ütközet előtt, azt mondván, hogy első hűbérura is az én ellenségeimmel tart. Nos, ha ez így van is, ő önkényes és sérelmes módon járt el velem szemben, a nélkül, hogy az ellenségeskedésre okot adtam volna. Ezért nem tudom megérteni, hogy Önnek miért kellene engem cserben hagynia, aki csak önben bízva jöttem a küzdőtérre és vettem fel a harcot ellenségeim ellen. Most pedig újból kérem Önt, kívánom és követelem Öntől a hűségeskünél fogva, amelyet nekem tett, és felhívom hivatkozva mindarra, amit tőlem kapott, ne hagyjon cserben, hanem jöjjön és küzdjön velem ellenségeim ellen. Nagyon könnyen megteheti, hogy őrizkedik attól, hogy urára kezet emeljen, nem valószínű, hogy erre szükség legyen."

Amire a hűbéres így felelhet:

"Uram, akár megérti Ön ezt, akár nem, és bármit mond is nekem, mégis csak azt felelem, hogy én nem foghatok Önért fegyvert ebben a küzdelemben, amelyben az én hűbéruram, akinek Ön előtt lettem hűbéresévé, fegyverben áll a másik oldalon: mert amikor az Ön hűbéresévé lettem, csak is az ő hűségét kivéve lettem azzá. Ezért nem foghatok fegyvert az Ön oldalán ellene. De itt hagyom Önnek egész seregemet, amivel Önnek tartozom a hűbérbirtok után, amelyet Öntől kaptam, de a fegyveres szolgálatot megtagadom. Ennél többet igazságosan és ésszerűen senki sem kívánhat tőlem, mert nem vagyok köteles Önt ellene támogatni, mert ezt nem tehetném meg hitszegés nélkül. Ezért nem akarom elfogadni és nem is fogadhatom el sem a felhívást, sem a parancsát. Csak azt mondhatom Önnek, hogy ha nem is segítem Önt ebben a szükségben fegyverrel és elhagyom a csatateret, ezt csak azért teszem, hogy megőrizzem hűségemet és megtartsam eskümet, amelyet ezen embernek – megnevezi őt – tettem, aki az én hűbéruram, Ön előtt, és hogy ne vádolhassanak meg árulással, hogy fegyvert fogok ellene."

Ezek után eltávozhat és félrevonulhat a csatából. Ha pedig valóban így tesz, minden bizonnyal megtette kötelességét mindkét hűbérura iránt: ellenkező esetben azonban megszegné hűségesküjét első ura iránt, ura pedig árulással vádolhatná és törvény elé vihetné őt, hogy igazságot szolgáltassanak neki vele szemben.

Ha azonban így tesz, második ura sem emelhet jogosan vádat ellene, és így sem a hitszegés, sem a köteles szolgálat elmulasztásának bűnébe nem esik.

216. fejezet

Miféle szolgálatok terhelik azokat, akik hűbéruruk személyes szolgálatára vannak kötelezve; kinek és hol kötelesek szolgálni?

Most következnek azok a szolgálatok, amelyekre a hűbéresek hűbérurukkal szemben kötelezve vannak, akinek személyesen kötelesek szolgálni az ajándékozott hűbérbirtok fejében, amikor (a hűbérúr) személyesen vagy mások útján értesíti őket. Hívására kötelesek szolgálatra jelentkezni lóval és fegyverrel, még pedig a királyság bármely pontján, ahova szólítja őket ... Szolgálatban pedig egy esztendeig kell maradniuk: a jeruzsálemi királyság törvénye és szokása szerint egy évnél tovább terjedő időre nem kell elfogadni a katonai szolgálatra való felszólítást. Az, aki személyében, lovaggal vagy szolgával együtt köteles szolgálni, a királyság egész területén köteles szolgálatot teljesíteni... ha értesítése szabályszerűen történt. Ha pedig a hűbérest az udvarba idézik, köteles oda elmenni és tanácsot adni annak a férfinak vagy nőnek, akit hűbérura megjelöl, ha az illető történetesen nem ellensége, vagy ha a per nem érinti őt is személyében, mert senki sem köteles maga ellen vallomást tenni, még ha hűbérura, vagy akárki más ezt parancsolná is. Hasonlóképpen köteles résztvenni az udvar előtt folyó vizsgálatokon, tárgyalásokon és eljárásokon, ha a hűbérúr azt parancsolja; köteles tanúskodni gyilkossági ügyekben, ha a hűbérúr az udvar nevében így rendelkezik; a hűbérúr parancsára köteles részt venni olyan összetűzések kivizsgálásában, amelyekkel a hűbérurat vádolják, hogy a vádat az udvar előtt magára vállalja; köteles végigjárni az egész királyságot, hogy az udvar nevében és hűbérura parancsára kihirdessen valamit; köteles megjelenni a perlekedő felek között föld- és vizosztásokon, ha hűbérura így rendelkezik; köteles vizsgálatot folytatni, ha hűbérurától ezt követelik, az pedig őt bízza meg a vizsgálat lefolytatásával; köteles megszemlélni a földeket vagy bármi mást, ha hűbérura az udvar nevében megszemlélését parancsolja; köteles végül bármi más szolgálat teljesítésére, amelyre az udvar tagjai kötelezhetők, ha hűbéruruk megparancsolja.

A hűbéresek mindezeket az említett szolgálatokat kötelesek teljesíteni az egész királyságban, mindenütt, ahová csak hűbéruruk... elmegy

vagy el sem megy, ha megfelelő úton kapják az értesítést. A királyságon kívül három esetben kötelesek szolgálatot teljesíteni, a hűbérúrnak, ha a hűbérúr vagy valamelyik gyermeke házasodik; másodszor, hogy megvédelmezzék és megőrizzék a hűbérúr hűségét és becsületét; harmadszor, ha nyilvánvaló veszedelem fenyegeti hűbéruraságát vagy földjének közjavát. Az pedig (vagy azok), akit (akiket) a hűbérúr személyesen vagy mások útján, törvényes módon értesít az említett három szolgálati kötelezettség valamelyikének fennforgásáról, a hűbérúrnak emez értesítés folytán járó szolgálat teljesítése során illő tartást igényelhet (-nek) tőle,... hiszen mindenki tudja, hogy a hűbéresnek nem is lehet vagyona az ország határain kívül... Az olyan asszony pedig, aki személyes szolgálat kötelezettségével járó hűbért birtokol, azzal szolgálja hűbérurát, hogy hűbérura utasítására köteles férjhez menni, ha az megparancsolja neki, hogy menjen férjhez. Ha pedig házasságot köt, férje köteles teljesíteni valamennyi említett szolgálatot a hűbérúr javára.

226. fejezet

Milyen szolgálattal tartozik hűbérurának a hűbéres, ha a fegyveres szolgálatra megszabott kort meghaladta vagy látható betegségben szenved?

(A C kéziratban szereplő szöveg:)

Szokás és törvény a jeruzsálemi királyságban, hogy miután egy hűbéres elmúlt 40 éves, vagy annyira nyomorék vagy beteg, hogy már lovagolni vagy fegyvert forgatni nem képes, felszabadul a személyes fegyveres szolgálat alól, és többé nem tartozik hűbérurának másféle szolgálattal sem.

Azonban köteles fegyvereit és szerszámait urának átadni, amit a hűbérúr tőle akár személyesen, akár megbízottja által saját használatára átvehet, ha erre szüksége van.

(A traumassiere-i kiadás, valamint a D és E kézirat erre vonatkozó szövege:)

Törvény és szokás, hogy minden lovag életének hatvanadik évén túl, vagy ha súlyos külső vagy belső betegségbe esik már nem teljesít fegyveres szolgálatot hűbéruránál.

Ha pedig elérte a 60. évet, hűbérurához fordulhat, hogy neki ezt bejelentse és ezen a címen a fegyveres szolgálat alól felmentést kérjen. Ebben az esetben azonban uráé lesznek lovai és fegyverei, kárpótlásul az ő személyes fegyveres szolgálatáért, minden alkalommal, amikor őt a hűbérúr erre fel kívánná hívni. Ha ugyanis a hűbérúr ismét hadat vezet, ezután már nem köteles abban részt venni, legfeljebb, ha saját jószántából kívánja ezt mégis megtenni.

228. fejezet

Hogy utasíthatja vissza a női hűbéres a hűbérúr felhívását, hogy egyik nemes emberéhez menjen feleségül, ha az előírt kort meghaladta, és mit kell mondania, hogy hűbérura ne vádolhassa a szolgálat elmulasztásával?

Amikor a hűbérúr felszólítja vagy felszólíttatja hűbéresnőjét, aki hűbérbirtokáért személyes szolgálattal tartozik neki, hogy utasítása szerint házasságra lépjen, jóllehet a köteles kort már meghaladta, akkor képviselője által a következőket kell mondania: "Uram, ezt az úrhölgyet – itt megnevezi – felhívtad szolgálatodra, ő pedig ezeket feleli általam: nem teljesítheti a felhívást és nem is fogadja el az udvar engedélyével. Még pedig azért, mert már eleget tett és fel van mentve a szolgálat alól, amire mint udvarhölgy köteles volt. Először is szokás és törvény a jeruzsálemi és ciprusi királyságban, hogy amikor a személyes szolgálatra kötelezett hűbéres elmúlt 60 éves, kényszerűségből ne szolgáljon, ha önszántából nem vállalkozik erre. És sem a jeruzsálemi, sem a ciprusi királyságban nem kényszerítettek senkit akarata ellenére.

Így tehát ez a hölgy is tudtodra adja, hogy kegyességedből nem kényszerítheted őt arra, hogy a józan ész ellenére házasságra lépjen. Való igaz és köztudomású, hogy a házasság célja a föld benépesítése, annak tiszta és büntelen módján, az pedig világos dolog, hogy a 60 éven felüli nő a természet törvényei szerint elveszítette képességét a házasságra. Ezért tehát jog- és észellenes lenne őt arra kényszeríteni, hogy kedve ellenére házasságra lépjen. Uram, most tehát közli veled, hogy elmúlt 60 éves és a természet törvényei szerint nem képes a házasságra és nem is kívánja, hanem meg akarja őrizni tisztaságát."

A hűbérúr pedig nem szólhat semmit ellene, és az udvarnak is el kell fogadnia elégséges okul a felhívás visszautasítására.

Recueil des historiens des Croisades. T.I. 1841.
(Chrestomathia, I. 200-206. o.)

198. A feudális és vazallusi kötelezettségek

A következő cartulárékból és oklevelekből vett szemelvényeink a hűbéres kapcsolatokról adnak képet.

a) A párizsi püspök hűbéresei

Ezek mind a párizsi püspök hűbérbirtokai, melyeket Eudes püspök idejében (1197-1208) a következők tartottak birtokukban:

Jean de Macy a párizsi püspök hűbérese, a király iránti hűségesküje épségben tartásával, a Macy-ban levő tizedekre vonatkozólag és mindazokra a tizedekre vonatkozólag, melyeket valaki más tőle megkapott, és mindarra vonatkozólag, ami Victry-ben és Fresnes-ben birtokában van, és a Perey-ben levő birtok felére való tekintettel; és mindaddig, amig ezt a hűbért birtokolja, a püspök felszólítására a püspök költségén vonul hadba.

Erenburge, Renaud lovag felesége hűbérben bírja a párizsi püspöktől azt a földet, ami Fresnes mellett van, és amit Chamaus földjének mondanak; szolgáltatásképpen egy lovat ad.

Mathieu, Montmorency ura, a párizsi püspök hűbérese, minthogy hűbérben bírja tőle az egész Bourg-St-Marcelt Saint Denis mellett, kivéve a vár előudvarát, amit viszont a párizsi főesperestől kap hűbérbe, a főesperes pedig magától a püspöktől. Azonkívül közvetlenül a püspöktől függ, és aranygyűrűvel kell beiktatni. Tartozik két lovagot a püspök költségén hadba küldeni.

Tournan ura a párizsi püspök hűbérese Tournan vára és az egész várnagyság révén, aranygyűrűvel kell beiktatni.

Guy de Chevrez a párizsi püspök hűbérese és hűbérben tartja tőle Chevrez várát és várnagyságát, amiért 25 solidus értékű gyertyát tartozik adni.

Ferric de Bronai a párizsi püspök hűbérese az egész Gentily falu révén. Ezért 20 solidus értékű gyertyát és a püspök költségén két katonát ad; továbbá megkapja még majdnem egész Chenevrey falut és az egész Párizs melletti Saint Laurent falut. Ez hordozza.[1]

Robert de Sainte Croix a párizsi püspök hűbérese, és hűbérben bírja tőle Sainte Croix hűbérbirtokot Saint Denis mellett, melyen 8 telek van.

Bar-le-Duc grófja a párizsi püspök hűbérese Torcy és Torcy tartozékai révén; aranygyűrűvel iktatják be.

Saint Marcel dékánja a püspök hűbérese a dékánság révén.

---

[1] Ti. a püspököt, a felszentelésének évfordulóin rendezett ünnepélyes felvonulásokon.

Raoul de Marly a püspök hűbérese annak az 55 livre-t kitevő jövedelemnek révén, amit a conflans-i révpénzből kap, ama megállapodás folytán, melyet Thibaut úrral kötött.

Thibaut hűbéresküt tett 45 livre-re vonatkozólag. Thibaut, az említett Jean testvére, a püspök úr hűbérese ama 45 livre-t kitevő jövedelem révén, amit ugyanazon átkelési helyen nyer. Ebből a 45-ből 15 livre-t eladott Renier Flamenc-nak, aki hűbérese, Thibaut pedig 30 livre-re marad hűbéres.

Collection des cartulaires de France. IV. M. Guérard, Cartulaire de l'Église Notre-Dame de Paris, p. 6-11. (Chrestomathia, I. 195-196. o.)

b) Oklevél 1194-ből

Én, Rajmond, Isten kegyelméből Toulouse grófja, örök hűbérül adom neked, Vilmosnak, Montpellier hűbérurának, néhai Matild hercegnő fiának és a te utódaidnak Frontignan várát teljes egészében, minden tartozékával együtt ... Te és a te utódaid pedig ennek fejében kötelezitek magatokat, hogy támogatást és segítséget adtok nekem mindenki ellen, természetesen csakis a nevezett vár, valamint a vár emberei és katonái által ... Én pedig, Vilmos, Montpellier hűbérura, a nevezett Frontignan várát tőled, Rajmond hűbéruramtól, a felsorolt feltételek alapján elfogadom, és hűségesküt teszek neked a te életedre és tagjaidra. És a jelzett várat háború esetén, amelyet te és a te utódaid a Rhône és az Ebro közötti területen bárkivel viseltek, én és az én utódaim minden alkalommal, ahogyan kívánjátok, a ti rendelkezésetekre bocsátjuk. Ha pedig vazallus vagy bárki más a nevezett várat elvenné és erőszakkal megszállva tartaná, mi kölcsönösen segítséget és támogatást nyújtunk egymásnak a vár visszahódítása érdekében.

Historie de Languedoc (1733-35), t. III.: Preuves, p. 176. (Chrestomathia, I. 196-197. o.)

c) A Cambrai-i krónikából (1200 és 1219 között)

Egy d'Oisy hölgy visszaszerezte Oisy városát Flandria grófjától, amely azóta Artois grófságához tartozik. Amint az öregek mondják, volt akkoriban Cambraiban egy püspök, igen szép és okos ember, a neve pedig Jehan de Bethune. Ettől a püspöktől kellett hűbérbe kapni Oisy várost és tartozékait, mint már előzőleg elődeitől, a cambrai-i püspöktől és

Cambresis grófjaitól. Azonban az történt, hogy amikor ez a hölgy el akart jönni, hogy hűségesküt tegyen a püspöknek Oisy földjére, elküldött valakit a püspökhöz, hogy megtudja a napot és a helyet, mikor és hol lesz hajlandó őt fogadni. A püspök pedig tudatta egy káplánja által a helyet és napot, ahol a hölgyet a hűségeskü letétele céljából fogadja. Mikor a hölgy ezt hallotta, elragadtatva így szólt: Nagyon boldognak kell lennem, hogy megcsókolhatom a legszebb prelátust, akit csak ezen a vidéken ismernek. A káplán eltávozott, visszatért urához, a püspökhöz és azt mondta neki, hogy a hölgy nagyon szívesen jön neki hűségesküt fogadni, és megemlítette a szavakat, melyeket a hölgy mondott. Amikor a nagyon is szigorú lelkiismeretű püspök ezt hallotta, fontolóra vette a dolgot, és azután azt mondta, hogy a hölgynek nem szabad azzal dicsekednie, hogy őt megcsókolta, mert ebből könnyen bűn keletkezhetik, amire a hölgy talán nem is gondol. Amikor azután a hölgy eljött fogadalmat tenni, a püspök a bailli által fogadtatta és nem akart tőle semmit elfogadni. Ez azután felháborodva távozott, hogy az említett földről az említett (Artois) grófnak tegyen hűségesküt. Így és ez alkalommal vesztette el a birodalom[1] Cambresis grófság Oisy föld hűbéruraságát...

Du Cange Glossarium-ának Hominium cimszava alatt. (Chrestomathia, I. 197.)

199. A feudális széttagoltság

a) Eudes Blois-i gróf levele Róbert királyhoz

Robert (996-1031) uralkodása idején a francia királyság területén két feudális hatalmasság szerveződött és versengett: II. Eudes Blois grófja és Foulque Nerra Anjou grófja. Mindkettő állandó háborúskodásban növelte birtokát egymás és a királyi domínium rovására.

Urának, Róbert királynak, Eudes gróf.

Keveset kívánok szólni hozzád, Uram, ha meghallgatni méltóztatnál. Richard gróf, a Te hűbéresed, felszólított, hogy jelenjek meg előtted igazságszolgáltatás vagy egyezkedés végett, azokkal a panaszokkal kapcsolatban, melyeket Te ellenem hangoztattál. Én az egész ügyet az ő kezébe tettem le. Ő azután, a Te beleegyezéseddel határidőt tűzött ki ne-

[1] A terület ekkor a németrómai birodalomhoz tartozott.

kem a tárgyalásra. Amikor azonban az idő igen közel volt, és én már felkészültem ennek a dolognak az elintézésére, azt üzente nekem, ne fáraszszam magamat azzal, hogy a bejelentett placitumra (ítélkezésre) elmegyek; mivel Neked nincs szándékodban más igazolást vagy egyezkedést elfogadni, csak azt, hogy megtiltasd nekem, hogy mint méltatlan, Tőled bármiféle hűbért birtokomban tarthassak. Illetéktelennek mondta magát továbbá arra, hogy engem a pairek[1] meghallgatása nélkül ilyen ítélkezés elé állítson. Ez az oka annak, hogy a placitumon nem jelentem meg előtted.

De azon nagyon csodálkozom, Uram, hogy Te engem annyira sietve, az ügy megvitatása nélkül, a hűbérre alkalmatlannak ítéltél. Mert, ha származásomra tekintünk, Isten kegyelméből valóban képes vagyok az örökösödésre. Ha pedig az általad nekem adott hűbér milyenségét nézzük, nyilvánvaló, hogy azt a Te kegyelmed, nem a királyi birtokból, hanem az őseimtől örökjogon rámszállt birtokokból juttatta. Ha szolgálataim érdemére vagyunk tekintettel, Te magad is tudod, hogy amig kegyelmedben voltam, hogyan szolgáltam, Neked otthon, háborúban és idegenben. Azonban, miután kegyelmedet elfordítottad tőlem és arra törekedtél, hogy azt a megtiszteltetést, amelyben eddig részeltettél, elvedd tőlem, ha Neked becsületem védelmében véletlenül valami kárt okoztam, ezt a jogtalanságoktól fölingerelve és a szükségtől kényszerítve tettem. Mert becsületem megvédését hogyan is mulaszthatnám el? Istenre és lelkemre mondom, inkább akarok becsülettel halni, mint becstelenül élni. Ha azonban ezentúl nem bántod becsületemet, semmi a világon nem lesz, amit inkább óhajtanék, minthogy kegyelmedet vagy megtartsam, vagy kiérdemeljem. Mert a Veled való egyenetlenkedés nekem ugyan igen kellemetlen, de Tőled is Uram, kormányzásod gyökerét és gyümölcsét veszi el; az igazságot és a békét mondom. Ezért könyörögve kérem kegyességedet, ami benned a természet szerint megvan, ha gonosz tanács el nem veszi, hogy hagyj fel végre üldözésemmel, és engem vagy udvari embereid által, vagy az előkelők által engeszteltess ki. Vale.

b) Fulbert püspök levele Róbert királyhoz (XI. sz. eleje)

Urának a felséges Róbert királynak Fulbert, a chartres-iak alázatos püspöke. Írtunk Önnek azokról a bajokról, amelyeket Gaufrey vicecomes okozott egyházunknak. Nem féli ez se Istent, se excellenciádat, amiről elegendőképpen és fölöttébb bizonyságot tett, midőn helyreállította az Ön

[1] A pair-ek (latin par, azaz egyenrangú szóból) királyi fővazallusok.

által egykor lerombolt gallardoni várat[2]. Elmondhatjuk erről az írás szavaival: "Íme, keletről terjed szét egyházunknak baja"; másrészt még egy másik várat is merészelt építeni Illiers[3] mellett, a mi Szűz Mária egyházunk falvai közt, amiről viszont el lehet mondani: "Lám, nyugatról jő a gonoszság". Most, hogy e bajokról már a szükségest megírtuk, könyörületért esedezünk Önhöz, tanácsot és engedelmet kérve, minthogy az Ön Húgó fiától semmi segítséget és vigaszt nem kaptunk bajunkban. Mindezek miatt a bennünket ért fájdalom úgy összefacsarta szívünket, hogy már búbánatra adtuk magunkat. Elhatároztuk tehát, hogy felhagyunk a jókedv és öröm kinyilvánításának általunk szokásos módjával, a harangozást megszűntetjük, és szomorúságunknak valamiképp kifejezést adunk. A misét, melyet mindeddig egyházunkban Isten kegyelméből ujjongó szívvel és szájjal szoktunk megtartani, elmondjuk siralmasan, fojtott szóval, szinte néma csendben. Ezért síró szívvel és lélekkel, térdre hullva kérjük az Ön jámborságát, siessen az anyaszentegyház segítségére, melynek élére Ön minket, az Ön méltatlan hívét állította, akinek vigasza és lélekzethez jutása az elszenvedett bosszúságok közepette Isten után egyedül Öntől függ. Gondolkozzék tehát, miképp szabadulhatnánk meg ezektől a bajoktól. S hogy keservünket örömre fordítsa, szólítsa fel Eudes grófot és parancsolja meg neki nyomatékosan, királyi tekintélyénél fogva, hogy írtsa ki vagy írtassa ki igaz szándékkal az ördögi hajlam fent számba vett mesterkedéseit.... Mert ha sem Ön által, sem Ő általa nem szűnnék meg az egyházmegyénkben szinte örökösen uralkodó zűrzavar, úgy mi más maradna hátra, mint hogy teljesen felfüggesszük az istentisztelet tartását egész püspökségünkben... Hogy erre mégse kényszerüljünk, ismételten esdve kérjük az ön könyörületességét. Nehogy megessék – ami távol álljon tőlünk – hogy ön által elutasítva, kénytelenek legyünk elmenekülni és idegen királynál vagy a császárnál állítani azt, hogy ön nem akart vagy talán nem is volt képes Krisztusnak a mi gondjainkra bízott jegyesét, a szent egyházat oltalmazni.

Bouqet, Recueil des historiens..., Variorum epistolae XX.t.X. p. 501-502. XXVII.

200. A hűbéres lovagok magánháborúi

Egy XI. századi krónikából

Adémar de Chabannes, benedekrendi szerzetes (szül.Chabannes-ban (Limousin) 988, megh. Jeruzsálemben 1034). Krónikája a kezdetektől az 1028-as évekig terjed. Főleg Aquitania történetére vonatkozó forrás.

[2-3] Ma mezővárosok Chartres vidékén.

Ez időben (1010) Alduin (limoges-i) püspök Vilmos herceggel társulva felépítette Beljoc várát Saint Junien monostora közelében, Jourdain, Chabannes hercege ellen. Miután a herceg (Vilmos) eltávozott, Jourdain válogatott fegyveresekkel a vár megvívására és a püspök legyőzésére sietett. A püspök azonban sok fegyverest gyűjtött össze és testvére, Wido által is segítve elébe ment. Szigorú tél idején kemény csata keletkezett, sok vér folyt, végül is a limoges-iak a püspökkel és vicomtejaikkal megfutamodtak. Jourdain tehát győztesen, sok előkelő fogollyal indult haza. Amikor már biztonságban hitte magát egy lovag, akit ő győzött le, hátulról tarkón vágta, és így meghalt. Viszonzásul azokat, akiket övéi foglyul ejtettek, karddal átdöfködték, úgyhogy vérükkel együtt lelküket is kiadták. (Hozzátartozóik) ezeket jobban megsiratták, mint azokat akik a csatában hullottak el. Jourdain Manzer, az elhunyt testvére, kevés idő múlva foglyul ejtette a püspök testvérét és mindaddig fogva tartotta, amig az említett várat le nem rontották.

Ebben az időben (1024) Aimery, Roncinie hercege, hűbérura: Guillaume, Angoulême grófja ellenében, mig ez Rómában tartózkodott, a húsvéti napokban Saintogne vidékén felépítette Fractabotum várát, pedig Szent Eparchius szent saruinak ereklyéire esküdött hűséget neki. És minthogy megszegte esküjét, nem sok idő múlva Jofré, az említett gróf fia találkozván vele, karddal átdöfte, mire késedelem nélkül kiadta lelkét. Guillaume gróf viszont fiával, Odouinnel, a várat sokáig ostromolta és miután hősiesen megvívta, lerombolta, hosszabb idő múltán azonban ismét felépítette és Jofré fiának birtokába adta. Guillaume, Martiliac vicomte-ja és testvére, Odolric sokáig tartó súlyos egyenetlenségbe keveredett testvérével, Odouinnel, Rofiac vára miatt. Végül is az történt, hogy Guillaume gróf megbékítette őket, ők maguk pedig a békére és a megállapodás megtartására Szent Eparchius teste fölött megesküdtek. Esküjüket azonban meghazudtolva, esküszegőkké váltak: mire egyiküket megvakították, a másik kettő pedig tisztségét vesztette. Guillaume és Odolric magához hivatta Odouint. Miután a húsvétot megelőző héten, nagyszerdán velük vacsorázott és vendégházukban aludt, még mielőtt az ágyból felkelt volna, megragadják, nyelvét kivágják, szemeit kivájják. Így szerezték meg Rofiacot. A Rómából visszatérő Guillaume gróf elhatározta, hogy ezt a súlyos gonosztettet megtorolja. Ezért Guillaume herceget magához véve, Martiliac-ot megostromolta, tűzzel elpusztította, az árulóknak életüket és tagjaik épségét meghagyta ugyan, de minden tisztüktől megfosztotta őket, Rofiacot pedig a megvakított Odouinnek engedte át. Néhány év eltel-

tével ugyanazon gróf parancsára fia, Odouin, Martiliacot felépítette és a saját birtokában megtartotta.

Ex Chron. Ademari Cabanensis, ed. Bouquet, Recueil des historiens... T.X., p. 150.–J. Chavanon, Paris, 1896. p. 185-186. (Chrestomathia, I. 208-209. o.)

201. Az „Isten békéje" intézmény szerveződése

A X. szazad végétől az egyház a magánháborúk korlátozására, olyan békemozgalom szervezésére törekedett, amelynek általános tekintélyt szerezhetett. A mozgalom Dél-Franciaországból indult el, egész sor területi zsinat tartásával. Felhívásokat bocsátottak ki, az egyház, a szerzetesek és parasztok védelmére, s meghatározott napokra fegyvernyugvást hirdettek.

a) Raoul Glaber Chronica-jából

II. könyv, 10. fejezet. Ugyanazon időben Burgundiában, Joigny vára táján nagyon bámulatos és emlékezetes jósjel mutatkozott egy Arlebaud nevű nemes házában. Ugyanis közel három éven át csaknem állandóan a levegőből vagy pedig csak a háztetőről megmagyarázhatatlan módon nagy és kis kövek estek az egész házra, úgy, hogy a leesett kövekből keletkezett halmokat még ma is lehet a ház körül látni. De jóllehet a kövek éjjel-nappal zuhogtak a házra, ütésükkel senkit meg nem sértettek, de még csak edényt sem törtek el; azonban a kövekben sokan földjeik határköveit ismerték fel, amelyeket egyesek bonnáknak neveznek. Hasonlóképpen az utakról, házakból különféle közeli és távoli épületekből odakerült köveket is találtak; de hogy egyúttal ama házban lakó család pusztulásának is jeléül szolgált, a következő eset bizonyította.

Az említett férfi feleségével együtt igen előkelő szülőktől származott: ezért fiaiknak és unokáiknak a környező birtokosokkal az atyai birtokok miatt nem csekély kellemetlenségeik támadtak. Nem sok idő múlva tehát az történt, hogy egy Soissons környékén fekvő Allantó nevű falut, amelyet Szent Columba szűz monostora előljáróinak adományából birtokoltak, az Auxerre-ben lakó lovagok tőlük elragadtak; ők viszont minden igyekezetükkel annak visszaszerzésén fáradoztak. Miután emiatt már több éven át viszálykodtak, szüret idején egy napon végül is ugyanebben a faluban összecsapott a két fél. A csatában mindkét részről sokan elestek. Az említett házból is a fiak és unokák közül tizenegyen estek el: idő jártával még mintegy harminc éven keresztül sokat megöltek a család tagjai közül, viszont ők is sok ellenségüket tették el láb alól.

IV. könyv, 5. fejezet. Az Úr szenvedésétől számított ama ezres évben, amely az említett csapás nyomoruságait követte, az esőzések megszűntek, és az Isten jóságának és irgalmának ránktekintése folytán az ég vidám orcával kezdett tündökölni ... A föld színe is azt igérte, hogy a vetések barátságos zöldje, a termények bősége a szükséget teljesen elűzi. Ekkor kezdtek először Aquitania részein a püspökök, apátok és az egész népből a szent vallás ájtatos férfiai gyűléseket tartani, amelyekre sok szent testét és számtalan ereklyetartót vittek el. Ezután az arles-i és lyoni tartományokban, majd egész Burgundiában, egészen Franciaország határáig, az összes püspökségekben kihírdették, hogy az egész ország főpapjai és előkelői tartsanak zsinatokat a béke és a szent hit megújítására. Ezt hallva, az egész ország népe örvendezett és beleegyezett abba, a legnagyobbak, közepes állapotúak és a legkisebbek is, hogy készségesen fognak engedelmeskedni mindannak, amit az Egyház pásztorai parancsolnak, ugyanúgy, mintha az emberekhez itt a földön égből jövő szózat hangzana. Mert még mindenkit riadalomban tartottak az elmúlt idők általános csapásai: attól féltek, hogy a bőségesnek igérkező termés gazdagságát esetleg elveszítik. Okiratot állítottak ki, melyben pontról pontra felsorolták, hogy mit nem szabad ezentúl tenniük, és azt is, hogy ájtatos igéretükkel mit ajánlottak fel Istennek. Ezek közül a legfontosabb volt az, hogy a békét sértetlenül meg fogják őrizni, hogy ti. mindkét rendhez tartozó férfiak, bármiféle bűnt követtek el azelőtt, ezentúl félelem nélkül és fegyvertelenül járhatnak: a rablót vagy más vagyonának pusztítóját a törvény szigorával sújtják, mert vagy vagyonát vették el, vagy testi büntetéssel fenyítették. Azonban minden egyházi szenthelynek oly nagy tiszteletet és hódolatot mutattak, hogy ha valaki bármiféle bűntől terhelve hozzájuk menekült, onnét sértetlenül távozhatott, kivéve azt, aki az említett békére vonatkozó megállapodást megsértette; ezt ui. még az oltárnál is elfogták és az előre megállapított módon bűnhődött; hasonlóképpen minden klerikust, szerzetest és apácát is annyira tiszteltek, hogy ha valaki velük utazott, senkitől sem szenvedhetett bántódást. Ezeken a zsinatokon még igen sok olyan dolgot határoztak el, amit igen hosszas lenne elmondani. Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy mindenkinek tetszésével elhatározták, hogy minden hét péntekjén a bortól örökre szóló érvénnyel tartózkodnak, szombaton pedig a hústól, kivéve, ha súlyos betegség az ellenkezőre nem kényszeríti őket, vagy valami igen nagy ünnep közbe nem jön; ha pedig valami folytán megtörténnék, hogy ez a szigorú fogadalom meglazulna, három szegényt kell étellel ellátni. Akkoriban a szenteknek ezeken az összejövetelein számtalan beteg meggyógyult. Azonban nehogy bárki is könnyelműen gondolkozzék ezekről, sokakban a már szétmállott bőr, a lábaknak és karoknak szétesett húsa eredeti állapotába tért vissza, és igen sokszor még a vér is folyt. Ez sok kételkedőben is megerősítette a hitet. Ennek következtében mindenki annyira föllelkesült, hogy a püspökök kezüket és pásztorbotjukat az ég felé emelték és az Isten felé tárt kezekkel valamennyien ezt kiáltották: béke, béke, béke.

V. könyv, 1. fejezet. Ugyanazon időben történt az isteni kegyelem ihletésére, hogy először az aquitaniai részeken, később lassanként Gallia egész területén egyezséget kötöttek az Isten szeretete és félelme által egyként vezettetve; eszerint szerda estétől hétfő hajnalig senki a halandók közül más emberen nem erőszakoskodhatik, sem bosszút nem állhat, sem adósától a vadimoniumot (zálogot) nem követelheti. Ha pedig valaki e közösen hozott határozat ellen mégis tenne valamit vagy életével fizessen, vagy a keresztények közösségétől kiüzetve, házáját is hagyja el. Ezenkivül mindenki tetszésével találkozott az is, hogy ezt a megállapodást mintegy köznyelven Treuga Domini-nak (az Úr békéjének) nevezzék.

Bouquet, Recueil des historiens... T. X. p. 22-23., 49-50., 59. (Chrestomathia, I. 207-208.)

b) A Tulujes-i zsinat (1046) határozatából

A béke megtartásáról a legmesszebbmenő határozatokat a Roussillon tartományban fekvő Tulujes-ben tartott zsinat hozta.

II. Ez az a béke, amelyet megerősítettek a püspökök, apátok, grófok és algrófok és a többi istenfélő mágnások a Narbonne-i püspökségben, hogy ti. ettől a naptól kezdve senki templomot fel nem törhet, sem annak kerítését, sem a temetőt, sem azokat a házakat, amelyek a templom környékén vannak vagy lesznek 30 egyházi lépés távolságra.

II. Azokat a templomokat azonban nem értjük bele ebbe a tilalomba, amelyekből erődöket csináltak vagy fognak csinálni; sem azokat a templomokat, amelyekben a rablók vagy a tolvajok a zsákmányt vagy a lopott holmit összegyűjtötték, vagy ahonnét gonosztettek elkövetésére kijárnak, vagy ahová visszatérnek; azonban még ezeknek is bántatlanságot biztosítunk mindaddig, amig az elkövetett gonosztett miatti panasz ennek a helynek a püspökéhez vagy ugyanazon szék kanonokjainak testületéhez el nem jut. Ha pedig a püspök vagy az említett kanonokok ugyanazon püspöki székhelyen a gonosztevő miatt valami kárt szenvedtek, és az nem akar elégtételt adni, azután az említett püspöknek vagy az említett kanonokoknak a parancsa alapján a gonosztevő és holmija abban a templomban tovább biztonságban nem maradhat. Az az ember pedig, aki valamely templomra rontott, vagy pedig az említett gonosztevőkön kívül ott mások ellen valami rosszat követett el, vagy pedig a templom környékén 30 egyházi lépés távolságra levő házakat megrohanta, az említett szentségtörés jóvátételét és a gonosztettek miatt a panaszosoknak járó kártérítést kétszeresen köteles megadni.

III. Hasonlóképpen helyesnek látták, hogy azokat a klérikusokat, akik nem viselnek fegyvert, vagy a szerzeteseket és apácákat senki meg ne rohanja, sem jogtalanságot vagy valami gonosztettet ellenük el ne kövessen. Kanonokoknak, szerzeteseknek vagy apácáknak házait, vagy azokat az egyházi majorokat és birtokokat, amelyeket a mi püspökségünk egyházai vagy fegyvertelen klérusai, esetleg szerzetesek és apácák tartanak birtokukban, senki fel ne törje, onnét semmit el ne ragadjon: ha ilyet tenne, kétszeres jóvátétellel tartozik.

IV. Hasonlóképpen megerősítették azt is, hogy senki ebben a püspökségben kancát vagy csikót az elkövetkező félévben el ne raboljon, se ökröt, se tehenet, se szamarat, se nőstényszamarat, se juhot, se bárányt, se kecskét vagy bakot, se ezeknek kicsinyeit.

V. A pagensiseknek[1] vagy a fegyveres klérikusoknak házait, baromfióljait, csűrjeit senki fel ne gyújtsa és el ne pusztítsa. Parasztot vagy parasztasszonyt, fegyvertelen klérikusokat, szerzeteseket vagy apácákat senki ne merészeljen megölni, megsebesíteni vagy bántalmazni, sem elfogni vagy megkötözni, legfeljebb akkor, ha ellenük valami bűnt követtek el. Akkor se kötözzék meg őket mással, csak egyszerű kötéllel, de ez is csak akkor történhetik, ha már előzőleg hiába panaszkodtak rájuk, mint előbb mondottuk. A parasztoktól ne vegyék el ruháikat, az ekevasat vagy az ásókat, az olajligeteket ne gyújtsák fel és ne égessék el, és azok termését ne pusztítsák el.

VI. Hasonlóképpen megállapodtak abban is, hogy senki ne foglalja le zálogba másnak a holmiját kezesség vagy bárkivel kötött üzlet miatt, különösen, ha az már fizetett. És ha bárki ezt a békét, amit az előbbiekben előadtunk, megszegné, és annak, akinek kárára megszegte, 15 napon belül egyszeri összeggel azt jóvá nem tette, 15 nap elmúltával a kétszeresét fizesse, az összeg kétszerese pedig azt a püspököt vagy comest illeti, aki az ügyben ítéletet hozott.

VII. Az Úr békéjét pedig igen nyomatékosan megerősítették az említett püspökök, hogy ti. azt az összes keresztények minden időben tartsák meg szerda, azaz Mercurius napjának napnyugtától a hét második napja, azaz hétfő napfelkeltéig. Hasonlóképpen állandóan tartsák meg az Úr ádventjének első napjától kezdve vízkereszt octavájáig (nyolcadáig), amikor szent Hilarius ünnepét ülik. Hasonlóképpen tartsák meg állandóan attól a hétfőtől kezdve, amely a böjt kezdete előtt van, addig a hétfőig, amelyik közvetlenül pünkösd octavájának vasárnapja után következik. Ugyanez vonatkozik az Úr keresztje feltalálásának és felmagasztalásának vigiliájára és ünnepeire, Szent Mária három vigiliájára és ugyanannyi ünnepére, minden apostol vigiliájára és ünnepeire, Szent Lőrinc vigiliájára és ün-

[1] A pagus (grófság) területéhez tartozó parasztok.

nepére; ennek a vallásos kötelezettségnek a megtartását kiterjesztették még a következő ünnepekre vigiliákkal együtt: Narbonne-i Szent Pál, Keresztelő Szent János, a szent Apostolok, Szent Mihály arkangyal, Szent Márton hitvalló, továbbá mindenszentek vigiliája és ünnepe. Hasonlóképpen a kántorböjtöket is e rendelkezés alá vonták. Az említett napokat, amelyek az Úr treugájában vannak, megerősítették a püspökök a megelőző és követő éjszakákkal együtt, vagyis a napnyugtától, amikor a treuga domini kezdődik, annak a napnak a napfelkeltéig, amikor megszűnik. Ha pedig valaki az említett treuga domini idején valahol valami bűntettet követett volna el, kétszeres kártérítéssel tartozik, azután pedig a hideg víz büntetésével tegye jóvá azt, amit az Úr békéje ellen vétett. Ha pedig valaki e treuga tartama alatt szándékosan embert ölt, a keresztény emberek helyeslésével határozatba ment, hogy egész élete tartamára számkivetésre ítéljék, ha ezt szándékosan tette; ha pedig véletlenül történt, hagyja el a földet akkora távolságig, amekkorát a püspök és a kanonokok jónak látnak kijelölni. Ha valaki egy másik ember meggyilkolása vagy elfogatása céljából lest vetett, vagy pedig másnak a várát el akarta foglalni, még akkor is, ha ez nem sikerült, a püspök és a kanonokok ítélete szerint az Úr békéjére való tekintettel úgy adjon elégtételt, mintha sikerült volna az, amire törekedett.

Ugyanígy megtiltották azt is, hogy e folyamatos treugák, azaz ádvent és nagyböjt idejének kezdetétől senki vár vagy erősség építését elkezdeni ne merje, kivéve, ha már a folyamatos treugák kezdete előtt 15 nappal elkezdte. Az említett Úr békéjével és treugájával kapcsolatban bármikor lehet panaszt emelni a püspök és kanonokjai előtt. Azok pedig, akik fölött a püspök vagy az említett szék kanonokjai már bíráskodtak az Úr békéjének, vagy treugájának helyreállításának dolgában, amennyiben a mellettük tanúskodók vagy kezesek hamis esküt tettek az Úr békéjére, vagy treugájára vonatkozóan az említett püspök vagy kanonokok előtt, a püspök és ugyanazon szék kanonokjai támogatóikkal és segítőikkel együtt közösítsék ki őket mindaddig, amig makacskodnak, mint az Úr békéjének és treugájának megszegőit; ők maguk és vagyonuk nem tartoznak az Úr békéje és treugája alá.

Bouquet, Recueil des historiens... T. XI. p. 510-511.
(Chrestomathia, I. 209-211. o.)

c) Bernard Bèziers-i pöspök levele (1170)

Bernard, Isten kegyelméből Bèziers püspöke, az ő nagyrabecsült Viduinjának, Bèziers archipresbiterének, békességet és üdvözletet. Úgy gondolom, legkedvesebb (testvérem), hogy bűneink sokasága miatt – nemcsak az elmúltakért, hanem a jelenlegiekért is – joggal szakadtak reánk

azok a nyomorúságok, amelyeket szenvedünk ... Bár nagy háborúságok és veszedelmek szorongatnak bennünket, bizalmunkat mégis Isten irgalmába helyezve, jólétet és békességet óhajtunk biztosítani a tartomány számára. Évégből felhívtuk Raynold (Bèziers-i) algrófot és tartományának lovagjait, és felszólítottuk őket, hogy tegyenek esküt a béke megtartására. A béke védelme alá vontuk: az összes szerzeteseket javaikkal, az összes egyháziakat javaikkal, az összes parasztokat javaikkal, az összes halászokat, vadászokat, asszonyokat és fegyver nélküli kisérőiket, a temetési menetek résztvevőit, az összes patkolatlan kancákat, az összes teherhordó állatokat málhájukkal, az összes utazókat és kereskedőket áruikkal, amelyeket visznek vagy hoznak, a bikákat, a teheneket, juhokat, sertéseket, kecskéket, malmokat és olajfaültetvényeket.

Évégből tisztünknél fogva kötelességetekké tesszük: figyelmeztessétek egyházközségetek tagjait, hogy Urunk színeváltozása előtti vasárnapig tegyék le az esküt a béke megőrzésére, és mindenkit, aki a békét megzavarja, kényszerítsenek rá, hogy felhívásunkra bírósági vizsgálat céljából megjelenjék. Ha pedig valamelyik várral rendelkező hűbérúr az említett vasárnapig nem teszi le az esküt a béke megőrzésére, mindaddig nem szabad jelenlétében istentiszteletet tartani, amíg le nem teszi az esküt. Az összes többiek 15 éves koruktól kezdve, ha nem akarják letenni az esküt, tiltassanak ki az egyházból ... Ugyancsak elrendeljük, hogy szerda napnyugtától kezdve hétfő napfelkeltéig minden fegyvertelen az Isten békéjének védelme alatt álljon, hogy senki ne merjen mást fogságba vetni, megkínozni, és ellene rosszat tenni.

Histoire générale de Languedoc III. Preuves, p. 118. (Chrestomathia, I. 211. o.)

202. Hódító Vilmos törvényei

I. Vilmos Anglia meghódítása után kiadott rendeletei azt a törekvését tükrözik, hogy hatalmának biztosítása érdekében felhasználja a normann hódítás előtti kormányzati rendszert és hagyományokat.

Itt adjuk tudtul azt, amit Vilmos, az angolok királya határozott nagyjaival együtt, Anglia meghódítása után.

Először mindenekfölött azt kívánja, hogy egy Istent tiszteljenek egész országában, hogy mindig sértetlenül tartsák meg Krisztus egyetlen hitét, és hogy béke és biztonság maradjon fenn angolok és normannok között.

Ugyancsak elhatározzuk, hogy minden szabad ember kötelezze magát esküvel és szerződéssel: hűséges lesz Vilmos királyhoz mind Angliában,

mind azon kívül, vele együtt teljes hűséggel védi birtokait és tisztességét és megoltalmazza őt ellenségeitől.

Továbbá azt akarom, hogy mindazok, akiket magammal hoztam vagy akik utánam jöttek, az én békém védelmében és nyugalmában éljenek. Ha pedig valamelyiküket megölnék, a gyilkost ura fogja el öt napon belül, ha tudja; ha nem, kezdjen el nekem megfizetni 56 ezüst márkát mindaddig, amig vagyonából futja. Ha pedig az ő vagyona kimerül, a maradékot fizesse meg közösen az a századkerület, amelyben a gyilkosság történt.

Minden francia, aki rokonomnak, Edward királynak idejében Angliában az angolok szokásainak részese volt, fizesse az angolok törvényei szerint azt, amit ők "scot és lot" névvel illetnek. Ezt a dekrétumot Gloucester városában hozták.

Megtiltjuk azt is, hogy élő állatot adjanak-vegyenek másutt, mint a városokban, s ezt is csak három hűséges tanu előtt; régi holmit se adjanak-vegyenek kezes és biztosíték nélkül. Ha valaki másként járna el, fizessen egyszer, s utána másodszor bírság gyanánt.

Az is határozattá lett, hogy ha egy francia vádol egy angolt esküszegéssel, gyilkossággal, lopással, emberöléssel vagy "ran"-nal, ahogyan az angolok a le nem tagadható nyilvános rablást hívják, az angol vagy tüzesvaspróbával vagy párviadallal védje meg magát, amint jobbnak látja. De ha az angol beteg, keressen valakit, aki helyette kiáll. Amelyikük alul marad, fizessen 40 shilling büntetést a királynak. Ha egy angol vádol egy franciát, de nem akar bizonyítani próbával vagy bajvívással, azt akarom, hogy a francia érvényes esküvel tisztázza magát.

Azt is elrendelem és úgy akarom, hogy mindenki őrizze meg és tartsa meg Edward király törvényét földjét és minden jószágát illetően, azokkal a kiegészítésekkel, amelyeket az angol nép javára elrendeltem.

Mindenki, aki a szabad ember mivoltára tart igényt, rendelkezzék kezessel[1], és ha bármiben vétene, kezese ragadja meg, és állítsa bíró elé. Ha pedig egy ilyen ember elszökik, kezesei tegyenek róla, hogy azonnal fizessék meg az ellene támasztott követelést, és tisztázzák magukat abban, hogy a szökésben nem volt részük. Keresettel forduljanak a század és a grófság bíróságaihoz, amint elődeink meghagyták. Azokat pedig akiknek jog szerint el kellene jönniük, de nem jelennek meg, idézzék meg egyszer: ha meg másodszor se akarnak eljönni, vegyenek el tőlük egy ökröt, és idézzék meg őket harmadszor. Ha pedig harmadszor sem jönnének el, vegyenek el tőlük még egy ökröt. Ha meg negyedszer sem jelennének meg, vegyék el a makacsul távolmaradó ember javaiból a követelés összegét, melynek "ceapgeld" a neve, és ráadásul még a királynak járó bírságot.

Megtiltom, hogy bárki is embert adjon el az országon kívülre, a nekem járó teljes bírság terhével.

---

[1] A frankpledge rendszerére utal.

Megtiltom azt is, hogy valakit megöljenek vagy felakasszanak bűncselekményért, hacsak nem tolják ki a szemét és vágják le a heréit. S ezt a parancsot a nekem járó teljes bírság terhével tilos megszegni.

Douglas, English Historical Documents. T. II. p. 399-400.

203. I. Vilmos parancsa (writ) az egyházi birtokok visszaadására (1077)

Hódító Vilmos egyházpolitikája arra irányult, hogy a legyőzött angolszász és az új normann világi arisztokráciával szemben biztosítsa az egyház támogatását.

Vilmos (Isten kegyelméből) az angolok királya, Lanfranc Canterbury-i érseknek, Geoffrey Coutances-i püspöknek, Róbert Eu-i grófnak, Richardnak, Gilbert gróf fiának, Monfort-sur-Risle-i Hughnak és Anglia minden mágnásának üdvözletet. Utasításomra idézzétek meg sheriffjeimet, és mondjátok meg nekik nevemben, hogy vissza kell adniuk püspökségeimnek és apátságaimnak minden uradalmat és uradalmi földet, amelyet püspökeim és apátjaim akár gondatlanságból, akár félelemből, akár kapzsiságból nekik adtak az én püspökségeim és apátságaim birtokaiból; aminek a megtartásához hozzájárultak vagy amit ők erőszakkal foglaltak el. És ha nem adják vissza az én egyházaim birtokaihoz tartozó olyan javakat, amelyeket mindeddig jogtalanul tartottak kezükben, a ti kötelességetek őket akarva-nem akarva restitucióra szorítani. És ha bárki más vagy közületek valaki[1], akikhez az igazságosságnak ezt a levelét intéztem, ugyanilyen vád alá esnék, ugyanúgy adja vissza mindazt, amit az én püspökségeim és apátságaim birtokaiból kezében tart, nehogy közületek valaki, aki hasonló jogtalansággal birtokol valamit, kevésbé legyen képes valamelyik sheriffet vagy más személyt, aki ilyen módon egyházaim javait bitorolja, kényszeríteni.

English Historical Documents. T. II. p. 431-432.

[1] Richard fitz Gilbert és Montfort-sur-Risle-i Hugh maguk is kifosztották a Canterbury-i egyházat.

204. A Királyi Háztartás Szervezete (Constitutio Domus Regis)

Az okirat feltehetően 1135-ben I. Henrik angol király halála után készült István informálására. Az I. Henrik által átszervezett udvartartás tagjainak járó fizetségeket és járadékokat jegyezték fel benne.

Ez a királyi háztartás szervezete

A kancellárnak jár: 5 shilling naponta, 1 úri finomlisztcipó, 2 sós finomlisztcipó, 1 meszely tiszta bor, 1 meszely közönséges bor, 1 vastag viaszgyertya és 40 darab gyertya.

Az iroda mesterének járandósága először napi 10 penny, 1 sós finomlisztcipó, fél meszely közönséges bor, 1 vastag viaszgyertya és 12 darab gyertya volt; Henrik király azonban a "pecsétről nevezett" Róbert[1] járandóságát annyira felemelte, hogy a király halála napján Róbert 2 shillinget, 1 meszely közönséges bort, 1 sós finomlisztcipót, 1 kis viaszgyertyát és 24 darab gyertyát kapott.

A kápolnáért és az ereklyékért felelős káplán két ember ellátását kapja; a kápolna négy szolgája pedig fejenként dupla ellátásban részesül, s a kápolnához rendelt két málhásló mindegyikére napi egy penny juttatást kapnak, amellett havonként egy pennyt patkolásra. A kápolnában teljesített szolgálatukért 2 viaszgyertyát kapnak szerdán és kettőt szombaton; 30 darab gyertyát; továbbá 1 gallon tiszta bort a miséhez; 1 meszely közönséges bort Nagycsütörtökön az oltár lemosásáért; Hustvét napján pedig 1 meszely tiszta bort az áldozáshoz, es 1 meszely közönséges bort.

Ami a sáfárokat illeti

A sáfárok ugyanannyit kapnak, mint a kancellár, ha a király háztartásán kívül élnek; ha azonban a király háztartásában élnek, naponta 3 shillinget és 6 pennyt, 2 sós finomlisztcipót, 1 meszely közönséges bort és egy gyertyát kapnak.

A kenyér és a bor kiadásánál szolgáló klerikus naponta 2 shillinget, 1 sós finomlisztcipót, 1 meszely közönséges bort, 1 kis viaszgyertyát és 24 darab gyertyát kap.

[1] De Sigillo, I. Henrik udvarának jelentős tisztségviselője, és számos oklevelének ta-

Ami a kiosztókat illeti

A kenyér kiosztó mestere, aki állandóan szolgálatban van, minden napra 2 shillinget és 10 pennyt kap, ha a király háztartásán kivül él, valamint egy sós finomlisztcipót, 1 meszely közönséges bort, 1 kis viaszgyertyát és 24 darab gyertyát; ha azonban a király háztartásában él, 2 shillinget, fél meszely közönséges bort és 1 gyertyát kap.

Ami a felváltva szolgáló kiosztókat illeti[2)]

Ha a király háztartásán kivül élnek, járandóságuk napi 10 penny, 1 sós finomlisztcipó, 1 meszely közönséges bor, 1 vastag viaszgyertya és 20 darab gyertya. Ha a király háztartásában élnek, 10 pennyt, fél meszely közönséges bort és egy gyertyát kapnak.

Ami az asztalnokokat illeti

Az asztalnok a szokásos ételjárandóságot kapja. Naponta 3 félpennyt kap emberére és 1 pennyt málháslovára, valamint havonta 1 pennyt ennek patkolására.

A fogások bejelentője ugyanazt kapja, kivéve a málháslóért járó fizetést.

A kenyérszámlálónak a szokásos ellátás jár.

Ami a négy péket illeti, akik páronként felváltva szolgálnak

Az a kettő, aki a király házában szolgál, a király háztartásában is él; az a kettő, aki előre utazik, 40 pennyt kap, hogy egy bushel roueni (búzát) vehessen, melyből 40 uri finomlisztcipót, 140 sós finomlisztcipót és 260 közönséges cipót kell sütnie a pékmühelyben. Egy úri finomlisztcipó jár nekik négy emberre; egy sós finomlisztcipó kettőre; egy pékcipó egyre.

Ami az ostyasütőt illeti

Az ostyasütőnek[3)] a szokásos ételjárandóság jár, valamint napi 3 félpenny az emberére.

[2)] Ti. akik a kiosztó mesterek helyetteseiként működnek.

[3)] Nebularius.

Aki az asztalokra ügyel,[4] ugyanebben részesül, valamint egy málhásló járandóságában.

Az alamizsnás tál vivője éljen a király háztartásában.

Ami a húskamra felügyelőit illeti

A húskamra felügyelő mestere ugyanabban a járandóságban részesül, mint a kenyér és a bor kiosztómestere. Ugyanígy a húskamra felváltva szolgáló felügyelői ugyanazt a járandóságot kapják, mint a kenyér és a bor felváltva szolgáló kiosztói. A húskamraőrök, akik felváltva szolgálnak, a szokásos ellátást kapják, és naponta 3 félpennyt az emberükre. A húskamra ajtónállója hasonlóképpen. A vágóhídon dolgozó ugyancsak a szokásos élelemben részesül.

Ami a szakácsokat illeti

A király konyhájának szakácsa éljen a király háztartásában, és napi 3 félpennyt kapjon emberére. Ugyanannak a konyhának ajtónállója a szokásos ellátásban részesül, és 3 félpennyt kap emberére. Az edények őre[5] éljen a király háztartásában, kapjon napi 3 félpennyt emberére, azonkívül egy málháslovat ennek járandóságával. Ugyanannak a konyhának a kuktája[6] a szokásos ellátásban részesül. A király magánháztartásának szakácsa és sáfára hasonlóképpen. Ralph de Marchia, aki haláláig (I. Henrik) király szakácsa volt, a király háztartásában élt, és 3 félpennyt kapott emberére.

Ami a nagy konyhát illeti

Oinus Pochard a szokásos élelemben részesül, és naponta 3 félpennyt kap emberére. Két szakácsnak ugyancsak a szokásos élelem jár, és napi 3 félpenny emberükre. Ugyanannak a konyhának a szolgái a szokásos ellátást kapják. A nyársak ajtónállója a szokásos élelmet kapja meg 3 félpennyt emberére. Ugyanígy a nyársforgató. A tányérok őre ugyanazt kapja, valamint egy málháslovat járandóságával. A nagy konyha kocsisának dupla élelem jár, valamint a lovát megillető ellátás. Ugyanez áll a húskamra kocsisára. Az a szolga, aki behozza a vadászat során elejtett vadakat, a király háztartásában él, és napi 3 félpennyt kap emberére.

---

[4] Bordarius.

[5] Vasarius.

[6] Sumelarius.

Ami a pohárnokságot illeti

A pohárnokmester egyenlő (rangú) a sáfárral és mindketten ugyanabban a járandóságban részesülnek. A pohárszék felügyelő mestere egyenlő a kenyér és a bor felügyelő mesterével. A pohárszék felváltva szolgáló felügyelői egyenlőek a fogások kiosztóival, kivéve azt, hogy egy gyertyával többet kapnak, minthogy 1 kis viaszgyertya és 24 darab gyertya jár nekik. A pohárszék ajtónállója a szokásos élelmet kapja, valamint 3 félpennyt emberére. A borosedények őrei[7] a király háztartásában éljenek, és mindegyikük kapjon 3 félpennyt naponta emberére. A borostömlők őrének a szokásos élelem jár, 3 penny emberére, fél meszely közönséges bor és 12 darab gyertya. A pince őrének a szokásos élelem jár, de Sereius emellett napi 3 félpennyt kap emberére, és 2 málháslovat ezek járandóságával.

Ami a kupák őreit illeti[8]

Négyen szolgálnak felváltva, közülük kettő él a háztartásban, mindegyikük napi 3 félpennyt kap emberére. A másik kettőt a szokásos ellátás illeti, és ugyancsak napi 3 félpenny emberükre.

Ami a gyümölcs felszolgálóit illeti

A gyümölcs felszolgálója a király háztartásában él, és napi 3 pennyt kap embereire. A kocsisnak a szokásos ellátás jár, és a lovaira való járandóság.

A kamarásmester járandósága egyenlő a sáfáréval. A kincstartó a kamarásmesterrel egyenlő, ha az udvarban van, és a kincstárban szolgál. William Mauduit[9] kapjon napi 14 pennyt, éljen mindig a király háztartásában, továbbá kapjon 1 vastag viaszgyertyát, 12 darab gyertyát, és 3 málháslovat ezek ellátásával. A király ágyának vivője éljen a király háztartásában, és kapjon napi 3 félpennyt emberére, meg egy málháslovat ennek ellátásával. A szolgálatban levő kamarás napi 2 shillinget, 1 sós finomlisztcipót, 1 meszely közönséges bort, 1 kis viaszgyertyát és 24 darab gyertyát kap. A gyertyás kamarásnak napi 8 penny és fél meszely közönséges bor jár. A király szabója[10] éljen a király háztartásában és

---

[7] Hosarii. A hosa valószínűleg csizma alakú borosedény.

[8] De escantionibus. Ezek az obskurus tisztviselők hamar eltüntek.

[9] William Mauduit-nek, egy Hampshire-i főhűbéresnek (1086) a fia volt; az Exchequer kamarási tisztét viselte, mely utána fiára szállt át.

[10] Tallator.

kapjon napi 3 félpennyt emberére. Azok a kamarások, akik nem kapnak illetményt, élhetnek a király háztartásában, ha akarnak. A kézmosótálvivőt[11] a szokásos élelem kétszerese illeti meg, és amikor a király útra indul, napi egy pennyt kap, amiért megszárítja a király ruháit, s amikor a király megfürdik,[12] 4 penny illeti meg, a három nagy ünnepet kivéve.[13] A mosónő bére némileg kétséges.

Az istállómesterek olyan járandóságban részesülnek, mint a sáfárok. William, Odo fia 1 úri finomlisztcipőt, 1 meszely tiszta bort, 1 viaszgyertyát és 24 darab gyertyát kap. Henry de la Pomerai-nak, ha a király háztartásán kívül él, napi 2 shilling, 1 sós finomlisztcipó, 1 meszely közönséges bor, 1 kis viaszgyertya és 24 darab gyertya jár. Ha a háztartásban él, 14 pennyt kap, fél meszely közönséges bort és gyertyát tetszés szerint. Roger d'Oilly ugyanígy.

A lovászmesterséget illetően

A lovászmesternek, azaz Jánosnak, hasonló fizetése van; amellett rovás jár neki azon ajándékok és juttatások után, amelyeket a király kincstárából és kamarájából adnak; rovás alapján követelhet(díjat) a király minden tisztjétől, mint minden ilyen ügy tanúja. Az a négy lovász, aki a királyi háztartás tagjait szolgálja – klerikusokat, lovagokat, szervienseket –, napi 8 pennyt, egy gallon közönséges bort és 12 darab gyertyát kap akkor, ha beszállásolásra megy, vagy a király ügyében az ő háztartásán kívül tartózkodik. Ha azonban a háztartásban élnek, napi 3 pennyt kapnak emberükre és egy gyertyát. De ha valamelyik lovászt kiküldik a király ügyében, csak napi 8 penny illeti. A lovászok szerviensei, amikor a király ügyében küldik ki őket, egyenként napi 3 pennyt kapnak, de ha a király háztartásában élnek, akkor nem. Az ajtónállók, ha lovagok, éljenek a király háztartásában; napi 3 félpennyt kapnak mindegyik emberükre, és 8 darab gyertyát. Gilbert Goodman és Rannulf éljenek a király háztartásában és kapjanak napi 3 félpennyt embereikre. A többi ajtónálló, aki nem lovag, a király háztartásában él minden további illetmény nélkül. Az őröknek kétszeres élelem és emberükre 3 félpenny, valamint 4 gyertya jár; ezenkívül mindegyiküknek adjanak reggel 2 cipót, egy tál húsételt és egy ital sört. A tűzpiszkáló éljen mindig a király háztartásában, és Szent Mihálytól Húsvétig napi 4 pennyt kapjon a tüzelésért. A kamara ajtónállója minden napra, melyet a király úton tölt, 4 pennyt kap a király ágyáért. A sátrak őre éljen a király háztartásában, s amikor a sátrakat szállítani kell, egy emberre és egy málháslóra való juttatást kapjon.

---

[11] Aquarius.

[12] János király fürdősének csak napi félpenny járt, de külön 5 pennyt kapott akkor, ha a király – rendszeresen kéthetenként – fürdőt vett.

[13] Karácsony, Húsvét, Pünkösd.

Minden egyes kürtösnek napi 3 penny jár. Emellett van 20 szolga, akik fejenként napi 1 pennyt kapnak. Az agarak mindegyik őrét[14] 3 penny illeti naponta, ezenkívül 2 penny embereire és napi félpenny minden agár után. A kutyafalka felügyelője[15] napi 8 pennyt kap. Mindegyik lovagi vadásznak napi 8 penny jár. A vadászlegények[16] fejenként 5 pennyt kapnak. A véreb vezetőjét[17] napi 1 penny illeti, és 1 félpenny a vérebre. A futó kutyák[18] őre napi 3 pennyt kap. A szarvasvadászatban résztvevő vadászok[19] mindenegyikét napi 3 penny illeti; emellett minden négy nagy kopó után 1 penny, és minden hat kisebb kopó után 1 penny jár. Két ember, fejenként napi 1 penny bérért, őrizze a nagyobb kopókat, és két ember, fejenként napi 1 penny bérért őrizze a kisebb kopókat. A kis kutyák mindegyik őre[20] napi 3 pennyt kap. A farkasvadászat vadászai[21] napi 20 pennyt kapnak lovakra, emberekre és kutyákra, s elvárják tőlük, hogy 24 futó kutyát és 8 agarat tartanak; emellett évi 6 font jár nekik lovak vásárlására, de a maguk véleménye szerint 8 fontnak kellene lennie. Az az íjász, aki a király íját viszi, napi 5 pennyt kap, s a többi íjászok ugyanígy. Bernard, Ralph le Robeur és társai fejenként napi 3 pennyt kapnak.

English Historical Documents. T. II. p. 422-427.

205. II. Henrik és Becket Tamás közti viszály kezdete

William fitz Stephen (de Newburgh) (1136-1198) ágostonrendi szerzetes. Műve a "Historia rerum Anglicarum" az 1066-1198-ig terjedő eseményeket tárgyalja.

Az ős ellenség megirigyelte ezt a szálegyenes pillért az Úr templomában, ezt a fényes gyertyát az Úristen gyertyatartóján. Az ellenség konkolyt hintett. Először is elvette az érsektől a király jóindulatát, az utóbbi ugyanis sértésnek fogta fel, hogy az az ember, akit előbb kancel-

14) Veltrarii.

15) Mueta regis.

16) Catatores.

17) Ductor liemarii.

18) Bernarii.

19) Venatores del garrede.

20) Braconarii.

21) Luparii.

lárrá, azután érsekké tett, most kilépett az ő szolgálatából,[1] és számos ügyben ellenáll neki. A király udvaroncai, akik kegyét hajhászták és fecsegési viszketegben szenvedtek, rágalmazták és ok nélkül gyűlölték az érseket. Ez volt az iránta érzett ellenségeskedésnek első oka. Ebben a viszályban a király és az udvaroncok oldalára állt sok püspök is, akik birtokuk és javaik elvesztésétől féltek. Az érsek nélkülözte az ő tanácsukat és segítségüket. A királynak és az ország nemességének méltatlankodását növelte az érseknek az a kísérlete, hogy visszaszerezze Clare-i Rogertől, az earltól Tonbrige várát és egész uradalmát, amelyet azelőtt a Canterbury-i egyháztól idegenítettek el; hiszen a jog szerint elődei és az egyház kegyurai[2] csak arra voltak felhatalmazva, hogy a javadalmat gondozzák és növeljék, de nem arra, hogy csökkentsék vagy elidegenítsék. De ezen túl majdnem az egész angol arisztokrácia rokonságban állott az említett earllel, huga pedig felülmúlta szépségben az ország minden más asszonyát, s a király valamikor szenvedélyesen szerette őt. Mindamellett az érsek még régebben engedélyt kapott a királytól arra, hogy visszakövetelje a Canterbury-i egyház számára az elődei által elidegenített vagy világiak bitorolta tulajdonát. Továbbá az érsek az Eynsford-i plébániát egy bizonyos, Lőrinc nevű klerikusnak adományozta, mert prezentációs joga volt bárónak és a Canterbury-i szerzeteseknek üres egyházaira. A városka ura, Eynsfordi Vilmos, tiltakozott, és kikergette Lőrinc embereit; erre az érsek kiközösítette. A király azonnal írt az érseknek, hogy oldozza fel. Az érsek azt felelte, hogy nem a király dolga elrendelni bárkinek a feloldozását vagy kiközösítését. A király azt vitatta, hogy királyi előjogai közé tartozik, hogy egyetlen főhűbéresét sem szabad kiközösíteni anélkül, hogy előbb meg ne kérdezték volna.[3] Végül az érsek feloldozta Vilmost, hogy kibékítse a királyt, aki addigra féktelenül haragudott rá, és csak követek útján volt hajlandó érintkezni vele. S a király azt mondta róla Windsorban: "Nos, ezért nem tartozom neki köszönettel." Továbbá nem sokkal előbb, azaz Theobald érsek idejében, a király egyes klerikusok arcátlanságán felindulva tervet kovácsolt Anglia egész papsága ellen...[4]

English Historical Documents. T. II. p. 712-713.

---

[1] Utalás Tamásnak a kancellárságról való lemondására.

[2] Oeconomis ecclesiae.

[3] Ezt Eadmer (Historia Novorum) mint a Hódító Vilmos részéről megkövetelt szokások egyikét említi; később a Clarendoni Konstitúciókba is bekerült, lásd ott.

[4] Itt a Scarborough-ban előadott panaszokra tér át. Ezek a főesperesek és esperesek zsarolásaira vonatkoztak, akiket a fórumkiváltság következtében nem lehetett a király bírósága elé állítani.

206. A Clarendoni Konstituciók (1164)

II. Henrik korlátozni kívánta az egyházi személyeknek a királyi igazságszolgáltatás alóli függetlenségét. Az 1163. októberi Westminster-i gyűlésen Becket elutasította a súlyos bűnökkel vádolt klerikusok világi bíróság elé állításának jogosságát. Az 1164. január 30-án Clarendonban összeült királyi tanács döntésének engedett ugyan, de az okiratra nem tette rá pecsétjét, és visszavonult az udvartól.

Urunk megtestesülésének 1164. évében, mely Sándor[1] pápaságának negyedik, II. Henrik, az angolok felséges királyának pedig tizedik éve volt, a nevezett király jelenlétében készült. Elődei, nevezetesen nagyatyja: Henrik király szokásai, szabadságai és kiváltságai bizonyos részének és más dolgoknak – amelyeket meg kell tartani és őrizni az országban – feljegyzése és kijelentése. És azok miatt az ellentétek és viszályok miatt, amelyek a klérus, a király úr bírái[2] – és az ország bírói között a szokások és az országos kiváltságok dolgában keletkeztek, ez a kijelentés az ország érsekei, püspökei és papsága, valamint earljei, bárói és mágnásai jelenlétében történt. S ugyanezeket a szokásokat elismerték az ország érsekei, püspökei, valamint earljei, bárói, nemesei és öregjei.[3] Tamás, Canterbury érseke; és Roger, York érseke; Gilbert, London püspöke; Henrik, Winchester püspöke; Nigel, Ely püspöke; Robert, Lincoln püspöke, Hilary, Chichester püspöke; Jocelyn, Salisbury püspöke; Richard, Chester püspöke; Bertalan, Exeter püspöke; Róbert, Hereford püspöke, Dávid, Szent Dávid püspöke; Roger, Worcester választott püspöke, hozzájárultak és élőszóval állhatatosan, az igazság szavával megígérték a király úrnak és örököseinek, hogy ezeket a szokásokat jóhiszeműen és gonosz szándék nélkül megtartják és követik. Jelen voltak: Róbert, Leicester earlje;[4] Reginald, Cornwall earlje; Conan, Bretagne grófja; János, Eu grófja; Clare-i Roger, az earl;[5] Manneville-i Geoffrey, az earl[6]; Hugh, Chester earlje; Vilmos[7], Arundel earlje; Patrick earl[8]; Ferrieres-i Vilmos az earl[9]; Lucé-i Richard; Saint-Valery-i

[1] III. Sándor (1159-1181).

[2] A "bűntettes klerikusok" vitájáról van szó.

[3] Antiquiores.

[4] Beaumont-i Róbert.

[5] Hertford earlje.

[6] Essex earlje.

[7] Aubigny-i Vilmos.

[8] Salisbury earlje.

[9] Derby earlje.

Reginald; Bigot Roger; Reginald de Warenne; Laigle-i Richer[10] Briouz-i Vilmos; Richard de Camville; Nigel de Moubrai; Simon de Beauchamp; Humprey de Bohun; Herefordi Máté; Mayenne-i Walter; Bissett Manasser, a sáfár; Malet Vilmos; Courcy-i Vilmos; Dunstaville-i Róbert; Jocelyn de Balliol; Vilmos de Lanvalis; Vilmos de Chesney; Geoffrey de Ver; Hastings-i Vilmos; Morville-i Hugh; Alan de Neville; Simon fitz Peter; Maudit Vilmos, a kamarás; Maudit János; János a lovász; Petrus de Mara, és az ország sok más mágnása és nemese, klerikusok és laikusok egyaránt.

Az ország elismert szokásainak és kiváltságainak egy része pedig a jelen iratban foglaltatik, s e résznek fejezetei a következők:

1. Ha vita keletkezik laikusok, klerikusok és laikusok vagy klerikusok között az egyházak kegyuraságát és a prezentáció jogát illetően. a király úr kúriájában tárgyalják le és döntsék el.[11]

2. A király úr hűbérbirtokán levő egyházakat nem szabad örökbe adományozni az ő beleegyezése nélkül.[12]

3. Azok a klerikusok, akiket bármilyen ügyben megidéznek és vádolnak, a királyi bíró idézésére a király kúriájába fognak jönni, s ott felelnek azokban az ügyekben, amelyet a királyi kúria oda tartozóknak talál és az egyházi bíróság elé fognak állni olyan ügyekben, amelyek oda tartozóknak látszanak, de úgy, hogy a király bírája kiküld valakit a szentegyház bíróságára, hogy meglássa: milyen módon folyik ott a per. Ha pedig a klerikust elítélik vagy beismerő vallomást tesz, azontúl az egyház ne védje meg őt.[13]

---

[10] Becket ifjúkori pártfogója volt, ő segítette be Theobald érsek udvarába.

[11] A "ius praesentationis"-ből, a kegyúri jogból származó pereket az egyház magának követelte azon a címen, hogy a lelkigondozással függenek össze, a király viszont magának azon a címen, hogy a földbirtokokra vonatkoznak. István idejében kétségtelenül az egyházi bíróságok tárgyalták ezeket, de II. Henrik a szokást bitorlásnak tartotta, és a cikkben elődeinek "régebbi jogát" próbálta visszaszerezni.

[12] Azaz a király birtokain levő templomokat nem szabad elidegeníteni. Ennek a szakasznak a hűbéri szolgáltatások biztosítása volt a célja, és Becket nem is tiltakozott ellene.

[13] A súlyos bűncselekménnyel (gyilkosság stb.) vádolt klerikusnak először a királyi bíró előtt kell felelnie a király békéjének megsértéséért. Azután az egyházi bírósághoz kísérik át, hogy mint klerikus feleljen az emberölésért; a per ezen a fórumon folyik le ("res ibi tractabitur"). Ha ez a bíróság elítéli, akkor degradálják és "azontúl az egyház ne védje meg őt". Átkísérik a királyi bíróságra, s itt már további vizsgálat nélkül a laikusokra kiszabható büntetésben (halál, testcsonkítás) részesül. Királyi tisztet abból a célból küldenek át az egyházi bíróságra, hogy megakadályozza a tettes szökését.

4. Az érsekek, püspökök és az ország (egyházi) személyei[14] nem hagyhatják el az országot a király úr engedélye nélkül. Ha pedig kiutaznák, a király kívánsága szerint biztosítékot kell adniuk, hogy sem mentükben, sem kint tartózkodván, sem jöttükben nem törekszenek a királynak vagy az országnak kárt vagy sérelmet okozni.[15]

5. A kiközösítetteknek nem kell biztosítékot adniuk a jövőbeni jó magatartásukra[16], sem esküt tenniük, csak arra kell kezességet és biztosítékot nyújtaniuk, hogy alávetik magukat az egyházi bíróságnak, s ennek alapján feloldozást nyernek.

6. A világiakat csak hiteles és törvénytisztelő vádlók és tanúk vádolhatják a püspök bírói jelenlétén, mégpedig úgy, hogy a főesperes joga vagy bármilyen ebből származó jövedelme ne csorbuljon általa.

És ha olyanokat vádolnak be, akik ellen senki sem akar vagy mer vádlóként fellépni, a sheriff a püspök kérésére a szomszédságból vagy a községből való tizenkét jogtisztelő embert eskessen meg arra a püspök előtt, hogy az ügyben legjobb tudomásuk szerint[17] az igazságot fogják vallani.

7. Sem a király közvetlen hűbérese, sem uradalmainak tisztviselője nem sújtható kiközösítéssel, s az ilyenek birtokai sem vethetők interdictum alá, amig nem fordultak a királyhoz, ha az országban van, vagy fő bírájához, ha külföldön tartózkodik, hogy tegyen igazságot: úgy, hogy a királyi kúriát illető ügyeket ott kell eldönteni, az egyházi bíróságot illetőket pedig oda kell átküldeni, és ott tárgyalni.[18]

8. Ami a fellebbezéseket illeti, ha ilyenek történnek, a főesperestől, a püspökhöz kell menniük, a püspöktől pedig az érsekhez. Ha pedig az érsek nem szolgáltatna igazságot, az ügyet végül is a király úr elé kell vinni, hogy a jogvitát az ő utasítása szerint, az érsek bíróságán fejezzék be, és semmiesetre se kerüljön továbba király úr beleegyezése nélkül.[19]

9. Ha egy klerikus és egy laikus, vagy egy laikus és klerikus között

---

[14] "Personis."

[15] A szakasznak az a célja, hogy korlátozza az angol papság érintkezését Rómával; így a fellebbezésekről szóló 8. cikkel kapcsolatban kell értékelni.

[16] "Ad remanens": a szakasz méltányos bánásmódot kíván biztosítani a kiközösítettek számára.

[17] "Secundum conscientiam suam" az eskü alatti vallomástétel itt mint vádoló esküdtszék jut szóhoz.

[18] Ismét megerősíti a két joghatóságnak I. Vilmostól származó elválasztását.

[19] Azaz nem lehet Rómába fellebbezni a király beleegyezése nélkül. Ez a szakasz heves ellenállást váltott ki, s a király Avranches-i kapitulációjában (1172) el is ejtette.

vita támad valamilyen birtokról, amelyet a klerikus mint alamizsnát[20] igényel, a laikus pedig mint világi hűbért, tizenkét törvénytisztelő ember kijelentése alapján a király főbírája fogja eldönteni, vajon[21] az a birtok alamizsna-e vagy világi hűbér. És ha a döntés úgy hangzik, hogy alamizsna, a pert az egyházi bíróságon kell lefolytatni, ha viszont úgy találják, hogy világi hűbér, a király kúriájában, hacsak nem ugyanattól a püspöktől vagy bárótól igénylik mindketten. Ha azonban ezt a hűbérbirtokot mindkét fél ugyanattól a püspöktől vagy bárótól igényli, a pert az utóbbinak bíróságán kell letárgyalni, úgy azonban, hogy aki eredetileg birtokban volt, a (hatásköri) döntéssel nem kerül birtokon kívül, amíg az ügy per útján el nem dőlt.

10. Ha a király úr városának, várának, mezővárosának vagy uradalmi majorjának valamelyik lakosát a főesperes vagy a püspök megidézi egy olyan cselekményért, amelyért előttük kell felelnie, ő azonban nem tesz eleget az ő idézésüknek, szabad őt interdiktum alá vetni; kiközösíteni azonban nem szabad, amig meg nem keresték a király első tisztviselőjét abban a városban, hogy ítéletével kényszerítse az illetőt elégtételre. Ha azonban a király tisztviselője elmulasztja ezt (az ő büntetése) a király kegyelmétől függ, s a püspöknek módjában van a bevádoltat az egyházi jogszolgáltatás eszközeivel kényszeríteni.

11. Az érsekek, püspökök és az ország minden egyházi személye[22] aki közvetlen hűbérese a királynak, birtokait báróság módjára bírja a király úrtól, és a király bírái meg tisztjei előtt felel értük; az ilyenek követik és teljesítik a király igényeit és szokásait, és a többi bárók módján kötelesek részt venni a király kúriájának ítélkezésében a bárókkal együtt[23], amíg testcsonkítás vagy halálos ítélet kimondására nem kerül sor.[24]

12. Ha egy érsekség, püspökség vagy a királyi birtokon fekvő apátság, vagy prépostság megüresedik, az ő saját kezébe kerül és az összes jövedelmet és hasznot[25] úgy szedi belőle mint uradalmának részéből. S amikor eljön a javadalom betöltésének ideje, a király úr hívja össze[26] az

---

[20] A frankalmoign nevű, tisztán egyházi hűbér.

[21] Ez az "Utrum assiza", a II. Henrik által a hűbéri birtoklás módjának eldöntésére bevezetett eljárás. Az eskü alatti vallomást itt ténykérdés tisztázására használják.

[22] "Universae personae regni."

[23] A korona egyházi főhűbéresei a rendes hűbéri birtoklás módján, a feudális jognak és szokásnak alávetve bírták javaikat. Ez ellen Becket nem tiltakozott.

[24] A kánonjog szerint klerikus nem lehetett jelen, nem vehetett részt "vérontásban", ezért a papi bírák visszavonulhatnak a kúria üléséről, amikor ilyen ítéletet hoznak.

[25] "Omnes reditus etexitus."

[26] "Mandare".

egyház jelentősebb javadalmasait, s a választás a király úr kápolnájában, az ő hozzájárulásával és az ország papságának a tanácsával történjék, melyet erre a célra össze kell hívnia. A megválasztott klerikus ugyanott tegyen homágiumot és hűségesküt a király úrnak, mint közvetlen (liege) urának, ami életét, testét és evilági méltóságát, de nem egyházi rendjét illeti, és csak azután szenteljék fel.[27]

13. Ha az ország valamelyik mágnása erőszakkal megakadályozza valamelyik érseket, püspököt vagy főesperest abban, hogy a maga vagy alárendeltjei jogait érvényesítse, a király kényszerítse rá arra, hogy igazságot szolgáltasson. Ha pedig valaki erőszakkal megfosztja[28] a király urat az ő jogától, az érsekek püspökök és főesperesek kell, hogy a jog eszközeivel elégtételadásra kényszerítsék.

14. Az olyanok ingóságait, akik elvesztették ezeket a király javára, egyetlen templomban vagy temetőben se tartsák vissza a király bírájától, mert ezek a királyt illetik, akár egyházakban, akár azokon kívül találhatók.[29]

15. Parasztok fiait ne szenteljék fel annak az úrnak az engedélye nélkül, akinek birtokán születtek.[30]

A nevezett királyi szokások és kiváltságok jelen feljegyzése készült az ország érsekeinek, püspökeinek, earljeinek, báróinak, nemeseinek és öregjeinek (gyűlésében) Clarendonban, a szent Szűz Mária tisztulásának ünnepét megelőző negyedik napon[31], Henrik úrnak[32] és atyjának: a király úrnak jelenlétében. Van még az anyaszentegyháznak, a király úrnak és az ország bíróinak sok jelentős szokása és kiváltsága, amelyek nem foglaltatnak ebben az okiratban. Maradjanak meg azok sértetlenül a szentegyház, a király úr, az ő örökösei és az ország bárói számára, és tarttassanak meg épségben mindörökre.

English Historical Documents. T. II. p. 718-722.

---

[27] A szakasz az I. Henrik és Anselm között létrejött egyezményt (1107) foglalja írásba.

[28] "Oefortiaverit".

[29] A szakasz a király jogait biztosítja azoknak a hátrahagyott javain, akiket hűtlenség vagy árulás címén elítéltek s azután megszöktek az országból. Az ilyen ingóságokat gyakran rejtegették egyházi területen.

[30] A szakasznak az a célja, hogy biztosítsa a parasztoktól járó hűbéri szolgáltatásokat.

[31] 1164. január 29.

[32] Később az "ifjú király".

207. A Clarendoni Assiza

Assiza-nak nevezték Angliában a curia regis által kiadott törvényes oklevelet. Az 1179-ben kiadott assizák a földesúri igazságszolgáltatást nagymértékben korlátozták.

Itt kezdődik a clarendoni határozat (Assize), amelyet II. Henrik király[1] egész Anglia érsekeinek, püspökeinek, apátjainak, earljeinek és báróinak beleegyezésével hozott.

1.[2] Először is az említett Henrik király, minden bárójának tanácsára, a békesség megőrzése és az igazságosság megtartása végett elrendelte, hogy az egyes grófságokban és az egyes századkerületekben tartsanak vizsgálatot,[3] a századok 12 törvénytisztelő embere és minden község 4 törvénytisztelő embere utján, akik esküdjenek meg, hogy igazán megmondják: van-e századkerületükben vagy községükben valaki, akit azzal vádolnak, vagy közönségesen úgy ismernek, hogy rabló, gyilkos, tolvaj vagy rablók, gyilkosok, tolvajok gazdája, a király úr uralkodásának kezdete óta. S ezt a bírák vizsgálják meg egymás közt, és a sheriffek is egymás közt.

2. S akit az említettek esküje olyannak mutat, akit azzal vádolnak vagy közönségesen úgy ismernek,[4] hogy rabló, gyilkos, tolvaj vagy azok gazdája, a király úr uralkodásának kezdete óta, azt fogják el és vessék alá a vízpróbának, és tegyen esküt arra, hogy nem volt rabló, gyilkos, tolvaj vagy azok gazdája, amióta a király ur uralkodik, öt shilling értékben, amennyire ő tudja.

3. Ha pedig az így elfogott embert ura, ennek asztalnoka vagy emberei az elfogatástól számított harmadnapon belül kezességre kikérik, bocsássák ki őt és ingóságait biztosíték mellett, amíg ő maga törvény elé nem áll.

4. Ha pedig egy rablót, gyilkost, tolvajt vagy azok gazdáját az említett eskü következtében elfogtak, és úgy látszik, hogy a bírák nem fognak egyhamar abba a grófságba jönni, ahol le vannak tartóztatva, a sheriffek adjanak hírt a legközelebbi bírónak egy értelmes ember útján, hogy ilyen embereket fogtak el; a bírák pedig üzenjenek vissza a sheriffeknek, hogy hova vezessék elébük azokat; a sheriffek meg állítsák őket a bírák elé. Velük együtt vigyenek két-két törvénytisztelő embert abból a századból és

[1] II. Henrik (1154-1189).

[2] A szakaszok számozása hagyományos, de nincs meg az eredetiben.

[3] Ti. a vándorbírák körútjain (eyre).

[4] Rettatus vel publicatus.

községből, ahol elfogták őket, hogy vigyék meg a grófságnak és a századkerületnek a feljegyzését arról: miért estek fogságba, majd ott a bíró előtt álljanak törvénybe.

5. S azoknak az ügyében, akiket a jelen határozat említett esküje folytán fogtak el, senki sem követelhet bírói széket, joghatóságot vagy ingóságokat, csak maga a király úr az ő kúriájában, bíráinak jelenlétében; minden ingóságuk a király urat illesse meg.[5] De azoknak az ügyében, akiket nem ennek az eskünek a következtében fogtak el, történjék az, ami a szokás szerint szükséges.

6. A sheriffek, akik elfogták őket, állítsák a bíró elé, a tőle kapott (utasításon túl) egyéb idézést nem várva. Amikor pedig a rablókat, gyilkosokat, tolvajokat vagy ezek gazdáit, akiket az eskü folytán vagy más módon fogtak el, átadják a sheriffeknek, ezek vegyék át őket rögtön, haladék nélkül.

7. S azokban a grófságokban, ahol nincsen börtön, építsenek ilyet a városban vagy valamelyik királyi várban, a király költségén és az ő erdejéből, ha közel van, vagy valamelyik közeli erdőből, amelyik a király szolgáinak felügyelete alatt áll, avégből, hogy a sheriffek ott őriztessék azokat, akiket az ezt szokás szerint végző tisztek elfognak, az ő szolgáik segítségével.

8. Továbbá azt akarja a király úr, hogy ennek az eskünek a letételére mindenki jelenjék meg a grófság bíróságán úgy, hogy senki se maradjon távol, akármilyen kiváltság, bírói hatóság vagy soke birtoklása címén[6] hanem jöjjön el az esküt letenni.

9. És ne legyen senki a maga várában vagy azon kívül, még a wallingfordi uradalom (honor) területén sem, aki megtiltaná a sheriffeknek, hogy belépjenek bíróságára vagy birtokára annak megvizsgálására, vajon mindenki a szabadok kezessége alatt áll-e,[7] s ezeket a frankpledge[x] alatt állítsák a sheriffek elé.

10. S a városokban vagy mezővárosokban senki se tartson embereket, ne fogadjon be olyanokat házába, birtokára vagy soke-ja területére, ha nem tudja őket kézbefogni és a bíró elé állítani, ha ezt kívánják tőle; különben legyenek a frankpledge alatt.

11. És ne legyen senki városban, mezővárosban, várban vagy azon kívül, még a wallingfordi uradalom területén sem, aki megtiltaná a sheriffeknek, hogy belépjenek birtokára vagy soke-ja területére, hogy letar-

---

[5] A király az új eljárásban a joghatóság minden hasznát magának követeli.

[6] Kiváltságlevél vagy karta által biztosított magánjoghatóság. Ez a cikk egyenesen a hűbéri bíróságok kiváltságainak korlátozására, hatáskörük megszorítására irányul.

[7] A sheriff szokás szerint évente kétszer végezte ezt, helyi rendészeti feladata volt.

tóztassák azokat, akik annak a vádja vagy nyilvános gyanúja alatt állanak, hogy rablók, gyilkosok, tolvajok vagy ezek gazdái, vagy törvényen kívüliek, vagy az erdő elleni cselekménnyel vádoltak;[8] a (király) éppen azt parancsolja, hogy segítsék őket az elfogatásban.

12. És ha valakinél a rablás vagy lopás zsákmányát találják, és ha rosszhírű és a közvéleményben rossz színben áll, és nincs kezese, nem kell törvény elé állítani.[9] De ha nem éri notórius gyanú a birtokában levő ingóságok miatt, menjen vízpróbára.

13. Ha pedig valaki a rablást, gyilkosságot, lopást vagy ezek tetteseinek befogadását törvénytisztelő emberek jelenlétében vagy a századbíróságon bevallotta, azután pedig tagadni akarná, nem kell törvény elé állítani.[10]

14. Továbbá a király úr azt akarja, hogy akik bíróság előtt állottak és felmentésben részesültek, de rosszhírűek, akiket számos jogtisztelő ember bizonysága nyilvánosan és súlyosan becsmérel, esküvel kötelezzék magukat arra, hogy elhagyják a király országait,[11] azaz nyolc napon belül átkelnek a tengeren, ha a szél nem akadályozza meg őket; és hogy az első (kedvező) széllel áthajóznak a tengeren, és nem térnek vissza Angliába, kivéve a király úr kegyelme alapján; és ezek mind most, mind visszatérésük esetén legyenek törvényen kívül, és ha visszajönnek, mint törvényen kívülieket kell elfogni őket.

15. S a király úr megtiltja, hogy csavargónak, azaz vándornak vagy ismeretlen személynek, bárhol szállást adjanak a városokat kivéve, és még ott sem maradhatnak meg egy éjszakánál tovább, kivéve ha maguk vagy lovuk megbetegszenek, s így nyilvánvaló mentségre tudnak hivatkozni.

16. És ha az ilyen egy éjszakánál tovább marad ott, fogják el és tartsák ott, míg ura el nem jön, hogy biztosítékot adjon érte, vagy ő maga nem hoz biztos kezeseket, s azt, aki szállást adott neki, ugyancsak fogják el.

17. És ha valamelyik sheriff üzenetet küld a másiknak, hogy grófságából rablás, gyilkosság, lopás, tetteseik befogadása, törvényen kívül esés, vagy a király erdejét illető cselekmény vádja miatt átszöktek a másik grófságba, az utóbbi fogja el őket; ugyancsak, ha saját magától vagy

---

[8] Az erdőtörvény elleni vétségekről van szó.

[9] Azaz a tettenért gonosztevőket, ha nincs kezesük, eljárás nélkül meg kell büntetni.

[10] Ha a vádlott bevallotta bűnösségét, további eljárásnak nem volt helye.

[11] Új vonás a büntető jogszolgáltatásban: akiket egy konkrét vád alól felmentettek, nem szabad és jogtisztelő emberek, ha rovottmultuak.

másoktól tudja, hogy ilyen emberek menekültek grófságába, fogja el őket és őrizze mindaddig, amíg biztos kezeseket nem állítanak elébe.

18. És minden sheriff készítsen jegyzéket mindazokról a szökevényekről, akik elmenekültek grófságából; ezt a grófság birósága előtt kell elvégezni, s a jegyzékben foglalt neveket a bírák elé kell terjeszteni, mihelyt abba a grófságba jönnek, hogy egész Angliában keressék őket, s ingóságaikat lefoglalják a király szükségleteire.

19. És azt akarja a király úr, hogy miután a sheriffek megkapták a vándorbírák idézését, mely szerint meg kell jelenniük előttük a megyebeliekkel együtt, gyűjtsék össze őket, és vizsgálják meg mindazokat, akik a jelen Assiza után jöttek grófságukba; ezeket vagy kezesség mellett elbocsátják, hogy álljanak a bírák elé, vagy pedig őrizetben tartják őket, míg a bírák hozzájuk nem érkeznek, s akkor állítják őket a bírák elé.

20. Továbbá a király úr megtiltja a szerzeteseknek, kanonokoknak vagy bármilyen szerzetesházaknak, hogy az alsóbb rendű emberek közül szerzetesnek, kanonoknak vagy fráternek fogadjanak be valakit, amíg ki nem derül, milyen magaviseletü ember, kivéve ha halálos beteg.

21. Továbbá megtiltja a király úr mindenkinek egész Angliában, hogy birtokán, soke-jában vagy a neki alárendelt házban befogadjon valakit azoknak a renegátoknak a szektájából, akiket Oxfordban kiközösítettek és megbélyegeztek.[12] És ha valaki befogadja őket (büntetése) a király úr kegyelmétől függ, a házat pedig, amelyben voltak, ki kell vinni a faluból és elégetni. És minden sheriffnek meg kell esküdnie, hogy ezt megtartja, és hogy minden tisztjét, a bárók asztalnokait, a megyék összes lovagjait és szabad birtokosait megesketik erre.

22. S a király úr azt akarja, hogy ezt az Assizat tartsák meg országában mindaddig, amig neki tetszik.

English Historical Documents. T. II. p. 407-410.

208. Párbeszéd az Exchequerről, 1020 (Dialogus de Scaccario)

Az exchequer (scaccarium) Angliában I. Henrik óta a királyi tanácsból különvált kincstár neve. Elnevezése ("sakktábla kamara" Court of Exchequer Chamber) a pénz számolási rendszerével függött össze; a sakktáblaszerűen felállított asztalon megfelelő sorrendben helyezték

12) A katharokról van szó.

el, majd csoportosították a pénzt. A Dialogus II. Henrik korából való, feltételezett szerzője Richard fitz Niegel.

Előbeszéd

Szükséges, hogy teljes félelemmel alávessük magunkat az Istentől rendelt hatalmaknak, s engedelmeskedjünk nekik. Mert minden hatalom az Úristentől való. Nem ésszerűtlen tehát, sem nem idegen az egyházi férfiaktól, hogy szolgálatot vállalván a királyoknál, mint legfőbbeknél, és az egyéb hatalmasságoknál, óvják meg jogaikat, különösen olyan ügyekben, amelyek nem ellentétesek az igazsággal és a tisztességgel. De nemcsak azoknak a méltóságoknak megőrzésével kell őket szolgálni, amelyekben a királyi hatalom dicsősége tündöklik, hanem azoknak a világi javaknak bőségével is, amelyek hivataluk erejénél fogva megilletik őket. Azok ugyanis felmagasztalnak, az utóbbiak hatalmat adnak. Továbbá az anyagiak bősége vagy hiánya emeli fel vagy alázza le a fejedelmek hatalmát. Akik ugyanis hiányt látnak bennük, ellenségeik zsákmányává lesznek; akik pedig bőven el vannak látva ezekkel, zsákmányukká teszik ellenségeiket. Bár lehetséges, hogy az anyagi javak nem valamilyen szilárd jogi alapon jutnak a fejedelmeknek, hanem néha országaik törvényeiből következően, néha a maguk szívének rejtett szándékából, alkalmanként még a maguk önkényes cselekedetei folytán is, nem alattvalóik dolga az ő tetteiket megvitatni vagy elítélni. Azoknak az ügye ugyanis, akiknek szíve és ennek rezdülései Isten kezében vannak, s akikre maga isten bízta egyedülálló módon alattvalóik gondozását, az isteni és nem az emberi ítélettel áll vagy bukik. Így bármilyen gazdag legyen is valaki, ne ringassa magát abban a hitben, hogy büntetlenül marad, ha nem így cselekszik, mert az ilyenekről van megírva: "A hatalmasok pedig hatalmasan fognak szenvedni kínokat."[1] Tehát bármilyen is vagy bármilyennek tűnjék is a gazdagság megszerzésének eredete, vagy módja, azok, akikre hivataluknál fogva azok megőrzése hárul, nem mulaszthatnak el semmilyen gondosságot. Összegyűjtésében, megőrzésében és szétosztásában a gondosság és szorgalom illik azokhoz, akiknek mintegy az ország állapotáról kell számot adniuk, hiszen sértetlensége az ő vállukon nyugszik. Valóban tudjuk, hogy főként okossággal, bátorsággal, mértékletességgel, igazságossággal és egyéb erényekkel kormányozzák az országokat és őrzik meg a jogot; a világ kormányzóinak tehát ezekben kell erőseknek lenniük. De megtörténik olykor, hogy amit józan tanáccsal és kitűnő szándékkal képzelnek el, még sikeresebben hajtható végre, ha vannak anyagi eszközök; ami pedig nehéznek látszik, könnyen kivihető az ügyek intézésének bizonyos szokásszerű útján. Pénzre nemcsak háború, hanem béke idején is szükség van. Az előbbi esetben ugyanis a jövedelmet a városok erődítésére, a katonák

[1] Bölcsesség Könyve VI. 6.

zsoldjának fizetésére és – az érintett személyek állapotának megfelelő – számos más módon az ország fenntartására költik; az utóbbi esetben pedig, bár a fegyverek nyugszanak, a jámbor fejedelmek templomokat építenek. Krisztust a szegények személyében táplálják és ruházzák, s az evilági Mammont a szeretet más műveiben osztják szét. A fejedelmek dicsősége abban áll, hogy békében és háborúban egyaránt hatalmas tetteket hajtanak végre, de különösen kitűnik azokban, amelyeknél földi javak befektetésének örökös és áldott a jutalma.

Ezért, felséges király, a legnagyobb a világi fejedelmek között,[2] mivel gyakran voltam tanúja dicsőségednek békében és háborúban egyaránt, aki nem kímélted kincseidet, hanem a helyhez, az időhöz és a személyhez képest kijáró összegekről szorgosan gondoskodtál, magasságodnak ajánlottam ezt a kis munkát, amely nem a magas politikáról szól, nincs is ékes nyelven megírva, hanem falusi nyelven tárgyalja a te Exchequered szabályszerű eljárását. Továbbá időnként tapasztaltam az ilyen dolgok iránti érdeklődésedet, annyira, hogy bizonyos bölcs és bizalmas tanácsosaid útján megkérdezted róluk a néhai Ely-i püspök véleményét.[3] Nem is volt ésszerűtlen dolog az, hogy egy olyan ragyogó értelmű férfiú és egy olyan nagyhatalmú fejedelem, mint te, egyéb súlyos állami gondjai mellett erre is figyelmet fordított. Hiszen az Exchequer szabályai nem véletlenül alakultak ki, hanem nagy emberek határozatai és döntései útján; és ha ezeket a szabályokat minden részletükben megtartják, mindenkinek megmarad a saját joga, és a kincstárnak járó jövedelem is teljességben befolyik hozzád, hogy legnemesebb elméd szolgája, a te kezed megfelelő módon elkölthesse.

I. Könyv. Előszó

II. Henrik király uralkodásának huszonharmadik évében[4], amikor egy a Temze folyóra néző toronyablakban ültem,[5] egy bizonyos ember nagy határozottsággal így szólt hozzám: "Mester, nem olvastad, hogy az elrejtett tudomány vagy kincs nem hoz hasznot?" Amikor pedig azt feleltem neki: "Olvastam", rögtön így folytatta: "Akkor miért nem tanítod meg másoknak az Exchequerre vonatkozó ismereteket, amelyekről úgy hírlik,

---

[2] II. Henrik.

[3] Nigel Ely-i püspökre, az író atyjára történik a hivatkozás, aki 1154-1158 között az Exchequer kincstartója volt.

[4] 1177-ben, mivel az év – az Exchequer szabályai szerint – Szent Mihálykor végződött.

[5] A szöveg nem jelöli meg pontosan a Dialogus keletkezési helyét; bizonyos érvek szólnak Westminster vagy a londoni Tower mellett. Egyáltalán nem bizonyos, hogy ebben az időben az Exchequer rendes székhelye Londonban volt.

hogy nagy bőségben vannak nálad, és miért nem foglalod azokat írásba hogy veled el ne pusztuljanak?" Erre azt feleltem: "Lám testvérem, már régen ülsz az Exchequer padjain, és semmi sincs rejtve előtted, hiszen túlságosan is lelkiismeretes vagy; és valószínűleg ez vonatkozik a többiekre is, akik ott ülnek". De ő így szólt: "Éppen úgy, mint azok, akik a sötétségben járnak és kezükkel tapogatódzanak, gyakran elbotlanak, itt is sokan ülnek olyanok, akik nézvén nem látnak, és hallván nem értenek." Mire én: "Tiszteletlenül szólsz, hiszen sem a megkivánt tudás nem olyan nagy, sem az érintett dolgok nem olyan jelentősek. Talán inkább ugy van, hogy akik nagy dolgokra törekszenek, azoknak elméje hasonló a sas karmaihoz: a kicsiny zsákmányt kiejtik, de a nagyot nem engedik el." Ő pedig: "Legyen úgy, de bár a sasok magasan röpülnek, alacsony helyeken pihennek meg és találnak felfrissülést; azért kérünk, magyarázd meg azokat az alacsonyrendű dolgokat, amelyek a sasoknak is hasznukra válnak." Mire én: "Féltem attól, hogy könyvet írjak ezekről a dolgokról, mivel testi érzékeinknek vannak alávetve, és a mindennapos használatban megromlanak; nincs, de nem is lehet bennük absztrakt elvekről való vita, vagy az újság kellemes látszata." Ő így felelt: "Akik az újságban lelik örömüket, akik az absztrakt dolgok lendületét keresik, azoknak ott vannak Arisztotelész és Platón művei, hallgassák azokat. Te azonban ne elméleti, hanem gyakorlati dolgokról írj." Én pedig: "Azokról a dolgokról, amelyeket te kívánsz, csak falusias beszéddel és közönséges szavakkal lehet szólni." Ő azonban haragra gerjedvén, mivel a vágyódó léleknek semmi sem elég gyors, így szólt: "Az artes írói[6] sok eszmét tettek magukévá, és különös szavak alá rejtették őket, hogy ki ne tűnjék tudatlanságuk, és hogy a fogalmazás művészetének megértését megnehezítsék. Te azonban nem az írásművészettel foglalkozol, hanem az Exchequer bizonyos jogaival és szokásaival; mivel pedig e dolgok közérdekűek, szükségszerűen közönséges szavakat kell használni, hogy a stílus kapcsolatban legyen azokkal a tárgyakkal, amelyekről szó van. Továbbá, bár gyakran meg van engedve az új nevek kitalálása, kérlek, hogy mégse resteld a tárgyalt dolgok szokásos neveit használni, nehogy a szokatlan szavak használatából új nehézség támadjon, és zavart okozzon." Mire én: "Látom, hogy mérges vagy, de nyugodj meg; megteszem, amire ösztönzöl. Kelj hát fel, és ülj le velem szemben; tégy fel kérdéseket azokról a dolgokról; amelyek zavarba hoznak. Ha azonban olyasmit vetsz föl, amiről nem hallottam, nem fogom röstelni, hogy bevalljam tudatlanságomat; de inkább egyezzünk meg mint bölcs emberek." Ő így felelt: "Azt teszed, amit kívántam. Bár csúf és nevetséges dolog egy öregember, aki az elemi ismereteket tanulja, magam az elemi dolgokkal fogom kezdeni." ...

---

[6] Az iskolában tanított "hét szabad művészet".

II. könyv XIII. fejezet. A fizetésképtelen emberek különféle fajtái, akiket illetően a sheriff esküt ajánl fel, és hogy az esküt milyen szavakkal kell letenni

Továbbá itt különbséget kell tenni az adósságok és az adósok közt, hogy világos legyen előtted, milyen esetekben van megengedve az eskütétel, és milyenekben nem. Mert ha egy lovagot, más szabad embert, parasztot vagy bármilyen jogállású és nemű személyt valamilyen tartozás terhel a királlyal szemben, amelynek azonban valamilyen vétség büntetésének és nem önként megajánlott fizetésnek kell lennie a kincstartó megelégszik a sheriffnek felajánlott esküjével, melyet az eljárás végén tesz le. Ezenkívül az a férfi vagy nő, aki ellen szegénysége miatt a kereset sikertelen volt, újra bekerül az évi jegyzékbe mint adós, ugyanazzal az összeggel, mint az előző volt. Más az eset, ha a kérdéses adós városi vagy mezővárosi polgár, azaz vagy származása polgári, vagy a szükségtől hajtva, szabad akaratából alávetette magát polgártársai törvényeinek. Ilyen esetekben nem elég, ha a sheriff – amennyiben valamelyik adós nem rótta le a megkívánt összeget – csak ingóságai értékét fizeti be, vagy esküt ajánl fel arra nézve, hogy keresett ilyet, de nem találta; ezáltal még nem kap felmentést az Exhequernél. Le kell foglalnia házaikat, földjeiket és a várostól nekik járó bármely jövedelmüket, s azokat haszonbérbe kell adnia másoknak, hogy ezen az úton összeszedje a királynak járó összeget. De ha nem találna senkit, aki vállalná ezt a terhet, hiszen az ugyanazon állapotú emberek rendszerint vonakodnak egymás ellen cselekedni, zárja le a sheriff házaikat, torlaszolja el rudakkal, és műveltesse meg birtokaikat szorgalmasan. Ha viszont időközben megfizetik azt, amire kötelesek, a birtokokat akadály nélkül vissza kell nekik adni – mint jogos tulajdonosoknak – a sheriff kezéből.

Tanítvány: Nem tudok eléggé csodálkozni azon, hogy amikor azonos a bűnösség, "mért sújtja jobban törvényünk ezt az emberfajtát".

Mester: A földbirtokosoknak és a mezőgazdaságból élőknek vagyona zömében marhákból, állatokból és termésből, valamint olyan dolgokból áll, amelyek nem egykönnyen kerülik el szomszédaik figyelmét. Azoknál viszont, akik a kereskedelemmel foglalkoznak, akik takarékoskodnak a költséggel, minden erejükkel és minden eszközzel vagyonuk gyarapítására törekedvén, a készpénz megszerzése a legfőbb szempont. Hiszen ennek segítségével könnyebben űzhetik a kereskedést, nyereségüket pedig könnyen letehetik valamilyen biztos, de titkos helyen. Ezért gyakran megesik, hogy egy gazdag embert szegénynek tartanak, mivel nem sejtik rejtett vagyonát. Ezért van az, hogy a törvény szigorúbb velük szemben mert a gazdagság túlcsorduló forrása láthatóan nem egyhamar merül ki.

Tanítvány: Hogy mi az általános becslés, hogy kik és milyen rendben felelnek érte, az az előbbiekből már nagyrészt világos. Most, kérlek, fejtsd ki részletesen a városok és mezővárosok segélyeit vagy ajándékait; hogyan kell ezekről számot adni, és kiket kell értük elsősorban felszólí-

tani vagy kényszeríteni; a kényszerítés módja ugyanis már nyilvánvaló abból, amit eddig mondottál.

Mester: Örülök, hogy emlékszel ezekre, és – bevallom – ezzel még jobban bíztatsz engem. Tudd meg hát, hogy igen fontos kérdés: valamely város ajándékát vagy segélyét a bírák ennyiben és ennyiben állapítják meg fejenként, a benne lakó polgárok száma szerint, vagy a polgárok a bíráknak felajánlanak egy összeget, amely méltó az uralkodóhoz, s azok elfogadják. Ebben a két esetben ugyanis különböző a kényszerítés módja. Ha ugyanis az ajándékot a bírák állapították meg a lakosság számához képest, s ezek valamelyike nem képes fizetni, a fizetésképtelen polgárokra vonatkozó, említett törvény lép működésbe, azaz megfosztják házától és jövedelmeitől amíg nem fizet. De ha a polgárok jelentették ki: "Ezer fontot adunk a királynak", s ezt az összeget elfogadásra méltónak találták, maguknak kell gondoskodniuk róla, hogy az említett összeg a kitűzött időben együtt legyen. Ha azonban mentségeket kezdenek keresni, hivatkozván egyeseknek a szegénységére, akik az összeg egy részéért felelősek, akkor gondos vizsgálatot kell tartani, vagyis a sheriff esküjét kell kivenni arra nézve, hogy a kérdéses személyek nyilvánvalóan fizetésképtelenek voltak-e abban az időpontban, amikor az ajándékot vagy segélyt elhatározták. Ha ez az eset, gondoskodjanak másokról, akik az említett összeget meg tudják fizetni, vagy pedig osszák el maguk között a hátralevő tartozást. Ha azonban a megajánlás időpontjában gazdagok voltak, de a természeténél fogva változékony szerencse törvénye folytán mostanra elszegényedtek, haladékot kell nekik adni addig, amig Isten segítségével ismét meg fognak gazdagodni.

Tanítvány: Úgy látom, hogy – bár mindenben mértéket tartasz –, mindig a király érdekeit tartod szem előtt.

Mester: Emlékszel rá, mit kell tenni a fizetésképtelen városi vagy mezővárosi polgárokkal. De ha netán egy lovag vagy más szabad ember, lesüllyedve állapota méltóságáról – amitől Isten óvjon! – arra adta a fejét, hogy nyilvános kereskedelemmel vagy a haszonszerzés legaljasabb módján: uzsorával gyarapítsa pénzét, és nem fizeti meg a tőle kívánt összeget szabad akaratából, a sheriffet nem mentik fel pusztán arra tett esküje alapján, hogy nem talált semmit. Sőt, miután közölte ezt az elnökkel, az utóbbi szigorú utasítást ad neki, hogy a mulasztónak a tőle kívánt összeg erejéig fizetését biztosító kezeseket kell állítania a kitűzött napon. Ha ezt megtagadja, minden jövedelmét elkobozzák, mert e tekintetben joggal hasonlítható azokhoz, "akik bármilyen módon gyarapítják javaikat".[7]

Tanítvány: Bizonyosan méltányos, hogy egy elkorcsosult lovag vagy

[7] Horatius, Ep. I. 45.

más szabad ember, aki rút haszonszerzésért lemond rangjáról, a szabadok törvényének általános mértékén túl bűnhődjék...

English Historical Documents. T. II. p. 491-493.,555-557.

209. A „Szaladin-tized" elrendelése (1188)

1187-ben Szalah-ed-Din szultán elfoglalta a keresztesektől Jeruzsálemet. A pápa, III. Orbán új keresztes hadjáratot hírdetett. A keresztes hadjárat előkészületei az európai fejedelmek számára új rendkívüli adóztatásra adtak alkalmat, amelyet "Szaladin tizednek" neveztek. Angliában II. Henrik Geddingtonban tartott gyűlésén rendelte el ezt az első általános adót, amelyet minden angol ingó és ingatlan vagyona után tartozott fizetni.

1. Ebben az évben mindenki adja alamizsnába jövedelmének és ingóságainak egy tizedét, kivéve a lovagok fegyvereit, lovait és ruháit, valamint a klerikusok lovait, ruháit, és egyházi öltözeteit, meg mindenféle istentiszteleti szereit, továbbá mind a klerikusok, mind a laikusok drágaköveit.

2. Ezt a pénzt minden parókiában a plébános, az esperes, egy templomos lovag, egy ispotályos lovag,[1] a király szolgájának és klerikusának, a báró szolgájának és klerikusának, valamint a püspök klerikusának jelenlétében kell összegyűjteni; előzőleg az érsekek, püspökök és esperesek valamennyien hírdessenek kiközösítést minden egyes plébánián azokra, akik nem fizették meg törvényesen az említett tizedet, azoknak jelenlétében és tudtával, akiknek – mint mondottuk – jelen kell lenniük. Ha pedig valaki az ő tudomásuk szerint kevesebbet adott, mint kellett volna adnia, a plébániából négy vagy hat törvénytisztelő embert válasszanak, akiknek eskü alatt kell megjelölniük azt a mennyiséget, amennyivel kevesebbet adott.

3. Azok a klerikusok és lovagok pedig, akik felvették a keresztet, nem fizetik ezt a tizedet, csak saját tulajdonukból és az uradalomból; amivel vazzalusaik tartoznak, azt az előbb említettek az ő szükségleteikre gyűjtsék össze, és adják át nekik az egészet.

4. A püspökök pedig levelük útján hírdettessék ki püspökségük minden

[1] A keresztes hadjáratok során létrejött számos egyházi lovagrend közül kiemelkedő szerepe volt a Szent János betegápoló rendnek (1113) és a Szent Sír védelmére alakult (1118) Templomos rendnek.

parókiáján Karácsony, és Szent János ünnepén[2], hogy mindenki szedje össze otthon az említett tizedet a Szent Szűz purifikációjának ünnepéig[3] a következő napon és utána pedig mindenki fizessen az említett személyek jelenlétében azon a helyen, ahova hívják.

English Historical Documents. T. II. p. 420-421.

210. II. Fülöp Ágost kormányzása

II. Fülöp Ágost (1180-1223) a harmadik keresztes hadjáratra indulása előtt 1190-ben az alábbi, a királyi domínium adminisztrációjára vonatkozó utasítást adta. Ebben az okiratban esik szó először részletesen az új királyi hivatalnokokról, akik később jelentős szerepet töltöttek be a területi igazgatásban.

... 1. Mindenekelőtt megparancsoljuk, hogy a mi bailli-nk[1] az egyes prévôté-kban[2]; hatalmunk képviseletében, válasszanak ki négy bölcs, törvényes dolgokban járatos és jó hitelü embert. A község (villa) ügyei ne kerüljenek tárgyalásra tanácsuk vagy legalább kettőjük tanácsa nélkül, Párizs azonban kivételt képez, ahol ugyanis számára hat derék és alkalmas embert kell kijelölni...

2. Birtokainkra is, ha saját nevükkel megkülönböztethetők, a mi bailli-inkat helyeztük, akik körzetükben (baillivia)[3] havonta tartsanak assisia-nak nevezett törvénynapot. Ezen minden panaszos meg fogja tőlük kapni jogát és igazát késedelem nélkül, mint ahogyan nekünk is biztosítani fogják jogainkat, és mindazt, ami megillet bennünket. Ők fogják összegyűjteni és számba venni a bírságpénzeket is, melyek ugyancsak minket illetnek.

3. Továbbá azt is akarjuk és elrendeljük, hogy igen kedves édesanyánk, A (dél) királyné, igen kedves nagybátyánkkal és hívünkkel, Vil-

---

[2] 1188. december 25-27.

[3] 1189. február 2.

[1] A bailli magas rangú királyi hivatalnok.

[2] A prévôté vagy prévôtage meghatározott kerület, amelynek élén a prévôt áll. A prévôt-k a király helyi megbízottai. A prévôt-knak ezután engedelmeskedniök kellett a bailli parancsainak.

[3] A bailli körzetét s az elnöklete alatt működő bíróságot a baillie, baillié és bailliage francia szavak jelölik.

mos reims-i érsekkel együttesen tartsanak törvénynapot minden negyedik hónapban Párizsban, ahol hallgassák meg országunkból az emberek panaszait és igazítsák ott el ügyüket Isten dicsőségére és a királyság javára.

4. Megparancsoljuk még, hogy ugyanezen a napon színük előtt tartsanak a mi bailli-ink is assisia-t községeink emberei számára, hogy hallják területünk bajait.

5. Ha pedig bailli-ink közül valamelyik, gyilkosság, lopás, emberölés vagy árulás esetét kivéve, vétket követne el és vétke bebizonyosodnék az érsek, a királyné és mindazok előtt, akik a mi bailli-ink vétkeinek (forefactal) meghallgatására gyűltek össze, úgy megköveteljük, hogy nekünk évente háromszor, valamint a két nevezettnek írásbeli jelentést tegyenek, melyik bailli hibázott, s mit követett el, mit és kitől fogadott el pénzt, ajándékot vagy szolgálatot, aminek következtében embereink megrövidülnének jogaikban, avagy mi a mieinkben.

6. Hasonlóképpen adjanak jelentést nekünk bailli-ink a mi prévot-inkról.

7. A királyné és az érsek nem mozdíthatják el saját bailli-ik segítségével a mi bailli-inkat, hacsak ez utóbbiak nem követtek el gyilkosságot, lopást, emberölést vagy árulást. Nem tehetik ezt a baillik se a prévôtkal, kivéve a felsorolt eseteket. Mert mi fogjuk őket Isten sugallatára megtorlásban részesíteni, miután majd a megnevezett férfiak az igaz tényállást jelentették nekünk, melynek igazsága másokat is méltán elrettent majd.

8. A királyné és az érsek hasonlóképpen adjanak számot nekünk évente háromszor királyságunk állapotáról és ügyeiről.

9. Ha püspöki székhely vagy királyi apátság időközben megüresednék, úgy akarjuk, hogy a megürült székesegyház kanonokjai, illetve az apátság szerzetesei járuljanak a királyné és az érsek elébe, miként ha elénk jönnének, s kérjenek tőlük engedélyt a szabad választásra. Mi úgy akarjuk, hogy ezt ellenkezés nélkül adják meg nekik.

10. Mi pedig, mind a kanonokokat, mind a szerzeteseket figyelmeztetjük, hogy Istennek tetsző és a királyságnak hasznos pásztort válasszanak maguknak.

11. A királyné és az érsek kezelje addig a regálékat,[4] amíg a megválasztottat fel nem szentelték és meg nem áldották, ami után a regálékat ellenkezés nélkül szolgáltassák ki neki...

---

[4] Regálének nevezik mindazokat a királynak járó illetékeket, adókat, sőt jogokat is (így helyenként az investitúra jogát), amelyek nem a király saját birtokával függenek össze.

15. Ha valaki háborúságot kezdene fiammal, s ennek jövedelme e célból nem bizonyulna elegendőnek, úgy valamennyi hűbéresem személyében és vagyonával siessen az ő segítségére, az egyházak pedig adják meg neki azt a segítséget, melyet nekem szoktak megadni.

16. Prévôt-inknak és bailli-inknak azonfelül megtiltjuk, hogy valakit elfogjanak és vagyontárgyait elszedjék, ameddig jó esküdtársakkal tud kezeskedni, hogy igazát a mi udvarunkban kívánja keresni, kivéve az olyan eseteket, mint gyilkosság, emberölés, lopás vagy árulás.

17. Megparancsoljuk továbbá, hogy számunkra befolyt minden jövedelmet, szolgáltatást és járadékot Párizsba szállítsanak, még pedig három időszakban: először szent Remig ünnepére, másodszor Mária megtisztulásának napjára, harmadszor Jézus mennybemenetelének ünnepére. Ott pedig adják át általunk megnevezett polgároknak és a vicemarsallnak. Ha valaki közülük időközben meghalna, Guillaume de Garlande állítson helyére másikat.

18. Ádám, a mi klerikusunk lesz jelen javaink átvételénél, s azokat majd jegyzékbe foglalja. Az őrzéssel megbízott személyek valamennyien kapjanak egy-egy kulcsot valamennyi láda zárához, melyekben vagyonunkat őrizzék a templomban. A templom viszont kapjon egy másik kulcsot. Ebből a vagyonból annyit küldjenek nekünk, amennyire parancsot adunk majd leveleinkben.

Ordonnances des rois de France de la troisième race T. I. Paris, 1723. p. 19. -Berger et Delaborde, Recueil des actes de Philippe-Auguste. 1916. T. I. p. 417. (Chrestomathia, II. 19-21. o.)

211. Břetislav cseh fejedelem törvényei (1039)

I. Břetislav (1034-1055) cseh fejedelem egy Lengyelország elleni hadjárat során Gnieznóban, Szt. Adalbert sírjánál hírdette ki ezeket a törvényeket, ezek az első írott cseh törvények. Szövegük Cosmas kórnikája mellett fennmaradt az olomouci káptalani levéltár egyik XIII. századi kéziratában is. Fordításuk az utóbbi változat alapján készült.

Első parancsom hozzátok tehát legyen a legigazibb: házasságtok, amely eddig olyan volt, mint a bordélyházban és mint az állatok közt, ezentúl igazodjék a kánoni rendhez úgy, hogy a feleség elégedjék meg egy férjjel, a férfi pedig egy feleséggel, akit a törvény szerint az egyház előtt vett el.

Másodszor, ha a feleség megvetné a férjét vagy a férj a feleségét, és

a viszály kettejük közt szakadásra vezet, nem akarom, hogy azt közülük, aki nem akarna visszatérni a törvényesen megkötött korábbi kötelékbe, országunk szokása szerint mint ennek a dolognak a megzavaróját rabszolgaságba vessék, hanem inkább megmásíthatatlan parancsunk szorítására, legyen az bármilyen személy, küldjék száműzetésbe Magyarországra, és semmiképpen se engedjék meg neki, hogy visszatérjen az országba, és kiváltsa magát, nehogy egy juh mételyétől beszennyeződjék Krisztus egész nyája.

Harmadszor, ha a hajadonokra, özvegyekre és ágyasokra rábizonyulna, hogy szemérmükkel együtt elvesztették jóhírüket, és házasságon kívül szülnek gyermekeket, ugyanaz a büntetés sújtsa őket. Mert amikor szabad elhatározásukban áll, hogy férjhez menjenek, miért követnek el ágyasságot, és miért hajtják el magzatukat, ami a leggonoszabb bűn Isten előtt?

Negyedszer, ha a feleség panaszkodna, hogy férje nem szereti illendően, hanem hogy rosszul bánik vele, legyen köztük istenítélet az egyház előtt, és aki bűnösnek találtatik, fizesse meg a fejedelemnek a köteles bírságot.

Hasonlóképpen azokról, akikről az hírlik, hogy embert öltek: az esperes írja meg nevüket az illetékes vár parancsnokának (comes), és a parancsnok küldje őket a bíróságra, és ha ellenkeznének, vesse börtönbe, amíg vagy megfelelő bűnbánatot nem gyakorolnak, ha pedig megtagadják, a tüzesvas vagy víz révén nyilvánítsák ki bűnösségüket vagy ártatlanságukat. Azonban azokat, akik testvérüket, atyjukat, papi személyt gyilkoltak meg, és azokat, akiket hasonló súlyos vétséggel vádoltak meg, az esperes jelentse a várparancsnoknak vagy a fejedelemnek, és ezek testükhöz bilincselt kézzel kergessék ki az országból, hogy meggyalázva és földönfutó módjára osztozzanak a világon Kain sorsában.

Ötödször, minthogy a kocsma minden gonoszság gyökere, ahonnan a lopások, gyilkosságok, bujálkodások és minden egyéb gonoszságok származnak, aki kocsmát létrehoz vagy meglevő kocsmát fizetés ellenében átvesz: azt a kocsmárost, ha megfogják, vezessék a piactér közepére, kötözzék egy oszlophoz, és addig vesszőzzék, ameddig a pribék csak akarja, de vagyonát ne vegye el a kincstár, ne jusson a fejedelmi kamara kezére, hanem ássák el a föld mélyébe, hogy senkit se fertőzzön meg az olyannyira átkozott ital. Az iszákosak pedig, ha a kocsmában fogták el őket, addig ne hagyják el a börtönt, amíg nem fizettek 300 dénárt a fejedelmi kamara részére.

Hatodszor pedig, hogy vasárnap és a nagy ünnepeken ne tartsanak vásárokat, hiszen ezeket főképp azért ünneplik országunkban, hogy a többi napot a munkának szentelhessék. Ha pedig valakit az említett napokon valamilyen szolgai munkán tetten érnének, magát a munkaeszközt és azt, amit a munkában találnak, vegye el az esperes, a bűnös pedig fizessen a fejedelmi kamarának 300 dénárt; hasonlóképpen azok, akik a hitben elhunyt

halottaikat mezőkön vagy erdőkben temetik el,[1] aki erre merészkedik, adjon egy ökröt az esperesnek, a fejedelemnek pedig 300 dénárt, a halottat pedig vigyék a keresztény temetőbe.

Václav Vaněček: Novy text (varianta) dekretu Bretislavovych z r. 1039. Slavia Antiqua 1951/52. T. III. p. 132-134.

212. Az 1113-as kijevi felkelés

Részlet az őskrónikából. A felkelés a legnagyobb megmozdulás volt a feudális rendszer kiépülése ellen a mongol hódítás előtti időszakban.

Április 16-án Visgorod alatt elhunyt az igazhitű Mihail fejedelem, akit Szvjatopolknak[1] neveztek. Holttestét csónakon Kijevbe szállították, itt felöltöztették, és szánra helyezték. Siratták őt a bojárok és egész druzsinája, énekelték felette a szokásos énekeket, és Szent Mihály templomában temették el, amelyet ő építtetett. A fejedelemasszony gazdagon megajándékozta a kolostorokat, a papokat és szegényeket, bőkezűsége minden embert elámított, hiszen ily bőkezű alamizsnát senki más nem adhatott. Másnap, április 17-én a kijeviek tanácsot ültek, majd Vlagyimirhoz[2] küldtek üzenetet: "Jöjj fejedelem, foglald el atyád és nagyatyád trónját. "Meghallgatván az üzenetet, Vlagyimir sokat sírt, és nem ment el Kijevbe, mert búslakodott fivére halálán. A kijeviek pedig feldúlták Putyata tiszjackij[3] udvarát, megtámadták a zsidókat, és elrabolták a vagyonukat. A kijeviek újból üzenetet küldtek Vlagyimirhoz: "Jöjj fejedelem Kijevbe, ha nem jössz, tudd meg, hogy ebből sok baj adódhat, mert nemcsak Putyata udvarát vagy a zsidókat rabolják ki, hanem megtámadják fivéred feleségét, a bojárokat és a kolostorokat. Fejedelem, te fogsz felelni azért, ha kifosztják a kolostorokat." Meghallgatván az üzenetet, Vlagyimir elindult Kijevbe.

Olvasókönyv, Bp. 1956. I. 24-25. o.

---

[1] Vagyis pogány szokás szerint.

[1] Szvjatopolk 1093-1113 kijevi fejedelem.

[2] Vlagyimir Monomah 1113-1125 kijevi fejedelem, aki a felkelést leverte.

[3] Városi bíró.

213. Az orosz törvény

A Russzkaja Pravda az első orosz jogszabálygyűjtemény, amely hosszabb idő során jött létre, így különböző változatai a feudális társadalom kibontakozásának különböző szakaszait világítják meg. A rövid változat valószínűleg a legrégibb. A XII. századból származó bővített változat részben pontosabban szövegez meg egyes cikkeket, részben egészen újakat is tartalmaz.

Orosz törvény
(Rövid változat)

1. Ha szabad ember öl meg egy másik szabad embert, akkor álljon bosszút a testvérért a testvér; az apáért a fiú vagy fivérének gyermeke, vagy nővérének fia, ha pedig nem lesz, aki bosszút álljon, tegyen le (a gyilkos) 40 grivnát[1] a meggyilkoltért.

Ha a (meggyilkolt) ruszin,[1/a] grigyin,[2] kereskedő, jabetnyik,[3] kardhordó,[4] izgoj[5] vagy szlovenyin volt, akkor 40 grivnát tegyen le érte (a gyilkos).

2. Ha valakit véresre vagy kékre-zöldre vernek, akkor ez az ember ne keressen tanúkat, ha nincs rajta (az ütlegelésnek) semmi nyoma, akkor jöjjenek a tanúk; ha nincs tanúja, akkor az ügynek vége szakad. Ha nem tudja magát megbosszulni, vegyen el a bűnöstől 3 grivnát sérelme orvoslására, és az orvosnak járó pénzt is.

3. Ha valaki egy másikat akár bottal, akár doronggal, akár kézzel vagy serpenyővel, vagy ivókürttel, vagy kardlappal megver, az 12 grivnát (fizet); ha nem fogják meg, akkor fizessen, és ezzel vége van a dolognak.

4. Ha hüvelyében levő karddal vagy a kard markolatával ütnek, 12 grivna (jár) a sértésért.

5. Ha (valaki kardjával) kézre sújt, és a kezet levágja vagy az (az

---

[1] 1 grivna felkerekitva 410 gramm.

[1/a] Vagy városlakót jelent, szemben a szlovenyinnek nevezett földművelővel, vagy kijevit szemben a novgorodival.

[2] A fejedelem kisebb kíséretének (druzsina) a tagja.

[3] A fejedelem gazdatisztje.

[4] A fegyveres kíséret tagja, ítéletvégrehajtó.

[5] A XI. században: a faluközösségből kivált ember.

ütés következtében) elszárad, ez 40 grivna... Ha a láb épségben marad, (de) ha megsántul, kényszerítsék alázatra (a bűnöst a sebesült) fiai.

6. Ha (valakinek) bármelyik ujját levágják, a sérelemért 3 grivna (jár neki).

7. A (kitépett) bajuszért 12 grivnát, a (kitépett) szakállért 12 grivnát (kell fizetni).

8. Ha valaki kardot ránt, de nem sújt le vele, tegyen le 1 grivnát.

9. Ha ölre megy az egyik szabad ember a másikkal, az három grivna, ha két tanút állít; de ha (az, akit megvertek) vareg vagy kolbeg,[6] akkor esküdjön meg.

10. Ha a rabszolga varegnél vagy kolbegnél rejtőzik el, és három nap alatt nem adják vissza (előbbi tulajdonosának), akkor, ha a harmadik napon felismerik (az előbbi tulajdonos), vegye vissza rabszolgáját és még 3 grivnát is kárpótlásul. Törvény, amelyet az orosz föld számára akkor hoztak, amikor Izjaszlav Vszevolod Szvjatoszlav,[7] Kosznyacsko Perenyeg, Nyikifor Kievljanyin, Csugyin, Mikula[8] egybegyültek...

18. Ha megölik az ognyiscsanyint,[9] a sérelemért a gyilkos fizessen 80 grivnát, a többieknek nem kell (fizetni). A fejedelem jövedelmét begyűjtő szolga megölése is 80 grivna.

19. Ha rablógyilkosságnak esik áldozatul az ognyiscsanyin, és a gyilkost a lakosság nem keresi, akkor a vérpénzt fizesse meg a közösség, amelynek földjén a holttest fekszik.

20. Ha az ognyiscsanyint a házban vagy ló-, bika-, vagy tehénlopáson érik, mint egy kutyát, öljék meg. Ugyanez az eljárás a tyiun[10] esetében is.

21. A fejedelem tyiunjáért 80 grivna, a ménest vezető főlovászmesterért (is) 80 grivna, igy határozott Izjaszlav, amikor a dorogobuzsiak megölték az ő lovászmesterét.

22. (A fejedelmi) falvak és szántók ügyét intéző hivatali emberekért 12 grivna, a fejedelmi tyiun segédének megöléséért 5 grivna.

---

[6] Normann néptörzs Novgorod környékén.

[7] Bölcs Jaroszlav fejedelem fiai, Izjaszlav 1054-1073 és 1076-1078, Szvjatoszlav 1073-1076, Vszevolod 1078-1093 kijevi nagyfejedelem.

[8] A tanácskozáson részt vevő bojárok.

[9] A fejedelmi gazdaság vezetője, udvarmester.

[10] Különféle feladatokat ellátó fejedelmi szolga.

23. A szmerdért[11] és holopért[12] öt grivna jár.

24. Ha (valaki) megöli a dajkát vagy nevelőt,[13] 13 grivnát (fizessen).

25. A fejedelem bélyegzővasával ellátott lovaiért 3 grivna, a szmerd lováért 2 grivna.

26. Kancáért 60 rezany,[14] ökörért egy grivna, tehénért 40 rezany, hároméves üszőért 15 kuna,[15] kétéves üszőért fél grivna, borjúért 5 rezany, birkáért 1 nogata,[16] bárányért 1 nogata...

30. Ha felgyújtják a földesúr méhesét, vagy kiűzik onnan a méheket, 3 grivnát (kell fizetni).

31. Ha a fejedelem parancsa nélkül kínozzák meg a szmerdet (fizessenek) 3 grivnát a sérelemért.

32. Az ognyiscsanyin, tyiun és kardhordó (parancs nélküli) megkinzásért 12 grivnát.

33. Ha (valaki) beszántja a mesgyét, vagy megsemmisíti a fákon a mesgyejeleket (fizessen), 12 grivnát (kárpótlásul a károsultnak)...

42. Íme a rendelkezés a vérpénz begyűjtője számára. A vérpénz begyűjtője egy hétre vegyen el hét veder[17] méhsört. Úgyszintén egy bárányt vagy más állat húsának felét, vagy 2 nogatát; szerdán egy rezanyt vagy sajtot, ugyanazt pénteken is; kenyeret vegyen annyit, amennyit meg bir enni, tyúkot kettőt vegyen el egy napra; tartsanak számára 4 lovat, és ezeket tartsák állandóan jól lakva; és fizessenek a vérpénz begyűjtőjének 60 grivnát,[18] 10 rezanyt, 12 vevericát,[19] megérkezésekor kapjon 1 grivnát, ha bőjt idején halat kíván enni, akkor a halért vegyen 7 rezanyt; minden hétre 15 kunát kapjon, kenyeret adjanak, amit meg bír enni: a vérpénz begyűjtője egy hét alatt szedje be a vérpénzt. Így határozott Jaroszlav.

---

[11] Valószínűleg eredetileg szabad paraszt, később azonban már feudális függőségbe lesüllyedt paraszt.

[12] Ekkor rabszolga.

[13] Belső szolgálatot teljesítő rabszolgák.

[14] Pénzegység. Egy grivna – 50 rezany.

[15] Másik pénzegység. Egy grivna = 25 kuna.

[16] Másik pénzegység. Egy rivna = 20 nogata.

[17] Kb. 11,31 l.

[18] Valószínűleg elírás, a bővített változatban ennél a helynél 8 grivnáról van szó.

[19] Másik pénzegység. Egy veverica = 1/3 kuna. (Mindkét egység prém.)

43. Ez meg a hídépítők[20] számára megállapított adó: ha hidat építenek, akkor vegyenek el a munkáért 1 nogatot, és minden egyes hídlábközért is egyet; ha a régi hídnak (útnak) 3, 4 vagy 5 (régi) gerendáját kicserélik, ugyanannyi (pénzt) vegyenek el.

Az orosz törvény
(Bővített változat)

1. Ha szabad ember öl meg egy másik szabad embert, akkor álljon bosszút a testvérért a testvér, az apáért a fiú vagy az unokaöccse, vagy testvérének valamely más rokona; ha senki sem akad, aki bosszút álljon érte, 80 grivnát kell letenni, ha (a meggyilkolt) a fejedelem embere[21] vagy tyiunja. Ha ruszin vagy grigyin, kereskedő, főemberi tyiun, kardhordó vagy izgoj, vagy szlovengyin lesz (a meggyilkolt), akkor 40 grivnát tegyenek le érte.

2. Jaroszlav halála után fiai: Izjaszlav, Szjatoszlav, Vszevolod és ezek emberei, Kosznyacsko Perenyeg, Nyikifor újból egybegyűltek, és megszüntették a vérbosszút a gyilkosság esetére, de (a gyilkosság) pénzzel való megváltását határozták el, ami pedig a többit illeti, elhatározták, hogy amint Jaroszlav ítélkezik, úgy ítélkeznek majd az ő fiai is.

A gyilkosságról

3. Ha valaki megöli a fejedelem emberét, és a gyilkost nem keresik, akkor a 80 grivna vérpénzt fizesse meg az a közösség, amelyben a holttest fekszik. Ha egyszerű ember, akkor 40 grivnát.

4. Ha valamely közösség idegen vérpénzt[22] kezd fizetni, megfizetheti, ahány év alatt tudja, mivel a gyilkos (részvétele) nélkül fizet. Ha azonban a gyilkos a közösségben van, akkor segítsenek neki (a vérpénz kifizetésében), mert ő maga is fizetne mások helyett (hasonló esetben). De együtt fizetni (csak) 40 grivnát (kell), a családnak járó kártérítést a bűnösnek magának kell (fizetnie), úgyszintén a közösen fizetett 40 grivna ráeső részét is.

5. Ha valaki ok nélkül követ el gyilkosságot; ha a gyilkosságot nem előzte meg veszekedés, akkor a gyilkosért az emberek ne fizessenek

---

[20] A mosztnyik jelenti még a városi utak faburkolatait rendben tartó személyt is. A címet a munkát vezető fejedelmi szolgák viselték.

[21] A nagy kíséret tagja, bojár.

[22] Az a díj, amelyet a felderítetlen gyilkosságért fizet a közösség.

(pénzbírságot), hanem adják ki őt feleségével együtt a fejedelemnek száműzetésre és vagyonának elkobzására.

6. Ha valaki nem vesz részt az idegen vérpénz kifizetésében, akkor annak a többiek nem segítenek, maga köteles fizetni...

29. Ha valaki elvesztett vagy ellopott lovát, ruháját vagy szarvasmarháját felismeri, ne mondja, "ez az enyém", hanem (így beszéljen): "gyerünk a törvény elé (megtudjuk), honnan vetted". Ha a bírósági eljárás során kiderül, ki a bűnös, arra száll a felelősség a lopásért. Akkor ő (a panaszos) vigye el tulajdonát, ami pedig elpusztult belőle, azt fizesse meg (a tolvaj).

30. Ha azonban lótolvaj, adassék át a fejedelemnek száműzetésre, ha meg csak közönséges tolvajról van szó, az fizessen 3 grivnát.

A szvodról[23)]

31. Ha a szvod csak a városon belül lesz, akkor a panaszos vigye végig a dolgot; de ha a szvod kiterjed a város környékére is, akkor (a panaszos) menjen a harmadik (alperesig), a harmadik pedig fizessen neki a (már előkerült) dolgokért, és most már ő folytassa végig a szvodot, a panaszos ne várjon hiányzó pénzére; mikor az úgy elért az utolsóhoz (vagyis a tolvajhoz), (a tolvaj) fizessen meg mindent, a büntetéspénzt is.

A lopásról

32. Ha (valaki) a piacon lopott holmit vett meg (éspedig), lovat, ruhát vagy szarvasmarhát, állítson tanúnak két szabad embert vagy a vámost; ha nem tudja, kitől vette meg (a lopott tárgyat), akkor ezek a tanúk esküdjenek meg az ő javára, a panaszos pedig vegye át tulajdonát: ami (pedig) ezzel együtt veszett el, azért a lopott tárgy megvásárlója fizessen pénzével, mivel ő maga (hibás, hogy) nem tudja kitől vásárolt, ha később felismeri (azt, akitől vette (a lopott tárgyat), akkor vegye vissza a pénzét, és az fizessen az elő nem került tárgyakért és a bírságot is a fejedelemnek.

---

23) A tolvaj felkutatására szolgáló bírósági eljárás, amelynek során a lopott tárgy tulajdonosa megnevezhette azt, akitől vásárolta, az ismét egy harmadik személyt, itt a vizsgálat lezárult.

Vlagyimir Vszevolodovics (Monomah) rendelete

48. Vlagyimir Vszevolodovics Szvjatopolk[24] halála után Beresztovóban összehívta druzsináját: Ratibort, kijevi hadvezérét, Prokopijt, belgorodi hadvezérét, Sztanyiszlav perejaszlavi hadvezérét, Nazsirát, Miroszlavot és Oleg fejedelem emberét, Ivanka Csugyinovicsot;[25] és elhatározták, hogy a pénzt kölcsönzőknek háromszori kamatszedést engedélyeznek. Ha valaki két ízben szedett kamatot, jár neki a kölcsön adott összeg is, ha meg három alkalommal vett fel kamatot, a kölcsönzött pénzt nem veheti vissza...

50. Ha egy kereskedő, miután idegen pénzzel útrakelt, hajótörést szenved, vagy megrabolja az ellenség, vagy pedig tűzvész pusztítja el áruját, ne kényszeríttessék a pénz megfizetésére, ne adják el (őt és vagyonát), hanem ahogy elkezdte évenként fizetni adósságát, úgy fizesse azt tovább is, mivel a szerencsétlenség Isten akaratából történt, és ezért ő nem hibás. De ha elissza és eljátssza pénzét, és esztelenségében az idegen áruhoz is hozzányul, az történjék vele, amit az áru tulajdonosai jónak látnak: ha akarják, várnak rá (amig a hiányt pótolja), ha akarják, eladják (őt is és vagyonát is)...

79. Ha valaki a szérűt felgyújtja, adják át száműzetésre, házát pedig prédálják el. Először fizessék ki (ebből) a károsultat, ami megmarad a számüzetés után, a fejedelmet illeti. Ugyanígy (kell eljárni), ha valaki a (gazdasági) udvaron gyújtogat.

80. Ha valaki rossz szándékuan lovat vagy marhát pusztít el, 12 grivna bírságot fizessen, és a tulajdonos veszteségét is (térítse meg).

A szolgaságról

102. Az örökös szolgaságba jutásnak három formája (szokott lenni), ha megvesznek valakit, akár egy fél grivnán is, ha erre tanúk vannak, és ha a szolga jelenlétében az eladónak legalább egy nogatát lefizetnek.

103. A szolgaságba jutás másik formája, ha (előzetesen kötött) szerződés nélkül szolgálót vesz valaki feleségül, de ha a szerződésnek megfelelően veszi el, akkor ahogy megegyeztek, úgy is marad a dolog.

---

[24] Szvjatopolk Izjaszlavics 1093-1113-ig kijevi fejedelem.

[25] Oleg Szvjatoszlavics csernyigovi fejedelem 1116 augusztusában halt meg, embere csak ezután vehetett részt egyenjogúan a tanácskozáson. A rendelkezés tehát legkorábban 1116-ban jött létre.

104. A szolgaságba jutás harmadik formája, ha valaki tyiunságot vállal, vagy ha a kulcsári tisztet[26] látja el, anélkül, hogy erre előzetes megállapodást kötött volna...

108. Ha valaki egy városban felkutatta szolgáját, és erről (a szökött szolgáról) városi előljáró nem tudott, akkor közölni kell ezt az előjáróval, és a törvényszék emberével (a szolgát) meg kell kötöztetni. Ezért (fizessen neki) 10 kunát, de az elfogásért járó díjat nem kell megfizetni...

109. Ha valaki tudtán kívül idegen szolgával találkozik, szóba áll vele, magánál tartja, és az továbbmegy tőle, akkor esküdjön meg: nem tudta, hogy az szolga volt, és akkor nem kell fizetnie.

110. Ha a szolga csalárd módon pénzhez jutott, és az (aki a pénzt adta) nem tudván (hogy szolga) adta (a pénzt), akkor gazdája vagy kiváltja, vagy elveszti szolgáját; de ha (aki a pénzt adta) tudta, kinek ad (pénzt), ő veszti el a pénzét.

111. Ha kereskedni küldik a szolgát, és az ott adósságot csinál, akkor a gazda váltsa ki, és ne mondjon le róla...

115. Ha a szolga meglopott valakit, a gazdája váltsa meg, vagy pedig adja ki (azokkal együtt), akikkel lopott, feleségét, gyermekeit nem kell kiadni, ha azonban (ők) együtt követték el a lopást és rejtették el (a lopott dolgot), akkor a gazda mindnyájukat adja ki, ha vele (a szolgával) együtt szabadok is részt vettek a lopásban, azok fizessenek bírságot a fejedelemnek.

Olvasókönyv. I. 25-30. o.

214. Az Elba menti szlávok

Részletek Helmold bosaui pap 1172 táján írt Chronica slavorum (A szlávok krónikája) című munkájából, amely az Oroszlán Henrik (1139-1181) szász és bajor herceg vezetése alatt folyó német előrenyomulást mutatja be, s közben sok hasznos adalékot nyújt az itteni szlávok életéről.

[26] A tyiunok és kulcsárok általában a fejedelem rabszolgái közül kerültek ki.

a) A szláv eke

I. ... 87. És megparancsolta a herceg[1] a szlávoknak, akik továbbra is ott maradtak a vagrok (Wagiri), Elba mellékiek (Polabi), obotritok (Obotriti) és kicinek (Kicini) földjén, hogy a püspöknek annyi adót fizessenek, mint amennyit a lengyelek (Polani) és a pomeránok fizetnek, vagyis minden hold föld után három mérő búzát és tizenkét pénzt. A mérőt a szlávok nyelvén "curitce"-nek (korec) mondják. A szlávok ekéjébe két ökröt és ugyanannyi lovat fognak.

b) A pogány szlávok áldozati szertartásai

I. 52. ... A szent ligeteken és családi szentélyeken kívül, amelyekkel tele vannak a földek és a falvak, legfőbb isteneik a következők: Prove (Perun?), az aldenburgi (stargradi) földek istene, Siwa (Zsiva), az Elba-mellékiek istene, és Radigast, az obotritok istene. Ezeknek papok és áldozati ajándékok vannak szentelve, és tiszteletük mindenféle szertartással van egybekötve. A pap az isteneknek szentelt ünnepeket sorsvetés alapján jelöli ki. Ilyenkor összegyűlnek a férfiak és nők gyermekeikkel együtt, és ökör- vagy juháldozatokat mutatnak be, de akárhányszor keresztény embereket is áldoznak, és azt hánytorgatják, hogy isteneik gyönyörűségüket találják ezek vérében. Az áldozat leölése után a pap belekóstol a vérbe, hogy fogékonyabb legyen a jóslatok megértésére. Mert sokan úgy gondolják, hogy a démonokat vérrel könnyebben elő lehet hívni. A hagyományos áldozatok bemutatása után a nép lakmározásnak lát, megkezdődik a szórakozás. Van a szlávoknak egy furcsa, fonák szokásuk: lakomáik és ivásaik alkalmával körülhordoznak egy csészét, és efölött nem áldó, hanem átkozódó szavakat ejtenek, ki, miközben isteneiket – ti. a jóság és a rosszaság istenét – szólítják, mert hitük szerint a jósorsot a jó, a balsorsot a rossz istenség irányítja. Ezért is hívják nyelvükön a rossz istent Diabolusnak vagy Zcernebochnak (Csernebog), tehát "fekete istennek". De azért a szlávok sok mindenféle istene közül Zvantevith (Szvjatovit), a rugianusok országának istene a leghatalmasabb, mert ez mutatja meg legbiztosabban a jövendőt. Rá való tekintettel a többieket csak mintegy félisteneknek tartják.

[1] Oroszlán Henrik.

c) A vallási központok politikai jelentősége

I. 21. Ezekben a napokban nagy mozgolódás támadt a szlávok keleti tartományában, ahol testvérháború osztotta meg az embereket. Mert azok, akik liuticsoknak (Lutitii), vagy vilceknek (Wilzi) nevezik magukat, négy törzsből tevődnek össze: ezek közül a kicinek (Kicini) és a panis mentiek (Circipani) köztudomásulag a Panistól (Peene) északra, a riadurok (Riaduri) és tholenzek (Tholenzi) a folyótól délre laknak. Most ezek között hatalmas viszály tört ki azon, hogy melyikük a legvitézebb és a leghatalmasabb. A riadurok és a tholenzek azért követelték maguknak az uralmat, mert az ő igen régi városukban van az a nagyhírű szentély, amelyben Radigast szobrát mutogatják, és azért tartottak igényt az előkelőség megkülönböztető díszére, mert minden szláv nép hozzájuk járult jóslatkérdés és az évenkénti áldozatok bemutatása végett. Viszont a panis mentiek és a kicinek nem voltak hajlandók nekik szolgálni, hanem elhatározták, hogy fegyverrel védik meg szabadságukat.

d) A papok jelentősége

II. 12. (Zvantevith) papjához képest a (rugianusok) királyának kisebb a becsülete. Mert a főpap adja meg a jóshely nevében a válaszokat és ő magyarázza meg a sorsvetés eredményét, tehát ő a sorsvetés utasításától, a király és a nép pedig az ő utasításaitól függ.

e) A szlávok vendégszeretete

I. 82. Az istentisztelet[2] befejeztével Pribizlaus kért bennünket, hogy térjünk be egy távolabbeső városban levő házába. Nagy szívélyességgel fogadott és nagyszerű lakomát rendezett tiszteletünkre. Az elénk tett asztalon húsz fogás étel tornyosodott. Itt volt alkalmam közvetlenül tapasztalni azt, amit eddig csak mendemondából hallottam, – hogy nincs még egy nép, amelyik nagyobb tisztességnek tartaná a vendéglátást, mint a szlávok. A vendégek meghívásában valamennyien annyira készségesek, hogy még csak meg sem kell kérni senkit, önként adnak szállást. Mindazt, amit földmüveléssel, halászattal és vadászattal megkeresnek, a bőkezű

[2] Az Aldenburgban 1156. január 6-án tartott ünnepi mise.

vendéglátásra fordítják, és annál derekabb embernek tartanak valakit, minél jobban szórja a pénzét.

Chrestomathia, I. 43-45. o.

215. Ochridai Theophylos a bolgárok helyzetéről

A XI. sz. második felében és a XII. sz. elején élt bizánci főpap 1091-1109 közt ochridai érsek volt. Fennmaradt 127 levele fontos forrás a bolgárok helyzetéről a bizánci uralom alatt. Részletet közlünk a szevasztokrator fiához írt leveléből.

Az ochridai[1] körzet, panszevasztosz, a mi pártfogónk, hamarább eltűnik Bulgáriából, mint ahogy az ember elvárhatná, hacsak mindenható kezed nem gondoskodik róla. Mert ez a (vidék) csekély kiterjedésű, teljesen szegény, kevés olajat állít elő, és a legszánalmasabb minden egyéb vidék közül. Egyébként kegyelmes és gondviselő hatalmad könyörüljön meg a gyalogság toborzásának kérdésében és mérséklődjék. Hiszen innen a gyalogsághoz szedett emberek hogyan is ne tennék nagyon is nyilvánvalóvá az egész körzet megfogyatkozását? És az itt maradottak is, hogyan is ne gyülölnék meg a szeretett hazai földet, mint ellenségeset és tönkretevőt, amelyet csak leköpni lehet, és hogyan is ne kedvelnék meg az idegen föld ölelését? Nemcsak én magam könyörgök. Két más kérelmezőt is hozok magammal – magát a jogot, amely azon alapszik, hogy a thema kicsi, és fekvését, mert a körzet a nagyuton van és minden utazó menhelyéül szolgál. Megérdemli, hogy kegyelmet kapjon uramtól, ha nem is önmagáért, legalább, hogy az arra utazókat megmenthesse. Elég embert szedtek össze a gyalogság számára, hogy teljesen tönkremenjünk, bárcsak az én uram hatalmas segítségével, aki azért jött, hogy minket megmentsen, ne növeljék az újoncok számát.

Hrisztomatija po isztorija na Balgarija. I. Ot najsztari vremena do szredata na XVIII vek. Szaszt. Alekszandar K. Burmov, Petar Hr. Petrov, Szofija, 1964. p. 232.

[1] A mai Ohrid Macedóniában.

216. Szerbia a XII. században

Guillaume tyrusi érsek (1130-1184), a keresztes hadjáratok egyik történetirója Historia rerum transmarinarum (A tengerentuli dolgok története) című munkájából.

Ebben az évben (1168) Manuel császár Szerbiában tartózkodott. Ez Magyarország, Dalmácia és Illyria közt elterülő hegyes, erdős, és nehezen hozzáférhető ország... A szerbek felkeltek, bízván a hozzájuk vezető szűk utakban és az országút megközelíthetetlenségében. Egyébiránt az egész nép műveletlen, tudatlan, erdőkben és hegyekben él; a földművelést nem ismeri, a nagyban űzött baromtenyésztés legfőbb gazdasága. Tej, sajt, vaj, hús, méz és viasz bővében vannak. A szerbek fő embereiket zsupánoknak nevezik, és a görög császárnak vannak alárendelve. Hegyeikből és erdeikből gyakran előtörnek, és az egész környéket elpusztítják, mivel igen harciasak. A császár éppen azért, mert szomszédaikat nem hagyták békében, vonult ellenük nagy bátorsággal és nagyszámú sereget vitt magával.

Chrestomathia. II. 178. o.

217. II. Frigyes kiváltságlevele az egyházfejedelmek számára (1220. április 26.)

Miközben a császár Itáliában centralizált hatalmának kiépítésén fáradozott, birodalma másik felében Németországban számos engedményt tett mind a világi, mind az egyházi fejedelmeknek. Uralkodása alatt szilárdult meg a feudális széttagoltság német területen. Hogy elérje fiának, Henriknek német királlyá választását, a frankfurti gyűlésen elhalmozta kedvezésekkel az egyházfejedelmeket.

Méltó figyelemmel megfontolván azt, hogy kedvelt híveink, a mi egyházi fejedelmeink mindeddig milyen hathatósan és híven állottak mellettünk, a birodalom élére segítve bennünket, s amikor már odajutottunk, birodalmunk megszilárdításában is, végül pedig Henriket, a mi fiunkat jóakarattal s egyetértéssel királyukká és urukká választva; ezért úgy véltük, hogy őket, akik bennünket segítettek, nekünk is mindenkor segítenünk kell, s akik által erősekké lettünk, őket egyházaikkal (egyházmegyéikkel) együtt nekünk is mindenkor meg kell erősítenünk a mi védelmünkkel minden bajjal szemben. Tehát, mivel az ő sérelmükre bizonyos szokások, vagy hogy helyesebben mondjuk, a birodalom hosszan tartó zűrzavaraiban

– melyek most Isten kegyelméből lecsillapodtak, és nyugalomban is fognak maradni – visszaélések burjánoztak el az új vámok és az új pénzérmék körül, mely utóbbiak a rajtuk levő képek hasonlósága miatt egymás értékét kölcsönösen rontani szokták, az ügyvivők egymás közötti pereskedései és a számtalan egyéb baj közepette e visszaélések ellen néhány határozatot hoztunk, éspedig:

1. Először is megigérjük, hogy az elhunyt egyházfejedelmek hagyatékát a jövőben nem foglalják le a királyi kincstárnokok... hanem legyenek azok utódáé akkor, ha az elöd végrendelkezés nélkül halt meg; ha azonban végrendelkezett, akkor végrendeletét érvényesnek tartjuk.

2. Hasonlóképpen: a jövőben az ő területükön vagy joghatóságuk területén nem rendelünk el megkérdezésük nélkül, vagy akaratuk ellenére új vámokat, sem új pénzérméket nem veretünk, hanem épségben és szilárdan megtartjuk és meg is óvjuk régi vámszedési jogaikat s egyházmegyéiknek engedélyezett pénzverési jogukat.

3. Hasonlóképpen: azokat az embereiket, akik hozzájuk tartoznak a szolgálat bármiféle fajtája által, bármilyen okkal hagynák is el e szolgálatukat, nem fogjuk befogadni városainkba, nehogy nekik ezzel jogsérelmet okozzunk.

4. Hasonlóképpen: elhatároztuk, hogy senki se károsítsa meg egyik egyházat sem javaiban akkor, amikor ugyanazon javakban az ügyvivői teendőket látjuk el...

5. Hasonlóképpen: ha valaki közülük vazallusát (hűbéresét) – ki esetleg megbántotta őt – a hűbér jogán perbe hívja, s a hűbért (hűbérbirtokot) ez úton megnyeri, e hűbért mi meg fogjuk védeni az ő használatára. – Ha bármilyen módon, avagy a hűbér birtokosának halála folytán megüresedett hűbérbirtok jut az egyházfejedelem birtokába, azt sem önhatalmulag, még kevésbé erőszakkal soha meg nem támadjuk...; hanem azon leszünk, hogy hatékonyan megvédelmezzük őt annak használatában.

6. Hasonlóképpen: az egyházfejedelmek által kiközösítetteket – így kívánja meg ezt az igazságosság is – el fogjuk kerülni..., s mindaddig nem szolgáltatunk számukra igazságot, amíg feloldozást nem nyernek.

7. És minthogy az anyagból készült kard a lelki kar megsegítésére rendeltetett, azoknak a kiközösítetteknek kiközösítését, kik ebben az állapotukban két hetet meghaladó ideig megmaradnak..., ha erről tudomást szerzünk, kövesse az általunk kimondandó száműzetési és birtokfosztási ítéletünk is...

8. Szilárdan megígérjük, hogy így és minden egyéb módon is ti. igazságos ítélkezésünkkel is az egyházfejedelmek javára leszünk, és így járunk majd előttük; ők viszont hitük letételével (esküvel) megígérik, hogy

minden olyan emberrel szemben, aki az ilyen, nekik szolgáltatott igazságnak erőszakkal ellene szegülne, teljes erejükkel segítségünkre lesznek.

9. Hasonlóképpen elhatároztuk, hogy egyházi birtokon senki se építhessen semmiféle épületet, ti. se várat, se várost, sem azon a címen, hogy ő az egyházi javak ügyvivője, sem pedig más ürüggyel. Ha pedig épültek volna ilyenek azok akarata ellenére, akiké a birtok, királyi hatalommal kell valamennyit lerombolni.

10. Hasonlóképpen megtiltjuk azt, hogy tisztségviselőink bármelyike is az egyházfejedelmek városaiban bármiféle joghatóságot tulajdonítson magának akár a vámügyekben, akár a pénzérmék ügyében, akár bármiféle más, hivatalos dologban.

M. G. H. Constitutiones. II. p. 89.

218. A Mainzi Konstitúciókból

1235-ben a mainzi birodalmi gyűlésen II. Frigyes kísérletet tett a németországi intézmények megreformálására; de óvakodott a fejedelmek és az egyház kiváltságainak csorbításától.

Második Frigyes, az isteni kegyelem kedvezése folytán a rómaiak mindenkor dicső császára, Jeruzsálem és Szicília királya.

Az isteni gondviselés jóváhagyásával elnyervén a császári méltóság trónját, alattvalóink kormányzásában gondoskodtunk arról, hogy szándékainkat a béke és az igazságosság kettős köteléke erősítse meg, hogy ezáltal öregbíthessük hírnevünk dicsőségét, és alattvalóink jólétét fokozhassuk. Hiszen különösképpen az erősíti meg az uralkodó tekintélyét, ha a béke megőrzésében s az igazság szolgáltatásában annyira rettegnek tőle a gonoszok, amennyire szeretik őt az igaz emberek. Minthogy pedig a reánk bizott ország kormányzásában az a legfőbb gond sürget bennünket, hogy a mi uralkodásunk szerencsés körülményei között, a hatalmunk alatt álló népek körében a béke és az igazság rendje virágozzék..., kedvelt egyházi és világi fejedelmeink tanácsa folytán, a Mainzban ünnepélyesen megtartott gyűlésünkben bizonyos konstitucionákat hírdettünk ki, ugyanazon fejedelmek, igen sok nemes és birodalmunkbeli más hiveink jelenlétében. E konstitucionákat közhitelü oklevélbe foglalva, megparancsoltuk, hogy azokat sértetlenül őrizze meg mindenki, együttesen és egyenként, s megszabtuk azt a büntetést is, ami a szent konstitúciók megszegőire vár úgy, ahogyan azt megsértett felségünk tekintélye s a bűn elkövetőjének könnyelműsége egyaránt megköveteli.

1. Elhatároztuk..., szilárdan és nyomatékosan megparancsoljuk, hogy a városokban, mezővárosokban, falvakban s a mi szent birodalmunk valamennyi helységében igazságtalanul senki ne merészeljen szembe szegülni a püspökök, illetve a főesperesek egyházi joghatóságával, hanem az egyházi ügyekben kiadott rendelkezéseiket, törvényes itéleteiket mindenki tartsa tiszteletben...

3. Gyakran megesik, hogy a fegyvernyugvás előírásainak kötelmeivel különösen a katonaemberek közt támadt viszályokat le lehet csendesíteni... Ezért szilárdan és szigorúan megparancsoljuk, hogy ha az, aki a fegyvernyugvás megsértését elszenvedte, két szabad, tanácsbeli emberrel együtt, saját illetékes bírája előtt a fegyvernyugvás megsértéséről eskü alatt vallomást tesz, a sértő felet törvényen kívül kell helyezni... Ha pedig a fegyvernyugvást valakinek az erőszakos halála által sértik meg, s a megölt ember vérrokona teszi le a bizonyító esküt..., az elmarasztalt sértő fél legyen mindörökre becstelen (erenlos) és jogfosztott (rehtlos).

4. Úgy határoztunk..., hogy a mi fejedelmeink s mindazok, akik tőlünk kapják közvetlenül ítélőbírói joghatóságukat, az eléjük tárgyalásra kerülő ügyeket országuk bölcs szokásjoga szerint zárják le ítéletükkel; s ők is ugyanezt parancsolják meg azoknak a bíráknak, akik alárendeltjeik, s kik bírói joghatóságukat tőlük kapták... Ha akadna valaki, aki nem így cselekednék, azt törvényes szigorral meg fogjuk büntetni.

5. E hatóságokra van bízva a törvénykezés is, és senki se legyen saját sérelmének bosszulója, mert ahol a törvénykezés tekintélye megszűnik, ott felemeli fejét az önkény szabad tombolása. Úgy akarjuk tehát, hogy senki se legyen saját sérelmének megtorlója, bármiben szenvedett is kárt vagy jogsérelmet, hanem panaszát vigye az abban illetékes bíró elé, s a törvényes út betartásával vigye azt végig a perdöntő ítéletig; csak az az egyetlen eset a kivétel, ha saját testi épsége vagy javainak oltalmazása hirtelen azt követeli meg, hogy az erőszakot erőszakkal verje vissza, amit köznyelven – kényszerű önvédelemnek (nothwere) nevezünk.

6. Ha pedig valaki úgy, amint arról előbb szóltunk, bíró előtt indít eljárást peres ügyében, de ott nem kapott igazságot, s a szükség arra kényszeríti, hogy óvást jelentsen be ellenfelével szemben, amit köznyelven – ellentmondásnak – (widersage) neveznek, akkor azt még aznap tegye meg, s attól kezdve a negyedik napig, azaz három egész napon át az is, aki az óvást bejelentette, s az is, akivel szemben ezt megtette, őrizze meg kölcsönösen a teljes békét, mégpedig személyre is, vagyonra is kiterjedően.

7. ... úgy döntöttünk, hogy minden szárazföldi és vizi vámszedőhely, amelyet bárki, bárhol a mi boldog emlékezetű apánk, Henrik császár halála után állított fel, teljes egészében szűnjön meg; csak azokét nem kell

megszűntetni, akik a császár színe előtt bebizonyítják, hogy vámszedőhelyüket jogosan, törvényes alapon bírják. Hasonlóképpen megparancsoljuk, hogy minden vámemelés szűnjön meg, teljességgel semmis legyen, és az eredeti, alapításkori állapot maradjon érvényben. Ha pedig valaki megsértené ezt az intézkedésünket, avagy a jogos és törvényes vámnál többet csikarna ki vagy bitorolna, avagy ha jogtalan helyen követelne vámot... éppen úgy bűnhődjék nyilvánosan, mintha zsivány vagy útonálló lenne. Mind a szárazföldi, mind a vizi vámok szedőit megfelelő módon kötelezni kell arra, hogy tartsák karban a hidakat és az utakat, s a legjobb tudásukhoz mérten gondoskodjanak az átutazók, illetve átkelők békéjéről, biztonságáról, nyugodt átvonulásukról, hiszen tőlük kapják a vámot; és saját körzetük területén mindebből semmit el ne mulasszanak.

11. Kemény paranccsal úgy határoztunk, hogy a boldog emlékezetű Henrik császár, a mi apánk halála óta vert minden pénzérme érvénytelen legyen teljességgel, bárhol is vezette azt be bárki; kivéve azokat, akik előttünk bebizonyítják, hogy pénzverési joguk törvényes, s a császártól származik. Aki pedig törvénytelenül forgalomban tartana pénzérméket, azt úgy kell megbüntetni, mintha pénzhamisító lenne. A régi veretű pénzérméket pedig a kellő módon, törvényesen és magától értetődően meg kell tartani a forgalomban. A pénzérmék körüli minden csalást és fondorlatot a legszigorúbban eltiltva, mindezen felül elhatároztuk még azt is, hogy pénzhamisítókként kell mindazokat is megbüntetni, akik idegen veretű pénzt használnak, vagy idegen pénzérme veréséhez való formát tartanak birtokukban.

12. Szigorúan megtiltjuk, hogy bárki pénzért zsoldost toborozzon, hacsak a birodalomtól (a birodalmi gyűléstől) hűbérúri jogán nem kapott e toborzásra jogot.

13. Megparancsoljuk, hogy a "phalburgar"[1]-ok intézményét mind a mi városainkban, mind másokéiban teljességgel szűntessék meg, s őket e tisztüktől mozdítsák el. A "muntmann"[2]-ok is teljességgel szűnjenek meg mindenütt.

14. Senki se merészeljen a területileg illetékes bíró ítélete nélkül másvalakin zálogot venni; ha mégis akadna olyan, aki megtenné ezt, úgy kell megbüntetni, mintha rabló lenne...

23. Hasonlóképpen úgy határoztunk, hogy mindaz, aki egy éven és egy napon át megmarad a császár által proskribáltak jegyzékében... ítéletünk által nyilvánittassék "erenlos"-nak és "rehtlos"-nak...

---

[1] Phalburgar – olyan városon kívül lakó személy, aki teljes polgárjoggal bírt, s rendszerint ellenszolgáltatásképpen e városnak katonai szolgálattal tartozott.

[2] Muntmann olyan szabad, aki magát a király, egy hatalmas úr vagy egyházi testület, – később gazdag városok – oltalmába helyezte (cliens, mundialis stb.).

25. Szigorúan megtiltjuk, hogy bárki menedéket adjon a proskribáltaknak, vagy éppen tudatosan vendégül is lássa őket; ha valaki mégis így cselekedne..., ugyanaz legyen a büntetése, mint a proskribáltaké... Ha a proskribáltakat bárhol tilalom alá helyeznék vagy megtámadnák őket, senki se vegye védelmébe egyikük sem; ha pedig valaki tudatosan védelmébe venné az ilyen személyt... vele, illetve az övével azonos legyen a bűne, és proskribáltként ítélkezzenek felette.

26. Egyetlen város, egyetlen mezőváros se fogadja be tudatosan a proskribáltat; senki se védje meg, ha valami baj éri; semmit se adjanak neki szivességből; senki se társuljon vele sem vételi, sem eladási ügyletben, ellenben: mindenki kerülje el őt...

28. A birodalom kormányzása s a különböző területek és tartományok ügyei lekötik a mi gondoskodásunkat, és mivel gyakorta fordul elő az, hogy ezeket az ügyeket személyes szorgoskodásunkkal kellene megoldani, úgy akarjuk, hogy a pereskedők olyan ügyeit, melyek feletti bíráskodást saját személyünkben nem vezethetjük, kipróbált hűségű, tisztes hírnevű legfőbb bíró zárja le helyettünk. Úgy rendelkezünk tehát, hogy királyi kúriánknak legyen ítélőbírája... Ő... vezesse a törvénykezést... igazságot szolgáltatva minden pereskedőnek, kivéve a fejedelmek és más főrangú személyek olyan pereit, amelyek személyüket, jogaikat, becsületüket, hűbérbirtokaikat, tulajdonukat és örökségeiket illetik; továbbá: igen fontos tárgyú perek tárgyalását is és az ezekben való ítélkezést is saját felségünknek tartjuk fenn.

A birodalom általános békéjének érdekében adtuk ki, és tettük közhírré ezeket a konstitucióka t... Az Úr megtestesülésének 1235. esztendeje augusztus havában, a nyolcadik indikcióban, amikor második Frigyes úr uralkodott, és Isten kegyelméből ő volt a rómaiak mindenkor dicsőséges, legyőzhetetlen császára, Jeruzsálem[3] és Szicília királya, szerencsés uralkodásának tizenötödik, jeruzsálemi királyságának tizedik, szicíliai királyságának harminchetedik esztendejében. Amen.

M. G. H. Constitutiones, II. p. 241.

[3] A Jeruzsálem királya címet 1227-től Izabellával, Jean de Brienne jeruzsálemi király leányával kötött házassága óta használta.

219. Részlet a Szász Tükör-ből

A német jogszabály első teljes lejegyzése nem a császár, nem is a fejedelmek ösztönzésére jött létre, hanem mint magánmunka. 1215 és 1235 között jegyezte fel Eike von Repgau a "Szász Tükör"-ben a szász (tulajdonképpen az ostfáliai) szokásjogot. Verses előszavában így indokolja meg a címet:

"E könyvet a Szászok Tükrének nevezik,
Mert benne a szászok joga ismertetik,
Oly módon, amint a tükörben a dámák
Tiszta arcocskájuk nézegetni szokták."

Idővel a Szászok Tükre birodalmi jog érvényére emelkedett, jóllehet a pápa (XI. Gergely) 1374-i bullájával egyes cikkelyeket, mint eretnekeket elvetett.

A Szászok Tükre mellett a Svábok Tükre (1275 körül) érte el a legnagyobb tekintélyt, ennek valószínűleg egyházi szerzőjét nem lehet pontosan megállapítani.

I. 1.[1] Két kardot hagyott Isten a földön a kereszténység megoltalmazására: a pápának az egyházit, a császárnak a világit. A pápa arra is van rendelve, hogy meghatározott időben fehér lovon lovagoljon. És a császárnak kell a kengyelt tartani, hogy a nyereg el ne csússzon. Ez azt jelenti, hogy a császár a világi jog utján kényszerítsen a pápának járó engedelmességre, ha az olyan ellenállásra talál, melyet az egyházi jog által nem tud leküzdeni. Így kell az egyházi hatalomnak is a világi bíróságnak segítséget adni, ha arra szükség van...

I. 35. Mindenfajta kincs, mely a föld mélyében fekszik, mélyebben az eke járásánál, a királyi hatalomé...

I. 38. Akiket a birodalom egy évi és egy napi időre[2] kiközösített, azokat mind úgy ítélik meg, mint jogtalanokat és felosztják saját- és hűbérbirtokukat, a hűbért az uraknak mint megüresedettet, a sajátjukat a királyi hatalomnak.

I. 39. Akik jogukat tolvajlás vagy rablás miatt elvesztették, esküjük alapján – ha ismét lopás vagy rablás vádja alá kerültek – nem nyilváníttathatnak ártatlannak. Csak három választásuk van: ártatlan voltuk bizonyí-

---

[1] A következő szövegben a római számok a könyvekre, az arab számok a cikkelyekre utalnak. Az eredeti szövegben ezeket szavakkal jelölték.

[2] Szász jog szerint egy év és egy nap egyévi és még hat heti és három napi időtartamot jelent.

tására tüzes vasat vinni, vagy pedig könyökig forróvizes üstbe nyúlni, vagy viadalban védeni magukat...[3]

I. 42. Napjai előtt (nagykorúságáig) és évei után (élemedett kora után) lehet az embernek gyámja, ha szüksége van rá, de nélkülözheti is, ha akarja... A férfi 21 éves korában jut napjaihoz, és 60. életévén felül van napjain túl.

II. 13. A tolvajt fel kell akasztani. Ám ha egy faluban nappal lopás történik 2 schillingnél kisebb értékben, az illetőt a parasztok előljárója[4] ugyanazon a napon ítélje el bőrére és hajára[5] vagy engedje ezt 3 schillinggel megváltani. De az illető becstelen és jogvesztett marad... Ugyanígy kell ítélni hamis mérték, hamis súly és hamis élelem adásvétel esetében, ha valakit rajtakapnak. Minden gyilkost és azokat, akik az ekét vagy a malmot[6] a templomot vagy a temetőt kirabolják és a gyujtogatókat mind kerékbe kell törni. Akik valakit megvernek vagy elfognak, vagy kirabolnak vagy megégetnek – a gyújtogatást kivéve – és akik békebontók és házasságtörésen kaptak rajta, azokat le kell fejezni. Aki tolvajt fogad be vagy rablást eltitkol, vagy ilyenek elkövetőit segíti, támogatja, még ha felülkerekedik is mindezen, úgy kell azt elítélni, mint amazokat. Aki keresztény létére hitetlen vagy varázslást vagy méregkeverést folytat és ez rábizonyul, azt máglyán kell elégetni...

II. 66. Mindennap és minden időben békessége legyen papnak, egyházi embernek, lánynak, asszonynak testükben, javaikban egyaránt. Templom, temető és minden falu a maga árkain és sövényein belül, eke és malom és királyi utak vízben és mezőkön: mindnek és mindazoknak, akik ezekbe jönnek, állandóan békességük legyen...

III. 45. Fejedelem, báró és esküdtnek választható ember[7] mind egyformának számít bírság[8] és vérdíj[9] dolgában. Értük a bírság 80 schilling, a vérdíj 18 font.[10] Minden asszonynak feleannyi bírság és vérdíj

---

[3] Ordal, istenítélet.

[4] A "Bauermeister" egy-egy paraszti együttes elöljárója; ha bíró nincsen, ő ítél a faluban.

[5] Azaz: a tolvajt megverték és fejéből egy kerek fára csavarva kitépték a haját, mely a szászoknál a szabad ember dísze volt.

[6] Akik az ekétől a fogatot vagy a malomból a gabonát elvitték.

[7] Akik alkalmasak voltak az esküdt tisztségének betöltésére: a Szász Tükör szerint kisebb, csekély birtokkal rendelkező nemes urak.

[8] Megsebesítéskor.

[9] Megölés esetében. A "Wergeld", "Manngeld", az egy férfi megöléséért járó bírság, vérdíj.

[10] 1 pfundtban 20 schilling volt, 1 schilling 12 pfennig.

jár, mint a férjének. Más szabad embernek is, annak, akit ottlakónak hívnak, s odajön és vendégképp az országban jár, s ott tulajdona nincsen, 15 schilling bírságot adnak és 10 font a vérdíjuk...

Két gyapjúkesztyű és egy trágyavilla a napszámosnak járó bírság. Lantosoknak s mindazoknak, kik önmagukat mondhatják sajátjuknak, bírságképp egy ember árnyékát fizetik.[11] Nem jár vérdíj egy jogvesztett személynek sem. Aki azonban ezek közül valakit megsebesít vagy megöl, vagy vele verekszik és velük kapcsolatban a békét megszegi, afölött a béke joga szerint kell ítélkezni...

III. 52. A németeknek a jog szerint kell a királyt választaniuk. Ha őt aztán felszentelték a püspökök, akik erre vannak hivatva, és az aacheni királyi széket elfoglalja, akkor királyi hatalmat és király nevet nyer. Ha a pápa fölszenteli őt, birodalmi hatalmat és császár nevet nyer.

K.A. Eckhardt, Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum...8. Hannover - Lipcse, 1933.

220. Az 1356. évi Aranybulla

Az aranybullát IV. Károly adta ki. A bulla a császárválasztásról, a választófejedelmek jogairól, a fejedelmek öröklési rendjéről, a bányákról és pénzügyekről tartalmaz rendelkezéseket. 4 példányban maradt fenn, ezek közül a mainzi, a heidelbergi, a majna-frankfurti aranypecséttel, a nürnbergi pedig a nagy császári viaszpecséttel.

Az 1-23. törvénycikkeket 1356. január 9-én hirdették ki a nürnbergi birodalmi gyűlésben, a 24. cikkelytől végig 1356. december 24-én Metzben.

A szent és oszthatatlan Háromság nevében. Amen.

Károly, Isten kedvező kegyelméből a rómaiak mindenkor felséges császára, Csehország királya, örök emlékezetül.

Minden önmagában megoszlott ország elpusztul, mert fejedelmei rablók társaivá lettek... Minthogy császári méltóságunkból folyó kötelességünk, hogy a választófejedelmek közt felmerülő egyenetlenkedéseknek és vetélkedéseknek – mint Csehország királyát, magunkat is a választók közé számítva – mind császári, mind választófejedelmi minőségünkben elejét vegyük, a választók közti egyetértés táplálására, az említett viszálykodás és az abból származó különböző veszélyek megelőzésére Nürnberg-

[11] Azaz semmit.

ben tartott ünnepélyes gyűlésünkön, az összes egyházi és világi választófejedelmek társaságában, más hercegek, grófok, bárók, a nemesség és városok előkelőinek, nagy sokaságától körülvéve, a császári fenség trónján ülve, birodalmi jelvényekkel és koronával felékesítve, érett megfontolás után a császári hatalom teljességéből az alábbi törvényeket hoztuk, kihírdettük és megtartandónak rendeltük az Ur 1356-ik évében, január 10-én, a kilencedik indictióban, királyságunk tizedik, császárságunk első évében...

Megállapítjuk és elrendeljük, hogy a mainzi érsek... mikor a császár vagy a rómaiak királyának halálhíre a mainzi egyházmegyében bizonyossá válik, a halálhír vételétől számított egy hónapon belül ezt az összes választófejedelmeknek nyílt levélben adja tudtára; ha azonban az érsek ennek végrehajtásában és a hír közlésében hanyag volna, vagy késedelmesnek mutatkoznék, ugyanazon fejedelmek saját maguktól, minden további meghívás bevárása nélkül, három hónapon belül, mint e határozatban erről már intézkedtünk, a sokszor említett Frankfurt városában gyűljenek össze a rómaiak királyának választására, kiből egykor császár lesz. A választás szavazattöbbséggel történik. Az újonnan megválasztottnak azonnal meg kell erősítenie a választófejedelmek hűbéreit, privilégiumait, jogait és szabadságát. A választófejedelmek rang szerint a következő sorrendben ülnek:

(Itt következik az utasítás. Arra vonatkozóan, hogy milyen sorrendben üljenek a választófejedelmek a császár jelenlétében, és hogy milyen sorrendben történjék a szavazások leadása.)

... A birodalmi gyűlés alkalmával a császárnak vagy római királynak kézmosó vízzel a brandenburgi őrgróf szolgál, az első pohár italt a cseh király nyújtja, ki azonban kiváltságai értelmében ezt nem királyi koronával a fején cselekszi, hacsak erre magától nem hajlandó; a rajnai palotagróf az ételt szolgálja fel, míg Szászország fejedelme a marsalli tisztet tölti be, mint ahogyan ez régtől fogva szokásos.

Valahányszor a szent birodalomban, trónüresedés áll be, a méltóságos rajnai palotagróf, a szent birodalom főasztalnoka... a rajnai és sváb részeken, azaz a frank jog területén, fejedelemségének, a rajnai palotagrófságnak jogán a birodalom főmarsallját, a szász jog szerint élő helyeken ugyanezen joggal ruházzuk fel.

W. Altmann és E. Bernheim, Ausgewählte Urkunden zur Erläuterung der Verfassungsgeschichte Deutschlands im Mittelalter. Berlin, 1895. P. 47., 48., 51., 52., 56., 57. (Chrestomathia II. 116-117. o.)

221. A német lovagok megtelepedése a Baltikumban

Lett Henrik "Livonia krónikája" című latin nyelvű munkájából részlet. Henrik (kb. 1187-1259) 1225-1226 során írta a művet, már korábban (1208 óta) részt vett a balti német hódításokban, ezeknek szószólója.

Albert püspökségének második éve.

Püspöksége második évében (1200) Albert Konrád de Tremonia (Dortmundi) gróffal, Harbert de Yborchhal és sok zarándokkal együtt Livóniába ment 23 hajón. Miután behajózott a Dvina torkolatába és magát és övéit Istennek ajánlotta, Holm vára felé tartott, és tovább haladva, Ikeskolába készült menni, de amikor felfelé haladtak a folyón, megtámadták őket a livek, egyeseket megsebesítettek, Miklós papot és másokat pedig megöltek. A püspök ennek ellenére elérte Ikeskolát, ha nem is minden nehézség nélkül. Az első püspök ideje óta ott élő testvérek és mások örömmel fogadták őket. Az összegyülekezett livek tüstént három napra békét kötöttek a teutonokkal, de csak cselből: hogy ezalatt sereget gyűjtsenek. A béke megkötése után a püspök elindult a folyón lefelé Holmba, és a békében bízva hajón futárokat küldött Dinamündébe a püspöki trónért, öltözékért és egyéb szükséges holmikért. A küldöttek elvitték, amit akartak, és az állítólag teljes béke védelme alatt ugyanezen az úton visszatértek. Az úton, amikor Rumbulét elhagyták, a livek, megbontva a békét, kegyetlenül megtámadták őket; az egyik hajó visszafordult és megmenekült, a másikat azonban elfogták, és majdnem mindenkit megöltek, aki rajta volt. Azután Holmig nyomultak a livek, és megostromolták a püspököt embereivel együtt. Az ostromlottak igen nehéz helyzetben voltak, mert nem volt élelmiszerük sem a maguk számára, sem lovaik számára, de végül is felásták a földet és különböző helyeken sok elásott gabonát és egyéb élelmiszert találtak. Közben megjöttek a frizek, mindössze egy hajón, felégették a livek földjeit, és amennyire csak erejükből telt, kezdtek ártani egyiknek és másiknak egyaránt. A livek ennek láttára, minthogy nagyobb veszélytől féltek, megújították és megerősítették a békét, a püspökkel és a teutonokkal Riga városához mentek, ahol Asso és sokan mások a keresztség kegyelmében részesültek. A püspök azonban nem bízott a békében, hiszen a livek hitszegő módon már sokszor megsértették, ezért kezeseket követelt Annótól, Kaupótól és az ország nemzetségfőitől. Lakomára hívták őket, mind megjelentek, és bezárták őket egy házba. Mivel attól féltek, hogy a tengeren át Teutóniába viszik őket, fiaik közül mintegy harmincat átadtak a püspöknek, a legjobbakat, akiket csak találni lehetett a Dvina mentén és Toreidában. A püspök örömmel fogadta őket, azután az Úrra bízta az országot, és elhajózott Teutóniába.

Elutazása előtt a livek megmutatták neki a városnak való helyet, ame-

lyet Rigának[1] neveztek el, vagy a Riga tó nevéről, vagy a vizek bősége miatt, mert a helyet felülről és alulról víz mossa. Alulról abban az értelemben, hogy ott sok a víz és az öntözött legelő, vagy mert a bűnösök ott teljesen bűnbocsánatot nyernek, következésképpen felülről is megmosdanak, mert méltóak lesznek a mennyek országára; vagy Riga azt jelenti, hogy az új hit által öntözött, ahonnan a környékbeli népeket megöntözi a keresztség szent vize.

A püspök tisztában volt a livek gonoszságával és látta, hogy a zarándokok segítsége nélkül semmire sem megy ezekkel az emberekkel, ezért a Toreidából való Teodorich testvért Rómába küldte, hogy oklevelet hozzon keresztes hadjáratra.

Teodorich kifejtette Ince pápa őszentségének a rábízott ügyet, és a nevezett oklevelet kegyelmesen kiadták neki.

Ugyancsak az ő állhatatos kérésére a római főpap a legszigorúbban, kiközösítés terhe alatt megtiltotta mindenkinek, aki Semigalliában[2] jár kereskedés végett, hogy meglátogassa a helyi kikötőt.

Ezt az intézkedést később maguk a kereskedők is helyeselték; közösen elhatározták, hogy a kikötőt kiközösítés alatt levőnek tekintik, és a jövőben mindenkit, aki oda akar menni kereskedni, megfosztják vagyonától és életétől.

Amikor később, két évvel a város felépítése után, néhányan meg akarták szegni ezt az ígéretet, a kereskedők mind először erősen kérlelték őket, ne utazzanak Semigalliába. Azok azonban semmibe sem vették az apostoli parancsot, és nem törődve a kereskedők közös határozatával, hajón leereszkedtek a Dvinán. Ekkor mások, makacsságuk láttán, hajón odamentek, megtámadták őket, és miután kettőt közülük, mégpedig a révkalauzt és a kapitányt elfogták és kegyetlenül kivégezték, a többiek kénytelenek voltak visszatérni.

Hresztomatija po isztorii SZSZSZR. Sz drevnejsih vremen do konca XV. veka. Pod. red. M.N. Tihomirova. Moszkva, 1960. 461-463.

[1] Riga – alnémet nyelven patak, csatorna.

[2] Semigallia – Lettország középső területe, egy lett törzs, a semigallusok vagy zemgolok lakták.

222. A livóniai törvény

XIII. századi, alnémet nyelvjárásban írt törvénygyűjtemény

Alább következik a világi jog, amelyet a livóniai püspök úr és Isten lovagjai és a liv nemzetségfők rendeltek el, a paraszti jog, amely általában érvényben van Livóniában.

1. Először, akinek a szemét kiszúrják, annak (fizessenek) 20 márkát.
2. Lábát elvágták – 20 márka.
3. Karját levágták – 20 márka.
4. Nagyujját levágták – 5 márka.
5. Mutatóujját levágták – 5 márka.
6. Középső ujját levágták – 4 márka.
7. Gyűrűs ujját levágták – 3 márka.
8. Kisujját levágták – 3 márka.
9. Gyilkosságért – 40 márka.
10. Ha valaki lopással vádol egy másikat, a vádlott eskütétellel igazul meg, a vádló viszont köteles (a vádat) három feddhetetlen férfiú tanúbizonyságával igazolni.
11. Ha valaki késsel megsebesíti a másikat – 3 márka.
12. Ha valaki karddal megsebesíti a másikat – 1 márka.
13. Ha kenyérvágó késsel – 6 márka.
14. Ha kopjával – 3 márka.
15. Ha fejszével – 1 márka.
16. Ha valaki erőszakot követ el egy nőn, és a nő ezt három feddhetetlen férfiú tanubizonyságával igazolni tudja – akasszák fel.
17. Ha valaki ellopja az úr tizedjét – akasszák fel.
18. Ha valaki jobbágyföldet (?) kivág (?) – 9 márka.
19. Ha valaki idegen földet megkapál – 9 márka: Jól vigyázz: minden (nyomás) földért külön kell kártérítést adni.
20. Ha valaki a határjelző karót átülteti saját földjén – 6 márka.
21. Ha valaki elragadja más barmát zálogba vagy elragadja az istállóból – 9 márka.
22. Vagy az udvarról veszi el – 6 márka.
23. Ha egy férfi elhajtotta az állatot a földről, és megfogják, és elfogják (az állatot) – 3 márka.
24. Aki más barmát elragadja a földön – 1 márka.
25. (Aki) sebet (okoz) az arcon – 6 márka. Ennek a harmada az úr javára.
26. Kék folt az arcon, de nem a haj alatt – 3 márka.
27. Aki mást mintegy négy foggal megharap – minden fogat 4 márkával kell megváltani; ellenkező esetben kiverik őket.

28. Vér (seb) a ruha alatt – 3 márka.
29. Kék folt a ruha alatt – 1 márka.
30. Kék folt a fejen – 1 márka.
31. Aki szándékosan megöl valakit, azt törjék kerékbe.
32. A varázslót meg kell égetni.
33. Aki ő királyi felsége urunk előljárója parancsának nem engedelmeskedik, azt verjék meg vagy akasszák fel.[1)]
34. Aki megrágalmaz mást, és nem tudja bizonyítani, verjék meg.
35. Aki más mellett tanúskodik (sebesítés esetén), és nem tudja bebizonyítani – 1 márka, vagy legyen úgy, hogy jog szerint igazolta, mint kell.
36. Sebesítés vagy gyilkosság esetén adódó minden kárpótlásból egy harmad illeti meg az urakat, és két harmad a vádlót, mint érdekeltet.
37. Az erőszaktétel és elítélés (?) után járó kárpótlás az urakat illeti meg.
38. Aki szénát lop az uraktól, köteles az uraknak minden szekér után 3 márkát fizetni.
39. És ezen felül a szénát is meg kell fizetnie.
40. Aki úton 6 pfenninget elrabol mástól – akasszák fel.
41. Ha fürdőben és templomban – ugyanaz.
42. Ha egyszer már eldöntött ügy (újból) az urak elé kerül – 1 márka.
43. Aki alaptalanul panaszkodik – 1 márka.
44. Ha a béres szolga vagy béres szolgálóleány a határidő előtt elmegy vagy elszökik – elveszti bérét.

Hresztomatija po isztorii SZSZSZR... 478-480.

223. A tatárok elfoglalják Kijevet (1240)

Kijev elfoglalása csak egyik lépése volt a mongol hódításnak, amely a részfejedelemségekre széthullt Oroszországot több mint két évszázadra idegen uralom alá vetette. Részletet közlünk a Nyikon-féle évkönyvből.

Ugyanabban az esztendőben (1240) Batu kán a harcosok sokaságával Kijev alá érkezett, és bekerítette azt. A tatárok hatalmas erőkkel fogták körül a várost, nem lehetett se be, se kijutni. A városban nem lehetett egymás hangját hallani a (tatár) szekerek csikorgásától, a tevék bőgésétől, a sípok és kürtök hangzásától, a lovak nyerítésétől és az emberek

[1)] A király előljárójára vonatkozó rész valószínűleg későbbi svéd betoldás.

megszámlálhatatlan sokaságának kiáltozásától és jajveszékelésétől. Elözönlötték a tatárok az egész orosz földet. A kijeviek elfogtak egy tatárt, akit Taurulának neveztek, és az megnevezte mindazokat a nagyfejedelmeket, akik Batu kánnal együtt érkeztek, úgyszintén ő mondta el, hogy a tatárok megszámlálhatatlan erőkkel rendelkeznek. Kijev alá Batuval a következő fivérei, valamint nagy és erős hadvezérei érkeztek: Urgyuj, Bajdar, Birjuj, Kajdar, Becsar, Mengaj, Kailug, Kujuk; azonban ez visszatért, tudomást szerezvén Kán haláláról. Kán nem volt Batu nemzetségéből való, de ő volt Batu első és legnagyobb hadvezére. Megsiratta őt Batu kán azért, mert nagyon szerette. A többi hadvezérek és a nagy fejedelmek a következők voltak: Butar, Ajdar, Kilemet, Burandaj, Batir, aki a bolgár és a szuzdali földet hódította meg. Ezeken kívül a hadvezérek nagy sokasága kísérte Batu kánt. Batu kán a ljacki kapu környékén Kijev város falaihoz ostromgépeket állított azért, mert itt már bozótos terület következett. Az ostromgépek éjjel és nappal állandóan rontották a falakat. A kijeviek elkeseredetten harcoltak, sokan meghaltak, s patakokban folyt a vér. Ekkor Batu kán a következő üzenetet küldte Kijevbe a városlakóknak: "Ha megadjátok magatokat, megkegyelmezek nektek. Ha pedig továbbra is ellenálltok, akkor megszenvedtek érte, és kegyetlen halállal haltok meg." A lakosság nem hallgatta meg őt, hanem gonosznak mondta és átkozta Batu kánt. Ekkor Batu nagy haragra gyulladt, és megparancsolta, hogy a tatárok induljanak el a város bevételére. A faltörő kosok sokaságának segítségével áttörték a város falait, és elfoglalták a várost. A lakosság szembeszállt velük. A harc színhelyén messzire lehetett hallani a kopják rettentő recsegését, a pajzsok összecsapását, a nyilak elhomályosították a napot úgy, hogy a nyilakon túl az ég nem volt látható, hanem sötétség borult a földre a tatárnyilak borzalmas sokaságától. Mindenütt halottak feküdtek, mindenütt patakokban folyt a vér. Dmitr hadvezér súlyosan megsebesült, és sok erős harcos esett el. A tatárok legyőzték a lakosságot. Maguk pedig birtokba vették a falakat, de a nagy fáradságtól ott is maradtak a város falain. Beállt az éjszaka. A lakosság ezen az éjszakán a szent istenanya temploma körül új várost[1] hozott létre. Reggel a tatárok ellenük vonultak, és szörnyű öldöklést rendeztek. Az emberek kezdtek kifáradni, és holmijukkal együtt a templom tetejére menekültek. A nagy súly alatt összeomlottak a templom falai, és a tatárok december hónap 6. napján, amely nap a csodatevő Szent Miklós emlékét őrzi, elfoglalták Kijev városát. Dmitr hadvezért sebesülten Batu kán elé vezették. Batu pedig ezt a hadvezért bátorsága miatt nem ölette meg. A kán érdeklődött Danyiil[2]

[1] Valójában: új védelmi falat (a grad eredeti jelentése "körülkerített hely").

[2] Danyiil Romanovics (1201-1264) 1221-től volhiniai, 1238-tól halicsi fejedelem (ahol már 1211-1212 is fejedelem volt, de a magyar hódítás miatt elűzték).

fejedelem felől, és megtudta, hogy a fejedelem a magyarokhoz menekült. Batu kán saját hadvezérét Kijevben hagyta, maga a volhiniai Vlagyimir alá vonult.

Olvasókönyv I. 44. o.

224. A jégcsata, 1242

Részlet a Szimeon-féle évkönyvből. Alekszandr Nyevszkij (kb. 1220-1263) 1236 óta novgorodi fejedelem, aki 1240-ben már visszaverte a svédeket, a Csúd-tó jegén lezajlott ütközetben legyőzte a Német Lovagrend csapatait, s ezzel megakadályozta a további német terjeszkedést a Baltikum térségében kelet felé.

Hatalmas erőkkel indult el ő (Alekszandr Nyevszkij) fivérével, Andrejjel, a novgorodiakkal, a szuzdaliakkal a Német Föld ellen, hogy a németek ne dicsekedhessenek mondván: "Megalázzuk a szláv népet."

Pszkov várost már elfoglalták, és a németek (megbízottjai) kormányozták a várost. Alekszandr nagyfejedelem elfoglalta a Pszkovhoz vezető valamennyi utat, és váratlanul elfoglalta a várost, elfogta a németeket, csúdokat[1] és a német helytartókat, és bilincsbe verve Novgorodba küldte őket. Pszkov várost felszabadította a rabság alól, meghóditotta és lángba borította a Német Földet, sok foglyot szerzett, és sokakat lemészárolt. Ők pedig összegyűltek és büszkén így szóltak: "Harcba szállunk Alekszandr ellen, és győzelmet aratván felette fogságba ejtjük őt." Amikor a németek megjelentek, Alekszandr nagyfejedelem őrsége elámult és megrémült... Alekszandr fejedelem pedig, miután elmondta imáját a Szentháromság templomában, a Német Föld ellen vonult, mert meg akarta bosszulni a kiontott keresztény vért. Mindez télen történt. Amint a Német Földre léptek a csapatok, Alekszandr zsákmányszerzés céljából szétküldte ezredeit, Domas Tvergyiszlavics és Kerbez pedig éppen támadásban voltak. E támadás során megölték Domast, az igaz férfiut, a poszadnyik[2] fivérét. Vele együtt még sokakat lemészároltak, sokakat fogságba ejtettek, a többiek pedig visszafutottak a nagyfejedelemhez. Tudomást szerezvén erről, a nagymester, valamennyi püspökével, népük és erejük lehető legnagyobb sokaságával és a király segítségével az orosz seregek ellen vonult. Ezek a seregek megérkeztek a tóhoz, amelyet Csúd tónak neveznek. Alekszandr nagyfejedelem pedig visszavonult. A németek és a csúdok utánuk eredtek.

[1] Finnugor népcsoport balti ága. Így nevezték a középkori orosz szövegek a Balti- és a Fehér-tenger szomszédságában élő népeket.

[2] Helytartó.

A nagyfejedelem seregét a Csúd tavon állította fel a Voronyij kamenynél (Varjúkő) levő Uzmenynél, majd a kereszt erejéből erőt merítvén, és felkészülvén a harcra, ellenük vonult. A seregek a Csúd tavon találkoztak, emezeké is meg azoké is nagyszámú volt. Alekszandrral együtt volt fivére, Andrej, atyja nagyszámú seregével. Alekszandr is bátor, hatalmas és erős sereggel rendelkezett. Valamennyiüket magával ragadta a harci szellem, és szíveik az oroszlánéhoz váltak hasonlóvá. És ekkor így szóltak: "Fejedelmünk, a mai napon elérkezett az idő, hogy meghaljunk érted."

Szombati napon napkeltekor összecsapott a két sereg. A németek és a csúdok ék alakban hatoltak be az ezredek soraiba. Vad öldöklés helye lett ez a németek és csúdok számára. Messzire hallatszott a töredező kopják recsegése, kardok csattogása. A jég betört a küzdők alatt, és nem lehetett látni a jeget, mert vastagon borította a vér. Én mindezt egy szemtanú szájából hallottam, aki ekkor ott tartózkodott.

Az ellenség futásnak eredt, az orosz harcosok pedig aprították őket, mintha a levegőn át robogtak volna üldözőtteik után, és azok sehol sem találtak menedéket; két versztnyire[3] üldözték őket a jégen, egészen a szubolicki partokig. Elesett 500 német és a csúdok megszámlálhatatlan sokasága. 50 kiváló német hadvezér esett itt fogságba, akiket később Novgorodba vezettek. Sok német belefult a tó vizébe, mert tavasz volt, a többi pedig nehéz sebektől vérezve menekült el.

Volt pedig ez a csata (1242) április 5-én.

Olvasókönyv I. 48-49. o.

225. Szemelvények a lengyel jogforrásokból

A legrégibb lengyel jogi kódex szövegének egy XIV-XV. század fordulóján készitett másolatból vett részlete, a XIII. századi Lengyelország életét és joggyakorlatát világítja meg.

...

12. cikkely

1. Néhány ember azt tartja, hogy aki a hercegi istállóból kancát lop, az 70 márka büntetést fizet.

[3] 1 verszt = 1,07 km.

2. Aki a hercegi lakásból lop, az 70 márka büntetést fizet.

3. Aki az egyik országrészből a másikba, vagy egyik falucsoportból a másikba vezet (visz) olyan embert, aki valakit kirabol vagy lop, az 70 márka büntetést fizet, vagy ha amaz gyújtogat vagy valakit megöl, avagy valakin súlyos bűncselekményt követ el, akkor azért 70 márka büntetést fizet az illető, aki azt odavitte.

4. Ha pedig az illető meg akar esküdni tanúkkal, hogy azt az embert, aki a kárt okozta, nem vitte magával, akkor tizenkettedmagával kell erre megesküdnie.

5. Aki pedig a herceg pincéjéből vagy konyhájából lop, avagy ami a várában volt (ellopja), az 50 márka büntetést fizet.

6. Ha pedig meg akar esküdni tanúkkal, hogy ártatlan, azt kilencedmagával kell tennie.

7. Aki valaki házából lop, akár lovag, akár paraszt legyen, az 12 márka büntetést fizet.

8. Aki egyedülálló szolgalegénytől lop, akinek nincs felesége, a batyujából, vagyis a zsákjából, avagy ha nincs batyuja, aki az iszákjából lop el abban található dolgot, az szintén 12 márka büntetést fizet, mivel az egyedülálló szolgalegénynek nincs más rejtekhelye, mint a batyuja vagy iszákja.

9. Ha pedig esküt akar tenni az említett tolvajlás ügyében az, akit avval vádolnak, azt hatodmagával kell tennie.

10. Aki pedig olyan lovagtól vagy paraszttól lop, aki nőtlen ember vagy nem viseli a szolga nevet, a batyujából vagy az iszákjából (oly dolgot) ami ott van benne, az 6 márka büntetést fizet.

11. Ha pedig a bűnös erről esküdni akar, ezt harmadmagával kell tennie.

15. cikkely

1. Az országút[1)] a hercegi békével védett, ezért, ha valaki azon valamiféle jogtalanságot követ el, az a hercegi békét törte meg. Ezt a lengyelek hercegi kéznek nevezik.

2. Ha előfordul, hogy valaki hospest öl meg az ország útján, az az elhunytért 50 márka kártalanítást fizet.

[1)] Az országút kifejezés a herceg védelmét élvező főközlekedési utat jelenti. A fejedelmi garanciát nevezték hercegi kéznek.

3. A halottat rokonai viszik el. Hogyha nincsenek ott rokonai, akkor a herceg viszi el.

4. És békéjéért, mely megtöretett az országúton, a herceg 50 márkát vesz kézhez.

5. Ha valaki kereskedőt vagy lovagot öl meg az országúton, az annak rokonai számára 50 márkát fizet.

6. Ha annak nincsenek rokonai, akkor a herceg veszi kézhez, valamint (emellett) másik 50 márkát a békéért, amely megtöretett az országúton.

7. De ha valaki ezalól esküvel akarja magát tisztázni, ezt kilencedmagával kell tennie.

8. Ha valaki parasztot öl meg az országuton, 30 márkát fizet érte, a hercegnek pedig a herceg országútjáért – 50 márkát.

9. Ha pedig ezalól esküvel akarja magát tisztázni, ezt hatodmagával kell tennie.

10. A falusi úton, amely egyik faluból a másikba vezet, ha ott lovagot, vagy lovaggal egyenlő rangú embert öltek meg, ezért a rokonoknak 50 márkát kell fizetni.

11. És annak, akié a bíráskodás, 6 márkát fizetnek a békéért, mely megtöretett az úton.

12. Ha valaki ezalól tisztázni akarja magát, azt kilencedmagával kell tennie.

13. Ha pedig egy parasztot ölnek meg egy falusi úton, ezért 30 márkát kell fizetni. Az út békéjéért – 6 márkát.

14. Ha paraszt leüt egy lovagot a falusi úton, anélkül hogy az ütés halálos lenne, azért 6 márka kártalanítást fizet. Az út békéjéért – 6 márkát.

15. Ha pedig ezalól esküvel akarja magát tisztázni, ezt harmadmagával kell tennie.

16. Ha pedig lovag üt meg egy parasztot anélkül, hogy az ütés halálos lenne, ezért háromszáz (fizetéssel) bűnhődik. Az út békéjéért – 6 márkát.

17. Ha pedig ő esküvel akarja magát tisztázni, ezt másodmagával kell tennie.

18. Ha egy lovagot ütnek meg a piacon, anélkül, hogy az ütés halálos volna, azért 6 márka büntetést kell fizetni.

19. Ha pedig ezalól esküvel akarja magát tisztázni, ezt harmadmagával kell tennie.

20. Ha egy parasztot ütnek meg a piacon anélkül, hogy az ütés halálos lenne, ezért háromszáz (fizetéssel) kell bűnhődni. A piac békéjének megtöréséért – 6 márkával.

21. Ha pedig ezalól esküvel akarja magát tisztázni, másodmagával kell tennie.

22. Ha valakit a kocsmában leütnek, legyen az lovag vagy paraszt, vagy pap, azért háromszáz (fizetésével) kell bünhődnie.

23. A háromszáz büntetése a lovagnak 8 scotust[2] tesz ki; a háromszáz büntetése a paraszt számára 3 scotust tesz ki.

24. Ha pedig valaki esküvel akarja magát tisztázni az ütés miatt, ezt másodmagával kell tennie.

25. Ha pedig egy vladárt (vagyis intézőt vagy kamarást) vecsernye előtt leütnek a kocsmában anélkül, hogy az ütés halálos lenne, azért 6 márka büntetést kell fizetni, mivel az a vélelem, hogy ő ura érdekeltségeit szemléli meg.

26. És ha valaki ezalól esküvel akarja magát tisztázni, ezt harmadmagával kell tennie.

27. És ha az említett kamarást a vecsernye után ütik le a kocsmában, anélkül hogy az ütés halálos lenne, ezért a háromszázat fizetik büntetésül, mert az a vélelem, hogy ő akkor inni ment oda.

28. Ha pedig valaki ezalól esküvel akarná magát tisztázni, ezt másodmagával kell tennie.

17. cikkely

1. Ha valaki nemesleányt megerőszakol, vagy annak akarata ellenére magával viszi, ezért 50 márka büntetést fizet a bírónak, a nemesleánynak pedig annyit, amennyit a bíró megítél szégyenéért.

2. Ugyanígy jár a bíróság el, ha valaki nemesasszonyt erőszakol meg, vagy annak akarata ellenére magával viszi.

3. Ha valaki ezalól esküvel akarja tisztázni magát, ezt kilencedmagával kell tennie.

4. Ha valamilyen parasztlány vagy parasztasszony bogyóért vagy al-

---

[2] Scotus – ezüstmárka (182, 5 gr) huszonnegyedrésze.

máért, vagy más dologért az erdőre megy és ott megerőszakolják, ezért 6 márka büntetést kell fizetni.

5. Ha valaki ezalól esküvel kívánja tisztázni magát, ezt harmadmagával kell tennie.

6. Ha pedig egy kisleány megy a mezőre vagy erdőre almáért vagy más dologért és ott megerőszakolják, ezért büntetésül a háromszázat kell fizetni, miután nem engedett, hogy úgy (ti. egyedül) menjen.

7. Ha ő (a tettes) ezalól esküvel akarja magát tisztázni, ezt másodmagával kell tennie.

J.Matuszewsky: Najstarszy zwod, prawa polskiego. Warszawa, 1959. p. 176., 186., 194.

226. II. Iván Aszen cár tirnovói felirata

A feliratot a cár a tirnovói 40 szent vértanú templomban állíttatta fel a Theodoros Komnenos epiruszi deszpota felett aratott győzelme emlékére.

A 6738. (1230) évben a 3. indikcióban én, Iván Aszen, Krisztus urunkban a bolgárok istenfélő cárja és egyeduralkodója, az öreg Aszen cár fia, felépíttettem és festményekkel színültig felékesítettem ezt a 40 szent vértanú nevéről elnevezett igen tiszteletreméltó templomot, akiknek a segítségével uralkodásom tizenkettedik évében, amely évben kifestették ezt a templomot, hadba indultam Romániába[1] és szétvertem a görög sereget, magát a cárt, Theodoros Komnenos urat valamennyi bojárjával együtt fogságba ejtettem. És elfoglaltam egész országát Drinápolytól Dracig[2], a görög földet és az albánt és a szerbet; azokban a városokban meg, amelyek Konstantinápoly körül vannak, és magában ebben a városban a frankok uralkodtak, de ezek is meghajoltak cárságom jogara előtt, mert nem volt más cár rajtam kívül, és nekem köszönhették, hogy napjaikat eltöltötték, mert Isten igy rendeli, mert nélküle sem tett, sem szó nem megy végbe. Neki dicsőség örökkön örökké, amen.

Hrisztomatija po isztorija na Balgarija. I. Ot najsztari vremena do szredata na XVIII vek. Szaszt. Alakszandar K. Burmov, Petar Hr. Petrov.Szofija, 1964. 284-285.

[1] Vagyis a bizánci kézben levő terület ellen.

[2] Durazzo, Durrës albániai városról van szó.

227. II. Frigyes császár aranybullája, 1212

Az aranybulla örökös királyi címet adományozott I. Ottokárnak és rendezte Csehországnak a birodalomhoz füződő laza viszonyát.

Frigyes, Isten kegyelméből választott római császár, mindenkor a birodalom növelője, sziciliai király, apuliai herceg és capuai fejedelem.

Minthogy a császári dísz és hatalom meghaladja rendünket, hogy felségünk nemcsak a többi fejedelem méltóságát, hanem királyi jogarakat is adományoz, dicső és nagy dolognak tartjuk, hogy bőkezűségünk ilyen nagy jótéteményétől másoknak is megnő királyi méltóságuk bővülése, és hogy ettől magasztosságunk semmiféle csorbát sem szenved.

Ezért tekintetbe véve az odaadás dicső szolgálatait, amelyeket az egész cseh nép régi idők óta híven és odaadóan tanusított a római császárság iránt, és hogy felséges királyuk, Ottokár[1] kezdettől fogva a többi fejedelem sorában a többieknél inkább minket választott császárrá, és választásunk mellett állandóan és hasznunkra kitartott: amint kedves nagybátyánk, boldog emlékezetű Fülöp király,[2] fejedelmeivel megtanácskozva, kiváltságlevelében elrendelte, mi is királlyá tesszük őt és megerősítjük, és ezt az igen szent és méltó rendelést jóváhagyjuk, és a cseh királyságot bőkezűen és minden, udvarunknak járó pénz kirovása és szokásos igazságosság nélkül neki és örököseinek örökre átengedjük: azt akarjuk, hogy bárkit is választanak királlyá, jöjjön hozzánk vagy utódainkhoz és kellő módon vegye át a királyi jelvényeket. Azt is megengedjük, hogy ő és utódai birtokolják mindazokat a határokat, amelyek az említett királyságot megilletik, bármilyen módon is idegenítették volna el azokat. Ugyancsak teljességgel átengedjük neki és utódainak a jogot és hatalmat, hogy királysága püspökeit hivatalukba beiktassa; de úgy, hogy élvezzék azokat a szabadságjogokat és biztonságot, amelyet elődeinktől kaptak. Elrendeljük még bőkezűségünk túláradásában, hogy a nevezett felséges király és örökösei nem kötelesek bármelyik birodalmi gyűlésünkre eljárni, kivéve, ha Bambergbe vagy Nürnbergbe hívjuk össze, ha pedig Merseburgba rendeljük a lefolytatását, ott szintén kötelesek megjelenni. Ha a lengyel fejedelem, amennyiben meghívták, eljön, kötelesek neki kíséretet adni, ahogy valamikor elődeik, a cseh királyok meg szokták tenni; azzal azonban, hogy eleve hat heti haladékot adnak nekik, hogy az említett birodalmi gyűléseken megjelenjenek. Azzal a fenntartással, hogy ha minket vagy utódainkat Rómában megkoronáznak, nevezett Ottokár király vagy utódai akaratára bízzuk, hogy háromszáz páncélos lovast küld nekünk, vagy háromszáz aranyat fizet.

---

[1] Ottokár (1192-93, 1197-1230).

[2] Sváb Fülöp (1198-1208) német-római király.

Ezen rendeletünk és megerősítésünk tartós emlékére és hatalmára irattuk meg ezt a kiváltságlevelet Párizsi Henrik, jegyző és hívünk keze által, és arany pecsétünkkel megerősítettük, az alább megírt évben, hónapban és indikcióban.

Ennek a dolognak tanúi: a bari-i érsek, a tridenti püspök, a baseli püspök, a konstanzi püspök, a churi püspök, a reichenaui apát, Sankt Gallen apátja, a wisemburgi apát, Bertold von Neifen, a királyi udvar főjegyzője; Ulrik kyburgi gróf, Rudolf habsburgi gróf és elzászi tartományi gróf, Lajos és Hermann friburgi grófok, Werner hohenburgi gróf, Arnold Wartei nemes, Rudolf Raprechstweileri várnagy, Rudolf von Ramensberg, Albero von Tanehaus, kamarás és számos más főmétóság és nemes és szabad, akiknek a tanúbizonyságával van megerősítve ez a kiváltságlevél.

Történt ez az Úr megtestesülésétől számított 1212. évben, szeptember havában a 15. indikcióban, urunk, Frigyes, a legfelségesebb választott római császár és mindenkor a birodalom növelője, sziciliai király uralkodásának 15. évében.

Adatot a nemes Basel városában Ulrik helyettes protonotárius kezeáltal szeptember 26-án szerencsésen. Amen.

Nase národni minulost v dokumentech. Chrestomatie k dejinám Ceskoslovenska. I. dil. Do zruseni nevolnictvi. Pripr. Václav Husa. Praha, 1954, 43-44.

228. Az angol rendiség kialakulása

Párizsi Máté Krónikájából az 1214. évnél

Matheus Parisius angol krónikás és diplomata (1195-1259) Saint Albans-i szerzetes. 1248-ban Haakon norvég királynál járt pápai küldöttként. 1257-ben III. Henrik angol király tanácsosa lett. Müvei a "Chronica maiora" (1235-1259) és a "Chronica minora" vagy másképpen "Historia Anglorum".

Miklós tusculumi püspök és szentszéki követ Péter és Pál apostolok ünnepén a (Szent Pál) székesegyházban ünnepélyesen feloldotta (János királyt) az egyházi átok alól... János angol király, miután a tengerentúli részeken teljesen eligazította ügyeit, október közepén (XIV° kalendas Novembris) visszatért Angliába. Ugyanebben az időszakban Anglia grófjai és bárói Bury St. Edmundsban megbeszélésre gyűltek össze egy kegyes zarándoklat ürügyével, mert hiszen az ok egészen más volt. Mert miután

már jó ideje tanácskoztak titokban, I. Henrik király egy oklevelét (carta) hozták a nyilvánosság elé, amelyet ezek a bárók (Langton) István canterbury-i érsektől, miként szó volt, London városában kaptak... Tehát valamennyien összegyűltek szent Edmund templomában és a nagy oltár előtt rangsor szerint megesküdtek arra, hogy ha a király a mondott törvényeket és szabadságokat vonakodnék elismerni, akkor ők fölmondják a hűséget iránta, és mindaddig harcolni fognak ellene, amíg saját pecsétjével megerősített oklevélben meg nem erősíti számukra mindazt, amit kértek. Abban is megegyeztek közösen, hogy karácsony után valamennyien együtt mennek a király elé és kérni fogják tőle az írásba foglalt szabadságok jóváhagyását. De addig is úgy ellátják magukat lóval és fegyverrel, hogy tüstént bevehessék várait, és követeléseik kielégítésére kényszeríthessék abban az esetben, ha történetesen visszalépne saját esküjétől, amit kétszínűsége miatt joggal feltesznek róla.

1215. év

Az említett főurak (magnates) tüntető fegyverdíszben felvonultak a király elé, és kérték tőle (Hitvalló) Edvárd király szabadságainak (libertates) és törvényeinek megerősítését, az angol királyság, valamint az angol egyház számára adott egyéb szabadságjogokkal együtt, miként az írásba foglalva megtalálható I. Henrik király oklevelében s az előbb említett törvényekben... A király meghallgatva őket... a húsvétot bezáró hétig halasztást kért tőlük. Ezalatt pedig a király – a jövőre gondolva – saját maga biztonságáról kívánt gondoskodni: egész Angliában mindenkivel hűséget fogadtatott és megújíttatta a hűbéri köteléket (homagia). S hogy biztonságáról még jobban gondoskodjék, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján (február 2) felvette a keresztet... Húsvét hetében Stamfordnál a főurak összejöttek... A lovas serviensek és a gyalogosok kivételével ezt a haderőt kétezer lovagra lehetett becsülni... István canterbury-i érsek pártolójuk volt. Ebben az időben a király Oxfordban tartózkodott... Április 27-én az említett bárók ismét Brackley falu határában gyülekeztek... (A király) elküldte hozzájuk a canterbury-i érseket és Vilmos pembroke-i grófot, a főlovászmestert, hogy tudják meg tőlük, melyek azok a törvények és szabadságok, amelyeket követeltek. Amazok a követeknek... jegyzéket nyújtottak át, mely nagyobbik részében az ősi törvényeket és az ország szokásait tartalmazta... Ekkor az érsek társaival együtt elvitte ama jegyzéket a királyhoz, és – semmit ki nem felejtve – pontról pontra felolvasta előtte... Midőn tehát az érsek és Vilmos főlovászmester semmiképpen sem tudták a királyt beleegyezésre bírni, a király parancsára visszatértek a bárókhoz... a főurak.... Róbertet, Walter fiát tették meg a sereg fejének, s hadrendben... Northampton (vára) ellen fordultak.... London városából követek jöttek hozzájuk és tudomásukra hozták nekik, a legnagyobb titokban, hogy ha be akarnak jutni a városba, úgy nagy siet-

séggel menjenek oda... (Egy csapatjuk) Ware-ig előre lovagolt... és május 17-én... benyomultak London városába (civitas) nagyobb csatazaj nélkül ... Miután a lovagok segítséget kaptak a polgároktól, leveleket küldtek ama grófokhoz, bárókhoz és lovagokhoz, akikről úgy látszott, hogy Angliában, noha színlelve, a királyhoz csatlakoztak... Mindezek, miután megkapták a bárók felszólítását, nagyrészt Londonba mentek, és szövetkezve a nevezett főurakkal, a királyt teljesen cserben hagyták... A királynak napot tűztek ki, hogy jelenjék meg előttük megbeszélésre a Staines és Windsor közt fekvő réten, június 15-én... Végre, miután ... János király, látva hadrendjének egyenlőtlenségét, a bárókéhoz képest, nehézség nélkül elfogadta a törvényeket... és a szabadságokat.

H.R. Luard, Chronica Majora 1872-1884. -Pertz, M.G.H. Scriptores 28. t. (Chrestomathia, II. 68-69. o.)

229. A Magna Charta Libertatum-ból

1215. június 17-én a felkelt bárók kötelezték Földnélküli János királyt az általuk javasolt szöveg aláírására. Az okiratban szabályozták a feudálisok jogkörét egyidejűleg visszaállítva a normandiai királyok és II. Henrik által adott szabadságok jogérvényességét. A XIII. század folyamán az uralkodói önkény elleni harc a Magna Charta-ra támaszkodott, amely így alkotmányos jogforrás lett. Az alábbiakban szövegének egyes részleteit közöljük.

János, Isten kegyelméből Anglia királya, Skócia fejedelme, Normandia és Aquitania hercege, Anjou grófja, üdvözletet az érsekeknek, püspököknek, apátoknak, grófoknak, bárónak, biráknak, erdőmestereknek, sheriffeknek, elöljáróknak (praepositi), közegeknek (ministri), valamennyi megbizottnak (ballivi) és hívének. Tudjátok meg, hogy mi, isteni sugallatra és a mi magunk, valamint elődeink és utódaink lelki üdvére, Isten ékességére és a szentegyház felmagasztalására, királyságunk megjavítására...

1. Mindenekelőtt megadtuk és jelen levelünkkel megerősítettük Isten, mi magunk és örököseink nevében mindörökké, hogy az angol egyház legyen szabad, bírja teljes jogait és sértetlen szabadságait...

12. Hadmegváltási és más adót (scutagium vel auxilium) csakis királyságunk közös tanácsával lehet kivetni, kivéve azt az esetet, amikor miértünk váltságdíjat kell fizetni, vagy amikor elsőszülött fiunkat lovaggá ütik, vagy amikor idősebbik lányunk első ízben férjhez megy, de ezek-

ben az esetekben is a követelt adó mértéktartó legyen. Hasonlóképpen kell eljárni London város adóival (auxilia) is.

13. London városának (civitas) legyen meg minden ősi szabadsága és szabad szokása, mind a többi város, mezőváros, község és kikötő (civitates et burgi, et villae, et portus) éljen összes szabadságával és szabad szokásával.

14. Ha nem az említett három adóról van szó, hanem más adó (auxilium) kéréséről vagy a hadmegváltási adó (scutagium) kivetéséről, úgy a királyság közös tanácsának megtartása végett (névre szóló) pecsétes meghívólevelünket fogjuk küldeni az érsekekhez, püspökökhöz, apátokhoz, grófokhoz és a nagy bárókhoz. Továbbá általánosságban, a sheriffek és a mi ballivusaink útján fogjuk meghívni mindazokat, akik közvetlen hűbéreseink (de nobis tenent in capite), de meghívásuk meghatározott napra, mégpedig legalább negyven napos határidőre és meghatározott helyre szóljon. Mindezekben a meghívólevelekben a meghívás okát meg fogjuk jelölni. Ha ilyen formán megtörtént a meghívás, a kitűzött napon kerüljön az ügy tárgyalásra a megjelentek tanácsával, még akkor is, ha nem mindegyik meghívott jön el.

15. Egyébiránt nem engedjük meg, hogy valaki saját szabadjaitól adót (auxilium) szedjen, kivéve azt az esetet, midőn életéért kell váltságdíjat fizetni, avagy elsőszülött fiát ütik lovaggá, avagy elsőszülött leányát első ízben kiházasítja, de ilyenkor az adó ne haladja meg a mértéket.

16. Senkit sem lehet arra szorítani, hogy a lovagi hűbér, avagy más szabad hűbér (liberum, tenementum) után nagyobb szolgálatot teljesítsen, mint amennyivel az előbbiek alapján tartozik.

17. Az udvari bíróság, ha közös perekben (communia placita) ítélkezik, ne kövesse udvarunkat vándorlásában, hanem valamilyen meghatározott helyen tartózkodjék...

20. Szabad ember (liber homo) kis vétek esetében engesztelési díjat csak a vétek mértéke szerint fizessen (amercietur). Nagy vétek esetében az engesztelési díj is a vétek nagyságához igazodjék, de ne érintse létfenntartását (contenementum suum). Ugyanígy fogják büntetni a kereskedőt, de áruja érintetlen marad, s ugyanígy büntetik a villanusokat, akiknek sértetlenek maradnak munkaeszközeik (wainnagium). S a nevezett büntetéseket nem fogjuk másként kiróni, mint a szomszédságból származó becsületes esküdtek vallomása alapján...

35. Az egész királyság területén csak egyféle mértéke legyen a bornak, a sörnek (cervisia), a gabonának (blad), mégpedig a londoni fertály. A festett kelméknek, a közönséges rőtszínű szöveteknek (russetum) és a páncélingre való anyagnak (halbergettum) szélessége is egy legyen, a szé-

létől számított két rőf (ulna). A súlyokra ugyanaz vonatkozzék, ami a többi mértékekre...

39. Egyetlen szabad embert se fogjanak el, vessenek tömlöcbe, foszszanak meg javaitól, helyezzenek törvényen kívül vagy száműzzenek, vagy más módon ne tegyenek tönkre, s mi sem fogunk ellene támadni, se mást nem fogunk ellene küldeni törvényes ítélet nélkül, melyet a vele egyenlők (pares sui) hoztak hazája törvényei alapján.

40. Igazságot és bírói ítéletet (justicia) senkinek eladni, senkitől megtagadni vagy senki számára elnapolni nem fogunk.

41. Az összes kereskedők épségben és biztonságban utazhatnak ki Angliából, jöhetnek be Angliába és tartózkodhatnak vagy közlekedhetnek bent az országban, szárazföldön és vizen egyaránt, akár venni, akár eladni akarnak, az ősi helyes szokások alapján, anélkül, hogy mindenféle jogtalan vámot követelnének tőlük, kivéve a háborús időket, ha olyan területről valók, amely háborús állapotban van velünk. Hogyha ilyen kereskedőket találnak területünkön a háború kezdetén, törvényes őrizetbe kell venni őket testi épségük és javaik károsítása nélkül mindaddig, amig tudomásunkra vagy főbíráink (capitalis justiciarius) tudomására nem hozzák, hogy miképpen bánnak a mi területünk kereskedőivel, akik a velünk háborúban álló területen tartózkodnak. És ha a mieink épségben megvannak ott, az övéik is sértetlenek legyenek a mi területünkön...

52. Akit mi megfosztottunk birtokaitól, váraitól, kiváltságaitól vagy jussától a vele egyenlők törvényes ítélete nélkül, annak mindazt tüstént vissza fogjuk juttatni. És ha emiatt viszály támadna, az ügyben az a huszonöt báró ítélkezzék, akikről a béke biztosításával kapcsolatban alább történik említés. Mindazoknak az ügyében pedig, akiket a vele egyenlők ítélete nélkül, akár a mi atyánk, Henrik király, akár a mi testvérünk, Richárd király valamijüktől megfosztott, ami a mi kezünkre szállt vagy mások birtokába jutott, de amiért nekünk kell kezeskednünk, haladékot fogunk kapni, úgy amint ez általában a kereszteseknek jár. Kivételt képeznek azok ügyei, akiknek javára már bírósági eljárás indult meg, vagy parancsunkra eljárást foganatosítottak a keresztnek általunk történt felvétele előtt. Ezeknek tüstént teljes igazságot fogunk szolgáltatni, mihelyt visszatérünk zarándoklatunkról, vagy pedig most azonnal, ha zarándoklatunk történetesen elmaradna...

61. Mindezeket az elmondottakat megengedtük Isten kedvéért, királyságunk megjavítása céljából, valamint a köztünk és a bárók közt keletkezett viszály kedvező lecsendesítése végett. Mindörökre örvendezni kívánván ezek teljes és szilárd tartósságának, az alább leírt biztonságot engedélyezzük nekik. Ti. azt, hogy a bárók válasszanak tetszésük szerint huszonöt bárót az országból, akik saját erejükhöz képest tartoznak őrizni, megtartani s őriztetni a békét és a szabadságokat, amelyeket nekik adtunk

és jelen oklevelünkkel megerősítettünk, mégpedig olyképpen, hogy ha mi vagy udvarbíránk (justiciarius), vagy ballivusaink, vagy valaki közegeink (ministri) közül hibázni fog valamiben és valaki ellen, vagy a béke és biztonság valamelyik cikkelyét át fogja hágni, és a vétek a huszonöt báró közül négynek tudomására jut, akkor e négy báró keressen fel bennünket, vagy távollétünkben udvarbíránkat és jelentse nekünk a sérelmet s kérje tőlünk egyúttal késedelem nélküli orvoslását. És ha mi – vagy ha országon kívül vagyunk, a mi udvarbíránk – a bejelentéstől számított negyven napon belül nem orvosolná a sérelmet, abban az esetben a négy báró ismertesse az ügyet a többi báróval a huszonöt közül. Ezek huszonöten pedig az egész ország közösségével (cum communa totius terrae) nyugtalanítsanak és sanyargassanak bennünket minden módon, ahogyan csak bírják: vegyék be várainkat, foglalják el földjeinket, birtokainkat, amig véleményük szerint az orvoslás meg nem történt. Személyünk, a királyné és gyermekeink személye azonban épségben maradjon. Mihelyt az orvoslás megtörtént, ragaszkodjanak ismét hozzánk, miként előbb tették. Az országból, aki akar, esküdjön meg arra, hogy a nevezett huszonöt báró parancsát teljesíteni fogja a felsorolt megtorlások végrehajtására, és hogy velük együtt fog bennünket sanyargatni, amennyire csak bír. Mi pedig nyilvánosan és szabadon engedélyt adunk eskü letételére annak, aki esküdni akar, és senkit se fogunk valaha is ebben megakadályozni. Az országból mindazok, akik vonakodnak maguktól és önként esküdni a huszonöt bárónak arra, hogy velük együtt nyugtalanítsanak és sanyargassanak bennünket, parancsunkból esküdjenek meg, a mondottak szerint. Ha valamelyik a huszonöt báró közül meghalna, vagy eltávozna az országból, vagy más módon lenne akadályozva és ezzel a megtorlásokat kevéssé tudnák végrehajtani, úgy azok, akik megmaradtak a huszonöt báróból, szabad elhatározással válasszanak mást az illető helyére, aki azután hasonlóképpen tegyen esküt, mint a többiek. Minden dologban, melynek végrehajtására a huszonöt báró összegyűlik, ha történetesen a huszonöt jelen van, de egymás közt valamiben nincs meg az egyetértés, vagy közülük egyes meghívottak nem akarnak vagy nem képesek részt venni, úgy az jusson szilárd érvényre, amit a jelenlevő többség el fog határozni és meg fog parancsolni, mintha mind a huszonöten egyetértettek volna. A nevezett huszonöt esküdjön meg arra, hogy minden fent elmondott dolgot híven meg fog tartani és minden erejével meg fogja tartatni. Mi pedig semmi olyat nem fogunk követelni más valakitől, sem személyesen, sem más által, ami ezekből az engedményekből és szabadságokból valamit is visszavonna vagy kisebbítene. És ha ilyesvalamit sikerülne kieszközölni, úgy az legyen érvénytelen és hiábavaló, soha senki fel ne használhassa, sem mi, sem más.

Ch. Bémont, Chartes des libertés anglaises (1100-1305). Párizs, 1892. p. 26-39. (Chrestomathia, II. 270-272. o.)

230. Meghívás a parlamentbe (1265)

A XIII. század politikai harcai során, amelyekben a bárók mellett a lovagok és a városok képviselői is részt vettek, kialakult az angol rendi képviseleti szerv a parlament.

a) Főúr személyére szóló meghívás

A király üdvözletét küldi kedves és hűséges atyafiának, Edmondnak, Cornwall grófjának. Minthogy intézkedéseket kell foganatosítanunk azokkal a veszedelmekkel szemben, amelyek ezekben a napokban egész királyságunkat fenyegetik, önnel, valamint országunk többi főuraival tanácskozást és értekezést akarunk tartani, azon hűségnek és szeretetnek nevében, amellyel ön irányunkban van. Szigorú utasítással meghagyjuk önnek, hogy a téli Szent Márton nap[1] után következő legközelebbi vasárnapon személyesen jelenjék meg a Westminsterben, hogy velünk, a főpapokkal és a többi főurakkal, valamint királyságunk egyéb lakosaival együtt megvitassa, elrendelje és végrehajtsa mindazt, aminek segítségével elháríthatjuk ezeket a veszedelmeket. Láttamoztatott a király által Canterburyban, október első napján.

b) A grófságok és városok képviselőinek meghívása

A király Northamptonshire sheriffjének. Minthogy tanácskozást és értekezést kívánunk tartani a grófokkal, bárókkal és királyságunk egyéb főuraival, hogy intézkedéseket foganatosítsunk azon veszedelmek ellen, amelyek ezekben a napokban fenyegetik a királyságot, ez okból meghagyom nekik, hogy Szent Márton téli ünnepe utáni legközelebbi vasárnapon jelenjenek meg előttünk, a Westminsterben, hogy megvitassuk, elrendeljük és végrehajtsuk azt, aminek segítségével elháríthatjuk ezen veszedelmet. Neked is szigorú utasítással meghagyom, haladéktalanul rendeld el, hogy a nevezett grófságból két lovagot, ugyanazon grófság minden városából két városi polgárt, minden mezővárosból két lakost, olyanokat, akik legalkalmasabbak a feladatra, válasszanak ki és a jelzett napra és helyre küldjenek el, úgy, hogy a nevezett lovagok a maguk és a nevezett grófság közössége nevében, és a nevezett polgárok és lakosok a maguk és a nevezett városok és mezővárosok közössége nevében, azoktól távol teljes és

[1] November 11.

elegendő hatalommal rendelkezzenek, hogy mindazt megtehessék, amiről előbb szó volt, olyan módon, hogy a nevezett felhatalmazás hiánya miatt a megnevezett ügy semmiképpen se szenvedjen halasztást. És tenálad is meglegyenek itt a lovagok, polgárok és lakosok nevei, valamint ezen parancs. Láttamoztatott a király által Canterburyben, október 3-án.

Reports from the Lords Committee. 1820-1829. T.V. (Chrestomathia, II. 72-73. o.)

231. Rendi gyűlés összehívása Franciaországban

a) A Beaucaire-i sénéchalhoz[1] intézett királyi oklevél (1302 február)

Ez az oklevél meghivás Franciaország első rendi gyűlésére, amelyet IV. Fülöp hívott össze, amikor viszály keletkezett közte és VIII. Bonifác pápa között az egyházi javak megadóztatása ügyében.

Fülöp, Isten kegyelméből a franciák királya, a beaucaire-i sénéchalnak vagy helyettesének üdvözletét. A főpapokkal és a főnemesekkel (barones), valamint magunk és e királyság más híveivel és igaz alattvalóival tárgyalni és dönteni óhajtunk számos súlyos ügyben, amelyek korántsem jelentéktelenül érintik személyünket, magunk és királyságunk, valamint az egyházak s egyháziak, a nemesek s a világi személyek, továbbá e királyság minden egyes lakosa állapotát és szabadságát. Ezért meghagyjuk önnek, hogy a mi részünkről parancsolja meg a... városok (civitates), valamint Montpellier és Beaucaire községek (villae) konzuljainak és közösségeinek (universitates)..., hogy e közösségek nagyjai és legokosabbjai közül két vagy három... teljes hatalommal felruházott (képviselő) által... vegyenek részt a Párizsban virágvasárnap előtti vasárnapon (április 8-án) mivelünk megtartandó tárgyalásokon és döntéseken mindannak tudomásul vétele, végrehajtása és a jelzett községek konzuljai által történő jóváhagyása végett... amit mi ezekkel kapcsolatban... elrendelünk. Figyelmeztesse őket, hogy máskülönben – ha e parancs szerint nem je-

[1] II. Fülöp Ágost óta a Plantagenet-háztól elfoglalt birtokon kiépített királyi adminisztráció vezetője.

lennek meg előttünk – ahogy a dolog megkívánja, eljárás fog megindulni ellenük a hozandó határozat értelmében.

G. Picot, Documents relatifs aux États Généraux et Assemblées réunis sous Philippe le Bel. Paris, 1901. No. 1. p. 1-2. (Chrestomathia. II. 22. o.)

b) Rendi gyűlés összehívása 1308-ban Tours városában

A Templomos lovagrend elleni per 1307-ben kezdődött a francia királyságban. IV. Szép Fülöp ösztönzésére V. Kelemen pápa a Viennei-i zsinat döntésével 1312-ben feloszlatta a rendet. Üldözésük 1314. június 18-án Jacques de Molay nagymester kivégzésével zárult. Hatalmas vagyonukat a király foglalta le.

A király gyűlést hívott össze Tours-ba, nemesekből és közrendűekből, királyságának valamennyi várából és városából. Még mielőtt a pápához indult volna Poitiers-ba, tanácsukat akarta kikérni, hogy mitévő legyen a templomosokkal, vallomásuk megtétele után. A napot, mindazok számára, akiket ide meghívott, a húsvét utáni hónapkezdetben állapította meg (abban az évben ez április 14-re esett). A király nagy körültekintéssel akart eljárni. S hogy ne kelljen határozatát esetleg visszavonnia, királysága minden állapotú emberének döntését és hozzájárulását óhajtotta. Ám, nemcsak a nemesek és az írástudók véleményét és ítéletét kívánta megszerezni, hanem a polgárokét és a világiakét is. Mindezek személyesen megjelenvén, szinte egyhangúlag kinyilvánították, hogy a templomosok méltóak a halálra. A párizsi egyetemet, elsősorban a teológia magistereit, kifejezetten felkérték határozathozatalra, melyet írnokukkal le is jegyeztettek azon a szombaton, mely követte a Mennybemenetel ünnepét.

c) IV. Szép Fülöp ellenzéke

IV. Fülöp adópolitikája a városokon kívül, amelyeket az úgynevezett "maltôt" terhelt (a kereskedelmi forgalomban minden livra után 1 dénár), a társadalom egyéb rétegeit is sújtotta. Hadiadó fizetésére kötelezte mindazokat, akik nem vettek részt hadjárataiban (az egyháziaktól tizedet, a nemességtől ötvenedet, huszadot vagy századot, a lovagoktól "taille"-t, vagyis füstpénzt szedett). 1314-ben egy újabb hadiadó kivetése miatt a nemesség ligát alkotott és a királyt – két nappal halála előtt – az adó beszedésének megszűntetésére kötelezte.

Mindazoknak, akik látni vagy hallani fogják jelen levelünket, Champagne nemeseinek és közrendűinek, nekünk, továbbá Vermandois, Beauvaisis, Ponthieu, La Ferre, Corbie vidékének s Bourgogne minden nemesének és közrendűjének, valamint a francia királyság határain belül a mi valamennyi szövetséges és csatlakozó társunknak üdv. Tudjátok meg mindnyájan, hogy igen jeles és hatalmas fejedelmünk, az igen szeretetreméltó és tiszteletet parancsoló Fülöp úr, Isten kegyelméből Franciaország királya, hogyan vetett ki és hajtott be többféle adót, miképpen váltott be pénzt, s mi más dolgot művelt még, amik mind sokszor nyomták és szegényítették a nemeseket és a közrendűeket... Nem világlik ki, hogy mindezek a király és a királyság becsületére és javára, vagy a közjó védelmére lennének. Az elszenvedett károkat több alkalommal szóvá tettük a király úrnak, s többször kértük őt alázattal és hódolattal, hogy hagyjon fel velük és szüntesse meg őket, de mindhiába, mert nem tett semmit. Sőt még a folyó évben, 1314-re, a mi király urunk jogtalan adókat vetett ki a királyság nemeseire és közrendűire, s igyekezett segélypénzeket behajtani. E dolgokat nem szenvedhetjük és nem viselhetjük el jó lelkiismerettel, mert így elveszítenők becsületünket, szabadságunkat és kiváltságainkat, nemcsak mi, hanem utódaink is. Mi, megnevezett nemesek és közrendűek, ezek miatt a dolgok miatt és a magunk, rokonságunk, szövetségeseink s mások javáért, a francia királyság határain belül ez elmondott módon, megesküdtünk és eskü alatt, szabályszerűen és jó szándékkal megfogadtuk magunk és örököseink érdekében az auxerre-i és a tonnerre-i grófságoknak, e grófságok nemeseinek és közrendűinek, a velük szövetkezőknek és a velük tartóknak, hogy mi nekik segíteni fogunk, saját költségünkre és kiadásunkra, a jelen év rendkívüli adójával s minden más teherrel és jogtalan adóval kapcsolatban, melyet a francia királyok, uraink vagy mások, kivetettek, kivetnek és kivetni fognak... Mindezt elhatározva, leszögeztük és leszögezzük, akartuk és akarjuk, hogy minden eskü alatt és eskü nélkül fogadott engedelmességet, hűséget, hódolatot és hűbérfogadalmat, valamint minden egyéb kötelességet, mellyel urainknak, a francia királyoknak, valamint többi urainknak és ezek utódainak tartozunk, épen megőrzünk és fenntartunk.

Jean de Paris: Memoriale historiarum. – Guizot, Histoire de la civilisation en France. Paris, 1856. IV. p. 176-177. (Chrestomathia, II. 22-23. o.)

232. Luxemburgi János kiváltságlevele a morva rendek számára

Az új dinasztia trónraléptét a cseh és a morva rendek kiváltsagaik kibővítésére használták fel. János királynak a cseh rendek kiváltságait megerősítő oklevele (1311. június 18.) nem maradt meg, csak a morva rendek számára adományozott kiváltságlevél, amely ugyanazokat a jogokat biztosította a morvaországi feudális uralkodó osztálynak.

János, Isten kegyelméből Csehország és Lengyelország királya, a hegyeken túli szent birodalom fővikáriusa és luxemburgi gróf, királyságunk és morva őrgrófságunk valamennyi hívének, akiknek érdemes lesz ezt tudni, üdvözletünket és az alább írottak tudomását. Miután az isteni kegyelem elrendeléséből a királyi korona és jogar viselésének méltóságára emelkedtünk, szorgalmas igyekvésünkkel arra törekszünk, hogy uralkodásunk idején megkapják uralmunk alattvalói a hőn óhajtott szabadságot, hogy kikerüljék a veszedelmeket, és meg legyenek oltalmazva a gonosz emberek támadásaival szemben, nyugodtan éljenek a béke gazdagságában, a bizalom sátraiban és a földi dolgoktól való bőséges nyugalomban, ami akkor történik meg, úgy hisszük, nagyobb eredménnyel és kényelemmel, ha mindenkinek megadják a maga jogát, és nem követelnek tőle a kötelező mértéken túl. Ezt figyelembe véve pedig és nyájasan átölelve istenfélő szeretettel cseh királyságunk és Morvaország valamennyi fejedelmét, egyháziakat és világiakat, a főurakat, nemeseket, prelátusokat, papokat és hatalmunk minden alattvalóját, megigérendőnek tartottuk, hogy összes jogaikat és szokásaikat, amelyeket elődeinktől kaptak és birtokolnak, érvényben akarjuk hagyni, megőrizni és sértetlenül megtartani és pecsétünkkel meg akarjuk erősíteni minden kiváltságaikat, amelyeket elődeinktől nyertek. Ezen felül, hogy alattvalóink megérezzék bőségesebb kegyességünk jóindulatát, megígérjük, hogy nem szedünk be tőlük semmi adót (sturam) vagy illetéket, amelyet köznyelven bernek neveznek, kivéve a mi esküvőnk vagy fiaink és leányaink házasságkötése alkalmával. Továbbá, hogy királyságunk alattvalói vállalják az önkéntes szolgálatokat, megígérjük nekik, hogy Morvaországban sohasem bízunk jövedelemmel egybekötött bármilyen hivatalt senki másra, csak morvára. Ugyancsak kegyelmesen egyetértve a szülők általános kívánságával, akik arra vágynak, hogy örökségüket gyermekeik kapják meg, nem akarjuk, hogy bármelyik alattvalónk javai elhalálozás címén birtokunkban kerüljenek, vagy hogy kincstárunkhoz csatolják, ameddig életben vannak gyermekeik, fiaik és leányaik, vagy fivéreik és azok fiai negyediziglen, hacsak bűntett miatt el nem kobozzák. Továbbá elhatároztuk megadni alattvalóinknak, hogy nagyobb nyugalomban törekedjenek hasznukra és kényelmesebben élvezzék a békességet, azt a külön kegyelmet,

hogy egyáltalában nem fogjuk őket akaratuk ellenére arra kényszeríteni, hogy valamilyen idegen földet meghódítsanak cseh királyságunk és a morva őrgrófság határain túl, amelyeknek védelmére cseh királyságunk és a morva őrgrófság fejedelmei, főurai és nemesei híven megígérték segítségüket. Végül, amikor behajtjuk majd a közönségesen bernek nevezett adót, az említett szükségletekre, valamint a cseh király megkoronázása alkalmából, amikor szintén be kell hajtani ezt az adót, nem akarjuk, hogy többet követeljenek vagy kényszerítsenek ki, mint negyed font (ferto) ezüstöt telkenkint. Mindezeket és az egyes dolgokat pedig megerősítettük felségünk pecsétjével. Adatott Brunnában (Brno) az Ur 1311. esztendejében július kalendái előtt 14. napon (június 18.) uralkodásunk első évében.

Josephus Emler: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Praha, 1890, 11-12. l.; Nase národni ... I. díl. p. 83-84.

233. A lengyel állam központosítása

Részlet Długosz XV. századi krónikájából, amely bemutatja III. Kázmér (1333-1370) intézkedéseit a feudális széttagoltság leküzdésére, a helyi feudális urak tulkapásainak megszűntetésére.

Jan Długos (Longinus) szül. 1415- megh. 1480 krakkói kanonok, történetíró, Jagello Kázmér és fiainak nevelője. Több diplomáciai megbizatást töltött be. Főműve: Historiae Poloniae libri XII. 1455-1480.

... (Kázmér király gondoskodott arról), hogy a lovagok és a nemesek (militares, nobiles) ne nyomják el a parasztokat (cmethones) és a telepeseket (coloni), s ne kövessenek el igazságtalanságot rajtuk. Éppen ezért a parasztok és telepesek, akik a lovagok és nemesek hatalma alatt éltek, valahányszor uraik és örököseik bántalmazták őket, mindannyiszor a királynál meghallgatásra és védelemre találtak. Ugyanis Kázmér védelmükre, az elszenvedett igazságtalanságok miatt, hathatósan szembehelyezkedett az elnyomókkal, és szigorúan és keményen közbelépett úgy, hogy egy sem mert, bármilyen nagy, hatalmas és gazdag volt is, parasztjain erőszakosságot és jogtalanságot elkövetni. Aki pedig áthágta a törvényt és hatalmaskodott, megérdemelt büntetést kapott tőle. Persze a lovagoknak ugy tünt fel, mintha a király tulságosan keményen bánt volna velük, ezért a király nem is kerülte ki a megrovást, és azt, hogy a nemesek és a lovagok a "parasztok királyának" ne gúnyolják. De ő türelmesen és egykedvűen viselte el a gúnynevet, és nem hagyott alább szigorán és

elhatározásán, hogy továbbra is védelmezze az árvákat, a jövevényeket és az özvegyeket, hogy igazságot szolgáltasson bárkinek, hogy megbüntesse a tolvajokat, rablókat, zsarolókat és latrokat. Ugyanolyan mértékkel mért szegénynek és gazdagnak, jutalmazta az erényeket és büntette a vétkeket.

Chrestomathia II. 155. o.

234. Az immunitás Lengyelországban

III. Kázmér oklevele, amellyel megerősíti két lengyel nemzetség, a Toporczykok és Starzok kiváltságait.

Plaza János ur megjelent (előttünk) és kérte királyi felségünket, hogy erősítsük meg az ő (ti. a Toporczykok és Starzok) jogaikat, amelyeket ők eleitől kezdve régóta bírnak, amit ő most szavahihető tanúk segítségével be is bizonyított. Ezért mi... minden Toporczyknak és Starznak és az ő törvényes utódaiknak, minden birtokukon, jelenlegieken és jövőbelieken, megadjuk és megerősítjük azt a jogát, hogy sem a király, sem bíró, sem albíró, semmiféle bírói méltóság nem ítélkezhetik az említett uraságoknak sem jobbágyai, sem szolgái felett, hanem csakis nekik maguknak, kizárólag a Toporczykoknak és Starzoknak, valamint törvényes utódaiknak szabad bíráskodniok jobbágyaik és szolgáik felett, azaz őket büntetni, felakasztani, tűzpróbának alávetni stb.

Chrestomathia II. 152. o.

235. A Krewói Unió

Részlet Jagelló Ulászló litván nagyfejedelem 1385. aug. 14-i okleveléből, amely Ulászló és Hedvig lengyel királynő házassága révén megteremtette a lengyel-litván uniót.

... (Skrigalo fejedelemnek, Jagelló litván nagyfejedelem testvérének) követei: Borisz fejedelem és Hanko, vilnai várnagy (capitaneus) Magyarország királynéjának[1] a következőket adták elő: ...Felséged, fényes

[1] Nagy Lajos magyar és lengyel király özvegye, Erzsébet.

fejedelemasszony, ily hasznos házasság érdekében Jagelló nagyfejedelmet fiának fogadja és Hedvig legidősebb fejedelemnőt, az ön legkedvesebb leányát, Lengyelország királynőjét, neki törvényes hitestársul adja. S hiszszük, hogy ez Isten dicséretére, a lelkek üdvösségére, az emberek tisztességére és az ország gyarapodására válik. Hogy pedig az, amit terveztek, a célnak megfelelően fejeződjék majd be, ezért Jagelló nagyfejedelem, minden testvérével, minthogy még nem keresztelkedtek meg, valamint rokonaival, a nemesekkel, a föld népével, az előkelőkkel és a kisrendüekkel együtt a római szent egyház katolikus hitéhez törekszik, óhajt és kíván csatlakozni... Úgyszintén ez a Jagelló nagyfejedelem megígéri és ünnepélyesen megfogadja, hogy a lengyel királyság összes elfoglalt és hiányzó részeit, bárki is idegenítette el és foglalta el, saját fáradozása és költsége árán újra egyesiti az országgal...

Végül a többször említett Jagelló fejedelem még azt is ígéri, hogy saját litván és orosz országát a lengyel királyság koronájával örökre egyesíti...

Chrestomathia II. 155-156. o.

236. Dusán István cár törvénykönyve

Dusán István (1331-1355) rövid időre egyesítette az országot, s az adott időpontban a Balkán félsziget egyik nagyhatalmává tette. Törvénykönyve a középkori szerb történelem egyik alapvető forrása, egyébként az uralkodó központosító törekvéseit is mutatja. Részleteket közlünk a törvénykönyvből.

I.

Az igazhitű István cár törvénykönyve

A 6857. (1349) évben, a második indikcióban, az úr felmagasztalásának ünnepén, május 21. napján. Ezt a törvénykönyvet összeállította a mi pravoszláv gyülésünk, kir-Ioannikij pátriárka őszentsége, valamint az összes püspökök és a papság, az alsó és a főpapság és én, az igazhitű István cár, s országom valamennyi nemese, kicsi és nagy.

E törvénykönyv rendelkezései pedig a következők:

9. Ha akad egy eretnek, aki keresztény nőt vesz feleségül, ha akar keresztelkedjék meg keresztény módra, ha nem keresztelkedik meg vegyék el feleségét és gyermekeit, adja nekik vagyonának egy részét, őt magát pedig számüzzék.

10. Ha akad egy keresztények között élő eretnek, bélyegezzék meg[1] és száműzzék; ugyancsak megbélyegzendő az, aki ilyesmit eltitkol...

21. Aki egy keresztényt nem igazhitűnek elad, annak vágják le kezét, és vágják ki nyelvét.

22. A nemesek emberei, akik egyházi falvakba és katunokba[2] telepedtek, térjenek vissza urukhoz...

26. Az országom területén található összes egyházak legyenek szabadok minden munkától, kicsinytől és nagytól.[3]

33. Az egyháziak emberei felett minden perükben ítéljenek metropolitáik, püspökeik és igumeneik. Ha mindkét perlekedő fél egy egyházhoz tartozik, akkor ítéljen felettük saját egyházuk. Ha a perlekedők két egyházból származnak, akkor ítéljen felettük mindkét egyház.

34. Országomban – Zagorjében[4] és más helyeken, a meroph falvakban[5] az egyháziak emberei ne járjanak robotra, szénakaszálásra, szántásra, szőlőmüvelésre, sem másféle kis vagy nagy munkára. Én, a cár, felszabadítottam őket minden munkától, hogy csupán az egyháznak dolgozzanak. Ki pedig robotra hajtja őket, és megszegi az uralkodói törvényt, annak urától kobozzák el vagyonát.

35. Én, a cár, megengedtem az egyház igumenjeinek, hogy birtokolhassanak minden fajta házat, paripát, lovat, juhot és minden mást, és hogy mindenben szabadok legyenek, ahogyan ennek a törvény és az igazság szerint lennie kell, s ahogyan az a szent alapítók okleveleiben meg vagyon írva...

38. Mostantól kezdve és ezután az én cári paripáimat és lovaimat ne adják ellátásra sem az egyházaknak, sem az egyházi falvaknak.

39. A vlastelinek és vlasteličiček,[6] legyenek bár szebrek vagy görögök, akik cári felségem országában vannak, s oklevelekkel bastinákat[7] kaptak tőlem, birtokolják továbbra is szilárdan azokat a bastinákat, amelyeket e gyűlés előtt bírtak.

---

[1] Vagyis süssenek bélyeget az arcára.

[2] Hegyi falu a legelő közelében.

[3] Az államnak szolgáltatandó robotról van szó.

[4] A tulajdonképpeni Szerbia.

[5] Meroph ajobbágyok kategóriája, akik meghatározott szolgáltatással tartoztak földesuruknak.

[6] Nagyobb, illetve kisebb birtokkal rendelkező feudális urak, akiknek az uralkodótól kapott birtok fejében szükség esetén katonai szolgálatot kellett teljesíteniök.

[7] Az allódiumnak megfelelő örökletes birtok.

40. S azok az oklevelek és rendeletek, amelyeket cári felségem adott, és amelyeket adni fog, továbbá azok a bastinák, amelyeket az első igazhitű cárok adtak, maradjanak sérthetetlenek. Rendelkezzenek velük szabadon – (ha akarják) adják az egyházaknak lelkük üdvösségéért, vagy adják, akinek akarják.

41. Ha a birtokos gyermektelen, vagy voltak ugyan gyermekei, és meghaltak, s így halála után a bastina üressé válik, amennyiben családjában harmadiziglen van (utóda) – kapja meg ez bastináját.

42. Az összes bastinák legyenek szabadok mindenfajta munkától és adótól, kivéve a szokott[8] és a törvényes hadiszolgálatot.

43. Sem a cár úr, sem a király,[9] sem a cárnő nem veheti el senkitől sem erőszakkal bastináját, s nem vásárolhatja meg, nem cserélheti el, ha birtokosa maga nem akarja.

44. Az otrokok,[10] akiknek van uruk, váljanak azok bastináivá és gyermekeik is örök bastinává; otrokot azonban hozományba adni sehol sem szabad...

46. Ha valakinek van otroka, azok az ő bastinájává válnak. Felszabadítani őket csupán tulajdonosuknak vagy annak feleségének vagy fiának szabad, senki más nem szabadíthatja fel őket...

49. Ha idegen seregek átlépik a határt, kirabolják a cári földeket és ugyanazon az úton visszatérnek, akkor a határmenti birtokosok, kiknek földjén az idegenek áthatolnak, kötelesek mindent megfizetni.

50. Az a vlastelin, aki megsért és meggyaláz egy vlasteličičet, fizessen 100 perpert (büntetést). Az a vlasteličič pedig, aki megsért egy vlastelint – 100 perpert ad, és vesszőzzék meg...

55. S ha egy szebr[11] meggyaláz egy vlastelint, 100 perpert fizet, és bélyegezzék meg. Ha pedig egy vlastelin vagy egy vlasteličič megsért egy szebrt, 100 perpert fizet...

59. Senki sem adhat el vagy vásárolhat egy proniát,[12] ha nincs bastinája. A proniaföldből senki sem adományozhat az egyháznak, ha pedig adományoz, az ne legyen érvényes.

---

[8] Az uralkodónak természetben fizetett földadó.

[9] A trónörökös címe.

[10] A rabszolgáktól nem sokat különböző jogállásban levő nem szabadok.

[11] Szabad paraszt, olykor a szabadot és merophot együtt is jelenti.

[12] A bizánci pronoia, a feudális uraknak katonai szolgálat ellenében adományozott föld, beneficium.

60. Mindenki köteles a cárt szállítani, amikor valahová megy – a városból a zsupába, zsupáról zsupára, s ismét a zsupából a városba...

67. Az otrokok és merophok, akik együtt élnek egy faluban, minden rájuk eső fizetményt lélekszám szerint fizetnek. Amennyit fizetnek s amennyit dolgoznak, annyi földet bírjanak.

68. A merophokra vonatkozólag a törvény az egész országban (a következő): hetenkint két napot dolgozzanak a pronia-birtokosnak, s évente adják meg neki a cári perpert, s mindenki, aki tud dolgozni, kaszáljon neki egy nap szénát, és dolgozzék egy napot a szőlőkben. Ha valakinek nincsen szőleje, akkor egy napot más munkával töltsön el számára. Annak a munkának gyümölcse, melyet a meroph megdolgozott, a proniaroké, de ne vegyenek el tőle többet, mint amennyit a törvény megenged.

69. A szebrek nem gyűlhetnek össze gyűlésre. Ha valaki összehívja őket, akkor annak le kell vágni a fülét, s ki kell égetni a szemét...

72. Ha valaki a nem szabadok közül a cári udvarba megy, mindenkinek szolgáltassanak igazságot, a nemesek otrokainak kivételével...

79. Falu a faluval szántson együtt, ahol az egyik falu, ott a másik is, kizárva azonban a törvény által eltiltott erdőket, és réteket. Ezekben senki sem szánthat.

82. Ha egy faluban megáll egy vlach vagy egy albán, akkor egy másik, aki utánuk jön, ne álljon meg ugyanabban a faluban. Ha pedig erőszakkal megáll, fizessen büntetést és fizessen a lelegelt fűért...

85. Ha valaki babun[13] módra beszél, ha nemes 100 perpert fizet, ha nem nemes 12 perpert és vesszőzzék meg.

86. Ha valaki nem előre megfontolt szándékkal és erőszak nélkül gyilkosságot követ el, fizessen 300 perpert; ha pedig a gyilkosság előre megfontolt szándék volt, akkor vágják le mindkét kezét...

93. Aki idegen embert idegen földre visz, fizesse meg gazdájának hétszeresét.[14]

94. Ha a nemes a városban vagy a zsupában, vagy a katunban megöl egy szebret 1000 perpert fizet. Ha egy szebr öl meg egy nemest, le kell vágni mindkét kezét, és fizessen 300 perpert...

96. Ha valaki megöli apját vagy anyját, vagy testvérét vagy gyermekét, az ilyen gyilkost égessék el.

---

[13] Bogomil.

[14] Nem szabadoknak az egyik földesúrtól a másokhoz való költöztetéséről van szó.

97. Ha valaki a nemesnek vagy egy jó embernek megtépi szakállát, le kell vágni mindkét kezét.

98. Ha két szebr megtépi egymás szakállát – a büntetés ezért 6 perper.

99. Ha valaki felgyújt egy házat vagy hombárt, vagy a szalmát vagy a szénát, akkor a falu köteles kiadni a gyújtogatót. Ha nem adja ki, meg kell mindazt fizetnie, amit a gyújtogatónak kellett volna fizetnie és elszenvednie...

103. Az otrokokat összes vétkükért uraiknak kell elítélniök vérontásért, vrazsdáért,[15] lopásért, rablásért (szökevény), emberek befogadásáért pedig a cári bírók előtt felelnek...

106. Ha valamelyik vlastelin udvari embere bűnt követ el, amennyiben proniar fia, úgy igazolja őt esküvel nemzetsége, ha pedig szebr, akkor vessék üstpróba alá...

111. Ha valaki meggyalázza a bírót, amennyiben vlastelin, vegyenek el mindent tőle, ha pedig falu – fosszák ki, és pusztítsák el.

112. Ha valaki – legyen az az én cári emberem, egyházi vagy nemesi ember – megszökik a tömlöcből és udvaromba jön, legyen szabad mindenével, amivel jön...

115. Ha valaki befogadott valamilyen embert idegen földről[16] és az saját ura ítélete elől szökött, amennyiben a szökevény bemutatja a cári kegyelemlevelet, akkor azt érvényesnek kell tekinteni. Ha nem mutatja be a kegyelemlevelet, vissza kell őt adni (urának)...

118. A cári földön közlekedő kereskedőket a nemesek és más emberek közül senkinek sem szabad erőszakkal visszatartani, vagy áruikat kirakatni, és erőszakkal pénzbírságot kivetni rájuk. Aki erőszakkal kicsomagoltatja áruikat 500 perpert fizet. A cári adószedőnek nincsen joga valakit kényszeríteni vagy visszatartani, hogy alacsony áron eladja neki áruját. Mindenki szabadon járjon árujával a vásárokra...

123. ... Ahol a szászok[17] a mostani gyűlés előtt erdőt írtottak, az a föld legyen az övék. Ha pedig valamilyen nemestől igazságtalanul elvették földjét, ítéljenek felettük a szent király[18] törvénye szerint. Ezután pedig a szászok ne írtassanak, ha pedig írtanak, ne szántsanak, ne telepítsenek le embereket, a föld maradjon puszta, és nőjjön az erdő.

---

[15] Valószínűleg a nem szándékos emberölés vagy egy büntetésfajta neve.

[16] Egy másik földesúr földjéről.

[17] A XIII. század óta Szerbiában élő német bányászok.

[18] Milutin (1282-1321) törvénye szerint az ilyen elbirtoklási perekben vegyes bíróságnak kell ítélkeznie.

124. A görög városok, amelyeket a cár úr bevett, s amelyeknek okleveleket adott, azok bírják mindazt, amit ezen gyűlés előtt bírtak; ez pedig legyen sérthetetlen, és semmit se vegyenek el tőlük...

126. Mindenért, amit a városok körül fekvő városi földeken elvesznek vagy ellopnak, a környék fizet.

127. Ahol megsérül a városi erődítmény vagy torony, ezt kijavítják az illető városnak és annak a zsupának lakói, amely a város körzetének számít.

128. Amikor a cár úr megházasítja vagy megkereszteltetni fiát, és palotát és házat kell neki építtetnie, segítsen neki mindenki, nagy és kicsiny egyaránt.

129. A vajdák minden hadseregben a cári hatalommal egyforma hatalmat bírnak. Mindenki, akinek parancsolnak, engedelmeskedjék. Ha valaki valamivel megsértené őket, az a büntetésük, ami a cár megsértőinek. És a seregben levő bírák, nagyok és kicsik, ítéljenek a vajdákkal együtt, és senki mással.

II.

139.[19] Cárságom területén a merophokkal az úr semmit sem csinálhat törvényellenesen. Csupán azt kötelesek végezni és adni, amit a cár megírt a törvénykönyvben. Ha (az úr) valamit törvényellenesen csinál nekik, akkor cári rendeletem értelmében minden meroph perbe szállhat urával: legyen bár az cári felségem vagy a cárné, vagy az egyház, vagy országom nemesei, vagy bárki más. Senki sem tarthatja őket vissza a bírótól, de a bírók az igazság szerint ítéljenek. S ha a meroph megnyeri ügyét, akkor országom bírói gondoskodjanak róla, hogy az úr a merophnak fizessen meg mindent időben, és utána az úrnak semmi rosszat sem szabad cselekednie a merophhal...

142. Ha valaki a vlastelinek és vlasteličiček közül, akiknek a cár földeket és városokat adott, erőszakkal foglal el falvakat és embereket vagy valami más dolgot, és így megsérti a gyűlésen megállapított cári törvényt, attól el kell venni földjét, s az, aki (a foglalást) elkövette, fizessen meg mindent saját vagyonából, s büntessék úgy, mint a szökevényt...

145. Cári felségem elrendeli, hogy ne legyenek zsiványok és tolvajok senki bírtokán sem, sem a kerületekben, sem a városokban, sem a zsupákban, sem pedig a határvidékeken. A rablást és tolvajlást pedig így kell kiírtani: amely faluban tolvajt vagy zsiványt fognak, azt a falut fosz-

[19] Az ezután következő cikkelyek a törvény 1354. évi kiegészítéséből valók.

szák ki, a zsiványt pedig akasszák fel fejjel lefelé, a tolvajt pedig vakítsák meg. Ennek a falunak az urát megkötözve hozzák cári felségem elé, fizessen meg mindenért, amit a zsivány vagy a tolvaj kezdettől fogva elkövetett, s ezenkívül büntessék meg úgy, mint a tolvajt és zsiványt...

163. Amikor ítélnek, az összes bírák jegyezzék fel a bírói ítéleteket, s őrizzék maguknál. Egy másolatot pedig adjanak a bíró által felmentetteknek...

166. Ha egy részeg... megtámad, megüt és megsebesít valakit, de nem halálosan, akkor ennek a részegnek tolják ki a szemét, és vágják le a kezét. Ha egy részeg valakit megüt vagy leveri sapkáját, vagy más módon megsért valakit, de nem sebzi meg, mérjenek rá 100 botütést és zárják tömlöcbe. Majd a tömlöcből kihozván, verjék meg mégegyszer, és bocsássák el...

169. Ha a városokon és piacokon kívül valamilyen faluban aranyművest találnak, akkor fosszák ki a falut, s őt (az aranyművest) égessék meg.[20]

171. Cári felségem elrendeli továbbá: ha cári felségem valakinek haragból, szeretetből vagy kegyelemből oklevelet ad, s ez az oklevél megváltoztatja a törvényt, a bírák ne engedelmeskedjenek ennek az oklevélnek, hanem az igazság szerint ítéljenek, döntsék el az ügyeket...

174. Azok a földbirtokosok, akiknek örökös birtokuk, szőlejük vagy vásárolt földjük van, szőleiket és földjeiket adhatják jegyajándékba, vagy az egyháznak adományozhatják (vagy eladhatják), és a dolgozók ekkor azon a helyen, annál az úrnál maradnak, ahol a falu van. (S ha azon a helyen, annak az úrnak, akié a falu, nem lesz dolgozója), ezeket a szőlőket (és földeket magához) veheti.

190. Ha a zsupában makkos erdők nőnek, akkor fele a cáré, fele pedig a vlasteliné, akié a föld.

201. Ha meroph urától valamilyen más földre szökik vagy cári földre menekül, ahol ura megtalálja, bélyegezze meg, vágja le az orrát, adjon bizonyságot, hogy ismét az övé lett, de mást semmit se vigyen el tőle.

Chrestomathia, II. 181-187.

[20] Ez a cikkely a hamispénzverők ellen irányul.

237. Szerbia a XIV. század közepén

Részlet Burchard (Brocart) Directorium ad passagium ultramare (Útmutató a tengerentúli utazáshoz) c. munkájából.

Szerbia szerfelett bővelkedik gabonában, borban és házi állatokban; egymást éri a sok patak, forrás és folyó, hegyek és termékeny síkságok váltakoznak, legszebb része azonban a tengerpart. Az országnak 5 arany- és 5 ezüstbányája van, melyekből folytonosan sok kincset hoznak napfényre. Szerbiát nem volna nehéz elfoglalni, ugyanis városai nincsenek sáncokkal és kőfalakkal körülvéve. A házak és paloták, mind a királyéi, mind a többi nemeseké fából vannak, és a tengerparti latin házakon kívül egyetlen kőház sincs az országban... Az ország meghódítása által bárki becses és kedves ékszer birtokába jutna.

Chrestomathia, II. 178. o.

238. A nagy pestis

1347-től 1351-ig hatalmas pestisjárvány dúlt egész Európában. A járvány a népesség nagyarányú csökkenését okozta, aminek a XIV. századi gazdasági társadalmi fejlődésben többoldalú következményei lettek. — A nép a csapást Isten büntetésének tartotta, vezekléseket, engesztelő, önostorozó meneteket tartottak. Fellángolt a zsidók üldözése is, egyesek őket vádolták a járvány terjesztésével. Avignonban VI. Kelemen pápa a lakosság ellenséges magatartása láttán védelmébe vette az üldözötteket. Következő szemelvényünk a pápa életrajzából való.

a) A járvány terjedése

Az Úr 1348. évében majd az egész föld területén[1] olyan nagy halálozás pusztított, amelyhez hasonlót alig ismertünk. Az életben maradottak alig voltak elegendők ahhoz, hogy eltemessék a halottakat, vagy irtózattal elkerüljék őket. Oly nagy rettegés kerítette hatalmába az egész világot, hogy amint valakin egy fekély, vagy daganat keletkezett, általában a hónaljon, vagy az ágyékon, az áldozatot minden segítségtől megfosztva elhagyták, még rokonai is. Az apa elhagyta betegágyon levő fiát, és fiú az apját. Senki sem csodálkozhat ezen, mert midőn egy házban valakit ez a betegség sújtott és belehalt, igen gyakran bekövetkezett, hogy az összes többi lakó megfertőződött és ugyanolyan gyorsan meghalt; sőt borzasztó dolog még hallani is, a kutyák, a macskák, kakasok, tyúkok és az összes háziállatok ugyanerre a sorsra jutottak. Akik egészségesek voltak a félelemtől fejvesztetten elmenekültek. Így számosan haltak meg gondatlanságból, akik lehet egyébként megmenekülhettek volna. Sokat, akiket a betegség megtámadott, s azt hitték róluk bizonyosan hamar meghalnak, a legkisebb megkülönböztetés nélkül az árkokba vitték, hogy elföldeljék, s nagyszámban kerültek így élve a föld alá. Ehhez a bajhoz jött még egy másik: az a hír terjedt el, hogy egyes bűnözők, de különösen a zsidók megmérgezték a folyókat és a kutakat, s ettől terjedt el annyira a pestis. Ez az oka annak, hogy annyi keresztény és zsidó, ártatlanok és fedhetetlenek, megölettek, megégettettek vagy kínzást szenvedtek, holott mindez a csapás a csillagok állásából,[2] vagy isteni bosszúból eredt. És a járvány a mondott éven túl meghosszabbodott, és tovább tartott a következő két éven át, s azokon a vidékeken is elterjedt, ahol korábban nem dühöngött...

Mollat, Vitae Paparum Avenionensium. Clementis VI. Prima Vita. Paris, 1915-1925. T. I. p. 252.

b) Flagellánsok

Matthias von Neuenburg (+ 1370 előtt) krónikás. Bolognában tanult, Bazelben, majd Strassburgban az egyházi bíróság ügyésze lett. Krónikája gazdag és megbízható forrása az 1273-1350-es évek történetének.

---

[1] Ázsiáról és Európáról van szó.

[2] A párizsi egyetem doktorai a járvány okát bizonyos csillagképek egybeesésével magyarázták.

A pestisjárvány kezdetén Németországban a lakosság lassanként vonulni kezdett az utcákon önmagát ostorozva. 1349 június közepén így érkeztek vagy hétszázan Svábföldről Strassburgba. Kijelöltek maguk közül egy vezetőt és még két másik mestert, akiknek minden utasítását véghezvitték. A nap első óráiban átkeltek a Rajnán, és a felduzzadt tömeg hatalmas kört alkotott. Ennek közepén az emberek miután levetették felső ruháikat és cipőiket s csak sarokig érő vászon fehérneműiket hagyva magukon, egyik a másik után keresztbe tárt karokkal földre vetették magukat. Egymás fölött átlépve haladtak miközben gyengén érintették kengyelszíjjaikkal azokat, akik már földre borultak; a sor végén levők, akik elsőként kuporodtak le újból fölkeltek, hogy magukat a csomókkal és négy vasszeggel ellátott szíjjal megostorozzák. És így haladtak tovább, népi kantátákat énekeltek az Úr segítségét kérve. Hárman közülük a kör közepére álltak s igen magas hangon énekelni kezdtek, hogy ezzel buzdítsák a többieket az ostorozásra, utánok másik három követte őket; így maradtak egy rövid ideig, majd az ének meghatározott jelére valamennyien térdreroskadtak, karjuk keresztben, arccal a földön, imádkozva és vérezve...

M.G.H. Scriptores, Nova series, IV. II. 1936. p. 426-427.

c) Pogromok

Részlet a Limburgi Krónikából

Item ugyanabban a jubileumi évben (1350), ahogy a halál (ti. a nagy pestisjárvány) megszűnt, ezen német országokban a zsidókat mind agyonverték és megégették. Ezt cselekedték a hercegek, grófok, urak és városok, kivéve egyedül Ausztria hercegét[1], aki megtartotta zsidóit. Azt rótták fel a zsidók vétkéül, hogy a keresztény embereknek mérget adtak, amiatt haltak meg olyan sokan. Így teljesedett be az átkuk, amelyet maguk idéztek magukra a szent nagypénteken, ahogyan az a passióban olvasható: Sanguis eius super nos et super filios nostros. Ami annyit tesz: az ő vére mirajtunk és gyermekeinken.[2]

H. Brandt, Jéna, 1922.p. 12.

[1] Valószínűleg II. Albrecht (+ 1358).

[2] Máté 27, 25.

239. „A király negyven napja"

II. János francia király 1353. április 9-i rendeletében felújítja IX. Lajosnak (1252-1270) a magánháborúk tilalmára vonatkozó rendelkezését.

Régi időben, mégpedig rendeletek útján parancsolta meg a boldog emlékezetű szent Lajos francia király, a mi elődünk, amikor élt, hogy valahányszor civódás, viszály, verekedés vagy erőszakoskodás támad a mi királyságunk alattvalói közt, akár parázs összecsapásból, akár előre kitervelt csapda következtében — miből igen gyakran emberölések, megcsonkítások és egyéb sérelmek adódnak — a viszály és vétség okozóinak rokonsága biztonságban lehet, sőt biztonságban tartozik lenni a támadás vagy gaztett elkövetésének napjától folytatólagosan számított negyven napon át. Nem vonatkozik ez a rendelkezés olyan bűnösökre, akik latorságokat követnek el, ezek ugyanis elfoghatók és bebörtönözhetők a negyven nap alatt és utána is. Az ilyen ember annak a bíróságnak börtönébe vethető, amelynek körzetében a gaztett történt, hogy elnyerhesse büntetését a vétek minősége szerint úgy, ahogy azt a jogrend megköveteli. Ha pedig valaki bármelyik fél, de főleg a viszály okozójának családjából, ivadékából, vérrokonságából vagy sógorságából még a negyven napos határidő lejárta előtt bármi okból megsértené az előírást és rosszat követne el, bosszút véve vagy másképp — nem számítva ide a latrokat, akik miképp mondtuk, elfoghatók és büntethetők esetüknek megfelelően — úgy ezeket, mint álnok és elvetemült gonosztevőket s mint a királyi szabályzatok és rendelkezések áthágóit kell megbüntetni és elítélni, még pedig annak a rendes bírónak, akinek hivatali körzetében követték el vagy igazolták be a vétséget.

Fenti rendeletek, amelyeket királyságunk több különböző területén ma is — és korántsem ok nélkül — megtartanak, mégpedig szilárdan, az ország és a királyságunkban lakozók védelme s a közjó érdekében, törvényhez illően megtartandók ugy, amint fentebb mondottuk...

Ordonnances des rois de France, T. I. p. 56-58.
(Chrestomathia, II. 21-22. o.)

240. A százéves háború

a) A poitiers-i csata

Az angol-francia úgynevezett százéves háború (1337-1453) első szakaszának egyik legnagyobb ütközete volt a poitiers-i csata, melynek következményei kiélezték a francia társadalom válságát.

I. Tárgyalások a csata előtt

János király igen nagy sereget gyűjtött és elindult a walesi herceg[1] ellen... A walesi herceg amikor tudomást szerzett a király megérkezéséről, visszavonulásba kezdett, s a király egészen Poitiers-ig üldözte őt. Ezen üldözés alatt Poitiers és Chauvigny között a herceg emberei összetalálkoztak Joigny gróffal és több mint kétszáz harcosával; a franciákat szétverték, Joigny grófot és sok mást foglyul ejtettek. János király annyira üldözte a herceget, hogy Poitiers közelében utolérte őt, ahol ez és vele együtt összes emberei az erdőben ütöttek tábort. A helyet, ahol a herceg tartózkodott, Maupertuis-nek[2] nevezték... A herceg nyolcezer emberrel rendelkezett, akik közül mindössze háromezer volt nehéz fegyverzetű, a többi pedig íjász. János király serege oly közel ment a herceg seregéhez, hogy látták egymást, és várták a következő napot, a küzdelem napját. Ekkor megjelent Périgord biboros, akit a pápa küldött, hogy békét közvetítsen kettejük között. És megjelent a bíboros János király előtt, hogy a herceg nevében fegyverszünetet kérjen. A herceg, hogy megkapja a fegyverszünetet, felajánlotta, hogy visszaadja János királynak mindazokat a várakat és erősségeket, amelyeket a francia királyság területén meghódított, és amelyek három év óta kezében voltak, s hogy 100 000 arany forintot fizet; a herceg abba is beleegyezett, hogy foglyul és túszul adja magát, míg mind ezeket nem teljesítik és rendezik, csak az emberei harc nélkül vonulhassanak el. Ezeket az ajánlatokat János király elutasította, és azt felelte a biborosnak, hogy a herceg és annak minden embere feltétel nélkül adja meg magát, máskülönben erőszakkal ejti foglyul őket. Amikor a herceg értesült erről a feltételről, csatasorba állította társait és nagy aggodalommal várta a csatát, mert János királynak igen nagy serege volt.

---

[1] Angol trónörökös, az angol hadsereg parancsnoka.

[2] A Maupertuis-mező volt a Poitiers-től északra lezajlott csata színhelye.

II. A csata

Az angolok a maguk arcvonala mellett két szárnyat alkottak íjászaikból, és hadirendbe álltak egy nagyobb mezőn, melyet szőlőtőkék borítottak és sövény vett körül, rajta számos réssel. János királynak mintegy tizenkétezer nehéz fegyverzetű vitéze volt, de kevés másféle harcosa, mint amilyenek az íjászok és a számszeríjászok, és azután az angol íjászok biztosabban céloztak, amikor sor került az ütközetre. János király több vonalat állított fel, és ezek közül az elsőt a marsallokra bízta, akik annyira siettek összecsapni az ellenséggel, hogy a király arcvonala még messze hátul volt, a marsallok pedig már áthatoltak a sövényen és már felvették az érintkezést az angolokkal az elkerített hely belsejében, ahol ezek hadirendbe állottak. Az angolok nyomban szétverték őket, embereik nagy részét levágták és foglyul ejtették. Clermont marsall elesett, a másik marsall pedig fogságba került. Nyomban ezután ért oda a normandiai herceg, aki igen sűrű nehéz fegyverzetű arcvonal felett rendelkezett, de az angolok a sövény réseinél összegyülekeztek és kissé előrenyomultak. A herceg emberei közül néhányan behatoltak a sövény mögé, de az angol íjászok olyan nyílzáport bocsátottak rájuk, hogy a herceg arcvonala hátrálni kezdett, s ekkor az angolok támadásba mentek át a franciák ellen. A herceg arcvonalából sok ember halt meg és esett fogságba itten, sokan megfutamodtak, egy részük pedig egyesült a királyi hadtesttel, amely éppen csak, hogy közeledett. Az orléans-i herceg katonái szétfutottak, azok pedig, akik megmaradtak, egyesültek a királyi hadtesttel. Az angolok összevonták hadsoraikat és kissé kifújták magukat, a király és emberei azonban nagy és hosszú utat tettek meg, ami igen kimerítette őket. Ekkor a király és hadteste felzárkózott: nagy és kegyetlen csata keletkezett, az angolok közül sokan visszafordultak és megfutottak, de a franciák annyira összezsúfolódtak az íjászok által nyakukba zudított nyílzápor nyomán, hogy legnagyobb részük el sem jutott a küzdelemig, hanem egyik a másikra hullott. Ekkor már nyilvánvaló lett a franciák veresége. János király és fia, Fülöp fogságba estek... Károly herceget azonban lovagjai elragadták onnan, ugyanígy az Anjou herceget és a touraine-i herceget. A csatában nem annyira a halottak száma volt nagy, mint inkább a súlyos sebesülteké; mindent egybevetve, mintegy 800 nehézfegyverzetű francia esett el. A csata 1356-ban történt.

Utána János királyt és fiát, Fülöpöt, valamint a többi foglyot Bordeaux-ba vitték, Károly, Normandia hercege pedig Párizsba vonult és Franciaország kormányzójává lett...

A. Molinier, Chronique Normande du XIVe siècle, Paris, 1882. p. 112. (Chrestomathia II. 27-28. o.)

b) A Poitiers-i csata után

Froissart krónikájából

Hogy a francia királyságot király uruknak fogsága mily zűrzavarba és mennyi szomorúságba döntötte, azon alig lehetett meglepődni, minthogy minden rangú és rendű ember számára igen nagy felfordulást és tömérdek bajt jelentett. A királyság bölcs férfiai jól tudták, hogy nagy romlás ered majd abból, hogy a király, főembereik, valamint Franciaország lovagjainak színevirága vagy elesett, vagy fogságba jutott. A király három gyermeke, Károly, Lajos és János visszajött ugyan, de még zsenge korban voltak és tanácsra szorultak. Személyük egyébként is csekély segítséget jelentett, hiszen senki se akarta átvenni a királyság kormányzását. Mindehhez hozzájárult még, hogy a csatából visszatért lovagokat annyi gyűlölettel és megvetéssel fogadták a kommunák, hogy csak nehezen juthattak keresztül a tekintélyes városokon, amelyek oly jól értesültek a hírekről. Az emberek bizony vitáztak egymással, és az egyik ócsárolta a másikat. Több bölcs úgy vélte, hogy a dolgok ennyiben nem maradhatnak hosszú ideig orvoslás nélkül, hiszen Cotentinben állomásozik a lancasteri herceg, aztán Navarrai Fülöp és Godefroy d'Harcourt, akik itt nagyszámú angol és navarrai sereget tartanak. Ezek pedig nap mint nap portyáznak és gyújtogatnak, s városokat, erősségeket és kastélyokat vesznek birtokba...

Kervyn de Lettenhove, Oeuvres de Froissart, Chroniques. T. VI. Bruxelles, 1868. p. 1-2. (Chrestomathia, II. 28. o.)

241. A brigand-ok[1] feldúlják Franciaországot

a) A brigand-ok Limousinben. Bacon kapitány hőstettei (1348)

Azok (a brigand-ok), akik Gascogne-ban, Poitou-ban és Saintonge-ban állomásoztak, mind franciák, mind angolok, korántsem tartották be szigoruan a fegyverszünetet,[2] melyet a két király elrendelt, hanem szereztek és elhódítottak egymástól városokat és erődített kastélyokat, egyiket a másik után, fegyverrel vagy csellel, rohammal vagy éjjeli és nappali rajtaütéssel. Gyakran adódtak szép kalandok, hol az angolok, hol a franciák részéről. És a szegény brigand-ok szüntelenül rabolták és fosztogatták a városokat és a kastélyokat, s ilyenformán mesébe illő vagyont harácsoltak. Némelyikük oly gazdag lett, hogy felcsapott más brigand-ok vezérének és kapitányának, hiszen volt köztük olyan is, akinek pénze meghaladta a negyvenezer tallért. Amit elkövettek, valóban csodálatos látványt nyújtott. Megesett, és nem is ritkán, hogy kikémleltek egy-két napi távolságra valamely tekintélyes várost vagy kastélyt, aztán úgy húsz-harminc brigand összesereglett és rejtett utakon, éjjel-nappal mindaddig menetelt, mig pirkadatkor be nem jutott abba a városba vagy kastélyba, amelyet előzőleg kikémleltek. Ilyenkor csóvát dobtak az egyik házra. A városbeliek, abban a hiedelemben, hogy ezer vasba öltözött fegyveres akarja lángba borítani a várost, futásnak eredtek, ki amennyire bírt. Erre a brigand-ok betörtek a házakba, felfeszítették a ládákat és szekrényeket, s mindazt elvitték, amit találtak. Ezután, megrakodva a zsákmánnyal, folytatták útjukat. Így tettek Donzenac-ban, de több más városban is, így szereztek meg sok-sok kastélyt, melyeket azután újra eladtak.

Az egyik a sok brigand közül, a Languedoc határszélen kikémlelte ily módon a megerősített Comborn-kastélyt, mely igen nehezen járható vidéken, Limousinben feküdt. Éjnek idején harminc társával odalovagolt, megrohanták, bevették, a várurat, akit Comborn vicomte-jának hívtak, foglyul ejtették, házanépét azonban teljesen kiírtották. A várurat saját kastélyában mindaddig fogva tartották, amíg vissza nem szerezte szabadságát, huszonnégyezer tallér készpénzért. De a kastélyt azután is megszállva tartotta az említett brigand, s jól megrakta fegyveresekkel, onnan rablóhadjáratokat indított a környező vidék ellen, mígnem a francia király – e vitéz tetteiért – maga mellé nem kívánta venni. Kastélyát húszezer

[1] A brigand-ok könnyű fegyverzetű gyalogosok voltak (fegyverzetük: íj vagy rövid lándzsa és rövid kard), és a brigád szóról kapták nevüket, mert csoportosan jártak. Garázdálkodásaik következtében kapta nevük az "útonálló" jelentést.

[2] A fegyverszünetet, amely 1351 áprilisáig tartott, 1347 szeptemberében kötötték meg.

tallérért megvette, s ő mint a francia király fegyveres ajtónállója (huissier d'armes) nagy becsületben állott a királynál. Ezt a brigand-t Baconnak hivták, mindig kitűnő harci ménjei, igáslovai és málhásállatai voltak. Úgy volt felfegyverezve, mint egy gróf, igen gazdagon ruházkodott, s élete végéig nagy jómódban élt.

b) Csatározások Provence-ban és Ile-de-France-ban

Ugyanebben az időben,[3] az egyik lovag, Renault de Cervolle, akit azonban közönségesen csak "főpap"-nak neveztek, hatalmas fegyveres hadat gyűjtött össze mindenféle vidékekről. Miután ezek látták, hogy zsoldjuk elmaradt, annak következtében, hogy a francia király fogságba esett, nem tudták, miképpen jussanak keresethez Franciaországban. Először a provence-i hercegségbe vonultak, és itt több erős várost és megerősített kastélyt létrákon megmásztak és bevettek, a vidéket pedig egészen Avignonig és környékéig kirabolták. Nem volt más fejük és kapitányuk, mint a nevezett Renault de Cervolle. VI. Ince pápa, aki ekkor Avignonban székelt, s a bíborosok mind úgy rettegtek tőlük, hogy azt se tudták, mitévők legyenek. Házanépüket éjjel-nappal fegyverben tartották. Midőn pedig a "főpap" embereivel az egész környéket végigportyázta és rabolta, a pápa és bíborostársai tárgyalásba bocsátkoztak vele, minthogy nem érezték magukat biztonságban. A "főpap" hadi népének nagy részével együtt a megegyezésre Avignonba jött, ahol éppen olyan tisztelettel fogadták, mintha a francia király fia lett volna, s több ízben ebédelt a palotában a pápánál meg a bíborosoknál. Minden vétkét megbocsátották, s mikor eltávozott, átadtak neki negyvenezer tallért, hogy ossza szét emberei közt. Így ez a hadsereg szétszéledt, de a "főpap" továbbra is egy csapat élén maradt.

Ugyancsak ebben az időben indult meg és tűnt fel egy nehéz fegyverzetű harcosokból és brigand-okból álló másik sereg, amely sokféle vidékről gyűlt össze. Nap mint nap fosztogatták és rabolták a Loire és a Szajna közének minden részét, s így senki sem mert közlekedni Párizs és Vendome, Párizs és Orléans, Párizs és Montargis közt. Senkinek sem volt arrafelé[4] maradása, igy aztán a sik vidékről mindenki Párizsba vagy Orléans-ba menekült. E sereg megtett kapitányának egy walesi embert, akit Ruffinnek hívtak. Lovagot csináltak belőle s igen gazdag és hatalmas lett, úgy hogy nem lehetett tudni vagyona nagyságát. E sereg tagjai gyakran lovagoltak Párizs közelébe, egy másik napon Orléans felé, megint más alkalommal Chartres-nak. Helység, város, erősség, hacsak igen nagyon

[3] 1357-ben.

[4] Azaz a kisebb helységekben, amelyek a városok közt fekszenek.

nem őrizték, mind az ő fosztogatásukat szenvedte, így Saint-Arnoult, Gallardon, Bonneval, Cloyes, Étampes, Châtre, Montlhéry, Pithiviers-en-Gâtinais, Larchant, Milly, Château-Landon, Montargis, Yèvres[5] és annyi más nagy város, melyekre emlékezni csoda lenne. Huszas, harmincas, negyvenes hordákban járták a vidéket, és nem akadtak senkire, aki visszatérésre bírta volna őket vagy aki szembeszállt volna velük, hogy veszteséget okozzon nekik...

c) Eustache d'Auberchicourt lovag hőstettei

Eustache d'Auberchicourt Champagne-ban volt az úr. Ha akarta, máról holnapra hétszáz vagy ezer harcost tudott kiállítani. Ő és emberei szinte mindennap portyáztak, egyszer Troyes előtt, máskor Provins-nél, sőt egészen Château-Thierry-ig és Châlons-ig. Az egész vidék sorsa, a Szajna és a Marne mindkét partján, az ő kényüktől függött. Ez az Eustache d'Auberchicourt ebben az időben Brie és Champagne területén számos szép hősi tettel és nagy fegyveres remekléssel tűnt ki, s több esetben számos nemes lovagot vetett ki nyergéből. Senki sem tudott ellenállni neki, mivel fiatal, rendkívül nyájas s amellett vállalkozó kedvű volt. Váltságpénzekből, falvak és kastélyok eladásából, nemkülönben felégetett területek és házak visszavételéből és biztonságos kíséret adásából igen tekintélyes vagyont szedett össze. Hiszen lehetetlen volt, akár kereskedőnek, akár másnak jönni-menni a régi és a tekintélyes városok falait elhagyni veszély kockázata nélkül. Több mint ezer harcost tartott zsoldban, s vagy 10-12 vár volt az övé.

Az az Eustache ekkor tájt igaz szerelemmel szeretett egy igen előkelő nemzetségből való asszonyt, az asszony viszont őt. Megmondhatjuk a nevét, minthogy azóta feleségül vette: Ysabel de Juliers-nek hívták, a hainaut-i grófnak, Juliers-nek volt egyik lánya, az angol királyné pedig nénje volt. Fiatalon feleségül vette őt Angliában a kenti gróf, aki azonban már ifjúkorában meghalt. Tehát ez a fiatal asszony szerelemre lobbant Eustache iránt azokért a nagyszerű hősi és fegyveres tettekért, amelyekről naponta hallott. S abban az időben, midőn Eustache Champagne-ban tartózkodott, ez az asszony több hátaskancát és csatamént küldött neki szerelmes levelek és jelentős szerelmi nyilatkozatok kíséretében, minek következtében a mondott lovag még bátrabb és merészebb lett, s oly nagyszerű tetteket vitt véghez, hogy mindenki csak róla beszélt.

[5] A Szajna és a Loire közt fekvő helységek.

d) A híres Robert Canolle kapitány

Különböző vidékekről származó számos lovag és apród volt kapitány, s e kapitányok közül azt, aki a leggazdagabb volt, s aki a múlt időkből eredő álnokságot leginkább megőrizte, Robert Canolle-nak hívták. Lassacskán jól megszedte magát: kétszázezer forintja volt, és negyven erős várnak parancsnokolt... Azt szokta mondogatni, hogy ő korántsem az angol király kedvéért hadakozik, sem nem a navarrai királyért, sőt senkiért sem, hanem egyedül a maga kedvtelésére. Hímzett betűkből ezt a jelmondatot hordta:

Ha Robert Canolle-t foglyul éred,
Százezer arany lesz a béred.

Oeuvres de Froissart... T.V. 224-226., VI. 33-36., 153-154., 112-113. (Chrestomathia II. 30-32.)

242. A rendi gyűlés összehívása

"Franciaország nagy krónikájá"-ból

A Grandes Chroniques de France, a francia királyság hivatalos krónikája. A kezdetektől a XV. század végéig terjed. Első része a XII. sz. elején a Saint Denis apátságban a különböző latin krónikák összegyűjtéséből készült, újabb gyűjteményt fűztek hozzá a XIII. században VIII. Lajos koráig terjedőt. 1286-ban IX. Lajos és III. Fülöp korával egészítették ki. A szerzők egyike Primat szerzetes volt. A XIV. századtól francia nyelven írták, sőt a korábbiakat is lefordították.

(1356) október 15-én, egy szombati napon, a Langue d'oil területéről számos egyházi ember és nemes, valamint a tekintélyes városok sok polgára jött Párizsba; majd az ezt követő hétfőn egybegyűltek a parlament[1] termében a jelenlevő normandiai herceg[2] parancsa szerint. Itt, a herceg jelenlétében, Pierre de La Forest, Rouen érseke és Franciaország kancellárja, ismertette a három renddel a király foglyulejtésének történetét: habár derekasan küzdött önkezével, balszerencse folytán fog-

[1] Parlamentum, a királyi udvar (curia regis) tagjaiból alakult igazságszolgáltatási szekció. IX. Lajos óta Párizsban állandó székhelye volt. Az alkalmanként megjelenő prelátusokon és nagy szeniorokon kívül 20-30 (egyházi és laikus) állandó tagja is volt.

[2] Azaz Károly trónörökös.

ságba esett. A kancellár felfedte továbbá előttük, miképpen kell mindenkinek a király kiszabadításán fáradoznia, s a rendek kérésére, melyet az említett herceg tolmácsolt, tanáccsal szolgált arranézve, hogyan lehetne a királyt visszakapni, mi lenne a hadvezetés módja, és e célból milyen segítségre volna szükség.

... Következett 15 nap vagy körülbelül annyi. Sokaknak ez fáradságos volt, mivel a három rend hosszú ideig várt e dologban a válaszadással. Mégis, miután több mint tizenöt napon át tanácskoztak és üléseztek, mindenik rend képviselőket választott, akiket meghatalmazott azzal, hogy mindazt rendeljék el, ami a királyság javát látszik szolgálni. A küldöttek – mindhárom rendből összesen körülbelül ötvenen – azt üzenték a normandiai hercegnek, hogy szívesen beszélnének vele titokban. Evégett a herceg csupán hatodmagával a minorita barátok rendházába ment a rendek megbízottaihoz, akik közölték vele, hogy több napi összejövetel után mindenben megegyeztek egymással. Arra szólították fel a herceget, hogy tartsa titokban mindazt, amit neki a királyság megmentése érdekében mondani fognak, mire ő azt felelte, hogy erre sohasem fog megesküdni. Mindazonáltal elmondották neki a következő dolgokat:

2. A rendi gyűlés követelései.

Először is kijelentették neki, hogy a király az elmúlt időben rosszul kormányozta az országot: ezért pedig azokat kell okolni, akik neki tanáccsal szolgáltak. Általuk tette a király mindazt, amit tett. Ezek a királyságot kifosztották és oly veszélybe sodorták, hogy teljesen tönkrement és elveszhet. Azt követelték továbbá a hercegtől, hogy azokat, akiket ők megneveznek, fossza meg minden tisztségtől, fogassa el és börtönöztesse be őket, vagyonukat pedig vegye zár alá és koboztassa el. Pierre de la Forest, rouen-i érsek és Franciaország kancellárja szintén ama tisztségviselők közé tartozott, akik ellen a rendek panasszal éltek. Minthogy egyházi személy volt és nem tartozott a herceg joghatósága alá, arra szólították fel a rendek a herceget, hogy saját kezűleg írjon a Szentszéknek és kérjen tőle biztosokat, akiket majd a három rend képviselői fognak megnevezni. Ezeknek a biztosoknak hatalmában állna aztán megbüntetni az érseket mindazon ügyekért, amelyekben a rendi megbízottak bíróilag eljárnak ellene és a többi tisztségviselő ellen.

A rendi megbízottak követelték, hogy biztosokként azokat nevezzék ki, akiket ők neveznek meg s akik eljárnak majd a nevezett tisztségviselőkkel szemben azon ügyekben, melyekben a rendi megbízottak őket vádolják. És ha ezeket a tisztségviselőket vétkesnek találják, büntessék meg őket; azonban még ha ártatlanoknak bizonyulnának is, a rendi megbízottak kívánsága szerint vesszen el egész vagyonuk, és királyi tisztségben sohase legyen részük.

A rendi megbízottak azt is követelték a hercegtől, hogy helyezze sza-

badlábra a navarrai királyt, akit tömlöcbe vetett a király, a herceg atyja, miként erről már előbb szó volt. Elmondták még, hogy amióta a navarrai király tömlöcben sínylődik, e vétek miatt semmi jó sem származott a királyra és a királyságra.

A rendi megbízottak arra is felszólították a herceget, hogy vegye át az egész ország kormányzását meghatározott tanácsosok segítségével, akiket a rendi megbízottak fognak melléje adni mindhárom rendből, mégpedig négy egyháznagyot, tizenkét lovagot és tizenkét polgárt. Ezek a tanácsosok minden téren ugyanolyan hatalmat gyakoroljanak, mint a király, tehát helyezzék hivatalukba vagy mozdítsák el a tisztségviselőket, s más hasonló dolgot. A rendi megbízottak ezenkívül még sok más nagy és súlyos követelményt támasztottak a hercegnél.

A herceg azt válaszolta nekik, hogy a dolgokat készségesen hozza tanácsa tudomására döntés végett, de mindenképpen szeretné tudni, hogy a három rend minő segítséget kíván nyújtani neki. Erre a rendi megbízottak azt felelték, hogy maguk közt megállapodtak a következő módon: az egyházi emberek fizetni fognak egy tizedet és felet az évi jövedelemből,[3] de errenézve a pápa engedélye szükséges; a nemesek ugyanannyit; végül a tekintélyes városok polgárai egy katonát állítanak ki minden századik tűzhely után. A rendi megbízottak véleménye szerint ez az adó csodálatosan nagy, felszökhet 30 000 fegyveresre. Miután a herceg megkapta a felvilágosítást az elmondott dolgokra vonatkozólag, eltávozott körükből azzal, hogy másnap ebéd után választ ad nekik. Evégett a herceg rokonságából és a többi lovagok közül sokakat meghívott a Louvre-palotába, meghallgatta véleményüket és döntésüket a tárgyalt dolgokban. Másnap, valamint az azt követő 2-3 napon a herceg több rokonát elküldte a minorita barátok házába a rendi megbízottakhoz, hogy tárgyaljanak velük, hogyan lehetne egynéhány követelményük visszavonására bírni őket, nevezetesen az említett három pontra vonatkozólag, tudomásukra hozva, hogy ezek a követelések igen közelről érintik atyját,[4] a királyt, s így nem meri őket teljesíteni atyjának kifejezett jóváhagyása nélkül.

Végül is, minthogy a rendi megbízottak nem voltak hajlandók elállni követeléseiktől, se azok egy részétől, a herceg rokonai közül többen, és más lovagok, akik e dolgokban tanácsadói voltak, egy akarattal azt ajánlották a hercegnek, hogy teljesítse azokat. Ugyanis másképp nem tudja megkapni a három rend támogatását, márpedig e támogatás nélkül a hadvezetés lehetetlen. A rendek kérésére, hogy hallják nyilvánosan azt, amit mondani akarnak, egy napot tűztek ki az összejövetelre a parlament termében, mégpedig a mindenszentek ünnepe előtti hétfő reggelt. A herceget igen felháborították és megzavarták az ismertetett követelések, amelyeket titokban támasztottak a rendek, de amelyeket most a parlamenti üléster-

[3] Azaz évi jövedelmük 15 százalékát.

[4] Aki ekkor tájt Angliában volt fogságban.

mében nyíltan akartak támasztani. Úgy vélte, ezeket a követeléseket nem tudja teljesíteni anélkül, hogy atyját, a királyt fel ne háborítaná és alaposan meg ne sértené. Meghagyta tehát, hogy jöjjenek hozzá más tanácsosok, akiket ez ügyekben még nem hívott. Előttük aztán élő szóval feltárta a három rend követeléseit, és azt a segítséget is, amelyet felajánlottak neki. Akarta, hogy tanácsosai megmondják neki nézetüket e kérdésben. Ezek pedig, azoknak a jelenlétében, akiket már máskor is meghívott, kimutatták a hercegnek, hogy a közölt követeléseket miért nem szabad teljesítenie. Bebizonyították azt is, hogy a segély, melyet felajánlottak neki, nem elegendő a háború költségeinek fedezésére. S noha a rendi megbízottak úgy tűntették fel a herceg előtt, hogy a segély elegendő 30 000 fegyveres katona felszerelésére és ellátására, azaz katonánként napi fél forintot tesz ki tallérban, az említett tanácsosok a herceg előtt feltárták, hogy a segély legfeljebb 8-9 ezer fegyveres emberre rúghat, többféle tényből és okból kifolyólag, melyekkel a többiek is egyetértettek a herceg tanácsában, melynek létszáma lehetett jó harminc vagy még annál is több. S habár megelőzőleg a tanácsosok legnagyobb része amellett volt, hogy a herceg teljesítse az említett követeléseket és ilyen értelemben is adtak neki tanácsot, miként azt már mondtuk – most mégis megváltoztatták álláspontjukat és általános lett a nézet, hogy a herceg ne engedjen.

Mivel azonban a parlament termében igen sok nép gyűlt össze, ahol Robert le Coq mesternek, a laoni püspöknek kellett volna élőszóval előadnia a herceggel szemben támasztott követeléseket, a herceg tanácsot kért, hogy miképp lehetne ezt a népet szétoszlatnia, majd a kapott tanáccsal élve, a palota legfelső termébe, ahol tartózkodott, magához kérette a három rend egynéhány tagját, főleg azokat, akik elsősorban irányítják a többieket, és akik a követeléseket tanácsolták. Ide járult elébe Raymond Saquet mester, lyoni érsek, Jean de Craon, reimsi érsek és a már említett Robert le Coq mester, laoni püspök az egyháziak részéről. A nemesek képviseletében jöttek: luxembourgi Waleran, Jean de Conflans, Champagne marsallja és Jean de Picquigny, akkor Artois kormányzója. A tekintélyes városok részéről megjelentek: Étienne Marcel, a párizsi kereskedők elöljárója, Charles Toussac esküdt (échevin) és sok más a többi tekintélyes városból.

Akkor a herceg előadta nekik a híreket, melyeket atyjáról, a királyról, meg nagybátyjáról, a császárról hallott. Tanácsot kért tőlük: helyesnek látják-e, ha a három rend követeléseit és a reájuk adandó választ – aminek meghallgatására a nép összegyűlt a parlament termében – egy másik napra halasztanák a herceg által előttük ismertetett okoknál fogva. A követeléseket és a rájuk adandó választ elnapolták a következő csütörtökre, noha észre lehetett venni azt, hogy a rendi küldöttek közül néhányan szívesebben vették volna, ha az ügyet nem halasztják el...

3. A rendi gyűlés feloszlatása

Mindenszentek ünnepének másnapjára, szerdára, a herceg a Louvre-ba rendelte a király és a maga tanácsának több tagját, valamint többeket a három rendből, akikről már megemlékeztünk. Határozatot kért arra nézve, vajon jó-e, ha a három rend Párizsban tartózkodó tagjai hazaszéledne, anélkül, hogy végeztek volna valamit, azon okok miatt, melyeket értésükre adott. A tanácsban jelenlevők nagy része azt javasolta, hogy így tegyen. Erre a herceg arra kérte a három rend jelenlevő tagjait, hogy igy járjanak el, s mondják meg a többieknek is, akik Párizsban tartózkodnak, hogy térjenek vissza hazájukba. Biztosította őket, hogy szívesen maraszta talná őket, de bizonyos lovagok, akik atyjától, a királytól jöttek, bizonyos híreket hoztak tőle. Híreket kapott nagybátyjától, a császártól is, akihez ő rövidesen menni készül. Többen a három rendből, akik Franciaországot a hercegnek előterjesztett követelések alapján szándékoztak kormányozni, igen elkomorodtak. Az volt a felfogásuk, hogy a herceg csak azért tett így, hogy a három rend párizsi összejövetelét feloszlassa. S ez így is volt a valóságban.

Másnap, amely egy csütörtöki nap volt, a három rend több tagja, akik nem hagyták el még Párizst, a minorita barátok székházába gyűltek össze, mialatt a herceg Montlhéryben tartózkodott, ahová aznap reggel ment. Itt a laoni püspök nyilvánosságra hozta azoknak, akik eljöttek, hogy a herceg miképpen kért tanácsot és segítséget tőlük. Hogy ennek eleget tegyenek, ők több ízben összegyűltek, egynéhány napon át, készen a válaszadásra, melyet azonban a herceg nem akart meghallgatni. Azt tanácsolta a jelenlevőknek, hogy mindnyájan készítsenek másolatot arról, amit a rendi küldöttek elhatároztak, s ezt aztán vigyék magukkal hazájukba. Többen a három rend jelenlevő tagjai közül meg is tették ezt. S habár a herceg, mint híresztelték, több ízben beszélt a kereskedők elöljárójával és a párizsi esküdtekkel s több napon át követelte tőlük a segélyt a háborúra, ők csak úgy voltak hajlandók ezt megadni, ha összehívja a három rend gyűlését. Most azonban már esze ágában sem volt ezt megtenni. És midőn jobb belátásra igyekeztek őt bírni, összes bailli-körzeteibe királyi tanácsosokat küldött szét, hogy ezek segítséget kérjenek a tekintélyes városoktól.

4. Zavargások Párizsban 1357 január havában

Január 19-én, csütörtökön, a normandiai herceg a kereskedők elöljárójához küldötte több tanácsosát, mégpedig: Guillaume de Melun, sens-i érseket. Roucy grófját, Revel urát, Robert de Lorrist és másokat. Ezek értésére adták az elöljárónak, hogy menjen a Saint-Germain l'Auxerrois templomba, mert mondanivalójuk van számára a normandiai herceg megbízásából. Az elöljáró déltájban érkezett ide Párizs városának nagy so-

kaságú, meztelen fegyverű embertömegével. A herceg tanácsosai felszólították itt a kereskedők elöljáróját, hogy szüntesse meg, s a város többi polgáránál is szüntettesse meg az akadályt, melyet az új pénz forgalmának útjába helyeztek.[5] Erre az elöljáró és társai azt felelték, hogy evégett semmit sem fognak tenni, s hogy ők nem fogják eltűrni az új pénz forgalmát. Sőt, annyira felindultak városszerte, hogy minden kézművessel beszüntettették a munkát. Az elöljáró kiadta továbbá a parancsot, hogy az egész városban mindenki fegyverkezzék. És nagy félelem vett erőt azokon, akik mitsem tettek a király tisztségviselői vagy azok közül egyesek ellen. E dolgok következtében a herceg újra tanácskozásra ült össze tanácsa néhány tagjával. Másnap, pénteken január 20-án a herceg a Louvreból átment a Palotába korán reggel, és ugyancsak ide jött a kereskedők elöljárója is Párizs városa több lakosával.

A parlament termében a herceg maga beszélt hozzájuk. Azt mondta nekik, hogy csöppet sem neheztel rájuk, s megbocsát nekik azért, amit tettek. Hozzájárul egyúttal ahhoz, hogy a három rend tagjai összeüljenek akkor, amikor akarják. Azt is közölte velük, hogy eltávolítja tanácsából a király tisztségviselőit, akiket a három rend tagjai annak idején megneveztek. Kijelentette továbbá, hogy elfogatja ezeket, ha rájuk talál, s fogva tartja őket addig, míg a király – visszatértekor – nem tart felettük igazságos ítélőszéket.

5. A rendi gyűlés összehívása 1357 februárjában. A gyűlés követelései[6]

Egy vasárnapon, február 5-én, összegyűltek Párizsban többen a püspökök s más egyházi emberek, valamint nemesek, és a francia királyság több tekintélyes városainak népei közül. Több napon át üléseztek a városban, a ferencesek rendházában, és itt több rendeletet dolgoztak ki.

Pénteken, március 3-án, a királyi palotában, a parlament termében ülést tartottak. Ezen a normandiai herceg, valamint testvérei, az Anjou gróf és a poitiers-i gróf, továbbá sok más nemes, pap és a tekintélyes városok népei előtt, akik oly nagy számban gyűltek össze, hogy megtelt a mondott helyiség, Robert le Coq mester, a laoni püspök, szónokolt. Elmondta, hogy a királyt és a királyságot a múltban rosszul kormányozták, amiből számos baj származott mind a mondott királyságra, mind a lakosságra, így a pénz megújítása és adóbehajtások által, nemkülönben azon denárok helytelen kezelése által, melyeket a király a néptől beszedett, s

---

[5] A nem teljes értékű új pénzről van szó, amelyet a királyi kormányzat hozott forgalomba.

[6] A rendi gyűlés követeléseit a trónörökös elfogadta, s ezek megfogalmazást nyertek az 1357. év márciusi "nagy ordonnance"-ban.

melyekből nagy összegeket adtak, több ízben is, olyanoknak, akik rossz szolgálatára voltak a királynak.

Mindezen dolgokat – miként a püspök hangoztatta – a kancellár és mások tanácsából tette a király, akik őt az elmúlt időben irányították. Azt is hozzáfűzte a püspök, hogy a nép többé nem szenvedhet e dolgok miatt. Ezért együttesen elhatározták, hogy a megnevezett tisztségviselőket s másokat is, akiket ezúttal neveztek meg, összesen huszonkettőt, kiknek nevei itt következnek... meg kell fosztani minden királyi tisztségtől örök időkre. Közülük egyik sem töltheti be a parlamenti elnöki, a királyi udvari bírói, az udvari számszéki tisztet, és nem lehet a herceg udvarának tisztségviselője, miként azt már előbb mondottuk. Az említett püspök annak az óhajnak teljesítését kérte a hercegtől, hogy a huszonkét nevezettet már most fossza meg tisztségétől a mondott értelemben...

Még azt is követelte a kereskedők elöljárója, hogy a francia királyság valamennyi tisztségviselőjét függesszék fel, s a három rend nevezzen ki bizonyos reformátorokat. Ezek mindazt tudni fogják, amit a felfüggesztett tisztségviselőktől kérdezni, valamint ellenük mondani és javasolni kell. A püspök még azzal a követeléssel is előállt, hogy jó pénz kerüljön forgalomba, olyan, amilyent a három rend fog elrendelni. Ezenkívül még sok egyéb kérése is volt. A nemesség részéről és nevében egy lovag, név szerint Jean de Piquigny, helyeselt a püspöknek, s a tekintélyes városok részéről egy abbeville-i ügyvéd, név szerint Colas le Chauceteur, s ugyanigy tett Étienne Marcel, a párizsi kereskedők elöljárója. A hercegnek felajánlottak a három rend nevében harmincezer fegyverest, akiket ők maguk, valamint az általuk kirendelendők fognak fizetni. Hogy elegendő pénz álljon e célból rendelkezésükre, megszavaztak bizonyos rendkívüli segélyt, mégpedig úgy, hogy a papság fizessen minden jövedelme után tizedet és felet, a nemesek ugyanannyit, vagyis száz font jövedelemből 15 fontot. A tekintélyes városok minden száz tűzhely után ki fognak állítani egy fegyveres vitézt, kinek zsoldja naponta fél tallér. De minthogy még nem tudták, mennyi pénz gyűlik majd össze, s vajon elegendő lesz-e harmincezer fegyveres katona fizetésére, azt óhajtották, hogy újra összegyűlhessenek a húsvét utáni 15. napra annak megállapítása végett, hogy a mondott összeg mekkorára emelkedett. És ha úgy fogják találni a mondott 15. napon, hogy a megállapított összeg nem elégséges, akkor ezt az összeget meg fogják növelni. Azt is kérték még, hogy a 15. napra szóló gyűlés után még két ízben jöhessenek össze, amikor ez számukra jónak látszik, egészen a következő február hó 15. napjáig.

6. A rendi gyűlés követeléseinek elfogadása

A normandiai herceg minden követelésüknek engedett, azoknak is, melyeket előbb leírtunk, s másoknak is. Így azután elérték a rendek, hogy a huszonkét tisztségviselőt, akikről már szó volt, megfosztották állásuk-

tól és a többi tisztségviselőt is felfüggesztették, minek következtében Párizsban nem tartottak ítélőszéket a következő hétfőig, amikor is a párizsi prévôt-t visszahelyezték hivatalába. Azután a parlamentről a nagytanács tagjai, akiket a három rend választott a következő pénteken, úgy döntöttek, hogy tagjai közül többeket felmentenek állásuk alól, s nem hagytak meg csak körülbelül tizenhatot, mind az elnökök, mind a tagok közül. A számvivőszéktől elbocsátották valamennyi vezetőt, klerikusokat és laikusokat egyaránt, számra tizenötöt s helyükre négy újat helyeztek, két lovagot és két kisnemest. De miután eltelt egy nap, az újonnan kinevezettek elmentek a nagytanács elé és ott azt mondták, helyezzenek a régiek közül egyeseket vissza, hogy nekik a számszék ügyeit megmutassák. Ezért aztán a régiek közül négyet újra elláttak javadalommal a négy új mellett.

7. Sikertelen kísérlet a rendi gyűlés határozatainak nem teljesítésére. A párizsi zavargások 1357 áprilisában

A virágvasárnap utáni szerdán, április 5-én, kikiáltották és kihírdették Párizsban királyi nyílt levéllel és rendelettel az (angolokkal kötött) fegyverszünetet, melyet említettünk. De ugyancsak kikiáltották és közhírré tették, hogy a király nem akarja, hogy a három rend által kivetett segélyt – melyről már szó volt – befizessék. Nemkülönben azt se akarja, hogy a három rend összegyűljön a rendek által kitűzött húsvét utáni 15. napon. De más napon se. Ezen a párizsi nép igen felindult, különösképpen a sens-i érsek ellen, aztán Eu grófja, a király unokatestvére ellen, valamint Tarquenville gróf ellen, akik a király leveleit a fenti tartalommal Bordeaux-ból hozták, és akiket a király megbízott e dolgok nyilvánosságra hozatalával, valamint még sok egyéb dolog véghezvitelével.

Párizs népének zöme arról beszélt, hogy hamis beszéd és árulás volt kihírdetni, hogy fegyverszünet jött létre, továbbá arról, hogy megakadályozták a három rend gyűlését és a segély beszedését. A városban az izgalom és a zűrzavar oly nagy volt, hogy az említett érseknek és a két grófnak tanácsos volt sietve eltávoznia. S mivel úgy hírlett, hogy ezek felettébb neheztelnek a durva bánásmódért, amelyben részesítették őket, s hogy ezért fegyveres katonákat gyűjtenek össze abból a célból, és azzal a szándékkal, hogy Párizs városának egyes lakóin gyalázatosságokat kövessenek el, a várost igen nagy gonddal őrizték, éjjel és nappal egyaránt, s a Nagy Híd felé eső részen mindössze három kaput tartottak nyitva, de éjjelre valamennyit bezárták.

Húsvét előestéjén, vagyis nagyszombaton, április hó 8-án közhírré tették és kiállították Párizsban, hogy a rendi segélyt ki fogják vetni, és a három rend a húsvét utáni 15. napra össze fog gyűlni, bármit is hirdettek ki az előző szerdán. A normandiai herceg pedig azért rendelte el ennek kihírdetését, mert a három rend tanácsolta, vagy inkább kényszerí-

tette őt erre, azaz a laoni püspök, aki a három rend fővezére volt, a kereskedők elöljárója, s néhányan mások.

8. Meghasonlás a rendi gyűlés kebelében

A következő Magdolna-nap táján a három rend s egyben a nagytanács, valamint a vezetők rendelkezései mind a rendi segély, mind pedig a reformátorok tárgyában letűnni kezdtek, s erejük egyre kisebbedett. Ugyanis a segélyre szánt összeg nem lett nagyobb öt hatodánál annak, amit igértek. A nemesek semmibe vették a rendelkezést, nem voltak hajlandók fizetni, s ugyanúgy tettek az egyháziak is. A tekintélyes városok közül sokan eltértek tervüktől, s szintén nem óhajtottak fizetni, minthogy észrevették a mintegy 10-12 rendi vezető szándékában a súlyos jogtalanságot.

A reimsi érsek, aki már előbb is a legnagyobb főtisztségviselők közé tartozott, addig mesterkedett, amig ő állt a herceg tanácsa élére. Azok közül pedig, akiket kivetettek tisztségükből, majdnem mindegyiket visszahelyezték korábbi állapotába, kivéve a felsorolt huszonkettőt, akik soha nem is hagyták el állásukat.

A következő hónapnak, augusztusnak dereka táján, a normandiai herceg tudtára adta a kereskedők elöljáróinak, valamint Charles Toussacnak, Jean de l'Isle-nek és Gilles Marcelnek, akik Párizs városának legfőbb kormányzói voltak, hogy ezentul saját maga kíván kormányozni, s többé nem akar maga felett gondnokokat. Ezért megtiltotta nekik, hogy beleavatkozzanak a királyság kormányzásába, amelyet oly módon gyakoroltak, hogy az emberek inkább engedelmeskedtek már nekik, mint a hercegnek. Erre azután a herceg átlovagolt egyes tekintélyes városokon és személyesen kérte fel őket adófizetésre és más egyéb dolgokra. Beszélt nekik saját pénzkibocsátási szándékáról, melyet megakadályoztak, miként erről már előbb szó esett. A három rend vezérei magukra nézve mindezt sérelmesnek találták. A laoni püspök saját egyházmegyéjébe távozott, mert jól látta, hogy az ügy rosszra fordult.

9. Felkelés Párizsban 1358 februárjában

1358. február 22-én, csütörtökön reggel – ez volt a nagyböjt második csütörtökje – a kereskedők elöljárója összegyűjtötte Párizs valamenynyi céhét, felfegyverezve, a Saint-Éloy kolostorban, a palota közelében. Közel háromezerre becsülték a fegyveresek számát. Három óra tájt egy parlamenti ügyvéd, név szerint Regnant d'Acy, elhagyva a palotát, házába tartott, amely a Saint-Landry templom közelében volt. A Magdolna-kolostor közelében aztán megölték, egy cukrász házában, ahová elbújt midőn észrevette, hogy életére törnek. Annyiszor és úgy megsebesítették, hogy azonmód, mukkanás nélkül meghalt. Mindjárt ezután az elöljáró

s vele együtt többen felsiettek a palotába, a herceg szobájába, amely a bazárosok karzata fölött van. Ott találva a herceget, az elöljáró nagyjából a következő szavakat intézte hozzá:"Sire, ne rémüljön meg azon, amit lát, mert így rendeltetett el és így kell történnie." Alighogy azután e szavak elhangzottak, néhányan az elöljáró kíséretéből Jean de Conflans-ra, a champagne-i marsallra rontottak s a herceg ágyának közvetlen közelében és a herceg jelenlétében lekaszabolták. Az elöljáró többi társai viszont rávetették magukat Robert de Clermont-ra, a herceg marsalljára, aki próbált eltűnni a herceg másik lakószobájába, de utána iramodtak és leszúrták. A herceg, a látottakon szörnyen megrémülve, kérlelte az elöljárót, hogy mentse meg őt, minthogy valamennyi embere elmenekült a szobából és őt egyedül hagyta. Ekkor az elöljáró azt felelte neki: "Sire, ne féljen." Ezzel odanyújtotta neki sapkáját, mely a városi sapkák közül való volt, egyik fele piros, a másik – a jobb – kék színű. Ő pedig magára vette a herceg sapkáját, melynek sötétbarna kelméjét aranyhímzés díszítette, s ezt hordta egész nap, míg a herceg az elöljáró sapkáját hordta. Mindjárt ezután egyesek az elöljáró kiséretéből megragadták a két lovag tetemét és embertelenül vonszolták a herceg színe előtt, egészen a palota udvaráig, a márvány kiszögellés elé. Ide tették őket közszemlére, kiterítve és fedetlenül, hogy mindazok lássák, akik látni akarják. Ebédidő is elmúlt, de senki sem merte elhordani őket.

A kereskedők elöljárója és ennek kísérete elvonult a Grève téren levő házukba, melyet a város házának hívtak. És az elöljáró a városház ablakából beszélt a város Grève téren összegyűlt nagyszámú felfegyverzett népéhez. Kijelentette, hogy az, ami történt, a királyság javára történt, s hogy akiket megöltek, azok hamisak, gonoszak és árulók voltak. Felszólította a népet, hogy támogassa őt ebben az ügyében, hiszen ő mindezt a királyság javára tette. Erre többen egyértelmüen azt kiáltották, hogy a történteket helyeslik és készek együtt élni és halni az elöljáróval.

Kisvártatva ezután az elöljáró visszatért a palotába, de annyi fegyveres néppel, hogy a palota udvara teljesen megtelt velük. Felment abba a szobába, ahol a herceg tartózkodott. Sőt még a két lovag holtteste is ott feküdt a palota udvarán, a márvány kiszögellés előtt, úgy, hogy a herceg láthatta őket szobája ablakaiból. Amint az elöljáró nagyszámú fegyveres kisérettel a szobába ért, kérte a herceget, hogy ne bánkódjék azon, ami történt, hiszen a nép akaratából következett be, egy rosszabb elkerülése végett. Azok, akik meghaltak, hamisak, gonoszak és árulók voltak. Arra szólította fel a herceget a nép nevében, hogy a történteket hagyja jóvá és legyen mindenben egy ővelük. De ha mégis szükség lenne holmi bocsánatra, amiatt, ami megtörtént, úgy a herceg bocsásson meg mindent nekik. Erre a herceg jóváhagyta a mondott ügyeket, és arra kérte az elöljárót, hogy a párizsiak legyenek az ő jó barátai, miként ő az övéké lesz. E célból az elöljáró egy kék színű és egy piros kelmét küldött a hercegnek, hogy azokból magának és házanépének sapkát csináltasson, olyant, mint amilyent a párizsiak viselnek, nevezetesen kék és piros részre osztva,

jobbról a kékkel. S valóban, a herceg készíttetett is ilyen sapkákat, és hordta házanépével együtt. De ugyanígy jártak el a parlament és a többi udvari hivatalok tagjai, s minden tisztségviselő Párizsban...

Ugyanennek a hónapnak 24. napján, szombaton, a herceg megjelent a parlament termében. Vele volt tanácsának néhány tagja, akik mellette maradtak. Ide vonult fel az elöljáró és vele együtt sokan mások, fegyveresek és fegyvertelenek. Felszólították a herceget, hogy töretlenül tartsa meg mindazt a rendelkezést, melyet a három rend az elmúlt évben hozott; s hogy engedje őket kormányozni, úgy, ahogyan azt régebben tette. Azt is követelték a hercegtől, hogy bocsássa el azt a néhányat, akik még megmaradtak tanácsában, mert a nép tulságosan elégedetlen sok olyan dologgal, melyet a nép ellen követtek el a hercegi tanács akaratából. Fogadjon be a herceg a nagytanácsba három vagy négy polgárt, akiket majd megneveznek neki. Mindezeket a dolgokat a herceg megadta nekik.

R. Delachenal, Les Grandes Chroniques de France. Chronique des règnes de Jean II et de Charles V.T.I. Párizs, 1910. p. 75-85, 87-89, 95-97, 100-102, 104-113, 148-152, 155. (Chrestomathia II. 33-40. o.)

243. Párizsi élet a százéves háború második felében

Szemelvények a "Journal d'un Bourgeois de Paris á la fin de la guerre de Cent Ans" című munkából. Az ismeretlen krónikás VI. és VII. Károly uralkodása alatti eseményeket jegyezte fel. A háborús események mintegy állandó háttért képeznek a korabeli párizsiak mindennapi életét hitelesen ábrázoló tablókon.

1410.

Augusztus hónap vége felé mindkét párt[1] annyi embert koncentrált Párizs körül, hogy mintegy 20 települést a város körzetében teljesen kifosztottak. A burgundi herceg és testvérei magukkal hozták flandriai és burgundiai haderejüket. A herceg emberei és az őt segítő szeniorok, csak

[1] VI. Károly uralkodása alatt két feudális csoport belháborúja kezdődött el a burgundi hercegek vezetésével a "burgundi" és az Orléansi hercegek és rokonaik az Armagnac grófok körül csoportosuló "armagnac" párt között.

élelmet vettek el, de abból igen sokat. Ami Berry herceg[2] híveit és pártját illeti, főleg az Armagnac gróf[3] emberei és a bretonok raboltak, loptak, öltek a templomokban és mindenütt, aminek az eredménye lett a kenyér árának olyan drágasága, több mint egy hónapig, hogy a liszt setierje[4] 54-60 francba[5] került. A szegények reményvesztetten elmenekültek, sokan a csetapaték áldozataiként vesztek el. Mindez az Armagnac-ok féltékenysége miatt volt, mivel a párizsiak inkább szerették a burgundi herceget és a párizsi prévôt-t, Pierre des Essarts-t, aki igen jól védte a várost. Nappal és éjjel többször végigjárta Párizst teljes fegyverzetben nagyszámú katonával és minden éjszakára a legjobb őrséget jelölte ki. Azok, akik nem tudták az őrséget ellátni, házaik előtt és az utcán ügyeltek. A negyedek, tizedek és ötvenedek rendeleteire nagy tüzeket gyújtottak hajnalig. De a Berry herceg emberei olyan közel jutottak Párizshoz a Saint-Jacques, Saint-Marceau és Saint-Michel kapuk oldalánál, hogy a szőlők művelését és a vetési munkálatokat nem lehetett elvégezni egészen Saint-Clément-ig a város körül. Hála Istennek csak kevés szőlő romlott el, mivel az idő igen kedvező volt, de a bort már nem tudták a pincékben kiforrasztani. Ami a kenyeret illeti, csak annyi érkezett Párizsba, amit fegyveres segítséggel, vizi vagy szárazföldi úton be tudtak szállítani. Ez a helyzet olyan sokáig tartott, hogy elhúzódott egészen Mindenszentekig. Egy Messire Morelet de Béthencourt nevű lovag aki a Saint-Denis káptalanban lakott, embereivel Saint-Brice-be ment élelmet keresni.

Valamivel korábban a Mathurins egyház lelkésze, igen jó ember, a király előtt prédikált, és rámutatott az Armagnac-ok kegyetlenkedéseire, a jó tanács hiányára és azt is hozzátette, hogy sok az áruló ebben az országban. Egy prelátus, Bar kardinálisa, aki maga is résztvett az eskünél, "paraszt kutyának" nevezett sokakat az egyetemről és a nép közül is akiket gyűlölt. Szoros kapcsolata volt az Armagnac-párt más lovagjaival és a Berry herceg követe volt. Ennek a klikknek sikerült lemondatnia a prévôt-t féltékenységből, mivel a nép szerette előljáróját, aki oly jól védte a várost, s nagyrészt tőle remélte a város kifosztásának elkerülését. Azt kezdték beszélni, hogy minden rossz ami történt az Armagnac gróf műve, aki tele van rosszindulattal, és ezután kegyelem nélkül megölték azokat, akikre azt mondták "ez is egy armagnac".

---

[2] Jean (de France) Poitou grófja, Berry és Auvergne hercege, II. Jó János francia király harmadik fia volt. Kezdetben közvetített a két párt között, 1410-től az Armagnac oldalra állt. Neve híres kéziratos könyvtára révén vált ismertté.

[3] VII. Bernard.

[4] Régi francia űrmérték, kb. 156 liter.

[5] A franc 1360-ban került kibocsátásra, eredetileg 3,877 gr aranytartalommal és 1 livre tournois értékben. (A két királyi pénzverde a párizsi és a toursi érméi között 1/4 értékkülönbség volt a párizsi javára.) A franc értéke és aranytartalma a későbbiekben egyre romlott, 1420-ban már 4 franc ért 1 écu-t.

Ebben az időben a Szajna olyan alacsony volt, nyáron Szent Jánoskor, amilyen máskor még karácsony előtti Szent Tamáskor sem, és mégis hála Istennek körülbelül 5 héttel a fegyveresek kivonulása után Párizsban 18-20 sou-ba[6] került a gabona setier-je...

1416.

A helyzet olyan rossz volt Párizsban, hogy senki sem mert szüretelni menni a városon kivülre..., mert a burgundiak nagyon gyűlölték a párizsi polgárokat, s egészen a külvárosig űzték őket, s ha valakit elfogtak, magukkal hurcolták a táborba. A Temple kapuhoz egy bizonyos Simonnet du Bois-t neveztek ki kapitánynak, jóllehet korábban pap volt; Jacquot l'Empereur lett a királyi ládák őrzője; Jeannin Neveu rézművest és egy másik rézművesnek Colin nevű fiát a Saint-Martin kapu őrévé jelölték. Októberben igen súlyos adót vetettek a sóvásárlásra. Mindenkit kötelezték két vagy három setier megvételére, a nagyoknak fél vagy egész muidot[7] kellett vásárolniok, s ha nem fizették az adót, számolniok kellett a garnizon szolgák zaklatásával, vagy a Palais börtönébe zárták őket. A só setierje 4 écus-be került amelyből egy ért 18 párizsi sou-t.[8] A várost elfoglaló kapitányok azzal az árpával fizettek, amit felraktároztak, hogy itt biztonságban legyen, s ezenkívül megengedték katonáiknak, hogy raboljanak amit akarnak Párizs körül két vagy három helyiségben, s azok nem is vonták meg magukat ettől. A Saint-Germain des Prés mészárosai ebben az időben székeiket egy pince-félébe állították fel, ahová 10 lépéssel kellett lemenni a Cordeliers és a Porte Saint-Germain között. A heringet 16 párizsi livre-ért adták hordónként. Senki sem mert a város körül sehol kalandozni, félve, hogy kirabolják vagy ellenállás esetén megölik a fegyveresek akik Párizshoz tartoztak ugyan, de ha akarták, rablás végett elhagyhatták a várost. Aki visszajött ugy kifosztották, mint sündisznó az almát, de senki sem mert egy szót sem szólni, mivel így tetszett azoknak, akik Párizst kormányozták. – A burgundiak tehát elmentek Corbeil megostromlására, körüljárták a vidéket, több rohamot indítottak, de a várost nem tudták bevenni és visszatértek Chartres-ba. Szent Kelemen éjszakáján hirtelen Párizs alatt termettek, és a városból a fegyveresek gyakran csetepatéztak velük, mindig nagy veszteséggel. Akik megmenekültek és visszajöttek a falvakon és külvároson keresztül, raboltak, fosztogattak, magukkal hurcolva mindenféle állatot, amit csak találtak, ökröt,

---

6) A sou számolási pénzegység volt, 1 sou = 12 dénier és 20 sou = 1 livre.

7) Vidékenként változó űrmérték, a párizsi muid kb. 18 hl-nek felelt meg.

8) Az écu a franc helyettesítésére 1385-ben kibocsátott új aranypénz volt 3,909 gr aranytartalommal és 22 sou 6 dénier tournois értékben. 1411-től aranytartalma csökkent.

tehenet, kecskét, szamarat, öszvért, sertést, juhot, bárányt, lovat, csikót és mindazt, amiből pénzt remélhettek szerezni. A templomokból elvették a misekönyveket és mindent ami csak a kezükbe került; a Párizs környéki apácakolostorokból a misszálékat, breviáriumokat, és minden mozdítható értéket; s ha valaki ezek miatt panaszkodott vagy reklamált a connétable bírósága előtt, vagy a kapitányoknál, jobban tette volna, ha hallgat. És az emberek akik Normandiából jöttek Párizsba, s váltságdíj fizetése ellenében megszabadultak az angoloktól, vagy valami más módon, ujra elfogták őket a burgundiak, majd a franciák, s olyan kegyetlenül bántak velük, mintha szaracénok lettek volna. A jó kereskedők becsületszavukra állították, hogy három hadsereg foglyai voltak, s bár minden alkalommal fizetniök kellett, az angolok több barátságot mutattak irányukban, mint a burgundiak, és utóbbiak hasonlóképpen többet, mint a párizsiak, amin ők erősen csodálkoztak és csodálkozni is kell ezen minden kereszténynek. Kevéssel Mindenszentek után a fa annyira megdrágult, hogy két frankba került 100 rőzsenyaláb, a hasábfa 24 sou-ba, a puhafa hasábja 10 párizsi sou-ba, és ez a drágaság egész télen tartott. A hús ára is úgy megemelkedett ebben az időben, hogy egy kis quartier juhhust 7-8 sou-ért adtak, egy kisdarab marhahust 2 sou-ért, ami októberben még csak 6 denier volt, a juh belső részeiért 2-3 blanc-t[9] kértek, egy juh fejért 6 denier-t. A sózott vaj livre-ja 8 blanc, egy egészen kis malac ára 60 sou vagy 4 franc volt...

1422.

Az angol király[10] Karácsonytól Vizkeresztig Meaux-t ostromolta. Emberei egész Brie területét kifosztották, s e vidéken senki sem tudott vetni amit kellett volna. Gyakran panaszkodtak emiatt uraiknak, de azok csak gúnyolták és kinevették embereiket s megduplázták gonoszságaikat. A parasztok közül sokan felhagytak a föld művelésével, s odahagyva asszonyaikat és gyermekeiket reménytelenül elmenekültek mondván egyik a másiknak: "Mit csináljunk? Adjuk magunkat az ördög kezére! Nem számít, hogy mivé leszünk. Többet ér a gonosz, mint a legjobb, s többet érne a szaracénokat, mint a keresztényeket szolgálni; vigyünk tehát végbe minden lehető rosszat. Úgysem foghatnak és ölhetnek meg bennünket. Mivel az árulók rossz kormányzata miatt le kellett mondanunk asszonyainkról és gyermekeinkről, magunkat az erdőkbe kényszerültünk bevenni, mint az üldözött állatok. És mindez nem egy-két, de már 14-15 éve tart igy! Franciaország szeniorainak többsége meghalt kard, méreg vagy árulás következtében, gyönás nélkül, vagy gonosz természetellenes halállal."

---

[9] Ezüst pénzérme 5, illetve 4 dénier értékben.

[10] V. Henrik (1413-1422.).

Ebben az időben Párizsnak nem volt püspöke, mivel Jean Courtecuisse urat, az egyház, az egyetem és a parlament választottját elmozdította az angol király. Nem érezvén magát biztonságban párizsi házában, egész éven át Saint Germain des Prés-ben maradt, s nem vette birtokba a püspökséget.

A szívesen látott burgundi herceg úr[11] kihírdette, hogy a "noiret"-nak nevezett kis váltópénz, aminek értéke 1 poitevinc volt, 1 "maille tournois"-t[12] ér. És ez volt minden jó, amit nekünk párizsiaknak tett, akik annyira szerettük őt, és annyit szenvedtünk miatta és apja miatt, olyan könnyelmű és kényelmes mindenben, hogy csak az Isten a megmondhatója. A fiú igen hasonló az apához, az ember három hó alatt elvégezhetné azt amit ő három évig visz végbe. S apja halála óta[13] úgy látszik még kevésbé és szinte semmivel sem törődik. Napjait és éjjeleit dorbézolásban tölti, mint ahogyan az Orléansi herceg és más szeniorok tették, akik igen gyalázatosan haltak meg.[14] Fiatal bolondsággal és gőggel teli lovagok befolyása alatt teljesen felhagyott a kormányzással, csak imitálja az irányítást, és azok is imitálják az övét. Isten igazsága szerint senki sem teheti csak azt amiben élvezetét találja.

J. Thiellay, Journal d'un Bourgeois de Paris à la fin de la guerre de Cent Aus. Paris, 1963. p. 13-15.

244. Jeanne d'Arc levele az angol királyhoz

A levél 1429 tavaszán íródott, amikor Jeanne d'Arc az ostromlott Orléans felszabadítására készülődött.

Anglia királya és ön, Bedford hercege, aki a francia királyság kormányzójának mondja magát... adjanak elégtételt az ég királyának az ő királyi véréért. Szolgáltassák ki a Szűznek, akit Isten, az ég királya kül-

---

11) III. vagy Jó Fülöp burgundi herceg (1419-1467).

12) 1417-től Franciaországban egyidejűleg élt a pénzkibocsátás jogával az angol és a francia király, valamint a burgundi herceg. Az említett érmék a különböző uralkodók kis értékű váltópénzei voltak.
A noiret az angol niquet váltópénze (4 : 1) – a niquet 2 dénier-t ért. A poitevinc poitoui eredetű francia érme, értéke 1/2, 1/3, 1/4 dénier között ingadozott. A "maille tournois" 1373-ban került kibocsátásra, mivel "a népnek szüksége volt aprópénzre, hogy alamizsnát s egyebet adhasson" – 0,781 gr ezüsttartalommal, 1/2 dénier forgalmi értékben.

13) Félelemnélküli Jánost 1419-ben ölték meg az Armagnac-ok.

14) Utalás Louis d'Orléans halálára, akit 1407-ben öltek meg a burgundi herceg hívei.

dött ide, mindama kiváltságos városok kulcsait, melyeket önök elfoglaltak és erőszakkal bírnak Franciaországban. Azért jött ő ide Isten nevében, hogy visszakövetelje minden királyi vért.[1] Valóban kész ő a békekötésre, ha önök elégtételt adnak neki azáltal, hogy Franciaországot visszahelyezik jogaiba és megfizetnek azért, amit belőle birtokoltak. Önök pedig íjászok, nemesek és közrendűek hadinépe, akik Orleans városa előtt állnak. Isten hírével menjenek vissza hazájukba, mert ha nem így cselekszenek, úgy hírt fognak hallani a Szűzről, aki csakhamar meglátogatja majd önöket, az önök nagy kárára. Anglia királya! Ha nem így cselekednék, tudja meg, hogy hadvezér vagyok és bárhol Franciaországban találkozom embereivel, meneszteni fogom őket onnan, akár akarják, akár nem. Ha engedelmesek, megkegyelmezek nekik, de ha makacskodnak, megöletem valamennyit. Istennek, az ég királyának akaratából jöttem ide, teljes szívvel és lélekkel avégett, hogy egész Franciaországból kiűzzem önöket, és mindazokat, akik árulást, bajt és kárt akarnának hozni a francia királyságra. Korántse vélekedjék olyaténképpen, hogy a francia királyságot... el fogja nyerni. Károly[2] király az igazi örökös, aki éppen azért fogja bírni, mert Isten, az ég királya akarja így... Károly nagy sereggel vonul majd be Párizsba! Ha nem akar ön hinni Isten és a Szűz kinyilatkoztatásának, majd megütközünk, bárhol is találjunk önre. Ígéri és értésére adja önnek a Szűz, hogy ott oly nagy mészárlást fog véghezvinni, amekkorát ezer esztendő óta nem csináltak Franciaországban. Tudja meg, hogy az ég királya annyi erőt fog a Szűznek küldeni, hogy minden ellenállás hiábavaló lenne ő és jó fegyveresei ellen. És az ütközet alkalmával meglátjuk majd, vajon az ég Istene oldalán-e a jog vagy az önén... Válaszoljon tehát: Orléans városában kíván-e békét. De ha ezt nem tenné, úgy csakhamar emlékeztetni fogom erre, az ön nagy kárára.

Iratott kedden, a szent héten.

Ch. de Roche – G. Wissler: Documents relatifs à Jeanne d'Arc et à son époque. Festschrift Louis Gauchat. Aarau, 1926. p. 356-359. (Chrestomathia, II. 51-52. o.)

[1] Célzás az orléans-i hercegre, aki ez idő tájt az angolok fogságában volt, s akit Jeanne d'Arc minden áron ki akart szabadítani.

[2] VII. Károlyról, a "bourges-i király"-ról van itt szó.

245. Jeanne d'Arc pöre és kivégzése

A leírás a burgundiak oldalán álló párizsi krónikás tollából való. A Jeanne d'Arc tetteit elítélő szerző azonban hangot ad a pozitív vélekedéseknek is.

A szent Oltáriszentség vigiliáján, amely ez évben (1431) május 30-ra esett, Jeanne, aki Compiègne előtt fogságba esett, és akit Szűznek (la Pucelle) neveztek, Rouen-ba került vallatás alá. Egy emelvényen úgy helyezték el, hogy mindenki jól láthatta férfiruhába öltözötten. Felsorolták előtte mindazt a nagy és fájdalmas rosszat ami bünei következtében érte a kereszténységet, és elsősorban a francia királyságot. Mindenki megtudta hát róla, hogy Párizs megostromlását, tűzbe és vérbe borítását tervezte a Miasszonyunk születése napjára.[1] Ezenkívül még több nagy és óriási bűnt követett el; Senlis-ban és más helyeken is képmutatása miatt a nép bálványozottja lett, mivel egyszerűségükben úgy hallgatták őt, mint egy szent szűzet. Azt állította magáról, hogy hallotta a dicsőséges arkangyalt, Szent Mihályt, Szent Katalint, Szent Margitot és több más szenteket, akik gyakran megjelentek neki és barátságosan szóltak hozzá, nem úgy, ahogyan Isten sugalmaz néha, de testi alakban saját szájukkal.

17 év körüli volt s Lotharingiában gyakorta járt szégyentelenül apja, anyja, rokonai és barátai ellenére egy szép forráshoz, amit "Bonne-Fontaine-aux-Fées-Notre-Seigneur-nek neveztek[2], és ahová az idevalósiak lázukat jöttek gyógyítani. Egy nagy fa alatt, amely beárnyékolta a forrást jelentek meg Szent Katalin és szent Margit Jeanne-nak, s azt mondták neki, menjen el egy kapitányhoz, akit meg is neveztek.[3] Jeanne oda is ment, anélkül, hogy apja, anyja engedélyét vette volna; és a kapitány miután férfiruhába öltöztette, kardot kötött a derekára, egy fegyverhordozót és négy szolgát adott mellé s felszállította egy nagy lóra. Így érkezett el a francia királyhoz,[4] akinek azt állította, hogy Isten küldte őt hozzá, s azért jött, hogy a világ leghatalmasabb fejedelmévé tegye, de kérte mindazok kegyelem nélküli megölését, akik nem engedelmeskednek neki. Szent Mihály és a többi angyalok, mondotta egy nagyon gazdag koronát és egy kardot adtak a király számára, de csak a háború végén adhatja át azokat. És naponta lovagolt a királlyal, egyetlen nő a hadi férfiak között, maga is férfi módra öltözve, felszerelve és felfegyverkezve, egy nagy bottal a

---

[1] Szeptember 8.

[2] Ezekkel a vádpontokkal boszorkány voltát akarták bizonyítani.

[3] Robert de Baudricourt Vaucouleurs kapitánya.

[4] Jeanne Chinon várában találkozott az akkor még megkoronázatlan VII. Károllyal.

kezében, amivel ha valaki félreértette a férfiak közül, nagyot ütött rá, mint egy igen kegyetlen asszony.

Azt állította, biztos benne, hogy napjai végeztével a paradicsomba fog menni, s nem kevésbé biztos volt abban is, hogy olyan gyakran beszélhet szent Mihállyal, szent Katalinnal és szent Margittal, amint csak akarja, s hogy igen jól látta őket arany koronával a fejükön. Mindazt amit tett, Isten rendeletére tette, s ami a legsúlyosabb, azt is mondotta, hogy ismeri a jövendő nagy részét. Többször járt-kelt férfiruhában teljes fegyverzetben, kerek hajjal, rongyos sapkában, gipponban, [5] vörös cipőkben, nagy számú tűvel. Néhány nagy úr és dáma gúnyolta is őt nevetséges ruhája miatt mondván, milyen kevéssé becsülte őt az Úr, asszony létére csak ilyen ruhát adva neki, mire ő rögtön azt válaszolta, hogy semmi áron sem változtatna ezen, s inkább meghalna, mintsem megváljon a férfiruhájától, ami néki védelmet nyújt. Azt is hangoztatta, ha akarná mennydörgést és más csodát is tehetne, s midőn egyszer erőszakoskodni akartak vele, leugrott egy magas toronyból anélkül hogy megsérült volan.

Több helyen öletett meg asszonyokat és férfiakat, akár csatában, akár csak önkényesen, bosszúból, mert kegyetlenül bánt mindazokkal, akik nem engedelmeskedtek levelének. Bizonygatta és ismételte, hogy semmit sem tett, csak amit Isten rendelt szent Mihály arkangyal, szent Katalin vagy szent Margit közvetítésével, akik nem úgy jelentek meg, mint a Mi Urunk Mózesnek a Sinai hegyen, hanem személyükben felfedve előtte a jövő titkát.

Ezek voltak azok a tévelygések, amikkel Jeanne-t vádolták, és amit mind felsoroltak a nagy tömeg jelenlétében, akiket elborzasztottak ezek a hit elleni bűnök. Mialatt felidézték Jeanne-nak nagy bűneit és rontásait, nem ijedt meg azoktól, sem el nem csodálkozott, hanem mintha démon szállta volna meg, merészen válaszolt minden pontra. Az egyetem papjai alázatosan kérték, bánja meg és vonja vissza gonosz tévedéseit, hozzátéve hogy elnyerheti így a bocsánatot, míg ellenkező esetben el fogják égetni s kárhozott lelke a pokol fenekére kerül majd. Megmutatták neki a máglya előkészületeit, s a helyet ahol rövidesen tűzre vetik, ha nem vonja vissza bűneit.

A fenyegetés hatására kegyelemért kiáltott és szóban mindent visszavont. Ruháját levették, női öltözetet adtak reá, de mikor így látta magát, visszaesett tévedésébe, s újból kérte a férfiruháit. Ezután valamennyi bírája halálra ítélte. Hozzákötötték egy karóhoz a vérpadon, ahol a tűzre tették. Hamarosan vége lett és ruhája teljesen leégett. Azután elvonták róla a tűzet, hogy a népnek ne legyen semmi kétsége, és láthatták teljesen meztelenül a nő minden titkával. Mikor a látvány elég tartós volt, a hóhér újból tüzet tett szegény holttestére, ami hamar elszenesedett, csontjai és húsa hamuvá lett. Az emberek egy része azt mondta már ott is

---

[5] Rövid ujjú tunika, férfiak viselték.

és másutt is, hogy mártír volt, aki feláldozta magát az igazi fejedelemért; mások viszont azt állították, hogy csak rosszat tett vele, amiért oly sokáig támogatta. Így beszélt a nép, de akár jól, akár rosszul cselekedett, ezen a napon elégettetett...

J. Thiellay, Journal d'un bourgeois de Paris... p. 126-129.

246. XI. Lajos jellemzése

(Részlet Commines müvéből)

Commines (Commynes) Argenton ura, francia krónikás és államférfi (1447-1511). Jó Fülöp, majd Merész Károly burgundi hercegek szolgálatában állt. 1472-ben Burgundiából XI. Lajos királyhoz menekült, tanácsosa, majd kabinet főnöke lett. 1476-ban Poitou sénéchalja, 1483-ban (VIII. Károly kiskorusága idején) a régens tanács tagja. 8 könyvből álló "Mémoires"-ja (1489-1498) az 1464-1498 közti időszak történetét öleli fel.

Mindazok közül, akiket valaha ismertem, XI. Lajos király, a mi urunk volt a legbölcsebb abban, hogy balsorsban miképpen kell kihúznunk magunkat egy rossz lépés következményeiből. Beszéde és külső megjelenése igen alázatos volt. Sokat fáradozott azon, hogy megnyerjen magának valakit, aki szolgálatára vagy ellenkezőleg kárára lehetett. Nem kedvetlenedett el, ha történetesen ilyes valakitől, akit praktikával meg akart hódítani, először elutasításban volt része, hanem tovább ment, bőbeszédű ígéreteket tett neki, s a valóságban is elhalmozta pénzzel és tisztségekkel, mert tudta, hogy az ilyen ajándékok mennyire tetszenek. A béke és a virágzás idején sokakat kiűzött és eltaszított magától, hogy aztán, ha szüksége volt rá, drága áron visszavásárolja őket. Szolgálatukat a maga hasznára fordította, és nem hánytorgatta fel az elmúlt dolgokat. Természeténél fogva a középső rend embereinek volt barátja, viszont ellensége minden olyan nagyurnak, aki nem volt őreá utalva. Senki sem hallgatta meg annyira az emberek bajait, vagy érdeklődött annyi dolog iránt, vagy kívánt annyi embert megismerni, mint ő. És valóban ismert minden tekintélyes és értékes embert Angliában éppúgy, mint Spanyolhonban, Portugáliában éppúgy, mint Itáliában vagy a burgundi herceg országaiban és Bretagneban, mintha valamennyi alattvalója lett volna. S éppen beszédmódja és szokásai, melyekről imént beszéltem, mentették meg számára a koronát ellenségei elől, akiket trónraléptekor szerzett magának. Leginkább szerfelett nagy bőkezűsége volt hasznára. De amilyen okosan intézte ügyeit a szerencsétlenségben, oly balul tette elégedetlenné az embereket ellenkező

esetben, amikor azt hitte, hogy biztosan ül a nyeregben, vagy éppen csak fegyverszünet volt, azzal, hogy szűkmarkú volt, ami keveset használt neki, s a békét nagynehezen tudta megerősíteni. Szeretett könnyedén, gúnyolódva beszélni az emberekről, akár jelen voltak, akár távol, azok kivételével, akiktől félt s ilyenek sokan voltak, mert természeténél fogva igen félénk volt. S ha beszéde révén kárt okozott magának, vagy ilyesmit gyanított s ki akarta küszöbölni a rossz hatást, úgy azt szokta mondani az illetőnek: "Jól tudom, hogy nyelvem nagy bajt hozott rám, de olykor sok örömet is okozott nekem. Ezért tehát úgy helyes, ha elégtételt adok." De nem elégedett meg ezekkel a szavakkal, hanem annak, akihez szólt, ajándékot is adott, még hozzá sohasem csekélyet.

B. de Mandrot, Mémoires de Philippe de Commines, I. 1901. (Collection de Textes 33. sz.) T. I. p. 72-74. (Chrestomathia II. 52-53. o.)

247. A grünwaldi csata, 1410

Részlet Długosz krónikájából

A Lengyelországba 1226 óta fokozatosan betelepült német lovagrend elleni csata fontos állomása volt a lengyel állam fejlődésének.

Egy keddi napon, július 15-én ... Ulászló,[1] a lengyelek királya, a hajnali derengésben misét rendelt el a tábor helyén... Két mérföldet maga mögött hagyva, mialatt a környező ellenséges falvakat felégette, megérkezett Tannenberg és Grünwald helységek (villae) mezőire, melyeket híressé tett az azután bekövetkezett ütközet. Itt megparancsolta, hogy a sereg állandó tábort üssön az ezen a helyen gyakori fás es bozótos részek közt. Azt is elrendelte, hogy a kápolna sátrát egy kiemelkedő dombon helyezzék el, mely a Luben tóra nézett. Mialatt a sereg az állandó sátor verésével volt elfoglalva, a király mise hallgatásához készülődött.

Jungingen-i Ulrik, Poroszország mestere (magister Prussiae) már megérkezett Grünwald faluba, melyet az ő veszte később oly nevessé tett, s noha a közelben ügyködött, a királyi sereg előőrsei mégsem ismerték fel...

Ulászló király pedig korántsem nyugtalankodott az ellenség oly közeli és hirtelen megérkezése miatt, hanem annak tudatában, hogy nem hiábavaló fáradság, előbb kívánta az isteni, mint a hadi dolgokat elvégezni, s ezért a kápolnába ment és alázatos szívvel két misét hallgatott végig, me-

[1] Jagelló Ulászló (1386-1434.)

lyeket káplánjai... celebráltak: kérve kérte a legfelsőbb hatalom segedelmét; az istentiszteletet a szokottnál is ünnepélyesebb formában, énekkel rendezte meg... (Mialatt misét hallgatott), az egész királyi sereg rend és jelvény szerint Maszkowiczei Zindramo krakkói fegyverhordozó vezetésével, a litván sereg pedig Vitold (Sándor) litvániai nagyfejedelem parancsnoksága alatt csodálatos gyorsasággal sereglett össze és állt, szemtől szembe az ellenséggel, csatasorba. A lengyel had a balszárnyra ment, a litván a jobbszárnyat foglalta el...

Miután Ulászló, Lengyelország királya, teljesen bevégezte imáit, felegyenesedett. Nem csupán Sándor litvániai nagyfejedelem, hanem saját katonái is fegyveresen hívták őt csatába. Elfáradva kérlelésük és csatakiáltozásuk ostromától, magára öltötte a fegyverzetet, mely tetőtől talpig páncélba öltöztette testét. A katonáknak újabb és még hangosabb kiabálásaira, hogy sürgősen adjon jelt a küzdelemre (mert úgy látszott semmi sem elég gyorsan történik), megindult a támadás... Már rátették a sisakot a király fejére, aki már ujongott, hogy belevetheti magát a küzdelembe, amikor hirtelen jelentették, hogy két herold, az ellenség seregéből kilépve, kíván a király színe elé járulni. Közülük az egyik a német-római király (Romanorum rex) jelvényét hordozta, ti. az arany mezőben díszelgő fekete sast, mig a másik a scsetyini hercegét: fehér mezőben tündöklő piros griffmadarat. Kezükben pedig két csupasz, hüvelyétől ment kardot tartottak. Lengyel katonák védelme alatt, nehogy sérelmet szenvedjenek, elvezették őket a királyhoz...

Tiszteletet adva a királynak, követi beszédüket, német nyelven... a következőképpen adták elő: "legdicsőbb király! Ulrik, Poroszország nagymestere (magister Prussiae generalis) általunk, heroldok által, neked és testvérednek (Sándor herceg nevét elhallgatták)[2] küldi ezt a két kardot, jövendő harcnak zálogát, hogy vele és népével kevesebb halogatással és merészebb lélekkel, mint amilyent mutatsz, ütközz meg, ne bujkálj tovább az erdőkben és berkekben, s ne késleltesd a harcot. Ha pedig úgy találod, hogy a te csatarendednek kifejlődéséhez szük és keskeny a térség, Ulrik, Poroszország mestere, felajánlja neked – csak hogy kicsalogasson téged az ütközetre –, hogy a mező sík részéből, melyet saját seregével elfoglalt, átenged annyit, amennyit te akarsz; vagy legalább válassz bármi csatamezőt, nehogy az történjék, hogy a harc távoli halasztást szenvedjen általad." Így beszéltek a heroldok. A heroldok követségének idején, a lovagrend hadserege, a heroldok által tett bejelentés igazolásaként, jelentős távolságra visszavonult.

... Ulászló, Lengyelország királya, pedig a lovagrend büszke és fennhéjázó követségét meghallgatva, a heroldok kezéből átvette a kardokat. Nem fakadt haragra, vagy valamilyen méltatlankodásra, hanem könnyekre, s meggondolás nélkül, csodálatos és szinte égi alázattal, türelemmel

[2] Sándor (Vitold, Vitautas) litván nagyfejedelem valójában Ulászló unokaöccse volt.

és szerénységgel így válaszolt a heroldoknak: "Jóllehet seregemben éppen elegendő a kard, s nem szorulok rá ellenségeim kardjaira, mégis ügyem és igazságom nagyobb gondoskodása, gyámsága és védelme végett, Isten nevében elfogadom ezt a két kardot ellenségeimtől és a ti kezetekből, noha ellenségeim jómagam és népem vérére és pusztulására áhítoznak..."

A megadott jelre a harc megindult: a király egész hada... megrázta lándzsáit és előre rontott a viadalra...

A csatasorok összecsaptak: mintha végtelen nagy tömeg omlana ösz-sze, oly nagy volt a recsegés és a ropogás, amikor a lándzsák összeértek és a fegyverek egymásra csaptak. A fegyverek csattogása oly nagy lármát okozott, hogy talán azok is hallották, akik több mérföld távolságra voltak. Láb taposott lábra, fegyver csorbult fegyveren és lándzsák hegyei arcokra meredtek. Az ütközetben nem tudott elkülönülni a félénk a merésztől, az erős a lankadttól, mert mindahányan szorosan összekapcsolódtak egymással: csak úgy lehetett helyet változtatni vagy előrelépni, hogy az ellent legyűrve, vagy megsemmisítve, a győző elfoglalta a legyőzött helyét. Végül eltörtek a lándzsák. Mindkét részről a csatasorok és a fegyverek úgy összeakaszkodtak, hogy már csak kardokkal és hosszu nyelü szekercékkel küzdöttek, olyan szertelen lármát csapva, mint amilyent a műhelyben az üllőn kovácsolva idéznek elő. A lovak egymáshoz szorultak a küzdelemben. És ekkor Mars a küzdők közt puszta kézzel és karddal mutatkozott a leghatalmasabbnak.

Az ütközet kezdetétől mindkét sereg, fölvéve a harcot, közel egy órán át küzdött, anélkül, hogy a kettő közül az egyik visszavonult volna. Keményen küzdve a győzelemért, kétséges volt, hogy a szerencse melyik félhez hajlik, vagy melyik fél kerül ki győztesként a csatából. Midőn a keresztesek észrevették, hogy a bal, lengyel szárnyon a küzdelem számukra kemény és válságos, feladva kitűnő csatarendjüket, erejüket a könnyebb győzelem reményében a jobbszárny ellen fordították, ahol a litván csatasor foglalt helyet, s amely gyenge és lomha lovakkal és fegyverekkel volt felszerelve: ennek az áttörésével a lengyel arcvonalat is erőteljesebben remélték felgöngyölni. De szándékuk nem vált teljesen valora. Amint hevesen harcba bocsátkoztak a litvánokkal, oroszokkal és tatárokkal, a litván csatasor nem bírván feltartóztatni az ellenséges támadást, ingadozni kezdett és egy hold föld távolságra vissza is vonult. A keresztesek pedig tovább nyomták a litván csatasort, mely újra és újra engedett és végül futásnak eredt...

Miután a litván sereget megfutamították, a lengyel és a porosz seregek közt különböző helyeken igen heves küzdelem újult ki. A hatalmas port, mely a csatát és a csatázókat ellepte, egy kellemes és enyhe eső eltüntette. A német lovagok, harcolva a győzelemért, Ulászlónak, Lengyelország királyának nagy zászlóját, melynek jelvénye a fehér sas volt, egy ellenséges rohammal... a földre vetették. De a legelszántabb katonák és veteránok, akik mellette álltak, rögtön felemelték és a helyére visszaállították, s ezzel megakadályozták a pusztulást... Hogy ezt a gyalázatot

és becstelenséget lemossák, lengyel katonák vad szenvedéllyel törtek az ellenségre, és mindaz az erő, melyet karjuk még őrzött, most áradt, pusztított és győzött. Időközben visszatért a német lovagoknak az a serege, mely a menekülő litvánokat és oroszokat üldözte. Magukkal hurcolták a foglyok nagy sokaságát, s győztesként érkeztek meg; nagy vidámsággal siettek a porosz táborba. De amint látták a veszedelmes fegyverekkel és erőkkel vívott háborút, otthagyva a foglyokat és a zsákmányt, a küzdelembe vetették magukat, hogy segítségére siessenek bajtársaiknak, akik akkor már lanyhán hadakoztak. Az új harcosok érkeztével a küzdelem a két fél közt kegyetlenné vált. És ettől kezdve mind többen estek el. A német lovagok arcvonala nagy veszteséget szenvedett katonákban, úgyhogy csatarendje megbomlott. Akik a csatarendet vezették, attól tartottak, hogy embereik futásnak erednek. (A német) lovagrendi keresztesek, valamint a csehek[3] és az alemanok seregének állhatatossága megcsappant olyannyira, hogy a legtöbb helyen nem gondoltak a harc újrafelvételére... S ámbár az ellenség csatarendje újra és újra helyreállt, a legvégén a lengyel királyi had tömege mégis minden oldalról körülvette, aztán leterítette és tönkretette. A tizenhat hadijelvény alatt harcolók majd minden egyes népe vagy halálát lelte, vagy fogságba esett. Az ellenséges sereg veresége olymérvű volt, hogy mint ismeretes, maga Poroszország nagymestere, Ulrik, a marsallok, a kommendátorok, valamint a porosz sereg mindenféle lovagja és előkelői elestek, az ellenség többi, elhárított tömege pedig, ha egyszer már hátat fordított, akkor biztos futásnak eredt... Az ellenséges tábor, minden jóval telisteli, így a porosz nagymester díszkocsija, az ő és seregének minden kincse a lengyel katonák zsákmánya lett. A (porosz) keresztes lovagok seregénél találtak egynéhány négyes fogatot is, amelyek láncokkal és bilincsekkel jól meg voltak rakva. Ezeket a keresztes lovagok avégből gyűjtötték össze, hogy legyen mivel a lengyel foglyokat megbilincselni.

A poroszok szekerein és táborában volt azonkívül igen sok borral telt edény. A (lengyel) király serege, az ellenség legyőzése után, a harctól fáradtan, a nyári forróságtól elcsigázva, ezekhez az edényekhez rontott, hogy szomját lecsillapítsa. Némelyik vitéz a sisakját használta e célra, a többi a kesztyűjét, mások meg cipőikkel merítették a tiszta bort. Ulászló lengyel király azonban félt attól, hogy serege lerészegedik a bortól, és ezzel hasznavehetetlenné válik. Seregét, ily állapotban, ha valaki meg akarná támadni, még a bátortalan ellenség is legyőzné. És hogy a szerfeletti ivás ára ne legyen betegség és bágyadtság, a király megparancsolta, hogy a boros edényeket törjék, darabolják szét...

A (lengyel) királyi sereg az ellenséges kocsitábor szétverése után ahhoz a dombhoz ért, ahol az ellenség állomása és táborhelye volt. Innen megpillantotta a menekülésben szétszéledt ellenség számos csapatát,

[3] A hivatalos Csehország a harcban a német lovagrendet támogatta.

amint fegyvereiken, melyekkel csaknem mind el voltak látva, megcsillant az újból tűző nap. Üldözésükre alaposan felkészülve, a lengyel sereg egy sík rétre özönlött, és rátámadt az ellenség csapataira. Ezek közül csak igen kevesen mertek védekezni. Leverésük után maradék haduk se erőszakot, se sebeket nem szenvedett, épen megmaradt minthogy a király megparancsolta, hogy a katonák kíméletesen bánjanak kardjukkal. Ugyanis Ulászló, Lengyelország királya, amidőn jelt adott katonáinak a menekülő ellenség üldözésére, előre, megparancsolta nekik, hogy amennyire csak lehet, tartózkodjanak az öldökléstől. Az üldözés több mérföldnyi távra terjedt: csak kevesen menekültek meg futással, többen az üldözők kezére jutottak, akik őket a táborba vitték és kegyes bánásmódban részesítették... sokan azonban a csatatértől két mérföldnyi távolságra fekvő tó hullámaiba fulladtak a menekülés zűrzavarában és torlódásában. Az üldözésnek a leszálló éj vetett véget. Ebben az ütközetben ötvenezret öltek meg és negyvenezret ejtettek foglyul az ellenség sorából.[4] Úgy hírlik, hogy a zsákmányolt hadi jelvények száma ötvenegy volt. Az ellenségtől elvett holmik módfelett gazdagították a győzőket. Jóllehet nehezen hiszem el a levágott ellenség számát, mégis pontos számítással megállapítható: ugyanis az utakat jónéhány mérföld távolságra a halottak tetemei borították be, a földet a megöltek vére itatta át, és a lég megtelt a haldoklók jajszavával.

Chrestomathia, II. 156-159. o.

248. Jagelló Ulászló horodlói kiváltságlevele, 1413

A kiváltságlevél a Lengyelországgal ekkor még csak perszonális unióban egyesült Litván Nagyfejedelemség nemeseinek megadta a lengyel nemesség minden kiváltságát, abban az esetben, ha felveszik a katolikus vallást. Ezzel előkészítette a litván feudális uralkodó osztály ellengyelesítését és a két ország későbbi teljes unióját.

1. Mindenekelőtt, amikor az éltető Lélek sugalmazására a katolikus hit fényét magunkba fogadtuk, és fejünkre tettük a Lengyel Királyság koronáját, akkor a keresztény hit sokasítása érdekében, litván földjeink jobb helyzete és java érdekében Litvániának ezeket a földjeit, a neki alárendelt és vele egyesített földekkel és birtokokkal együtt hozzácsatoltuk nevezett Lengyel Királyságunkhoz, inkorporáltuk, egyesítettük, összeegyesítettük,

[4] Túlzott számok, a csatában a lovagrend részéről kb. 20 000 ember vett részt, az egyesült lengyel és litván hadsereg kb. 26 000 főt tett ki.

hozzávettük, szövetséggel megkötöttük a mi és egyéb testvéreink és ugyanezen Litván Föld valamennyi főura, nemese és bojárja egyöntetű beleegyezésével és akaratából és hozzájárulásával. Minthogy azonban nevezett Litván Földeket nyugalomban, biztonságban és jobb gondozásban kívánjuk megtartani és állandó javukról gondoskodni, tekintettel a keresztesek ellenséges támadásaira és ármánykodásaira, és a hozzájuk csatlakozókra és minden egyéb ellenségre, akik az említett Litván Földek és a Lengyel Királyság elpusztítására törnek és feldúlását tervezik: ugyanezeket a földeket, amelyeket mindig, teljes uralommal, tiszta és vegyes jogon birtokoltunk idáig és birtokolunk most őseinktől a születés jogán, mint törvényes uralkodók, a főurak, nemesek és bojárok akaratából, jóváhagyásával és beleegyezésével, újból inkorportáljuk, bekebelezzük, hozzácsatoljuk, egyesítjük, szövetséggel hozzákötjük és örökre megerősítjük nevezett Lengyel Királysággal, megszabva azt, hogy ők maguk minden birtokukkal, földjükkel, uradalmukkal, fejedelemségeikkel, kerületeikkel, birtokaikkal minden tiszta és vegyes jog alapján mindíg visszavonulhatatlanul és sértetlenül egyek legyenek a Lengyel Királyság koronájával.

2. Ugyancsak a nevezett Litván Földek valamennyi egyházát és egész papságát, a székesegyháziakat, kolostoriakat, plébániaiakat, közösségieket, vilnóiakat és a többit mind, amelyeket ezekben emeltek és amelyeket emelni fognak, alapítottak és alapítani fognak, tartsák meg szabadságaikban, immunitásaikban, kiváltságaikban, kivételezett helyzetükben és szokásaikban a Lengyel Királyság szokása szerint.

3. Nevezett földjeink főurai, bojárjai és nemessége, élvezzék, birtokolják és használják adományaikat, kiváltságaikat és adománybirtokaikat, amelyeket mi adtunk, adományoztunk, részesítettünk, csak a katolikusok és a Római Egyház alattvalói, és akik címeradományt kaptak, úgy ahogyan a Lengyel Királyság főurai és nemessége birtokolja és használja az övéit.

4. Ugyancsak a nevezett főurak és nemesek atyai birtokaikat birtokolják ugyanolyan jogon, mint ahogy a Lengyel Királyság főurai közönségesen birtokolják birtokadományaikat, amelyekre vonatkozólag tőlünk érvényes és örökerejű megerősítéssel megerősített okleveleik vannak, hasonló módon birtokolják, és legyen szabad lehetőségük, hogy eladják, kicseréljék, elidegenítsék, adományozzák és saját javukra fordítsák, de a mi beleegyezésünkkel, különösen minden adott esetre, mint elidegenítésük, kicserélésük vagy adományozásuk, ami előttünk vagy megbízottaink előtt a Lengyel Királyság szokása szerint meg lesz szabva.

5. Ugyancsak az atya halála után a gyermekeket nem szabad megfosztani örökölt birtokaiktól, hanem az örökösök kötelesek az ő örököseikkel együtt (örökségként áthagyva azt) birtokolni, mint a Lengyel Királyság főurai és nemesei birtokolják a saját birtokaikat - és kedvező hasznukra fordítják.

6. Ugyanolyan módon feleségeiknek örökrészt jelölhetnek ki birtokaikon és jószágaikon, amelyeket atyjuk örökségéből vagy a mi adományozásunk szerint örökre birtokoltak, vagy birtokolni fognak, ahogy a Lengyel Királyságban ilyeneket kijelölnek. A Litván Földek nevezett főurai és nemesei lányaikat vagy nővéreiket, nőrokonaikat és saját nőtagjaikat csak katolikusokkal házasithatják össze, és azokhoz adhatják férjül, saját jóakaratuk és a Lengyel Királyság ősidők óta betartott szokásai szerint.

7. Ezekkel az adományozott szabadságokkal nem ellentétben a főurak kötelesek várakat és hadiutakat építeni és karbantartani és adókat fizetni, a régi szokás szerint.

8. Külön kifejezésre juttatjuk azt, hogy a Litván Földek valamennyi főura és nemese köteles megtartani és megőrizni hűségét és a keresztény valláshoz illő állhatatosságát irántunk. Ulászló, lengyel király és Sándor Vitautas,[1] litván nagyfejedelem, és utódaink iránt, ahogy a Lengyel Királyság főurai és nemesei szokták megtartani és megőrizni, amiről a Litván Földek említett főurai, bojárjai és nemessége már esküvel kezeskedtek nekünk, amint világosabban bennefoglaltatik okleveleikben, amelyekben ők a Lengyel Királyság főuraival kölcsönösen megegyeztek. Ugyanúgy hűségeskü alatt és birtokfosztás terhe alatt sem tanáccsal, sem kedvezéssel, sem segítséggel nem szabad szolgálniok és segíteniök semmiféle fejedelmet vagy főurat, vagy más bármilyen rendű embert, akik szembe kívánnak szállni a Lengyel Királyság földjeivel.

9. Továbbá azokat a méltóságokat, állásokat és tisztségeket, ahogy a Lengyel Királyságban el vannak rendelve, létrehozzuk és megteremtjük Vilnóban – vilnói vajdaságot és várnagyságot, és Trokiban is és egyéb helyeken, ahol inkább alkalmasnak látszik, jóindulatunk szerint, örök időkre. Tisztségviselőknek is csak a katolikus vallás hívei és a szent Római Egyház alattvalói lesznek kinevezve. Ugyancsak valamennyi állandó helyi tisztséget, mint amilyen a várnagyi méltóság, csak a keresztény (katolikus) vallás követőinek adományozzuk, azokat engedjük tanácsunkba, és azok vannak ott jelen, amikor az állam javáról tanácskozunk, mert a hitvallásban való különbözőség gyakran a véleményekben való különbözőségre vezet, és ennek révén közismertekké válnak olyan döntések, amelyeknek titokban megőrizve kellene maradniok.

10. Ugyancsak mindazok, akik ilyenféle szabadságokat és kiváltságokat kaptak adományba, sohase hagyjanak el minket, Ulászlót és Sándor Vitautas litván nagyfejedelmet, amíg mi élünk, és utódainkat, a litván nagyfejedelmeket, és sem tőlünk, sem utódainktól ne pártoljanak el, hanem híven és becsületesen engedelmeskedjenek, és eskü erejével híven és

[1] Sándor Vitautas, 1392-1430 litván nagyfejedelem.

szilárdan maradjanak hozzánk és utódainkhoz, a litván nagyfejedelmekhez hozzákötve kegyeikkel, tanácsaikkal és segítségükkel mindörökkén örökké.

11. Ehhez még hozzájárul, hogy Litvánia nevezett főurai és nemesei Sándor Vitautas, a jelenlegi fejedelem halála után sohase tegyenek vagy válasszanak Litvánia nagyfejedelmévé és uralkodójává mást, mint azt, akit a lengyel király és utódai a Lengyelország és Litvánia földjeinek prelátusaival és főuraival folytatott tanácskozás alapján szükségesnek látnak, hogy megválasszák, trónra ültessék és megkoronázzák. Ugyanúgy, ha a lengyel király gyermekek és törvényes örökösök nélkül hal meg, a Lengyel Királyság prelátusai, főurai és nemesei nem választhatnak maguknak királyt és uralkodót a mi, vagyis Sándor nagyfejedelem, Litvánia nevezett földjeinek főurai és nemesei tudtán és tanácsán kívül, az előbbi oklevelek erejénél és tartalmánál fogva.

12. Ezen felül, a nevezett szabadságokkal, kiváltságokkal és kegyekkel a Litván Földnek csak azon főurai és nemesei élhetnek és használhatják azokat, akik megkapták adományba a Lengyel Királyság nemeseinek fegyverét és címerét, és a keresztény vallás hívei, a Római Egyház alattvalói, nem szakadárok vagy egyéb hitetlenek.

13. Ugyancsak mindazokat az okleveleket, amelyeket a Lengyel Királyságnak és Litvánia földjeinek korábban is, hét vagy nyolc éve, és koronázásunk után vagy annak az idején ajándékoztunk és adományoztunk, jelen (oklevél) erejével megerősítjük, ratifikáljuk, jóváhagyjuk és állandó erőt adunk nekik.

14. Különösen hozzátesszük és kifejezzük, hogy a Lengyel Királyság és Litvánia földjeinek említett főurai és nemesei, amikor szükséges lesz, gyűljenek össze országgyűlésre tanácskozás céljából Lublinba vagy Parczówba, vagy más alkalmas helyre akaratunk egyetértésével, a Lengyel Királyság és Litvánia említett földjeinek jobb hasznára és javára.

Végeztetett Horodló városában a Bug folyó mellett, közös országgyűlésen október hava második napján az Úr 1413. esztendejében.

Hresztomatija po isztorii SZSZSZR. 644-647.

249. A nieszawai statutum, 1454

A statutumot IV. Kázmér (1447-1492) lengyel király a köznemesség követelésére adta ki, különben a nemesek nem voltak hajlandók támogatni a német lovagrend elleni háboruban. A statutum fontos lépés volt a köznemesség hatalmának a kiépítése során, a nemesi köztársaság felé vezető úton.

a) Kislengyel statutum
Nieszawa, 1454. nov. 11-29.

Ha előfordul, az, hogy egy nemest városi polgár vagy paraszt megsért, akkor a sértett nemes a sértő ellen panasszal élhet az országos jog szerint, és megidézheti azt a megdeburgi jogtól eltérően az ország törvénye szerint...

b) Nagylengyel statutum

Hogy az állam a jövőben jobban kormányoztassék, az a kívánságunk, és ezt határozatba hozzuk, hogy semmiféle új rendelkezést nem lehet egyénileg hozni, sem a jövőben nem lehet hadat üzenni az országos szejm[1] döntése nélkül: az új ügyeket előbb meg kell vitatni, azután kell elfogadtatni a nemességhez tartozó tömegekkel.

Chrestomathia. III. 265. o.

250. III. Iván törvénykönyve, 1497

III. Iván (1462-1505) moszkvai nagyfejedelem uralkodása alatt ment végbe nagyrészt az orosz területek egyesítése Moszkva vezetésével. Az állami központosítás szükségessé tette a jogszolgáltatás egységének megvalósítását is. Ezt a célt szolgálta az 1497-ben kiadott törvénykönyv, amelyből részleteket közlünk.

A 7006. (1497) esztendő szeptember hónapjában Ivan Vasziljevics, egész Oroszország nagyfejedelme, gyermekeivel és bojárjaival rendelkezést adott ki, hogy miként törvénykezzenek a bojárok és az okolnyicsijek.[1]

1. A bojárok és okolnyicsijek üljenek törvényt. A tárgyaláson pedig a bojárok és az okolnyicsijek mellett irnok legyen. A bojárok, okolnyicsijek és jegyzők ne fogadjanak el megvesztegetést ítélkezésükért és védelemért; hasonlóképpen a bírók se fogadjanak el megvesztegetést ítélkezésükért. Az ítélet ne legyen se részrehajló, se bosszúálló senki irányában.

2. Ha valamely panaszos egy bojárhoz járul, az ne utasítsa el magától a panaszosokat, hanem minden panaszosnak szolgáltasson jogot mindenben, amennyiben illetékes. Ha pedig valamely panaszosnak nem illeté-

[1] Rendi gyűlés.

[1] Alsóbb rangú bojárok, itt a nagyfejedelem bírái.

kes jogot szolgáltatni, ezt közölje a nagyfejedelemmel, vagy küldje ahhoz, akinek hatáskörébe azok az emberek utalva vannak...

17. A szolgák (holopok) ügyében hozott bírósági ítéletről. A bírósági ítélet és a felszabadító oklevél megszövegezése alkalmával a pecsétért kapjon a bojár minden egyes szolga után kilenc pénzt, az irnok aláírásáért jár minden személy után egy altin,[2] a segédirnoknak pedig, aki az ítéletet vagy a felszabadító oklevelet leírta, annyiszor három pénzt kell fizetni, ahány szolgáról ki kell állítani a felszabadító levelet.

18. A felszabadító oklevélről. Ha pedig valaki a bojár megerősítése és az irnok aláírása nélkül vagy az ellátás[3] és a bojári törvénykezés jogával rendelkező városi helytartó megerősítése nélkül állít ki felszabadító oklevelet, akkor az a felszabadító oklevél nem ismerhető el felszabadító oklevélnek, kivéve azokat, amelyeket a szolga tulajdonosa ír saját kezével; az ilyen felszabadító oklevél felszabadító oklevél lesz...

3. Rendelet a helytartónak a városi törvénykezésről. Ha egy városba az előállító[4] vagy megbízottja idéző levéllel érkezik, az idéző levelet mutassa be a helytartónak vagy a járásfőnöknek, vagy pedig ezek alantasainak. És ha mindkét peres fél abból a városból vagy járásból való, állítsa mindkettőt a helytartó vagy járásfő, vagy azok alantasai elé.

38. A bojárok és a bojárfik,[5] akik ellátási joggal és a bojári törvénykezés jogával rendelkeznek, tartsanak törvényt, de a törvénykezés alkalmával legyenek mellettük az udvarnok,[6] a sztaroszta[7] és az esküdtek. Az udvarnok, a sztaroszta és az esküdtek nélkül a helytartók, járásfők nem ítélkezhetnek; megvesztegetést ne fogadjanak el, se alantasaik ne fogadjanak el megvesztegetést, se uruk, se a maguk számára... De ha a felperes megnyerte perét, akkor a helytartó és alantasa a bűnösön vegye meg a neki járó pénzt (a helytartó működését szabályozó) oklevél szerint... De ha a felperes elveszti perét, és őt találják bűnösnek, akkor a helytartó a perelt összeg minden rúbele után vegyen el a felperestől 2 altint, alantasának a számára pedig minden rúbel után 8 pénzt...

---

[2] 1 altin = 3 kopejka = 6 pénz (gyenyga).

[3] Kormlenyije = ellátás, az a rendszer, amely szerint a központosított állam vidéki tisztviselői nem kaptak fizetést, hanem területük állami adójának egy részét tarthatták meg maguknak.

[4] Prisztav = előállító, feudális földtulajdonos, aki a nagyfejedelem megbízásából előállította a vádlottat.

[5] Az uralkodó osztály legalsó rétege.

[6] Dvoreckij = udvarnok, a nagyfejedelmi birtok vagy járás vezetője.

[7] Általában előljáró.

55. A kölcsönről. Ha egy kereskedő vásárba indulván valakitől pénzt vagy árut vesz (kölcsön), és útközben önhibáján kívül az áru elpusztul, elsüllyed, megég vagy katonák veszik el – akkor a bojár, miután kivizsgálta az ügyet, parancsolja meg a nagyfejedelem irnokának, állítson ki a kereskedőnek a nagyfejedelem pecsétjével ellátott oklevelet arról, hogy ez (a kereskedő) fizesse meg a felperesnek a (kölcsönvett) összeget kamatok nélkül.

57. A parasztok felmondási jogáról. A parasztoknak egyik járásból (másikba), egy faluból másik faluba egy alkalommal lehet egy esztendőben költözni, mégpedig az őszi György napot[8] megelőző és követő héten.

A házhasználat megváltása fejében, akik a mezőn laknak, 1 rúbelt fizessenek egy telek után, akik erdőben laknak, fél rúbelt fizessenek. Ha a paraszt egy évig él valakinél, aztán továbbáll, akkor csak negyed telek után fizessen; ha két évig van valakinél, és azután távozik, fél telek után fizet, ha három évig lakik egy helyen, háromnegyed telek után fizesse meg az adót, ha négy évig tartózkodik egy helyen, akkor az egész telek után fizessen adót.

60. Ha valaki végrendelet nélkül hal meg, és nem voltak fiai; minden ingósága és földje leányára száll, de ha lánya sem lenne, akkor a legközelebbi rokon örököljön.

Olvasókönyv, I. 71-73. o.

251. A poljicai statutum

A dalmát tengerparton levő sajátos fejlődésű terület statutuma a XV. század végéről származik, de a XVII. századig többször módosították. A statutum a szinte falvak köztársaságának mondható megyényi terület társadalmi viszonyaira vonatkozólag sok adatot hoz. Részleteket közlünk a statutumból.

1. Az első poljicai törvény, hogy knezt kapjunk az úrtól, olyat, aki hű az úrhoz és megfelel Poljicának. És az a törvény, hogy a knez az év folyamán három ízben szedjen be, minden érkezése alkalmával 30 juhot, úgyhogy évente 90 juhot kapjon. Ebből évente 3 juh jár a közösségi irnoknak azért, mert ő szedi össze.

2. A birságpénzekből, amelyeket a knez és a bírák megítélnek, a fele a knezé, és a fele a közösségé. A közösségi irnoké pedig az 1/20 rész.

[8] November 26.

3. A knez mellett három bírónak kellene lennie, akik a három törzs részéről esküdtek fel: egy a tisemirek részéről, a második a limicek részéről, a harmadik a kremenicanok részéről. Ők a knezzel együtt kapják hivatalukat és vele együtt felmentésüket.

23/a És elfogadták a poljicaiak mind egyhangulag, és megparancsolták valamennyi nemes vlastelának és didicnek és kmeticnek és vlasicnak: ha valamelyikük valaha is harcba indulna a törökökkel és a martalócokkal együtt, még ha didic is vagy vlastelic, el kell fognia és felakasztani, és egész ingó vagyonukat a közösségnek kell adni, közösségi földrészét pedig rokonai kapják. Ha pedig kmetic és vlasic harcolna együtt a törökökkel vagy martalócokkal, el kell fogni és felakasztani, vagyona felét a közösség kapja, felét az ura.

23/b Végül, ha valamelyik poljicai, bármilyen rendű is legyen, a törökökkel vagy martalócokkal együtt rabol, vagy megadja magát a törököknek, vagy önként beállna töröknek, mindenekelőtt fejével felel, mint előbb mondottuk. Vagyona a közösségé; ha van közösségi földrésze, úgy a legközelebbi hozzátartozóé; ha kmetic, úgy vagyonának fele az uráé, a másik fele a közösségé.

30. Az úr 1485. évében december 30-án.

44. A büntetéspénz erőszakért 25 libra. A büntetéspénz rágalmazásért 10 libra. A büntetéspénz rablásért 100 libra...

A büntetéspénz szóbeli sértésért. Aki megsértette barátját bárhol kellő ok nélkül – 5 libra. Ha kmetic sértett meg nemes embert, ugy a kétszerese. Ha kmetic megsértette urát, vágják le a kmetic nyelvét, vagy meg kell váltania magát 100 librával.

89/a És amikor a kmetic el kívánja hagyni urát, mindenekelőtt köteles udvarában vagy házában összeszedni egész vagyonát, amije van: az állatokat is, meg egyéb ingó vagyont, és a "bastinát", amelyet alatta szerzett, meg kell hívnia urát és azt mondania neki: uram, mindez a jószág a tiéd, szabadságodban áll, hogy valamit meghagysz vagy nem hagysz meg. És amikor a kmetic mindezt megteszi, ha az úr elvesz valamit, szabad az egészet elvennie vagy csak egy részét; ha pedig (az úr) valamit ad neki, azt már nem veheti vissza, amit egyszer neki adott.

89/b Ha viszont a kmetic titokban szökne meg, bárhol is találja meg az úr, szabadságában áll mindenét elvenni és megkötözni őt, mint hitszegőt.

89/c Végül és utolsónak meg kell nézni, vajon az úr űzi el a kmeticet, vagy a kmetic szökik el az úrtól ok nélkül. Ezt különbözőképpen kell értékelni. Az embernek szabad elmenekülnie a rossz elől, ha erre kényszerítik.

107/b Az a kereskedő, aki valamelyik faluban él, azzal az áruval, amely a piacra való, köteles először saját faluját kiszolgálni; ha kiszolgálta saját faluját, akkor (szolgálhat ki) másokat; ha másként cselekszik, árját nyilvánosan el lehet venni.

B.D. Grekov: Polica. Opüt izucsenija obscseszt-vennüh otnosenij v Police XV-XVII. vv. Moszkva, 1951, 212, 218, 222, 234, 276, 288.

252. Bulgária török uralom alá kerül

Részletek egy névtelen bolgár évkönyvből

Murad[1] újból felkerekedett, hogy hadba vonuljon vagy a bolgárok, vagy Ugljesa ellen. Amikor Ugljesa és Vukasin[2] király ezt megtudta, nagy szerb hadsereget gyűjtött össze, s ugyancsak (gyüjtöttek) Dalmáciából és Trebinjéből is... Akkor rengeteg török érkezett Muraddal együtt, nagy ütközet kerekedett, és szörnyű vérontás folyt le a Marica-folyónál. A törökök... megölték a Marica-folyónál Ugljesát és Vukasin királyt. Ezek mindketten a 6879. (1371) évben pusztultak el, szeptember havának 26. napján.

Ez előtt a csata előtt halt meg Alekszandr tirnovói cár... A trónra Sisman cár lépett, Alekszandr fia...

Ebben az időben Carigradban Kaloioannes Palaiologos[3] volt a császár; a törökök ekkor megszegték azokat az esküket, amelyeket a görögöknek tettek volt, és elfoglalták Gallipolis várost s az azt környező falvakat, elfoglalták Makedóniát és elkezdtek úgy harcolni, ahogyan kedvük tartotta. Az átkelőhelynél felállították a maguk őrségét, haza küldvén a görögöket.

Kaloioannes császár, miután 35 évig uralkodott, a 6880. (1372) évben meghalt, s fia, Manuel Palaiologos[4] lépett a trónra. Ekkor egyébként nagy tömeg török gyült össze, s kezdték elfoglalni a földeket és a városokat, és fogságba hurcolni ezek lakosságát... Bevették Dracsot,[4/a] sőt a Dalmáciáig terjedő területet is; meghódították az egész albán földet is,

[1] I. Murad (1362-1489).

[2] Ugljesa deszpota fivére, szerb király (1366-1371).

[3] V. János bizánci császár; valójában 1341-1391 uralkodott.

[4] II. Mánuel (1391-1425).

[4/a] Durazzo, Durrës.

mivel a keresztény államok gyengék voltak, és nem volt, amivel ellenállást fejthettek volna ki a törökök ellen.

Néhány év múlva ezután ezek (a törökök) felkerekedtek a szerb föld ellen, s ott háború kerekedett, amelyben roppant nagy sokaság – megszámlálhatatlan hadsereg – pusztult el belőlük (a szerbekből), és vérontás támadt... Ekkor egyébként a harcosok egyike, név szerint Milos, aki nagyon bátor volt... lándzsával... átdöfte a gonosz Muradot, kiontotta lándzsájával egész belsejét és utálatos lelkét. A törökök megölték Lázár[5] szerb fejedelmet a 6897. (1389) évben június havában. Bajazid[6] vette át atyja, Murad szultánságát, hatalma alá hajtotta a szerb földet is, rákényszerítette őket, hogy adót fizessenek, hadsereget küldjenek neki, s (háborúban) vele együtt vonuljanak ki, és Stefan deszpotát[7] helyezte atyja trónusára, hogy uralkodjék a szerbek felett.

Néhány nappal később újból felkerekedett a törökök roppant nagy sokasága, elindultak Mircea[8] vajda vláhjai ellen, és olyan nagy csata kerekedett, hogy a törökök soraiban a hatalmasok közül sok válogatott ember elesett, s ugyanígy a keresztény uralkodók közül is... Olyan megszámlálhatatlanul sok lándzsát törtek, hogy a hajítófegyverek sokaságától nem lehetett látni a levegőeget. Akkora vérfolyó folyt ott az emberi testek tömegéből, hogy maga Bajazid is megrettent, és futásnak eredt. Azonban főurai közül az egyiket beiktatta, hogy uralkodjék ezen a földön, mivel Mircea magyar földre menekült. De maga Bajazid is menekülésre fogta a dolgot, s át akart kelni a Dunán. Őrséget állított a Duna valamennyi átkelőhelyéhez.

Hatalmába kerítette Sisman[9] bolgár cárt is és megölette a 6903. (1395) évben, június havának 3. napján; megszállta a bolgár földet is és beiktatta ott kormányzóit az egész bolgár földre kiterjedően.

Chrestomathia, II. 174-175. o.

---

[5] Lázár (1371-1389) a Morava völgyében birtokában maradt szerb terület fejedelme.

[6] Bajazid szultán (1389-1402).

[7] Sztefan Lazarevics (1389-1427).

[8] Mircea cel Batrin (Öreg Mircea) havasalföldi fejedelem (1368-1418).

[9] Ivan Sisman (1371-1393) tirnovói cár.

253. A rigómezei csata, 1389

Részlet Bajazid szultánnak a csata után kiadott okleveléből, amely elmondja Murad meggyilkolásának történetét, és utal arra, hogy Jakubot viszont Bajazid ölette meg.

Amikor megérkezik hozzád ez a firmán, tudd meg, hogy a győzelem után, amelyet Rigómezőn Isten akaratából atyám, Murad szultán, kinek élete boldog, s halála vértanui volt, annak ellenére, hogy álmában történt látomása után arra kérte a magasságbélit, hogy adjon neki vértanui véget, épen és egészségesen tért vissza a harcmezőről magasan az ég felé emelkedő sátorába; s ekkor, amikor a legnagyobb örömet éreztük, látván, hogy a bánok levágott fejei hogyan gurulnak a lovak patái alatt, s egyesek ott állnak összekötött kézzel, mások pedig átvágott izmokkal – teljesen váratlanul egy bizonyos Milos Kopilics, aki ravaszságból és cselszövésből azt mondotta, hogy felvette az izlámot, arra kért bennünket, hogy vegyük be a győztes hadseregbe. Amikor megengedtük neki, hogy megcsókolja a fénylő nagyúr lábát, ahelyett, hogy ezt tette volna, elháritatlanul ruhájában elrejtett mérgezett kést szúrt a fénylő nagyúr dicső testébe, s súlyosan megsebezvén, megitatta őt a mártirok serbetjével. Miután pedig az említett Milos ezt végrehajtotta, elfutott a katonák elől, akik úgy tündököltek, mint a fényes csillagok az égen, de beérték őt, és darabokra vágták. Mikor a történteket meghallottam, a vértanu seregéhez siettem, de már holtan találtam; ugyanakkor történt, hogy bátyám, Jakub bej eltávozott az örökkévalóságba. Atyám testét megbízható emberekkel elszállíttattam, hogy Brusszában temessék el. Amikor megérkezik a holttest, temettesd el, de senkinek se beszélj a történtekről, sőt a nép előtt mutassátok a győzelem jeleit, hogy az ellenség semmit se vehessen észre.

(Chrestomathia II. 188. o.)

254. Sándor[1] moldvai fejedelem szerződése Hunyadi Jánossal, 1453

A szerződés célja a törökök elleni harc továbbvitele volt.

+ Isten kegyelméből én, uramnak Jézus Krisztusnak szolgája II. Sándor vajda moldvai fejedelem adom tudtára ezen keresztény és szabad és nyilt oklevéllel mindenkinek, aki olvassa és hallja és érteni akarja, hogy

[1] Alexandru II. 1448-49-ig és 1451-55-ig volt moldvai fejedelem, 20 éves korában a bojárok meggyilkolták.

isteni gondviselésből úgy történt, hogy örök békét és keresztény egységet kötöttünk hatalmasságom atyjával, János vajdával, Ulászló király helytartójával és az egész magyar ország kormányzójával és urával, és úgy fogadtuk, hogy halálomig fia leszek, és hogy mindenben engedelmeskedem neki, mint igazi fia az atyjának, valamennyi bojárommal és egész földemmel, és semmit sem teszek őkegyelmessége parancsa nélkül, és hogy őkegyelmessége parancsára megteszem és teljesítem, és hogy feleségét úgy tekintem, mint úrnőmet halálomig, és hogy barátainak jó barátja leszek, és ellenségeinek pedig ellensége, amíg élek. Uram és atyám János vajda pedig szeressen minket és védjen meg minket minden ellenséggel szemben minden ország felől és minket és országunkat, mint minden atya fiát és a jó uralkodó országát. Mi pedig országunkkal együtt legyünk engedelmesek atyánknak, János vajdának, amint fentebb megírtam, mindenben. És ha atyámnak valamilyen ügye támad és parancsot ad, hatalmasságom legyen engedelmes őkegyelmessége parancsának. Mindezt a fentebb leírtat elfogadjuk, és megígérjük és esküszünk rá valamennyi kis és nagy bojárunkkal együtt, akik nekünk engedelmeskednek. A magasságbeli Isten nevében, aki a szentháromságban dicséretes. Minden szentek nevében, akik az idők kezdete óta kedvesek Istennek, hogy megtartjuk és teljesítjük mindenben, mint keresztények. A minden fentebb leírtak nagyobb megerősítésére és igazolására pecsétünket is hozzáfüggesztettük ehhez a mi irásunkhoz és ígéretünkhöz. Megíratott ez az oklevél Suceava városában 6961 (1453) február 17-én.

+ Sándor vajda pecsétje +

Eudoxiu de Hurmuzaki: Documente privitore la Istoria Romanilor Vol. II. Partea I. 1451-1575. Bucuresti, 1891. p. 1.

Keresztes hadjáratok

255. Az első keresztes hadjárat meghírdetése

a) Foucher de Chartres „Gesta Francorum"-ából 1209

Foucher de Chartres (Fulcherius Cartonensis, szül. 1059) Robert normandiai herceg és Etienne de Blois kíséretében vett részt az első keresztes hadjáratban. A Nicaea-ból Antiochiába vezető úton Foucher elhagyta a keresztes hadakat és flandriai Balduinnal Edessába ment. Godefroy de Bouillon halála után, mint Balduin káplánja Jeruzsálembe költözött, tisztségét a következő király II. Balduin alatt is megtartotta. Naplószerűen írt művében a frankok cselekedeteiről az 1095-től 1127-ig terjedő eseményeket öleli fel. (Gesta Francorum Hierusalem peregrinantium.)

Az Úr megtestesülésétől számított 1095. esztendőben II. Orbán pápa... értesülvén arról, hogy a turkok már Romania [1] belső tartományait is elfoglalták a kereszténytől és pusztító kíméletlenséggel uralmuk alá hajtották, kegyes szánakozással, az Isten szeretetétől indítva, átkelt az Alpokon, Galliába jött és Auvergne-ben, Clermont városába zsinatot hívott össze ... Miután a meghívottak összejöttek, egy jól hangzó beszédben előadta a gyűlés okát. A gyászoló egyház nevében nem csekély panasszal állt elő és hosszasan tárgyalta ennek az ingatag világnak a béke megszegésével feltámadt viharait.

... Miután ezeket és más dolgokat megfelelőképpen elrendezett, az összes jelenlevők, mind a papság, mind a nép, hálát adtak Istennek, az Orbán pápa úr által előadottakhoz készségesen hozzájárultak, és a határozatok megtartását esküvel erősítették. A pápa azonban rögtön egy másik, az előbbinél nagyobb és rosszabb veszedelemről kezdett beszélni, mely a kereszténységet a világ más táján fenyegeti, és így szólt:

"Mivel, ó Isten fiai, a szokottnál is férfiasabban ígértétek meg Istennek, hogy egymás között a békét, az egyháznak pedig jogait megőrzitek, érdemesnek látszik, hogy az Úrtól adott bocsánat által megerősödve, egy

[1] Romania: így nevezték Kisázsiának a bizánci görögök fennhatósága alatt maradt részét, szemben a törököktől megszállt Turciaval.

másik, Istennel közös ügyetekre fordítsátok javulástokból fakadó erőtöket. Szükséges ugyanis, hogy Keleten lakozó testvéreiteknek, kiknek oly sokszor kért segítségetekre szükségük van, sietve segélyt vigyetek. Elözönlötték ugyanis őket a turkok és az arabok egészen a Földközi-tengerig, [2] addig a részig, ti. amit Szent György karjának[3] neveznek, Romania határainál; e keresztények földjeit hovatovább meghódítják, túlnyomó erejükkel legyőzték őket, sokukat megölték vagy foglyul ejtették, a templomokat feldúlták, az országot elpusztították. Ha ezeket ott egy ideig békén hagyjátok, az istenhívőkön még inkább erőt fognak venni. Ezért könyörögve kérlek titeket, de nem is én, hanem az Úr, hogy minden rendű embernek, lovasnak és gyalogosnak, szegénynek és gazdagnak egyaránt ti, Krisztus hírnökei, sietve mondjátok el, hogy e gonosz népségnek a vidékeinkről való kipusztítása céljából a keresztényeknek idejében vigyenek segítséget. A jelenlevőknek ezt én magam mondom meg, a távollevőknek üzenem; azonban maga Krisztus az, aki parancsolja. Mindazok pedig, akik oda elmennek és akár szárazföldi, akár tengeri útjukban, akár a pogányok ellen harcolva életüket vesztik, bűneik bocsánatát elnyerik: Istentől ekkora hatalommal felruházva, ezt (a kegyet) engedélyezem az útra készülőknek. Ó, mily nagy szégyen, ha egy annyira megvetett és nemtelen nép, amely az ördögöknek szolgál, a Mindenható Isten hitével ékes és Krisztus nevével tündöklő népet legyőzné! Ó, mily nagy szemrehányásokat tenne nekünk az Úr, ha a keresztény hitenlevőket úgy nem segítenétek, mint mi magunkat! Akik akárhányszor meg nem engedett módon a hívők ellen szoktak harcba szállni, induljanak most a hitetlenek ellen olyan harcba, melyet méltó elkezdeni, és amelyet győzelem koronáz. Legyenek most lovagok azok, akik eddig rablók voltak. Most joggal harcolnak a barbárok ellen azok, akik azelőtt testvéreik és rokonaik ellen küzdöttek. Most örök jutalmat nyernek el azok, akik eddig kevés pénzért csak zsoldosok voltak. Kettős bérért dolgozzanak azok, akik testük és lelkük kárára vesződtek eddig. Sőt, akik itt szomorúak és szegények, ott mindenben bővelkedők, itt az Úr ellenségei, ott barátai lesznek. Akik pedig menni szándékoznak, utazásukat ne halogassák, hanem a tél elmúltával, a következő tavaszon, miután minden dolgukat elrendezték, a költségeket összeszedték, az Úr vezetésével vidáman induljanak útnak."

Recueil des historiens des Croisades, Historiens occidentaux, T. III. p. 311-13. - Migne, P. L. T. 155. p. 825-829. (Chrestomathia I. 283-284. o.)

[2] Pontosabban: az Égei-tengerig.

[3] A keresztes hadjáratok korában így nevezték a Dardanellákat egy itteni Szent-György-templomról.

b) A Clermont-i zsinat és II. Orbán pápa beszéde

Egy névtelen "Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum" c. művéből

A Gesta névtelen szerzőjéről csak annyit tudunk munkájának tartalmából, hogy Bohémond normánn seregének lovagja, s az első keresztes hadjárat résztvevője volt. Írását vallásos lelkesültség hatja át, de nem hallgatja el az események árnyoldalait sem.

Mikor már elközelgett az az időpont, amit az Úr Jézus híveinek naponként jelez, különösen pedig midőn az evangéliumban igy szól: "Ha valaki utánam akar jönni tagadja meg magát, vegye fel keresztjét és kövessen engem," – hatalmas mozgalom támadt Gallia minden tartományában. Ezt mondották: ha valaki az Urat serényen, tiszta szívvel és elmével óhajtja követni, és az ő példáját követve a keresztet hűségesen akarja hordozni, ne késlekedjék gyorsan a szent sír felé vezető ösvényen[1] zarándokolni.

Ez azért volt, mert a római szék apostoli főpapja, Orbán sietve a hegyeken túlra[2] utazott és ott érsekeivel, püspökeivel, apátjaival és papjaival alapos tárgyalásokba kezdett, majd így szónokolt: "Ha valaki lelkét meg akarja menteni, ne késlekedjék az Úr útját alázatosan elkezdeni; ha pedig pénzben szűkölködnék is, elegendő lesz neki az Úr irgalma." Így szólt még az apostoli úr (a pápa): "Testvérek, sokat kell szenvednünk Krisztus nevéért, ti. nyomorúságot, szegénységet, mezítelenséget, üldözéseket, szükséget, betegséget, éhséget, szomjúságot és más ilyesmit, mint ahogyan az Úr mondotta tanítványainak: "Sokat kell szenvednetek az én nevemért" és: "ne szégyelljetek szólani az emberek színe előtt", "én pedig szájat adok néktek és ékesszólást" és végezetül: "nagy jutalomban lesz részetek".

Mikor már ez a beszéd Gallia különböző vidékein és tartományaiban ismertté kezdett válni, a frankok[3] ezeket meghallván, bal vállukra azon-

---

1) "Az Úr sírja felé vezető ösvény" vagy még gyakrabban: "az Úr ösvénye" – a keresztes hadjáratoknak a középkorban használatos elnevezése.

2) A pápa Itáliából az Alpokon keresztül Franciaországba utazott. Itt Clermont városában gyűlt össze 1095 őszén a zsinat, amelynek ülésezése után a pápa a szerző előadásába iktatott beszédet mondotta.

3) Gallia: a középkori írók, a római szóhasználatot követve, így nevezik Franciaországot A "frankok" a franciákat, de általában valamennyi európait is jelenthetik. Írónk itt ebben az utóbbi értelemben használja a szót.

nal kereszteket kezdettek varratni és azt mondták, "hogy valamennyien Krisztus nyomdokait követik, aki kiszabadította őket az ördög kezéből."

Anonymi Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum Hrsg. von H. Hagenmeyer. Heidelberg, 1890. p. 101-105. (Chrestomathia I. 284-285. o.)

256. Készülődés a keresztes hadjáratra

Guibert de Nogent történeti műveiből

Guibert de Nogent (Guibertus de Novigento)(1053-1122) Beauvais-i születésű. Korában igen művelt, a Nogent-i Notre Dame kolostor apátja. Krónikáját (Gesta Dei per Francos) 1108-1110 között írta. Átdolgozza benne a Névtelen krónikás hadjáratra vonatkozó leírásait. Önéletrajzában (De vita sua libri III.) színes és reális képét adja a családi nevelésnek, a feudális háborúknak, a kolostori életnek; a Szentek relikviáiról írott művében (De Pignoribus Sanctorum), kritikai szemlélete és módszere igen figyelemre méltó.

(II. c. 3.) A Clermont-i zsinat befejezése után (1095. november havában) Franciaország minden részében nagy izgalom támadt. Mindazok, akikhez a szárnyaló hír elvitte a pápa parancsát, hogy induljanak el az Úr Útjára (mert sajátos névvel így nevezték), szomszédaikat és házuk népét a parancs megfogadására buzdítják. A palotagrófok még csak alig-alig kezdtek gondolkozni a dolgon, a lovagok éppen csak mozgolódtak, mikor már íme, a szegények lelkesedése oly nagy fokra hágott, hogy egyikük sem törődött az alacsony árakkal, házának, szőlőjének, földjeinek kedvezőbb eladásáig nem is várt, hanem vagyonának javát sokkal kevesebbért vesztegette el, mintha fogságban a tömlöc szörnyűségei a váltságösszeg minél gyorsabb összegyűjtésére sürgették volna.

Abban az időben, az általános szükségben, még a gazdagabbak is igen érezték a termények hiányát, mert jóllehet a kereslet igen nagy volt, semmit vagy csak alig valamit lehetett vásárolni. A szegények már megtanulták, hogy éljenek a szabadon tenyésző növények gyökereiből, mivel az igen ritkává vált kenyér elégtelenségét mindenféle más eledellel próbálták pótolni. De már a gazdagokat is fenyegette a mindenki által panaszolt nyomor, mert a legkisebb közember sem akarta súlyos verejtékkel végzett munkájának gyümölcsét eladni, bár az éhség gyötörte, inkább csak takarékoskodott, nehogy könnyelmű fogyasztással elvesztegesse mindenét. Az uzsorások telhetetlen szive örült ezeknek az időknek, mert busás nye-

reségre számítottak és régóta őrzött gabonatartályaik nézegetése közben arra gondoltak, hogy mit adhatnak még hozzá hegyként gyűlő pénzükhöz, ha ez még évekig így tart?

Miközben egyesek kínlódtak, mások nyerészkedtek, hirtelen "heves, hatalmas széllel összetörvén a társisi hajókat" (Zs. 47, 6.), Krisztus csaknem minden lélekben megszólalt és az, ki "hatalmával a foglyokat kiszabadítja" (Zs. 67, 7.), szétszakította a kapzsiságnak gyémánt keménységű bilincseit, melyek a kétségbeesett emberek sziveit szorongatták. Az történt ugyanis, hogy – mint említettem – ama terméketlen idő mindenki vagyonát megcsappantotta, és mivel igen sok embert önkéntes számkivetésre késztetett, sokan áruba bocsátották holmijukat, és olyasmi ami valójában drága lett volna, vevő hiányában alacsony áron került eladásra, mert mindenki csak azzal az úttal törődött. Mivel pedig mindenki csak mielőbbi útnak indulásával gondolt, az árak oly váratlanul és kétségbeejtően leestek, hogy csak egy példát mondjak, öt dénáron hét juhot vesztegettek el. A gabonahiány bőségre változott: hogy csak valami kis pénzhez jussanak mindenüket eladják, az árakat nem ők, hanem a vevő szabja meg; mindezt csak azért, nehogy késve induljon az Úr Útjára. Csodálatos, hogy drágán vásároltak és olcsón adtak el egyszerre; sietségükben drágán vásároltak, viszont, ha az utiköltségekről volt szó, olcsón adtak el, hogy az utiköltséget összegyűjthessék, és amit kevéssel azelőtt sem börtön, sem kínzás ki nem csikart volna tőlük, most kevés pénzért mindenestől eladták.

De az sem kevésbé nevetséges, hogy akiknek ma még eszükbe sem jutott, hogy elutazzanak és gúnyolódtak azokon, akik mindenüket eladták, mondván, hogy nyomorogva indulnak útnak, de még nagyobb nyomorban térnek majd vissza – másnap hirtelen megváltozva néhány fillérért mindenüket elkótyavetyélik és útnak erednek azokkal együtt, akiket kinevettek.

"Ki tudná elmondani, hány gyerek, hány öregasszony indult a háborúba?"

"Ki tudná megszámlálni a szűzek csapatait? ..."

Valami más, nem kevésbé csodálatos dolgot is láthattál volna, amin nagyon jól lehet tréfálkozni: némely szegények az ökröket járomba fogták, lovak módjára megpakolták, és azokkal húzatták a vagyonkájukkal és gyermekeikkel megrakott szekeret; a gyerekek pedig minden útjukba kerülő kastélyról és városról azt kérdezték, hogy ez-e Jeruzsálem, ahová igyekeznek...

Recueil des historiens des Croisade... T. III. p. 140-142. - Migne P. L. t. 156. p. 702-704. (Chrestomathia I. 286-288. o.)

257. Amiens-i Péter

Guibert de Nogent történeti művéből

(II. c. 4.) Mivel a fejedelmeknek, kiknek sok költségre és nagy kiséretre volt szükségük, dolgaikat csak késlekedve és habozva intézték, a csekély vagyonnal rendelkező, de számra igen nagy tömeg egy bizonyos Péter nevű remetéhez csatlakozott és neki mind ez ideig (mivel e dolog még folyamatban van), mint mesterének engedelmeskedett. Úgy hallottuk, hogy – ha nem tévedek – Amiens városából származik és valahol Franciaország felső vidékén, szerzetesi ruhában remete életet élt. Innét felkerekedett – hogy miért, nem tudom, – és hitszónoklás ürügyével a városokat és falvakat járta; oly nagy tömeg rajzotta körül, oly sok ajándékkal halmozták el, életszentségének oly nagy hírét költötték, hogy talán még senkit nem tiszteltek meg hasonló módon. A sok adományból sok mindent bőkezűen szétosztogatott, bukott nőket a saját pénzén kiházasított, és így ismét a becsület útjára segített, viszályokban a békét és egyességet csodálatra méltó tekintéllyel állította helyre. Bármit tett vagy mondott, mintegy isteni dolognak tekintették, annyira, hogy még az öszvéréből kitépdesett szőrt is ereklyének tisztelték. Ezt nem mint tényt, hanem csak mint példát említjük a tömeg újdonságszeretetére. Inge fölött gyapjú tunikát, mindkettő felett kukullát, efölött még egy csuklyásköpenyt is viselt, nadrágja nem volt, és mezítláb járt; kenyérrel, kevés hallal élt, bort majdnem sohasem ivott.

Recueil des historiens des Croisede... T. III. p. 142.

258. A keresztesek zsidópogromjai

Aacheni Alberich jeruzsálemi krónikájából

Aacheni Alberich (születése és halála dátumát nem ismerjük) egykorú történetírója az első keresztes hadjárat esetményeinek. Keleten nem járt, a kortársak szóbeli elbeszélései alapján írta meg História Hierosolymitana-ját, amelyben leírja a kereszteseknek a lakosság elleni kegyetlenkedéseit.

(L. I. c. 27.) Nem tudom, hogyan, Isten ítéletéből-e, vagy megtévelyedésből kegyetlen lélekkel támadtak [1], a különféle városokban szétszórt zsidóság ellen; kegyetlenül gyilkolták őket, különösen Lotharingiában, és azt állították, hogy ez a keresztény hit ellenségei elleni szolgálatuknak és hadjáratuknak a kezdete. A zsidókat először Köln városában kezdték öldökölni a polgárok: meglepetésszerűen megrohanták kis gyülekezetüket, sokukat súlyosan megsebesítettek, másokat felkoncoltak, házaikat és a zsinagógákat feldúlták, a sok-sok pénzt egymás közt felosztották. E kegyetlenségek láttára az éjszaka leple alatt mintegy kétszázan hajón Nassauba akartak menekülni. A zarándokok és keresztesek azonban észrevették őket és egyet sem hagytak életben közülük, hanem valamennyit lemészárolták és mindenüket zsákmányul ejtették.

(c. 28.) Ezek után, amint megígérték, nagy tömeggel késedelem nélkül Mainzba érkeztek. Ott Emicho gróf, ez az igen előkelő és azon a tájon nagyon hatalmas férfiú a németek nagy csapatával várta a zarándokok érkezését, akik különböző helyekről jövet, a királyi úton [2] arrafelé tartottak. A városban lakó zsidók, miután értesültek testvéreik lemészárlásáról és mivel tudták, hogy oly nagy sokaságtól meg nem menekülhetnek, oltalmat remélve Routhard püspökhöz fordultak és rengeteg kincset bíztak őrizetére és becsületére. Igen bíztak védelmében, lévén ő a város püspöke. A város főpapja a zsidóktól átvett hallatlanul sok pénzt gondosan biztonságba helyezte, őket magukat házának igen tágas tetőterraszán Emicho grófot és társai elől biztonságba helyezte, hogy ezen az igen biztos és nagyon erős helyen épen és egészségesen megmaradjanak. Azonban Emicho és emberei haditanácsot tartanak, majd napkeltekor nyíllal és lándzsával támadnak a tetőn tartózkodó zsidókra. Betörik a zárakat és kapukat, és

[1] Emicho gróf és a seregéhez csatlakozott csapatok.

[2] A királyi út (via regia) – a Rajna és a Duna mentén Bizánc felé vezető út, amelyen egy minden történeti alapot nélkülöző legenda szerint Nagy Károly ment Keletre.

mintegy hétszáz zsidót megölnek. Azok hasztalan próbáltak oly sok ezernyi ember erejének és támadásának ellenállni. Ugyanígy halomra ölték az asszonyokat, és kardélre hányták az akármilyen korhoz és nemhez tartozó gyenge gyermekeket is. Mikor pedig a zsidók látták, hogy a keresztények ellenségként törnek rájuk és gyermekeikre, és senkinek sem kegyelmeznek, ők is sajátmaguk és testvéreik, gyermekeik, asszonyaik, anyjuk és nővérük ellen fordultak és kölcsönösen gyilkolták egymást. Az anyák – még elmondani is borzalom – késsel metszették át szopós gyermekeik torkát; inkább saját kezükkel veszítették el őket, semmint hogy a körülmetéletlenek fegyvere oltsa ki életüket.

Migne, P. L. t. 166. p. 407-408., 410. (Chrestomathia, I. 288-289. o.)

259. A mainzi zsidóság tragikus pusztulása 1096-ban

Salamon ben R. Simeon krónikájából

Salamon ben Simeon életéről csak az ismeretes, amit krónikájában maga jegyzett fel. Mainz város lakója volt, ott írta krónikáját 1140-ben. [1] Munkájában adatszerűen az áldozatok hosszú névsorát is közreadva követi nyomon annak az öldökléssorozatnak a történetét, amely 1096-ban a Rajna-vidéki zsidóság túlnyomó részének életébe került. Szenvedélyes előadásában, amelynek részleteit más egykorú források is hitelesítik, [2] elégtétellel szól arról is, hogy Kálmán magyar király vereséget mért a fosztogatva haladó seregre, s hogy a hadjárat végül is összeomlott a bizánciak csapásai alatt.

A világ megteremtése után 4865, száműzetésünk után 1028 évvel [3] történt: Mindazok a rémségek, melyekkel a Tóra [4] könyvei fenyegetnek, beteljesedtek rajtunk; minden, ami írva van, és ami nincs írva, bekövetkezett leányainkon és fiainkon, öregeinken és gyermekeinken, szolgálóin-

[1] Waxman, Meyer, A History of Jewish Literature. New York, 1938. I. 427.

[2] Vö. H. Graetz, Geschichte der Juden, Leipzig, VI. p. 363-374.

[3] 1096-ban

[4] Mózes öt könyvének gyűjtőneve az ótestamentumban.

kon és szolgálóleányainkon. Nagyjaink és kicsinyeink mind keserű bajba kerültek. A bűnös Róma pápája felemelkedett, és felszólította mindazokat a népeket, Edomnak fiait, [5] akik Krisztusban hisznek: gyűljenek össze, és vonuljanak Jeruzsálem ellen, és hódítsák meg a várost... És akkor felkelt egy Gottfried nevű herceg, a Bouilloni – hogy még a csontjai is megőröltessenek! – egy önfejű ember, akinek a szellemét a sok kicsapongás elkábitotta, hogy ő is az elvetemültekkel tartson. Sötét esküt fogadott, hogy bárhova is vándoroljon, az ő Istenének vérét megbosszulja Izraelen, és mindazok közül, kik zsidó nevet viselnek, se maradékot, se menekülőt nem hágy...

A hitközség [6] fejei, akiknek tekintélyük volt a püspök előtt, felkerekedtek, elmentek hozzá, [7] tisztviselőihez és szolgáihoz, hogy velük tárgyaljanak. Megkérdezték: mit tegyünk mi, mivel hírt hallottunk testvéreinkről, akiket Speyerben s Wormsban agyonütöttek? "Halljátok a tanácsunkat – volt a válasz – hozzátok minden vagyonotokat a mi kincstárunkba, és asszonyaitokkal, fiaitokkal és leányaitokkal jöjjetek mind a püspök házába, amíg ezek a seregek elvonulnak; így menekülhettek a keresztesek elől." Ők azonban nem gondolták ezt becsületesen, csak azt akarták, hogy mi mind a hatalmukba kerüljünk, és megfogjanak bennünket, mint ahogyan a halat megfogják a hálóval, hogy elrabolják a pénzünket, mint ahogy azt azután tették: a vég elárulja a kezdetet. Egyedül a püspök szándéka volt becsületes, meg akart erejével bennünket védeni; hiszen mi neki és tisztviselőinek nagy jutalmat adtunk azért az igéretért, hogy bennünket megmentenek.

De végül nem használt semmi. Sem megvesztegetés, sem könyörgés, a harag napján semmi sem védett meg bennünket a bajtól.

Szivan hó újhold napján [8] történt, amikor Emicho gróf, minden zsidók nyomorgatója – hogy még a csontját is vasmalom őrölje meg – sok hadinéppel, keresztessel és falusival Mainz elé jött, és annak falai alatt ütött tábort, mert a város kapuit elzárták előle. A mi leggonoszabb ellenségünk volt ő, aki nem kímélt sem öreget, sem szűzet, nem ismert irgalmat sem csecsemővel, sem beteggel szemben. Isten népét a porba tapodta, az ifjakat karddal verte agyon, és terhes asszonyok hasát vágta fel...

---

[5] Utalás az ókori zsidóság ellen kegyetlen harcot folytató edomitákra.

[6] Mainz városának zsidó hitközsége.

[7] A mainzi zsidók értesültek arról, hogy János speyeri püspök az ottani mészárlás hírére a zsidók segítségére sietett. Hasonló fellépést reméltek városuk püspökétől, Ruthard-tól is.

[8] 1096. május 25-én.

Ó erről a keddről, Szivan harmadikáról [9], amelyen az ellenség betört az udvarba [10], a sötétségnek erről a napjáról – bár elnyelné őt a sötétség! – az égbeli Isten ne kérdezzen felőle, és semmiféle világosság ne sugározza be. Jaj ennek a napnak, amelyen lelkeink szorongatását láttuk. Ó csillagok, miért nem rejtettétek el fényeiteket, hogy az ellenség pusztító munkáját ne a ti világosságotoknál végezze el.

Amikor a Szent Frigy gyermekei látták, hogy beteljesedett rajtuk a sors, az ellenség győzött, és benyomult az udvarba, mindannyian, öregek és fiatalok, szűzek és gyermekek, szolgák és szolgálólányok az égbeli Atyához kiáltottak, és siratták magukat és az életüket. De alávetették magukat az ég bíróságának, és így szólottak egymáshoz: "Hadd legyünk erősek, és viseljük a szent istenfélelem igáját! Mert az ellenség csak egy pillanat idejére öl meg bennünket – a négy halálmód legkönnyebbjével, karddal – de mi élni fogunk, a mi lelkeink az éden kertjében tartózkodnak majd, a fényben és világosságban mindíg, örökké!" Megadással és készséges hittel mondották: "A végső törvény, hogy ne emésszük magunkat afelett, hogy mi a Szent lényege és célja, áldott legyen Ő és az Ő szent neve. A Tórát adta nekünk, és megparancsolta, hogy szent nevének egységéért megölessük magunkat. Üdvösség nekünk, ha megtesszük az akaratát. Üdvösség mindenkinek, ki ilyen halállal hal meg...A sötétségnek világát a fény világával, a szenvedés világát az öröm világával, a mulandóságét az örökkévalóságéval cserélik ezek fel.: És akkor mindannyian hangos szóval, mint egy ember kiáltották: "Nincs tovább mit vonakodjunk, mert már rajtunk az ellenség. Hadd siessünk, hogy mi magunk mutassuk be az Úrnak a mi áldozatunkat. Akinek kése van, vizsgálja meg, hogy elég éles-e. Előbb ölje meg a másikat, azután vágja át a saját nyakát, döfje kését a szivébe."

Az elsők, akiket az ellenség szembe talált, amikor az udvarba benyomult, a község legszentebbjei voltak, akik lemondtak arról, hogy a vár belsejébe meneküljenek, és így életüket néhány órával még megvásárolják. Sőt, inkább úgy ültek ottan imaköpenyeikbe burkolva, az égnek ítéletét szeretettel véve magukra, és elkészültek arra, hogy a Teremtő akaratát azonnal teljesítsék. Az ellenség kövekkel és nyilakkal borította el, és azután kardjaival lemészárolta őket. Amikor pedig azok, akik a belső termekben voltak, jámboraiknak ezt a tettét látták, és amikor az ellenség rájuk támadt, így kiáltottak: "A legjobb lesz, ha életünket feláldozzuk!"

---

9) Május 27-éről.

10) A támadó sereg előtt mégis megnyílt a városkapu. A zsidók a püspöki várba húzódtak, és fegyveresen védekeztek. A zsoldosok azonban cserbenhagyták őket, a püspök pedig elmenekült. A túlerő végül is felülkerekedett, s a támadók behatoltak a belső várba.

És az asszonyok lágyékukat megerősítették, és előbb fiaikat és leányaikat mészárolták le azután pedig magukat. És sok férfi megerősítette a szivét, és lemészárolta asszonyát, gyermekeit és házanépét. Szelíd és gyenge asszonyok legkedvesebb gyermeküket ölték meg, férfiak és asszonyok egymás után mészárolták le egymást. És amikor lányok, vőlegények és menyasszonyok kinéztek az ablakon, így kiáltottak: "Nézz reánk Istenünk, és lásd, hogy mit teszünk, hogy a Te nagy nevedet megszenteljük, és ne kelljen Téged a Keresztrefeszítettel elcserélnünk." Az egyik lemészárolta a másikat, és aztán őt mészárolták le. A kiömlő vér egybefolyt, férfiak vére elkeveredett az asszonyok vérével, az apák vére a gyermekek vérével, a fivér vére a nővér vérével, a tanító vére a tanítvány vérével, a vőlegény vére a menyasszony vérével, a gyermekek és csecsemők vére az anyjuk vérével. Mind így halt meg, így pusztult el a magasztos és félelmetes Név egységének kedvéért. Aki ezt hallja, annak zúgnak a fülei, mert ki hallott ilyesmit, és ki látott ilyet! Kérdezzetek meg bárkit is arról, hogy vajon Ádám napjai óta hoztak-e még ilyen áldozatot. Ezeregyszáz áldozat egyetlenegy napon és mindegyik olyan, mint Izsák feláldozása, Ábrahám fiáé. Ám azért az egy áldozásért megremegett a föld, miként írva van: "Az ég seregei kiáltottak, és az ég elsötétedett." Miért nem sötétedett el most az ég? Miért nem oltották el a csillagok a fényüket? Miért nem sötétedett el az ég boltozata, a nap és a hold, amikor egyetlenegy napon, Szivan hó harmadik napján ezeregyszáz lelket gyilkoltak meg, és mészároltak le? Ó megannyi gyermek és csecsemő közöttük, tiszták és szegények, akiknek nem volt semmi bűnük. Tűrheted-e ó Úristen, hogy ez megtörténhessék, és nyugton tudsz maradni, hiszen érted pusztították el ezek magukat. Ó bosszuld meg szolgáidnak ezt az elontott vérét mihamarább. A mi napjainkban, a mi szemeink előtt. Ámen.

Most pedig arról akarok beszélni és jelentést tenni, hogy milyen nagyok voltak a mi igazságosaink akkori tettei. A halálba hajszolták magukat, egyik meg akarta előzni a másikat, és így szóltak egymáshoz: "Én akarom elsőnek a Királyok Királyának nevét megszentelni, az Örökkévaló nevét, dícsértessék." Az asszonyok, büszke királylányok, pénzt dobtak az ablakon át az ellenségnek, hogy amíg azt felszedik, idejük legyen arra, hogy a Teremtő akaratát beteljesítsék, fiaikat és leányaikat megöljék. Amikor pedig az ellenség az ajtókat feltörte, és behatoltak a szobákba, ott találták áldozataikat vérükben fetrengve. Kifosztották őket mindenükből, meztelenre vetkőztették őket; akiben még szikrányi élet volt agyonverték, úgyhogy senki sem menekülhetett meg. Ez történt minden teremben, ahol csak zsidó tartózkodott. Egyetlenegy terem volt csak erősebb, de estére ez is a többi sorsára került. Amikor ezek a szentek látták, hogy az ellenség erősebb mint ők, megkeményítették szívüket, és lemészárolták gyermekeiket. Az asszonyok az ablakokból köveket dobáltak

az ellenségre, de azután őket is addig dobálták kővel, amig testük és arcuk csupa szétroncsolt hús lett...

Székely Béla: Az antiszemitizmus története. Budapest, 1936. 193-198. o.

260. A lovagi keresztes hadjárat vezérei

Foucher de Chartres Jeruzsálemi Históriájából

(I. c. 2.) Ebben az évben (1096) a világ minden tájéka bővelkedett békességben, búzában, borban; az Isten rendezte ezt igy, nehogy kenyér hiján az úton vesszenek el azok, akik keresztjeiket feltéve, az ő parancsa szerint az ő követését választották. Mivel pedig illő az oda (Jeruzsálembe) zarándokló fejedelmek nevét emlékezetben tartani, megemlítem Nagy Hugót, (II.) Fülöp francia király testvérét, ki a hősök között elsőnek kelt át a tengeren[1] és Durazzo városánál, Bulgáriában szállt partra. Azonban mivel oktalanul, csak kis csapattal indult útnak, az ott lakók elfogták és a konstantinápolyi császárhoz[2] vitték, akinél egy ideig nem túlságos szabadságban tartózkodott.[3]

Utána ugyanazon az úton[4] vonult seregével Guiscard Róbert[5] fia, a normann származású, apuliai Bohemund.[6] Gottfried, Lotharingia hercege[7] nagy seregével a magyarok hazáján át vonult. Raymond, Provence grófja[8] pedig a gótokkal[9] és gásconokkal, valamint Ademar[10] paui püspökkel, Dalmácián át vette útját.

---

[1] Nagy Hugó Itálián keresztül vonult és az Adriai-tengeren kelt át.

[2] I. (Komnénos) Alexios bizánci császárhoz.

[3] A császár megadta neki a kijáró tiszteletet, de fogságban tartotta.

[4] A Balkán-félszigeten keresztül, Konstantinápoly felé.

[5] Robert Guiscard Szicilia normann hercege.

[6] Bohemund, a dél-itáliai Apulia hercege.

[7] Egyik hűbérbirtokáról vett ismeretesebb nevén: Bouillon G.

[8] Raymond toulouse-i gróf.

[9] Gótok: az egykori nyugati gótoktól benépesített Dél-Franciaország lakosai.

[10] Ademar püspök pápai legátus volt a keresztesek hadseregében.

Egy bizonyos Péter nevű remete kelt elsőnek útra; sok hozzácsatlakozott gyalogossal,[11] de kevés lovaggal, mégpedig Magyarországon keresztül. Seregének később a Pénztelennek nevezett Walter lett a vezére. Ezt a kitűnő lovagot idővel a törökök ölték meg Nicea és Nicomedia között sok társával együtt.

Szeptember havában indult útnak Róbert, Normandia grófja, Vilmos[12] angol király fia, normannokból, angolokból és bretonokból toborzott nagy serege élén; vele ment Étienne, Blois grófja, Thibaut fia, Róbert, Flandria grófja és még sok más nemes ...

Migne, P. L. t. 155. p. 830-831. (Chrestomathia, I. 291. o.)

261. A keresztesek Bizáncban

Anna Komnéné "Alexios"-ából

Anna Komnéné – Alexios Komnénos császár (1081-1118) leánya – az első keresztes hadjárat korában élt. Könyvében a bizánci történet 1069-től 1118-ig terjedő eseményeit mondja el, apjának túlzott magasztalásával, akit a "világmindenség fáklyájának", "tizenharmadik apostol"-nak nevez. Személyes megfigyelései, szemtanuk elbeszélései és a hivatalos források alapján írt. A kereszteseket és viselt dolgaikat bizánci nézőpontból ítéli meg.

(Alexios császár) még ki sem pihenhette magát (az előző háború fáradalmai után), máris meghallotta azt a szájról szájra járó hírt, hogy végtelen nagy frank seregek közelednek. Félelemmel várta érkezésüket, mivel tapasztalatból[1] ismerte indulatuk féktelenségét, lelkületük állhatatlanságát, befolyásolható voltát és egyéb tulajdonságaikat, amelyek a

[11] A köznépből kikerülő gyalogosok itt szembe vannak állítva az előkelő lovagokkal.

[12] Hódító Vilmos.

[1] A Robert Guiscard ellen folytatott háborújából.

kelták[2] természetének minden dologban sajátjai vagy kísérő jelenségei. Tudta azt is, hogy mivel kincsekre áhítoznak, egy-egy éppen előadódó ok miatt mindíg könnyen felrugják szerződéseiket. Hiszen egyre csak ezt a híresztelést hallotta róluk, és ez nagyon is igazat mondott. A császár nem hagyta el magát, hanem alaposan nekikészülődött, hogy szükség esetén készen legyen a hadba vonulásra. S valóban, a tények még nagyobb arányúaknak és félelmetesebbeknek mutatkoztak, mint amilyenek a hír szárnyán szálló mende-mondák voltak. Ugyanis az egész Nyugat és az Adrián túl a Herakles oszlopáig elterülő földön lakó sok barbár nemzet mind összesereglett, felkerekedett és Európa többi részén áthaladva iastul-fiastul Ázsia felé vonult ...

... Amikor tehát (az egyes nagy feudális urak keresztes seregei) elérkeztek a fővároshoz (Bizánchoz), a (főurak) seregeit a császár parancsára a Kosmidion-monostor[3] közelében helyezték el. A seregek szállásai egészen Hieronig[4] értek el. És nem kilenc hírnök tartotta őket kordában kiáltásaival,[5] mint egykor a hellén sereget, hanem az elegendő számú és derék nehéz fegyverzetű katonakíséret bírta rá őket engedelmességre a császár parancsaival. Mivel pedig a császár rá akarta őket venni annak az eskünek a letételére, amelyet előttük Gondofre[6] is letett, külön-külön hívatta őket magához és négyszemközt beszélte meg velük, amit akart, úgy, hogy az engedékenyebbeket közbenjárókként használta fel a nehezebben hajlandók felé. Miután pedig Baimundos[7] megérkezését lesték és nem hajlottak a szavára, hanem változatos furfanggal hol ilyen, hol olyan követeléseket támasztottak, folyvást újabb és újabb igényekkel álltak elő, a császár játszi könnyedséggel tette ártalmatlanná a neki állított kelepcét, és végre rábírta őket a Gondofre-féle eskü letételére azzal, hogy magát Gondofrét is visszahívatta Pelekanosból, hogy jelen legyen annak az eskünek a letételénél, amely a tengeren való átkelés ára volt. Amikor pedig már mindnyájan összegyűltek, maga Gondofre is, és mi-

---

[2] A frank, kelta és latin archaizáló népneveket az írónő a nyugati, római katolikus világ általa ismert típusának képviselőire (franciák, normannok és olaszok) felváltva alkalmazza.

[3] Szent Kosmosról elnevezett monostor és külváros Bizánc közelében.

[4] Hely Konstantinápoly közelében, a tengerparton.

[5] Az Ilias szavaival a trójai háborúra céloz.

[6] Bouillon Gottfried, aki a többieknél előbb érkezett volt Konstantinápolyba. Alexios olyan hűbéri esküt követelt a keresztes vezérektől, melynek értelmében minden olyan meghódított várost, amely korábban a bizánci birodalomhoz tartozott, átadnak majd neki.

[7] Tarentumi Bohemond normann fejedelem, Róbert Guiscard fia.

után már az esküt is letette valamennyi gróf, az egyik vakmerő nemes leült a császár trónszékére. A császár pedig egyetlen szó nélkül tűrte ezt, hiszen régóta ismerte a latinok szemtelen természetét. Balduinos (flandriai) gróf odament az illetőhöz, megfogta a kezét, felkeltette onnan és erősen lehordta, mondván: "Nem lett volna szabad ilyent tenned itten, még hozzá éppen most, miután szolgaságot ígértél a császárnak. Hiszen a rómaiak császárai nem szokták megosztani ülőhelyüket alattvalóikkal. Miután pedig felesküdt szolgáivá lettünk őfelségének, országa szokásait is meg kell tartanunk." Az pedig Balduinoshoz nem szólt ugyan egy szót sem, ellenben még dühösebben rámeredt a császárra s a maga nyelvén néhány szót szólt maga elé, így szólván: "Nézd, micsoda paraszt! Egymaga ül itt, amikor ilyen neves urak állnak mellette." Ajkának mozgása, nem kerülte el a császár figyelmét; magához szólított egy latin nyelvű tolmácsot és megkérdezte tőle az elejtett szavak értelmét. Miután pedig meghallotta, hogy mit mondott az illető, egy ideig egy szót sem szólt a latinhoz, de megjegyezte magában a mondást. Mikor azonban mindnyájan rendbe álltak a császár szine előtt, magához szólította a dölyfös és szemtelen latint és megtudakolta, kicsoda, honnan jött és milyen népből való?

Az pedig így szólt: "Szín tiszta frank vagyok, a nemesek sorából, és csak egyet tudok: Abban az országban, ahonnan jöttem, egy keresztútnál van egy réges-régen épült templom. Mindenki, aki szemtől-szembe meg akar vívni valakivel, párharcra felkészülve oda szokott menni, ott kéri Isten segítségét, azután ott időzik, várja, hogy ki mer vele kiállani. Magam is jócskán elidőztem ennél az útkereszteződésnél, várakozva és lesve valakit, aki megvív velem. De egyszer sem tűnt fel olyan merész férfi." A császár, miután végighallgatta, így szólt: "Nos, ha akkor keresve sem akadtál küzdőfélre, most itt az idő, amikor még meg is csömörlesz a sok háborútól. Azt a tanácsot adom neked, ne helyezkedjél az osztagnak sem a végére, sem az élére, hanem állj a középső sorbeliek közé. Mert a törökök harcmodorát régóta kitapasztalhattam". Ezt a tanácsot nemcsak neki adta, hanem a többieknek is tanácsokat adott mindarra nézve, ami az úton vonultukban megeshetik velük. Arra intette őket, ne legyenek féktelenek az üldözésben, ha nekik adja isten a győzelmet a barbárokon, nehogy a lesvetéshez értő csapatvezérekbe ütközve elpusztuljanak.

Baimundos pedig, miután a többi gróffal megérkezett Aproiba, [8] mivel tudatában volt annak, hogy nem főnemesi származású és pénzszűke miatt nem is jöhetett nagy hadsereggel, szerette volna megnyerni a császár jóindulatát, egyúttal azonban leplezni akarta azt is, amit ellene forralt. Ezért mindössze tíz frank kíséretében, a többi grófokat megelőzve, igyekezett eljutni a császárvárosba. De a császár, aki ismerte cselszövéseit

[8] Aproi: thrakiai város, a mai Afnadzsik.

és már régtől fogva kitapasztalta alattomos és fondorlatos jellemét, még a többi grófok megérkezése előtt akart vele tárgyalni, hogy szándékainak kipuhatolása után rávegye az átkelésre, nehogy amazokkal egyesülve tervüket is megváltoztassa. S amint belépett, a császár mindjárt derűsen nézett rá, érdeklődött utazása felől és arról, hogy hol hagyta a grófokat? Miután pedig Baimundos minden kérdésben elmagyarázta neki, hogy mi a véleménye, a császár most már szellemesebben emlékezteti mindarra, amit Dyrrhachionnál és Larissánál elkövetett ellene, és céloz arra az ellenségeskedésre. Az pedig így szól hozzá: "Ha akkor ellenséged és ellenfeled voltam is, most azonban úgy jövök hozzád, mint császári felséged önkéntes barátja." A császár pedig sokfelől megközelítette és mintegy észrevétlen tapogatózással tette próbára szándékát. Miután pedig meggyőződött róla, hogy beleegyezik a hűségeskü letételébe, így szólt hozzá: "Pillanatnyilag arra van szükség, hogy – mivel ki vagy merülve az utazástól – elmenj és kipihend magadat; utóbb majd beszélgetünk mindenről, amiről csak akarunk. "Mármost, miután elment a Kosmidionba, ahol szállást készítettek elő számára, dús asztalt tettek eléje, tele mindenféle hússal és ennivalóval. Utóbb a szakácsok háziállatok, vadak és szárnyasok húsát is kínálták neki: "Ezeket az ételeket, mint látod, a szokott módon készítettük el; ha azonban nincsenek ínyedre, vannak itt nyers húsok is, készíttesd el ezeket úgy, ahogy óhajtod."

A császár hagyta meg nekik, hogy így készítsék el a lakomát, és így beszéljenek. Mert amilyen mester volt abban, hogy egy ember jellemét felismerje, mestere annak, hogy behatoljon mások szívébe és kitalálja számításaikat, ismerte ennek az embernek gyanakvását, ferde jellemét és el is találta az igazat. Azért vitette eléje a nyers húsokat is, hogy egyáltalán ne gyanakodjék rája. És a császár most sem tévedett. Ugyanis az agyafurt Baimundos nemcsak, hogy egyáltalán meg sem ízlelte az ételeket, de még csak az ujja hegyével sem mert hozzájuk nyúlni. Anélkül, hogy bárkinek egy szóval is elárulta volna a benne támadt gyanút, mindent szétosztott a mellette állóknak. Így kifelé azt színlelte, mintha kedveskedni akart volna nekik, valójában pedig a halál italát keverte számukra. Még csak nem is tartotta titokban cselét: annyira megvetően bánt az alárendeltjeivel. Mindazonáltal saját szakácsainak megparancsolta, hogy a nyers húsokat készítsék el szülőföldje szokásai szerint. Másnap azután az illetőktől kérdezte, hogy érzik magukat? Miután pedig azt felelték, hogy nagyon is jól, és hogy semmi bajuk nyomát nem észlelik, felfedte előttük a titkot és így szólt: "Én vele folytatott háborúimra emlékeztem vissza és attól féltem, hogy esetleg halálomat készíti elő az ételekbe csempészett halálos méreggel."

A császár pedig magához hívatta Baimundost és tőle is követelte a latinok részéről szokásos esküt. Az pedig tudatában lévén helyzetének, nem éppen előkelő származásának és pénzhiányának, készségesen hajlott a császár szavára, de nem valami nagy haderővel, hanem csak a kíséretében levő néhány frankkal, mivel egyébként is természetétől fogva eskü-

szegő volt. A császár kiválasztott egy szobát valahol a császári palotában és ennek a padlójára mindenféle kincset szóratott. Annyira megtöltötte a termet pénzes zsákokkal, szövetekkel, aranyból, ezüstből és kevésbé értékes anyagból vert pénzzel, hogy ott a nagy tömeg pénztől még lépni sem tudott senki. Az az ember pedig, aki mindezt megmutatta Baimundosnak, azt a parancsot kapta a császártól, hogy egyszerre tárja szét előtte az ajtószárnyakat.

Az pedig ezek láttára megdöbbenve így szólott: "Ha ennyi kincsem volna, magam már régóta óriási területek urává lettem volna." Amaz pedig így válaszolt: "Mindezt a mai napon neked ajándékozza a császár." Baimundos roppant nagy örömmel fogadta és hálás köszönetet mondott, majd eltávozott, hogy megpihenjen szállásán. Miután azonban mindezt odaszállították neki, ő, aki korábban elcsodálkozott, most meggondolta magát és így szólt: "Sohasem hittem volna, hogy a császár ekkora sértést követ el rajtam, fogjátok csak és vigyétek vissza annak, aki küldte." A császár azonban ismerve a latinok természettől adott állhatatlanságát, a nép e közmondásával felelt: "A hitvány jószág szükségképp visszatér gazdájához." Baimundos, miután ezt meghallotta és látta, hogy a szállító emberek a kincseket ujra gondosan összeszedegetik, ő, aki az előbb még vissza akarta küldeni és haragudott miattuk, megint meggondolta magát és barátságos tekintetet vetett a szállító emberekre, akárcsak valami polip, amely rövid idő alatt tudja alakját változtatni: mert ez az ember természettől fogva gonosz volt, és az események hirtelen hatottak rája. Gonoszság és bátorság dolgában annyira felülmúlta valamennyi latint, aki akkoriban átutazott fővárosunkon, mint amennyire mögöttük maradt haderő és pénz dolgában ...

Annae Comnenae porphyrogenitae Alexias, rec. A. Reifferscheidius. Vol. II. Lipsiae, 1884. 73_{25}-74_{8}, 93_{16}-95_{11}, 95_{13}-97_{5}, 97_{9}-98_{8}. (Chrestomathia I. 292-294.o.)

262. A keresztesek átvonulása Kappadokián és Arménián

Névtelen "Gesta Francorum"-ból

(C.11.) A főssereg pedig, ti. Raymond, Saint-Gilles grófja, az igen tanult Bohemund, Gottfried herceg és más fejedelmek, a turkok vérét szomjazva és hevesen kívánva az örmények földjére [1] nyomult. Eljutottak egy várhoz, mely annyira meg volt erősítve, hogy mit sem tudtak vele kezdeni. Volt pedig ott egy Simeon nevű ember, aki azon a tájon született [2] és ezt a földet az ellenséges turkok kezéből vissza akarta szerezni. A (keresztes) fejedelmek önként neki adták a földet, az pedig seregével ott maradt.

Mi pedig innét eltávozva szerencsésen eljutottunk a kappadokiai Kaisareiáig. Miután Kappadokiából tovább mentünk, egy gyönyörü és nagyon gazdag városhoz érkeztünk, amelyet jövetelünk előtt (1097 okt.) nem sokkal a turkok három hétig ostromoltak, de elfoglalni nem tudtak, viszont nekünk, alighogy megérkeztünk, nagy örömmel meghódolt. Ezt a várost egy Pierre d'Aulphs nevű lovag magának kérte valamennyi hűbérúrtól, hogy az Isten, a szent Sír, a szeniorok és a (bizánci) császár iránti hűségben megvédelmezze. Ezt nagy szeretettel és szívesen meg is engedték neki. A következő éjjel Bohemund arról értesült, hogy a turkok, kik a várost ostromolták, állandóan előttünk járnak. Lovagjaival azonnal felkészült, hogy velük harcba szálljon, de nem találta őket.

Azután egy Gueuksun nevű városhoz értünk, melyben mindent, amire szükségünk volt, nagy bőségben találtunk. A város keresztény lakosai azonnal megadták magukat; három napon keresztül éltünk ott kitűnően, és embereink jól magukhoz tértek.

Mikor Raymond, Saint-Gilles grófja, meghallotta, hogy Antiochia turk őrsége eltávozott, tanácsával úgy döntött, hogy a város gondos őrzésére néhány lovagot küld. Azután kiválasztotta azokat, akiket el akart küldeni. Ezek a következők voltak: Pierre de Castillon vicomte, Guillaume de Montpellier, Pierre de Roaix, Pierre Raymond d'Haut Poul és még 500 más lovag. Ezek tehát eljutottak egy völgybe Antiochia környékén, és abban a

[1] Arméniának a XI. században a Kisázsia délkeleti részében elterülő örmény fejedelemséget nevezték. A névtelen szerző az "örmények földjén" Kisázsia egész déli felét érti, tehát az elnevezést szokatlanul tág értelemben használja.

[2] Nyilván valami kis bennszülött fejedelem Ergle és a kappadokiai Kaisareia között.

paulicianusok[3] egy várához; itt tudták meg, hogy a városban turkok vannak és erősen készülnek a védelemre. Pierre de Roaix elvált a többitől, elhaladt Antiochia mellett és a Riha völgyébe nyomult, ott turkokra és szaracénokra talált. Megküzdött velük, sokat megölt közülük, a többit megfutamította. Amikor ama föld lakói, az örmények látták, hogy a pogányokat vitézül legyőzte, azonnal megadták magukat.

Mi pedig, kik a főseregnél visszamaradtunk, onnét eltávozva az ördögi hegységbe jutottunk. Ez oly magas és meredek volt, hogy a hegyen átvezető ösvényen egyikünk sem mert a másik előtt járni. A lovak egyremásra zuhantak le, és egyik málhásállat magával rántotta a másikat. A lovagok teljesen kétségbeestek és kétségbeesésükben, fájdalmukban a fejüket verték. Nem tudták, mit tegyenek magukkal és fegyvereikkel; 3-5 dénárért vesztegették el pajzsaikat, kitűnő páncéljaikat, sisakjaikat, vagy ahogy éppen megvették tőlük. Amint ebből az átkozott hegységből kivergődtünk, egy Marisium nevű városba jutottunk. A város lakói örömmel jöttek elénk és sokféle árut hoztak. Itt nagy bőségben éltünk, úgy vártuk Bohemund úr érkezését. Lovagjaink tehát így jutottak el ama völgybe, melyben Antiochia királyi városa, egész Szíria fővárosa fekszik.

Hagenmeyer, Anonymi Gesta ... p. 226-228.
(Chrestomathia, I. 295-296. o.)

263. Jeruzsálem ostroma és elfoglalása

Foucher de Chartres Jeruzsálemi históriájából

(C. 18.) Mikor a frankok Jeruzsálemet megpillantották és látták, hogy nehéz lesz elfoglalni, a fejedelmek ostromlétrákat készíttettek, hogy ezek segítségével, egy bátor roham után, a falakon át – Isten segítségével – a városba tudjanak nyomulni. Miután elkészültek a létrák, a vezérek parancsára napfelkelte után, kürtök harsogása közben, bámulatos lendülettel kezdték a várost mindenfelől ostromolni. Azonban mikor már a nap hatodik órájáig folytatták az ostromot, és a kevés létra segítségével nem tudtak a városba nyomulni, leverten abbahagyták az ostromlást.

Ekkor a tanácskozás eredményeképpen elrendelték, hogy a mesteremberek gépezeteket készítsenek. Ezeket a falakkal szemközt állították fel

[3] Paulicianusok: tanításaikat tekintve az európai albigensekkel rokon szekta. A bizánci hatóságok üldözése elől – főleg a IX. században – tömegesen telepedtek le muszlim fennhatóság alá tartozó földeken, ahol vallási türelmet élvezhettek.

és abban bizakodtak, hogy reményeik most már Isten segítségével valóra válnak. Ezt a parancsot is teljesítették. Ezenközben sem kenyérben, sem húsban szükséget nem szenvedtek, de mivel a hely, mint fentebb már volt róla szó, vízben szegény volt és folyóvíz nélkül szűkölködött, embereink és állataink igen nagy hiányt szenvedtek ivóvízben. Ezért minthogy a szükség így kívánta, a távolban kerestek vizet és négy-öt mérföld távolságról tömlőkben szállították nagy keservesen az ostromló sereghez.

Az ostromgépek – azaz faltörő kosok és hajítógépek – elkészülte után ismét rohamra készülődtek. A többi ostromszerszám között egy tornyot is készítettek kisebb gerendákból, mert fában nagy bőségük volt, és ezt éjjel – parancs szerint – óvatosan közel vitték a város falaihoz. Reggel azután, mikor már kőhajító szerszámokkal is felszerelték, nagy gyorsan a fal közvetlen közelében állították fel. Miután pedig már felállították és kivűlről bőrökkel bevonták, lassan mozgatva még közelebb vitték a falakhoz. Ekkor kürtjel hallatszott: kevés, de bátor lovag felment reá és azonnal köveket és nyilakat kezdett lövöldözni. A szaracénok védekezésből ugyanezt tették: olajjal és zsírral megkent fáklyákat röpítettek ki parityaikból. Így próbálták a tornyot a benne levő lovagokkal együtt elfoglalni. Mindkét, egymással viaskodó fél részéről sokan elestek.

Azon az oldalon, ahol Raymond gróf állt embereivel, azaz Sion hegye felől, főként gépekkel folyt hevesen az ostrom. A másik oldalon azonban, ahol Gottfried herceg, Róbert, Normandia grófja és a flandriai Róbert volt, inkább a falakat rohamozták. Azon a napon ezt tették. A következő napon aztán harsonaszóra ugyanezt még bátrabban folytatták, úgy, hogy faltörő kosaikkal a falat végül is egy helyen bedöntötték. A szaracénok a várfalak elé kötelekkel két gerendát erősítettek, hogy az ostromlóknak és rájuk követ dobálóknak akadályul szolgáljon. Azonban amit a maguk javára eszeltek ki, az Úr rendeléséből kárukra fordult. Ugyanis a frankok a tornyot egészen közel vitték a falhoz, a gerendákat tartó köteleket elvágták és belőlük hidat rögtönöztek, amelyet a toronyról óvatosan a falra csúsztattak. Egy bástyatorony azon a falon, amelyre a mieink ügyesen tüzet vetettek, lassan égni kezdett. Mivel pedig a tűz a faszerkezetekben táplálékot talált, a tűz és füst olyan erőre kapott, hogy a városbeliek közül senki sem tudott megmaradni a falakon.

A frankok tehát déltájban, azon a napon, mely egykor Venusé volt (pénteken), kürtharsogás közben, zajongva, férfiasan küzdve, "Isten segíts"-t kiáltva a városba nyomultak. Mikor az egyik falon zászlójuk megjelent, a pogányok igen megrémültek: bátorságukat feledve a város szűk utcáinak tekervényein futásnak eredtek. De bármily gyorsan menekültek is, még gyorsabban üldözték őket.

Ezt Raymund grófot, aki a másik oldalon támadott, még nem tudta, de emberei sem tudták mindaddig, míg nem látták, hogy a szaracénok a bástyafalról eléjük vetik magukat. Mikor ezt látták, ujjongva a városba tódultak, és a gaz ellenséget a többiekkel együtt üldözni és öldösni kezdték. Ekkor egyes szaracénok, arabok és etiópok Dávid várába menekültek,

mások viszont az Úr és Salamon templomába zárkóztak. E templom csarnokaiban is hevesen küzdöttek velük. Nem volt hely, ahol kardforgató vitézeink meg ne találták volna őket. Sokan Salamon templomának tetejére menekültek fel. Innen zuhantak alá halálos nyíltól találva. Ebben a templomban mintegy tízezer embert fejeztek le. Ha ott lettetek volna, bokáig vérben gázoltatok volna, mint mi. Mit is beszélek erről annyit? Egyiküket sem mentette meg életét, de még a nőknek és a gyermekeknek sem kegyelmeztek ...

Csodálatos dolgot láttatok volna ott, midőn a fegyverhordók és a szegényebb gyalogosok, mikor értesültek a szaracénok ravaszságáról, a megöltek hasát felmetszették, hogy beleikből vegyék ki a bizánci aranyakat, amelyeket még élve nyeltek le. Ezért történt az is, hogy néhány nap elteltével a holttesteket nagy halomba gyűjtötték és elégették, hogy a pénzt a hamvak között is megtalálják.

Tankréd az Úr templomába rontott be sietve, és ott sok arany és ezüst holmit (mit pedig istentelenség volt elrabolni) és még drágaköveket is zsákmányolt. Azonban ezt később azáltal tette jóvá, hogy mindezeket vagy ellenértéküket ama szentséges helynek visszaadta ...

Ez öldöklés után a házakba rontottak és megszerezték mindazt, amit ott találtak, úgy, hogy az, aki elsőnek lépett a házba, akár szegény volt, akár gazdag, minden háborítás nélkül birtokába jutott a háznak vagy palotának és mindannak, ami benne található volt. Az erre vonatkozó megállapodást meg is tartották. Így azután sok szegényből gazdag lett.

Migne, P. L. t. 155. p. 853-855. (Chrestomathia, I. 296-297. o.)

264. A genovaiak részvétele Palesztína meghódításában

Cafforo di Caschifelone genovai consul krónikájából

A frankok elfoglalták Jeruzsálem városát... Ezután Raymond, Saint Gilles grófja, Konstantinápolyba távozott. Két genovai, Guglielmo Embriaco és testvére, Primo, két gályát vitt Jaffába; ezeknek a hajóknak a faanyagából készültek az ostromgépek, melyeknek segítségével Jeruzsálemet elfoglalták; e testvérek, mikor a frankok serege legyőzte Babilónia királyát, és az a harctérről megfutott, a király rengeteg aranyát, ezüstjét és gyöngyét zsákmányul ejtették; azután egy gályát vásároltak, átkeltek a tengeren, és a szerzett hatalmas vagyonnal karácsony vigiliáján érkeztek meg Genovába... Más városokat is foglaltak el különböző időpontokban; ennek elbeszélését az elsőkkel kezdjük. Kaisareiát és Azotot a

genovaiak Balduin királlyal együtt július havában foglalták el. Akkoriban az 1101-ik esztendőt írták. Mikor pedig a genovaiak e két város elfoglalása után hazafelé igyekeztek és Romaniába (Bizáncba) érkeztek, Val de Comparnál találkoztak a konstantinápolyi császár hajóhadával, melynek vezére Cotromil volt, és hatvan salandriusból [1] állott. Ezek közül a genovaiak hetet elfogtak, majd felgyújtva útjukra engedték. Ezzel szemben a többit a maguk 26 gályájával fegyveresen akarták elfoglalni. A vezér, amikor látta, hogy genovaiak milyen dühödten támadnak ellene, követet küldött hozzájuk, hogy a békefeltételekről tárgyaljon. Miután megállapodtak, Korfu városáig együtt mentek. Innét az említett vezér és a genovaiak Alexios császárhoz követet küldöttek: Raynaldo de Rodolfot és Lamberto Guesot. Mikor már három napja tartózkodtak Korfuban, nyolc genovai gálya, nyolc goraba [2] és egy nagy hajó érkezett meg, genovai lovagokkal és zarándokokkal a fedélzetén. Korfu szigetén két napig maradtak; a Kaisareiából érkező genovaiakkal elbeszéltették hogy micsoda szerencse érte őket, majd miután kibeszélték magukat örvendező lélekkel váltak el egymástól; azok, akik a nyolc gályán és gorabán, meg a hajón voltak (a gályákon Mauro de Platealonga sok nemes emberrel, a nagy hajón viszont Pagano de Volta szintén sok nemessel), Jeruzsálembe igyekeztek, hogy az Úr sírját meglátogassák. A szent helyek meglátogatása után Tortosa alá vonultak és Raymonddal, Saint Gilles grófjával, aki Konstantinápolyból akkor tért vissza a keleti részekre, megostromolták és elfoglalták a várost. Akkor az úr 1101-ik évét írták...

De liberatione civitatum orientis liber. M. G. Script. 18. c. 44-47. (Chrestomathia, I. 297-298. o.)

[1] Salandrius – középkori viszonylatban nagy, kétemeletes hadihajó, amelyen 150 főnyi legénység is helyet foglalhatott.

[2] Goraba – kisebb hajótípus.

265. A jeruzsálemi latin királyság

Guillaume de Tyr történeti művéből

Guillaume Tyrus-i érsek (Palesztinában született 1130 körül, megh. 1184 után). A XII. század 80-as éveiben írott művében az első keresztteshadjárat és a jeruzsálemi királyság történetét írja meg 1184-ig. Első 15 könyve kevéssé jelentős, más szerzőktől átvett kompiláció; második része azonban (16-23 könyv) igen jelentős forrása a jeruzsálemi királyság és az első keresztes hadjárat utáni eseményeknek. A szerző itt saját megfigyeléseire, és hivatalos okmányokra épít. Arab forrásokat is használ.

(IX.19.) Abban az időben, mikor már csaknem minden fejedelem, ki a hadjáratban részt vett, hazatért, úgy, hogy a herceg, akire az országot rábízták (Bouillon Gottfried), egyedül maradt Tankred úrral, ki a herceg úrral, mint bölcs, serény és szerencsés kezű ember, minden gondját megosztotta, a mi erőnk annyira szerény volt, és harcosunk oly kevés, hogy ha valamennyit összehívták, alig voltak többen 300 lovasnál és 2000 gyalogosnál. Kevés város került a hatalmunkba, azok is ellenséges területek közé voltak ékelődve, úgy, hogy szükség esetén is csak a legnagyobb veszély árán lehetett az egyikből a másikba átmenni. A határainkon belül fekvő falvakat is hitetlenek és szaracénok lakták, kiknél a mi népünknek dühödtebb ellenségei nincsenek; és annál rosszabbak, mert velünk laknak; "mert nincs vészesebb pestis, mint a házunkban lakó ellenség." Ezek nem csupán leölték, vagy az ellenségnek adták el rabszolgának óvatlanabbul közlekedő embereinket, hanem még a földek művelését is megakadályozták, hogy a mieinket kiéheztessék; mert szívesebben szenvedtek éhséget ők maguk is, semmint, hogy a mieink szükségleteit kielégítsék, mert ellenségeiknek tekintettek bennünket.

De nemcsak a városon kívüli utak voltak veszélyesek, hanem akkor is alig hihették magukat biztonságba, ha otthon voltak házaikban, a város falain belül, olyan kevesen laktak bent, és a falak is részint romokban hevertek. A rablók éjjel betörtek a kihalt, kevéssé lakott városokba és sokakat tulajdon házukban öltek meg; ezért egyesek titkon, mások nyiltan otthagyták szerzett birtokaikat, mert úgy vélekedtek, hogy egy napon alul maradnak azok, akik e földet védeni igyekeznek, és nem lesz senki, aki őket a fenyegető veszedelmekkel szemben megvédelmezze.

Guillelmi Tyrensis archiepiscopi historiae rerum transmarinarum. (Lib. IX., c. 19.) Migne, P.L.t. 201, p. 451. (Chrestomathia, I. 298-299. o.)

266. A jeruzsálemi királyság hűbéri szervezete

Jacques de Vitry történeti művéből

Jacques de Vitry (kb. 1180-1240) történetíró, prédikátor. 1210-ben kereszteshadjáratot hirdetett az albigensek ellen, majd Palesztinában működött. 1214-től Accon püspöke, 1229-től Tusculum érseke, halála évében lett jeruzsálemi patriarcha. Három könyvből álló Jeruzsálemi történetének (Historia Hierosolymitana) első része a keleti országok földrajzi jellegű leírását a második rész a jeruzsálemi latin királyság társadalmának rajzát adja; a harmadik rész, amelynek szerzősége vitatott, az ötödik kereszteshadjárattal foglalkozik.

(C. 49.) Mikor látták, hogy főként a két tenger közt fekvő városokat elfoglalni nem tudják, földjük határain azok védelmére igen jól megerősített és megostromolhatatlan várakat emeltek maguk és ellenségeik közé; ti. Monrealt, Petra Desertit, melynek jelenlegi neve Crac, a Jordánon túl; Safetet, Beluoirt és sok már erődítményt a Jordánon innen. Safet igen megerősített vár Accon és a galileai tenger között, nem messze Gelboe hegyétől. Beluoir viszont egy magaslaton áll nem messze Tabor hegyétől, az egykor hírneves és népes Jezrael város mellett, Citopolis és Tiberias között.

A Jeruzsálemi királyságot a biztonság növelése érdekében a fejedelmek és bárók között osztották fel, hogy azok a király vezetése alatt megvédjék és őrizzék e földet; a király magának a tekintélyesebb és jobbik részt tartotta meg, ti. Jeruzsálem városát, Neapolist, Accont és Tyrust néhány kisebb várossal és faluval. Az ország hűbéresei hűségesküvel kötötték magukat a király szolgálatára és bizonyos számú katona állítására. Ezek voltak a tripolisi gróf, Berytus ura, Sidon ura, Caiphas vagy Porphyria ura, Caesarea ura, Galilea fejedelme, kik egyúttal Tiberias urai is; Joppe és Ascalon grófja; Monreal és az egész Jordánon túli föld ura, Assur ura és Ibelin ura és még néhányan mások. A felsoroltak a többieknél tekintélyesebbek voltak, elsőbbséggel és nagyobb méltósággal rendelkeztek...

Bongars, Gesta Dei per Francos, sive orientalium expeditionum et regni Francorum Hierosolymitani historia. I. Hannover, 1611. 1047-1145. p. 1074. (Chrestomathia, I. 229. o.)

267. A velenceiek kiváltságai a jeruzsálemi királyságban

Guillaume de Tyr történeti művéből

Szerződés a frankok és a velenceiek között

(1124)

"... Mi azért Gormund, Isten kegyelméből Jeruzsálem szent városának patriarchája, a mi egyházunk alá rendelt püspök testvéreinkkel, Guillaume de Bury Connetable-lal és Pagano kancellárral, valamint az egész jeruzsálemi királyság báróival és lovagjaival Acconban a szent Kereszt templomában összejöttünk és Balduin királynak [1] a velencei doge követei által Velencébe küldött szerződéstervezetét levele és a követek kijelentései alapján saját kezünkkel, valamint a püspökök és a kancellár kezével, békecsókot váltván, ahogyan a rend kívánja, írásba foglaltuk és megerősítettük ...

Az említett királynak és minden utódjának, valamint összes báróinak uralma alatt levő városokban a velenceieknek templomuk, egy teljes utcájuk, egy terük, fürdőjük és pékségük lehet, amit örök jogon birtokolhatnak mindörökké és minden adókivetéstől ugyanúgy szabadon, mint a király a maga tulajdonát. Azonban jeruzsálemi városrészükben csak annyit birtokolhatnak, amennyit a király. Ha a velenceiek acconi városrészükben pékséget, malmot, fürdőt, mérlegházat, továbbá bor, olaj vagy méz mérésére modiust akarnak készíteni, vagy létesíteni, mindazok, akik ott laknak, minden ellentmondás nélkül ugyanott süthetnek, őröltethetnek, fürödhetnek, mint a király jószágain szokás. Azonban a modiusokkal, a sztatérának és búzának mértékével a következő módon élhetnek. Ha velenceiek egymás közt kötnek üzletet, saját, azaz velencei mértékeiket használhatják, ha dolgaikat másoknak adják el szintén a saját, azaz velencei mértékeiket használják az eladásnál, azonban akkor, ha idegentől vásárolnak valamit, a király mértékével és az általa megállapított áron kössék meg az üzletet.

Ezenkívül a velenceiek semmiféle illetéket sem tartoznak fizetni, amit szokás folytán vagy más okból tőlük megkövetelhetnének, sem akkor mikor megérkeznek, itt tartózkodnak, eladnak, vesznek, letelepednek, sem amikor eltávoznak, csakis akkor, ha zarándokokat szállító hajókon érkez-

[1] II. Balduin király ebben az időben (1124) fogoly volt. Ezért írta alá a szerződést is a jeruzsálemi latin patriarcha, mint az államban a király után első helyen következő személy.

nek vagy távoznak, akkor ugyanis a király szokásjoga szerint harmadrészt tartoznak a királynak adni.

Önnek pedig, Velence dogéja, és az Ön népének azt is megígérjük, hogy azoktól a népektől, melyek Önökkel kereskedést folytatnak, nem követelünk többet, mint amennyit egyébként is adnának, és amennyit azoktól szoktunk kapni, akik másokkal kereskednek. Ezenkívül az acconi területnek vagy utcájuknak azt a részét, amelynek egyik vége Pietro Zanni telkén van, a másik vége viszont Szent Demeter monostoránál, és ugyanezen utcának másik részét is, ti. ahol egy fából és két kőből épült lakóház van, és ahol valamikor csak nádkunyhók állottak, és amely részt Balduin, Jeruzsálem királya valamikor Sidon elfoglalása alkalmával Szent Márknak és utódainak adományozott, tehát mondom ezeket az utcarészleteket Szent Márknak, [2] és Önnek, Domenico Micheli, Velence hercegének, és az Ön utódainak birtokában ezen okiratunkkal megerősítjük, és felhatalmazást adunk Önnek arra, hogy ezeket megtartsa, birtokolja, és amit jónak lát, velük mindíg megtehesse. Ugyanezen utcának pedig egy másik részét, mely Bernardo de Castelnuovo (egykor Giovanni di Guiliani) házától egészen Guibert de Joppen, Landa vejének házáig egyenes vonalban húzódik, ugyanolyan módon, mint azt a király tette, teljesen az Ön hatalmába adjuk, még pedig oly módon, hogy amikor velencei ember a királynak, vagy bárónak hatalma alatt álló területre érkezik, ott tartózkodik vagy onnét távozik, semmiféle címen illetéket adni nem tartozik, hanem éppolyan szabad marad, mint amilyen Velencében volt.

Ha pedig egy velenceinek valami peres ügye, vagy bármiféle elintézni valója lenne velencei ellenében, a velenceiek törvényszéke előtt intézzék el, úgyszintén, ha valakinek velencei ellen kell panaszt emelnie, ez ugyanazon velencei törvényszék előtt történjék. Azonban, ha egy velencei idegennel szemben emel vádat, a király törvényszéke elé tartozik az ügy.

Ezenfelül, ha egy velencei végrendelettel vagy végakarat nélkül, ahogy nálunk mondják: "nyelv nélkül" halt meg, minden vagyonával a velenceiek rendelkezhetnek. Ha továbbá egy velencei hajótörést szenved, vagyonában semmi bántódás ne érje, [3] amennyiben pedig a hajótörés alkalmával elpusztult, megmaradt dolgait, örököseinek vagy más velenceinek adják át. Ezenkívül bármiféle más néphez tartozzanak is azok a polgárok, kik a ve-

---

[2] Velence védőszentjeként Szent Márkot tisztelték.

[3] A középkori partjog értelmében a hajótörést szenvedett vízi jármű rakománya annak a földnek a tulajdonosát illette, amelyre kivetődött vagy amelynek közelében a szerencsétlenség történt. Sok hűbérúr éppen ezért, mert érdeke fűződött a hajószerencsétlenségekhez, megtévesztő jelzéseket adatott stb., hogy így az arra haladó hajók az "ő" partja előtt fussanak zátonyra.

lenceiek negyedében vagy házaiban laknak, a velenceiek fölöttük is ugyanazt a joghatóságot gyakorolják, mint a király az övéi felett.

Végül Tyrus és Ascalon városok harmadrészét tartozékaival együtt és az összes hozzájuk tartozó földek harmadrészét, amelyek jelenleg a szaracénok kezében, és nem a frankok birtokában vannak, ha ezeket a Szent Lélek Isten segítségével és az ő támogatásával a keresztények hatalmába fogja adni, a velenceiek a harmadrészt is ugyanúgy, mint a másikat, mint a király a neki jutó kétharmadrészt, szabadon és királyi módon, minden ellentmondás kizárásával, örökös jogon mindörökre birtokolják.

Mi valamennyien, különösen mi, Gormund, Jeruzsálem patriarchája arra kötelezzük magunkat, hogy a királyt, ha Isten segítségével valamikor kiszabadul fogságából, e levél megerősítéseként az Evangéliumra megesketjük. Ha pedig valaki más akarna a jeruzsálemi királyság trónjára jutni, mielőtt trónra emelnők, kötelezni fogjuk, hogy e fenti feltételeket és megállapodásokat megerősítse, egyébként nem egyezünk bele királyságába. Hasonlóképpen ugyanennek megerősítésére kötelezzük e bárók utódait és a jövőben báróságra jutókat. Ami pedig az Antiochiával kapcsolatos ügyeket illeti, amelyről jól tudjuk, hogy II. Balduin király ugyanazon szerződéstervezetében Önöknek ígérte, azaz, hogy az antiochiai fejedelemséget Önöknek, velenceieknek fogja átadni, mégpedig úgy, hogy Antiochiában éppen úgy, mint a király többi városában a királynak, az antiochiaiak a hűségesküt Önöknek fogják letenni, mi tehát, ugyanazon Gormund, Jeruzsálem püspöke, a papsággal, bárókkal és Jeruzsálem népével Önöknek ezekben az ügyekben tanácsot és segítséget adunk, amint erre vonatkozólag a pápa úr nekünk írásban utasítást küldött, ez utóbbiaknak jóhiszeműen igyekszünk megfelelni, és mindannak a teljesítését, amit itt fent megírtunk, a velenceiek javára megígérjük.

Guillaume de Tyr et ses continuateurs. Histoire générale des croisades. Paris, 1879. p. 473-475. (Chrestomathia, I. 301-303. o.)

268. A templomos-rend alapítása

Guillaume de Tyr történeti művéből

(XII. 7.) Ugyanabban az évben (1118) néhány nemes férfiú a lovagok sorából, buzgók, vallásosak és istenfélők, a patriarcha ur kezében a szerzetes kanonokok módjára Krisztus szolgálatára kötelezték magukat: tisztaságban, engedelmességben és tulajdon nélküli életre örökös fogadalmat tettek. Ezek között az elsők és legfőbbek tiszteletreméltó férfiak voltak: Hugues de Payens és Geoffrey de Saint Audemar. Mivel sem templo-

muk, sem saját házuk nem volt, a király[1] ideiglenesen lakást engedett nekik abban a palotában, mely az Úr temploma mellett dél felé van. Az Úr templomának kanonokjai pedig azt a térséget, mely az említett palota körül terül el, bizonyos feltételek mellett átengedték melléképületek emelésére. A király úr pedig előkelőivel, a patriarcha úr viszont az egyházak főpapjaival birtokaiktól bizonyos javadalmakat engedtek át neki ételre és ruházkodásra vagy ideiglenesen, vagy véglegesen. Az első dolog, amire őket a patriarcha úr és a többi püspök bűnbocsánat mellett kötelezte, az volt, hogy az utakat főként a zarándokok biztonsága érdekében a rablóktól és útonállóktól őrizzék. Alapításuk után 9 évvel is még világi öltözetben jártak, és azokat a ruhákat használták, melyeket az emberek ajándékoztak nekik lelkük üdvére. Végül is a kilencedik évben a franciaországi Troyes mellett zsinatot tartottak. Ezen résztvettek a reims-i és soissons-i érsek urak az alájuk rendelt püspökökkel, továbbá az albano-i püspök, mint az apostoli szék követe ... Itt Honorius[2] pápa és István jeruzsálemi patriarcha ur kívánságára szabályt állapítottak meg és fehér öltözetet írtak elő részükre. Mikor pedig már kilenc esztendeje folytatták ezt az életmódot és még mindig csak kilencen voltak, számuk hirtelen növekedni kezdett, és birtokaik is megsokasodtak. (Azután pedig) Jenő pápa úr idejében, ahogy beszélik, vörös posztóból, hogy mások közt fölismerhetők legyenek, keresztet varrattak köpenyeikre, mind a lovagok, mind pedig az alsóbbrendű testvérek, kiket szolgálóknak mondanak. Seregük oly mérhetetlenül megnövekedett, hogy ma már a konventben közel 300 lovag van, kik fehér chlamysba (köpenybe) öltözködnek, nem számítva a testvéreket, kiknek csaknem végtelen a száma. A tengeren túl és innen hatalmas birtokaik vannak úgyannyira, hogy nincs már a keresztény világban olyan tartomány, mely javaiból e testvéreknek részt nem engedett volna,[3] és azt mondják, hogy gazdagságuk a királyokéval vetekedik ...

Recueil des historiens des Croisades... T. I. 1. p. 520. Migne, P.L.t. 201., p. 526-527. (Chrestomathia, I. 300.o.)

---

[1] II. Balduin király (1118-1131) a palotának a jeruzsálemi főtemplom (latinul: templum, franciául: temple) felé eső szárnyát utalta ki a templomosoknak. Ebben a templomban van az a koporsó, amelyben egyházi hagyomány szerint Krisztus teste feküdt. Erről a templomról nevezték el a lovagrendet is "templomosoknak" (templiers, chevaliers du Temple).

[2] II. Honorius pápa (1124-1130).

[3] A templomosok főként uzsoraüzleteiknek köszönhették, hogy mindenfelé olyan hatalmas birtokra tettek szert.

269. A negyedik keresztes hadjárat

Geoffroi de Villehardouin (1155-1213 körül) keresztes lovag, államférfi és történetíró. A negyedik kereszteshadjárat egyik vezetője. Konstantinápoly elfoglalásának története (La conquête de Constantinople) a hadjárat eseményeit 1199-től 1207-ig mondja el. Célja a görög császárság elfoglalásának igazolása, de műve irányzatossága ellenére pótolhatatlan és eredeti forrás. Az események epikusan egyszerű, pontos, ugyanakkor színes előadása, annak a keresztes lovagnak a benyomását tükrözi, akit teljesen áthatott korának világszemlélete. Irodalmi szempontból műve átmenet a francia népi eposz és a történelmi elbeszélés között; a francia nyelvű próza legrégibb emléke.

a) A hadjárat megindulása

I. Tudjátok meg, hogy a mi urunk Jézus Krisztus megtestesülése után az 1197-ik évben, Ince[1] római pápa, Fülöp[2] Franciaország és Richard,[3] Anglia királyának idejében volt egy szent ember Franciaországban, kinek neve Foulques de Neuilly (ez a Neuilly Lagni sur Marne és Párizs között van); pap volt és a város plébánosa. Ez a Foulques, kiről most szóltam, elkezdett az Istenről szónokolni Franciaországban és más környező országokban; és tudjátok meg, hogy Isten sok szép csodát művelt általa.

Tudjátok meg azt is, hogy e szent ember híre a római pápához, Incéhez is eljutott; ez követet küldött hozzá Franciaországba és megparancsolta ennek a jó embernek, hogy az ő felhatalmazásával hirdesse a keresztet. Azután egy kardinálisát, Pierron de Capes mestert küldte el, aki maga is keresztes volt, és általa a következő bűnbocsánatot hirdette: mindazok, akik a keresztesek közé állnak és legalább egy évet töltenek az Isten szolgálatában Keleten, ezzel levezeklik minden bűnüket, amit elkövettek és meggyóntak. Minthogy a bűnbocsánat ily nagy volt, megindult az emberek szíve, és sokan vették föl a keresztet.

II. A következő évben, hogy ez a derék Foulques az Istent kezdte hirdetni, Champagneban egy Ecri nevű várban tornajátékok voltak. Isten kegyelme révén az történt, hogy Thibaut, Champagne és Brie grófja, Lajossal, Blois és Chartres grófjával együtt fölvette a keresztet. Ez ádvent

[1] III. Ince (1198-1216).

[2] II. Fülöp Ágost (1180-1223).

[3] I. (Oroszlánszívű) Richard (1189-1199).

kezdetén [4] történt. Azonban tudjátok meg azt is, hogy Thibaut gróf fiatal ember volt, nem több, mint 22 esztendős, és hogy Lajos gróf sem volt idősebb 27 évesnél. Mind a ketten Franciaország királyának voltak unokaöccsei, másrészt Anglia királyának is rokonai.

III. E két gróffal egyidejűleg Franciaországnak még két előkelő bárója vette föl a keresztet, Simon de Montfort [5] és Renaud de Montmirail. Mikor ez a két főrangú a keresztesek közé állt, mindenki őket magasztalta...[6]

X. Ezután a bárók Soissonban megbeszélésre jöttek össze annak megállapítása végett, hogy mikor induljanak és merre vonuljanak. Ez alkalommal még nem tudtak megegyezni, mert úgy látszott, hogy nincs elég keresztes.

Ebben az évben (1200-ban) minden két hónapban tárgyalásra jöttek össze Compiégne-ben. Jelen voltak az összes grófok és bárók, akik keresztesek lettek. Az ottani tanácskozások után azt határozták, hogy megbízottakat küldenek előre, még pedig a legmegfelelőbbeket, és teljhatalommal ruházzák fel őket, hogy a többi úr nevében is eljárjanak.

XI. E megbízottak közül, Thibaut, Champagne és Brie grófja kettőt; Baudouin, Flandria és Hainaut grófja kettőt; Lajos, Blois és Chartres grófja szintén kettőt küldött. Thibaut gróf megbízottjai voltak Geoffroi de Ville-Hardouin, Champagne marsallja, és Millon le Brébant, Baudouin gróf megbízottjai voltak Conon de Bethune és Alard Maquerau; Lajos gróf megbízottjai voltak Jehan de Friaize és Gautier de Gaudonville. E kettőre bízták teljesen az ügyet, még pedig oly módon, hogy megfelelő írásokkal látták el őket. Ezeket az írásokat az összes bárók pecsétjükkel látták el és kijelentették, hogy az összes kikötőkben és mindazon helyeken, hová menni szándékoznak, szigorúan fognak ragaszkodni mindazon feltételekhez, amelyeket ama hat nevükben elfogad. Így indult el a hat kiküldött, mint ahogyan hallották, miután egymás közt tanácskoztak. A tanácskozások eredménye az volt, hogy Velence lesz a kikötő, ahol több hajót fognak találni, mint bárhol másutt. Oly gyorsan lovagoltak, hogy a nagybőjt első hetében (1201. febr.) már ott is voltak.

XII. Velence dogéje a nagyon bölcs és nagyon derék Enrico Dandolo volt, aki a követeket kíséretükkel együtt megtisztelő módon és szívesen fogadta...

---

[4] 1199. november 28.

[5] Az albigensek ellen később indított keresztes hadjárat vezére, annak a Simon de Montfort-nak az apja, aki Angliában a parlament kivívásában oly nagy szerepet játszott.

[6] Ezután következik a hadjáratban részvevő hűbérurak hosszú felsorolása. A szerző magát is megemlíti köztük, mint "Champagne marsalljá"t, azután Garnier troyes-i, Nevelon soissons-i püspököt, Baudouin flandriai grófot és még "sok más erényes férfiút."

XIII. Négy nap várakozás után bevezették őket az igen gazdagon diszített és nagyon szép palotába; a dogét és tanácsát egy szobában összegyűlve találták. Itt küldetésük célját a következő módon adták elő: "Sír, minket Franciaország legelőkelőbb bárói küldtek hozzád, azok, akik felvették a keresztet, hogy a Jézus Krisztust ért gyalázatot megbosszulják és Jeruzsálemet, ha Isten is úgy akarja, visszafoglalják. Mivel tudják, hogy senki inkább segítségükre nem lehet, mint Ön és az Ön népe, arra kérik Önt, hogy könyörüljön meg a tengerentúli Földön [7] és gondoljon a Jézus Krisztust ért gyalázatra, és hogy szíveskedjék segítségükre lenni abban, hogy hadi- és szállító flottához jussanak."

"Milyen módon?" – kérdezte a doge. – "Bármilyen módon – felelték a követek – amit Ön ajánl vagy tanácsol nekik, feltéve, hogy képesek azt megtenni" – "Kétségtelen – válaszolta a doge –, hogy igen nagy dolog, amit a bárók tőlünk kérnek, és úgy látszik, hogy igen fontos ügyekben fáradoznak; mi csak nyolc nap múlva tudunk Önöknek választ adni. Ne csodálkozzanak a hosszú határidőn, de ilyen nagy jelentőségű dolgot alaposan meg kell fontolnunk."

XIV. A doge által megállapított időpontban visszatértek a palotába. Mindazt, amiről szó esett, nem tudom elmondani, de a tárgyalás vége ez volt: "Uraim – szólt a doge – "elmondom Önöknek, hogy mit határoztunk. Ehhez ki fogjuk kérni nagy tanácsunk és az egész ország képviselőinek hozzájárulását is, viszont Önök is közöljék, hogy a feltételeket el tudják-e vállalni. Mi a magunk részéről 4500 ló és 9000 csatlós szállítására elegendő szállitóhajót fogunk felkésziteni, a hajókon 4500 lovast és 20 000 gyalogost fogunk szállítani, kilenc hónapra elegendő élelmiszerrel. Ezt azzal a feltétellel vállaljuk, hogy Önök lovanként négy, emberenként két márkát fizetnek. A most ismertetett megállapodást Önökkel szemben egy évi időtartamra vállaljuk, attól a naptól számítva, amelyen Isten és a kereszténység szolgálatában Velence kikötőjéből útnak indulunk. A fent részletezett pénzösszeg ilyenformán 85 000 márkát tesz ki. Ezenfelül még költségmentesen ötven fegyveres gályát bocsátunk a bárók rendelkezésére, az Isten szeretetéért, azzal a feltétellel, hogy mindaddig, míg társulásunk tart, minden hódításunk területben és vagyonban, akár a szárazon, akár a tengeren, felerészben a mienk, felerészben az Önöké lesz. Most, tehát vegyék fontolóra, hogy ezt vállalják-e vagy nem."

XV. A követek kijelentették, hogy megbeszélik egymás között a dolgot és a választ másnap adják meg, majd eltávoztak. Egész éjjel tanácskoztak, beszélgettek az ügyről és abban állapodtak meg, hogy a feltételeket elfogadják. Másnap megjelentek a doge előtt és így szóltak: "Sír, készek vagyunk a szerződést elfogadni." A doge azt felelte, hogy közli a dolgot a néppel, és amit az határoz, tudomásukra fogja hozni ...

---

[7] Palesztinának a középkori irodalomban ez volt a szokásos megnevezése.

XVIII. Az ügy oly módon fejeződött be, hogy a szerződést irásba foglalták. Midőn ez megtörtént, a tanácsban titkon úgy határoztak, hogy Babilonba [8] mennek, mert Babilonból a turkokat sokkal inkább meg lehet semmisíteni, mint más országokból; nyilvánosságra azonban csak azt hozták, hogy a tengerentúlra [9] indulnak. Ekkor éppen nagyböjt volt (1201. márc.). Szent János ünnepéhez egy esztendőre, azaz Jézus Krisztus megtestesülése után az 1202. évben az összes bárónak és zarándokoknak Velencében kell lenniük, a hajóknak pedig útra készen ... A követek ekkor 5000 ezüst márkát kértek kölcsön a városban; ezt azzal adták át a dogének, hogy kezdje el a flotta felszerelését.

Geoffroi de Ville-Hardouin: La conquête de Constantinople. Ed. E. Bouchet. Paris, 1891.(Chrestomathia, I. 309-311.o.)

b) A hadjárat irányváltoztatása

XXXVII. – Azonban halljátok a legnagyobb csodát és a legbámulatosabb eseményt, amelyről valaha is tudomást szerezhettek. Ebben az időben volt egy császár Konstantinápolyban, kinek neve Sursac [1] volt, és ennek egy testvére, kinek neve Alexios, [2] akit a törökök fogságából szabadított ki. Ez az Alexios viszonzásul elfogta testvérét, a császárt, kivájatta szemeit és áruló módon sajátmagát tette császárrá. Hosszú ideig börtönben tartotta, ugyanúgy, mint fiát, kinek neve szintén Alexios. [3] Ez a fiú megszökött a börtönből és hajón egy Ancona nevű tengerparti városba jutott. Innét Fülöp német királyhoz [4] ment, kinek a felesége az ő nővére volt; Lombardiába, Veronába jutott és szállást vett a városban, ahol sok zarándokot és olyan embert talált, akik a hadsereghez indultak. Akik a szökésben segítették és most is vele voltak, ezt mondták neki: "Sír, látod,

---

[8] Babilonnak a XIII. századi Európában Kairót nevezték egyik külvárosáról.

[9] A szerződés hivatalos szövegében az állott, hogy a velenceiek átszállítják a keresztteseket "a tengeren túl". Ez a fogalmazás mindjárt gondolkodóba ejtette III. Ince pápát, mert ebben is Dandoló doge ravasz kezét gyanította.

[1] II. (Angelos) Izsák (1185-1195).

[2] III. (Angelos) Alexios (1195-1203).

[3] A későbbi IV. Alexios (1203. júl. 18 - 1204. jan. 28.).

[4] II. (Sváb) Fülöp, a római szent birodalom királya (1197-1208).

hogy a legkiválóbb nép hadserege itt van Velencében, a mi közelünkben, itt vannak a világ legjobb lovagjai, kik a tengerentúlra igyekeznek; kérd őket, hogy könyörüljenek meg rajtad és atyádon, kiket oly csúfosan mindenükből kiforgattak; és ha szándékukban lesz rajta segíteni, te meg fogod tenni mindazt, amit elédbe szabnak. Lehet, hogy megesik rajtad a szívük." Ő azt válaszolta, hogy ezt nagyon szívesen megteszi, és hogy ez jó tanács.

XXXVIII. Kiválasztotta tehát követeit és elküldte Boniface de Montferrat őrgrófhoz, a hadsereg fővezéréhez és a többi báróhoz. Amikor a bárók fogadták őket, nagyon elcsodálkoztak (a hallottakon), és ezt a választ adták a követeknek: "Nagyon jól megértettük, amit mondtatok, vele (Alexiosszal) együtt elküldjük követeinket Fülöp királyhoz, akihez ő is igyekszik. Ha szándékában van segítségünkre lenni a tengerentúli föld visszaszerzésében, mi is segítségére leszünk, hogy országát visszanyerje, mert bizonyosak vagyunk afelől, hogy attól igazságtalanul fosztották meg őt és atyját." A követek így a konstantinápolyi trónörökös társaságában Németországba, Fülöp német királyhoz indultak ...

XLVII. Két hét múlva (Zara elfoglalása után; 1202. nov.) megérkezett Boniface de Montferrat őrgróf, aki még nem volt itt, továbbá Mathieu de Montmorency, Pierre de Braiecueuil és még sokan mások. További két hét elteltével a Németországban, Fülöp királynál és a konstantinápolyi trónörökösnél járt követek is megjöttek; ezután a bárók és a velencei doge összeültek egy palotában, a doge lakásán. Ekkor a követek így kezdtek beszélni: "Uram, Fülöp király küld minket Önökhöz, valamint a konstantinápolyi császár fia, ki feleségének testvére."

XLVIII. "Uraim", mondta a király, "elküldöm Önökhöz feleségem testvérét, az Isten (hogy védje meg őt a haláltól) és az Önök kezébe ajánlom őt. Minthogy Önök az Istenért, a jogért és az igazságért keltek útra, mindazoknak, akiket örökségüktől megfosztottak, amennyiben ez hatalmukban áll, tartoznak örökségüket visszaadni. Ebben az esetben a legelőnyösebb szerződést fogják Önöknek felajánlani, amelyet valaha egy népnek felajánlottak, azonkívül pedig értékes segítséget nyújtanak a tengerentúli föld meghódításában. Mindenekelőtt, ha Isten megengedi, hogy őt újra örökségéhez juttassátok, Romania egész birodalmát (Bizáncot) Róma engedelmessége alá fogja vetni, ahonnan egykor elszakadt. Ezután, mivel tudja, hogy egész vagyonotokat az Isten útjára szántátok, és hogy szegények vagytok, ezért 200 000 ezüstmárkát fog nektek adni, ezenkívül még az egész hadsereg számára elegendő élelmet, amiből kicsinek-nagynak egyaránt jutni fog. Ő maga saját személyében Babilon földjére (Egyiptomba) fog veletek menni, vagy pedig, ha ti jobbnak látjátok, saját költségén 10 000 embert állit és egy éven keresztül ezekben a dolgokban szolgálatotokra lesz, továbbá egész élete folyamán 500 lovagot fog tartani abból a célból, hogy őrizzék a tengerentúli földet, ezeket saját költségén tartja el." Uraim – folytatták a követek – nekünk teljes felhatalmazásunk van arra, hogy Önökkel a szerződést megkössük, ha hajlandók azt elfogadni,

és vegyék tudomásul, hogy még soha senkinek ilyen nagyszerű szerződést nem ajánlottunk, és az, aki ezt visszautasítaná, nyilvánvalóan (ama) föld meghódítását sem gondolja komolyan." A bárók azt válaszolták, hogy még fognak erről tárgyalni és megállapodtak, hogy másnap folytatják a megbeszélést. Amikor (a keresztesek) összegyűltek, a szerződést eléjük terjesztették.

XLIX. Hosszas viták következtek: a ciszterci rendből való vauxi apát beszélt először és az a párt, amely a hadsereg felosztását óhajtotta; azt mondták, nem adják beleegyezésüket abba, hogy a keresztények ellen induljanak, és hogy nem is ezért keltek utra, továbbá, hogy egyenesen Szíriába akarnak menni. A másik párt azt válaszolta: "Jó uraink, Szíriában semmit sem tudtok csinálni, ezt azoknak az esetén tapasztalhatjátok, akik elhagytak minket és más kikötőkből[5] indultak útnak, és tudjátok meg azt is, hogy a tengerentúli földet csak Babilon földje felől, vagy Görögországból lehet visszahódítani, amennyiben ez egyáltalán lehetséges, és ha mi visszautasítjuk ezt a szerződést, örök időre gyalázatban maradunk."

L. Így tehát, mint hallottátok, egyenetlenkedés dult a hadseregben...

LI. Akkor megjelent Boniface de Montferrat őrgróf, Baudouin, Flandria és Hainaut grófja, Lajos, Blois és Chartres grófja, Hugues de Saint Pol gróf és azok, akik velük tartottak. Ezek azt mondták, hogy ők elfogadják a szerződést, de nem is lenne tisztességes dolog azt visszautasítani. Így azután a doge palotájába mentek és kijelölték megbízottaikat, akik a szerződést aláírták, mint ahogyan azt éppen az imént hallottátok, esküvel és pecsétes írásokkal.

A könyv tanúsága szerint a franciák közül csupán tizenketten tettek esküt, többen nem vállalkoztak erre. Ezek közt volt Montferrat őrgrófja elsőnek, azután Baudouin, Flandria grófja, Louis, Blois és Chartres grófja, és Saint Pol grófja, továbbá még nyolc más, aki velük tartott. Igy tehát a szerződést megkötötték, az okiratokat kiállították és megállapították az időpontot, mikor a konstantinápolyi trónörökösnek meg kell érkeznie, az pedig a legközelebbi húsvét utáni tizenötödik nap volt.

Uo. (Chrestomathia, I. 312-313.o.)

[5] A keresztesek egy része – a szerződés ellenére – Velence elkerülésével indult útnak Szíria felé.

270. Bizánc elfoglalásáról és kirablásáról

A negyedik keresztes hadjárat eseményeit egy résztvevő, Márton a pairisi kolostor apátjának elbeszélése nyomán írta le a szerző, aki maga is a kolostor szerzetese volt.

Részletek Gunther von Pairis "Historia Constantinopolitana" (1207-8) című művéből

Amint tehát Veronába érkeztek, a zarándokharcosokat vezéreikkel a város népe... örömmel fogadta. A város püspöke Mártont nagy tisztelettel házában látta vendégül és nyolc héten keresztül itt tartotta. Azután felkerekedtek Velence felé...

... Hercegeink nagyon dícséretre méltó elhatározásával azonban a velenceiek ravasz alávalósága állott szemben, akik, mint a hajók tulajdonosai és az Adriai tenger urai, számukra az átkelést meg akarták tagadni, hacsak velük együtt Zárát meg nem hódítják, Dalmácia forgalmas városát, amely azonban magyar fennhatóság alatt állott. Azt mondták ugyanis, hogy ez a város mindíg hasznuk ellen volt úgy, hogy annak polgárai az ő árukkal megrakott hajóikat rablótámadással gyakran kifosztották.

Az egész ügy istenfélő hercegeink számára éppenséggel keserű vétknek tűnt, mert a városban keresztény nép lakozott és a magyar király [1] uralma alatt állott; ő pedig maga is felöltötte a kereszt jelét, és ahogy szokás volt, magát és birtokait a pápa védelme alá helyezte...

Így utazott tehát a flotta az Adriai tengeren keresztül... sebes iramban ám nehéz és szomorú szívvel léptek harcosaink az átellenes ország partjára. És hogy ne soká időzzenek egy botrányos és számukra is elátkozott dolognál, ostrom alá vették az említett várost hangos, rémítő zajongással, három napig támadták inkább fenyegetőleg, mint igazán ellenségesen, és a gyilkosság és vér nélkül való átadást kényszerítették; azonban csakhamar, hogy a várost a győzőnek átadták, a velenceiek elkeseredett gyűlölettel lerombolták alapjáig. Miután ezen cselekedettel a mieink kiátkozás alá estek – hiszen a magyar király tulajdonához nyúltak, aki a kereszt felvételével Szent Péterre és a pápára bízta azt, a mieinknek célszerűnek tűnt, hogy éppen a pápához küldjenek követséget, hogy teljes könyörületességgel legyen elnéző irántuk a rájuk erőszakolt vétek miatt, és őket a kiátkozás büntetése alól oldozza fel. Tehát ezen követség keresztülvitelére alkalmas és megbízható férfiakat kerestek, megválasztották Márton

[1] Imre, magyar király (1196-1204).

apátot, véle Soissons püspökét, nagy életszentségű embert és lenyűgöző szónokot, és harmadikul a párizsi János mestert, igen művelt, jól társalkodó franciát; személyes közbenjárásukkal kellett az ügyet a pápánál erősen kedvezőbben befolyásolni ...

Amíg követségünk a Kuriában tartózkodott, történt azonban, hogy az a határozott hír járta: egy görög, az ifjú Alexios [2] jött a táborba Iszák [3] konstantinápolyi császárnak leszármazottja és fia; Fülöp [4] a németek királya küldte légyen őt üzenetekkel és megbízatásokkal, melyekben az a sereget nyomatékosan felszólította, legyenek azon, hogy az ifjút királyságába visszahelyezzék.

A dolog valódi menete a következő – amennyiben rendezetlen, kegyetlen események elbeszélésénél egyáltalán igazi folyamatosságról szó lehet: Amikor a görögöknél ezen Izsák, kiről szólottunk volt, uralkodott, testvére Alexios, az ifjabb Alexiosnak – akit épp említettünk – nagybátyja, néhány gonosz ember, különösen vérrokona, az előkelő, de hűtlen Murciphlo (ami annál a népnél a szív virágát jelenti) tanácsára letaszította ezen fivérét, Izsákot a trónról és magához ragadta az uralmat; ennek fiát, saját unokaöccsét, ugyanazon Alexiost pedig, kiről jelenleg itt szó esik, nehéz rabságban tartotta. Ez mégis kedvező alkalmat talált, hogy észrevétlenül megszökjék, és gyorsan titokban Németországba menekült; Fülöp királyhoz jött, aki nővérét feleségül bírta, [5] és könnyek között panaszolta el neki az ő és atyja szenvedéseit és nagybátyja kegyetlenségét. Fülöp király az ifjút nagy tisztelettel magához vette, hosszú ideig szívélyes szeretettel magánál tartotta, s gazdag és bőkezű ellátást és szolgálatait nyújtotta neki. Amikor hallotta, hogy seregünk Zára meghódítása után Görögország határán áll, az ifjút követséggel és leveleivel a hercegekhez küldötte, hogy azon legyenek: amennyiben lehetséges, vezessék vissza őt atyja királyságába...

(Márton bünbocsánatot hoz a seregnek a pápától, majd Akkonba utazik.) Ott nagyszámú német nép volt, köztük jó néhány hatalmas nemesúr, akik Mártont már régebben Németországban megismerték és megszerették, és most teljes tisztelettel fogadták be.

Ezen a nyáron azokban a napokban, melyeket a gonosz hőség miatt rendszerint kánikulának neveznek, súlyos járvány tört ki. Az emberi test

---

[2] III. Alexios.

[3] II. Angelosz Izsák.

[4] Sváb Fülöp, VI. Henrik öccse.

[5] Iréné, II. Izsák leánya.

megfertőzése oly méreteket öltött, ahogy hírlik, hogy egyetlen napon több mint kétezer holttestet hantoltak el. A járvány azonban oly hirtelen és minden előzetes jel nélkül lépett fel, hogy mindenki, aki a betegségbe esett, három napon belül biztos halálát várhatta. Ezért sokan, akiket a hirtelen betört kór megtámadott, az apátot hívatták, miután vagyonukról nem tudtak rendelkezni, és összes javaikat átadták neki azzal a felhatalmazással, hogy tartsa meg magának, vagy a szűkölködő bajtársak között ossza szét – anélkül, hogy saját részét tetszése szerint magának meg ne tartaná. Márton mindezt oly lelkiismeretesen vitte véghez, hogy két nap alatt – ahogy már röviddel ezelőtt elmondtuk – százhúsz márkát és a harmadik napon hetven márkát adott tovább ilyen célokra. Néhány bátor férfiú fegyvereit is, akik anyagi szükségből azokat elzálogosították, maga egészen önzetlenül ismét kiváltotta, anélkül, hogy valami viszonzást várt volna. Azonkívül ellátta a betegeket, mikor közöttük jámbor buzgósággal járkált, jóságosan tanáccsal és anyagi segítséggel is, emlékeztette őket az őszinte bűnbánatra és az örökkévalóság biztos reményére, és intette őket, hogy ne féljenek a halál rövid pillanatától, mivel utána az örök életet fogják elnyerni. Az egészségeseket is erélyesen figyelmeztette, hogy ne ijessze meg őket a rövid és oly gyorsan tovatűnő szenvedés, hogy készségesen vértezzék fel magukat mindkettőre: vagy azt az életet Isten dicsőségére továbbélik, vagy a társakat követik és rövid időn belül az örök életet boldogan elérik...

(A velenceiek unszolják Bizánc megrohanását)

... A velenceiek is, kiknek hajóhadát használták, különösen törekedtek arra, részint az így ért pénz reményében, amelyet ez a nép különleges mohósággal kíván, részint pedig azon okból is, mert ez a város bizakodva hajói nagy számában, a vezetést és az uralmat ezen az egész tengeren saját részére igényelte...

(Bizánc leírása)

Hadaink most, mint mondottam, a királyi város előtt táboroztak, de a meghódítás minden reménye nélkül; mert nemcsak a polgárok megszámlálhatatlan tömegével bírt, de mindenféle javakkal is dúsgazdagon ellátva és olyan ügyességgel megerősítve, hogy csak kis sereggel is számtalan ellenséggel szemben meg lehetett védeni. Mert a város háromszögletű, ahogy mondják azok, akik látták, és minden oldala jó egy mérföldnyi vagy még hosszabb is; azon az oldalán, ahol összefügg a szárazfölddel, hatalmas árokkal és igen erős fallal van háromször lezárva; véges-végig magas, erős tornyai vannak, amelyek oly közel vannak egymáshoz, hogy egy hétéves fiú az egyik toronytól a másikig el tud dobni egy almát A városban benn azonban a házak építési módja, a templomok, tor-

nyok, a nagyok palotái szinte igen nehezen leírhatók és annak, aki mindezt elmondaná, csak az hinné, aki maga is saját szemével látta. Azonban azon az oldalon, ahol a várost a Hellespontus tengere mossa, amely Európától Ázsiát választja el – némely helyen oly keskeny, hogy egyik földrészről a másikra át lehet tekinteni – mert ezen az oldalon, mondom, lehetetlen volt erődöt építeni, a kikötő erős forgalma miatt, amely teljességgel biztonságos és igen látogatott, bámulatra méltó vastagságú magas falak állanak és sűrűn rakott tornyok, melyek olyan magasságig épültek, hogy megborzad az, aki föltekint oromzatára...

(Az ostrom)

... A hajókat igy átalakították, hogy Isten kegyelméből a kikötő elfoglalásával körüljárják a várost... hogy leküzdjék a falakon és tornyokon állókat. A kikötő azonban be volt zárva egy teljesen biztos öböllel és hatalmas vasláncokkal, melyek a kikötő egyik homlokzatától a másikig ki voltak feszítve... Amikor a mieink nagy fáradsággal átszakították, a görögök mindenekelőtt a rémülettől, melyet a számszeríjak okoztak, ezek elviselhetetlenek voltak számukra, futásnak eredtek, és a bezárt hajókat a győzőknek hagyták, akik azokat különösen kedves zsákmányként foglalták el, és saját oldalukon hadba állították.

Azután a tornyokkal felfegyverzett hajók, ameddig csak lehetett, közelebb jutottak, és mivel a legbátrabbak már felhágtak a létrákra, egy herold által, kihirdették, hogy aki legelsőként ugrik az ellenséges falakra, száz márka jutalmat kap...

(Néhányan beugrálnak, gyűjtogatni kezdenek.)

A kinyíló kapukon üdvrivalgással tódultak be most azok, akik a hajókon voltak, a megrettent ellenséget lándzsával, karddal, számszeríjjal, nyillal és a fegyverek számtalan nemével halálra fenyegették, de csak látszatra és a további vérontás szándéka nélkül: mint a szétszórt birkákat, úgy kergették őket a város minden utcáján keresztül; azok olyan tömegben menekültek, hogy az utcák korlátozott szélessége alig volt elegendő a futásra... És ahol mégis lehetőség volt az öldöklésre... csak igen keveset öltek meg közülük, ők maguk adtak önszántukból kegyelmet, mert a táborban velük élő szerzetesek, Márton és mások is, arra intették őket, hogy amennyire csak lehet, a vértől tartsák tisztán kezüket. Mindezek ellenére, ezen a napon kétezer polgár elesett, de valóban nem a mieinktől, hanem néhány franciától, itáliaitól, velenceitől, némettől és más népekhez tartozóktól, akik már korábban a városban laktak, de az ostrom idejében kiűzték őket...

Amint a győzők az elfoglalt várost vidáman fosztogatni kezdték, amit a hadijog szerint meg is tehettek, Márton apát saját zsákmányára gondolt, de nehogy egyedül ő menjen ki üresen (a városból) ahol mások meggazdagodtak, elhatározta, hogy felszentelt kezét a maga módján kiveti a rablásra. Az azonban méltatlan lett volna, hogy ezen kézzel világi javakat ejtsen zsákmányul, arra gondolt, hogy a szentek ereklyéiből, amelyek ott, ahogy tudta, nagyszámban voltak, fog egy jó részt összeszedni. Ezért maga mellé vette két káplánja közül az egyiket, és valami jelentős esemény előérzetével felkeresett egy templomot, amelyet nagy tisztelet övezett, mivel a fölöttébb ismert császár, Emánuel anyjának igen híres síremléke volt itt, ami iránt a mieink nem tanusítottak különösebb érdeklődést, ámbár a görögök szemében csodálatosnak tűnt. Az egész környékről rengeteg pénzt és drága ereklyéket tartottak ott, amelyeket a biztonság hiú reményében a szomszédos templomokból és kolostorokból ide hordtak össze, és amelyeket a mieinknek azok, akiket a görögök kiutasítottak, szintén megmutattak. Mialatt sokan a zarándokok közül betörtek a templomba, és egyesek itt, mások amott mohóságtól eltelve elmerültek az arany, ezüst és minden lehető drágaság zsákmányolásában, Márton azon a véleményen volt, hogy méltatlan templomrablást elkövetni a szent javakon kívül, egy eldugottabb helyet keresett fel, amely éppen a hely szentsége folytán avval kecsegtette, hogy megtalálja azt, amire leginkább gondolt. Ott egy aggastyánra lelt, szép arcvonásokkal, hosszú szürke szakállal, aki természetesen pap volt, de aki mégis a mi papjainktól külsőre igen különbözött. Ezért az apát is laikusnak vélte; bár barátságos szándékkal, de borzasztó hangon így kiáltott hozzá: "Rajta, hitetlen öreg, mutasd meg nekem, milyen ereklyéket őrzöl, különben tudd meg, halál fia vagy!" Az azonban jobban megrémült a lármától, mint szavaitól, mivel a lármát hallotta, de a szavakat meg nem érthette, mivel észrevette, hogy a másik nem tud görögül, román (francia) nyelven kezdett beszélni, amelyet részben ismert, és elkezdte tulajdonképpen nem létező haragját csillapítani és barátságával kiengesztelni. Az apát erre, mivel a nyelvet csak nehezen törte, csak fáradsággal, kevés szóban tudta az öreget felvilágosítani afelől, hogy mit akar. Az végigmérte arcát és külsejét, és elviselhetőbbnek találta, hogy egy szerzetes félénk tiszteletből szent ereklyéket gyűjt, mintha világi emberek, lehetőleg vérfoltos kézzel megsemmisítik azokat, és így kinyitotta az egyik vasveretű ládát és megmutatta neki az óhajtott kincset, ami az apát számára kedvesebbnek és kívánatosabbnak tűnt Görögország minden kincsénél. Ahogy az apát ezeket megpillantotta, mindkét kezével gyorsan és mohón belemarkolt, és erősen övezve, ahogy volt, duzzadtra tömte csuháját a szent templomrablással, hasonlóképpen a káplán; ami számára a legértékesebbnek tűnt, ügyesen eldugta és kiment.

Így tehát a város bevétele és kirablása, valamint a városi épületeknek az új polgárok közötti szétosztása után felmerült az új király megválasz-

tásának kérdése, hogy az új polgárok ne maradjanak fejedelem, mondhatni fő nélkül. Azonban két igen tisztelt és nagyrabecsült férfiút találtak seregükben, a montferrati Bonifác őrgrófot és a flandriai Balduin grófot; hogy kettejük közül az egyiket királlyá válasszák, úgy látszott, maga az a tény is elősegítette, hogy a hadsereg is ezt kívánta. És miután mindketten sokak kegyeire támaszkodhattak és nem egykönnyen lehetett egyiket a másik elé helyezni, mivel mindkét férfiút igen rátermettnek tartották, mindnyájuk számára jónak tűnt a választás és a döntés jogát tizenkét férfiúra ruházni, kik mindannyiuk közül különösképpen feddhetetlenek és fontos tanácsadónak számítottak. Tehát hosszas tanácskozás után a flandriai grófot nevezték meg, őt a birodalom trónjára vezették és fejére tették a koronát.

A birodalom provinciáit három részre osztották, hogy az egyik a király fennhatósága alatt álljon, a másodikat a velenceiek kapják, a harmadik, vagyis Szaloniki, és a távolabbi vidékek az őrgrófnak jussanak, akinek, mint arról biztos tudomásunk van, az volt a szándéka, hogy a mi Mártonunkat magával viszi és püspökké teszi. Ő azonban ezt köszönettel visszautasította, fogadalmára való tekintettel, mert inkább akart szerényen és hivatal nélkül visszatérni testvéreihez, ha Isten is úgy akarja. Azután a kisebb birtokok, várak, falvak, városok és más hasonlóak az arra leginkább érdemesnek látszó személyek közt kerültek szétosztásra. Azonban a törvények a jogok és egyéb berendezések, amelyek ősidőktől fogva úgy a városban, mint falun dicséretre méltónak tarthatók voltak, további fennállását engedélyezték, úgy ahogy azok régen voltak, amit azonban hibásnak láttak, kijavították vagy teljesen megváltoztatták.

Áldott legyen az Isten, egyedül ő cselekszik hatalmas, csodálatos dolgokat (Zsolt. 71, 18), aki kimondhatatlan erejével és könyörületességével Pairis egyházára[6] gondolt és azt kegyelmének adományával megvilágította, amelyet az oly gyakran említett férfiú, Márton apát által hozzánk küldeni méltóztatott. Ennek jelenléte miatt ujjong az itteni egyház...

Hogy pedig az olvasónak még pontosabb értesülései legyenek, úgy hittük, említenünk kell néhányat feliratairól:

Legelsőként tehát és legjelentősebbként, amely minden tiszteletet megérdemel: a mi Urunk, Jézus Krisztus vérének nyoma, amely az egész emberi nem megváltásáért ontatott ki.

Másodikként pedig az Úr keresztjéből egy darab fa, melyen a Fiú az Atyának érettünk föláldoztatott, amellyel Ő, mint új Ádám, a régi Ádám bűnét kiengesztelte.

A harmadik nem csekély darabja Szent Jánosnak, az Úr előhírnökének.

---

[6] Elzászi Pairis bei Urbeis kolostor.

A negyedik pedig Szent Jakab apostolnak egyik karja, akinek emlékét az egész egyházban tiszteletben megtartották. Vannak azonban még ereklyék más szentekből, kiknek neve itt következik:

Kristóf vértanúból, György vértanúból, Teodor vértanúból, Szent Kozma vértanú egyik lába, Ciprián vértanú fejéből, Pantaleon vértanúból, Szent Lőrinc egyik foga, Demete vértanúból, Istvánból, az első vértanúból, Vincéből, Adjutusból, Móricból és társaiból, Krizancius és Dárius vértanúból, Gerváz és Protáz vértanúkból, Primus vértanúból, Sergius és Bakhus vértanúkból, Protus vértanúból, János és Pál vértanúkból, az Úr születésének helyéről. A Kálvária helyéről, az Úr sírjából. Az elhengeritett kőből. Az Úr mennybemenetelének helyéből. Abból a kőből, amelyen János állott, mikor az Urat keresztelte. Arról a helyről, ahol Krisztus Lázárt föltámasztotta. Abból a kőből, amely fölött Krisztust a templomban bemutatták. Abból a kőből, amelyen Jákob aludt. Abból a kőből, ahol Krisztus böjtölt. Abból a kőből, amelyen Krisztus imádkozott. Az asztalból, melyen Krisztus az úrvacsorát szerzette. Arról a helyről, ahol elfogták. Arról a helyről, ahol az Úr anyja járt. Sírkövéből, Szent Péter apostol sírjából, Szent András és Fülöp apostolok ereklyéiből. Arról a helyről, ahol az Úr a törvényt adta Mózesnek, Szent Ábrahám, Izsák és Jákob pátriárkákból, Szent Miklós püspökből, Adelalius püspökből, Agricius püspökből, Aranyszájú Jánosból, Alamizsnás Jánosból. Az Úr anyjának tejéből. Margit szűzből, Perpétua szűzből, Agáta szűzből, Ágnes szűzből, Lucia szűzből, Cecilia szűzből, Adelgunda és Eufémia szűzekből.

Mindez történt és lezajlott az Úr megtestesülésének 1205. évében, midőn Fülöp római király uralkodott és Ince pápa [7] vezette a legszentebb római egyházat. Luthold bázeli és Henrik strassburgi püspökök idejében. Tehát egyetlen hívőnek sem szabad mást hinnie vagy vélnie, mint azt, hogy ez az isteni kegyelem munkálkodása által történt, hogy íly sok jelentős ereklye egyetlen ember által, aki alacsony sorában olyannyira kitartott, oly sok akadályon át egyházunkba eljutott... Senki ne vélje hát, hogy ez, mint annyi más, a véletlen műve; valóban nem nevezem másnak, mint Isten nagy tettének...

A mennyei kegyelem ezen ajándékaiból pedig, melyeket az Úr oly gyakran említett szolgájának, Márton apátnak és általa Pairis egyházának adományozott, ez az egyház Isten és az egész római birodalom dicsőségére egy tekintélyes részt Fülöp úrnak, a kegyelmes császárnak adott, nevezetesen egy arannyal és drága ékkövekkel a legművészibb módon díszített, majdnem felbecsülhetetlen értékű táblát; ez szent ereklyék különféle nemeit tartalmazta gondosan elrejtve, amelyek aranynál és drágakőnél sokkalta becsesebbek voltak. A görögök császára szokta volt hordani

[7] III. Ince.

a nyakában arany láncon ezt a táblát, nagy ünnepségek alkalmával, mint uralmának biztos zálogát. Ebbe a táblába aranyon és nagyon sok egyéb drágakövön kivül egy bámulatos nagyságú jáspis van beleillesztve, az Úr kínszenvedésének és a kétoldalt álló Szent Szűz és János evangélista képét vésték bele. Egy csodálatra méltó nagyságú zafir is van rajta, amelyen az Úr felségét (majestas Domini) amelyet tulajdonképp semmi módon nem lehet ábrázolni, de mégis oly művészien, ahogy csak lehet belevésték. Ezt az ajándékot a győzhetetlen Fülöp király, éveire nézve még ifjú, de érett az istenfélelemben, és egész magatartásának becsületességében, oly jóakarattal és oly hálával vette át, hogy Pairis egyházát minden birtokával egyetemben védelme alá helyezte, és az összes egyéb ereklyéit, amelyeket Márton magával hozott, örökös birtoklásul császári oklevéllel megerősítette.

Ezt a történetet pedig Gunther mester jegyezte föl; akkoriban szerzetes volt, korábban azonban skolasztikus, a szabad művészetekben igen jártas férfiú; az általa ábrázolt dolgok tetszettek neki, és az volt kívánsága és hívő bizodalma, hogy attól, aki ezeket híveivel cselekedni kegyeskedett, maga is, mint az isteni mű tudósítója, az örök életet elnyerhesse.

Migne: Cursus completus patrologiae. Series Latina CCXII. S. 222-250.– Comte Riante,Guntheri Alemanni, scholastici, monachi et prioris Parisiensis, De expugnatione urbis Constantinopolitanae. Genf, 1875.

271. Dekrétum a keresztes hadjáratról

A VI. lateráni ökumenikus zsinat (1215. nov.) az egykorú keresztény világ nagy vallási és politikai gyűlése volt. III. Ince pápa meghívó levele a "Szentföld felszabadítását"-ban és az "egyetemes egyház megreformálását"-ban jelölte meg a zsinat feladatát. A kihirdetett 70 kánon a vallásgyakorlatot és az egyházi szervezet működését számos vonatkozásban korszerűsítette. A zsinat harcot hirdetett az eretnekek ellen és részletes intézkedéseket dolgozott ki az 1217-ben indítandó keresztes hadjárat előkészítésére.

Égő vággyal óhajtván a Szentföldnek az istentelenek kezéből való kiszabadítását... a szent zsinat jóváhagyásával ugy határoztunk, hogy a keresztesek úgy készüljenek fel, hogy a legközelebbit követő június hónap első napjára mindazok, akik úgy határoztak, hogy a tengeren kelnek át, gyűljenek össze Szicilia szigetén, mások pedig a szükség szerint és a jó rendnek megfelelően Brindiziben, mások megint Messinánál s mind e helyekkel szomszédos területeken; úgy határoztunk, hogy mi személyesen...

is jelen leszünk annak érdekében, hogy tanácsadásunk és segítségünk nyomán okos rendbe szerveződjék a kereszténység serege, és Isten áldásával s a mi apostoli áldásunkkal keljen útra. Ugyanerre az időpontra álljanak készen azok is, akik szárazföldön akarnak utazni; gyülekezésüket azonban időközben jelentsék nekünk, hogy tanácsadás céljából és segítségükre alkalmas legátust küldhessünk közvetlen környezetünkből hozzájuk.

... úgy akarjuk, és meg is parancsoljuk, hogy a pátriárkák, az érsekek, a püspökök s mások is, akiknek feladata a lelkek gondozása, szorgosan hirdessék a reájuk bizottaknak a kereszt igéjét, kérve az Atya, a Fiú és a Szentlélek, az egy igaz, örök Isten nevében a királyokat, a hadvezéreket, a fejedelmeket, az őrgrófokat, a grófokat és a bárókat, s a többi főrangút is, valamint a városok, a falvak, a mezővárosok közösségeit arra, hogy mindazok, akik nem mennek személyesen a Szentföld megsegítésére, toborozzanak megfelelő számú harcost, lássák el őket 3 évre elegendő költséggel, lehetőségeikhez mérten, bűneik bocsánatára...

Annak érdekében pedig, hogy ne tűnjék ugy, mintha súlyos és elviselhetetlen terheket akarnánk rárakni az emberek vállára, amelyeknek elviseléséhez még az ujjunk megmozdításával sem akarunk hozzájárulni.... íme, mi abból a pénzből, melyet a szükséges és mértéktartó kiadások után még tartalékolni tudtunk, 30 000 font ezüstöt engedményezünk és adományozunk e célra, azon a hajón kívül, amelyet a Városból s annak környékéről útbainduló kereszteseknek adományozunk, kiutalva csak erre a célra külön háromezer márka ezüstöt...

Minthogy pedig azt óhajtjuk, hogy az egyházak többi prelátusai is, de valamennyi egyházi rendbeli személy is részesedjék és közösséget vállaljon mind az érdemszerzésben, mind pedig a jutalomban, a zsinat egyhangú jóváhagyásával úgy határoztunk, hogy minden egyházi rendbeli személy és mindenütt, legyen bár alacsony fokozatú, avagy prelátusi méltóságban, az egyházi jövedelme egyhuszad részét három esztendőn át ajánlja fel a Szentföld megsegítésére, azok keze által, akiket a mi apostoli gondoskodásunk erre kirendel... Mi pedig s a mi testvéreink, a szent római egyház bíborosai az egész tizedet e célra fogjuk befizetni.

Minthogy továbbá ugy szól az igazságos ítélet, hogy azokat, akik az égi Úr szolgálatára adják magukat, különleges kiváltság illeti meg, s mivel az utbaindulás időpontja kevéssel több, mint egy év múlva következik el, a keresztesek legyenek mentesek mind a kollekta, mind pedig a fejadó, de minden egyéb teher alól is; személyüket és javaikat pedig, a kereszt felvételét követően Szent Péter oltalmába helyezzük, s a mi oltalmunkba vesszük.

Nemkülönben: mivel e feladat teljesítéséhez mindenekelőtt arra van szükség, hogy a keresztény nép fejedelmei egymással szemben megőrizzék a békét, a szent egyetemes zsinat javaslatára ugy rendelkezünk, hogy az egész keresztény világban legalább négy éven át általános legyen a béke, mégpedíg úgy, hogy az egyházak prelátusai vezessék vissza a békét-

lenkedőket a teljes békére, avagy vegyék rá őket legalább arra, hogy őrizzék meg sértetlenül az Isten békéjét, ha pedig akadna olyan köztük, aki semmiképpen sem nyughatna, azt a személyére s esetenként egész országára kiterjedő hatályú kiközösítéssel kell erre a legkeményebben rákényszeríteni...

Mi tehát ..., akiket – jóllehet erre méltatlanok vagyunk – az Isten felruházott a kötés és az oldás hatalmával, e hatalmunknál fogva mindazoknak, akik ezt a fáradságot saját személyükben és saját költségükön vállalják, teljes bűnbocsánatot engedélyezünk mindazon bűneikre, melyeket igaz szívvel megbánnak és becsületesen meggyónnak, s megígérjük nekik, hogy az igazak megjutalmazásakor e tettük örök üdvösségük gyarapítását fogja szolgálni. Azoknak pedig, akik nem saját személyükben mennek a Szentföldre, hanem csak saját költségükön küldenek oda lehetőségeikhez és személyi adottságaikhoz mérten megfelelő férfiakat, valamint azoknak is, akik ugyan mások költségén, de saját személyükben mennek oda, bűneik teljes bocsánatát engedélyezzük. E bocsánatnak legyenek részesei– a segítségnyújtásuk és áhitatuk minősége szerint – azok is valamennyien, akik javaikból méltó módon járulnak hozzá a Szentföld megsegítéséhez, avagy okos tanáccsal, jókor jött segítséggel szolgálják az ügyet.

Weissembach, Quellensammlung zur Geschichte des Mittelalters Leipzig, 1913. Bd. I. p. 190-191.

272. Részlet II. Frigyes IX. Gergelyhez írott leveléből

A császár keresztes hadjáratának eredménye a Malik-al-Kamil egyiptomi szultánnal kötött egyezmény, amely 10 évre a keresztények birtokába adta a fő zarándokhelyeket.

Amikor mi ugyanott[1] tartózkodtunk... a babyloni[2] szultántól hozzánk, s tőlünk is ugyanazon szultánhoz több követ jött és ment, több ízben is, ide is, oda is. És mivel a Szentföld visszaadásáról tárgyaltak mindkét fél követei egymással, végül is Jézus Krisztus, az Isten fia...megad-

[1] Joppe-ban.
[2] Kairói.

ta nekünk azt, hogy Babylonia[3] szultánja visszaadta Jeruzsálemet, a szent várost... És hogy pontosan tudósítsuk Atyaságodat e visszaadás minden részletéről, tudja meg Atyaságod, hogy nemcsak magát a szent várost kaptuk vissza, hanem azt az egész területsávot is, mely a várostól egészen a tengerpartig megy le és Joppe váráig, azért, hogy a jövőben a zarándokoknak szabad legyen az útjuk a Sírhoz, s biztonságos legyen visszatérésük is; de annak fenntartásával, hogy mivel a szaracénoknak is van ott valamiféle tiszteletben tartott templomuk, zarándokokként eljárhassanak abba, hogy szertartásuk szerint ott imádkozzanak; meg kell engednünk, hogy szabadon bejöhessenek oda, de fegyverek nélkül, és csakis annyian, amennyit mi akarunk; és nem is fognak ott tanyázni, hanem csak a városon kívül, s miután elvégezték imájukat, távozniuk kell. Ezenfelül visszakaptuk Bethlehem városát, s azt a közbeeső területet is, amely Jeruzsálem és e város között fekszik, de visszakaptuk Nazareth városát is, s az Accon és e város közé eső területet is, továbbá Turon egész földjét, mely széles és bőven termő terület, s eléggé megfelelő a keresztények számára; valamint Sydon városát is az egész síksággal és birtoktartozékaival együtt; ez utóbbi hely a jövőben legalább olyan hasznos lesz a keresztények számára, mint amennyire szükséges volt eddig a szaracénoknak, s termékenyebb is a többi helynél; annál is inkább, mert itt kikötőjük volt, s innen igen gyakran szállítottak fegyvert és sok más szükséges dolgot Damaszkusz városába és Damaszkuszból Babyloniába. Ezen felül a szerződés szerint jogunk van újjáépíteni Jeruzsálemnek, a szent városnak falait, Joppe várát, Sydon várát, a caesareai várat, valamint a németeknek[4] a Szűz Mária házáról elnevezett várát, melyet az Accon hegységben kezdtek felépíteni – ennyit eddig soha, egyetlen fegyvernyugvás alkalmával sem engedtek meg a kereszténveknek. Ugyanazon szultán azonban a fegyvernyugvás tartama alatt – melyet 10 esztendőre kötöttünk meg egymással – nem köteles semmiféle várat vagy épületet helyreállítani vagy felépíteni. Ezek után a most elmúlt február hónap 18. napján, mely vasárnap volt... e békeegyezséget mindkét fél megerősítette esküjével. – Tudja meg Atyaságod, hogy a most folyó március hónap 17-én, szombati napon, a keresztény sereg ujjongása közepette bevonultunk Jeruzsálembe, a szent városba, s mint katolikus császárhoz illik, tiszteletteljesen meglátogattuk az élő Isten sírját, s a következő, vasárnapi napon meghordoztuk ugyanott a mi koronánkat is, a Legfőbb Király tiszteletére és dicsőségére; gondoskodtunk arról, hogy megkezdődjék a város újjáépítése, s úgy rendelkeztünk, hogy távollétünkben is olyan jól és olyan szilárdan erősítsék meg falakkal és tornyokkal, mintha mi jelen lennénk, s hogy – Isten segítségével – ne kelljen a jövőben e város miatt aggódni. Végül

[3] Egyiptom.

[4] Német lovagrend.

azt is tudnia kell Atyaságodnak, hogy az említett szultán azokat a foglyokat, kiket a kereszténnyekkel Damiette elvesztése után[5] kötött szerződés értelmében már akkor vissza kellett volna adnia, de nem adott vissza, de azokat is, akik később estek fogságba, köteles kivétel nélkül nekünk visszaadni.

Weissembach, Quellensammlung... Bd.I. p. 193.

[5] 1221.

Egyház, eretnekség

273. I. Gelasius pápa[1] levele Anastasius császárhoz[2], (494)

A pápának az egyházi és világi hatalom kérdésében, a két hatalom megosztásáról és viszonyáról kifejtett nézete egészen a XI. századig általánosan elfogadott volt.

2. Dicsőséges császár, két olyan intézmény van, amely elsősorban kormányozza ezt a világot: az egyik a legfőbb papok megszentelt tekintélye, a másik pedig a királyi hatalom. A papok viselte teher annyiban nehezebb, amennyiben az Isten ítélőszéke előtt az embereken uralkodó királyokért is nekik kell számot adniuk. Hiszen jól tudod magad is, te legjámborabb fiúnk, hogy ha az emberi nembeliek előtt jársz is méltóságoddal, azok előtt, akik az Isten dolgaiban elöljárók, magad is alázatosan meghajtod a fejedet, s te is tőlük várod saját üdvözülésed útját-módját, s az égi eredetű szentségek felvétele tekintetében, s azok illendőképpen való kiosztásában a vallás rendje szerint el kell ismerned azt, hogy neked kell magadat alájuk rendelned, s nem te állsz az ő élükön; egyszóval: ezekben a dolgokban te függsz az ő ítéletüktől, s nincs is szándékodban az, hogy te rendeld őket a saját akaratod alá. Ha pedig – már ami a közrendet illeti – az egyházi elöljárók, tudván azt, hogy hatalmadat felső rendelésből kaptad, törvényeidnek maguk is engedelmeskednek, annak érdekében, hogy még a világi dolgokban se támadjanak külön vélemények, akkor tehát – azt kérdem tőled – milyen odaadással kell azoknak engedelmeskedni, akik a mindenekfelett tiszteletre méltó misztériumokkal vannak felruházva? – És ha illendő dolog az, hogy a hívek általában véve valamennyi olyan papnak, aki a szent dolgokkal igaz módon törődik, alárendeljék szívüket, mennyivel inkább egyet kell érteni a legfőbb papi széknek azzal a betöltőjével, akikről úgy rendelte a legfelsőbb isteni akarat is, hogy valamennyi pap élén álljon, de ezt az akaratot követve, az egyetemes egyház áhitata is mindenkor ezzel a tisztelettel övezte?!

---

[1] I. (Szent) Gelasius pápa (492-96) afrikai eredetű tekintélyes teológus volt, a római egyház tagja. Értekezést írt a monophysiták ellen. Rövid, de jelentős pápasága alatt készült munkája a papi és világi hatalom kérdéséről.

[2] I. Anastasius (491-518).

3. Amint a te jámborságod is világosan felismeri: soha nem történhet meg az, hogy akárki is, az emberi elmére támaszkodva, föléje akarjon kerekedni ama kiváltságos személynek, avagy annak a hitvallásnak, akit és amelyet Krisztus szava helyezett mindenek fölé, s akit és amelyet az egyház mindenkor tisztelettudóan megvallott, illetve ma is elöljárójaként tisztel. Az emberi vakmerőség támadhatja ugyan az isteni döntés alapította intézményeket, de nincs olyan emberi hatalom, amely legyőzhetné őket.

A Weissembach, Quellensammlung...Bd.I. p. 13-14.

274. Iustinianus egyházi törvényadása

Az egyház és a császári hatalom kapcsolatára vonatkozó bevezető rész a bizánci császár felfogását tükrözi.

6. novella: Előszó

Az Isten legnagyobb adományai, melyeket magasságbeli kegyelméből juttatott az emberiségnek: a papi és a császári méltóság; amaz az Istent szolgálja, emez pedig az emberi dolgok élén áll, s azokban szorgoskodik; egy és ugyanazon létrehozó okból kiindulva ékesíti mindkettő az emberi életet. Ebből következik az, hogy a császároknak semmire sem kell inkább törekedniök, mint arra, hogy a papokat tisztelet övezze, hiszen minden bizonnyal értük magukért is szakadatlanul könyörögnek az Istenhez. És ha a papi testület minden tekintetben bűntetlenül áll, és az Isten bizalmának a teljességét élvezi, a császári méltóság pedig helyesen és illő módon ékesíti a reá bízott államot, kialakul egy bizonyos jó összhang, amely az emberi nem számára mindazt meghozza, ami annak hasznára válhat. Nekünk tehát igen nagy gondunk van az Isten igaz hittételeire, de a papság tisztességére is, mert hisszük, hogy ha ezt megkapják, akkor ezáltal az Isten igen nagy adományokkal halmoz majd el bennünket is, s mindazt, ami már megvan, szilárdan birtokban tarthatjuk, s mindazt, ami eleddig nem valósult még meg, megvalósíthatjuk. Helyesen és megfelelő módon intéződik minden dolog, ha indítóoka tisztes, és az Isten előtt kedves. Hisszük, hogy mindez így valósul majd meg, ha ama szent tanok betartásán őrködünk, amelyeket az Isten igéjének dícséretre és tiszteletre méltó őrei, az apostolok hagytak ránk, s amelyeket a szentatyák megőriztek és magyaráztak is.

132. novella: Az eretnekek megbüntetéséről
544. ápr. 4.

Hisszük, hogy minden ember számára az első és legfőbb jó a keresztények igaz és makulátlan hitének helyes megvallása, s hogy ez erősödjék mindenekelőtt, és a földkerekség legszentebb papjait az egyetértés kapcsolja össze, s egybehangzóan prédikálják a keresztények kristálytiszta hitvallását, és minden olyan ellenvetést, amit az eretnekek találnak ki, zúzzanak szét – amint mindezt sok könyvünkben és ediktumunkban magunk is bebizonyítottuk már. De mivel az eretnekek, mit sem törődve az istenfélelemmel, de nem gondolva az ilyesmire a törvények szigora folytán rájuk váró vég nélküli büntetésekkel sem, teljessé teszik az ördög művét, s az Isten szent, katolikus és apostoli egyházának egyszerűbb emberei közül néhányat tévútra vezetve, titkon csalárd összejöveteleket és hamis kereszteléseket tartanak, éppen ezért úgy véltük, hogy a jámborság ügyét szolgáljuk, ha ezzel az ediktumunkkal arra figyelmeztetjük mindazokat, akik ilyenek, hogy egyrészt ők maguk is lépjenek vissza eretnek esztelenségüktől, másrészt pedig ne döntsék pusztulásba mások együgyű lelkét, hanem térjenek meg inkább az Isten szent egyházába, amelyben a helyes hittételeket hirdetik, s amelyben minden eretnekséget átokkal sujtanak fő tanítóikkal együtt. Azt akarjuk, hogy mindenki tudja meg: ha akadnának a továbbiak során olyanok, akik hitellenes összejöveteleket szerveznek, vagy saját otthonukba ilyen összegyülekezőket befogadnak, akkor az ilyen embereket nem fogjuk megtűrni, hanem azokat a házakat, melyekben az ilyen vétek megesik, átadjuk az anyaszentegyháznak, egyben megparancsoljuk, hogy azokat is, akik az ilyen gyülekezeteket szervezik, de azokat is, akiknél összejönnek, sujtsák a törvények szabta büntetésekkel.

A 131. novella 1. és 2. fejezete: Az ökumenikus zsinatok jelentősége; a római pápa jogállása
545. március 18.

1. Szentesítés erejével kimondjuk, hogy azok a szent egyházi szabályok, melyeket a négy zsinaton vitattak meg, illetve erősítettek meg, elnyerik a törvények jogerejét; ezek a zsinatok pedig: a niceai [1] három-

[1] Az első egyetemes zsinat 325-ben, a még meg nem keresztelt Nagy Konstantin császár elnökletével hittétellé fogadta el Athanasius tanait az Atya és Fiú egyező természetéről, elítélve alexandriai Ariust, aki szerint a Fiú és az Atya csupán hasonló természetű.

száztizennyolc, a konstantinápolyi [2] százötven szent zsinati atya által alkotott szabályok; továbbá: az első ephesosi [3] zsinat, melyen Nestoriust [4] ítélték el, végül a kalcedoniai [5], melyben Eutychést [6] Nestoriussal együtt, kiátkozták. Tehát az itt elsorolt négy zsinat hittételeit éppen úgy elfogadjuk, mint a szentírás szövegét, s a szabályokat éppen úgy betartjuk, mintha törvények lennének.

2. Éppen ezért a törvény erejével szentesítjük e zsinatok meghatározásai szerint azt, hogy az idősebbik Róma pápája a legelső valamennyi pap között, az új Róma, azaz Konstantinápoly szentséges érsekéé pedig a második hely az idősebbik Róma apostoli szentszéke mögött, viszont valamennyi többi főpapi szék elé helyezendő.

Corpus Juris Civilis III. Novellae – rec. Schoel-Kroll, Berlin, 1895. 35. f.

---

[2] 381-ben a második egyetemes zsinat a Szentháromság tanával kapcsolatos niceai döntést erősítette meg az Atya, Fiú és Szentlélek azonos lényegűségét, s nem egylényegűségét mondva ki.

[3] 431-ben. Elítélte Nestorius tanait és megerősítette Szűz Mária, mint istenanya (theotokos) tiszteletét.

[4] Nestorius (+ 450) konstantinápolyi patriarka megkülönböztette Jézus isteni és emberi természetét, utóbbit hangsúlyozva, azt tanítva, hogy Mária Jézus anyja volt, de nem istené. Ellenfele Cyrill Alexandria pátriarkája.

[5] 451-ben a negyedik ökuménikus zsinat kimondotta, hogy Krisztus tökéletességében egyszerre volt meg az isteni és emberi természet elválaszthatatlan, de össze nem keverhető egységben. A dogma mind Keleten, mind Nyugaton az ortodoxia alapköve lett.

[6] Eutychés szerzetes Nestorius ellenfele, aki azt hírdette, hogy Krisztusnak csupán egyetlen, isteni természete volt. Nagy Szent Leó pápa "Epistula dogmatica" című levelében tiltakozott az egy természet (monophysis) ellen, s ezzel erősen befolyásolta a kalcedóniai zsinat döntését.

275. III. Gergely pápa[1] levele Bonifáciusnak[2]

A "Germánia apostolá"-nak nevezett Bonifác püspöki székhelye Mainz lett az északi területek missziós központja; s az általa alapított (724) híres fuldai kolostorban képezték ki az új keresztény Germánia papságát.

Nagy örvendezés fogott el bennünket, olvasván a te legszentebb testvériségednek levelét, mikor annak nagy figyelembe vett tartalmából megtudtuk, hogy te, a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelméből, az igaz hit megismerésére sok embert megtérítettél a pogányság és a tévelygés hívei közül. Minthogy az isteni tanításban példázatot tanultunk arról az emberről, akire öt talentumot bíztak és másik ötöt szerzett hozzá, az egész egyházzal együtt örvendezünk az ilyen nyereségnek. Ezért jogosan küldjük el neked az érseki szent palástot, mint (megszolgált) ajándékot...

Mivel pedig bizonyságosan állítod, hogy az említett területeken az Isten kegyelmével megtérített embertömeget nem vagy képes egyedül bensőségesen megtanítani mindazokra az ismeretekre, amelyek üdvükre szolgálnak, miután Krisztus kegyelméből az ő hite azokon a területeken már régóta és széles körben elterjedt, (ezért) elrendeljük, hogy ahol a hívők száma megsokasodott, az apostoli szék megbízásából, a szent törvények rendelkezései szerint, állíts püspököket, de csak jámbor gondolkodásuakat, hogy a püspökség tekintélye ne csökkenjen...

M.G.H. Nova Series Epistolae Selectae. I. 28. p. 76.

276. Capitulare de litteris colendis

Nagy Károly capituláreja, a kormányzásban is nélkülözhetetlen megfelelő számú írástudó papság képzését kívánta elérni.

Karolus, Isten kegyelméből a frankok és langobardok királya és római patricius, Baugulfus (fuldai) apátnak és egész gyülekezetének, a te gondozásodra bízott hűséges igehirdetőinknek a mindenható Isten nevében szerető üdvözletünket küldjük.

Váljék tehát ismeretessé Istennek tetsző kegyelmességed előtt: híveinkkel együtt hasznosnak ítéltük, hogy a Krisztus kegyelméből a mi kormányzásunkra bízott püspökségek és monostorok a szerzetesi élet rendjén és a szent vallás gyakorlásán kívül azoknak, akik az Úr adományából

---

[1] III. Gergely római pápa (731-741).

[2] (Szent) Bonifác mainzi érsek. Kis Pippin királlyá választásának legfőbb szorgalmazója. Ő volt az aki 750-ben Soissons-ban királlyá koronázta a majordomust. Előkelő angol családból származott, 755-ben Frisiában vértanúságot szenvedett.

tanulni tudnak, kinek-kinek képessége szerint a tudományokban is oktatást nyujtsanak, mert amiképpen a szerzetesi életszabály a tisztes erkölcsöket, úgy dísziti és ékesíti a tanítás és a tanulás szorgalmazása a szavak rendjét. Tehát akik Istennek tetszeni vágynak helyes életükkel, ne hanyagolják el azt se, hogy tessenek helyes beszédükkel. Mert meg vagyon írva: "A te beszédidből ismertetel igaznak, és a te beszédidből ismertetel hamisnak." Mert bár jobb a jó cselekedet, mint az ismeret, mégis előbbrevaló az ismeret, mint a cselekedet. Tehát mindenkinek meg kell tanulnia, amit cselekedni óhajt, hogy a lélek annál tökéletesebben megértse, mit kell cselekednie, minél inkább a hazugságok gátjai nélkül siet a nyelv a mindenható isten dicséretére. Mert ha minden ember kötelessége, hogy kerülje a hazugságokat, mennyivel inkább el kell kerülniük lehetőség szerint azoknak, akik csakis arra vannak kiválasztva, hogy kizárólag az igazságot szolgálják.

Mikor az utóbbi években több kolostor küldött hozzánk nem is egyszer olyan írásokat, amelyekből kiviláglik, hogy érettünk az ott lakozó testvérek szent és jámbor beszédekkel küzdenek, ugyanezeknek egynémely említett írásaiban nemcsak helyes gondolatokat olvashattunk, hanem faragatlan kifejezéseket is, mivel amit az istenes jámborság belülről híven diktált, azt kívülről a csiszolatlan nyelv a tanulmányok elhanyagolása miatt nem tudta kifogástalanul kifejezésre juttatni.

Így azután attól kezdtünk tartani, hogy amiképpen kisebbedett az írásban való jártasság, azonképpen sokkal kisebb lesz a szentírások megértéséhez szükséges tudás is, mint amekkorának lennie kellene. Jól tudjuk mindannyian, hogy bár veszedelmesek a szavakban való megtévedések is, még sokkal veszedelmesebbek az érzésekben mutatkozó megtévedések.

Ezért serkentünk benneteket, hogy ne hanyagoljátok el a tudományok tanulmányozását, hanem inkább alázatos és Istennek tetsző szándékkal azért vetélkedjetek a tanulásban, hogy a szentírások misztériumaiba annál könnyebben és helyesebben tudjatok behatolni. Mivel pedig a szentkönyvek lapjain mindenütt találunk schemákat és tropusokat és hasonló dolgokat, senki előtt sem lehet kétséges, hogy ezeket olvasás közben mindenki annál gyorsabban megérti, minél bővebben élvezte előzőleg a tudományokban való oktatást. Erre a feladatra pedig olyan férfiakat kell kiválogatni, akikben egyaránt megvan a tanulásra és a mások tanítására irányuló akarat, képesség és vágyakozás. És ezt csakis olyan jóakarattal lehet véghezvinni, mint amilyen jámbor szándékkal mi elrendeljük. Mert mi azt óhajtjuk, hogy amiképpen az az egyháznak belülről jámbor és kivülről tudós, helyes életükkel tisztaságukat és helyes beszédükkel tanultságukat bizonyító katonáihoz illik, ha benneteket az Úr nevében és a szent életmód nemessége miatt bárki is látni óhajt, nemcsak látástokon épülve, hanem az olvasásban vagy az éneklésben megmutatkozó bölcsességtekről is meggyőződve hálát adhasson a mindenható istennek és örvendezve térhessen otthonába.

M. G. H. Legum sectio II. Capit. p. 79.
(Chrestomathia. I. 119-120. o.)

277. Jámbor Lajos és Pascalis pápa[1] egyezménye (817)

Jámbor Lajos a hagyományos császár-pápa kapcsolat felujításakor (817), a pápai birtokok megerősítésén kívül, lemondott római jurisdikciójáról és a pápaválasztásba való beavatkozásról.

... és amikor Isten által szóllíttatva a pápa elköltözik erről a világról, egy alattvalómnak sem szabad, akár frank, akár longobárd vagy bármilyen nemzetiségű, de a mi fennhatóságunk alatt van, a rómaiakat (Róma város lakosait) nyilvánosan vagy magánosan választásra kényszeríteni, és senki se merje Szent Péter országában ezt a gonoszságot elkövetni, ellenkezőleg a rómaiak minden zavargás nélkül temessék el tiszteletteljesen püspöküket és azután, akit Isten segítségével és Szent Péter közreműködésével az összes rómaiak, egyetértésben, minden ígérettétel követelése nélkül a pápai rangra választottak, azt minden ellentmondás nélkül, a kánoni szokás szerint fel kell szentelni. Miután pedig felszentelték, küldje el követeit hozzánk vagy az utánunk következő frank királyokhoz, hogy azok köztünk és köztük barátságot és békét kössenek, amint ez boldog emlékű atyánk és nagyatyánk korában volt...

M. G. H. Legum sectio Capit. I. p. 353.

278. Constitutio Romana (824)

I. Lothár az új pápa megválasztása alkalmával (824 nov.) felújította a teljes frank császári szuverénitást a pápai szék fölött.

... 3. Azt akarjuk, hogy a pápaválasztásra senki - sem szabad, sem szolga - ne merészeljen elmenni olyan célból, hogy valami akadályt gördítsen azoknak a rómaiaknak az útjába, akiknek régóta szokásuk volt a szent egyházatyák rendelkezése szerint a pápát megválasztani. Ha pedig valaki szembeszáll e parancsunkkal, azt számkivetésbe kell küldeni...

A rómaiak esküje: Én N fogadom a mindenható Istenre és erre a négy szent evangéliumra, és a mi Urunk Jézus Krisztusnak erre a keresztjére, [1] és Szent Péter első apostol ereklyéjére (corpus), hogy ettől a naptól mindörökre hűséges leszek a mi urunknak Lajos és Lothar császároknak... (ígérem), hogy csalárdság és gonoszság nélkül (leszek), s nem

[1] I. Pascalis római pápa (817-824).

[1] Az esküt a bibliára és a keresztre tett kézzel kellett mondani.

egyezek bele abba, hogy a római püspöki székbe való választás másként legyen, mint ahogy a kánonok szerint törvényesen történik, és az akit pápává választottak, az én hozzájárulásommal ne szenteltessék fel mindaddig, mig le nem teszi az esküt a császár követeinek és a népnek a jelenlétében, amit Eugenius [2] pápa önként tett le, és ami az összes dolgok megőrzése végett le is van írva.

M. G. H. Legum sectio Capit. II. p. 270.

279. I. Ottó kiváltságlevele a római egyház számára

Az oklevél (962) pontosan felsorolja a pápai állam, illetve a pápai főhatóság alá eső területeket, tartományokat és városokat, ideértve Dél-Itáliát. is. A császár biztosítja a pápának Toszkana és Spoleto adóját, magának tartva fenn e két terület feletti főhatalmat. A pápaválasztást illetően hangsúlyozza a kanoni választást, de azt is, hogy beiktatásához a császári jóváhagyás szükséges.

A mindenható Istennek, az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében.

Én Ottó, Isten kegyelméből dicsőséges császár, a mi fiúnkkal Ottóval, a dicső királlyal [1] együtt, az isteni gondviselés rendeléséből odaígérjük és odaadjuk, jelen megerősítő levelünk által, neked, Szent Péter, te apostolok fejedelme, s a mennyország kulcsának őrzője, és általad a te helyettesednek XII. János úrnak a főpapnak, [2] s az egész egyház pápájának, úgy amint ő és elődei veled együtt a mai napig saját hatalmatokban és uralmatok alatt bírtátok és rendelkeztetek vele, Róma városát, a város fejedelmi székével együtt, a hozzá tartozó alsóvárossal, valamennyi faluval és területi tartozékokkal, hegyvidékekkel, tengeri területekkel, tengerpartokkal és kikötőkkel együtt. Vagyis: Tuscia valamennyi városával, várkastélyával, mezővárosával és falujával együtt, tehát: Portot, Civitavecchiat, Cerveterit, Biedat, Monteranot, Bomarzot, Sutrit, Nepit, a Gallesei várat, Ortet, Ameliat, Todit, Perugiat a három szigettel együtt, vagyis a nagyobbat is, a kisebbet is ideértve, Pulvenset, Narnit, Otricolit, a felsorolt városok határaival és a határvonalaikon belüli területeikkel együtt. Továbbá a Ravenna-i exarchatust teljes egészében a nagyvárosokkal, városokkal, mezővárosokkal, várkastélyokkal együtt, melye-

[2] II. Jenő pápa (824-827)

[1] A későbbi II. Ottó (973-883), akit apja 961-ben német királlyá választott.

[2] XII. János pápa (955-963).

ket a kegyes emlékezetű Pippin úr[3] és Károly úr[4], a legkiválóbb uralkodók, a mi elődeink egykor adománylevélben[5] adományoztak Szent Péter apostolnak és a ti elődeiteknek, nevezetesen Ravennát, valamint Emiliát, Sarsinát, Cesenát, Forlimpopolit, Frolit, Faenzát, Immolát, Bolognát, Ferrarát, Comacchiot, Adriát, melyet Cavellonak is neveznek, ezek valamennyi határvonalával, határaival, szigeteivel, mindazzal ami a szárazföldön és a tengeren a felsorolt városokhoz tartozik. Hasonlóképpen a Pentapolist is, mégpedig Riminit, Pesarot, Fanot, Senigalliát, Anconát, Osimot, Numanot, Jesit, Fossombronet, Montefeltrot, Urbinot, s a Valva-i területet, Caglit, Luciolit, Gubbio-t e városok valamennyi határvonalával és határterületeivel együtt. Ugyanígy a Sabin földet is, amint azt Károly császár úr, a mi elődünk Szent Péter apostolnak írásos adománylevélben teljes egészében átengedte. Hasonlóképpen a lombard Tusciában Citta di Castellot, Orvietot, Bognoreat, Ferentit, Viterbot, Orchet, Marcát, Toscanellát, Soanát, Populoniát, Rosellát, az alsóvárosokkal, valamennyi faluval, területekkel, tengerpartokkal, tengerparti falvakkal, egyszóval mindazzal, ami határaikon belül van. Hasonlóképpen a Luna-tól kezdődő területet Korzika szigetével együtt, továbbá a Sarzana-i területet, nemkülönben a La Cisa-it, a Berceto-it, a Parma-it, a Reggio-it, majd ettől kiindulva a Mantua-it, a Monselice-it, a Velence-i és Istria-i tartományokbelit, továbbá az egész Spoleto-i hercegséget, illetve Beneventumot, Szent Krisztina ama templomával együtt, mely Pavia közelében van, négy mérföldnyire a várostól, a Pó folyó mellett. Hasonlóképpen Campaniaban Sorát, Arcot, Aquinot, Arbinot, Teanot és Capuát. Valamint az uralmatok és joghatóságtok alá tartozó örökségeket is, így a Beneventum-i és Nápoly-i örökségeket, valamint a Felső és Alsó Kalábriait - Nápoly városát magát csak annyiban, amennyiben ezekhez az örökségekhez tartozik, a hozzátartozó várakkal, földekkel, és határvonalakkal, valamint a szigetekkel együtt - továbbá a szicíliai örökséget akkor, ha Isten azt kezünkbe fogja adni. Hasonló módon Gaeta városat és Fondit tartozékaikkal együtt. Ezenfelül felajánlunk neked, Szent Péter apostol, s helyettesednek János Pápának és az ő utódainak, saját lelkünk üdvéért, valamint a mi fiúnk és szüleink lelkének üdvösségéért, a mi saját országunkból is városokat és mezővárosokat, a hozzájuk tartozó halászati joggal együtt, nevezetesen Rietit, Amilernot, Furconet, Norciat, Valvat, Marsicat, s más területen Teramo-t tartozékaikkal együtt.

---

[3] Kis Pippin frank király (751-768).

[4] Nagy Károly (768-814) 800-tól császár.

[5] II. István pápa és Kis Pippin találkozása 754, és az ún. Pippini adománylevél; Nagy Károly és III. Leó pápa találkozása és az ún. Konstantinuszi adományra vonatkozóan ld. Ohnsorge, A. Konstantin féle adományozás és a kúriális római császáreszmény kezdetei. (Középkori Egyetemes Történet, II/IV/. Budapest, 1958.)

Valamennyi felsorolt tartományt, nagyvárost és várost, mezővárost és várat, falvakat és földeket, valamint örökségeket, a mi, a mi fiúnk és a mi szüleink s utódaink lelke üdvéért, továbbá az Istentől eddig megóvott egész frank nép további megoltalmazásáért a te említett egyházadnak Szent Péter apostol, s általad a te helyettesednek és a mi lelkiatyánknak János főpap úrnak és egyetemes pápának, valamint az ő utódainak e világ végezetéig olyan formában erősítjük meg birtokitokként, hogy bírjátok mindezeket saját birtokjogotokba tartozókként, uralmatok és felségjogotok alatt.

Hasonlóképpen ezen átruházási egyezségünk keretében megerősítjük azokat az adományokat is, melyeket a kegyes emlékezetű Pippin király úr utána pedig Károly úr, a legkiválóbb császár, önként adományoztak Szent Péter apostolnak, továbbá azt az adót, illetve pénzbeli szolgáltatást is, illetve azokat a természetbeni adományokat, melyeket évente be szoktak szolgáltatni a lombardok királyának palotájába, akár Tusciaból, akár Spoletoból, úgy amint az benne van az említett adománylevelekben, s ahogyan a szent emlékezetű Hadrián[6] pápa és Károly császár úr egymás között megegyezett akkor, amikor ugyanazon pápa megerősítette a toszkán és spoletói hercegségek feletti császári hatalmát, de olyképpen, hogy az említett pénzbeli szolgáltatást minden esztendőben Szent Péter egyházának kell kifizetni, fenntartva azonban a két hercegség felett mindenben a mi főségünket, és a mi fiúnk főségét is, valamint e hercegségek irántunk köteles alattvalói viszonyát.

Egyébként, mind mondottuk, a felsoroltakat ugy erősítjük meg a ti javatokra, jelen megerősítő levelünkkel, hogy azok a ti birtokjogotokban, főségetek és uralmatok alatt maradjanak, és sem általunk, sem utódaink által semmiféle érveléssel, avagy mesterkedéssel bármilyen tekintetben se legyen megkissebbíthető a ti hatalmatok, s ne legyen tőletek bármelyik is megvonható a leírt tartományokból, nagyvárosokból, városokból, mezővárosokból, várakból, falvakból, szigetekből, földekből, örökségekből, szolgáltatásokból és adóktól; olyképpen, hogy sem mi nem teszünk, sem azok szándékához nem adjuk beleegyezésünket, akik ilyesmit, készülnek tenni; sőt magunkat, amennyire ez csak hatalmunkban áll, Szent Péter apostol és az ő szent székén ülő pápák védelmezőinek valljuk mindannak tekintetében, ami fentebb olvasható, tehát a tartományok nagyvárosok, városok, mezővárosok, várak, földek örökségek, szigetek adók és szolgáltatások tekintetében annak érdekében, hogy mindezek a szentszék birtokában, használatában és rendelkezési joga alatt szilárdan megmaradhassanak.

Épségben tartva mindenben saját hatalmunkat, fiunkét és utódainkét is

---

6) I. Hadrián (Adorján) pápa (772-795) és Nagy Károly egyezsége Károly harmadik itáliai útjára datálódik (780-781).

aszerint, amint az megtalálható Jenő pápa egyezségében[7], határozatában és ígéretében, valamint az ő utódaiéban is, azaz, hogy az egész klérus, s az egész római nép nemessége, különféle szükségszerűségek folytán, továbbá a pápáknak a nekik alárendelt néppel szembeni túlzott szigorúsága megfékezése érdekében esküvel kötelezze magát arra, hogy a pápák megválasztása a jövőben kinek-kinek saját belátása szerint, de kanonikusan[8] és törvényesen történjék; és, hogy azt a főpapot, akit erre a szent és apostoli kormányszékre kiválasztanak, senki se merészelje beiktatni mindaddig, mig a mi fiúnk küldöttei, avagy nemeseink egyetemessége előtt meg nem fogadja, hogy, mindannak eleget tesz a jövőben, s mindazt betartja, amit nekünk a mi urunk és tisztelendő lelkiatyánk, Leó pápa - mint azt mindenki tudja - önként megígért.

Ezeken kívül még néhány kisebb jelentőségű dolgot is bele akarunk foglalni ebbe az oklevelünkbe; igy azt is, hogy a pápaválasztásra sem szabad, sem szolga ne merészeljen eljönni azzal a céllal, hogy azoknak a rómaiaknak, akiknek a választáson való megjelenését a szentatyák döntése nyomán az ősi szokás lehetővé teszi, valamiféle akadályt támasszon, és ha bárki e rendelkezésünkkel szembeszegülne száműzetéssel bűnhődjék. Ezenfelül azt is megtiltjuk, hogy a mi küldötteink bármelyike is akadályt támasztó kifogást merészeljen kitervelni az említett választás ellen.

Miután azt is általános érvénnyel elrendeltük, hogy akit egyszer az apostoli úr, avagy magunk különleges oltalmunkba fogadtunk, törvényesen élhessen is ezzel az oltalommal; éppen ezért, ha bárki meg merészelne sérteni bárkit is azok közül, akik ezt az oltalmat kiérdemelték, a sértő fél tudja meg, hogy e tettével saját életét tette ki veszélynek. Azt is megerősítjük, hogy az apostoli úrnak mindenki mindenben engedelmeskedjék, éppen úgy, mint ki-ki a saját fejedelmének vagy bírájának, ha azok bíráskodnak felette. Úgy ítéltük meg, hogy ehhez a rendelkezéshez még azt is hozzá kell fűzni szükségképpen, hogy mind az apostoli úr, mind pedig mi, mindenkor ki fogunk jelölni küldötteket arra, hogy azok nekünk, vagy a mi fiúnknak évente jelenthessék hogyan tesznek igazságot az egyes fejedelmek és bírák a saját népük között, s hogyan tartják be ezt a császári konstitúciót. Úgy akarjuk, hogy ezek a küldöttek valamennyi panaszt, melyet a fejedelmek vagy bírák hanyagsága okozott először az apostoli úrnak jelentsék, s a rendelkezésre kiküldendő két küldött egyikét ő választja ki, s vagy a helyszínen orvosolják a bajokat ezek az újabb kiküldöttek maguk, vagy ha a mi kiküldöttünk nekünk jelentést tesz, akkor mi rendelünk ki olyanokat, akik majd rendbehozzák a bajokat.

Annak érdekében, hogy az Isten szent egyházának hívei és a mi híveink is ezt a mi megerősítő oklevelünket jogerősnek ismerjék el, megerősítet-

---

[7] II. Jenő pápa (824-827) és I. Lothár 824. évi egyezsége, amely szerint a pápaszentelést csak a császár vagy megbízottja jelenlétében lehet végbevinni. Vö. 278. sz. szemelvény.

[8] Azaz az egyházjog előírásának megfelelően.

tük azt saját kézjegyünkkel, s a mi nemeseink legelőkelőbbjei is megerősítették aláírásaikkal, s megjelöltük azt bullánk lenyomatával.

A legfelségesebb császárnak, Ottó úrnak, valamint püspökeinek, apátjainak, grófjainak kézjegye. (Következnek a nevek.)

Az Úr megtestesülésének 962. esztendejében az ötödik indikcióban, február hónapban, ugyanezen hónap 13. napján, Ottó úr, a legyőzhetetlen császár uralkodásának huszonhetedik esztendejében készült szerencsésen ez az egyezség.

A. Weissembach, Quellensammlung... Bd.I. Lipcse, 1913. p. 119-122.

280. A 965. évi pápaválasztás

(Continuator Reginonis, 965)

Ugyanabban az esztendőben meghalt Leó pápa úr. [1] És akkor a rómaiak követei, ti. Azo főlevéltárnok és Marinus a Sutri-i egyházmegye püspöke felkeresték Szászországban a császárt, hogy nevezze meg, kit akarna római pápának; a császár tisztelettel fogadta s ugyanúgy bocsátotta is el őket. És Otger Speyer-i, valamint Liudprand Cremona-i püspököt küldte el velük Rómába. Akkor azután az egész római nép Jánost [2], a Narni-i [3] egyházmegye püspökét választotta meg, s az apostoli szék főpapjaként trónra is emelték őt.

Kurze, Scriptores rerum Germanicarum, 1890. p. 176.

[1] VIII. Leó (963-965).

[2] XIII. János (965-972).

[3] Város Umbriában a Nar folyó mellett.

281. A pápaválasztást szabályozó dekrétum

A pápaválasztással kapcsolatos alábbi dekrétumot II. Miklós pápa (1059-1061) hirdette ki a római lateráni székesegyházban 1059-ben. Ez a dekrétum igen fontos szerepet játszott a katolikus egyház történetében:a pápát az itt szabályzott módon választják a biborosok mind a mai napig. Ugyanakkor jelentős helyet foglal el ez a dokumentum a pápák és a császárok harcának történetében is. A császár hívei meghamisították a dekrétumot. Betoldásuk szerint a pápát nem egyedül a biborosok, hanem a biborosok a császárral egyetemben választják. Mind az eredeti, mind pedig a hamisított dekrétum kéziratos szövegei ránkmaradtak. A fordítás a nem hamisított szöveget követi.

1. Üdvözítőnknek, Jézus Krisztusnak, Urunknak, Istenünknek nevében. Az ő megtestesülésétől számított 1059. évben, április havában, az indictio 12. évében a szentséges evangéliumokat magunk elé téve, valamint főtisztelendő és boldogságos Miklós apostoli pápa elnökletével a lateráni patriarchium Constantiniának is nevezett bazilikájában összeülvén a főtisztelendő érsekek, püspökök, apátok, továbbá a tiszteletreméltó áldozópapok, és diakonusok, ugyanazon tiszteletre méltó főpap a pápaválasztásról apostoli tekintéllyel határozatot hozván így szólt:

2. Boldogságtok előtt ismeretes, legkedveltebb testvéreink és püspöktársaink, de az alsóbb tagok előtt sem titok, hogy elődünk, a kegyes emlékezetü István úr halála után az apostoli szék, melynek Isten rendeléséből szolgálok, mennyi bajt viselt el, különösen pedig a simoniakus eretnekség kovácsai által hány és mily gyakori kalapácsütéseket szenvedett, úgyannyira, hogy az élő Isten oszlopa már szinte megingott, és a legfőbb halász sajkáját a rázuduló viharok csaknem a hajótörés örvényébe sodorták. Ezért testvéreim, ha nektek is úgy tetszik, Isten segítségével az ilyen esetek megismétlődését bölcsen meg kell előzni, az egyház állapotáról pedig előre kell gondoskodni, nehogy a jövőben az újraéledő bajok - távol legyen! - erőt vegyenek rajta: ezért elődeinknek és más szent Atyáknak tekintélyére támaszkodva elhatározzuk és elrendeljük:

3. Hogy emez egyetemes római egyház főpapjának elhunytával mindenekelőtt a biboros püspökök tárgyalják meg igen szorgos megfontolással, az ügyeket, vegyék maguk mellé a biboros klerikusokat, majd végül az egyéb papság és a nép is járuljon hozzá az új választáshoz.

4. Hogy pedig a kalmárkodás betegsége semmiféle módon ne üthesse fel a fejét, a pápaválasztásban az egyházi férfiak legyenek az irányítók, és a többiek őket kövessék. Ezt a választási rendet valóban helyesnek és törvényesnek kell tekinteni, ha a különféle atyák által adott szabályokra,

valamint tetteikre gondolunk és boldog elődünk, Leó szentenciáját emlékezetünkbe idézzük: "Semmiféle ok nincs rá - mondja -, hogy püspöknek tekintsék azokat, akiket nem a klérikusok választottak, nem a nép kérelmezett és a tartománybeli püspökök a metropolita intézkedésére föl nem szenteltek. Miután pedig ez az apostoli szék a földkerekségen minden egyház előtt áll és ezért maga fölött metropolitát nem ismerhet, ezért a püspök biborosok kétségkívül a metropolita helyett járnak el, amikor ti. a megválasztott főpapot az apostoli méltóság magaslatára emelik.

5. A választás pedig ennek az egyháznak (ti. Rómának) a kebeléből történjék, ha alkalmasat találnak, ha pedig ebben nem találnak, máshonnét vegyenek.

6. (E tekintetben) szem előtt tartottuk a kedvelt fiúnknak, Henriknek kijáró tiszteletet és hódolatot, aki jelenleg király, a jövőben pedig, ha Isten engedi, császár lesz, kinek az erre vonatkozó jogot átengedtük, miként azon utódainak is, akik ezt az apostoli széktől személyesen elnyerik.

7. Ha pedig az elvetemült és gonosz emberek aljassága oly nagy lenne, hogy tiszta, őszinte és meg nem vásárolt választás e Városban már nem lehetne, a püspök bíborosok az istenfélő klérikusokkal és katolikus laikusokkal, még ha kevesen vannak is felhatalmazást nyernek arra, hogy ott válasszák meg az apostoli szék főpapját, ahol legmegfelelőbbnek tartják.

8. Miután a választás megtörtént, azonban háborús zavarok vagy az emberek bármiféle gonosz szándékú törekvései megakadályoznák, hogy az, akit megválasztottak, az apostoli székhelyen, szokás szerint trónra ülhessen, a megválasztott, mint pápa, ennek ellenére hatalmat nyer arra, hogy a szent római egyházat úgy kormányozza és minden vagyonával úgy rendelkezzék, amint Szent Gergely is még felszentelése előtt megtette.

9. Ha pedig valakit ezen zsinati határozattal kihirdetett dekrétumok ellenére pártütő vagy bitorló módon, vagy bármiféle mesterkedéssel megválasztanának, vagy akár felszentelnének vagy beiktatnának, ne pápának, hanem sátánnak, ne apostolinak, hanem aposztatának (hitehagyónak) tekintessék és az Isten, Szent Péter és Pál apostol tekintélye alapján mindazokkal együtt, akik az illetőt megválasztották, neki kedveznek vagy őt követik, az Isten egyházának küszöbétől eltaszíttatva, mint Antikrisztus és a kereszténység támadója és megrontója örökös anathéma (átok) alá essék, és anélkül, hogy neki ezzel kapcsolatban magyarázkodásra időt engednének, mindazon egyházi fokozattól, amelyben előzőleg már volt, haladék nélkül fosszák meg. Mindazok, akik hozzá csatlakoztak vagy neki mint pápának engedelmeskedtek, vagy akármiben védelmezni merészelték,

hasonló ítélet alá essenek. Mindazok pedig, akik ezen dekretális szentenciánkat [1] megsértik és a szent római egyházat e rendelkezés megvetésével megzavarni és megszégyeníteni merészelnék, ama gonoszok közé számítódjanak, akik az ítélet napján nem támadnak fel. A mindenható Istennek, Atyának, Fiúnak és Szentléleknek haragját érezze, valamint a jövendő életben Szent Péter és Pál apostoloknak, kiknek egyházát felzavarni merészelte, neheztelésével találkozzék. Legyen a háza elhagyott, és hajlékában senki se lakjék. Árvákká legyenek fiai, özveggyé a felesége. Szanaszéjjel kóborolva kolduljanak fiai, s űzzék ki őket hajlékukból. Uzsorás kutassa fel minden vagyonát, idegenek prédálják fel jószágát. A föld kereksége harcoljon ellene, és minden elem támadjon ellene, minden békén nyugvó szent érdeme legyen gyalázatára és már ebben az életben nyilvánvaló bünhődésére.

10. Ezen mi dektétumunk megtartóit pedig a mindenható Isten kegyelme oltalmazza, és Szent Péter és Pál apostoli tekintélyével minden bűnének bilincsétől oldozza fel.

Én, Miklós, a szent római katolikus és apostoli egyház püspöke ezen általunk kihirdetett dekrétumot, mint fent olvasható, aláírtam. Bonifác, Isten kegyelméből albanói püspök aláírtam. Humbert, Silva Candida szent egyházának püspöke aláírtam. Péter, az ostiai egyház püspöke aláírtam. És mind a többi püspökök, szám szerint hetvenhatan, az áldozópapokkal és diakonusokkal együtt aláírták.

Altmann-Bernheim. Ausgewählte Urkunden zur Erläuterung der deutschen Verfassungsgeschichte im Mittelalter. Berlin, 1904. p. 99-101. (Chrestomathia I. 253-254. o.)

[1] Kánonjogi döntésünket.

282. A simoniáról és az investituráról

Lampert (Thüringia 1058 - Hersfeld 1080) benedekrendi szerzetes, az Annales Hersfeldenses szerzője. Műve világkrónika, amelynek csupán az 1040-1077 közti eseményeket tárgyaló része eredeti alkotás.

a) A bambergi papság vádjai Germanus püspök ellen

(A. 1075.) Megjelent együttesen az egész bambergi papság küldöttsége is. Előadták panaszukat és a római pápa (bűnös) türelmét hevesen támadták, amiért az Isten egyházát oly sokáig engedi beszennyezni egy eretnek emberrel való közösködéssel, aki nem, mint pásztor az ajtón, hanem mint tolvaj és rabló a simoniakus eretnekség útján és rengeteg pénz elszórásával tört be a juhok aklába; aki elődje, Miklós pápa előtt oly nagy bűnt titkolt el, és - mint mondani szokás - a tüzet karddal, az eretnekség vádját hamis esküvel tisztította meg, aki a püspöki katedrát és a szent hitszónoklás szolgálatát a szent kánonok ellenére teljesen tudatlanul, szemérmetlenül foglalta el, aki püspöksége előtt az összes főbűnökkel és mindenféle gaztettel nevezetessé és hírhedtté tette magát; aki Mainz városában, ahol felnevelkedett, az üzérkedő és uszoráskodó mesterséget, melybe gyermekségétől fogva beletanult, miután a mennyei talentumok kezelőjévé tették, még szorgosabban gyakorolja, úgyannyira, hogy az egyházmegyéjében fekvő apátságokat és egyházakat, melyeket rútul kaparintott meg, a legrútabb módon áruba bocsátja ..."

b) A fuldai és lorschi apát megválasztása

(A. 1075.) A következő napon, mikor a király a fuldai apát választására a fejedelmekkel összeült, az apátok és a különböző helyekről szép számban összejött szerzetesek között nagy volt a vetélkedés. Mintha valami óriási zajjal rendezett versenyfutásról lett volna szó, mindenik tőle telhetőleg küzdött a díjért: az egyik aranyhegyeket, a másik a fuldai birtokából hatalmas javadalmakat, ismét más a szokottnál buzgóbb állami szolgálatokat ígért, de az ígérgetésben sem a mértéket, sem a szerénységet meg nem őrizték. És ó erkölcsök, ó idők! Ó a pusztulás útálatossága, mely ott áll, ahol nem kellene, és a Mammon, mely a mi időnkben az isten templomába nyilvánosan betelepszik és föléje helyezi magát mindannak, amit Istennek mondanak vagy tisztelnek! Az apátokat és szerzeteseket a törtetés szelleme annyira elragadta, hogy a kapzsiságtól sem a ke-

resztény név miatti szégyenkezés, sem a szigorú életet jelentő ruha, sem a bambergi püspök új keletű példája vissza nem riasztotta, akit a minap nem más okból fosztottak meg püspökségétől és közösítettek ki, minthogy a szent rendhez bűnös bőkezűséggel nyitott magának utat. Ezeknek szemérmetlenségét, mint ahogy helyes is volt, a király igen hevesen kárhoztatta, és amikor innen-onnan tolakodó kérdésekkel zaklatták, hirtelen, mint hiszik, isteni ihletésre egy Ruzelin nevű hersfeldi szerzetest hívatott elő. Ez a monostor ügyében, apátja parancsára jött az udvarba. Ennek, aki semmit sem várt kevésbé, és a nem is sejtett dolog csodálatos volta miatt szinte eszméletét vesztette, ajánlotta fel a pásztorbotot a császár és először őt választotta meg apátnak, azután a többieket, mind a szerzeteseket, mind a lovagokat nyomatékosan felszólította, hogy a választásba egyezzenek bele. Így mindazok, akik jelen voltak, ujjongó helyesléssel szavaznak és kényszerítik, hogy az apátságot fogadja el. És mivel még sokáig ellenállott, majd járatlanságát, majd rossz egészségét, majd apátjának távollétét hozta fel okul, végül is nagynehezen, a jelenlevő püspökök felszólításának engedve, beleegyezett. Hasonlóképpen a minap elhunyt Ulrich lorschi apát halála után, mikor a szerzetesek és lovagok a prépost megválasztásában egyetértően megállapodva az udvarba jöttek, és úgy vélték, hogy a király sem fog másként vélekedni a sok szolgálat folytán, melyekkel az (a választott), mig a monostor prépostja volt, a (király) kegyét és szeretetét szerfölött buzgó serénységével is kiérdemelte, a király ugyanazon kolostor egy más, Adelbert nevű szerzetesét, aki a többi testvérrel ilyesmit nem is sejtve jött el, hirtelen megragadta, középre vonta és mindenki ámulatára a meglepettnek adta át a pásztorbotot.

Annales Lamberti Hersfeldensis. M. G. H. Scriptores. Hannover, 1843, T. V. p. 236-237. – Scriptores rerum Germ. in usum schol. p. 204-205., 240-241. (Chrestomathia. I. 255-256. o.)

283. A milanói „pataria"

A következő krónikarészlet szerzője Arnult, az események egykori tanúja. Bár nem rokonszenvezett a mozgalommal, művéből mégis pontos és lelkiismeretes leírást kapunk.

Ebben az időben az ambrosianus (milanói) klérust nagy rémület szállta meg, minthogy a mindkét félen elhatalmasodott bűnök miatt a nép felkelt ellene, mert mindnyájan vétkeztek és megfogyatkoztak Isten dicsőségé-

ben. [1] Ennek a tévelynek kezdeteit és további folyását, mivel még szemeink előtt játszódnak le a dolgok, ahogy tudjuk, elbeszéljük. Hogy mi lesz a vége, azt csak az látja, aki az alpha és omega, és mindeneket csodálatosan rendez. A dézsmaszedők (decumanusok) közül egy Arialdus nevü diakonus, aki Guidó főpásztornál [2] nagy kegyben állt és sok megtiszteltetésben részesült, miután kitanulta a tudományokat, az isteni törvény igen szigorú magyarázójává lett, azonban kizárólag csak az egyháziakat bírálta keményen. Mivel alacsony származású volt és így nagyobb tekintélyre nem számíthatott, bölcsen az előkelőbb és ezért az ilyen dolgokra alkalmasabb Landulf mellé szegődött, és az ő bizalmas társa lett. Landulf pedig, mivel értett a szónokláshoz és igen hajszolta a népszerűséget, máról holnapra neves szónok lett, jóllehet a prédikálás hivatalát az egyházi törvény ellenére bitorolta. Ez, bár semmiféle egyházi rendre nem volt felszentelve, terhes igába hajtotta a felszenteltek fejét, pedig Krisztus igája szelíd és terhe könnyű. [3]

Tehát naponként rágta a nép fülét, és egy nap igy szónokolt a nép között: "Kedves uraim, a szivemben megfogant beszédet nem tudom magamban tartani. Ne vessétek meg uraim, egy ifjú és a szónoklásban járatlan ember szavait, mert gyakran a kisebbeknek nyilatkoztatja ki Isten azt, amit a nagyobbaktól megtagad. Mondjátok, hisztek-e a hármas egy Istenben". Felelték: "Hiszünk". Ez pedig folytatta: "Jelöljétek meg homlokotokat a kereszt jelével". Megtették. Ezek után így szólt: "Nagyon épülök jámborságtokon és veletek szenvedek a közeli pusztulás miatt. Már sok ideje nincs itthon a városban az Üdvözítő. Már hosszú ideje tévelyegtek, nyoma sincs bennetek az igazságnak. A világosságot összetévesztitek a sötétséggel, valamennyien vakok vagytok; mert vezetőitek is vakok. De vajon vak vezethet-e világtalant? Nemde mindketten verembe esnek? A papok, léviták és a többi egyházi személy között elhatalmasodott a sokféle bujaság és a simoniakus eretnekség. [4] Mivel pedig ezek nikolaiták [5] és

---

[1] A krónikaíró, az észak-olaszországi városok (Milano, Lodi és Pavia) között III. Henrik halálát követőleg (1056-ban) végbement véres összetűzésekre, valamint arra a küzdelemre céloz, amelyet egyes városokban (pl. Astiban) a városi lakosság a helyi papsággal vívott.

[2] Milanói érsek.

[3] Evangéliumi kifejezés (Máté II. 30.).

[4] A pataria egyik vezérének, Arialdusnak életrajzírója rikító színekkel ecseteli a simonia elterjedtségét. Amikor a pataria-mozgalom megindult, érseki körökben, a papság és a lovagság túlnyomó többsége, de még az egyszerű nép, az érsek és a papság hívei között is ilyen beszélgetéseket lehetett hallani: "Ha győzedelmeskedik az új tanítás (elítéli a simoniát), keserves lesz az élet nekünk is, gyermekeinknek is. Micsoda élet az, ha nem adhatjuk-vehetjük az egyházi beneficiumokat, mint eddig?"

[5] Az egyik keresztény szekta elnevezése. Maga a szekta még a kereszténység első századaiból származik.

simoniakusok, méltán el kell vetni őket. Ha üdvösségeteket az Üdvözítőtől remélitek, a jövőben ezektől mindenképpen óvakodjatok, ezeknek semmiféle szolgálatát el ne fogadjátok. Az ő áldozatuk csak annyi, mint a kutyák piszka, bazilikáik pedig barmok istállói. Ezért minden javukat sajátítsátok ki; mindenkinek joga legyen mindenüket elragadni, bárhol vannak, a városban vagy azon kívül. Igaz, hogy én is igen sok dolgot követtem el, amiért büntetést érdemlek; de ami mindennél rosszabb, ezekkel a méltatlanokkal mindmáig érintkeztem, és így az egek királyát megsértettem. Most pedig az Isten jóvoltából bűnbánatot tartok, és az ilyesmit a jövőben kerülni fogom. Tehát kedveseim, legyetek követőim és éljetek úgy, mint ahogyan a mi példánk mutatja."

Miután ilyeneket mondott, és még egyebeket is, amiket az emberi emlékezet megőrizni nem tud, a forrongásra mindig hajlamos nép mód nélkül felindult a papság ellen. Egyesek azt gondolták, hogy az Istennek tesznek ezzel szolgálatot, másokat azonban csak a kapzsiság vezetett. Landulfus cinkosával, Arialdusszal együtt hosszú időn át izgatta a tömeget, a népszerűség kedvéért állandóan új, tetszetős és még nem hallott dolgokat beszélt nekik. Meggondolatlanságának megfékezésére az egyház nagyjai gyakran összejöttek; a szentírást és a kánoni törvényeket hozták fel ellene. Ő azonban mindezzel nem törődve, csak tovább űzte ezeket a dolgokat. Sőt, egy ünnepnapon a piaci néppel betört a templomba, a kórusról valamennyi zsoltározót erőszakkal kidobta, azonfelül minden zúgban tovább üldözte őket. Azután ravaszul valami határozatot fogalmaztatott a tisztaság megőrzéséről, amit a kánonjog figyelmen kívül hagyásával világi törvényekből szedett össze; ezt az ő és a világiak kényszerítésére kénytelen-kelletlen az ambrosianus egyházmegye papjai is aláírták.

Ezenközben a gonosztevők, miután a városban[6] is már több házat feldultak, átkutatták a papok házait és elrabolták vagyonukat. Az ily sokféleképpen szorongatott papság követek útján alázatosan panaszkodott először a tartománybeli[7] püspököknek, azután a római pápának. Róma élén akkor István[8] állott, aki, miután mérlegelte a hallottakat, apostoli tekintélyével nyugalomra intette, az érseknek pedig megparancsolta, hogy az ügy kivizsgálására zsinatot hívjon egybe. Ennek a felhatalmazásnak a birtokában Guidó főpásztor sietve összehívta a főpapok gyülekezetét, Landulfnak és Arialdusnak pedig megparancsolta, hogy a tárgyalásokon, mint illik, jelenjenek meg.

Sok főpap részvételével össze is ült a zsinat, azon a helyen, amelyet Fontanetonak[9] neveznek. Itt, miután három napig foglalkoztak az egyházi

---

[6] Milanóban

[7] Provincia - tartomány -, amelyhez a milanói dioecesis is tartozott.

[8] IX. István (1057-1058).

[9] Milanótól nyugatra fekvő, ma is fennálló városka.

ügyekkel és Landulfék érkezésére várakoztak, végül is úgy látták jónak, hogy az ekkora felelőtlenséget jogos kiközösítéssel büntessék. Így is történt. Landulf azonban mindezekkel mitsem törődve, ahelyett, hogy félt volna, még inkább felfuvalkodott. Ezután gyalázni kezdte a püspököket, főként a metropolitát, dühöngve tajtékzott a papok ellen, és azzal vádolta őket, hogy neki és övéinek vesztét akarják; a világiakat ezzel szemben testvéreiként pártolta. Mivel pedig a színlelésnek minden tekintetben mestere volt, és sokan kedvelték, mindent a maga tetszése szerint tudott irányítani, és igy csodájára járt a világ. És miután a hatalmat megszerezte, elrendelte, hogy minden világi esküt tegyen arra, hogy harcolni fog az egyháziak bujasága és a szent dolgok árubabocsátása ellen. Ezután nem sokkal az egyháziakat is ennek az eskünek a letételére kényszerítette. Ugyanazon időtől kezdve férfiaknak és nőknek megszámlálhatatlan sokasága szegődött a nyomába és őrizte éjjel-nappal. Ezek mindnyájan megegyeztek abban, hogy a templomokat megvetették a papokkal együtt, az isteni szolgálatot lenézték és minderről azt állították, hogy simoniakus eretnekség. El is nevezte őket a tömeg gúnyosan patarénusoknak. [10] Közben Arialdus igazoló levelekkel Rómába utazott. [11] Mivel pedig ott az ambrosianus papságot vádolta és azt állította, hogy valamennyien nikolaiták és simoniakusok, és ráadásul a római egyházzal szemben is engedetlenek, ő és Landulf viszont odaadó hűséggel van iránta és csak az igazságért harcol, a rómaiak kegyét [12] gyorsan megnyerte. Ezek ugyanis az apostoli jogra támaszkodva, csak elsőbbséget követelnek, de valójában mindeneken uralkodnak és mindent hatalmuk alá vetnek, jóllehet az evangéliumi tanító alázatosságra oktatja apostolait, amikor így szól: "A pogányok királyai uralkodnak rajtuk, és akik hatalmukat éreztetik velük, azokat mondják jóknak. Ti azonban ne ilyenek legyetek:

---

[10] Így nevezték Milanó egyik negyedének lakóit, akik főképpen ócskaságokkal kereskedtek; másképpen "pataroknak" is nevezték őket.

[11] A következő események közvetlenül Arialdus római utazását megelőzőleg zajlottak le. Ariladus életrajzírójának szavai szerint a patarénusok, miután a nép erőszakos úton felbontotta a klérikusok házasságát, elhatározták, hogy Landulfot Rómába küldik, hogy tisztázza őket azoktól a vádaktól, amelyekkel ellenfeleik illették őket. Mivel Landulfot a pataria ellenségei útközben megsebesítették, nem is tudta elérni célját, és Arialdusnak kellett Rómába mennie.

[12] Vagyis a pápai udvar (curia) rokonszenvét. Arialdus nem egyedül tért vissza Milanóba, hanem a pápa követének kíséretében. Ezek között volt Hildebrand, a későbbi VII. Gergely pápa is. Hildebrand ekkor ismerte meg személyesen és nyerte meg magának a pataria vezetőit. Az egész mozgalmat pedig ügyesen arra használta fel, hogy a milanói klérus ellenállásának megtörése után véget vessen a simoniának és bevezesse a papi nőtlenséget, valamint, hogy Róma feltétlen hatalma alá rendelje az önállóságához szokott gazdag milanói klérust.

hanem aki közületek nagyobb, az olyan legyen, mint aki kisebb, és aki elöljáró, olyan, mint a szolga."

Az említett zavarok miatt Rómából gyakran érkeztek követek Milanóba, még pedig Hildebrandus, aki szerzetesből lett kardinális fődiakonus, Péter ostiai, Anselm luccai püspök és még sokan mások sorjában. Ha ezek a néppel folytatott tárgyalásokban gondosan ügyeltek volna arra, amit az apostol mond: "Ha csak az embereknek tetszeném, nem lennék Krisztus Szolgája", magunknak és a papságnak is többet használtak volna...

Arnulfi gesta archiepiscoporum Mediolanensium. III. 10-14. M.G.H. Scriptores, T. VIII. 18-21 (Chrestomathia, I. 256-258. o.)

284. VII. Gergely a pápai hatalomról

A pápai autoritásra vonatkozó határozatok gyűjteményének hitelességét korábban vitatták; ma elfogadott VII. Gergely szerzősége, de nem tudjuk pontosan, milyen alkalomból került sor összeállítására.

Dictatus Papae

1. Egyedül a római egyházat alapította maga az Úr.

2. Egyedül a római pápát mondják joggal egyetemesnek.

3. Püspököket egyedül ő tehet le és helyezhet székükbe vissza.

4. Követe a zsinaton minden püspököt megelőz, mégha ő maga alacsonyabb rendű is; ugyancsak a püspökök elmozdítására ítéletet is hozhat.

5. A pápa távollevőket is letételre ítélhet.

6. Az általa kiátkozottakkal egyebek közt még ugyanabban a házban sem tartózkodhatunk.

7. Egyedül neki szabad a korszükségletnek megfelelően új törvényeket hozni, új püspökségeket alapítani, káptalant apátsággá alakítani, és fordítva gazdag püspökségeket feloszlatni és szegényeket egyesíteni.

8. Egyedül ő használhat császári jelvényeket.

9. Egyedül a pápa lábait kötelesek az összes fejedelmek megcsókolni.

10. Egyedül az ő nevét említik az egyházakban.

11. Az egész világon csak őt illeti meg a pápa név.

12. Jogában áll császárokat letenni.

13. Jogában áll, ha a szükség úgy kívánja, püspököket az egyik püspöki székből a másikba áthelyezni.

14. Bármely egyház klérikusát tetszése szerint felszentelheti egy másik részére.

15. Az, akit a pápa szentelt fel, bármelyik egyház előljárója lehet, és nem bízható rá alacsonyabb tisztség; azt akit a pápa szentelt fel, más püspök magasabb rendre nem szentelheti fel.

16. Rendelete nélkül nem lehet egyetemes zsinatot összehívni.

17. Tekintélyének támogatása nélkül semmiféle capitulum és semmiféle könyv nem tekinthető kánoninak.

18. Ítéletét senki meg nem változtathatja, míg ő egyedül minden ítéletet megmásíthat.

19. Senki fölötte nem ítélkezhetik.

20. Senki ne merészeljen az apostoli székhez fellebbezőt elítélni.

21. Minden egyház fontosabb ügyét eléje kell terjeszteni.

22. A római egyház még soha nem tévedett, az írás tanusága szerint örökké tévedhetetlen lesz.

23. A római pápa, ha a kánonoknak megfelelően választották, Szent Péter érdemeire való tekintettel kétségkívül szent lesz, mint ezt Szent Ennodius paviai püspök bizonyítja, kivel ebben sok szent atya egyetért és amint Szent Symmachus pápa dekrétumaiban található.

24. Az ő parancsára és felhatalmazásával az alacsonyabb rendűek is vádat emelhetnek.

25. Püspököket zsinat egybehívása nélkül is letehet vagy visszahelyezhet.

26. Nem tekinthető katolikusnak az, aki a római egyházzal nincs egységben.

27. A gonoszoknak tett hűségeskütől az alattvalókat feloldozhatja.

K. Hofmann. Der "Dictatus Papae" Gregors VII. Eine rechtsgeschichtliche Erklärung. Paderborn, 1933. (Chrestomathia, I. 273-274. o.)

285. IV. Henrik felhívása VII. Gergely elmozdítása ügyében

IV. Henriknek a papsághoz és a római egyház világi híveihez intézett levele a pápa és császár küzdelmének egyik leghevesebb mozzanatát tükrözi. Amikor a pápa az alighogy engedelmességre kényszerített, de megint fellázadó szászországi püspökök mellett foglalt állást, IV. Henrik azzal válaszolt, hogy 1075-1076 telén Wormsba zsinatra hívta összes a német püspököket és arra kényszerítette őket, hogy VII. Gergelyt mozdítsák el a pápai tróntól, majd ezt Rómával is közölte. Jellemző, hogy a két ellenfél a harc hevében a legtúlzóbb eszközöktől sem riadt vissza. Mint azt a következő szemelvényből láthatjuk, IV. Henrik nemcsak azt követelte VII. Gergelytől, hogy önként mondjon le a pápai trónról, hanem felkelést is szított ellene. A krónikaíró Brunó ezt a dokumentumot is - akárcsak IV. Henrik és VII. Gergely egész iratváltását - belefoglalta történeti művébe.

Henrik, Isten kegyelméből király, az egész szent római egyház papságának és népének kegyelmet, üdvöt és minden jót. Azt a hűséget tekintjük szilárdnak és rendithetetlennek, amit a jelenlevővel és távollevővel szemben egyaránt megtartanak, amit sem a hosszas távollét, sem az idő hosszúságának unalma meg nem változtat. Mi tudjuk, hogy Ti irányunkban ilyen hűséget őriztek, ezt meg is köszönjük és arra kérünk, hogy ez továbbra is maradjon meg, hogy ti. amint ezt meg is teszitek, barátainknak állandóan barátai, ellenségeinknek pedig ellenségei legyetek. Ez utóbbiak között különösen Hildebrand szerzetest a (pápát) említjük és Titeket ellene ellenségeskedésre buzdítunk, mivel megállapítottuk, hogy ez az egyház megtámadója és elnyomója, a római államnak és a mi országunknak álnok, kártevője, amint ez a neki küldött levelünkből azonnal kitűnik:

"Henrik, Isten kegyelméből király, Hildebrandnak. Minthogy mindez ideig Tőled azt vártam, amit egy atyától szokás, és Neked híveinknek nagy méltatlankodására mindenben engedelmeskedtem, Tőled olyan viszonzást kaptam, aminő csak olyan valakitől telhet ki, aki életünknek és országunknak legveszedelmesebb ellensége. Ugyanis, amikor mindenek előtt azt az örökölt méltóságot, amely engem ama (ti. pápai) széktől megillet, gőgös merészséggel elragadtad, azon még messze túlmentél és Itália királyságát is a leggondosabb mesterkedéssel elidegeníteni próbáltad. De még ezzel sem elégedtél meg, hanem a főtisztelendő püspökökre sem féltél kezet emelni, akik velünk, mint legkedvesebb tagjaink egyek, és őket, mint ők maguk mondják, gőgös jogtiprással, az isteni és emberi jog keserű bántalmazásával zaklattad. Mikor én mindezt türelmesen elnéztem, Te ezt nem türelemnek, hanem gyávaságnak vetted és maga a fő

ellen merészeltél támadni. [1] Azt üzented, mint magad is tudod, hogy - a Te szavaiddal - vagy Te fogsz meghalni, vagy életemet és országomat elveszed. Ezt a hallatlan konokságot én nem szavakkal, hanem inkább tettel akartam megtörni, tehát az ország minden előkelőjének kérelmére általános gyűlést hívtam egybe. Itt mindazt, amit eddig félelemből, vagy tiszteletből elhallgattak, most nyilvánosságra hozták. Igaz állításaik alapján, melyeket leveleikből Te is meg fogsz tudni, nyilvánvaló lett, hogy Te az apostoli széken semmiképpen nem maradhatsz. Mivel véleményük igaznak és helyeselhetőnek látszott Isten és az emberek előtt, én magam is csatlakozom hozzá és a pápasághoz való eddig élvezett jogodat Tőled megtagadom és megparancsolom, hogy távozzál ama városból, [2] melynek patriciussága [3] Isten adományából és a rómaiak esküvel támogatott hozzájárulása alapján engem illet."

Ez tehát Hildebrand szerzeteshez írt levelünk tartalma. Ezt azért írtuk meg Nektek is, hogy akaratunk egyetértésre találjon köztetek, szeretetetek pedig örömöt okozzon nekünk, vagy inkább Istennek és nekünk. Keljetek fel tehát ellene híveim, és aki a hűségben első, legyen az kárhoztatásban is az első. Nem azt mondjuk, hogy vérét ontsátok, mert hiszen letevése után nagyobb büntetés számára az élet, mint a halál, hanem, ha ő nem akarná, kényszerítsétek, hogy távozzék, majd valamennyi püspök és a Ti tanácsotok alapján tőlünk választott más valakit fogadjatok be az apostoli székbe. Az majd meg akarja és meg is tudja gyógyítani azokat a sebeket, amelyeket amaz (Hildebrand) az egyháznak okozott.

Bruno, De bello Saxonico. M.G.H. Scriptores. T. V. p. 352.; Scriptores rerum Germ. in usum schol. p. 42-43. (Chrestomathia, I. 259-260. o.)

---

[1] A zendülő szászországi püspökök panasszal fordultak a pápához IV. Henrik ellen, kevéssel azután, hogy engedelmességet fogadtak neki. VII. Gergely melléjük állott, és azt követelte a császártól, hogy egyezzék bele az ügynek egyházi zsinaton, a pápa jelenlétében történő kivizsgálásába.

[2] Vagyis Rómából.

[3] A "patricius", vagyis "Róma védelmezője" kitüntető címét a pápák nemcsak a frank királyoknak, hanem a német császároknak is megadták.

286. IV. Henrik kiközösítése

VII. Gergely pápa IV. Henriket 1076 februárjában, a római lateráni székesegyházban fosztotta meg királyi méltóságától és közösítette ki az egyházból, miután a zsinaton IV. Henrik követei is megjelentek és közölték, hogy a német főpapoknak IV. Henrik parancsára egybehívott wormsi zsinata VII. Gergelyt elmozdította trónjáról.

a) A kiközösítés szövege

Szent Péter, apostolok fejedelme, hajtsd hozzám, kérlek, kegyesen füledet és hallgasd meg szolgádat, akit gyermekségétől tápláltál és mind e mai napig a gonoszok kezétől megszabadítottál, akik engem az irántad való hűségért gyűlöltek és gyűlölnek. Te vagy az én tanúm, és úrnőm, az Isten anyja, és a Te testvéred, Szent Pál mindenszentek között, hogy a Te szent római egyházad engem akaratom ellenére állított a kormányhoz, és én nem tekintettem nyereségnek, [1] hogy a Te székedre szállhatok, és inkább akartam életemet zarándokságban végezni, mint a Te helyedet a világ dicsőségéért, világias szándékoktól vezettetve, magamhoz ragadni. Ezért a Te kegyelmedben és nem az én cselekedeteimben bízva hiszem azt, hogy tetszett Neked és fog is tetszeni, hogy a különlegesen rád bízott keresztény nép Te helyetted nekem engedelmeskedjék, mert különösképpen énreám van bízva, és hiszem, hogy nekem a Te kegyelmed révén van hatalmam Istentől kötni és oldani égben és földön.

E bizalomtól megerősítve, a Te egyházad becsületéért és védelmében, a mindenható Atya és Fiú és Szentlélekisten részéről is a Te hatalmaddal és tekintélyeddel Henrik Királynak, Henrik császár fiának, aki hallatlan gőggel támadt a Te egyházad ellen, Németország és egész Itália kormányzását megtiltom, hogy bárki is neki, mint királynak szolgáljon. Méltó ugyanis, hogy az, aki egyházad tisztességét csökkenteni akarja, maga is veszítse el tisztét, amelyről azt hiszi, hogy az övé. És mivel keresztény létére nem akar engedelmeskedni, sem az elhagyott Istenhez vissza nem tér, kiközösítettekkel tart, sok gonoszságot cselekszik, és az én intelmeimet, melyeket üdvössége érdekében hozzá intéztem, Te vagy rá a tanú, megveti és az egyháztól, minthogy abban szakadást akar előidézni, sajátmagát különválasztotta, őt a Te helyettesedként anathema (átok) bilincsével kötözöm meg és őt, benned bízva, úgy megkötöm, hogy

[1] VII. Gergely rejtett polemizálása politikai ellenfeleivel; azok kifejezéseit használja.

tudják meg a népek és bizonyítsák, hogy Te vagy Péter, és az élő Isten erre a kőszálra építette fia egyházát, és a pokol kapui sem vesznek erőt rajta.

Bruno, De bello Saxonico, Scriptores rerum Germ. in usum schol. Hannover, 1880. p. 45-46. (Chrestomathia, I. 260-261. o.)

b) VII. Gergely levele a német egyházi és világi hűbérurakhoz

Az alábbi levelet VII. Gergely 1076 márciusában küldte szét Németország minden részébe. A levél megírásának célja az volt, hogy a német hűbéruraknak a császár kiközösítésének jogosságát illetőleg felmerült mindenféle kétségét és bizonytalanságát eloszlassa. Ez a pápai propaganda hozzájárult ahhoz, hogy IV. Henrik németországi ellenségei sűrűbb sorokban tömörültek és 1076 nyarán Szászországban ismét fellázadtak ellene.

Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgája, mindazon püspököknek, hercegeknek, grófoknak, és egyéb híveknek, kik a németek országában a keresztény hitet védelmezik, üdvöt és apostoli áldást.

Hallottuk, hogy vannak köztetek, akik Henrik király kiközösítése felől bizonytalankodnak, és azt kutatják vajon jog szerint van-e kiközösítve, és hogy a mi törvényes büntetés tekintélyével hozott ítéletünket a szükséges megfontoltsággal hoztuk-e. Ezért, hogy miként jutottunk erre a gondolatra, hogy őt kiközösítsük, amint az igazságnak leginkább megfelelő módon lehetett, lelkiismeretünk szerint gondoskodtunk arról, táruljon mindenki szeme és értelme elé, nem annyira azért, hogy az egyes okokat világgá kiáltsuk - ezek, sajnos, nagyon is ismertek -, hanem azért, hogy ama vélekedésnek megfeleljünk, mely szerint mi a lelki kardot könnyelműen és inkább felindulásból, semmint az Isten félelméből és az igazság szeretetéből ragadtuk meg.

Mikor még a diaconatus tisztét viseltük, a király cselekedeteinek igen rosszat sejtető és becstelen híre jutott el hozzánk, ezért a császári méltóság miatt, nem különben apja és anyja iránti tiszteletből, valamint megjavításának reménye és vágya miatt levelek és követek útján ismételten intettük, hogy hagyjon fel a gonoszsággal, és emlékezetében tartva dicső származását és méltóságát, életét oly erkölcsökben élje le, melyek a királyhoz és, ha Isten megadja, a jövendő császárhoz illenek. Miután pedig méltatlan létünkre a pápaság magaslatára jutottunk, minthogy kora és gonoszsága egyként haladt előre, megértvén, hogy a mindenható Isten annál

szigorúbban fogja tőlünk számon kérni lelkét, minél nagyobb szabadságot és tekintélyt adott mások előtt az ő megfenyítésére, igen nagy gonddal, minden módon: feddéssel, kéréssel, korholással buzdítottuk élete jobbítására. Ezzel szemben ő, mig nekünk ájtatos üdvözleteket és leveleket küldözgetett és azzal mentegette magát, hogy egyrészt kora miatt még ingatag és bizonytalan, másrészt azok, akiknek kezében a kormányzás volt, sokszor rosszra beszélték rá, neki rossz tanácsot adtak, szavakkal megígérte ugyan, hogy intelmeinket napról napra inkább igyekszik megfogadni, valójában azonban bűneinek halmozódásával csak lábbal tiporta.

Ezenközben néhány familiárisát, kiknek tanácsára és űzelmei folytán a püspökségeket és apátságokat simoniakus eretnekséggel szennyezte be, amennyiben pásztorok helyett pénzért farkasokat helyezett beléjük, bűnbánatra szólítottuk fel, hogy az egyháznak oly bűnös üzlet árán, szentségtörő kézzel megkaparintott javait, mig a javulásnak helye van, ama tiszteletre méltó helyeknek adják vissza, ők maguk pedig az elkövetett gonoszságért a bűnbánat könnyeivel adjanak Istennek elégtételt. Mikor pedig láttuk, hogy a teljesítésre adott határidőt semmibe sem veszik és szokásukká vált bűneikhez makacsul ragaszkodnak, mint szentségtörőket, az ördög tagjait és szolgáit az egész egyház közösségétől és testétől elválasztottuk, a királyt pedig figyelmeztettük, hogy űzze ki őket házából és tanácsából, velük, mint kiközösítettekkel, ne érintkezzék. Mikor azonban a szászországi ügyek [2] a király kárára fordultak, és (Henrik) látta, hogy az ország ereje és hatalma tőle elfogyatkozik, ismét könyörgő és alázattal teljes levelet küldött hozzánk, melyben beismerte, hogy vétett a mindenható Isten és Szent Péter ellen, valamint mi ellenünk, és kérte, hogy ami hibája folytán az egyházi ügyekben a kánonjog és a szent atyák intézkedései ellen történt, apostoli gondoskodásunkkal és tekintélyünkkel igyekezzünk helyrehozni: erre vonatkozólag engedelmességéről, hozzájárulásáról és hűséges segítségéről biztosított bennünket. Ugyanezt újabb ígéretekkel erősítette meg testvéreinknek és legátusainknak, Humbertus palestrinai és Geraldus ostiai püspököknek, akiket hozzá küldöttünk, és akik őt bűnbánatra fogadták, kezeiket a nyakukban függő szent stólára [3] téve.

Azután rövid idő múlva, mikor a király a szászokkal csatázott, és a kivívott győzelemért úgy mondott köszönetet és úgy mutatott be hálaáldozatot Istennek, hogy javulására vonatkozó fogadkozásait azonnal megszegte, mit sem törődve ígéreteivel, környezetébe és társaságába kiközösítetteket fogadott, és az egyházat a tőle már megszokott gyalázkodásokkal illette. Emiatt súlyosan bánkódván, jóllehet az égi király jótéteményeinek megvetése után javulására vonatkozólag csaknem minden reményünket el-

[2] A szászországi felkelésre céloz.

[3] Vagyis a stóla végén levő keresztekre, amelyekben ereklyék voltak.

vesztettük, mégis elhatároztuk, hogy érzelmileg még egyszer próbára tesszük, mert inkább azt óhajtottuk, hogy az apostoli szelídséget tapasztalja, semmint szigorúságunkat érezze. Ezért figyelmeztető leveleket küldöttünk neki, hogy emlékezzék meg arról, mit és kinek ígért, és ne higyje azt, hogy általhatja Istent, kinek minél tovább tart a türelme, annál súlyosabb lesz, mikor ítélni kezd haragja. Ne vonja meg tehát Istentől a tiszteletadást, aki neki tisztséget adott, sem pedig hatalmát ne arra használja, hogy az Istent megvesse és apostolát meggyalázza, megemlékezvén arról, hogy Isten a kevélyeknek ellentáll, az alázatosoknak azonban kegyelmet ad. Ezenkívül három jámbor és hozzá ragaszkodó embert küldtünk hozzá, akik által mi őt titokban arra intettünk, hogy tartson bűnbánatot gonosz tetteiért, melyekről még beszélni is borzalom. De sajnos, nagyon is ismertek ezek, és széltében-hosszában elterjedt a hírük. Ezek miatt, míg megfelelő elégtétellel nem szolgál, nem csupán a kiközösítést érdemelte ki, hanem királyi méltóságából való elmozdítását is, a jóvátétel minden reménye nélkül, isteni és emberi jog szerint. Végül közöltük vele azt is, hogy amennyiben a kiközösítetteket környezetéből el nem távolítja, mi másképp fölötte nem ítélkezhetünk és róla másképp nem dönthetünk, mint hogy maradjon az Egyházból kitaszítva, azoknak a kiközösítetteknek a társaságában, akikkel szívesebben vállal közösséget, mint Krisztussal.

Természetesen, ha intéseinkre hallgat és megjavul, akkor mi Istent hívjuk tanúul - és ezt most is megtesszük -, hogy mennyire örülünk gyógyulásának és tisztességének, és hogy milyen szeretettel fogjuk visszafogadni szentegyházunk kebelébe, mint olyan embert, akit fejedelemséggel és a birodalom vezetésével bíztak meg, aki az egész kereszténység békéjének és jogának oltalmazója.

Azonban, hogy mennyit adott írásbeli vagy követeink által kifejezésre juttatott szóbeli üzeneteinkre, tettei mutatják.

Mivel nehezen viselte el, hogy bárki is megfeddje vagy korholja, nem csupán arra nem lehetett rábírni, hogy hagyjon fel gonoszságával és javuljon meg, hanem bűneinek tudatában mégcsak nagyobb indulatra gerjedt, és addig nem nyugodott, míg Itáliában csaknem valamennyi püspököt, Németországban pedig ahányat csak tudott, Krisztusban való hitükben megtántorítván arra nem kényszerített, hogy tagadják meg azt az engedelmességet és tiszteletet, amivel Szent Péternek és az apostoli széknek tartoznak, és amit maga Jézus Krisztus, a mi urunk biztosított (az apostoli szék) számára.

Mivel tehát láttuk, hogy gonoszsága már a legmagasabb fokot elérte, ez okokból, ti. először: mivel nem akart tartózkodni azoknak a társaságától akik szentségtörésért és simoniakus eretnekségben bűnösnek találtatván, kiközösítés alá estek; azután pedig azért, hogy életének bűnös cselekedetei miatt bűnbánatot tartani hemcsak nem óhajtott, de erre még csak ígéretet sem akart tenni, meghazudtolva követeink kezébe tett fogadalmát, nemkülönben azért, hogy Krisztus testét, azaz a szent egyház egységét

széttépni nem átallotta: mondom, mindezekért a bűnökért zsinati ítélettel őt kiközösítettük, hogy mivel szelídségünkkel nem tudtuk Isten segítségével, majd szigorúságunkkal hívhassuk vissza az üdvösség útjára, vagy pedig, ha - távol legyen - még a szigorú ítélettől sem félemledne meg, legalább a mi lelkünk legyen szabad attól a vádtól, hogy hanyagság vagy félelem vezetett bennünket.

Ha tehát valaki azt vélné, hogy ezt az ítéletet igazságtalanul vagy észszerűtlenül hoztuk meg, ha akadna, aki a szent törvények elől elméjét elzárja, velünk szálljon vitába és hallgassa meg türelmesen nem azt, amit mi, hanem azt, amit az isteni tekintély tanít, hogy az hogyan dönt ebben a kérdésben, mit állít erre vonatkozólag a szentatyák egybehangzó szava, és abban nyugodjék meg. Nekünk azonban az a véleményünk, hogy nincs olyan, az egyházi törvényeket ismerő hívő, aki tévedésben volna aziránt, hogy ha nyiltan nem mondja is ki, de szívében mégis úgy véli; ez nem volt igazságtalanság.

Ha mi, amitől Isten mentsen, nem eléggé komoly okból vagy nem a törvényeknek megfelelően kötöztük meg őt ezzel a bilinccsel, még ebben az esetben is, mint a szentatyák tanítják, nem kell megvetni az ítéletet, hanem teljes alázattal kell keresni a feloldozást...

Bruno, De bello Saxonico, M.G.H. Scriptores, T. V. p. 354-255.

287. VII. Gergely pápa a canossai eseményekről

Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgája, a német királyság minden érsekének, püspökének, hercegének, grófjának és más fejedelmének, kik a keresztény hitet védelmezik üdvöt és apostoli áldást.

Mivel az igazság szeretetéből velünk együtt a keresztény harc küzdelmeiben közös ügyet vállaltatok és a veszedelemből is kiveszitek a részeteket, ezért őszinte szeretettől vezettetve szükségesnek találjuk elmondani nektek, hogy a megalázott király miként nyerte el a feloldozást bűnbánata által, és hogyan folytak az ügyek Itáliába érkezésétől kezdve a mai napig.

Mint ahogyan a ti hozzánk küldött követeitekkel megállapodtunk, Lombardiába jöttünk mintegy húsz nappal azelőtt, hogy az átkelőhelyen egy vezetővel találkozzunk. Ennek érkezését vártuk, hogy hozzátok indulhassunk. Azonban idő multával azt a hírt kaptuk, hogy különféle, hihető nehézségek következtében jelenleg nem tudtok vezetőt küldeni elénk, és egyébként sincs lehetőség arra, hogy hozzátok induljunk. Ekkor nem csekély aggodalommal mérlegeltük azt, hogy mit is kell most tennünk.

Ezenközben biztos értesülést szereztünk arról, hogy megérkezett a király, aki, mielőtt Itáliába jött volna, könyörögve küldött hozzánk követeket és megígérte, hogy minden tekintetben elégtétellel szolgál Istennek, Szent Péternek és nekünk. Kötelezte magát arra is, hogy életének megjavitására mindenben engedelmeskedni fog nekünk, csak elnyerhesse tőlünk a feloldozásnak és az apostoli áldásnak kegyelmét; mikor pedig vétségei miatt küldötteink útján több alkalommal keményen megfeddtük, végül is, hogy megmutassa békés és szilárd elhatározását, kevesedmagával eljött Canossa városába, melyben akkor tartózkodtunk, és ott a kapu előtt három napon keresztül minden királyi dísz nélkül, szánalomkeltő módon, mezítláb, darócba öltözve ácsorgott, és sok siránkozással addig esedezett az apostoli könyörület támaszáért és vígasztalásáért, mígnem mindazokat, akik akkor jelen voltak, és kikhez ennek híre eljutott, oly nagy szánakozásra és könyörületes együttérzésre indította, hogy sok kéréssel és siránkozással közbenjártak érette és mindnyájan lelkünk szokatlan keménységén csodálkoztak, sőt olyanok is voltak, akik bennünket és nem az apostoli szigor komolyságát, hanem szinte zsarnoki kegyetlenséget panaszoltak.

Végül is töredelmétől és a jelenlevők esedezésétől legyőzetve a kiközösítés bilincsének feloldásával a közösség kegyelmébe és az anyaszentegyház kebelébe visszafogadtuk, miután elnyertük tőle azokat a biztosítékokat, melyek alant írásban olvashatók, és amelyeknek megerősítését a cluny-i apát, leányaink: Mathilda és Adelaida grófnő és más erre a célra megfelelőnek látszó fejedelmek, püspökök és világiak keze által biztosítottunk.

Miután ezeket így elintéztük, hogy az egyház békéjére, az ország egységére (mintahogy azt már régóta kívántuk) Isten segítségével mindent elrendezhessünk, az első adandó alkalommal hozzátok szándékozunk menni. És akarjuk, hogy kedvességtek kételkedés nélkül tudja meg azt, hogy miként az írásban foglalt biztosítékból is láthatjátok: ez az egész ügy még annyira függőben van, hogy a mi elmenetelünk és a ti tanácsotok a végleges elintézéshez nagyon is szükséges. Ezért abban a hűségben,amely kezdettől fogva sajátotok, és az igazság szeretetében valamennyien tartsatok ki és higyjétek el: mi a királynak több engedményt nem tettünk, mint hogy szokásunk szerint őszinte szóval megmondtuk, hogy mindabban számíthat ránk, ami az ő üdvösségére és becsületére vonatkozik, vagy amiben igazságossággal és irgalmassággal a mi lelkünknek és az ő lelkének veszedelme nélkül segítségére lehetünk.

IV. Henrik német király esküje

Én, Henrik király azzal az elégedetlenséggel kapcsolatban, melyet irányomban az érsekek, püspökök, hercegek, grófok és a német királyság többi fejedelmei tanúsítanak (és mások is, akik őket ebben a tekintetben

követik), azon a napon, amelyet Gergely pápa úr megállapít, ítélete szerint vagy elégtételt adok, vagy tanácsa szerint egyezkedni fogok, ha engem vagy őt ebben valami meg nem akadályoz, azonban az akadály megszüntével ennek végrehajtására kész leszek. Hasonlóképpen, ha ugyanez a Gergely pápa úr a hegyeken túl vagy a föld más részére akarna menni, részemről és mindazok részéről, kikre hatalmam kiterjed, életének és tagjainak sérelmétől vagy fogságtól, mind ő, mind azok, akik vezetői, vagy kíséretében vannak és mindazok, akiket ő valahová küld, vagy akik hozzá a föld bármely részéről jönnek, nála tartózkodnak vagy tőle visszatérnek, biztonságban lesznek és semmiféle más háborgatásban tudtommal része nem lesz, amennyiben ez becsülete ellen irányulna, ha pedig ellene valaki ilyesmit cselekednék, amennyire tehetem, őt jó lélekkel segíteni fogom.

Végeztetett Canossában, az indictió 15. évében (1077-ben), január 28-án.

Migne, P. L. t. 148. p. 465-467. (Chrestomathia I. 272-273. o.)

288. Guiscard Robert hűbéresi esküje (1059)

Guiscard Robert, Tancred de Hauteville normann herceg fia, 1046-ban jött Dél-Itáliába. Fokozatosan vette birtokba a görög tartományokat (Calabria, Apulia). II. Miklós pápa évi adó és hűségeskü fejében támogatta, mivel szövetségest remélt benne a császári törekvésekkel szemben.

Én, Róbert, Isten és Szent Péter kegyelméből Apulia és Kalábria hercege, s mindkettő segítségével Szicília leendő uralkodója, a hagyomány megerősítéseképpen és a hűség nyílt elismerése érdekében, mindama föld után, melyet uralmam alatt birtokolok, s amelyből eddig semmit sem engedtem át egyetlen ultramontánnak sem birtoklásra, megfogadom, hogy minden ökörfogatnyi (ekényi) területért, esztendőnként tizenkét dénárt fogok fizetni paviai veretű dénárokban Szent Péternek és neked, Miklós pápa [1], mint uramnak, s a te valamennyi utódainak avagy utódaid nunciusainak. E pénzbeli fizetés pedig esedékes lesz mindenkor az év tényleges elmúltával, a szent feltámadás vasárnapján. E pénzbeli szolgáltatás feltétele mellett lekötelezem magamat, mind örököseimet és utódaimat, ne-

[1] II. Miklós (1059-1061).

ked, Miklós pápa, mint az én uramnak és a te utódaidnak. Isten engem úgy segéljen és e szent evangéliumok.

Én, Róbert, Isten és Szent Péter kegyelméből Apulia és Kalábria hercege, s mindkettő segítségével Szicília leendő uralkodója, ettől az órától kezdve s ezután mindvégig híve leszek a római egyháznak, és neked, Miklós pápa, az én uramnak. Nem veszek részt semmiféle olyan tanácskozásban, sem olyan cselekedetben, amellyel életedre vagy épségedre törnek, vagy éppen foglyul akarnak ejteni, gonoszul kitervelt elfogatással. Az olyan tervet, amit rámbízol, s megtiltod, hogy azt nyilvánosságra hozzam, tudatosan és károdra nem fogom feladni. A szent római egyháznak mindenben, mindenkivel szemben segítője leszek, erőmhöz képest abban, hogy megtarthassa és gyarapíthassa Szent Péter felségjogait a birtokait. És segíteni foglak téged abban, hogy biztonságosan és tisztelettől övezve bírhasd a római pápaságot s Szent Péter földjét és elsőségét, és sem támadó, sem területszerző, sem pusztító hadjáratot nem merészelek indítani a te és azon utódaid határozott engedélye nélkül, akik Szent Péter méltóságának örökébe lépnek majd, és csakis olyan esetekben teszem ezt, ha te megengeded, avagy ha az utódaid meg fogják engedni. Szent Péter ama földje után, melyet én bírok vagy bírni fogok, becsületes hűséggel úgy fogok a járandóság megfizetésén fáradozni, hogy e járandóságot a római egyház évente megkapja. Valamennyi egyházat, mely az én uralmam alatt áll, ezek minden vagyonával együtt a te hatalmad alá bocsátok, s védelmezőjük leszek abban, hogy hívek legyenek a szent római egyházhoz. És ha te és a te utódaid előttem költöznétek el e földi létből, aszerint, amint erre a főbb rangú biborosok, a római egyházi és világi rendűek figyelmeztetni fognak, azon leszek, hogy segítségemmel megfelelő pápát válasszanak, s Szent Péter tiszteletére szenteljék személyét. A fent leírtakat teljességgel és becsületes hűséggel megtartom, mind a szent római egyháznak, mind pedig neked, s ugyanezt a hűséget fogom megtartani Szent Péter tiszteletére szentelt utódaidnak is, akik viszont majd megerősítik az általad nekem engedélyezett beiktatást. Isten engem úgy segéljen és a szent evangéliumok.

Weissembach, Quellensammlung Bd. I. p. 105-106.

289. Horvátország és Dalmácia egyházi szervezete (XI. század)

Részlet Tamás esperes Historia Salonitana (A salonai egyházmegye története) című XIII. századi krónikájából.

Történt pedig, hogy ezekben a napokban (Dabralis spliti érsek idején) Dalmácia összes püspökeit összehívták tartományi zsinatra, s ezt a spliti egyházban kellett megtartani. A felsődalmáciai püspökök azonban úgy látták, hogy kényelmesebben tehetik meg útjukat, ha mind egy hajón utaznak. Ekkor a hajó felkészülte után ex condicto a kikötőhöz mentek, és miután a hajóra rakták a szükséges holmikat, szinte valamennyi püspök ugyanabba a hajóba szállt: ti. a kotori (catariensis), bari (antibarensis), ulcinji (dulcinensis) és svaci (suacensis).

Amikor azonban a szigetek közt nem is annyira kedvezőtlen szelek hajtották őket, íme, egyszerre egy örvénylő vihar teljes erejéből felkavarta a habokat, a megrémült hajósok azonnal a vitorlakötelekhez siettek riadt kiáltozással, hogy bevonják a vitorlákat, és hogy horgonyt vessenek, nehogy a hajó a legveszélyesebb helyekre kerüljön, amelyek már egészen közel voltak. Mielőtt azonban bármit is megfontoltan végbevihettek volna, a hajó hirtelen odacsapódott a szárazföldhöz, a feltámadt vihar pedig abban a pillanatban összetörte és szétzúzta. Így tehát az isteni ítélet következtében a szerencsétlen püspökök és mindazok, akik velük voltak, elpusztultak.

Ekkor a nevezett városok polgárai jelentést küldtek a pápához, és hírül adták püspökeik hajótörését, s alázatosan kérték, vonják ki őket a spliti egyház joghatósága alól, okként éppen ezt az eléggé valószínű alkalmat hozták fel, mondván, hogy veszélyes számukra olyan távol fekvő egyházat felkeresni. Ezért a római pápa helyt adott kérésüknek és a Ragusa fölött (vagyis délre) levő összes püspököket feloldotta a kötelék alól, amely a régi főegyházhoz kötötte őket; az új főegyházat Bar városában hozta létre és valamennyi nevezett püspökséget ez alá rendelte.

Alsó-Dalmáciának viszont megvoltak saját püspökségei, amelyek régi szokás szerint a salonai főegyháznak voltak alávetve az osori püspökségtől a trogiriig. A krki (vegliensis), osori (absarensis) és rabi (arbensis) püspökségnek a szigeteken voltak körzeteik; a krki azonban a körzetekből nagyobb részt kapott, mint amennyit most a senji (signiensis) püspökség bír, amely akkor nem volt püspöki székhely. Ezek a nevezett városok ugyanis mind a horvát királysághoz tartoztak. A jaderai püspökségnek nem volt nagy egyházkörzete a nini (nonersis) és biogradi (belgradensis) püspökségek szomszédsága miatt... A trogiri püspökség, mivel közelebb esett a főegyházhoz, nagyobb egyházmegyét kapott, ti. Sibenik várát egész megyéjével (jupa), ugyanis majdnem a Cetina folyóig terjedt. A püspöki

székhely Mucarus mellett volt és egyházkörzete a krajnai határtól Stagnumig terjedt. Stagnumban ennek ellenére volt püspökség, egyházi körzete pedig a chulmi megye (comitatus) volt. A horvátok királyai ugyanis azt akarták, hogy mintegy saját főpapjuk legyen, székhelyét a Tiniense vár mellett levő Szűz Mária egyház mezejére helyezték. Ez nagy egyházkörzetet kapott, mivel a püspök királyi volt és a királyi udvart követte, és egyike volt az udvar előkelőinek és joghatósága kiterjedt a Dráva folyóig. A főegyház pedig ezeket az egyházi körzeteket akarta a maga számára megtartani: Cetina, Cleuna, Clissa, a massák, almisok megyéit és Corbauiát és a vashegyeken túl egészen Zágráb határáig az egész Maroniát.

Fr. Racki: Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Zagrabiae, 1877. p. 199-200.

290. Salisbury-i János Bresciai Arnoldról

Joannes Saresberiensis (1115-1180) angol teológus, történetiró. Párizsban Abélard tanítványa, majd Chartres-ben tanul. 1150-től Thibaut canterbury-i érsek titkára, majd folytatólagosan utódai idején is. 1164-ben elhagyja Angliát, s 1170-ben Becket Tamással tér vissza. 1176-tól Chartres-i püspök. Művei filozófiai, részben történeti munkák. Megirta Becket Tamás és szent Anselm életrajzát, Policraticus, Metalogicus, Entheticus című művei filozófiai, a Historia Pontificalis (1148-52-es évek) pedig történeti jellegű. Utóbbiból közlünk részletet.

A pápa úr [1] s a rómaiak közt a békéről folyt a tárgyalás, s mindkét fél sűrűn küldözte egymáshoz követeit. Ám a békét abban az időben sok minden akadályozta, főképpen pedig az, hogy nem akarták számkivetésbe küldeni Bresciai Arnoldot; azt beszélték ugyanis róla, hogy esküvel kötelezte el magát a Város és a rómaiak állama dicsőségének szolgálatára, viszonzásul pedig a római nép segítséget és támogatást ígért neki mindenkivel szemben, de mindenekelőtt a pápa úr ellen; őt ugyanis kiközösítette a római egyház, és megparancsolta, hogy mint eretneket, mindenki kerülje el őt. Ez a férfiú a papi méltóságot hordozta, állapota szerint kanonokrendbeli szerzetes volt, testét pedig durva öltözékkel és böjttel sanyargatta. Elméje éles volt, a szentírást kitartóan tanulmányozta, mint

[1] III. Jenő pápa.

hitszónok ékes szavú volt, s a világ megvetésének szenvedélyes prédikátora. De - legalábbis így beszélik - lázadó természetű ember volt, s hitszakadás szerzője, s amerre csak megfordult, sehol sem tűrte, hogy békés maradjon a polgárok s a klérus közötti viszony. Bresciai apát volt, s mikor az ottani püspök Rómába utazott és egy ideig ott is időzött, Arnold ezalatt ugy átformálta a polgárok lelkét, hogy a visszatérő püspököt alig akarták újra maguk közé fogadni. Emiatt Ince pápa [2] úr elcsapta Arnoldot, ki Itáliából száműzöttként Franciaországba utazott [3] s ott Abélard Péterhez [4] csatlakozott, s az akkoriban bibornoki méltóságot betöltő Jácint úrral együtt Abélard pártján állva, a Clairvaux-i apát [5] ellen szállt síkra. Azt követőleg pedig, hogy Péter mester Cluny-be utazott, ő Párizsban maradt, s a Szent Genovéva hegyén a tanuló ifjúságnak magyarázta a szentírást Szent Hilarius monostortemplomában, ott, ahol előzőleg már az említett Péter is vendégként lakott. Ám hallgatói kivétel nélkül olyan szegények voltak, akik ajtóról ajtóra kopogtatva, nyilvánosan koldultak alamizsnát, hogy mesterükkel együtt abból tengessék életüket. Arnold arról beszélt, ami a keresztények törvényeivel leginkább egyező, de amitől nagyon erősen elütő volt a valóságos élet. Nem kímélte ő a püspököket sem kapzsiságuk, bűnös úton szerzett vagyonuk, de elsősorban erkölcstelen életmódjuk miatt, és azért is, mert az Isten egyházát vérontás árán igyekeznek gyarapítani. Az apátot [5] kinek nevét egyébként sok érdeme tette híressé, azzal vádolta meg, hogy hiú dicsőséget hajhászik, s mindenkire irigy, aki valamire vitte a tudományban s a hitvallásban, ha nem az ő iskolájából került ki. Az apát emiatt azután ki is eszközölte azt, hogy a legkeresztényibb király száműzze Arnoldot a frankok országából. [6] Ezután, Ince pápa úr halálát követően, visszatért Itáliába, s miután megfogadta, hogy elégtételt ad a római egyháznak és engedelmes fia is lesz a jövőben, Jenő pápa úr visszafogadta őt Viterbonál. A pápa kiszabta reá a penitenciát, s ő nyiltan vallotta: teljesíteni is fogja azt mindvégig, böjtöléssel, virrasztással s a Város területén levő szent helyeken elvégzendő imádságokkal; az engedelmesség betartására pedig ünnepélyes, nyilvános esküt tett. Ámde mialatt bűnbánattartás ürügyén Rómában időzött, ismét megnyerte magának a Várost, s mialatt a pápa úr Franciaországban tartózkodott, szabadabban prédikálhatott, s az emberekből szektát gyűjtött maga köré, melyet mai napig is lombard eretnekségnek neveznek. Követői

---

[2] II. Ince (1130-1143).

[3] 1139-ben.

[4] Petrus Abelardus (1079-1142) skolasztikus filozófus, a párizsi világi iskola tanára.

[5] Szent Bernát (1091-1153) a Clairvaux-i ciszterci kolostor alapítója (1115) és első apátja. Korának legnagyobb egyházi tekintélye. Abélard ellenfele.

[6] Száműzetése után Németországban tevékenykedett.

önmegtartóztató életet éltek, s azért tetszettek meg a népnek, mert a tisztesség látszatát keltették, s életmódjuk is igen szigorúnak tünt, és főként a szerzetesnők körében leltek lelkes támogatókra. Őt (Arnoldot) magát sűrűn lehetett hallani a Capitoliumon s nyilvános hitszónoklatai alkalmával. Már nyíltan lehordta a bíbornokokat is, odamondván nekik, hogy testületük a gőg, a kapzsiság, a képmutatás, a sokfajta gyalázatos bűn miatt már nem az Isten egyháza, hanem kereskedés (kalmárkodás) háza, [7] és a latrok barlangja, [8] ők maguk pedig az írástudók és a farizeusok szerepét töltik be a keresztény nép körében. A pápa sem az, akinek magát mondja, tehát nem apostoli férfiú, s nem is a lelkek pásztora, hanem a vérontás embere, aki tűzvész támasztásával és emberek legyilkolásával teremt magának tekintélyt, [9] az egyházak kínzója ő, s az ártatlanság megtiprója, aki mást sem tesz e világban, mint a testi gyönyöröket hajhássza, s miközben jól teletömi saját szuszékjait, a másokét fenékig üríti. Arról beszélt, hogy úgy "apostoli" a pápa, hogy sem az apostolok tanítását, sem életmódjukat nem követi, éppen ezért senki sem tartozik neki sem engedelmességgel, sem tisztelettel, továbbá: nem szabad maguk között megtűrniük olyan embereket, akik a birodalom székhelyét, a szabadság forrását: Rómát, a világ úrnőjét akarták rabszolgasorba dönteni.

Joannes Saresberiensis, Historia Pontificalis. Ed. M. Chibnall, London, 1956. p. 62-65.

---

[7] János Ev. I. 16.

[8] Márk, XI. 17, 18.

[9] Vö. Zsolt. V. 8. és XXV. 9. - Utalás Jenő pápának 1149. évi Róma elleni támadására.

291. A pápaságról

Salisbury-i János, Policraticus című munkájából.

VI. könyv XXIV. fejezet

... Emlékszem, hogyan indultam el egyszer Apuliába, hogy meglátogassam a pápa urat, IV. Adorjánt, [1] aki benső barátságába fogadott.[2] Közel három hónapig voltam nála Beneventóban. [3] Barátok módján gyakran beszélgettünk különféle tárgyakról. Egy alkalommal meghagyta nekem, hogy őszintén és bizalommal mondjam el neki, mit mondanak az emberek róla és a római egyházról. Teljes őszinteséggel válaszoltam, és megismertettem vele a panaszokat, amelyeket a különféle egyháztartományokban hallottam. Mert sokan állították azt, hogy a római egyház, valamennyi egyháznak az anyja, inkább mostoha, mint édesanya módján bánik fiaival. Azt mondották, hogy írástudók és farizeusok ülnek székeiben, akik súlyos, alig elviselhető terheket raknak az emberek vállaira, de maguk nem nyúlnának hozzájuk egy ujjal sem. [4] A római főpapok uraskodnak a klérus fölött, ahelyett, hogy mintául szolgálnának a nyájnak úgy, hogy az örök életre vezető egyenes, keskeny ösvényen járnak.[5] Drága bútorzatot halmoznak fel, arannyal és ezüsttel rakják meg asztalaikat, vagy éppen korlátozzák magukat kapzsiságból. Szegény embert ritkán vagy sohasem hívnak meg lakomájukhoz, és ha mégis megteszik, inkább hiúságuk viszi rá őket, mint Krisztus szelleme. Zaklatják az egyházakat, pereket szítanak, egymás ellen izgatják a klérust és a népet, s a bajba jutottak gondjával és nyomoruságával mit sem törődnek. Az egyházaktól szerzett zsákmánnyal töltik kedvüket, s az ájtatosságot nyerészkedésnek tartják. [6] Igazságot nem az igazságért, hanem pénzért szolgáltatnak. Ma mindennek megvan az ára, és holnap semmit sem lehet már elérni, ha nem fizetnek érte. Gyakran okoznak sérelmet, és utánozzák a démonokat, amelyekről azt tartják, hogy csak akkor hagynak fel a károkozással, ha valami hasz-

---

[1] Nicholas Breakspear, az egyetlen angol pápa, IV. Adorján néven (1154-1159).

[2] János valószínűleg már 1146-ban vagy 1148-ban megismerte a későbbi pápát, amikor III. Jenő idejében a pápai kúriában tartózkodott. Honfitársával kötött barátsága Miklósnak pápává választása révén jutott politikai jelentőséghez.

[3] IV. Adorján 1155 novemberétől 1156 júliusáig tartózkodott Beneventóban.

[4] Vö. Máté XXIII. 2, 4; Lukács XI. 46.

[5] Vö. Máté VII. 14.

[6] 1. Tim. VI. 5

not látnak; kivételként találunk néhányat, akik megfelelően töltik be a pásztor hivatalát és illően viselik ezt a nevet. Még maga a pápa is mindenki számára terhessé és majdnem elviselhetetlenné vált. Továbbá mindenki panaszkodik, hogy míg az atyjuk jámborságából emelt templomok roskadoznak és romokká lesznek, míg oltárok vannak elhagyatva, a pápa palotákat épített, [7] s azokban nem hogy biborba, de aranyba öltözve lakik. A papok palotái pompában tündökölnek, míg Krisztus egyházát bemocskolják az ő kezeik. Kirabolják és kifosztják a tartományokat, mintha Krőzus kincstárát akarnák helyreállítani. De a Fölséges úgy bánt velük, ahogy megérdemelték, hiszen látjuk, hogy ők viszont másoknak, gyakran a leghitványabb embereknek lesznek zsákmányai. Az a véleményük, hogy ameddig az úttalan úton járnak, [8] Isten csapásai sohasem hagyják el őket. Mert az Úr szája mondotta ki: amilyen ítélettel ítéltek, olyannak ítéltetnek meg, és amilyen mértékkel mértek, visszaméretik nekik. [9] Mert az Öröktől való nem ismer hazugságot. "Ez az, Atyám, amit az emberek mondanak, minthogy azt akarod, hogy az ő véleményüket ismertessem meg veled." "És te magad mit gondolsz?" - kérdezte a pápa. "Mindenhonnan veszedelem vesz körül" - feleltem - "mert ha én volnék az egyetlen, aki ellentmond a népnek, félnék a hamisság és a hízelgés vádjától. Másrészt, ha nem így teszek, félek a főbenjáró cselekmény elkövetésétől és a halálos ítélettől, mert úgyszólván az égre tátottam szájamat. [10] Mindazonáltal, minthogy Dens Guido, Szent Prudenciána presbiter-bíborosa, nyilvánosan tanúságot tett erről, nem merek semmiben sem ellentmondani neki. Ő ugyanis kijelentette, hogy a római egyház, mely a kétszínűség forrása és a kapzsiság ösztönzője, a kútfeje és forrása minden bajnak. Nem is valamilyen sötét sarokban tette ezt a megjegyzést, hanem nyilvánosan jelentette ki bíborostársainak a Ferentinóban tartott ülésben, melyen a szent életű Jenő pápa elnökölt, [11] amikor személy szerint rám haragudott ok nélkül, és kétségbe vonta ártatlanságomat. [12] De egy dolgot bátran elismerek, s ezt lelkiismeretem tanúsítja, hogy sehol sem találtam becsületesebb klerikusokat, sem a kapzsiságot jobban gyűlölőket, mint a római egyházban. Ki ne csodálná azt a becsületességet és a pénz-

---

[7] Utalás azokra a palotákra, amelyeket III. Jenő és IV. Anasztáziusz a régi római egyházak szomszédságában építtetett.

[8] Vö. Zsolt. XVII. 40.

[9] Máté VII. 2.

[10] Zsolt. LXXIII. 9.

[11] III. Eugenius 1150. november 23. és 1151. június 22. között tartózkodott Ferentinóban.

[12] Valószínűleg az angol egyházi ügyekkel kapcsolatban, amelyek sokszor szerepeltek az ottani zsinat tárgysorozatában.

nek azt a megvetését, amelyet Rennes-i Bernard, Szent Kozma és Damján diakonus-bíborosa tanúsít? Nem született még meg az az ember, akitől ő ajándékot fogadna el. Sőt amikor egy alkalommal unszolták, hogy tegye azt, visszavonult testvérei közösségéből, mert magasabb törvény vezérelte. Ki ne bámulná a palestrinai püspököt, [13] aki a lelkiismeretfurdalástól félve lemondott a minden bíborost megillető javak élvezetéről? Ilyen mértékletesség, ilyen komoly felfogás jellemez még sok mást, akik így nem alábbvalók Fabriciusnál, sőt minden tekintetben felülmúlják, minthogy megismerték az üdvözülés igaz útját. Minthogy pedig komolyan unszolsz, és meghagyod nekem - s az embernek semmiképpen sem szabad a Szentlélekkel szemben hazudnia -, elismerem, hogy ebben az esetben utasításodat végre kell hajtanom, bár nem minden pápát kell követni cselekedeteiben. Az ugyanis, aki nem ért egyet tanításoddal vagy eretnek, vagy szakadár; de Isten kegyelméből vannak egyesek, akik nem utánozzák valamennyietek munkáit. Így néhány pápa bűnei beszennyezték a becsületeseket is, és szégyent hoztak az egyetemes egyházra; sőt véleményem szerint azért halnak el olyan sűrű időközökben, hogy ne rontsák meg az egész egyházat. De néha a jó pápákat is elviszi a halál, hogy rosszakká ne váljanak, és mivel a korrupt Róma Isten szemében nem érdemli meg őket. Ezért te, aki ma a pápai trónon ülsz, keresd meg és pártold a szelídeket, s azokat, akik megvetik a hiú dicsőséget és a gazdagságot. De attól félek, hogy ameddig makacsul követed a magad akaratát, továbbra is nehezen emészthető igazságokat fogsz hallani szabadszájú barátodtól. Miért van az, atyám, hogy felboncolod mások életét, de olyan ritkán vizsgálod meg a magadét? Mindenki szépen beszél rólad, atyának, és mindenek urának nevez, és a bűnösök olaját önti a fejedre. [14] Ha tehát atya vagy, miért vársz ajándékot és jutalmat gyermekeidtől? Ha úr vagy, miért nem félemlíted meg a te római népedet, miért nem nyesegeted merészségüket, és miért nem hozod vissza őket hűségükre? [15] Ajándékokkal akarod megtartani a várost az egyház számára? Vajon Szilveszter pápa ilyen eszközökkel szerezte meg? [16] Atyám, már úttalan úton jársz, és letértél a járt útról. [17] A várost ugyanazokkal az adományokkal kell megtartani, amelyek megszerezték. "Ingyen vettétek, ingyen adjátok. [18]

---

[13] Bolognai Guarino.

[14] A hízelgést, vö. Zsolt. CXL.

[15] Ad fidem, utalás a Bresciai Arnold vezetése alatt álló római köztársaság lázadó polgáraira.

[16] Utalás a Donatio Constantinira.

[17] Vö. Zsolt. CXLVII. 40.

[18] Máté X. 8.

Az igazságosság az erények királynéja, és szégyenkezik, ha pénzre váltják fel. [19] Ha a jövőben részrehajló lesz, legalább legyen az ingyen; [20] ne dönts szégyenbe pénzért megronthatatlant, mert ő mindig tiszta és mocsoktalan marad. Amig te elnyomsz másokat, te magad még súlyosabb elnyomást szenvedsz."

A pápa nevetett, és gratulált nekem ahhoz, hogy ilyen szabadon beszéltem. Meghagyta, hogy haladék nélkül hozzam tudomására, ha reá vonatkozó kedvezőtlen vélemény jut fülemhez. És miután sok mindent elmondott válaszul, egyeseket a maga javára, másokat maga ellen, a következő mesét tárta elém. ... (Menenius Agrippa meséje.) "Igy van ez, testvérem - tette hozzá a pápa - a politikai testületben is, ha a mesét helyesen alkalmazod. Itt, bár a magasabb hivatalt jobban keresik, az ember nem önmagáért, hanem másokért halmozza fel az ilyent. Mert ha a gyomor üres, semmi sem ad erőt a tagoknak; mert a gyomornak ugyanaz a tiszte a testben, mint az uralkodónak az államban... Ne ítélj hát keményen rólunk és a világi fejedelmekről, hanem légy tekintettel a közérdekre."

C. Webb, Joannes Saresberiensis, Policraticus Oxford 1909. Vol. II. p. 67-73.

[19] Cicero: De Officiis III. 6, 28.

[20] Si gratiosa futura est, sit grautia.

292. I. Frigyes császár itáliai hadjáratai

Részletek Freisingi Ottó I. Frigyes császár tettei című munkájából. A szerző (kb. 1113-1158) Babenbergi Lipót osztrák őrgróf fia, anyja révén rokonságban állt a Hohenstaufen császárral, Párizsban tanult, majd cisztercita szerzetes lett, 1137-től freisingi püspök. Művei: a Chronicon a világ teremtésétől 1146-ig terjedő összefoglaló a világtörténelemről; a Gesta Friederici I. imperatoris-t (1157-58) a császár kérésére írta. Szemelvényeinket az utóbbi munkából vettük.

II. könyv 28. c.

A király [1] a Város [2] felé vivő útjában Viterbó táján tábort ütött. A bibornokai kíséretében ideérkező Hadrián [3] római pápát magas méltóságának megfelelően fogadják és tiszteletteljesen meghallgatják, amidőn népe ellen súlyos panaszt emel. A nevezett nép ugyanis amióta a szenátori rend felújításán buzgólkodott, nem átallotta főpapjait vakmerő módon sokféle gonoszságokkal bántalmazni. E lázadó tevékenységet súlyosbította, hogy valami Bresciai Arnold, akiről már megemlékeztem a vallás leple alatt és - hogy az Evangélium szavaival éljek - farkas létére báránybőrt öltve [4] a Városba ment és a műveletlen nép lelkét tetszetős tanával lángra lobbantván, azon lázadás alkalmával óriási tömegeket vont magához, azaz félrevezetett. Ez az itáliai Bresciából származó Arnold ugyanezen város egyházának papja, azaz csak lectora volt és azelőtt Abélard Péter [5] volt a tanítómestere. Nem éppen gyenge eszű, de mégis inkább olyan férfiú, akiben nagyobb volt a szóbőség, mint a tartalmi súly. A különlegességet szerető és újításra vágyódó ember volt és az ilyenféléknek szelleme eretnekségek hirdetésére és schismatikus tévelygések felé hajlik. Midőn galliai tanulmányútjáról Itáliába visszatért, szerzetesi ruhát öltött, hogy annál jobban tévedésbe ejthesse a világot és senkit sem kímélve mindent megtépázott, mindent megrugott. A papok s püspökök ócsárlója, a szerzetesek üldözője volt, csupán a világiaknak hízelegvén. Azt hirdette ugyanis, hogy a papok, akiknek vagyonuk, a püspökök, akiknek regáliájuk, a szerzetesek, akiknek birtokuk van, semmiképpen sem

[1] I. Frigyes (1152-1190) 1155-ben nyerte el a császári koronát

[2] Róma

[3] IV. Adorján.

[4] Máté VII. 15.

[5] Lásd a 756. o. 4. sz. jegyzetét.

üdvözülhetnek. Minden a fejedelemé és annak adományozása révén csakis a világiak használatára kellene átengedni. Ezeken kívül úgy mondják, az Oltáriszentségről és a kicsinyek megkereszteléséről se gondolkodott helyesen. Mint ilyen és más hasonló tanokkal, amiket felsorolni hosszadalmas volna a bresciai egyházat felkavarta és az egyházi személyeket ezen hely világi népe előtt, amelynek úgyis viszketett már a füle a papságra, legyalázta, a város püspöke más jámbor férfiakkal együtt az Ince[5/a)] alatt Rómában tartott zsinaton bevádolta. [6)] A római pápa, hogy a veszedelmes tan át ne ragadjon másokra is, elhatározta, hogy e férfiút hallgatásra kötelezzék. És így is történt. Ez az ember azonban Itáliából elmenekülve, az Alpokon túlra ment és az Alemanniának Zürich nevű városában tanítói tisztséget vállalt, egy ideig ott hintegette szét veszélyes tanait. Amikor meghallotta Ince halálát, Jenő pápaságának [6/a)] kezdetén visszatért a Városba, azt pápája ellen lázadásra ingerelte és nem követve a bölcs ama tanácsát, amely ez esetben így szól: "Ne hányj fát a tűzre!" [7)] - még inkább felkelésre buzdította, példának eléjük tárván a régi rómaiakat, akiket a szenátus érett felfogása és az ifjú lelkek vitézségének rendje és deréksége a földkerekség uraivá tettek. Azért is azt tanította, hogy a Capitóliumot helyre kell állítani, a szenátusi méltóságot fel kell újítani és a lovagi rendet meg kell reformálni. A római pápának nincs köze a Város igazgatásához, neki meg kell elégednie az egyházi fennhatósággal. E mérges tan a bajt hovatovább oly nagyra növelte, hogy nemcsak a házait rombolták le az előkelő rómaiaknak, és bíborosoknak, hanem a feldühödött csőcselék a bíborosok közül néhány tiszteletre méltó személyt még bántalmazott is, sőt egyeseket gyalázatosan meg is sebesítettek. Ezek és hasonló dolgok huzamosabb időn át - azaz Celestin halálától [8)] mostanig - szakadatlanul és tiszteletlenül folytak, mert az ellene hozott kánonjogi egyházi ítéletet, véleménye szerint mint érvénytelent megvetette, míg végre néhányaknak kezei közé kerülve Tuscia határában fogságba esett [9)], s úgy tartották a fejedelem ítéletéig, aztán pedig a Város parancsnoka bitófa alá vitette és porrá égetett tetemét a Tiberisbe szórták, hogy teste az együgyű nép előtt tisztelet tárgyává ne váljék.

Hogy azonban visszatérjek oda, ahonnan tollam kitért, a világi fejedelmek és kíséretük egybeolvadtak és amíg néhány napon át együttesen ha-

---

[5/a)] II. Ince.

[6)] 1139.

[6/a)] III. Jenőt 1145. febr. 15-én választották pápává (megh. 1153).

[7)] Eccl. VIII. 4.

[8)] II. Celesztin pápa.

[9)] 1155.

ladtak tovább, a szent atya és a fiú között[10] édes társalgás folyik s aminthogy a két fejedelmi udvarból - úgyszólván - egy állam alakult, egyházi és világi ügyek egyaránt társalgás alá kerülnek.

29. c. A római polgárok, értesülvén a fejedelem jöttéről, elhatározták, hogy szándékát küldöttség útján kipuhatolják. Rátermett és tanult követeket választottak tehát, hogy azok Sutri és Róma között eléje járuljanak, miután előbb menlevelet kapnak; és így a királyi tanács gyülekezete elé jutva beszédüket ilyképpen kezdették: "Minket a Város követeit, a városnak nem csekély részét, óh legjobb király, a szenátus és a római nép Felséged elé rendeltek. Hallgasd meg jó lélekkel, kegyes fülekkel, amiket neked a város, a földkerekség áldást osztó úrnője előad, amelynek te közelebbről Istennek segélyével fejedelme, császára és ura leszel. Ha mint békeszerető jöttél s mivel hiszem is, hogy mint ilyen jöttél, örvendek. A föld uralmára vágyódol s én szívesen felkelek, örömmel eléd sietek, hogy a koronát átnyújtsam. Hiszen miért ne jöhetne békés szándékkal az, ki népét akarja meglátogatni, s miért ne tekinthetne dicséretes engedékenységgel arra, aki nagy és hosszas várakozással nézett eljövetele elé, hogy a papság tűrhetetlen jármát lerázza? Kívánom, hogy térjenek vissza a régi idők, kérem, hogy nyerje vissza a kiváltságait a hírneves Város; e fejedelem alatt kapja vissza a földkerekség Városa a kormányt, hogy ez a császár megfékezze és a Város uralma alá hajtsa a földkerekség büszkeségét. Az ilyen főnök Augusztusznak úgy a nevével mint a dicsőségével ékeskedjék. Tudod, hogy Róma városa a szenátusi intézmény bölcsességénél fogva és a lovagi rend vitézsége és fegyelmezettsége következtében gyökereit tengertől tengerig terjesztette, s uralmát nemcsak a föld széléig vitte, hanem a föld kerületén kívül fekvő szigeteket is a földhöz fűzte és fennhatóságának sarjait oda is átplántálta. Nem tudták azokat megvédelmezni sem a tengerek háborgó hullámai, sem az Alpok meredek sziklabércei, a legyőzhetetlen római vitézség mindent legyűrt. A bűnök azonban, mivel fejedelmeink tőlünk messze tartózkodtak, azt okozták, hogy az ókor nemes dísze - a szenátust értem - a tétlen hanyagság miatt züllésnek indult, és így az okosság aludván, szükségképpen az erők is meggyengülének. Fölkeltem mind a te, mind az isteni birodalom dicsőségére, hogy a szent város szent szenátusát és lovagi rendjét visszaállítsuk, hogy annak tanácsai folytán, ennek fegyverei által visszatérjen a római birodalom és személyed számára a régi dicsőség. Felségednek vajon nem tetszenék ez? Nem ítélnék-e az ilyen dicső és tekintélyednek megfelelő tettet megjutalmazandónak? Türelmesen és kegyesen hallgas meg tehát, óh fejedelem néhány szót a te s az én igazamról." Előbb mégis a tiédről s azután az enyémről, mert "Jupitertől a kezdet"![11]

[10] Ti. a pápa és a császár.

[11] Vergilius, Aeneis 219: "Ab Jove principium generis".

Vendég valál, polgárrá én tettelek, Jövevény valál az Alpokon túli tájakról, én fejedelemmé tettelek. Ami jog szerint az enyém volt, neked adtam. Először is biztosítékot kell nyújtanod, hogy jó szokásaimat és régi törekvéseimet megtartod, amelyeket a császári elődeid alkalmas formában megerősítettek, hogy a barbárok dühe azokat meg ne sértse, hogy hivatalnokaimnak, akik a Capitoliumon kiáltani fognak, kiadásaira 5000 fontot adsz, hogy az államtól a jogtalanságot még vérontás árán is elhárítod, s hogy mindezt szabadalmakkal megerősíted és esküvel saját kezűleg megfogadod."

30. c. Erre a király, a beszédnek éppoly büszke, mint szokatlan hangjától haragra lobbanva, félbeszakította a szóáradatot, azoknak köztársaságuk és birodalmuk jogairól itáliai szokás szerint hosszadalmasan és körülményesen elnyújtott beszédét és testének tartását, királyi gondolkodását megóva, kellemes arckifejezéssel, készületlenül, de nem meggondolatlanul így válaszolt: "Sokat hallottunk eddig a rómaiak bölcsességéről és bátorságáról, de mégis inkább a bölcsességéről. Ezért nem tudunk eléggé csodálkozni, hogy soraitokban, amint érezzük, több az ostoba fennhéjázás, mint a bölcsesség. Kiemeled városod ősi nemzetségét, isteni államod régi állapotát a csillagokig emeled. Elismerem, s hogy történetíród szavaival éljek: "volt valamikor ebben az államban erkölcs". Mondom "valamikor", és oh akárcsak oly igazán mint szívesen mondhatnók a "most"-ot. A te, helyesebben a mi Rómánk érezte a dolgok változását. De egyedül nem kerülhette el azt a sorsot amelyet az örök törvény szerint a mindenek alkotója a holdgolyó alatt élők számára rendelt. Mit mondjak még? Világos, hogy nemességed ereje e városunkról először a Kelet királyi városára szállott át, és sok éven át szívta gyönyöreidnek emlőit az éhező görögöcske. Jött aztán a frank, névleg és lényegileg is nemes, és azt a nemességet, ami még benned maradt, bátran elragadta. Meg akarod ismerni Rómának régi dicsőségét? a szenátori méltóság súlyát? a sátrak rendjét, a lovagi rend erkölcsét, mocsoktalan, s határtalan bátorságát, midőn harcba indul? Nézd a mi államunkat! Nálunk mindez megvan. A császársággal mindez ránk szállott. Nem meztelenül maradt ránk a hatalom, erényeivel felruházva jött. Díszeit magával hozta. Konzuljaid nálunk vannak, szenátusod nálunk van, hadsereged nálunk van. Maguk a frank előkelők fognak tanácsukkal kormányozni. Maguk a frank lovagok fognak jogtalanság esetén fegyverrel védekezni. Azzal kérkedel, hogy te engem hívtál, hogy te engem először polgárrá, aztán fejedelemmé tettél, és hogy amit kaptam, az a tiéd volt. Hogy ennek a beszédnek újszerűsége mennyire oktalan, s mennyire híjján van az igazságnak, azt bízzuk a te méltánylásodra, s az okosak ítéletére. Tekintsük csak át az új

császárok tetteit amint isteni fejedelmeink Károly[12] és Ottó[13] nem mások adományából kapták, hanem a vitézségükkel meghódított várost Itáliával együtt a görögöktől s a longobárdoktól ragadták el és a frankok földjéhez csatolták. Erre tanítanak Desiderius[14] és Berengár[15], a te zsarnokaid, akikkel büszkélkedtél és akikre mint fejedelmekre támaszkodtál, Biztos hírből tudjuk, hogy ezeket a mi frankjaink nemcsak legyőzték és fogságra vetették, hanem hogy ott is öregedtek meg s hunytak el azoknak szolgaságában. Erre nézve a legszembetűnőbb bizonyíték az, hogy hamvaik nálunk vannak elhantolva. Te azonban azt mondod: "az én hívásomra jöttél". Beismerem: hívtak. Mondd meg az okát, hogy miért hívtak? Ellenség szorongatott és sem a saját kezeddel sem a görögök puhaságával nem tudtál megszabadulni. A frankok vitézségét hívtad segítségül.

Inkább könyörgésnek, mint hívásnak nevezhetném azt. Mint nyomorgó hívtad a szerencsést, mint gyenge az izmost, mint erőtlen az erőst, mint aggódó a gondtalant. Ebben az értelemben híva, ha ez hívásnak nevezhető jöttem. Fejedelmedet alattvalómmá tettem és téged mostanig meghódolásra kényszerítettelek. A jogos tulajdonos én vagyok.

Csavarja ki aki tudja Hercules kezéből a buzogányt. Tán a szicíliai,[16] kiben bizakodol, megteszi ezt? Tekintsen vissza a korábbi példákra. A frankok vagy a németek keze még nem lett erőtlenné. Isten segedelmével, ha megérjük még vele is megéreztethetjük vakmerőségének következményeit. Igazságodat követeled, amellyel tartozom neked? Elhallgatom, hogy szükségképpen a fejedelem szab törvényt a népnek, s nem a nép a fejedelemnek. Elmellőzöm, hogy valamely birtokos, midőn birtokába akar lépni, semmiféle feltétel kikötését sem tartozik eltűrni. Ésszerűen harcoljunk. Úgy látom, hogy három esküt ajánlsz. Mindegyikre válaszolok. Azt mondod, hogy esküdjem meg, hogy császári elődömnek részedre kiváltságokkal biztosított törvényeit és jó szokásaidat megtartom. Hozzáteszed még, hogy a hazának saját fejem veszélyeztetéséig védelmet esküdjem. Erre a kettőre egyszerre adom meg a választ. Amiket követelsz vagy jogosak, vagy jogtalanok. Ha jogtalanok úgy nem rád tartozik azoknak követelése, s nem rám azoknak megengedése. Ha jogosak, akkor elismerem, hogy akarom azokat, mert tartozom is velük, és tartozom velük, mert akarom. Ezért fölösleges lesz önként elismerni, kötelességre és köteles-

---

12) Nagy Károly.

13) I. Ottó.

14) Desiderius longobard király.

15) Berengár friauli őrgróf, majd 888-tól itáliai király, 915-ben a pápa császárrá keni: élete a partikuláris hatalmakkal való állandó harcban telt.

16) I. Vilmos szicíliai király (1154-1166).

ségszerű akaratra hitet tenni, mert hogyan is akarnám jogaidat csorbítani én, aki mindenkinek, még a legkisebbnek is megtartani óhajtom azt, ami megilleti. Miért ne védelmezném én a hazát, és különösen birodalmam székhelyét, saját fejem veszélyével is, én, akinek mindenkoron gondja volt, amennyire tehettem, ugyanazon veszély mérlegelésével határaink helyreállítására is? Tapasztalta ezt a minap meghódított és a római birodalomhoz csatolt Dánia, és valószínüleg más több tartomány és királyság is megérezte volna, ha a mostani ügy meg nem akadályozott volna. S most rátérek a harmadik pontra. Azt állítod, hogy neked bizonyos pénzösszeg miatt, személyesen esküt tenni tartozom. Micsoda vakmerőség! Fejedelemtől óh Róma, olyat követelsz, amit inkább valamely inas követelhetne a szatócstól. Nálunk a foglyoktól követelnek ilyesmit. Vagy tán fogságban vagyok? Talán rajtam vannak az ellenség bilincsei? Nem ülök-e én itt dicsőségesen, hatalmas és bátor seregekkel körülvéve? Kényszeríthető-e a római fejedelem, hogy akarata ellenére tegyen valakinek valamit s ne önként adományozzon? Eddig úgy szoktam, hogy királyilag és fényesen adjak, akiknek tetszett, s mennyi illett és különösen, akik előttem érdemeket szereztek. Mert amiként joggal megkövetelik a kicsinyektől a köteles engedelmességet, az igazságnak megfelelően úgy osztják a megérdemelt jutalmat a nagyok is. Ezt az isteni szüleimtől örökölt szokást, amelyet másutt megtartottam, miért tagadnám meg a polgáraimtól és miért ne tegyem bevonulásommal boldoggá a Várost? Aki azonban nem jogosat jogtalanul követel, annak érdeme szerint jogosan minden megtagadtatik." Ezeket mondta, és beszédét lelkének méltó felháborodásával befejezve elhallgatott.

31.c. Midőn a körülállók közül néhányan azt kérdezték a küldöttektől, hogy van-e még mondanivalójuk, azok egy kis gondolkozás után ravaszul azt közölték, hogy előbb közlik polgártársaikkal a hallottakat és a tanácsból majd visszatérnek a fejedelemhez. Erre elbocsáttattak, és elhagyva az udvart sietősen visszamentek a Városba. A király cselt sejtvén, elhatározta, hogy ebben az ügyben atyjával, a római pápával tanácsot tart. Az pedig mondá: "Fiam, a római csőcselék körmönfontságát még jobban is meg fogod ismerni. Tapasztalni fogod ugyanis, hogy ravaszságból jöttek és ravaszságból távoztak. De Istennek - aki azt mondja: "Megfogom a bölcseket az ő csalárdságukban"![17] - hathatós kegyelmével megelőzzük ravasz cselvetéseiket. A seregből haladéktalanul bátor és ügyes ifjakat kell kiküldeni, hogy Szent Péter templomát és Leó várát megszállják. Ott vannak az erősségekben lovagjaink, akik akaratunkat megtudva, azonnal beeresztik őket. Melléjük adjuk továbbá Octavianus bíborost, aki a legnemesebb római vérből származik és hozzád igen hűséges." Így is történt.

[17] Jób könyve V. 13.

A legközelebbi éjjelen[18] a fegyveres lovagok közül csaknem ezer, igen derék ifjút választottak ki, akik hajnalhasadtakor bevonultak Leó várába, és az előcsarnokot s a lépcsőket megszállva őrzik szent Péter templomát. A táborba pedig hírnökök mentek megvinni az örömhírt.

32. c. Napfölkelte után, amikor az első óra már elmúlt - mialatt Hadrián pápa a bíborosokkal s a papokkal előre ment s a király érkezését a lépcsőkön várta - táborát megindítá a király és övéivel felfegyverkezetten a Mons Gaudius lejtőjén leereszkedve az úgynevezett Aranykapun át Leó városába nyomult, amelyben most a sereget - úgy tündökölve a fegyverek fényében, oly nagyszerű példás rendben bevonulva, hogy joggal mondhatták volna róla "Rettenetes, mint a zászlós tábor"[19] és a Macchabeusok ama szava szerint: "Tündöklött a nap az aranyos paizsokon és ragyogtak tőlük a hegyek."[20] Midőn a fejedelem szent Péter templomának lépcsőihez ért, a pápa tiszteletteljesen fogadta és egészen szent Péter sírjáig vezette. A pápa ünnepi misét mondott és a király, fegyveres seregével körülvéve a szokásos áldás kíséretében elnyerte a császári koronát, királyságának negyedik évében, június havában 14 nappal július kalendája előtt.[21] És a jelenlevők mindnyájan örömujjongásban törtek ki, a nagyszerű tényért, Istent dicsőítvén. Közben azt a hidat, amely Crescentius vára[22] mellett, Leó városától egészen a város kezdetéig nyúlik, övéivel őriztette, hogy a dühöngő nép meg ne zavarhassa ezen ünnep kedvességét. Minden véget érvén, a császár koronával a fején, egyesegyedül a már felkantározott lóra ült, míg a többiek gyalog haladtak és ugyanazon a kapun, amelyen jött, kivonulva visszatért a táborba, amely közvetlenül a falak alatt volt; s római pápa pedig az egyház mellett fekvő palotájában maradt.

33. c. Mialatt ez történt, a római nép a szenátoraival a Capitoliumon gyülekezett. Amikor aztán meghallották, hogy a császár az ő hozzájárulásuk nélkül a birodalom koronáját elnyerte, dühbe jöttek, nagy rohanással átkeltek a Tiberisen és Szent Péter templomáig előnyomulva attól sem riadtak vissza, hogy néhány hátramaradt lovászt magában a legszentebb templomban megöljenek. Lárma keletkezett, a császár ezt hallva parancsot adott, a nagy meleg, szomjúság és kimerültség folytán pihenni vágyódó seregének hogy szereljen fel. Annál is inkább sietett, mert attól tartott, hogy a feldühödött csőcselék megrohanja a pápát és a bíbornoko-

---

[18] 1155. június 17-18.

[19] Énekek Éneke VI. 7.

[20] Macc. I. 639.

[21] 1155. június 18.

[22] Angyalvár.

kat. A harc megkezdődött. Az egyik oldalon Crescentius vára mellett a rómaiakkal, a másik oldalon Piscina mellett a Tiberisen túliakkal. Látni lehetett, hogy most ezeket szorítják, azok a tábor felé majd meg ezek hajtják azokat a hídhoz. A mieinknek javára volt, hogy őket nem sértették a Crescentius várából kődobálásokkal és hajítódárdákkal, mert még az emelvényeken álló asszonyok is - mint mondják - figyelmeztették övéiket, hogy a gyáva csőcselék őrjöngése miatt, azok akik a várban valának, a fent említett módon meg ne sebesítsenek egy ilyen rendezett, pompás lovassereget. Sokáig küzdöttek mindkét részről kétes eredménnyel, míg végre a rómaiak nem állhatván ellen a mieink keménységének, hátrálni kényszerültek. Láthatták volna, hogy mily kegyetlenül,szilajul gyurták a rómaiakat, agyonütvén, megölvén s a földre tepervén őket, mintha mondanák: "Nesze neked Róma, arab arany helyett német vas. Ez az a pénz, amit néked a fejedelmed a koronáért ad. Igy veszik a frankok a birodalmat. Ilyenképpen egyezkedik veled a te fejedelmed, ilyen esküt teszen néked is!"

Ez a csata a napnak tizedik órájától csaknem egészen éjjelig tartott. Elestek, vagy a Tiberisbe fultak itt mintegy ezren, vagy hatszáz fogságba került, számtalanon megsebesültek, a többiek pedig megfutamodtak, míg a mieink közül - kimondani is csodálatos - csak egy esett el és egy jutott fogságba. A mieinknek ugyanis a kedvezőtlen időjárás, éppen abban az időben a Város körüli roppant hőség többet ártott, mint a rómaiak fegyvere.

M.G.H. Scriptores rer. Germ. 1884. Gombos F. A., Középkori Krónikások, Budapest, 1913. 182-191.o.

293. A velencei béke

A Lombard Ligától 1176-ban Legnanonál elszenvedett veresége után I. Barbarossza Frigyes békét kötött III. Sándor pápával Velencében 1177 augusztusában.

1. Minthogy Frigyes császár úr Sándor pápa urat katolikus és egyetemes pápának ismerte el, a köteles tiszteletet is meg fogja neki adni ugyanúgy, amint saját katolikus elődei az ő katolikus elődeinek megadták. De ugyanezt a tiszteletet fogja tanusítani a katolikus módon pápai trónra lépő utódai iránt is.

2. És a császár úr biztosítja az igaz békességet mind Sándor pápa úrnak, mind valamennyi utódának, de az egész római egyháznak is.

3. Minden olyan birtokot és birtoktartozékot, akár földesúri jogon bírt az, akár más jellegű, ami egyszer a római egyházé volt és vagy ő (a császár) maga vett el, vagy mások útján vétetett el, becsületesen visszaad, épségben tartva azonban valamennyi császári jogot. És a római egyház is becsületesen visszaad a császárnak minden olyan birtokot és birtoktartozékot, melyet vagy maga vett el tőle, vagy mások által vétetett el, épségben tartva a római egyház valamennyi jogát.

4. A császár úr segítséget nyújt majd azoknak a birtokoknak megtartásában, melyeket visszaad.

5. Hasonlóképpen az egyház valamennyi olyan vazallusát, akit a szakadás alkalmával elhurcolt vagy befogadott a császár úr, elbocsátja és visszaadja Sándor pápa úrnak és a római egyháznak.

6. Ezenkívül: a császár úr is, a pápa úr is kölcsönösen segíteni fogják egymást mind az egyház, mind a birodalom tiszteletben tartásának és jogainak biztosításában, mégpedig a pápa úr úgy, mint jóságos atya a jámbor és legkedvesebb fiát és a legkeresztényibb császárt, a császár úr pedig jámbor fiúként és legkeresztényibb császárként, mint kedves és tisztelendő atyját és Szent Péter helytartóját.

7. Mindazt, amit a szakadás idején vagy a szakadás ürügyén, avagy bírói eljárás nélkül vett el az egyházaktól (egyházközségektől) a császár úr vagy övéi, vissza kell adni az egyházaknak.

8. Beatrix császárné urasszony szintén elfogadja Sándor pápa urat katolikus és egyetemes pápának. Fiúk, Henrik [1] király úr szintén elfogadja őt, és neki, valamint katolikus utódainak megadja a köteles tiszteletet, s ő is leteszi ugyanazt az esküt, amelyet a császár úr letett.

9. A császár úr és fia, Henrik király úr biztosítják a békét Szicília felséges királyával [2] 15 esztendőre...

10. A konstantinápolyi császárnak [3] is, de a római egyház valamennyi segítőjének is biztosítja (a császár) az igazi békét, és semmi rosszat sem tesz ellenük, sem saját maga, sem saját emberei útján azért, mert segítséget adtak a római egyháznak.

11. Azokat a panaszokat és vitákat illetően, melyek Adorján pápa ur idejét megelőzően az egyház és a birodalom között felmerültek, a pápa úr és a császár úr egyaránt közvetítőket küldenek ki, akiknek meghagyják

---

[1] VI. Henrik. Atyja már 1169-ben királlyá választatta.

[2] II. Vilmos (1166-1189).

[3] I. Manuel (1143-1180).

mindketten, hogy e vitákat akár saját döntésük útján, akár egyezség formájában zárják le. Ha azonban az említett közvetítők nem tudnának megegyezni, az ügyet a pápa úr és a császár úr, avagy az általuk e célra külön kirendeltek döntése alapján kell lezárni.

A 12-21. pontokban: (Az egyházszakadás miatt zavarossá vált egyházi ügyek rendezése. - III. Callixtus ellenpápa egy apátságot kap.)

22. A pápa úr és az összes bíborosok pedig, amint elfogadták Frigyes urat a rómaiak és a katolikusok császárának, ugyanúgy el fogják fogadni az ő boldog feleségét: Beatrix úrasszonyt katolikus és római császárnénak, úgy azonban, hogy koronázza őt meg a pápa úr avagy legátusa. Henrik urat pedig, az ő fiúkat elfogadják katolikus királynak.

23. A pápa úr és a biborosok szintén az igaz békét biztosítják Frigyes császár úrnak, Beatrix császárné úrasszonynak és Henrik királynak, az ő fiúknak, s mindazoknak, akik őket segítik...

24. A pápa úr pedig megígéri, hogy e békét mind maga, mind valamennyi bíboros az igazság szavával meg fogja tartani; s kiváltságlevelet is készít róla, melyet alá fognak írni a bíborosok is valamennyien...

27. A császár pedig az egyházzal kötött, fent leírt békét, továbbá a Szicília felséges királyával 15 évre kötött, már szintén említett békét, valamint a lombardok fegyvernyugvását[4] - ti. a legközelebbi augusztus elsejétől számított hat esztendőn keresztül - mind a saját, mind a fejedelmek esküjével meg fogja erősíteni, és a saját pártján levő lombardokkal is ... meg fogja erősíttetni ugyanazon fegyvernyugvást.

M.G.H. Constitutiones T.I. p. 362.

[4] A Lombard Liga csak 1183-ban Konstanzban írta alá a békét.

294. III. Ince és az 1198. évi királyválasztás

a) A pápa határozata a császárság ügyében és a három megválasztott

III. Ince pápa (1198-1216) energikus politikája az egyház és a világi uralkodók fölötti pápai autoritás kiterjesztésére irányult. VI. Henrik halála után, a németrómai császárságra a ghibellin Sváb Fülöppel szemben Brunswick Ottót támogatta, de amikor az elfoglalta Toscanat, (1210) kiátkozta és II. Frigyes jogait ismerte el.

Az Atya, Fiú és Szentlélek nevében

Fontos dolog az apostoli szék számára, hogy odaadóan és bölcsen foglalkozzék a római birodalomról való gondoskodással, mert a császárság köztudomás szerint eredetében is és végső mozzanatában is reá tartozik: eredetében azért, mert általa és miatta szállott át Görögországból, mint az átvitel megvalósítója által, hogy miatta nagyobb védelemben álljon; végső mozzanatában pedig azért, mert a császár a pápától kapja a császárrá levést betetőző és kiteljesítő kézrátételt, amikor megáldja, megkoronázza és a császárságba beiktatja. Amint legutóbb hármat választottak királlyá: a fiút [1], Fülöpöt és Ottót, eként mindegyiküknél három körülményt kell megvizsgálni: azt, hogy mi szabad, mi illik és mi célszerű. A gyermeknél, Henrik császár fiánál első tekintetre úgy látszik, hogy nem szabad megválasztásával szembeszállni, mert a fejedelmek esküje megerősítette. De úgy látszik, nem is illik, hogy amidőn az apostoli szék gyámkodására bízatott és védelmébe is fogadtatott, [2] akkor az fossza meg a császárságtól, akinek pártolnia kellett volna őt jogában... Hogy pedig nem célszerű szembeszállni vele, legjobban abból a megfontolásból tűnik ki: midőn ez a mostani gyermek a teljes kor éveihez jutva látná, hogy a római egyház fosztotta meg a császári méltóságtól, nemcsak, hogy nem viseltetnék iránta a megszokott tisztelettel, hanem minden lehető módon ellene támadna, Szicília királyságát is elvonná az iránta való hódolattól és megtagadná a vele szemben szokásos engedelmességet. [3] Ám ezzel

---

[1] VI. Henrik (1190-1197) német császár fia, a későbbi II. Frigyes.

[2] Anyja, Constanza szicíliai királynő halálakor 1198-ban III. Ince pápa gyámságára bízta fiát.

[3] A szicíliai királyságot a pápaság, hűbérurasága alá tartozónak tekintette. Constanza VI. Henrik özvegye alávetette magát a pápai investitúrának.

szemben ellenkezőjeként az látszik, hogy szabad is, illik is és célszerű is állást foglalni megválasztása ellen. Hogy szabad, abból látszik, hogy amaz esküvések szabálytalanok voltak, a választás pedig nem helyénvaló. A személy ugyanis, akit választottak, nem volt megfelelő: ... Alig két éves gyerek, aki még újjá sem született a szent keresztség fürdőjében. Ezért a látszat az, hogy az ilyen szabálytalan és helytelen esküvéseket nem kell megtartani. Az meg mindenki számára világos, hogy nem illik uralkodnia. Hiszen kormányozhat-e másokat, aki maga is mástól való kormányoztatásra szorul? Hogy nem célszerű a császárságot elnyernie, abból világlik ki, hogy ezáltal a szicíliai királyság egyesülne a birodalommal és ebből az egyesülésből az egyházra nézve nagy zavarodás támadna. Fülöpről[4] szintén az a látszat, hogy nem szabad szembeszállni megválasztásával... Mivel többen és méltóbbak választották meg, és több és méltóbb fejedelem követi, jog szerint választottnak látszik. Ezért úgy tűnik, nem szabad szembeszállni a jog szerinti és törvényes választással. Nem illőnek azért látszik, hogy ne mutatkozzunk saját sérelmeink megbosszulójának, ha őt üldöznénk, mert atyja és fivére üldözte az egyházat. ... Hogy nem célszerű, világos és nyilvánvaló. Minthogy nagy a hatalma mind föld, mind vagyon és emberek felett, nem látszik célszerűnek, hogy karunkat a rohanó ár ellen szegezzük, ilyen hatalmassággal szállván szembe úgy, hogy az egyház és a magunk ellenségévé tesszük, és nehogy még nagyobb viszályt szítani lássanak minket és ne legyen az utóbbi tévelygés rosszabb az elsőnél, holott inkább az a feladatunk, hogy a békét keressük, kövessük és hirdessük másoknak, ami, ha őt pártoljuk, könnyen történhet. Ám ezzel szemben van az a látszat, hogy szabad fellépnünk ellene. Elődünk ugyanis igazságosan és ünnepélyesen a kiközösítés ítéletével sujtotta... ezen kívül, mivel köztudomás szerint hűségesküt tett a gyermeknek, most pedig megkaparintotta a német királyságot és amennyiben rajta állna, a császárságot is, ezért nyilvánvalóan esküszegésben vétkes. Erre az az ellenvetés, hogy ha... azt az esküvést szabálytalannak tekintjük, miként mondhatjuk őt esküszegésben bűnösnek... De erre a válasz az, hogy, ha szabálytalan volt is az az eskü, akkor sem sérthette volna meg vakmerően a maga kényére, hanem előbb a mi szándokunkat kellett volna megkérdeznie... Ekként tehát úgy látszik, hogy szabad is, tartozunk is szembeszállni a kiközösített esküszegővel... Az, hogy illik is szembeszállnunk vele, onnét tetszik ki nyilvánvalóan, hogy ha most a fivér úgy lépne közvetlenül fivére örökébe, mint annakelőtte a fiú az atyáéba, akkor az a látszat keletkeznék, hogy nem választással adják neki a császárságot, hanem örökségként illeti őt meg és örökletessé lenne az,

---

[4] Sváb Fülöp német király (1198-1208) VI. Henrik öccse, hatalmas birtokain kívül élvezte a német fejedelmek nagy részének támogatását és II. Fülöp Ágost francia király szövetségét.

aminek kegytől kell függenie; főként ti. azért, mert nemcsak Frigyes tette utódává fiát, hanem Henrik szintén fiát akarta maga helyére állítani, és igy a jövőben a visszaélés netán gyakorlattá rögződnék. Azt mindenki világosan tudja, hogy célszerű Fülöppel szembeszállnunk. Mivel üldözőnk ő és üldözők ivadékából származik, ha nem szegülnénk szembe vele, azt látnák, hogy magunk ellen fegyverezzük fel a dühöngőt és fejünk ellen adunk kardot a kezébe. (Az egyház V. Henrik, I. Frigyes, és VI. Henrik általi "üldöztetéseinek" felsorolása következik.) ... Fülöp pedig, akiről szó van, egyházüldözéssel kezdte és most is ezt az utat járja. Korábban ugyanis az egyház örökségét iparkodván bitorolni, Tuscia és Campania hercegének cimezte magát... Most is... üldöz minket és a római egyházat, és igyekszik elragadni tőlünk a szicíliai királyságot. Úgy látszik, hogy Ottónak[5] nem szabad kedvezni, mert kevesek választották meg; azért nem illik, hogy az a látszat ne legyen, hogy nem iránta való kegyességből, hanem a másik iránti gyülölségből részesítjük őt apostoli kedvezésben; s azért nem célszerű, mert tekintetbe vévén a másikat az ő pártja erőtlennek és gyengének tűnik. Viszont... mivel a választott személy alkalmasságának, vagyis méltó voltának nem kevésbé, hanem inkább kell tekintetbe jönnie az ilyen dolgokban, mint a választók számának, de meg a választókat nézve sem pusztán a számbeli többség, hanem az elhatározás bölcsessége nyom a latban, és Ottó alkalmasabb a birodalom kormányzására Fülöpnél, mert... Fülöp ősei vétkeit utánozza az egyház üldözésében, minthogy, ámbár nem kell a rosszat rosszal viszonozni, hanem jól kell bánnunk a velünk szemben gonoszat cselekvővel, mégsem tartozunk ... magunk ellen fegyverezni a dühöngőket... ezért szabadnak, illőnek és célszerűnek látszik őt (Ottót) apostoli kegyben részesítenünk. Mert távol legyen tőlünk, hogy embernek engedjünk Istennel szemben, vagy hogy féljünk a hatalmas arcától... Mi ezért az előbb mondott okokból úgy gondoljuk, nem kell fellépni a fiúért, hogy mostanság elnyerje a császárságot, Fülöp személyét pedig nyilvánvaló akadályok miatt teljesen elvetjük és kimondjuk: meg kell akadályozni, hogy bitorolhassa a császárságot. Egyebekben úgy kell eljárni követünknek a fejedelmeknél, hogy vagy egyezzenek meg alkalmas személyt illetően, vagy bizzák magukat ítéletünkre vagyis döntésünkre. Ha egyiket sem tennék, mivel már sokáig vártunk, mivel intettük őket az egyetértésre, mivel útbaigazítottuk őket leveleink és követünk útján és tudtukra adtuk tanácsunkat... minthogy ez az ügy nem tűr halasztást, mert Ottó maga is odaadó híve az egyháznak és mindkét ágon is ilyenekre vezeti vissza eredetét, anyja részéről az angol

[5] Welf IV. Ottó (1198-1218) csak kisszámú párthíveire támaszkodhatott. Meg akarván nyerni a pápai támogatást hűséget nyilvánított, és számos ígéretet tett Incének.

királyi házra, [6] apja részéről a szász hercegek nemzetségére, [7] akik mindnyájan az egyház hívei voltak, jelesen pedig Lothar császár a dédapja, aki az apostoli szék méltóságáért kétszer is Apuliába vonult, [8] és a római egyház szolgálatában halt meg, nyilván az ő pártjára kell állni, őt királlyá fogadni és megtörténvén előbb mindaz, aminek a római egyház méltóságáért előzetesen végbe kell mennie, őt kell a birodalom koronájához juttatni.

Epistolae Innocentii III. Ed. Baluze, Paris, 1862. T. I. p. 697.

b) Sváb Fülöp híveinek levele III. Incéhez (1202. január körül)

Szentséges Atyánknak, Ince úrnak... az Isten kegyelméből való magdeburgi és brémai érseknek, a wormsi, passaui, rengensburgi, konstanzi, augsburgi, eichstätti, havelbergi, meisseni és naumburgi püspökök, a bambergi választott pöspök, a fuldai, hersfeldi és kempteni apátok, a cseh király, a zähringeni herceg és Burgundia rectora, a szász herceg, az osztrák és stájer herceg, a meráni herceg, a türingiai tartománygróf, a morva őrgróf, a keleti, meisseni és brandenburgi őrgróf, az orlamündi, somersenburgi, brémai és wettini grófok üdvözletet és a Krisztusban köteles tiszteletet.

A szentséges római szék szentsége és mindeneket kegyesen segítő atyai mivolta semmi módon sem engedi feltennünk, hogy csodálatos bölcsességtek tudtával történt mindez, sem azt nem hihetjük, hogy a bíborosok szent testületének beleegyezése járult ahhoz, ami joggal összeférhetetlen és tisztességgel ellenkező dolgot a praenestei püspök úr, amint ő állítja, Szentségtek követe a római király választásának ügyében felette illetlenül véghezvitt. Mert ki hallott még ehhez hasonló vakmerőséget? Ki lehet igaz tanúja annak, hogy ilyesmire merészkedtek, amikor ilyenre még nem volt példa, a történelem sem ismer és semmiféle könyv nem szól ilyesmiről? Vajon hol olvastátok, ó főpapok, hol hallottátok szent atyák, az egész egyház bíborosai, hogy elődeitek vagy követeik a római király választásába avatkoztak, akár úgy, hogy választókként viselkedtek, akár úgy, hogy bíróként a választás érvényét mérlegelték? Nem hisszük, hogy van erre ellenvetésül feleletetek. De minthogy a szent kúriától, mint kegyes anyától ért minket ez a gyalázat, és mi a római birodalom címének kötelékében vagyunk, arra kényszerülünk, hogy ne hallgassuk el a

[6] Anyja Mathild II. Henrik angol király leánya.

[7] Apja Oroszlán Henrik szász herceg.

[8] Lothar (1125-1137); szicíliai Roger ellen 1132 és 1136-ban.

rajta esett jogsérelmet. A fentebb írt fejedelmek összessége tehát fájdalommal tárja elétek, hogy a praenestei püspök minden jog rendjével szemben a római király választásába avatkozott, és nem láthatjuk milyen minőségben viselkedik gáncstalanul. Mert vagy választóként vagy bíróként viselkedik. Ha választóként, akkor hogyan kereshetett alkalmat arra, hogy szemtanúk nélkül hazugsággá változtassa az igazságot és bűnné az erényt? Mert hogyan vetetthetett meg olyan nagyon jogtalanul a fejedelmeknek az a része, amelyet tekintélyessé tesz száma és kiválóvá méltó volta? Ha bíróként viselkedett, így nem viselkedhetett. Ha ugyanis a római király választása magában hibát szenvedett, akkor sincs olyan felsőbb bíró, akinek ítélete hívatott ezt kijavítani, hanem a választók önakarata kell, hogy helyrehozza. Mert az Isten és emberek közti közbenjáró, Jézus Krisztus, az ember, saját tetteinek és méltóságainak elválasztásával elkülönítette a két hatalom feladatait, hogy az, aki Isten katonája, a legkevésbé se ártsa magát evilági ügyekbe és viszont az, aki a világ ügyeivel van elfoglalva, látszólag se avatkozzék az isteni dolgokba. Ám ha titeket bírónak ismernénk el, ez sem mentené a dolgot. Tulajdon kardotokat forgathatjuk ugyanis ellenetek, mert a bírónak a másik fél távollétében kimondott ítélete híjával van az erőnek. Ugyan mit erősíthetett meg a mondott praenestei püspök ítélete Ottónak, amikor előzőleg semmi sem volt neki?Mert mi lesz az vagy mi ereje lehet annak, amit azok tesznek, akiket csekély számuk korlátoz, akiket kicsi tekintély övez, és amit hibássá tesz a másik fél távolléte? Érvényesüljön tehát szigorotok vele szemben, aki ilyen helyén nem való dolgokat művelt, legyen azonban fenyítéstek kegyesen szigorú. Elhatároztuk ugyanis, Szent Atyánk, tudomástokra hozni, hogy választásunk szavazatát kegyes Fülöp urunkra, a rómaiak mindig felséges királyára adjuk egyhangulag és közös egyetértéssel, megígérvén és szilárdul megfogadván, hogy a ti és a római szék iránti engedelmességtől nem fog eltántorodni, odaadása kedvessé fogja tenni Isten és ti előttetek, a fiúhoz illő félelem kegyetekbe avatja és az egyház védőjéhez illő buzgalom fogja ajánlani. Kérjük ezért, hogy alkalmas időben és helyen ne tagadjátok meg tőle a felkenés jótéteményét, amint ez tisztetek.

Registum de negatio imperii, epist. 61. Baluze, T.I. p. 178-179.

c) A „Venerabilem" kezdetű bulla V. Bertold zähringeni herceghez (1202 március)

Azt a levelet, ... amelyet ... a fejedelmek intéztek hozzánk, gondosan felolvastattuk és jól megjegyeztük mindazt, amit tartalmaz. A többi közt, amit a mondott fejedelmek ebben a levélben tudomásunkra adtak, főként azzal az ellenvetéssel éltek, mondván, hogy tisztelendő testvérünk, a praenestei püspök, az apostoli szék követe vagy a választó, vagy a bíró tisztében lépett fel; ha választóként viselkedett, más vetésébe vágott sarlójával és a választásba avatkozva, megsértette a fejedelmek méltóságát, ha pedig bíróként, akkor úgy látszik, hogy az ellenfél távollétében szabálytalanul járt el, mert nem idézték meg, és így nem lehetett volna makacsságban elmarasztalni. Mi azonban, akik apostoli szolgálatunk feladatai szerint kinek-kinek adósai vagyunk az igazságban, nem szándékszunk magunknak igényelni a fejedelmek jogát, amint nem akarjuk azt sem, hogy más bitorolja azt, ami igazság szerint a miénk. Ezért, amint kötelességünk, elismerjük ama fejedelmek jogát és hatalmát arra, hogy megválasszák az utóbb császárrá teendő királyt, akiket ez jog és régi szokás alapján köztudomás szerint megillet, különösképpen mivel ez a jog és hatalom rájuk az apostoli széktől háramlott, amely a római császárságot a felséges Károly személyében [1] a görögöktől germánokra vitte át. De a fejedelmeknek is el kell ismerniük és el is ismerik, hogy a királlyá választott és a császárságra emelendő személy megvizsgálásának joga és hatalma minket illet, aki őt felkenjük, megszenteljük és megkoronázzuk. Mert általánosan megtartott szabály az, hogy arra tartozik a személy vizsgálata, akit a kézrátétel is illet. Vajon ha a fejedelmek nem pártokra szakadva, hanem akár egyetértésben is királlyá választanának valami szentségtörőt vagy kiközösítettet, zsarnokot vagy félkegyelműt, eretneket vagy pogányt, akkor az ilyen embert is fel kellene kennünk, meg kellene szentelnünk és koronáznunk? Isten mentsen az ilyesmitől! A fejedelmek ellenvetésére válaszul azt mondjuk tehát, hogy követünk, a praenestei püspök választóként sem viselkedett ... mármint senkit sem választatott meg, sem nem választott, és így egyáltalán nem avatkozott a választásba, de bírónak sem tolta fel magát, mert a kettő közül egyiküket választását sem erősítette meg, sem nem érvénytelenítette, mint a választók dolgát, és így egyáltalán nem bitorolta a fejedelmek jogát és nem szállott szembe vele. Gyakorolta pedig a kinyilvánító tisztét, mert a herceg személyét méltatlannak nyilvánította, a király személyét pedig alkalmasnak mondotta ki a császárság elnyerésére, nem annyira a választók akarata, hanem a megválasztottak érdeme miatt; ámbár tanusítják, hogy többen azok közül,

[1] Nagy Károly (800) - császárrá koronázása.

akiknek jog és szokás szerint hatalmuk van a császárrá emelendő király választására, egyetértenek Ottó királyságában és Fülöp hívei nyilvánvalóan törvénytelenül jártak el, mert őt a többiek távollétében és megvetésével merték megválasztani, minthogy kétségtelen bizonyosságú jog az, hogy a választásnak inkább akadálya csak egynek a megvetése is, mint a sokak ellentmondása. Ezért, mivel rászolgáltak privilégiumuk elvesztésére, azok, akik visszaéltek a rájuk ruházott hatalommal, méltán belátható, hogy az ilyen jogsérelem nem akadályozhatta a többieket joguk gyakorlásában. S mert az említett herceg a koronát és a felkenést nem nyerte el ott és attól, ahol és akitől kellett volna, a mondott király viszont ott, ahol kellett ti. Aachenben és akitől kellett, ti. tisztelendő testvérünktől, a kölni érsektől nyerte el mind a kettőt, mi egyáltalán nem Fülöpöt, hanem Ottót tekintjük és nevezzük királynak, így követelvén az igazságosság. Fülöpnek, az előbb mondott sváb hercegnek az elvetésénél pedig, a személyét illető nyilvánvaló akadályok miatt nem vádemelésre, hanem inkább elítélésre volt szükség, mert ami nyilvánvaló, az nem igényel vádemelést, hanem elítélést. Hogy megintés és várakozás után kedvezhetünk az egyik félnek, amikor a választásnál a fejedelmek szavazata megoszlik, főként azután, hogy tőlünk kérik a felkenést, megszentelést és koronázást, amint mindkét fél sokszor kívánta tőlünk, ez a jogból éppoly világos, mint példából. Mert vajon, ha a fejedelmek figyelmeztetés és várakozás után sem akarnak vagy nem képesek egyetértésre jutni, akkor az apostoli szék nélkülözni fogja gondviselőjét és védelmezőjét, és azoknak a vétke reá hulljék büntetésként? Mi tehát... őket (Fülöp híveit) intjük, hogy amint mi is tartózkodunk az ő joguk megsértésétől, akként ők se viselkedjenek semmiképpen sem jogsértőként a mi jogunkkal szemben, hanem álljanak el az általunk igazságos ítélettel elvetett herceg pártjáról, és ne tagadják meg az előbb mondott Ottó királyhoz való csatlakozást, ha végtére is személyes vagy törvényes ügy ellen nem hoznak fel és bizonyítanak valamit. A sváb hercegre vonatkozó akadályok ugyanis köztudottak: a nyilvános kiközösítés ti. a nyilvánvaló esküszegés, és az a közismert üldözés, amelyet ősei és ő maga merészkedett az apostoli szék és más egyházak ellen művelni. Ezenfelül, ha az előbb mondott herceg megszerezné a császárságot, amitől Isten mentsen, akkor veszendőbe menne a fejedelmeknek a választásra vonatkozó szabadsága és azután elvennék a többiektől a császárság elnyerhetésének reményét. Mert, ha most akár Frigyes úgy lépne Fülöp örökébe vagy Fülöp Henrikébe, amint hajdan Frigyes Konrádéba és azután Henrik Frigyesébe, akkor az volna a látszat, hogy a császárság nem választással, hanem örökségként jár ki. Továbbá, minthogy a birodalom számos fejedelme egyformán nemes és hatalmas, az ő sérelmükre válnék, ha azt látnák, hogy csak a sváb hercegi családból lehet valakit a császári méltóságra emelni. Mivel tehát mi szándékunktól semmi szín alatt sem térhetünk el, ... nemességedet intjük és buzdítjuk az Úrban, és apostoli iratban meghagyjuk, hogy ... ezután a fent mondott Fülöp herceg pártjáról teljességgel állj el, ne gátoljon az az eskü, ame-

lyet esetleg neki a királyság okán tettél, mert az ilyen esküvést nem kell megtartani, miután ő a császárság elnyerésére nézve elvettetett. Csatlakozz, nyíltan és hatalmasan az említett Ottó királyhoz, akit - az Úr engedelmével - szándékunk a császári koronához szólítani.

Epistolae Innocentii III... T.I. p. 178-179.

295. II. Frigyes körlevele IX. Gergely pápa ellen

A császárság és pápaság küzdelmének utolsó szakasza, a hatalma tetőfokán álló pápai udvar és a Dél-Itáliát is birtokában tartó császár között zajlott le. Részletet közlünk az 1229. április 20-án kiadott körlevélből.

A Salzburg-i érseknek, s valamennyi alárendelt püspökeinek...[1]

(A császár először részletesen leírja a pápa elleni valamennyi panaszát, majd így folytatja):

Ne csodálkozzék tehát az egyetemes egyház, ne csodálkozzék a keresztény nép sem azon, ha mi nem tiszteljük az ilyen bíró ítéleteit; s ezt nem azért tesszük, mintha megvetnénk a pápai tisztet, avagy az apostoli méltóságot, hanem azért, mert magát a pápa személyét vádoljuk fondorlattal, mint aki méltatlanná tette magát az ilyen nagy hatalom trónusára. Annak érdekében pedig, hogy minden keresztény fejedelem megismerje szándékunkban a szent elhatározást s a kegyes jámborság buzgalmát, és azt is, hogy a római világi uralkodót nem a gyűlölködés tüze fűtia római egyházfejedelme ellen, hanem a legigazságosabb és legkényszerítőbb ok miatt fordul ellene, mégpedig attól való félelmében, hogy az úr nyáját az ilyen pásztor a tilosba fogja vezetni, íme, arra kérjük követeink és levelünk útján a szentséges római egyház bíborosait, Jézus Krisztus vérére és az Isten ítéletére hivatkozva, hogy hívják össze az egyházfők és a többi Krisztus-hívő általános zsinatját, egybegyűjtve a ti követeiteket s a többi fejedeleméit is, kiknek jelenlétében mi készen állunk arra, hogy a fentieket személyesen és részletesen előadjuk s bizonyítsuk is, sőt; még az azoknál súlyosabb dolgokat is feltárjuk. Annak a lehetőségnek a számbavétele is erősen zavar bennünket, hogy az egyházak eme kormányzója, akinek valamennyi erény, de elsősorban az állhatatosság erényének kellene lennie, a testvérek tanácsa nyomán nekünk tett levélbeni ígérete ellenére - amely levélben ti. azt ígérte, hogy a birodalom jogainak helyre-

[1] A többi fejedelem is megkapta ugyanakkor az alábbi hasonló szövegezésű levelet.

állításában nem hagy cserben bennünket, hanem ellenkezőleg: tanácsával, segítségével, kegyével mellettünk fog állni -, személyünk gyalázása mellett arra törekszik, hogy a birodalom jogait is lábbal tiporhassa... Ti tehát kedvelt fejedelmeink, ne csak értünk bánkódjatok, de bánkódjatok az egyházért is, mely valamennyi keresztény gyülekezete, s amelynek feje elerőtlenedett, fejedelme úgy jár népe között, mint az ordítozó oroszlán, prófétája hamis, vezérférfia hűtlen, papja meggyalázza szentségét, amidőn a törvénytelenség útján jár. Mi még a világ többi fejedelménél is méltán siratjuk jobban az ilyen legfőbb főpap vétkét, hiszen helyileg hozzá közelebb eső, és tisztségben is vele rokon méltóságot viselünk, s ugyanolyan gondokat is élünk át. De azt sem mulasztjuk el, hogy gondosan figyelmeztessünk benneteket arra, hogy az általunk elszenvedett gyalázatot kapcsolatba kell hoznotok a rajtatok esett jogtalansággal is. Fussatok vizzel telt edénnyel saját házaitokhoz, ha felgyújtották a szomszédaitokét. Figyelmezzetek a pápa indulatainak okára, hiszen az ellenünk lázadóknak akar kedveskedni, midőn ezt cselekszi. Az igaz, hogy ezt az okot a mai napig nyíltan nem mondottam ki, de kétségtelenül ez van cselekedetei mögött. Attól kell félnetek, hogy hasonló veszedelmek fenyegetnek benneteket is saját házatok táján. Hiszen könnyen elképzelhető valamennyi többi király és fejedelem megalázása is akkor, ha már a római császár - kinek pajzsa tartóztatja fel az első dárdadöféseket - hatalmát tiporják. Ez ugyanis az igazi ok a lombardok ügyében is, mely belsőleg égette és szúrta a pápa szívét[2], jóllehet azt nem merészelte nyilvánosságra hozni a ti és a hallgatóság várható megbotránkozása miatt. Mindezekről nem azért akartunk benneteket tudósítani, mintha e nagy jogtalanságnak visszaverésére nem lennénk elég erősek, de azért tettük ezt, hogy megtudja az egész világ: mindannyiunk becsületét érinti ez, ha a világi fejedelmek testületéből bárkin esik sérelem.

M.G H. Constitutiones, II. p. 291.

[2] 1236-ban IX. Gergely tiltakozott Frigyes észak-itáliai hadjárata ellen, kinyilvánítva, hogy a lombardok a pápa támogatása alatt állnak. Október 26-án a császárhoz írott egyik levelében, a Konstantinusi adományra hivatkozva, magának vindikálta a császári jelvényeket és jogart nemcsak Róma, de az egész birodalom területén.

296. IV. Ince pápa bullája

1245. június 28-án ült össze a IV. Ince (1243-1254) által egybehívott lyoni zsinat első tanácskozása. II. Frigyes ügyes védelme ellenére, melyet megbízottja, Thaddeus de Suessa vitt nagy ékesszólással, a pápa kimondta ítéletét, amely a két hatalom kemény küzdelmére vezetett.

Ince püspök az isten szolgáinak szolgája a (lyoni) szent zsinat jelenlétében, ennek az ügynek örök emlékezetére.

... nem lévén képesek (a császár) bűneit továbbra is eltűrni Krisztus súlyos sérelme nélkül, lelkiismeretünk sürgető szava arra kényszerít bennünket, hogy a törvény szabta úton járjunk el ellene. És hogy ezúttal egyéb bűneiről ne is szóljunk, arról a négy legsúlyosabb bűnéről beszélünk csak, amelyeket elkövetett, s amelyeket semmiféle kifogással nem kendőzhet már el. Ugyanis, bár sokszor fogadkozott erős esküvéssel, mégis vakmerően megsértette az egyház és a birodalom közt egykor helyreállított békét; a szentségtörés bűnét is elkövette akkor, amikor elfogatta a szent római egyház bibornokait és más egyházak prelátusait és egyházi rendbeli személyeit, szerzeteseket éppen úgy, mint világi papokat, akik mind arra a zsinatra igyekeztek, amelyet ugyanazon elődünk[1] akart összehívni; végül eretnekséggel is gyanusítható, mégpedig nem kétséges és nem is felületes, hanem súlyos és nyilvánvaló bizonyítékok alapján.

(Ezután az első két pont bővebb magyarázata következik: a császár a római egyháznak s a pápának tett többszöri esküjét IX. Gergelyre szórt rágalmaival, pápai legátusok fogságba vetésével, a kiközösítés semmibevételével, egyházi javak kisajátításával megszegte; megsértette az 1229-es San Germano-i békét azzal, hogy a békefeltételekkel ellentétben bosszút állt a pápa párthívein, egyházi birtokokat támadott meg; továbbá: Szicíliában az egyházi választások szabadságát sértette meg; a klérusra és az egyházi javakra adókat rótt ki, s megsértette a vásárkiváltságot is.)

Az is bizonyos, hogy szentségtörést követett el. Mert midőn... A portoi és a praenestei püspökök, de sok más prelátus is, valamint szerzetes és világi papi személy az apostoli szék meghívására arra a zsinatra igyekezett tengeri úton, melyet a császár kérésére hívott egybe az Apostoli Szék, a császár parancsára mégis elzárták előlük a szárazföldi utakat; a császár kiküldötte Ensius nevű fiát[2] gályák sokaságával, de egyéb, már jó előre felkészített hajókkal is, Toscana táján tengeri csapdába csalta őket, és hogy még a fondorlatos tervnél is súlyosabban hasson a méreg, vakmerő szentségtörés árán el is fogatta; e fogságbaejtés közben a prelá-

[1] IX. Gergely pápa (1227-1241)

[2] II. Frigyes Enzio nevű fia (szül. 1220 előtt - megh. 1272).

tusok közül is néhány, de mások is a tengerbe vesztek; sokukat meg is ölette; akik menekülni próbáltak, azokat kíméletlenül üldöztette, s a többieket pedig minden javuktól megfosztva, helységről helységre haladva, a szicíliai királyság területére hurcoltatta gyalázatos módon, s ott kemény rabságba vetette őket. Voltak köztük olyanok, akik a kínzásoktól és az éheztetéstől elgyötörten, nyomorúságos körülmények között pusztultak el. De ezenfelül joggal támadt fel vele szemben a bűnös eretnekség gyanúja is, mert miután ... Gergely pápa őt az egyházi átok bilincsével béklyózta meg, azt követőleg a római egyház bíbornokainak, prelátusainak, klerikusainak - kik különböző időpontokban az Apostoli Székhez voltak útban - fogságba ejtésével megvetette s azóta is megveti az egyház kulcsait, hiszen saját maga szervez és rendez, vagy helyesebben: profanizál istentiszteleteket, s folytonosan azt hangoztatja... hogy ő ugyan semmibe sem veszi az említett Gergely pápa ítéleteit.

Ezenkívül gyalázatos barátságot kötött a szaracénokkal, gyakran küldött hozzájuk követeket is, ajándékokat is, s a viszonzást is tisztelettel-jesen és örömest fogadta el tőlük; szertartásaikban tetszését leli, jelentős számban tart a maga körüli mindennapos szolgálattevők közt is szaracénokat; az ő erkölcseik szerint több, királyi vérből származó feleséget is tart, s melléjük őrként nem átallott eunuchokat állíttatni, különösen azok közül, akiket - mint azt komoly szóval állítják róla - saját maga kasztráltatott. S ami még jobban kárhoztatandó: régebben, amikor a tengerentúli területeken járt, bizonyos szerződést, helyesebben: cinkostársi megállapodást kötve a szultánnal, megengedte, hogy Mohamed nevét az Úr templomában nappal és éjjel nyilvánosan hirdessék.[3] ... Bajorország hercegét, ki a római egyház különlegesen odaadó híve volt - s erről is megbízható hírek szólnak - megölette az Asisi-akkal és Batatius-szal[4] és Isten és az egyház ellenségének - kit a kiközösítés ítélete ... zárt ki a hívek közösségéből - feleségül adta tulajdon leányát. Semmibe véve a katolikus fejedelmekhez illő viselkedést és erkölcsi szabályokat, saját jóhírnevének, lelki üdvösségének hanyag sáfárjaként, mit sem törődik a jámbor cselekedetekkel. Sőt, mindezen felül - hogy saját gyalázatos túlkapásairól ne is szóljunk - ámbár jól kitanulta az elnyomás gyakorlását, arról már nem gondoskodik, hogy az elnyomottakat irgalmas szívvel fel is tudja emelni; kezét sem nyújtja ki alamizsnaosztásra, bár ez illenék fejedelmi személyéhez; ezzel szemben teljes erejével templomok lerontásán fáradozik, s mind szerzetesi, mind egyéb egyházi személyeket folytonosan új meg új csapásokkal gyötör; sem templomokat, sem monostorokat, sem egyéb jámbor célú épületeket nem épít - mint mindez köztu-

[3] Utalás Frigyes és az egyiptomi szultán szerződésére.

[4] Vatatzes János niceai császár (1222-1225); - Constanza, II. Frigyes leánya, 1244-ben lett a felesége.

domású felőle. Mindez nem elég: a szicíliai királyságot, mely Szent Péter különleges öröksége, s uralkodója az Apostoli Széktől bírta hűbérbirtokként, már olyan szolgaságra, s az egyháziak és világiak olyan ínségére juttatta, hogy azoknak jóformán semmijük sem maradt; szinte minden becsületes embert kiüldözött már onnan, azokat pedig, akik közülük még ott maradtak arra kényszeríti, hogy csaknem rabszolgasorban éljenek, ugyanakkor a római egyházat, amelyhez pedig elsősorban tartoznak, s melynek vazallusai is, sokszorosan megsértsék, s ellenségként támadják meg. Azt is joggal szemére lehetne vetni, hogy az évi 1000 arany megfizetését - amivel e királyságért a római egyháznak tartozik - már több mint kilenc esztendeje egyszerűen elmulasztja. Mi tehát az ő felsorolt, de igen sok egyéb hitszegéséről és gonoszságáról előzetesen szorgos tanácsot tartva testvéreinkkel és a szent zsinattal, mint hogy mi - jóllehet méltatlanul - Jézus Krisztus helytartója vagyunk a földön, s nekünk is szólt a Szent Péterhez intézett szózat: "Mindaz, amit megköttök a földön" ... stb. az említett uralkodót, ki saját magát mind a birodalomhoz, mind az országokhoz, továbbá minden tiszteletadáshoz és minden méltóságviseléshez olyannyira méltatlanná tette, és akit az Isten súlyos bűnei miatt elvetett magától, hogy ne uralkodhassék és ne parancsolhasson, a saját bűneitől megbéklyózottnak és az Isten által kivetettnek, továbbá: minden tisztétől és méltóságától megfosztottnak nyilvánítjuk és jelentjük ki, sőt: saját ítéletünkkel is megfosztjuk; mindazokat, akiket iránta hűségeskü köt, ez alól az eskü alól örök érvénnyel felmentjük; apostoli hatalmunknál fogva szigorúan megtiltva azt, hogy az elkövetkező időkben bárki is úgy engedelmeskedjék neki, mint császárnak vagy királynak, avagy úgy hallgassa szavát; elhatározván azt is, hogy mindazt, aki neki mint császárnak vagy királynak tanácsot vagy segítséget ad, avagy kedvére cselekszik, magánál e tettnél fogva a kiközösítés bilincsének kell alávetni. Azok pedig, akiknek ugyanezen birodalomban feladatuk a császár megválasztása, válasszák meg szabadon utódát. Az említett szicíliai királyságról pedig úgy fogunk gondoskodni, ahogyan azt - meghallgatva ugyanazon testvéreink tanácsát - a legjobbnak fogjuk látni.

M. G. H. Constitutiones, II. 508..

297. II. Frigyes levele Franciaország nemeseihez (1245. szept. 22.)

A lyoni zsinat határozata ellen tiltakozva fordult Frigyes a világi fejedelmekhez, főleg IX. Lajos francia királyhoz. Jóllehet utóbbi két ízben is felkereste a pápát Clunyben nem ért el semmit Frigyes javára.

Minthogy néhány esztendő óta joggal érezzük azt, hogy a római Szentszék volt főpapjai és a jelenlegi is, nekünk s a világ más királyainak, fejedelmeinek és nemeseinek is, kik országok, fejedelemségek élén állanak, illetve, kiknek bármiféle tisztségük és joghatóságuk van, jogsérelmet okoztak, illetve okoz, mégpedig azáltal, hogy ők Isten és az Igazság ellenére, olyan joghatóságot és hivatalos hatalmat sajátítanak ki a maguk számára, mely szerint hatalmuk van arra, hogy uralomra juttassák vagy eltávolítsák, illetve megfosszák országaiktól, fejedelemségeiktől, méltóságaiktól a császárokat, a királyokat és a fejedelmeket vagy bármely más főméltóságot, világi hatalmat gyakorolván felettük, világi módon; sőt: feloldják az alól az eskü alól a vazallusokat, mely hűbéruraikhoz köti őket azáltal, hogy egyszerűen kihirdetik a hűbérurak ellen a kiközösítés ítéletét; továbbá, ha per vagy viszály keletkezik a hűbérurak és vazallusaik között, avagy ha két szomszédos, egymással veszekedő nemes között támad ilyesmi, ahogyan az már lenni szokott, akkor az imént említett pápák csak az egyik fél kérésére is, világi fejedelem módjára közbelépnek, s őket akaratuk ellenére a velük való egyezségre vagy más úton való kibékülésre akarják kényszeríteni, s arra igyekeznek rávenni híveiket hűbéruraik ellenében, vagy egyik felet az említett felek közül, hogy addig ne kössenek békét egymással, míg el nem kötelezik magukat nekik a békekötésnél, ugyanakkor olyan ígéreteket csikarnak ki a vazallusoktól, hogy nem fognak kibékülni hűbéruraikkal; továbbá azért is, mert az említett pápák az ugyancsak nevezett királyok és fejedelmek joghatóságának és méltóságának jogsérelmére, mind egyházi, mind világi rendű személyek kérelmére elfogadják, sőt: megparancsolják azt, hogy a világi ügyekben való vizsgálatokat, továbbá a hűbérbirtokokra és várbirtokokra vonatkozó ügyeket is egyházi bírói fórum előtt tárgyalják - íme, tehát annak érdekében, hogy a fent leírt jogtalanságot nyilvánvaló bizonyítékokkal bebizonyítsuk, s e jogtalanságot magunktól s tőlük okos módon eltávoztathassuk, úgy döntöttünk, hogy elküldjük Lajoshoz, [1] a franciák felséges királyához a mi legkedvesebb barátunkhoz Vineai Péter mestert, a mi birodalmi főbi-

[1] IX. Lajos (1226-1270) 1252-ig, a király kiskorúsága idején, anyja Kasztiliai Blanka mint régens kormányzott.

ránkat és Ocrai Gualterius papot, a mi kedvelt híveinket, szívünkből kérve és a mi s a mi birodalmunk jogaink biztosítására és védelmére, valamint más királyok és fejedelmek, de valamennyi más nemes védelmére is, nyomatékosan kérlelve őt arra, hogy maga elé gyűjtve országa világi rendű főméltóságait s más nemeseket is, akik ti. az ilyen nagy ügyhöz megfelelőek, és velük együtt a fent elmondott valamennyi s minden egyes dologban hallgassa meg a mi igazunkat.

Weissembach, Quellensammlung... Bd. I. p. 202.

298. A papság adómentessége

Az 1215. évi IV. lateráni zsinat határozatának 46. pontja.

A városok konzuljai és előljárói, valamint azok ellen, akik arra törekednek, hogy az egyházakat és az egyházi férfiakat rendes és rendkívüli adókkal (tallia, collecta) sújtsák, a lateráni zsinat biztosítani kívánja az egyházi immunitást. Éppen ezért megtiltotta, kiközösítés [1] terhe mellett, az ilynemű vakmerőséget; elrendelte, hogy a vétkezőket és azok pártfogóit mindaddig ki kell közösíteni, mig nem szolgáltatnak megfelelő elégtételt.

Mansi, Sacrorum conciliorum... collectio. T. 22. (1778). h. 1030. (Chrestomathia II. 236. o.)

[1] Azaz anathema alá helyezés, az egyházból való kiközösítés sajátos formája. Az anathema kimondását rettenetes átkok kísérték, s a híveknek megtiltották, hogy bármilyen módon érintkezzenek az elítéltekkel.

299. A tizedekről

a) Az 1175. évi londoni zsinat határozatának 13. pontja

A föld minden tizede az Urat illeti meg, azt neki kell áldozni a termésből és gyümölcsből egyaránt. De minthogy sokszor előfordul az, hogy egyesek nem akarnak tizedet fizetni, elrendeljük, hogy pápa urunk utasítása értelmében ezeket egyszer-kétszer, majd harmadszor is meg kell inteni a gabona, a bor, a gyümölcs, a fiadzó állat, a gyapjú, a bárány, a vaj és a sajt, a len és a kender, valamint a többi évente ismétlődő termény után járó tized teljes megfizetésére. Ha azonban figyelmeztetés után sem fogják jóvá tenni mulasztásukat, akkor vegyék tudomásul, hogy egyházi átok fogja őket sújtani.

Mansi, Sacroroum conciliorum... T. 12. h. 150.
(Chrestomathia II. 237. o.)

b) A IV. lateráni zsinat határozata a tized elsőbbségéről (1215)

A zsinat 54. pontja

... Egyesek mértékfeletti kapzsisággal tesznek kísérletet arra, hogy a tizedfizetésben csaljanak: ti. a szolgáltatást és az adót levonják abból a termésből és első gyümölcsből, amelyeket a tizedelés még elkerült. Már pedig az Úr az egyetemes uralom jeleként, mintegy különleges címen, a maga számára biztosította a tizedeket. Ezért az egyházak veszteségei miatt, valamint a lelket fenyegető veszély elhárítása érdekében elrendeljük, hogy tekintettel az általános egyházi birtoklás előjogára, a tized fizetése előzze meg a szolgáltatások és adók behajtását, vagy legalább is azok, akikhez a tized beszolgáltatása nélkül szolgáltatások és adók jutottak, kényszerüljenek megadni az egyházaknak azt, ami azokból jog szerint jár nekik, mégpedig a tized egyházi becslése útján, minthogy a javakkal együtt áthárulnak a rajtuk levő terhek is.

Mansi Sacroroum conciliorum... T. 22. h. 1042.
(Chrestomathia II. 237. o.)

300. A bolgár állam harca a bogomil-mozgalom ellen

Részlet a bolgár egyház szinodikjából,[1] amely az 1211-ben tartott bogomilellenes országos zsinat végzéseit tartalmazza.

38. Mivel gonoszsággal teli ellenségünk az egész bolgár földön elhintette a manichaeus eretnekséget, miután elegyítette azt a massalianus[2] eretnekséggel is, mindazokat, akik kezdeményezői ennek az eretnekségnek, anathema sújtsa.

39. Bogomil papra, aki Petr bolgár cár idején átvette ezt a manichaeus eretnekséget és elterjesztette azt a bolgár földön... korábbi és most is meglevő tanítványaira, az un. apostolokra, anathemát mondunk.

40. És mindenkire, aki folytatja ezt az eretnekséget, fenntartja szokásaikat, éjszakai gyűléseiket, szentségeiket és haszontalan tanításaikat, valamint arra is, aki velük közlekedik, anathema szálljon...

41. Mindazokra, akik bizalmas viszonyban vannak velük, és egyetértésben együtt esznek-isznak velük, valamint ajándékokat kapnak tőlük, mint velük egyetértő társaira, anathemát mondunk.

79. Minden eretnekre anathema szálljon...

99. Mindazokra, akik megkísérlik az igazhitű császároktól és az üdvükért aggódó kereszténytektől a szent egyházaknak, püspököknek, monostoroknak és a többi templomoknak adományozott aranypecsétes és közönséges oklevelekkel megerősített birtokokat megsérteni vagy bármit is elvenni bármiből is, amit Istennek szenteltek, háromszoros anathemát mondunk.

103. Minden bojárra, kicsire és nagyra, papra és szerzetesre és az egész népre, amely engedelmes alázattal mindenkor megőrzi a tiszta és igaz szeretetet a cár és a főpapok iránt, örök emlékezés.

Minden tolvajra, rablóra, gyilkosra és azokra, akik ezeknek segítenek, anathemát mondunk.

Dujcsev, Sztara bolgarszka Knizsnina.Szófia,p. 156-157, 158, 160, 161. (Chrestomathia, II. 169. o.)

---

[1] Szinodik = egyházi könyv, az elhunytak nevét írják be, hogy az istentisztelet során megemlékezzenek róluk.

[2] A IV. század második felében szíriai, örmény és kisázsiai kolostorokban keletkezett tanítás, amely szerint a démonok hatalmától hosszas imádság révén felszabadult emberre már nem kötelezőek a közönséges emberekre vonatkozó erkölcsi szabályok.

301. Albigens harci dal

Szerzője Guillem Figueira toulouse-i szabó, aki lantossá lett, mert értett a költészethez és énekléshez. II. Frigyes barátjának nevezte magát. Jóllehet nem tartozott egyik délfrancia eretnek szektához sem, irt néhány gyűlölettel teli sirventes-t a klérus ellen. Ezekből közlünk néhány jellegzetes strófát. -

Róma, nem csodálkozom, hogy az emberek tévelyegnek, mert te harcba és nyomoruságba döntötted a világot; erény és érdem meghal és eltemettetik általad, álnok Róma, minden gonosznak vezércsillaga, csúcsa és gyökere; te árultad el Anglia nemes királyát. [1] Csalárd Róma, kapzsiság tart téged hatalmában, úgyhogy túlságosan megnyírod a birkáidat, de a Szentlélek, amely emberi testbe költözött, hallgassa meg kérésemet és irgalom nélkül törje le a szarvadat; mert te hamisan és alattomosan jártál el ellenünk, akárcsak a görögök ellen.

Róma, te az együgyűek húsán és csontjain rágódsz és elsorvasztva magaddal rántod őket a sírba; túlságosan áthágod Isten korlátjait; mohóságod oly durva, hogy pénzért megbocsátod a bűnöket; szégyenteljes terhekkel terheled meg magad, Róma.

Róma, mi tudjuk az igazságot, hogy te hamis megbocsátás csalétkével a sanyarúságnak vetetted prédául Franciaország nemességét, Párizs népét és a nemes Lajos királyt; miattad pusztult el, mert hamis prédikációddal kicsaltad őt az országból. [2]

Róma, a szaracénoknak kevés kárt okozol, de görögöket és latinokat vágóhídra űzöl. A pokol torkának tüzében és a kárhozatban van a helyed, Róma. Isten óvjon meg engem attól, hogy részem legyen a búcsúlevelekért fizetett pénzben és az avignoni zarándoklatban. [3]

Róma, valóban túlzott hévvel folytatod elvetemült prédikációidat Toulouse ellen; mint egy dühöngő kígyó ocsmányul belemarsz kicsinyek és nagyok kezébe. De ha a derék gróf [4] még csak két évig él, Franciaország vezekelni fog a te fondorlataidért.

---

[1] Földnélküli Jánost, Oroszlánszívű Richárd (meghalt 1199-ben) testvérét és utódját egykor apja, II. Henrik tréfásan "földnélkülinek" (angolul "Lackland") nevezte. Ez a melléknév nem függ össze a későbbi eseményekkel.

[2] VIII. Lajos 1226-ban halt meg az albigensek elleni keresztes hadjárat során

[3] Lajos király 1226-ban vette be Avignont háromhavi ostrom után.

[4] Toulouse-i VII. Raymund.

Róma, az az én vígaszom, hogy te hamarosan kárhozatba jutsz; ha a derék császár[5] helyreállítja szerencséjét, és úgy cselekszik, amint neki kell; bizony Róma, akkor majd meg fogod látni hatalmad széthullását! Isten, a világ Üdvözitője engedje meg, hogy ezt hamarosan megérjem.

K. Bartsch, Chrestomathia provençale. Elberfeld,1880. p. 199-200.

302. A valdens-mozgalom kezdete

Bernát inkvizítor jelentése a XIV. sz. elejéről

A valdensek, illetve a lyoni szegények 1170 körül jelentek meg. Egy bizonyos lyoni polgártól, Valdesiustól vagy Valdensustól erednek, aki javakban bővelkedett, de mindenét otthagyva elhatározta, hogy ezentúl szegénységben él és az evangéliumi tökéletességre fog törekedni, miként erre példát adtak az apostolok. A maga számára lefordíttatta francia (gall) nyelvre az evangéliumot és a bibliának egyik-másik könyvét, valamint Szent-Ágostonnak, Jeromosnak, Ambrusnak és Gergelynek egy néhány jelentős mondását, címszavak szerinti rendben, amelyeket ő és követői szentenciáknak neveztek. Noha mindezeket igen gyakran olvasták közösen, csak keveset értettek belőlük, s elméjüknek elbizakodottságával, minthogy kevéssé voltak műveltek, maguknak kisajátították az apostolok tisztét, az evangéliumot merészelték hirdetni falvakban és a városok utcáin. Valdesius mindkét nemből sok követőre talált hasonló elvetemültséggel. Ezeket tanítványok gyanánt szétküldte prédikálni. Minthogy pedig ezek tudatlan és műveletlen emberek voltak, sok tévtant terjesztettek mindenfelé: szerte futkostak a városokban, benyomultak a lakóházakba, férfiak és nők egyaránt, de főleg férfiak hirdették az igét a nyílt utcán, de még a templomokban is.

Amikor a lyoni érsek, név szerint Jean de Bellesmains mindezt megtiltotta nekik, azt felelték, inkább engedelmeskednek Istennek, mint az embereknek. Már pedig Isten megparancsolta nekik, legyenek apostolok és hirdessék az evangéliumot minden teremtménynek. A főpapságot és a papságot megvetették azért, mert bőségben és világi örömökben élnek. Mindezért az egyházból kitaszították, Lyon városából és területéről pedig kiűzték őket. Így aztán szétszóródtak Provence-ban és Lombardiának szomszédos és határos részein. Minthogy az egyházból kitagadták őket, más

[5] II. Frigyes.

eretnekekkel keveredtek el, akiknek tévedéseit magukban szívták, s ezáltal saját kitalálásaikhoz még hozzávegyítették ősrégi eretnekségek tanait és tévelygéseit...

A vandenseknek van felettesük (superior), akit maguk fölé helyeznek, és majoralisuknak hívnak. Ennek mindannyian engedelmességgel tartoznak, miként valamennyi katolikus engedelmeskedik a pápának...

Akiket felvettek ebbe az általuk testvériségnek (fraternitas) hívott gyülekezetbe, s akik megfogadták, hogy engedelmeskednek felsőbbségüknek és megtartják az evangéliumi szegénységet, azok attól kezdve kötelesek szüzi életet élni és többé tulajdonnal nem rendelkezhetnek: el kell adniok mindenüket, amijük csak van, s a befolyt pénzt le kell tenniök a közösség kezébe. Ezentúl már csak azokból az alamizsnákból élnek, amelyeket nekik a hívők és a cselekedeteikkel egyetértők adnak...

Bernardi Guidonis Practica Inquisitionis. C. Douais, Paris. 1886. 244. - I. Döllinger: Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. II. München, 1890. p. 6-7. 9-10. - G. Mollat - G. Drioux - Bernard Gui, Manuel de l'inquisiteur. Les Classiques de l'histoire de France. T. 2. Paris. 1926-1927. (Chrestomathia II. 243-244. o.)

303. Az albigens „eretnekség"

Heisterbachi Cézár: "Az Albigensek eretnekségéről"

Heisterbachi Cézár a XIII. század első felének neves írója (meghalt 1240 körül). Párbeszédek a csodákról című könyve középkori legendák gyűjteménye, s egyike a középkori életszemlélet legszínesebb emlékeinek. A ciszterci ta rendi szerzetes-szerzőnek nézőpontja szigorúan katolikus.

A jelenlegi Honorius pápa elődje, Ince pápa[1] idejében, amidőn még tartott a széthúzás (szkizma) Fülöp és Ottó[2] római királyok (reges Romanorum) közt, az ördög gyűlölködésére kihajtott, vagy helyesebben mondva, beérett az albigensek eretneksége. Oly hatalmas volt ennek az

[1] III. Ince.

[2] II. Sváb Fülöp és IV. Braunschweigi Ottó. Viszálykodásuk, melyet trónviszályuk robbantott ki. VI. Henrik halála után (1198) II. Fülöp halálával fejeződött be 1208-ban.

eretnekségnek az ereje, hogy úgy látszott, a nép hitének búzája a tévelygés konkolyává válik. Elküldték rendünk[3] apátjait egy néhány püspökkel együtt, hogy az igazhitű prédikációk kapájával gyökerestül irtsák ki a gazt, keveset értek el azonban, mert szembehelyezkedett velük az emberiség ellensége, a gaz magvetője...

Az albigensek a manicheizmussal egybehangzóan két őselemet (principia) vesznek fel: egy jó és egy gonosz Istent, vagyis az ördögöt, aki szerintük megteremtett minden testet, míg a jó isten minden lelket... Tagadják azt, hogy a testek feltámadnak;nevetnek azokon a jótéteményeken, melyeket az élők a holtaknak megadnak,[4] haszontalan dolognak tartják a templomba járást vagy az imádkozást a templomban... Elvetik a keresztelést, s káromolják Krisztus testének és vérének szentségét...

Azt mondják, várják a lélek megdicsőülését. Az említett apátok kíséretében az egyik szerzetes észrevett egy lovagot, amint lován ülve beszélgetett földmívesével. Minthogy eretneknek vélte, ami később be is bizonyosodott, közelebb lépett hozzá és így szólt: "Tisztelt férfi, mondd meg nekem, kié ez a föld?" Miután ez azt felelte: "Az enyém", hozzátette: "S vajon ennek a földnek a hasznát mire fordítod?" - "Jómagam és családom abból élünk", válaszolt a lovag, "s valamit juttatok belőle a szegényeknek is." A szerzetes kérdésére: "Mi jót vársz az adott alamizsnáért?" - a lovag ezekkel a szavakkal válaszolt: "Hogy lelkem dicsőségben vándoroljon halálom után." Erre a szerzetes: "Hová vándoroljon?" Mire a lovag azt felelte: "Ahová érdeme szerint eljuthat. Ha helyesen élt, és ha azt Istennél kiérdemelte, elhagyva testemet, valamelyik jövendőbeli fejedelem vagy király, vagy más előkelő személy testébe költözik, ahol gyönyörűség lesz a része: viszont rossz életmódot folytatott, akkor egy nyomorult és szegény ember testébe bújik, amelyben gyötrődés vár reá." Ugyanis a balga, miként a többi albigens, azt hitte, hogy a lélek érdeme szerint különböző testekben vándorol tovább, így állatoknak és kígyóknak testében is..."

Annyira megerősödött az albigensek tévelygése, hogy rövid idő alatt közel ezer várost mételyezett meg, és ha a hívők kardja nem gátolja meg, úgy hiszem, egész Európát megrontotta volna.

Az Úrnak 1210. évében egész Németországban és Franciaországban keresztes hadjáratot hirdettek az albigensek ellen. Az ezt követő évben

---

[3] A cisztercita rend.

[4] A halottért mondott mindenféle istentiszteletek, amelyek a katolikus egyházban fontos szerepet játszanak, különösen a tisztítótűzről szóló tanítással kapcsolatban. Az egyház azt állította, hogy az ő imádságai meg tudják rövidíteni a lelkek tisztító büntetésének határidejét a tisztítótűzben, de az imádság hatékonysága a halott rokonainak bőkezűségétől függ.

Németországból a következők keltek fel ellenük: Lipót, Ausztria hercege, Engilbert, akkoriban prépost, aztán kölni érsek és fivére Adolf, Bergis (Mons) grófja, Vilmos jülichi gróf, és még számos más különféle rangú és rendű személyek. Ugyanez történt Franciaországban, Normandiában és Poitouban is. Mindezeknek a seregeknek prédikátora és feje Arnold citeaux-i apát volt, aki később Narbonne érseke lett. A hadjárat során egy nagy városhoz értek, amelyet Béziers-nek hívtak. Lakossága állítólag több mint százezer ember volt. Megostromolták. Az eretnekek az ostromlók szeme láttára vizeltek a szent evangélium könyvére, aztán azt a várfalról ledobták a kereszténykre és utána küldve nyilaikat, így kiáltoztak: "Íme, a ti törvényetek, nyomorultak." Azonban Krisztus, az evangélium megteremtője, nem hagyta bűntetlenül a rajta elkövetett sérelmet. Ugyanis egyes harcosok, a hitbuzgalomtól lángragyúlva, oroszlánok módjára, félelem nélkül mászták meg a falakat az odatámasztott létrákon, példát véve azoktól, akikről a Makkabeusok könyvében olvashatunk. Az eretnekek az istenség által megfélemlítve meghátráltak, s az üldözők előtt nyitva hagyták a kapukat, ugyhogy azok a várost elfoglalták. A városbeliek vallomásaiból megtudták, hogy a katolikusok összekeveredtek az eretnekekkel. Ezért megkérdezték Arnold apátot: "Mit tegyünk, apát úr? Nem tudjuk megkülönböztetni a jókat a rosszaktól." Az apát - de ugyanúgy a többiek is - attól tartott, hogy ezek csak halálfélelemből tettették magukat katolikusoknak, és távozásuk után újra vissza fognak térni a tévtanhoz. Ezért állítólag így válaszolt nekik: "Öljétek meg őket. Az Úr majd megismeri az övéit." Így aztán megszámlálhatatlanul sok embert öltek meg abban a városban...

Caesarii Heisterbacensis Dialogus Miraculorum. J. Strange, Köln, 1881. T. I. p. 300-302.(Chrestomathia II. 240-242. o.)

304. Keresztes hadjárat az albigensek ellen

Arnold Citeaux-i apát levele III. Incéhez 1209-ben

Megérkezvén pedig Burgundia fenséges hercege [1] s más főrangúak is a keresztesek akkora sokaságával, amekkora még soha egybe nem gyűlt a keresztények között, jöttükre akkora rémület fogta el a képmutatókat, [2]

[1] III. Hugo (1189-1218) burgundi hercegen kívül a Nevers-i, a Saint- Pol-i gróf, Simon de Montfort és számos északfrancia, német, sőt délfrancia szenior vett részt a hadjáratban.

[2] Ti. az albigenseket.

hogy szinte csodaszámba menő módon futamodtak meg az őket üldözők elől, különösképpen azután, hogy elpusztult és romba is dőlt Béziers városa.[3] Jóllehet ama város polgárait mi is, a város püspöke is előzőleg már erősen megintettük, s kiközösítés terhe alatt a lelkükre kötöttük, hogy vagy adják át a köztük élő eretnekeket holmijukkal együtt a keresztteseknek, vagy, ha ezt nem tudnák megtenni, vonuljanak ki közülük, mert különben az eretnekek vérét saját fejükre vonják; ámde ők nem helyeselték a mi intéseinket és parancsainkat, ellenkezőleg: esküvel megerősített egyezséget kötöttek az eretnekekkel, hogy együtt védik meg a várost a keresztesek ellen. Mikor tehát közeledett a hadsereg a városhoz, a környező várak egynémelyikének urai, tudván azt, hogy maguk is bűnösök, elmenekültek a keresztesek elől; ám a várakbeli katonák és hívek hűségesen csatlakoztak a keresztesek seregéhez, s magukat is, a várakat is a keresztesek kezére adták... Szent Mária Magdolna ünnepén[4] ... reggel ostromzár alá vették a várost, de e városnak természetes fekvése, védelmi ereje s a benne felhalmozott élelem olyan oltalmat jelentett, hogy úgy látszott hosszú időn át képes lesz bármekkora hadsereget feltartóztatni. Ámde... miközben tárgyalások folytak a városbeli előkelőkkel a szabad elvonulásukat illetően - mert az a hír járta, hogy ezek katolikusok -, a csavargófélék s egyéb hitvány és nem is fegyverben álló személyek, be sem várva vezéreik parancsát, megtámadták a várost; s a mieink csak csodálkoztak, amikor meghallották a kiáltozást: "Fegyverre! Fegyverre!" - s alig 2-3 órányi idő alatt, az árkokon és a falakon átmászva, el is foglalták Béziers városát; s a mieink nem könyörültek sem renden, sem nemen, sem koron, hanem csaknem húszezer embert kardélre hánytak; s az ellenségnek e szörnyű pusztulása után az egész várost végigzsákmányolták, majd felgyújtották - így tombolt ott az isteni megtorlás csodálatos módon. Mikor pedig elterjedt a híre a nagy csodának, annyira megrémült mindenki, hogy a Béziers és Carcasson közötti hegyekbe és vadonerdőkbe menekültek rengetegen, s több mint száz nemesi várat hagytak üresen maguk után... Innen... Szent Péter bilincsbeveretésének emlékünnepén[5] Krisztus egész serege Carcassonba ment át; ez szintén népes város, s egyformán büszkélkedett hűtlenségével, erődítményeivel s gazdagságának bőségével. Az egész várost ostromzár alá fogva, a mieink már másnap megtámadták az első (a külső) alsóvárost; s bár ez sánccal, fallal és bástyákkal jól meg volt erősitve, a mieink mégis... mintegy két órányi idő alatt mindezeket megmászva, hatalmas erővel és szinte csoda módján betörtek az alsóvárosba, s azt tűz martalékává tették. Itt azután felállítva ostromgépeiket, azok segítségével a nyolcadik napon bevették a

---

[3] 1209.

[4] Július 22.

[5] Augusztus 1.

második, a nagyobbik alsóvárost, s ezt maguk a polgárok gyújtották fel. Miután pedig így beszorult az ellenség a szűk belsővárosba, és minthogy a mieink várakozása ellenére, odabent a városban a polgárokat nagy éhinség csigázta el, végül a városbeliek önmagukat, minden vagyonukat és az egész várost felajánlották a kereszteseknek, csakhogy azok legalább életüknek kegyelmezzenek meg, s egyetlen napon át tartó szabad elvonulást kaphassanak tőlük... így aztán... a mondott feltételek mellett megengedtük, hogy megvegyék a várost annak érdekében, hogy azt katolikus férfiakkal megerősítve, a többi város és vár is, melyeket a keresztes sereg elfoglalt, a katolikusok bölcsessége folytán megtisztulhasson az eretnekségtől, mely lakosaik gonoszsága folytán csúnyán beszennyezte mindegyiket.

Hogy pedig ez a föld, amelyet az Isten az ő szolgái kezére adott, az Ő, a szent római egyház és az egész kereszténység tiszteletére megőrződjék, közös tanácskozásunk eredményeképpen megválasztottuk e terület fejedelmévé és urává Simon de Montfort-t[6], e nemesi rendbeli férfiút, kit - úgy hisszük - Szentséged is jól ismer, ezt a kemény katonát, ki hitét a legnagyobb áhítattal gyakorolja, s ugyanakkor ég a vágytól, hogy teljes erejével üldözhesse az eretnek gonoszságot.

Epistolae Innocentii III. - XII. 108. - Baluze, Paris, 1682. T. II. p. 373.

305. Eretnekek elleni törvény

1214. nov. 11-30. A negyedik lateráni zsinat határozata. Szemelvények.

Kiközösítünk és átokkal sújtunk minden eretnekséget, [1] mely e szent, igaz és katolikus hit ellen támad..., kárhoztatva valamennyi eretneket, bármilyen névvel nevezzék is őket...

1. §. Az eretnekségben elmarasztaltakat pedig a mindenkori világi hatalmak legfőbb képviselőinek vagy azok megbízott ügyvivőinek kell megbüntetés céljából átadni, a kellő figyelmeztetéssel; ha egyházi rendűek,

[6] Az albigens Raymond Roger Béziers és Carcassone őrgrófjának birtokain kívül, a montpellier-i tartományi zsinat 1215-ben Saint-Gillesi VI. Raymond területeit is Simon de Montfort-ra ruházta, szüzerénítása alá helyezve a grófságot és a Narbonne-i hercegséget. Főhűbérúri jogát fia, Amaury de Montfort, 1224-ben átengedte a francia királynak.

[1] Albigens eretnekség.

akkor meg kell fosztani őket papi rendjüktől; az így elmaraszaltak javait pedig, ha világi személyek voltak, el kell kobozni, ha egyházi rendbeliek, akkor azoknak az egyházaknak kell átadni, amelyektől előzőleg javadalmaikat kapták.

2. §. Azokat pedig, akiket az eretnekségnek csak gyanújával is meg lehet bélyegezni, abban az esetben, ha a gyanú jellege és személyük minősége szerint saját ártatlanságukat kellő tisztázással be nem tudnák bizonyítani, az egyházi átok kardjával kell sújtani, s mindaddig, míg kellő elégtételt nem szolgáltatnak, kerülje el mindenki; és ha egy éven át megmaradnak kiközösített állapotukban, akkor eretnekekként kell ítélkezni felettük.

3. §. A világi hatalmasságokat pedig figyelmeztetni kell és rá is kell venni, sőt: ha szükséges, akár rá is kell kényszeríteni arra..., hogy ha azt kívánják, hogy hívőknek tartsák és tekintsék őket, akkor a hit védelmében tegyenek nyilvánosan esküt arra, hogy a saját joghatóságuk alá tartozó területekről mindazokat az eretnekeket, akiket az egyház megbélyegez, a legjobb tudásukkal és teljes erejükkel el fogják űzni... Ha pedig a világi úr - bár az egyház felkérte és figyelmeztette is őt erre - elmulasztaná földjeit az eretnek szennytől megtisztítani... a kiközösítés büntetésének bilincsével kell őt megbéklyózni. És ha még ezt is semmibe véve, egy éven át nem szolgáltatna elégtételt, e tényt jelenteni kell a pápának, hogy az egy esztendő leteltétől kezdődően az ilyen úr vazallusait mentse fel hűségesküjük alól, a területet pedig foglaltassa el a katolikusokkal, hogy kiűzve onnan az eretnekeket, azt a földet ellentmondás nélkül birtokolhassák... A földesúri jog épségben tartása mellett, de csak addig, mig az az ügy sikere elé akadályt nem gördít...

4. §. Azok a katolikusok pedig, akik felvéve a kereszt jelét, harcba indulnak az eretnekek üldözésére, nyerjék el ugyanazon búcsúkat, és kapják meg ugyanazt a kiváltságot, amit azok kapnak, akik a Szentföld védelmére kelnek útra.

5. §. Úgy döntöttünk, hogy az eretnekségben levőket, de azokat is, akik befogadják, védelmezik őket, avagy kedveznek nekik, kiközösítéssel kell sújtani; szilárdan elhatározva azt is, hogy ha az ilyenek közül valakit a kiközösítés büntetése sújtott, és ő ezt semmibe véve, egy éven belül nem szolgáltatna elégtételt, akkor jogkövetkezményként legyen gyalázatba esett, azaz ne legyen se köztisztségre, se tanácsba választható, de még bizonyságtételre se legyen bocsátható. Ne legyen jogképessége és lehetősége a tanúzásra sem, de örökösként se lehessen senkinek jogutóda. Ezenkívül: senki ne tartozzék neki felelősséggel semmiféle ügyben, őt viszont kényszeríteni kell a felelősségvállalásra. Ha esetleg bíró lenne, ítélete ne legyen jogerős, sőt: peres ügyet se lehessen eléje vinni, hogy azt meghallgassa. Ha ügyvivő lenne, nem szabad megengedni, hogy bármilyen ügyben is védő lehessen. Ha közjegyző lenne, az általa készített oklevelek

semmisek legyenek, átkozott szerzőjükkel együtt legyenek azok is átkozottak. Megparancsoljuk, hogy az ezekhez hasonló esetekben ugyanígy kelljen eljárni. Ha pedig egyházi személy lenne, minden egyházi tisztétől és javadalmától meg kell fosztani őt... Ha pedig akadnának olyanok, akik semmibe vennék azt a parancsot, hogy az efféle embereket - azt követőleg, hogy az egyház megbélyegezte őket - el kell kerülni, őket is kiközösítéssel kell sújtani mindaddig, mig megfelelő elégtételt nem adnak. Az egyházi rendbeli személyek pedig semmiképpen se szolgáltassák ki ezeknek a pestiseseknek az egyház szentségeit, ne merészeljék őket keresztény temetéssel eltemetni, ne fogadják el sem alamizsnáikat, sem megajánlásukat, mert ha az ellenkezőjét tennék, őket is meg kell fosztani egyházi tisztüktől...

6. §.Minthogy pedig sokan jámborságot színlelve... a prédikálás jogát bitorolják maguknak, holott az Apostol azt mondja: "Hogyan fognak prédikálni, ha nincs rá küldetésük?" [2] Éppen ezért mindazokat, akik számára ez tilos, avagy, akik erre az Apostoli Széktől vagy a megyéspüspöktől származó küldetést nem kaptak, nyilvánosan, vagy magánhelyen bitorolni merészelnék a prédikálás tisztét, a kiközösítés bilincsével kell megbéklyózni, és ha gyorsan nem térnének észre, más, megfelelő büntetéssel is sújtani kell őket.

7. §.Mindehhez hozzáfűzzük még azt is, hogy minden érsek és minden püspök, személyesen vagy főesperese, avagy erre alkalmas tisztes személyek útján évente kétszer, de legalább egyszer járja be saját egyházmegyéjében azt a területet, amelyről az a hír járja, hogy ott eretnekek laknak, és ott három vagy több közhitelü férfiút, de ha hasznosnak látszik, akár az egész szomszédságot eskesse meg arra, hogy ha közülük bárki tudomást szerezne arról, hogy ott eretnekek vannak, avagy olyanok, akik titkos összejöveteleket tartanak, illetve olyanok, akik a hívek szokásos életmódjától eltérő életet élnek, és szokásaikban is elütnek tőlük, akkor az ilyeneket sietve fel fogja jelenteni a püspöknél. A püspök pedig idézze saját személyes jelenlétének bírósága elé a bevádoltakat, s ha ezek nem tudnák magukat tisztázni az ellenük emelt vád alól, avagy, ha tisztáznák ugyan magukat, de visszaesnének a régi eltévelyedésükbe, az egyházjog előírásai szerint büntesse meg őket. Ha pedig akadna köztük bárki, aki átkos makacssággal semmibe véve az eskü szentségét, nem akarna esküt tenni, ez önmagában véve elegendő ahhoz, hogy eretneknek tekintse mindenki.

[2] Szt. Pál Róm. X. 15.

8. §. Ha pedig valamelyik... püspök hanyag vagy vonakodó lenne abban, hogy megtisztítsa egyházmegyéjét az eretnek tévelygés erjesztő kovászától..., az ilyen püspököt meg kell fosztani püspöki méltóságától...

Weissembach, Quellensammlung...Bd. I. p. 188-190.

306. VIII. Bonifác pápa „Unam Sanctam" kezdetű bullája

A bulla (1302. nov. 18.) a teológiai vagy méginkább jogi argumentumokra építve, a korlátlan pápai hatalmat, az egyházi egységet, majdnem hittételként foglalja össze.

Hitünk sürgető szava arra késztet bennünket, hogy az egy, szent, katolikus, egyben apostoli egyházban higgyünk, s e hitet tartsuk is meg; és mi szilárdan hiszünk is benne, s csak ezt valljuk; kívüle nincs üdvösség, nincs bünbocsánat, éppen úgy, ahogyan a jegyes kiált fel az Énekek énekében: "Egyetlen az én galambom, s ő a legtökéletesebb lény. Egyetlen szülöttje ő édesanyjának, egyetlen választottja az ő szülőjének!"[1] - s ezzel azt az egyetlen misztikus testet jelképezi, melynek feje Krisztus, Krisztusé pedig maga az Isten. Ebben az egyházban egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség. A vízözön idején egyetlen bárka volt csak: Noé bárkája, s előképe volt e bárka az egyetlen egyháznak, hiszen egyetlen hajóterének egyetlen kormányosa volt s egyetlen vezérlője: Noé, és - mint olvassuk - minden, e bárkán kívüli lény elpusztult. Egyetlenként tiszteljük ezt az egyházat, aminthogy az Úr is azt mondja a próféta szavával: "Ragadd el a kard elől, Uram, az én lelkemet a kutya mancsaiból mentsd ki az én egyetlenemet!"[2] - Midőn a lelkéért imádkozott, akkor egész önmagáért mondott imát; egyszerre imádkozott fejéért is, testéért is; s ez az egyetlen test az egyetlen egyházat jelenti, amely egyházban egyetlen a jegyes, egyetlen a hit, a szentségek és egyetlen a szeretet. Ez az egyház az Úrnak ama varratlan köntöse, melyet meg nem szaggattak, hanem sorsvetéssel döntötték el, kié legyen.[3] Tehát az egy és egyetlen egyháznak egy a teste, egy a feje, nincs két feje, mint valami szörnyszülöttnek. Krisztus ti. ez a fej és Krisztus helytartója: Péter, és Péter apostol utóda; aminthogy az Úr is egyedül Péternek mondotta: "Legeltesd juhaimat."[4] Az

[1] Énekek Éneke VI. 6.

[2] Máté XXVII. 35.

[3] János XIX. 24.

[4] János XXI. 17.

"enyémek"-et említette és általánosságban értette, s nem külön-külön egyiket vagy másikat; és úgy kell érteni, hogy valamennyit reá bízta. Ha tehát a görög (keleti) hitűek, avagy mások azt mondják, hogy ők nincsenek sem Péterre, sem az ő utódaira bízva, ezzel szükségképpen azt is megvallják, hogy ők nem tartoznak Krisztus juhai közé, hiszen az Úr azt mondja János evangéliumában, hogy egy az akol és egy a pásztor. [5] De az evangélium szavai tanítják nekünk azt is, hogy ezen az egyházon belül s annak birtokában két kard van: a lelki hatalom és a világi hatalom kardja. Mert amikor az apostolok azt mondják: "Íme, a két kard" [6] - ti. az egyházban -, az apostolok e szavaira az Úr nem azt mondja, hogy sok, hanem azt: elég. Minden bizonnyal az, aki tagadja, hogy Péter hatalmában világi kard is van, rosszul értelmezi az Úr ama szavait: "Tedd vissza hüvelyébe kardodat!" [7] Tehát mindkét kard, a lelki is, az anyagi is az egyház hatalmában van. Ámde az utóbbit az egyházért kell forgatni, az előbbit pedig maga az egyház forgatja; azaz: a lelkit a papok forgatják, az anyagit a királyok s a katonák ugyan, de csak akkor, ha a papok azt helyeslik vagy megengedik; Mert egyik kardnak a másik alatt kell lennie, s a világi hatalmat alá kell rendelni a lelki hatalomnak. Mert midőn az Apostol azt mondja: "Nincs hatalom, csakis az Istentől, mert minden hatalmat az Isten rendezett el." [8] ámde: nem jól lenne elrendezve, ha az egyik kard nem lenne a másik alá rendelve, s az alantabb állót nem a másik emelné fel a magasba. Mert, mint Szent Dénes mondja: az istenség törvénye az, hogy ami legalul van, azt a középen álló útján emeli fel a legmagasabbhoz. A rend tehát nem az, hogy minden egyszerre és közvetlenül rendeződjék el, hanem az, hogy a legalsók a közbülsők útján, illetve az alsóbbak a felsőbbek által rendeződjenek. És annyival világosabban kell azt vallanunk, hogy a lelki hatalom mind méltóságban, mind nemességben minden földi hatalomnál előbb való, amennyivel a lelki dolgok megelőzik az evilágiakat. És ezt világosan és szembeötlően szemlélhetjük a tizedek szolgáltatásának kötelezettségében, az áldásosztásban, a megszentelés gyakorlásában, magának a hatalomnak eredetében s a lelki ügyek kormányzásában is. Mert az igazság arról tesz tanúbizonyságot, hogy a lelki hatalomnak van joga arra, hogy a földi hatalom rendjét vigyázza, s ha az nem bizonyulnék jónak, ítélkezzék is felette. Így igazolódik az egyházról s az egyházi hatalomról szóló Jeremiási jövendölés: "Íme, én ma a nem-

---

[5] János X. 16.

[6] Luk. XXII. 38.

[7] János XVIII. 11.

[8] Róm. XIII. 1.

zetek és országok fölé helyeztelek téged!" stb. [9] ahogyan következik. Ha tehát a földi hatalom tévútra kerül, ítélkezni a lelki hatalom fog felette; ha az alacsonyabb fokon álló lelki hatalom, akkor saját felettese ítéli majd meg; de ha a legfelső lelki hatalom vétene, felette már csakis az Isten ítélhet, ember ne, mert az Apostol is ilyen bizonyságot tesz: "A lelki ember minden felett ítélkezik, felette azonban senki ne ítélkezzék." [10] Ez a hatalom ugyanis, bár ember kapta, s ember is gyakorolja, nem emberi, hanem bizonnyal isteni, melyet isteni szózat adott át Péternek, személyesen neki, valamint benne az ő utódainak is, amikor erős kősziklának nevezte őt, illetve, midőn az Úr így szólt magához Péterhez: "Mindaz, amit megkötsz..." stb. [11] - Mindaz tehát, aki az Istentől így rendelt hatalomnak ellenáll, az Isten rendelésének áll ellen, hacsak azt nem képzeli - mint Manicheus [12], hogy kettős principium van, ezt azonban hamisnak és eretneknek ítéljük, mert Mózes tanusítja, hogy Isten az eget és a földet nem a kezdetekben, hanem kezdetben teremtette meg. [13] Végezetül kijelentjük, állítjuk és kihirdetjük: mindenképpen szükséges az az üdvözléshez minden emberi teremtmény számára, hogy alárendeltje legyen a római pápának. - Kelt a Lateránban, pápaságunk nyolcadik esztendejében.

Marx-Bilkei: A katolikus egyház története. Székesfehérvár, 1932. Forrásszövegek függeléke VIII-IX. o.

---

[9] Jeremiás I. 18.

[10] Pál lev. kor. 2, 15.

[11] Máté XVI. 19.

[12] Mani (215-276) perzsa vallásalapító (manicheizmus)

[13] Mózes I. 1.

307. IV. Károly aranybullája a prágai egyetem alapításáról, 1348

Károly, Isten kegyelméből római király, ... mindenkor a birodalom növelője, és Csehország... királya. Örökös tudomásul.

Szívünk vágyai és azon sürgős ügyek sorában, amelyek állandóan foglalkoztatják királyi elmélkedéseinket, főképp szellemünk vágyódása késztet gondolkodásra és gondolatunk éle különösen arra fordul, hogyan lehetne cseh királyságunkat, melyet akár örökölt, akár szerencsésen szerzett egyéb méltóságainknál és birtokainknál jobban szeretünk szívünk rendkívüli hajlandóságával, amelynek felemelésére minden igyekvésünkkel, amellyel tudunk, törekszünk, és amelynek becsületére és javára teljes erővel igyekszünk, hogyan lehetne azt a királyságot, amely isteni elrendelés révén az élethez szükséges dolgok természetes feleslegének örvend, így előrelátásunk parancsából a mi korunkban bölcs férfiak sokaságával mesterségesen feldíszíteni. Ennek azért kell megtörténnie, nehogy királyságunk hűséges lakosainak, akik szüntelenül éheznek a tudományok gyümölcseire, idegen országokban alamizsnáért kelljen könyörögniök, hanem hogy királyságunkban találjanak a vendéglátásra felkészített asztalt, és hogy azok, akik kitűnnek velükszületett értelmi képességeik szellemes mivoltával, műveltek legyenek a tudományok ismerete révén, és nemcsak hogy ne kényszerüljenek, hanem fölöslegesnek is tarthassák, hogy a tudományok megszerzése érdekében bejárják az egész világot, idegen nemzetekhez zarándokoljanak vagy, hogy óhajuk kielégítést nyerjen, ismeretlen országokban kolduljanak, hanem, hogy éppen dicsőségüknek tartsák, hogy másokat hívhatnak meg idegenből a kellemes illatra és az ilyen jótéteményben való részesülésre.

Ezért, hogy a léleknek ilyen üdvös és dícséretesen megfogant gondolata méltó tetteket szüljön, azt akarjuk, hogy ennek a királyságnak fennköltségét az újdonság örvendetes kezdeményezései növeljék, és előzetes érett megfontolás után elhatároztuk, hogy kies székvárosunkban, Prágában, létrehozunk, elrendelünk és újonnan megalapítunk egy generale stúdiumot, hiszen ez a város mind a föld termésének gazdag voltával, mint a hely kellemességénél fogva teljes mértékben hasznosan alkalmas ilyen nagy feladatra.

Ezen az egyetemen lesznek valamennyi kar doktorai, magisterei és diákjai, és jelentős birtokokat ígérünk nekik, azoknak pedig, akiket erre méltónak találunk közülük, királyi ajándékokat adunk. Azt akarjuk, hogy bármelyik kar doktorai, magisterei és diákjai, mind együtt és mindegyik külön, bárhonnan is jöjjenek, felségünk különös védelme és oltalma alatt legyenek mind érkezésükkor, mind itteni tartózkodásuk alkalmával, és hasonlóképpen, amikor elmennek; készek vagyunk mindegyiknek biztos kezességet adni, hogy mindnek és mindegyiküknek, aki ide akarna jönni,

bőkezűen megadjuk mindazokat a privilégiumokat, kiváltságokat és szabadságokat, amelyeket akár a párizsi, akár a bolognai egyetemen a doktorok és diákok királyi hatalomból használni és élvezni szoktak, és hogy gondoskodunk arról, hogy ezeket a szabadságokat mindenki és külön minden egyes sértetlenül megőrizze. Mindezeknek tudomására és teljesebb biztonsága érdekében írattuk meg ezt az oklevelet és erősítettük meg felségünk pecsétjével készült aranybullával...

Adatott Prágában, az Úr 1348. évében, az első indikcióban, április 7-én, uralkodásunk második évében.

Václav Chaloupecky: L'université Charles à Prague. Sa fondation, son évolution et son caractère au XIVe siècle. Prague, 1948. 141-142.

308. A konstanzi zsinat bírósági tárgyalása Husz János ügyében

Részlet Poggio Bracciolini olasz humanista beszámoló leveléből. Poggio adta át Husznak a zsinatra szóló meghívást. A személyes ismeretség révén Husz hívévé lett.

Felemelkedett (helyéről) a zsinat elnöke, néhányszor meghajlott a király és az összegyülekezett atyák felé és felolvasta mindazok neveit, akik szavazati joggal rendelkeztek, megjelölve mindegyikük méltóságát és lakhelyét, egyúttal feltüntetve azokat a közösségeket is, amelyek a meghatalmazást adták zsinati kiküldötteiknek: a városokat, fejedelmeségeket, apátságokat (monostorokat). Név szerint felszólította mindegyiket, hogy meggyőződjék az illető jelenlétéről. Megállapítást nyert, hogy a királyt nem számítva az összes szavazati joggal rendelkezők száma 88 személy.

A cseh (Husz) ellenségei szerették volna lehetőleg tüstént elérni céljukat, ezért a Graubündenből való Ammon Weikhli gondoskodásából, aki különösen örült az alkalomnak, hogy ő végezheti el a kivilágítás színjátékának előkészületeit, a fát már előkészítették és leöntötték szurokkal.

Méltóság és év, hónap, sőt napok szerinti pontos születési sorrendben a következő három pontra feleltek "igen" vagy "nem" szavazattal:

1. Eretnek-e vagy nem eretnek a Huszinecből való Husz János tanításaiban és újításaiban?

2. Jogosultak-e az egybegyűlt zsinati atyák a pápa és a király nevében büntetést kiszabni Huszra?

3. Milyen büntetést érdemel Husz a pápa és a legszentebb titok (eukarisztia)[1] megsértése miatt?

Az első kérdésre 51 szavazatot adtak le igenlő értelemben (azaz, hogy Husz eretnek).

A másodikra ugyanannyit.

A harmadik kérdésre 30 szavazatot olyan értelemben adtak le, hogy semmiféle büntetést nem érdemel; 10 szavazat kívánt egyházi vezeklést, és 45 atya adta szavazatát Husz halálra ítéltetése mellett, ha nem tagadja meg mindazt, amit sok éven át (gyakori beszédeiben) mondott és nyíltan tanított az egyházi tételei ellenére.

Ezután a zsinat elnöke felszólította Huszt, hogy tagadja meg mindezeket; de ez a cseh felemelkedve hangosan kijelentette: "Nem vagyok hajlandó eltérni tanításomtól és Jézus Krisztus evangéliumába vetett hitemtől; Isten segítségével bennem marad az ő ereje is, ha a szentírás szavaival be nem bizonyítjátok (az én meggyőződésem) ellenkezőjét. Ha ezt bebizonyítjátok nekem, akkor én, amennyire csak ajkam ereje engedi, dicsőítem a (római) egyházat".

Zsigmond (császár) is sürgetően és szigorúan felszólította a csehet, hogy tagadja meg a tanítását. Ekkor Husz térdre ereszkedett, hangos kéréssel fordult Istenhez, világosítsa fel szívét és elméjét, mutassa meg neki az igazság útját, és térítse jóra, ha tévelyeg és helytelen úton jár.

Ez az imádsága annyira lángoló volt, hogy én még olyat soha nem hallottam. Közben sokan könnyelműen nevettek rajta, és türelmetlenül sürgették a szavazást. Az imádkozó felkelt és hallgatott, és semmi megjegyzést nem tett az újonnan megidézett tanúk vallomására. Zsigmond mélyen és gyakran sóhajtozott; és piros arca olyan sápadt lett, mint a templom fehér fala. Zsigmond szemei állandóan körbe jártak az egybegyűlteken, mintha keresett volna valakit, vagy mintha félt volna a súlyos igazság következményétől.

Csend támadt. Ekkor Husz a következőképpen kezdett beszélni: "Imádsággal fordultam Istenhez - mondotta -, hogy a Szentlélek által világosítsa meg zavart lelkemet, és nem változtatta meg elhatározásomat azután sem: nem mondhatok le egyetlen tételemről sem, amelyeket akár írásban, akár szóban hirdettem. De elutasítom magamtól mindazt, amit ezek a tanúk hazug módon mondottak és állítottak ellenem. Isten látja, hogy esküvésük minden rossznak a gyökere; még az igazság árnyéka sincs abban, amit mondottak. Egyébként én megvígasztalódom az igazság más fiaival együtt, akiket ugyanúgy hazugságokkal rágalmaznak és elítélnek, nem azért, mert téves itéletet alkottak az áldozás titkáról, nem az egy- vagy kétszín alatti áldozásról vallott meggyőződésükért, még csak nem is

[1] Az oltáriszentség.

azért, hogy a züllött papság ellen prédikáltak, hanem kizárólag azért, mert a római püspök ellen szóltak vagy cselekedtek, megállapítva a tényt, hogy az rangja szerint teljesen egyforma a többi püspökkel. Egyedül ezért kínozták meg és ezért ölték meg őket, miként magam is ezt tapasztalom magamon az eretnekség tanítói és (a pápaság) Rómától küldött vakbuzgó hívei részéről.

Rettentő lárma keletkezett erre, átkokat szórtak Huszra és szavazást követeltek.

A szavazás a következő sorrendben zajlott le: legelőször a választófejedelmek és képviselők szavaztak, utána a hercegek, érsekek és püspökök. A továbbiak során a tartományok és városok képviselői.

Lajos választófejedelem: Noha én személy szerinti ellensége vagyok az egyházi ügyekben minden újítónak, s kelletlenül viselem el őket... de Huszt úgy kell büntetni, hogy ne bántsuk szabadságát, becsületét és életét, mert először, önként jelent meg a zsinat előtt a császár menlevelével s a német becsületszóra bízta magát, és másodszor, mert minden kérdésre egyenesen és hízelgés nélkül felelt, kifejezve abbeli készségét, hogy megtagadja tanítását, ha bebizonyítják neki a szent biblia alapján tanítása téves voltát. A tanuk által ellene felhozott vallomásokat nem fogadta el, kijelentvén, hogy azokat megvesztegették. Ezért én a szavazatomat Husz szabadonbocsátása és szabad hazatérése mellett adom "Igen" felelettel!

Einbecken (a szász választófejedelemség képviselője):... Itt, Konstanzban, olyan színjáték tárul a világ elé, amely miatt magunkfajta embernek szégyenkeznie kell. Láttuk, hogyan fenyegették papok és világiak halálos fegyverekkel ezt (az Isten által) védett embert, aki fegyvertelenül indult útnak idegen földre; azután anélkül, hogy az ügyet egyáltalán kivizsgálták volna, jogtalanul fogságba vetették, mint egy gyilkost; imáját, melyet azért mondott, hogy megvilágosodást nyerjen az égtől, kinevették, amit pedig a pogányok sem követnek el... soha el nem hittem volna ezt, ha nem láttam volna saját szemeimmel; szégyenemnek fogom tartani ezt az eseményt, ... Ahelyett, hogy szabadságot engedtek volna a vádlottnak, hogy kifejthesse a maga tanítását, lármával és kiáltozással tömték be száját, hogy senki se érthesse meg, mi az ő kívánsága és törekvése... Mindenkinek emlékezetébe idézem, hogy az általunk elkövetett nagy jogtiprás és a külföldi ember személyi érinthetetlenségének megsértése egész papságunkra súlyos büntetést és megtorlást hozhat, összehasonlíthatatlanul nagyobbat, mint amilyent mi egyáltalán el tudunk gondolni. A szabadsága, becsülete, élete mellett szavazok. "Igen!"

Köngel (a mainzi választófejedelemség követe): Az én hercegem és uram... azt, aki Rómától elpártol, úgy tekinti, mint eltévedt juhot, akit kedves és szeretetteljes bánásmóddal kell visszatéríteni a nyájhoz. Ha nem fogad szót, akkor fokozatosan, kezdetben csak homokszemekkel, de azután a büntetés kemény göröngyeivel is vissza kell téríteni. Ha ez nem segítene, akkor át kell adni a házőrző ebeknek, hogy megtörjék a tévelygő

makacsságát. Először hadd harapják éles fogakkal a füleit, de utána szorítsák meg a torkát is. Husz tévelygő juh; ezért a legfőbb római pásztor kezdetben édesgette, aztán megfenyegette őt, és most végül a büntetéshez nyúl, hogy megvédje nyája többi részét. Én nem érzek szánalmat irányában: megfojtani! "Nem!"

A kölni választófejedelem: Aki nem hallgat a fenyegetésre, a seprűnek kell, hogy engedelmeskedjék. Ha ez a két eszköz sem használ, mint a csehnél, akkor az illető hasonlóvá válik ahhoz a szerencsétlenhez, akit huroknak kell felakasztania a vérpadon. "Nem!"

Chlum gróf:[2] ... Az egész (római katolikus papság) nem egyéb, mint korhelyek, züllöttek és ostobák megvetett tömege, akiknek a hasuk az istenük, életükben pedig kevesebbet néznek maguk fölé, mint a disznó a tükörbe. Sokáig panaszkodtunk mi ezért a legfőbb pásztor előtt, de a dolgok, ahelyett, hogy javultak volna, rosszabbodtak, a rendelkezések és követelések, pedig hogy fizessünk (Róma céljaira), szaporodtak. A nápolyi királlyal folytatott igazságtalan háború alatt a helytartó egész hadsereg beszedőt küldött szét a keresztény országokba, így Csehországba is, azzal a meghagyással, hogy mindenki, aki csak segíteni tudja őt pénzzel, bocsánatot nyerjen nemcsak jelen, de jövendő bűneire is. Ennek következtében értelmes népünk között elégedetlenség támadt, a búcsúcédulákat (indulgenciákat) tűzbe dobálták, a pénzbeszedőt pedig elkergették... Az egyik tiszteletre méltó öreg papot Rómába rendelték, hogy felelősségre vonják. Bízván beadványa igazában, elment oda, de többé nem tért vissza: eltünt az élők sorából. Három más lelkésznek, akik vele egyformán gondolkoztak, az érsek leütette a fejét, megégettette őket, hamvaikat pedig a Moldvába vettette... Ezrekre róttak ki megszégyenítő büntetést... Ez ellen az embertelen kegyetlenség ellen lépett fel Husz, amiatt rendelték ide Konstanzba, de azzal a biztosítékkal, hogy megengedik neki a szabad szólást a zsinati atyák előtt..

Királyom és minden cseh nevében megesküszöm, hogy a csehek abban az esetben, ha Huszt tovább gyötrik vagy megölik, rettentő bosszút állnak a templomokon, kolostorokon és papokon, hogy Husz esztelen ellenségei ezt a törvénytelenséget ezerszer kegyetlenebbül fizetik meg, amit teljes mértékben meg is érdemeltek. Isten és ember előtt megsértették a békét és a cseh lúd (husz = csehül: lúd) a pápisták vérében mossa meg szárnyait. Életet és szabadságot Husznak. "Igen!"

Namegi érsek:... Ámbátor óvatosabban kellene leszedni a tetőt a bűnnek ezen házáról (Rómáról), ezzel azonban Husz még nem követett el halálos bűnt; halálos bűnt azok vettek a lelkükre, akik fokozatosan beragasztották és befalazták a világosság ablakait. Husz éljen. "Igen!"

---

[2] IV. Vencel cseh király képviselője.

Celc érsek[3]: Azt, aki a földön keresi az angyalt, küldjétek az égbe. Husz angyalt keres a földön. Nyújtsatok ebben neki segítséget, és küldjétek el őt oda, ahol azt keresni kell. Még ma haljon meg. "Nem!"

A londoni érsek: Ha ennek a csehnek tíz élete volna, hetet elvennék tőle az áldozás titkairól mondott beszédéért. De a többi három életét sem hagynám meg neki; először azért, mert lebecsmérelte Krisztus helytartóját, másodszor azért, mert levetkőztette a papságot, egyetlen rongyot sem hagyott rajta, amellyel meztelenségét takargathatta volna, és harmadszor azért, mert sok népet letérített a (helyes) útról, rábízván a népre a jogot, hogy maga ítéljen a hit dolgaiban, holott a nép számára üdvösebb, ha semmit sem tud, csak jámboran hisz. Pusztuljon ez a cseh! "Nem!"

A brixeni püspök: Lúdnak nem tesz rosszat, ha megkopasztják és megsütik. Már megkopasztották. Hadd süljön meg ma. "Nem!"

A baseli püspök: Szemet szemért, fogat fogért. A lúd hadd süljön. "Nem!"

A churi püspök: (Husz) szabadságára, bessületére és életére adom szavazatom. Micsoda hasznotok lesz belőle, ha a lúd megsül, de szárnyának tollait az erős viharok széthordják minden földre? Tollait (néhol) máris nagy buzgalommal gyűjtik. A gyüjtők pedig tintába mártották azokat, hogy Husz védelmében írjanak velük. Ha kiöntitek Husz vérét, akkor abba mártják tollukat, és az ő vérével nagyobb kedvvel írnak, mintha arannyal (írnának) ... a kő pedig, melyet mi most fel akarunk dobni, a mi fejünkre eshetik. "Igen!"

Az eichstädti püspök: A mostani szavazásnál figyelmet kell fordítani a múltra, a jelenre és a jövőre. Kérdem: milyen hasznot hozott az egyháznak minden eddigi véres ítélet eretnekek, szakadárok, bálványimádók ellen ezeknek az ítéleteknek a kezdete óta? Teljességgel semmilyet sem! Ezért én is nem Husz halálára, hanem teljes sérthetetlenségére szavazok. "Igen!"

A liège-i püspök: Aki a pápa koronájához, a pap hasához nyúl, az vakmerő, aki pedig az egyszerű nép közt a bibliát terjeszti, az gyöngyöt szór a sertések elé, és ezzel vétkezik a Szentlélek ellen. Ezért én megátkozom Huszt, és ha nem akarja összeszedni az elszórt gyöngyöket, égjen. "Nem!"

A passaui püspök: Aki kioltja a fényt, az a sötétséget és az álmot kívánja. Én Huszt fénynek tartom, amely egyházunk hosszú téli éjszakáját beragyogja, és úgy vélem, nem kell ezt a világosságot kioltani, mert már nagyon sokáig aludtunk. A magam becsületemért Husz élete és szabadsága mellett szavazok. "Igen!"

---

[3] Lehet, hogy Celc a Kalocsa helynév romlott alakja, és András kalocsai érsekről van szó.

A konstanzi püspök: Hatszor tette meg a nap a maga vándor körútját azóta, hogy itt az utolsó eretneket megégették. Ha holnap meg nem égetjük Huszt, holnapután a nép éget meg mindnyájunkat, akik itt vagyunk. Haljon meg. "Nem!"

Clément Rohan (a strasbourgi püspök követe): Husz halálos ítéletének véres nyomait a Rajna se mossa le lelkünkről. Ellenkezőleg, vize a távoli tengerentúli országokba is elviszi az általunk elkövetett igazságtalanság gyalázatát. Mit örökölnek tőlünk utódaink, ha mi ilyen nyíltan bemocskoljuk becsületünket? ... Távozzék a vádlott békességgel, hiszen inkább hallgat Istenre, mint az emberekre. "Igen!"

* * *

Huszonnégy (felszólaló) után, akik Husz elítéltetését kívánták, énrám is sor került a szavazásban. Én a következőket mondottam: "Nagy szerencsétlenségnek tartom, tiszteletre méltó atyák, hogy engem küldtek ki a Husz feletti bíróságba, akit kezdetben félrevezetettségemben veszélyesnek tartottam és üldöztem. Azonban, miután hallottam szavait, és megismertem szavaiban az igazságot, nélkülözéseiben, sötét fogságában férfiasságát, szívemben nagy rokonszenvet érzek iránta... Minthogy nem vettem észre benne a legkisebb ingadozást sem, mosom kezem, melyet nem mocskol be az ő nagyon igaz vére, melyet ti bizonyára ki fogtok ontani a magatok sikere érdekében, és azért, hogy többé ne kerüljenek nyilvánosságra a papság bűnei... Szabadsága, becsülete és élete mellett szavazok. "Igen!"

Vincento Ferreri:[4] Már néhány napja, hogy részt veszek a (zsinat) ülésén, de a ti egész lármátokból és fecsegéstekből én még egyetlen bizonyítékot sem vettem ki Husz ellen, amelyet ő meg nem cáfolt volna. Ezért nincs hozzá jogotok, hogy bebörtönözzétek, sértegessétek, ócsároljátok, még kevésbé, hogy megégessétek őt. Örök gyalázat borítsa viselkedésteket vele szemben; megvetéssel köpök rá. Ha ti ennyi gonoszat műveltek az élő fa ellen, mit tesztek a száraz ággal? Ti vakabban a vakon születettnél, konokabbak a bálványimádóknál, azt hiszitek vajon, hogy Husz megégetése után elpusztul tanításának megszentel talaja? Mondom, nektek - nem! Ha lángotokkal megégetitek a kalászt, majd a kövek énekelnek, ha pedig a köveket is tűzzel égetitek, akkor üveg ömlik ki belőlük, amelyek ezer tükröződésében verik vissza felétek annak az igazságnak fényét, amelyet Husz hirdetett... Mondom nektek: az ártatlan vér egész patakjai ömlenek majd azért, csakis azért, mert ti a bűnt és a hazugságot jobban szeretitek, mint az igazságot, az igazságosságot, a bé-

[4] Vicente Ferrer spanyol dominikánus.

két és az erényt. Jaj nektek, jaj mindnyájatoknak, akik bűzös gödörbe taszítjátok Péter szikláját! Mindannak a nevében, ami szent ... a nemzetközi jog nevében, én szabadságot, becsületet és életet kérek a vádlottnak. "Igen!"

Ferreri beszéde felbőszítette Husz ellenségeit, még dühösebben kezdtek Husz halálára szavazni, mint előbb. Amikor összeszámoltak minden szavazatot, kiderült, hogy Husz halálára 45 szavazatot adtak le, nem számítva emellett a római legátus és Zsigmond császár szavazatát, aki midőn meghallotta a végső eredményt, elsápadt és összerázkódott, mintha ő maga felett kellett volna ítéletet mondani: tudta, hogy tőle függ Husz élete és szabadsága. Síri csend uralkodott a templomban, amikor elhangzott az utolsó beszéd és Zsigmondot megkérdezték: "Felséges császár! Mi lesz az ön végleges döntése: Husz tanítása mellett vagy ellene? Eretneknek találja-e, aki megérdemli a halált?..." A kérdezett felindult hangon így felelt: "Továbbra is azt állítom, hogy Husz eretnek, és a jog szerint teljesen megérdemli, hogy megégetés által haljon meg, ha nem vonja vissza. Királyi eskümhöz híven nem szabadíthatom meg őt a büntetéstől... "Ezt mondván felemelkedett és el akart távozni. Homlokán hatalmas verejték-csöppek ültek ki. De Michale de Causis római legátus Zsigmondhoz lépett és arra kérte, hogy maradjon még, amíg összeállitják és leírják az ítéletet, hogy aláírásával megerősítse.

Ekkor Husz férfiasan megkérdezte: "Felséges császár, hogyan egyezhet bele koronájának és német becsületszavának ilyen lealázásába? Önmaga semmisíti-e meg a menlevelét, amelyet saját pecsétjével és aláírásával erősített meg, s a fejére veszi-e ezt a bűnt és hitszegést? Nem az én életemről van szó, hanem az ön becsületes nevéről és valódi nagyságáról, melyet egész életére eltemetnek azzal, hogy félt szembeszállni istentelen elítélőimmel!"

"Valóban biztosítottam számodra, eretnek, az utazást, de csak ide, s ezt megkaptad. A visszafelé vezető utat nem biztosítottam, sőt ezt nem is kérték tőlem. Kérésed alaptalan. A zsinat szavazattöbbséggel elítélt téged." Így felelt Zsigmond.

Amikor pedig a legátus odaadta a királynak a véres ítéletet, Chlum a királyhoz fordult: "Felség! Ne írja alá! Saját magát és nemzetét gyalázza meg vele, magára zúdítja a szemrehányást számtalan keresztény szív könnyeiért. A szentháromság nevében kérem, ne írja alá! Felség, felség! Véres gonosztetté válik az aláírása..."

Az ítélet felolvasása után lárma keletkezett: az egyik oldalon erőszakról kiáltoztak, a másik oldalon Husz bűnösségéről. Különösen istenkáromlóan viselkedett a londoni püspök, aki így szólt Zsigmondhoz: "A gyermekek és kisdedek szája dícsér örök időkig téged, felség, azért, hogy lesújtottál a hit ellenségeire." A pápisták ellen is hallatszottak hangok: "Farizeusok, vérszomjas kutyák, viperafajzatok..." Annyira felbőszültek mindnyájan, hogy az asztalokat tördelték és azok darabjaival dobálták egymást. A lárma alatt az uralkodó eltávozott. Husz is eltávozhatott vol-

na, ha akar, ő azonban visszatért a börtönbe. Husz ellenségei akkor fogták el őt, amikor már senki sem volt a templomban. Meghúzatták a vészharangot és parancsot adtak a kapuk őrzésére, hogy ne menekülhessen el a városból. Amidőn azonban beléptek Husz börtönébe, térdenállva találták őt, amint buzgón imádkozott. Az őrök még a börtön ajtaját se zárták be és csodálták Husz lelki nemességét.

Munder, Todesgeschichte des Johannes Hus und des Hieronymus von Prag. Konstanz, é. n. p. 56-80. (Chrestomathia, II. 128-133. o.)

309. A taboriták fellépésének kezdete

Részlet egy korabeli névtelen latin krónikából (Anonymus de o' gine taboritarum), amely katolikus szempontból ellenségesen írja le az eseményeket.

A tábor létrejötte

Tudni kell tehát, hogy Csehország királya [1] a római királynak [2] írásban és a pápai legátus útján is kifejezett óhajára Prága városából kizáratott egy bizonyos Jessenicz Jánost, [3] aki miatt a város több mint egy évig kiközösítés alatt állott. Elrendelte továbbá, hogy az elűzött plébánosokat is javadalmaikba újra beiktassák. Így tehát a prágai (székes) egyházban és más templomokban... az istentisztelet újra megkezdődött. Ezt látván a wiclifiták, [4] gondolkodni kezdtek, hogyan tudnák ez intézkedés erejét úgy meggyengíteni, hogy szektájuk a király kegyeinek megvonása miatt tönkre ne menjen.

Húsvét ünnepe körül egybegyűltek tehát egy Bechin várától fél mérföldnyi vagy nem sokkal nagyobb távolságra levő hegyen, melyet Tábor hegyének neveznek, honnét ama szektáriusokat táboritáknak kezdték nevezni. Kezdetben ezen a hegyen, 8 nap múlva egy másik hegyen, tizennégy nap múlva ismét másikon, és így mindig más és máshol összejöveteleket tartottak. Egy évnegyed leforgása alatt számuk annyira megnőtt, hogy kárhozatos hordájuk már ötvenezer főre rugott, az asszonyokat és gyermekeket nem is számítva.

---

[1] IV. Vencel.

[2] Zsigmond, Vencel öccse.

[3] Janz Jesenice jogtudós, a huszita-mozgalom egyik vezető alakja.

[4] Vagyis a husziták.

Egy szombati napon, Szent Mária Magdolna ünnepén, [5] az említett Táborhegyen összegyűltek, és megfogadták, hogy inkább türelmes lélekkel elviselik a halált, minthogy szektájukat elhagyják.

Népi mozgalom a német-katolikus egyház ellen

Ugyanazon 1419. és az azután következő két évben sok helyütt feltűntek a taboriták, a városokat és mezővárosokat elpusztítva, a monostorokat, kolostorokat, kórházakat, templomokat és oltárakat lerombolva. Ezek közül némelyeket felégettek, és minden hívőt, akit ott találtak, minden könyörületet félretéve megöltek... Mindazon kolostorokat és monostorokat, melyeket a királyok és fejedelmek Csehország falvaiban és városaiban bőséges adományaikkal alapítottak, teljesen lerombolták, kettő kivételével. A morva őrgrófságban fekvő monostorok feldulásáról most nem is beszélek.

A koldulórendek kolostorait is mindazon városokban, elővárosokban és mezővárosokban, melyeket a wiclifiták hatalmukban tartanak, lerombolták, és a földdel egyenlővé tették, kivéve egyet. A minoriták Szent Jakab kolostora volt ez, a prágai óvárosban. Ezt ama hőhérok nem engedték lerombolni, hanem belőle csűrt csináltak gabona és más termények őrzése céljából.

Mindezek pedig, amiket itt a városok elfoglalásáról és a monostorok lerombolásáról elmondtunk, Vencelnek, Csehország királyának halála után történtek. Ugyanis míg ő élt, csupán egy koldulórend kolostorát, a klatovéi külvárosban fekvő kolostort rombolták le, és ugyanazon rendnek, vagy a minoritáknak hat vagy hét kolostorát Pilsenben, Saazban és Lunában[6]...

Zsigmond király beavatkozási kísérlete

Látván a király, hogy ez összeesküvők száma egyre növekszik, tartani kezdett tőle, hogy meggyilkolására törnek. Nincs kétség afelől, hogy a királyt, ha valóban közéjük jött volna, megölik. Azonban ő is jobban tette volna, ha kezdetben áll nekik ellent, bár az is igaz, hogy később is megpróbálkozott különféle eszközökkel, hogy széttapossa ezt a viperaszerű összeesküvést, mely ugyan sokféle fejet mutat, de azok mégis csak egy testből nőnek ki. Az eretnekeket országai területéről messze el akarta űzni. Való igaz, hogy mindezt meg is akarta tenni, de bizony már hasztalan. Amig ugyanis módjában állott valamit tenni, nem akart cselekedni,

[5] Július 22.

[6] Plžen, Zatec és Louny.

most pedig, mikor már határozott cselekvésre szánta magát, nem volt többé módja rá. Tanácsosai közt csak kevés olyan akadt, akit meg ne fertőzött volna a wiclifita eretnekség. Ezek után inkább a taborita banda érdekére, mint a király dicsőségére és az igaz hitre voltak tekintettel. Mégis, kevés hűséges tanácsosára hallgatva, az eretnekeket, akik a konstanzi szent zsinat határozatai ellen harcba indultak, a következő módon igyekezett gyeplőbe és zablába fogni.

Mindenekelőtt a prágai új városban új konzulokat, derék, igaz és katolikus férfiakat nevezett ki, azt remélvén, hogy ezek talán amaz elvetemültek megjavítása terén valamelyes sikert érnek majd el, habár, mint Salamon is mondja, igen nehéz az ilyeneket jó útra terelni. Ugyanezt akarta még a prágai nagy és kis városban is megtenni. Az említett férfiak tehát, miután a konzuli hivatalt elfoglalták, serényen őrködtek azon, hogy a tudatlan tömeg ne tanítóihoz és vezetőihez, helyesebben félrevezetőihez ragaszkodjék, hanem inkább a király és a konstanzi zsinaton kihirdetett törvény engedelmességére térjen vissza.

Mivel mindezen ügyekben hűséggel igyekeztek eljárni, a tabori̇ták ama titkos megállapodásait, melyekre vonatkozólag szent Mária Magdolna ünnepén maguk között megegyeztek, közölték a királlyal. Különösen pedig a Prága melletti új várnak szent Vencel legközelebbi ünnepére (szeptember 28) tervezett ostromára figyelmeztették. A király ugyanis abban az időben udvarával csaknem állandóan ott tartózkodott. A konzulok Tábor hegyén kémeket tartottak, akik a taboritákhoz csatlakoztak, színlelve, mintha szektájukhoz tartoznának, és szándékukat kipuhatolták.

Ez okból tehát, mivel ti. a királyt az elkövetkező veszélyekre figyelmeztették, s mert a plébánia iskolákból a huszita tanulókat, akik még ott tartózkodtak, kizárták, a szent Mária Magdolna ünnepét követő nyolcadik napon a polgármestert, 3 konzult, az albírót és a polgárok közül még néhányat, akik az előbbiekhez húztak, összesen mintegy 13-14 személyt, irgalom nélkül megölték.

A huszita háborúk kezdete

Egy vasárnapon, július harmincadikán, egy bizonyos János,[7] aki a ciszterci rendből kilépett... beszédet mondott, és a népet hevesen arra ingerelte, hogy a konzulok és minden hozzájuk hűséggel ragaszkodó ellen lázadjon fel...

Miután beszédét, amelyből semmi jót sem lehetett sejteni, befejezte, úgy kilenc óra tájban körmenetet vezetett a Ribnickán levő Szent István templomhoz. Nyomában karddal és husánggal felfegyverzett nagy tömeg

[7] Jan Želivsky a mozgalom radikális szárnyának, a városi plebejusoknak a vezetője.

járt. Feldúlták ott a plébános telkét, majd körülözönlötték az újvárosi városházát, azután a városház kapuját betörve, felrohantak az emeletre. A polgármestert, Podvinai Miklóst, a három konzullal és az albíróval, kinek neve szintén Miklós volt, s még a polgárok közül néhánnyal, azokkal együtt tudniillik, akikről már előbb szó volt, az ablakokból ledobálták. Közülük egyeseket, mielőtt ledobták volna, kardjaikkal összevagdaltak és lándzsáikkal átdöftek...

Miután ennek az ördögi és veszélyes zavargásnak a híre a király tudomására jutott, a király felháborodott ugyan, de felháborodásában nem osztozott egész Prága városa. Sokan voltak, akik e szégyenletes öldöklésen örvendeztek. Főként az óváros konzuljai ujjongtak a gyalázatos tettnek... De velük tartottak az alsóváros konzuljai csaknem valamennyien, és még sokan mindhárom város lakosságából. A király és a királyné udvarához tartozók nagyobb része, amely e kárhozatos gyilkosságnak akár tanácsadással, akár segítségnyújtással részese lett, szintén velük tartott.

Így történhetett meg, hogy e bűntett elkövetői bántatlanul és szabadon távozhattak, jóllehet szörnyű bűneikhez mért, haladék nélküli szigorú bűnhődésüket mindenkinek az igazságérzete követelte. Végül is az újváros népe, a tabori̇ták segítségében bízva, de csak saját tekintélyére támaszkodva, új konzulokat vagy skabinusokat választott. Egy híres világi eretneket polgármesterré tettek. Ennek neve Husz Péter.

Fontes rerum Austriacarum; Scriptores T.II. p. 528-532.
(Chrestomathia, II. 136-139. o.)

310. Jan Žižka levele a plzeni szövetséghez

Mi, Jan Žižka, Chval z Machovic, [1] a táborita, a valóban cseh nép tisztjei (hétmánjai) és kormányzója Istent remélve, Isten kínszenvedésére figyelmeztetünk titeket mindeneket, a plzeni, landfrid lovagjait, alsóbb nemeseit, polgárait és parasztjait, hogy ne szegüljetek ellen többé az Úristennek és az ő szent parancsolatainak sem annak a négy üdvözítő artikulusnak, [2] amelyekért mi Isten segedelmével harcolunk, ti pediglen ezeknek ellenszegültök, és minket is akadályoztok ama jóban és lelkünk üdvösségében.

Először is: az Isten szavának hallgatásától. Másodszor: Isten testének és Isten vérének magunkhoz vételétől. Magatok így áldozni nem akartok,

[1] Elszegényedett főnemes a Hluboka melletti Machoviceből, vezető taborita katonai parancsnok.

[2] A négy prágai artikulus.

s bennünket és más igazakat ebben gátoltok. Harmadszor: a papi vagyonok és jövedelmek, amelyeket mint eretnekek dolgait el kellene törölnötök. Istennel szemben ezeknek a vagyonait védelmezitek és ebben akartok meghalni, és veszélyesen eretnekségben kívántok halált szenvedni. Negyedszer: a halálos bűnöket meg kellene szüntetnetek és megvetnetek, de sajnos ezekhez segédkezet nyújtotok. Először is Zsigmond magyar királynak, az eretnek királynak, az Úristen és Szentírása árulójának, szűzek és asszonyok meggyalázójának, gyilkosnak, gyújtogatónak, a cseh nyelv elpusztítójának s vele együtt Svamberknek[3] és a Svihovskyaknak,[4] Henrich Elstreberknek,[5] a Kolovratoknak,[6] e főurak segítettek szembeszállni az Úristennel és a Szentírással és az isteni rendeletekkel és parancsolatokkal. S meg akarnak fosztani benneteket lelketektől és javaitoktól, s általatok akarnak maguknak becsületet szerezni a király előtt, ti pedig hogy híven szolgáljátok és dolgozzatok és lelketeket elveszítsétek etc.

S nem csodálkozunk azon, hogy aki nem hű az Istenhez, nem lesz az a néphez sem. S így nektek résen kell lennetek velük szemben, hogy árulás folytán el ne veszejtsétek lelketeket. S velünk is ezt teszik vagy tenni akarják, ha nem fog Isten segíteni. De hiszünk a mi Istenünkben, hogy minket az ő ravaszságuktól és cselvetéseiktől megoltalmaz. S adja Isten, nektek, hogy ti is kimeneküljetek csapdáikból s szemeteket Istenre vessétek, aki adá nektek testeteket és lelketeket. S akarnátok, hogy ne égessünk és ne vegyünk el és a földet ne pusztítsuk. És miért ne adnátok szabadságot az Úristennek és annak a négy üdvözítő artikulusnak (ut supra), melyekről először hallottatok és nekünk mondátok, hogy szabadságot akartok nekik adni és dícsérétek, hogy ez jó? És így hazugságban maradátok Isten színe előtt és előttünk.

Havránek - Hrabák - Daňhelka, Výbor z české literatury doby husitské. Praga, 1963. T. I. p. 448-451.

[3] A három fivér közül itt kétségtelenül a legidősebbről, Bohuslavról van szó, aki később táborita várnagy (hétmán) Krasik (Švamberk) várában.

[4] Vilém z Rýzmberka Ryzmberk, Švihov és Skála várában, s fivére Jan Rábský Výroban.

[5] Plané u Tachova várában.

[6] Két fivér, Fridrich (Frigyes) Libštejn várában és Hanuš Krašov várában.

311. A cseh rendek békelevele

Albert király halála után (1439. okt.) a cseh rendek Prágában országgyűlést tartottak 1440 elején, melynek célja a belső nyugalom helyreállítása és a pártok közti ellentétek kiküszöbölése. A gyűlés határozatait tartalmazza a békelevél.

Istennek nevében, amen. Mi, Oldřich z Rosenberka, [1] Menhart z Hradce, prágai fővárnagy (helytartó), Pertolt z Lipé, a Cseh Királyság udvarnagya (marsallja) ..., e levéllel és okirattal adjuk tudtára minden mostani és eljövendő népeknek, hogy mint született csehek fájdalmat és őszinte bánatot érezvén azon, hogy Isten akaratából mindnyájunk bűnei miatt a dicső emlékezetű Zsigmond király és császár, a mi urunk halála után, a mi Csehországunk földjén viszálykodás támadt, melynek során sok gyűlölködés támadt s igen nagy károk és romlások történtek, s (ezért) egyöntetű megállapodás szerint Prága városában általános országgyűlést tartottunk annak okából és céljából, hogy az ilyen gyűlölködések [2] és romlások megszünjenek s minden keserűségek, kedvetlenségek, rosszindulatok, haragok, ellenszenvek, e gyűlölködés folytán bármiképpen keletkezettek, teljesen, valóban és egészen lelohadjanak, elmúljanak és miközöttünk kialudjanak, és hogy az elkövetkezendő időkben mindörökre senkinek semmiféle rosszként fel ne említtessenek. Amely gyűlésen Isten kegyelméből mi fentebb irt főurak, lovagok (köz) nemesek és mindnyájan és a Cseh Királyság minden városai velünk és mellettünk békét, békességet és egyetértést tettünk és kötöttünk egymás között és itt egyhangúlag és egyetértésben léptünk fel mindkét oldalról [3] (pártról), az alább írt cikkelyekben megegyezvén, melyek közül az első így szólt:

Először is megegyeztünk, hogy a kompaktáták, másként a bázeli küldöttekkel (legátusok) és a császár őfelségével [4] tett és megegyezett egyezmények, amit és ahogy nyilván tanúsítanak, mindnyájuk által és a mi világi és egyházi embereink által, ahogyan az kitől-kitől foglalkozása (hivatása) és az állapota (állása, rendje) szerint illik, megtartassanak és valóban megőriztessenek, és hogy közösen arra törekedjünk, hogy amit

---

[1] Oldřich z Rosenberka stb. - Következik 68 név felsorolása kik pecsétjükkel erősítették meg a békelevelet, részben Oldřich z Rosenberka pártjának, részben a Hynek Ptáček z Pirkštejna által vezetett utrakvista párt hívei; szerepel köztük Jiřik z Kunštatu a z Poděbrad, a későbbi Poděbrád György, a cseh király is.

[2] A hűbérurak közti háborúskodásról van szó.

[3] Vagyis a katolikus és az utrakvista párt részéről.

[4] Zsigmond császárral.

nekünk a bázeli zsinat megtenni rendelt, azt megtegyük, megtartsuk és valóban megőrizzük.

Item, továbbá rögtön Jan Rokycana magisztert illetőleg, aki a prágai főegyházmegye érseki tisztébe választatott, megállapodtunk valamennyien, világiak és egyháziak, hogy arra törekedjünk eme választás szerint és az egyezmények és császári okiratok szerint, hogy ő nekünk megerősítést nyerjen és felszenteltessék; és ha majd lesz királyunk, hogy őfelségével erről a szükséges dolgok között megegyezzünk, hogy miként az fentebb írva vagyon, és miként a császári egyezmények és okmányok tanusítják, nekünk segíteni kegyeskedjék azt valóra váltani; és mi, amig királyunk lesz, és ha már királyunk lesz, midőn alkalmasnak fogjuk látni, követséggel az ő megerősítésére és felszentelésére fogunk törekedni és kell törekednünk s más, ehhez szükséges dolgokat is meg fogunk tenni. És a már kinevezett Jan (Rokycana) magiszter az e célból kötött egyezmények és kompaktáták szerinti engedelmességben áll, és állnia kell és akar.

Azután a földi és világi dolgokban azt akarván, hogy ami ellentét és nehézség közöttünk vagyon, az kiegyenlíttessék, elcsendesíttessék és megbékéltessék, ekképpen állapodtunk és egyeztünk meg: Amennyiben Albert király [5] olyan elzálogosításokat avagy adományozásokat tett volna, melyek a Cseh Királyi Korona kárára történtek volna avagy ama párt kárára, amely Őfenségével szemben állt, avagy bárkinek közülük tulajdonát vagy beírását érintette volna, akkor azt mi közösen egyhangú megegyezésből megszüntetjük (hatályon kívül helyezzük), hogy ne legyen érvényes.

Item, azokat a hivatalokat, amelyek a nemesi birtokkönyveknél [6] vannak, mivelhogy nincsen királyunk, ezeket szintén közösen megszüntetjük és felfüggesztjük a jövendő királyig és urunkig, avagy az erről (döntő) általános (ország) gyűlésig.

És mi mindnyájan fentebb írtak együttesen és külön-külön megígértük és eme béke és megegyezés erejénél fogva ígérjük a fentebb írt artikulusokat és egyezségeket együttesen és külön-külön híven, egészben és teljesen megtartani és megőrizni, elvetve minden cselt és hamisságot. És úgyszintén minden városok, melyek velünk voltak ezen a gyűlésen, megígérték szerintünk, valamennyi fentebb írottak szerint és velünk egyöntetűen mindazokat, mik fentebb írva vannak, megtartani és épségben megőrizni és a maguk leveleit (okiratait) mindegyik város külön a maga pecsétjével elismerve, eme egyezmények megtartásához hozzácsatolni és odatenni (letétbe helyezni). És más főurak és nemesek is ugyanezt teendők, miként már most az alább írottak tették, és mindeme egyezségek

---

[5] Zsigmond veje és utóda a cseh trónon (1438-1439).

[6] Birtokkönyvek - "zemské desky" - a cseheknél bizonyosfajta telekkönyveket, birtokkönyveket vezettek már ekkor a főnemesi-nemesi birtokokról, ezek adományozásáról stb., ezt a munkát külön hivatal végezte.

megtartásához szóban hozzájárultak és pecsétjeikkel velünk együtt ezen levélhez hozzáfűzték, vagyis Hanuš z Koldic, Jan z Vřesovic, Tuoma z Chotěmic, Jiřik ugyanonnét Chotěmicéből és Vlašimből. És ha valaki ezeket az egyezségeket és a megkötött békét megtartani nem akarná, az ilyet semmiféle módon sem szándékozzuk (erre) kényszeríteni, hanem ha annak szüksége lészen, ebben (a dologban) tanácskoznunk kell és egymásnak segítségére lennünk az ellen, aki a közjót, az egységet, az egyetértést, a békét és a keresztény békességet rontaná és háborgatná, ezt semmi módon sem tűrvén el tőle.

Mindezeknek megtartására, megszilárdítására, megerősítésére és igazolására mi fentebb írottak mindnyájan tulajdon pecsétjeinket a magunk akaratából és önként hozzáfűztük eme levélhez, mely kelt és íratott Prágában az általános (ország) gyűlésen az Istenfia születésének egyezer négyszáz negyvenedik esztendejében szent Pál fordulását követő pénteki napon. [7]

Havránek - Hrabák - Daňhelka, Výbor z ceské literatury ... T.I. p. 397-399.

312. Egy huszita író művéből

Petr Chelčický paraszti származású huszita író, 1390 körül született, a XV. század ötvenes éveinek végén halt meg. A következőkben, az 1440 körül keletkezett "Hit hálója" című értekezéséből adunk részleteket.

A társadalomban levő seregekről

De eme elmondott dolgok mellett már visszatérek az elkezdett beszédre, mely Péter hálójáról szól, amely a hit hálója, mellyel lelkek halászatára küldetett, melybe sok megfogott belement. És hogy a hit hálójában megfogottak miként rendeztettek el az apostolhalászok által, az már előbb elmondatott. De itt arról van szó, hogy a megfogott halak sokasága miatt a háló szakadozott vala.

Azonban nem ismeretes a jelen fogásban, hogy a hit hálója számtalan visszataszítót fogott volna; mivel a Péter és más apostolok által kifogot-

[7] Január 29-én.

tak sokáig kitartottak az egész (ép) hálóban. De ő utánuk hosszabb idő múlván, midőn az emberek aludtak és biztonságban érezvén magukat, éjszaka eljött az ő ellenségük és konkolyt vetett a búza közé. És azután az a konkoly megnőtt és oly mennyiségben elszaporodott, hogy hogy már lebírta a búzát és gyengévé tette, hogy alig lehetett itt és ott búzát találni az erős konkoly sokasága miatt. Merthogy hol lehetne az apostolok után oly mély álmot találni, mint ott, midőn a pap megajándékozása történt vagyonnal és uralommal a császár által? Ezek az emberek aludtak és mély álom kábította el őket, hogy szegénységük után, mit a hit szerint tartottak és amit Krisztusnak és az ő összes apostolainak és az apostolok után más hív papoknak a szegénységéről prédikáltak, el merészelték vetni ezt a szegénységet, elfogadni az uralmat és a császári tiszteletet és a császár fölötti magasságot. [1] Amely szegénységet pedig Krisztus parancsolatából és az ő példájára a hit alapján vettek fel. És amikor az a pap [2] könnyen és bátran cselekedte azt, kábító álomban és szíve elsötétülésében kellett annak lennie, hogy eme szegénység után ilyen fölmagasztalásokra és felemelkedésre merészkedjék a világban. Elébb barlangokban, sziklák között, erdőkben rejtőzvén Krisztusnak nevéért, nos aztán bizony a császár végigvezeté őt Rómán, fehér kancára ültetvén fel őt - lett légyen az fehér ló, mégis rosszat hozott volt - s tiszteletet adott neki az egész világ bámulatjára. [3] Mert úgy mondják ezt azok, kik ezeket a dolgokat a jövő emlékezetére megírták, hogy Rómában sokan futottak össze ennek látására, mondván: "Pápa, pápa! Mi ez? Mi ez?" A császár pedig, felnyergeltetvén a lovat és felültetvén a papot, végigmegy vele a városon. Ezért úgy vélem, hogy midőn ezt oly merészen megcselekedte, ezzel nagyon meggyalázta az apostoli rend tisztaságát és ártatlanságát (bűntelenségét), hogy ő maga nem követte semmiképpen igazul és egyenesen a hitet...

... És ma is nehéz a szerető szívű élvhajhászó papoknak, kik megszokták a test tiszteletét és szabadságát, úgy lenni, mint a leggyalázatosabb szökevénynek (menekülőnek) a világon, annak pedig kormányzónak lévén a legmagasabb apostoli hivatalban, olyannak lenni, mint a kutya a világon, rejtőzve Konstantin előtt. És a papi hivatalban való ilyen tartózkodást (az ilyen hivataloskodást) elfogadnók, ha csak ketten volnának, kik Csehországban papok akarnak lenni. De a dús és tétlen élet sokakat tesz pappá (visz a papi hivatalra). Ezért Szilveszter testi szívének, mely nem volt hittel tele, tetszett, hogy a császár lovat adott alája. Már akkor nem félt tőle mint előbb. Ezért itt Péter hálója nagyon megtépetett, midőn az a két nagy hal beléje ment, vagyis a legfőbb pap királyi hatalommal és a

---

[1] A pap megajándékozása... a császár által - utalás a Donatio Constantini-re.

[2] Szilveszter pápa.

[3] Célzás a Konstantin császár adományozásához fűződő legendára - s fehérló a középkori álmoskönyvek szerint szerencsét, örömteli eseményt jelent.

császár feletti tisztelettel, a másik nagy hal a császár az uralommal, hivatalokkal és pogány hatalommal a hit bőre alá bújt volna. És ettől a két útálatos nagy haltól született azon álnok útálatosok serege, kiktől annyira megszaggattatott az a háló, hogy csupán külső jegyei és álnevei maradtak meg. És először az álnok szerzetesek serege, sokszínű és tarka ruhájában, azután az egyetemi (kollégiumi) tanultak seregei, azután a plébánosi seregek, azután a nem tanultak közül a sok cimeresek (nemesek), azután az álnok városi seregek; és ezekkel az álnok seregekkel az egész világ bekerült Péter hálójába, a hit hálójába minden gonoszsággal, amit ez a világ csak önmagában bírhatott. És eme számos seregek minden álnoksága egészen magának igényeli a pogány és a világi uralmat, s minden erővel arra hajlik, mindegyik uralkodni akarván. Közülük ki minél távolabbi földet tud leigázni, arra igyekszik, bármily hatalommal vagy csellel, vagy erőszakkal magának igényelve a gyengébbek fölötti uralmat, avagy megvásárlással, avagy örökség révén, uraskodni kívánván ki minél jobban bír. Ezért ebben az uralkodásban osztást tevének: egyesek az egyházi urak és a másikak a világiak. Egyházi urak: a pápa, úr urak fölött, a biboros úr, a legátus úr, az érsek úr, a püspök úr, a pátriárka úr, a plébános úr, az apát úr, az érsek úr, s apátból és prépostból annyi sok úr van, mint amennyi fennhatósággal felruházott kolostor és szerzet van; van tartományfőnök úr (területi szerzetesi elöljáró), prior (perjel) úr, magister universitatis úr. Világi a császár úr, a király úr, a herceg úr, a zászlós urak, a várnagy úr, a lovag úr, a fegyvernök (apród) úr, a (községi) biró úr (vagy: jegyző), a tanácsos (esküdt) urak, a polgármester ur, a polgár urak. És mindezek az urak annyira hajlanak a hatalomra (uraskodásra), hogy nemcsak a hitet szaggatták szét egymás között, hanem a királyságot is ugy szétmarcangolták egymás között, hogy a legfőbb urnak, a királynak nincs kin uralkodnia, sem vagyonnal (birtokkal) nem bír elegendővel ahhoz, hogy cselédeivel együtt megélhessen. Mert a földeket széles körben úgy megszállták az apát urak, a városokat, várakat, vidékeket, falvakat a kanonokok, apácák, s a másik oldalt a zászlós urak (főnemesek) és a fegyvernökök (köznemesek), hogy itt a vidéken sok mérföldnyire a királynak nincs egy faluja sem a maga uralkodására. Ezért ezek a nemes urak királynak valami idegent, gazdag németet akarnának, aki idegen országokat nyuzna a maga uralkodására, mivel ők hatalmukba keritvén a király jószágát, azt nem engedik neki, hanem inkább azt akarnák a királytól, hogy még nekik adjon, amit idegen országokból szerzett...

... És mind ezek az álnok seregek és számos urak mind külön sajátossággal rendelkeznek, és mindegyik mással és mással, melyekkel a hitet támadják, hogy azt ezekkel a külön sajátosságokkal megbontsák és Péter hálóját széttépjék, minthogy ezek a seregek különböző emberi törvények és jogok alá vannak rendelve, mindegyik külön törvényt választott magának Krisztus törvénye fölé, mintha az igazabb lenne, mint a Krisztusé...

Ezért Krisztus lelki testének avagy a római egyháznak az értékelése

és megítélése sem lesz e tekintetben helyes, a hithez hasonlítva, midőn ez az egyház háromra (három társadalmi rendre, osztályra) oszlik, alkotván az első részt az urak, királyok, hercegek, akik védenek és harcolnak; a másik részt alkotván a papság, amely imádkozik; a harmadik rész a dolgozó munkások és ezeknek kell ellátni ama kettő szükségleteit. És ha Krisztus lelki teste ily rend alá van felosztva, mily egyenlőtlenség vagyon ebben! Két résznek kellemetes, mivel mindkettő henyél és sokat zabál, és könnyen költekezik, mivel a harmadik részen fekszik, melyet hatalma alá vetett, és ez tartja el a maga kínjain azt a két falánkot, kikből túlontúl sok van, amivel miként a tikkasztó hőségben az utazók a hűvös tető alatt akarnak megpihenni, úgy kapkodnak sóvárogva ezek is az után, hogy urak legyenek. És ha nem lehetnek urak, akkor szolgák kívánnak náluk lenni, hogy részesei legyenek az ő bőséges és pompás asztalaiknak ott álldogálván és üldögélvén henyélés közepette. Így a papok is igyekeznek a papságra, sokan szívesen szolgálnak a papnál a dús asztalok miatt. Ezért ez a két henyélő falánk bőven issza élvezetei közepette a dolgozó emberek vérét és fennhéjázva nyomják el ezeket mint az ebeket. Ezért hogy ez lenne Krisztus teste vagy az ő egyháza, ez nagyon nem valószínű, szent Pál ama beszédét tekintve, melyet Krisztus lelki testéről és a test tagjainak sajátosságáról mond. És, hogy abban a testben nem mutat olyan igazságtalanságokat (jogtalanságokat), hogy az egyik a másikat elnyomná és rajtuk erőszakot tenne, hanem ezt mondja róluk: "Ha örvend az egyik tag, vele örvendenek a többiek, s ha szenved az egyik, vele szenvednek a többiek, mivelhogy szeretik egymást."[4] S ezért, ha valami jó vagyon közöttük, osztoznak abban; s ha valami keserű jut nekik, együtt isszák ki azt, egymást sajnálva. De ebben a háromra osztott testben egyesek sírva szomorkodnak, a többiek pedig kigúnyolják őket; egyesek nehéz munkákban verejtékeznek, a többiek pedig a hűvösön henyélnek...

... Ha az egész világ hinne Isten törvényének és engedne neki, mindnyájan egyek lehetnének Krisztusban, mert ez arra vezeti a sokaságot, hogy egyenlőségben legyenek egymással és szeressék egymást mint önmagukat, egymás terhét hordják, s amit magának akar másoktól, azt tegye meg nekik. S ez a dolog ezernyi világból egy sokaságot, egy szívet és egy lelket tehetne...

Ezek az elmondott dolgok közösen vonatkoznak a hit egységes bőre alatti sok seregekre, melyek eltévelyedtek isten törvényétől és elszakították a hit hálóját, csupán a hit neve alatt állván és azt csak szájukkal vallván, szent jelekkel takarván magukat miként a hit mázával, amely alatt keresztényeknek álcázva ők a hit és az Isten választottjainak hazai ellenségei.

---

[4] Levél a Korinthusiakhoz 12, 26.

És ez az egész nemesi származás a pogányok által kitalált hamis koholmányon alapszik címereik megszerzése céljából a császároktól és királyoktól. Valamiféle vitézi szolgálat révén bírják ajándékba, egyesek meg pénzen vásárolják a címereket a maguk tisztességére:kaput, farkasfejet vagy kutyafejet, avagy létrát, avagy fél lovat, avagy kürtöt, avagy késeket, avagy disznóhurkát, avagy valami hasonlót. Az ilyen címereken múlik a nemesi származás vagy méltóság. És ez a nemesség ugyanolyan dicső, mint a címerek, melyektől nemesi eredetüket veszik. És ha nem volna pénz ehhez a nemességhez, az éhség arra késztetné őket, hogy otthagyván a címereket, az ekе szarvához nyúljanak. Mivel a pénz maga igazolja címereik tisztességét és hoz dicsőséget nemességüknek. Ezért nemességük dicsőségét jobban emeli a sok pénz, mint a híres címerek, és ahol nincs pénz ott a parasztokkal egy sorban vannak, a munkát szégyelvén, gyakran kenyerük sincs ebédre. És e nemeseknek sok serege vagyon, és ezek mindegyike és az ő utódaik címereiket számolják; mivel másként senki sem merészelhetné magát nemesnek nevezni, ha csak Ádám utódja lenne, s a címerek nem tanusítanák nemesi származásukat. Ezért ha valakinek tanui vannak és bizonyítani tudja, hogy nemesnek született és van létrája vagy fél lova, erre neki oklevelet adnak, hogy nemesebbnek született mint Ábel, második fia Ádámnak, és hogy nevet kapott, hogy mindig nemesnek nevezzék és tartsák: aztán ha a legrosszabbat is tenné, a címer nem engedi, hogy ő rossz legyen. Mert hogy valóban nemesnek született, azt azzal a bizonyossággal kell bizonyítani, hogy megmutatja, hogy anyai nagyapja és nagyanyja és apai nagyapja és nagyanyja nemesek voltak; tehát valóban és kétségtelenül kutyabőrösnek született. [5] És ha nemesi származásának kutyabőre ily renddel nem bizonyítható, mindjárt paraszt szaga vagyon, s nem vonyíthat a kutyafej [6] oly magas hangon nemzetségéről s a szégyen a földhöz kényszeríti, mivel a négy családfa [7] nem tanusítja az ő nemességét. De ha a szomszédokat kérdezné nemessége felől, mindjárt más tanuságot hallana az ő gyalázatos és erőszakos életéről: a szégyentől nem merné szemét fölemelni, szégyent szégyenre halmozva. Ezért a nemesi származás dicsőségét az ő címereik adják. És amilyen dicsők a címerek, olyan dicsőséget adnak azoknak, kik bennük születtek. S mivel nagy dicsőség a festett fél ló, aki tőle veszi nemesi családfáját, ugyanolyan dicső mint a festett fél ló.

---

[5] Kutyabőrösnek - gúnyosan: nemesnek.

[6] Kutyafej - a címerben.

[7] Négy családfa - vagyis a négy nagyszülő nemesi származása.

A városi polgárokról

De Ellenfél magiszter[8] a városok keletkezéséről ezt mondja: Kain fivére meggyilkolása miatt csinált várost, amely megalapításának az volt az oka, hogy rablással és erőszakkal vagyont (birtokot) gyűjtött össze. Mivelhogy tolvajlásainak (gonosztetteinek) a hasznát élvezte és az emberi élet egyszerűségét a föld határainak, a mérlegnek és a mértékeknek a megtalálásával (feltalálásával) ravaszsággá vagy álnoksággá változtatta és romlásba vitte. Elsőnek tűzte ki a föld határait és a városokat fallal vette körül, félvén azoktól, akiknek ártott s akiket seregével kifosztott, városaiban gyűjtvén össze. Így közlik az első városok kialakulását az írás és a magiszterek.

Ezért Kainnak tulajdonítják a városok és várak csinálásának kezdetét, még pedig gyilkolás, rablás és erőszak okánál fogva, minthogy Kain gyűlöletből ölte meg fivérét Ábelt, és menekülő és csavargó lett a földön életét féltvén. Ezért először várost csinált, és aztán másokat fosztogatott és velük erőszakoskodott. S ezekkel a fosztogatásokkal vagyont halmozott fel. És a gonosztettekhez gonosz népet gyűjtött össze magának, és aztán más városokat csinált, hogy azokat a rabló néppel megrakva védekezhessék azokkal szemben, kiket erőszakkal kifoszta. Mivel a gyilkosság vitte őt rá városok csinálására és a városok vitték őt jogtalan fosztogatásokra, mert a sokaság nem tud másként a városban bezárkózni a háborúskodásokra, mint másokat erőszakkal fosztogatva s a zsákmányon élve, miközben másokkal szemben védekezik. Mivel amiként a városok és várak alapitásukat Kainban bírják (neki köszönhetik), úgy állnak ugyanazon a nyomdokon haladva, mivel mások nem népesíthetnék be a városokat és várakat, csupán gyilkosok és erőszakoskodók, uzsorások, kalmárok, vásárosok, csalók, akik leginkább hitetlenséggel és fukarsággal élnek. Ezért városokat és várakat alapítván és a városiak sokaságát ilyen igazságtalanságokra helyezve, ezeket őrizniük is kell mások erőszaka és jogtalansága miatt, minden időben készen lévén gyilkolásra, mert mindig ellenségeskedés, jogtalanság jön ellenük másoktól és árulás, s ők az ilyen ellenségeskedéseket mindig készek vérrel megtorolni, rosszért rosszat cselekedvén. És ha a város erős a védekezésre, akkor fosztogatnak és másokkal erőszakoskodnak, hogy meggazdagodjanak, s ezekkel a jogtalanságokkal sokakat maguk ellen ingerelnek, és így maguk ellen háborút keltenek. És ha arra kerül a sor, hogy úgy belekeverednek, hogy csupán vérben és fosztogatásban erősködnek, verekednek és a küzdelemre palánkokat ké-

[8] Ellenfél magiszter = Vicklif János (+ 1384) angol egyházreformátor, akitől Chelčický ugyan átvesz egyes gondolatokat, de ugyanakkor vitába is száll vele (ellenfél: a pápa és az egyház ellenfele); itt a "De civili dominio" (A világi uralkodásról) c. irat 21. fejezetét idézi.

szítenek. És van úgy, hogy nincs olyan erejük és bátorságuk, hogy másokat erőszakosan fosztogassanak és háborút kezdjenek, de az bennük van, hogy másoktól erőszakot ne tűrjenek. Ezért a városiak sokasága felkészülten vagyon arra, hogy eme jogtalanságok ellen életük feláldozásával védekezzék: másokat agyonverni akarván, maguk kerülnek megölésre. Az életek és vagyonok megőrzésére várost csinálván, vért kell ontaniok, s idegenekét akarván ontani, a magukét szintén arra kell adniuk. Mivelhogy a városi és a címeres (nemes) nemzedék, amely életét várakban, erődítményekben és városokban rejtegeti, mindig felebarátja vérére szomjúhozik és őt erőszakkal fojtogatja. Mivelhogy nemzedéke ő Kainnak, az első gyilkosnak. És ilyen életmód mellett a gyilkolás nem tudja őt elhagyni, mivel alapul téve a testi élet békéjét és az e világi vagyon javát, ehhez városokat kell csinálnia, és azokat sokasággal benépesítenie és a városhoz külső körülményeket adnia, hogy első szándéka keresztülvitessen, hogy őt mindig őrizzék, fölötte éjjel-nappal éberen ügyeljenek, hogy azt senki be ne vegye, és életüket ki ne oltsák és vagyonukat el ne vigyék. Ha pedig valaki kimutatja ellenségeskedését, és akarván valamit venni vagy kárt okozni, a harang késedelem nélkül összehívja mindnyájukat, a városi sokaságot, a gyilkolásra. Ha pediglen megfogják a tolvajokat, avagy az árulókat, ezeknek meg nem bocsájtanak, sem addig nem nyugosznak, mig vérüket nem ontják...

És mivel Isten parancsolatjai nincsenek meg bennük, megvan ennélfogva őbennük mindnek (minden parancsolatnak) az áthágása. Ezért bennük bőven el kellett, hogy szaporodjon minden nemzedékek bűne. Bosszú és vér, ez mindjárt az árkok és falak alapjaitól kezdve ezekre öntetett, aztán ezt követi nyomon a címereken érzett gőg a kapzsiságig - ezen áll a város - a falánkság, részegeskedés, testi gyönyörök (paráznaság, házasságtörés, fajtalankodás, kalandok) egyik a másik kárára, fertelmesen társalogván, ebszóval mondván közösen, egyik a másiknak mint vermet ásván, hogy nyakát szegje. A gőg miként egy háló fogja őket körül mindüket mint címerekkel díszített ivadékokat minden dolgokban. Minden dolgukat e világnak tisztességével és dícséretével akarják végezni, az uralkodókkal akarván felérni külsejükben, ruházatukban, ételeikben, italaikban, házaikban, lakásaikban, szobáikban, ágyaikban. S a kapzsiság, ez az ő természetjük, hogy mindenki hajszoljon (ti. vagyont), ahol csak tud. Mivel ennek a falakkal körülvett sokaságnak ehhez kevés falvaik vannak, és ők úgy rendelték, hogy zsíros asztalaik legyenek, miként a gazdagoknak, mágas és költséges házaik és sok más vagyonuk. Ezért erre kell törekedniük, ahogyan csak tudnak, üzletekkel, vásárokkal, kalmárkodással, korcsmákkal, iparosmesterségekkel, uzsorákkal, csalással, miként itt az Írás mondja, hogy "az utcákról nem tünék el az uzsora és a csalás". [9]

[9] Zsoltárok 54, 10-12.

Mindenki cselt vet az ő felebarátjának, hogy őt becsapja és a maga javára megnyerje, hogy őt kifossza abban, miben osztozniuk kell; és amit benne tetszőnek lát hogy azon keresztül cselt vessen, hogy őt becsapja abban.

Mivel minden testvéri hűség és szeretet kihala, ezért a férfi az ő fivérét halálra űzi, mondja az Úristen. Ezért van itt bőven és nyilvánvalóan uzsora a pénzek falura kölcsönzésében, rétekre kölcsönzésében megszabott határidőre, hogy elhasználja addig az ideig, és ha nem tud fizetni a határnapon, elveszíti a drága dolgot a kis kölcsönért. És ilyen uszorás sok van őközöttük, egyik gazdagabb a másiknál az uzsora révén, s a gazdagok elnyelik a szegényeket eme uzsorák révén; legyen bár az uzsora nem nyilvánvaló, hanem valamilyen látszólagos könyörülettel vagy igazságossággal átmázolva. Ezért eme városi életet a mérlegnek és a mértékeknek kitalálásával csalássá változtatta, mivel annakelőtte a nép olyan együgyű volt, hogy az egyes dolgokat könnyen cserélék másokra, nem mérlegelve és nem mérve, mignem ő meghagyá a gonoszoknak, hogy az árak súly és mérték szerint menjenek. Ezért ennek a (városi) népnek abban van az ő bölcsessége, hogy mérlegeket és mértékeket bírván, a maguk javára többet, másoknak kevesebbet mérjenek. És ha a mérlegeknek és a mértékeknek (a városi) jegyző meghagyása szerint kell menniük avagy pedig igazak, akkor túl drága árakat szabnak. És amit csak mérlegelnek avagy mérnek, azt mindet meg tudják hamisítani: a fűszereket nedvességben tartani avagy kis kavicsokat közébe keverni, hogy a kis dolog a mérlegen súlyosat mutasson; a gabonát is alulról pelyvával vegyítik össze. Ilyen ördögi cseleket vetnek mások becsapására, így tudnak csinálni a piacokon, az iparosműhelyekben.

... Mert hogyha engedni akarnának az igaz hitnek, az (igaz hit) árkaikat betemetné és a városok, várak és erősségek körül a falakat ledöntené és őket kivezetné a gyilkolásból és más városi sajátosságokból, melyekben az Antikrisztus hatalma Krisztus ellenében erős; mert hogyha hajlani akarnának az igaz hitre, mind eme dolgokat el kellene hagyniuk...

... És mindeneket, kik bolondul vendégként mennek oda maga körül megmérgez részegeskedésével s rossz és romlott példájával szinte az egész falusi nép az ő gőgjüket és fösvénységüket ölti magára, s az ő álnok kalmárkodásukat tanulja el, s megszokja az ő pompájukat s az ő élvezeteiket követi. Ezért a város olyan, mint a bélpoklos, ki a bélpoklosság sokféle szinét viseli, s amelytől az emberek a bélpoklossággal megfertőződhetnek. Mert a városban kellemetes dolgok vannak a test kívánságainak, a test biztonsága és hamis tisztesség kellemes nyájassággal, de csupán csak találkozáskor és azok részére, kik vendégségbe jönnek, de a piacra (vásárlásra) jövőknél farkasfoggal vannak mindenki ellen. Ezért sokan a városokba húzódnak lakni és hozzászoknak az ő társaságukhoz azok, akik ő körülöttük vannak, az ő csemegéiken legelvén. Ezért erősnek kell lennie a hitben annak a férfiúnak, kit a címeresek és városiak seregeinek mérge nem fog megmérgezni. S ha a pap megyen közéjük annak okából, hogy őket az igaz útra vezesse, még mielőtt őket arra rávezetné

(addigra) őt már megmérgezik ők (a városiak) és elcsábítják őt asztalukkal, sört csapolván néki, küldözgetvén, s kedvébe járván, mig lassan, észrevétlenül a pap az ő utcájukban találja magát...

... S ezért a védelemre körülkerített város a türelemre a legutálatosabb dolog, s a város a legnagyobb kelepce azoknak, akiknek a hit szerint tűrniük kell a jogtalanságokat. Szent Dávid is gonoszságot és igazságtalanságot látott a városban és az ő munkájában, mivel a város az ő lakosait sok munkára hajtja és számos teherrel sújtja, hogy a várost építsék, elsáncolják, éjjel és nappal vigyázzák, harcoljanak és háborúzzanak érette. A városokban a közösségek sok ilyen munkát szenvednek. Kik a városban vannak bűnökben, nagy munkában vannak s mindegyik a maga üzleteiben elég fukarságot tesz (sokat kuporgat), merthogy sok munkát kell magukra venniük. És mig a büszkeségnek (gőgnek) eleget tesz, mennyi költséget, mennyi munkát fektet belé! Mennyi munkát hárít rájuk a falánkság és iszákosság! Mennyi munkát adnak a tanácsnokoknak a perek és a gyűlölködések! Mennyi haszontalan munka folyik el a papokra! És mind ezt a munkát a bűnök zúdítják a városra, hogy az ő terhük súlyos legyen igazságtalanságokban. Ezért az Úrjézus, látva a várost ily szörnyű munkában, sírt felette, látva, hogy abban a gonosz munkában már békéje van, a fájdalom verését már nem érzi. [10] Mivel az Antikrisztus hozta létre a városokat minden igazságtalanságaikkal együtt a hit palástja alatt a maga hazugsága révén; s a városi vérontásokat, miket az emberek megölésével tesznek, azt nekik isten szolgálatául számítja be; és istennek azt az álnok dícséretét, amelyet a keresztények között meghonosított a maga nagy hazugsága révén, s amit a legerősebben folytat a városokban: hatalmas templomokat épít, nagy harangokat önt, papokat és alsóbb papokat sokakat felszentelt, hogy ama gyilkosok körében tünjön a legpompásabbnak az istentisztelet, de ez nem több mint a gőgös és parázna papoktól és klerikusoktól kitalált hangokon való kiáltozás és éneklés. Mert a bűnnek ez a fia Isten dícséretével a bűnösök olyan sokaságát dicsőíti és nyugtatja az ő lelkiismeretüket, hogy bűneiket ne tekintsék bűnnek, hanem hogy a legsúlyosabb bűnöket Isten szolgálatának tartsák, és ha vannak, kiknek lelkiismerete ellene van, azoknak erre ad bűnbocsánatot eleget és megszenteli vizüket, és az ajtóhoz állítja a (szentelt) vízszórót, hogy ezek bűneiket lemossák magukról...

Havránek–Hrabák–Daňhelka: Výbor z ceské literatury ... T. II. p. 34-52.

[10] Lukács Ev. 19, 41.

Tartalomjegyzék

Előszó 5
Bizánc 7
1. Az agrárviszonyok. 9
Szemelvények a Codex Iustinianus-ból. 9
a) Annak megtiltása, hogy rabszolgát föld nélkül adjanak el. 9
b) A colonus földhözkötése. 10
c) Theodosius császár törvénye. 10
d) A jegyzékbe foglalt nő gyermekei anyjuk helyzetét követik. 10
e) A más colonusa rejtegetéséért járó büntetés. 11
f) I. Theodosius császár törvénye, 386-ból. 11
2. A Városok a Birodalom keleti területein. 12
a) Alexandria leírása. 12
b) Ephesus és Smyrna. 13
c) Bithynia és Thracia provincia. 13
d) Gaza város gazdasági jelentősége i.sz. 400-ban, 14
e) A főváros fényűzése. 14
3. Állami adminisztráció Iustinianus korában. 15
a) 30. novella: Kappadokia proconsuláról. 15
b) 8. Novella. 15
4. A "Nika"-felkelés kezdete. 16
5. A "Nika"-felkelés 18
a) Kaisareiai Prokopios: A perzsa háború, I. 24. 18
b) Kaisareiai Prokopios: Az épületekről, I. 1. 24
c) Kaisareiai Prokopios: Titkos történet, 12. 25
d) Theophanes évkönyvéből. 25
6. Az egyházi birtokok növekedése. 26
7. A bizánci selyemtermelés előtörténete. 26
8. A hadsereg állapota Iustinianus idején. 29
9. A Földművestörvény. 30
10. Szláv Tamás felkelése (820-823). 38
11. A közösségi földbirtokok védelme. 41
12. Rendeletek a katonabirtokok védelméről. 43

13. A Makedon-dinasztia császárai a hatalmasokról. 45
a) I. Romanos Lakapenos 934. évi novellájából. 45
b) VII. Konstantinos Prophyrogennetos (913-959) novellájából. 46
c) II. Nikephoros Phokas 964. évi novellája. 46
d) II. Basileios 966. évi novellájából. 49
14. A bizánci udvari életről. 52
15. A bizánci udvar szertartásrendje 54
Az arab világ. 57
16. Az iszlám keletkezése. 59
17. Mohamed és a meghódított lakosság. 61
18. Az antiochiai patriarcha és a hódítók. 62
19. Az arab hódítások. 62
a) Damaskus és a damaskusi tartomány meghódítása. 63
b) A Jarmuk melletti ütközet. 64
c) Omar kalifa Szíriában. 65
20. Omar Jeruzsálemben. 66
21. A núbiai hadjáratokról. 67
a) Elbeszélés Núbiáról. 67
b) Békeszerződés a núbiaiakkal. 69
22. Hispania elfoglalása. 70
23. Tudmir és Abd-al-Aziz szerződése. 73
24. Az arab hatóságok és a szíriai lakosság. 74
25. A keresztények ruhaviseletének szabályozása. 76
26. Omar és a fényűzés. 77
27. Az Omajjádok. 79
28. Arab forrás a más hitűek szerepéről. 79
29. Abu Harb felkelése. 79
30. Arab utazók Afrika népeiről. 81
31. Afrika leírása. 87
32. Az afrikai aranybányákról 90
33. Tengeri kikötők és keleti kereskedelem. 92
34. VI. Alfonz elfoglalja Toledót (1085). 96
35. Valencia ostroma (1092). 97
36. Szaladin szultán jellemzése. 99
37. Zarándokhelyek vezérkalauza. 100
Európa (X-XV. század) 109
Mezőgazdaság, parasztság, földesúri gazdaság. 111
38. A formulákból. 111
a) Marculfi monachi formularum liber I. 112
b) Marculfi monachi formularum liber II. 113
c) Cartae Senonnicae. 114
d) Formulae Andecavenses. 115

e) Formulae Visigoticae. 116
f) Collectio Sangallensis. 117
g) Formulae Turonenses. 118
39. Dagobert király kiváltságlevele (635). 119
40. Királyi birtokadományok a VII-X. századi Angliában. 121
a) Hlothhere király adománya Brithtwold apátnak (679). 121
b) Cynehard, Winchester püspöke és Cynewulf király megerősítik Cenred király adományát (759). 122
c) Aethelwulf király adománya saját magának (846). 124
d) Athelstan király adománya (926). 125
41. Capitulare de villis. 126
42. Polypticha abbatis Irminonis. 134
43. Értekezés a birtok irányításáról. 136
a) Rectitudines Singularum Personarum. 136
b) Megállapodás a szolgáltatásokról. 140
44. A földbirtok változásai. 140
a) Edgar király földet ad bérbe, 961. 140
b) Aelfric Modercope végrendelete (kb. 1043). 141
c) Hitvalló Edward engedélyezi, hogy Aelfric Modercope két kolostornak ajánlja magát (kb. 1048). 142
d) Föld adás-vételének királyi jóváhagyása (1061-1066). 142
45. Házasság és család a X-XI. században 143
a) Eljegyzés. 143
b) Házassági szerződés Kentből. 144
46. Egy kolostor birtokjogának uralkodói elismerése. 144
47. Kresimir horvát király birtokadománya. 146
48. Egy birtok összeírása Tidenham-ben (1060 körül). 147
49. Staploe századkerület leírása. 148
50. I. Vilmos parancsa Baldwinhoz, Devonshire sheriffjéhez. 149
51. Elton majorság leírása. 150
52. Építő Dávid adománylevele. 153
53. A függő népek helyzete 155
a) Athelstan király rabszolgát szabadít fel (925). 155
b) Wulfsige püspök rabszolgát szabadít fel (963-981). 155
c) Patronatus, X. század második fele. 156
d) Azok felszabadítása, akik élelemért adták el magukat. 156
54. Szolgálóleány felszabadítása. 157
55. Parasztfelkelések. 159
a) Guillaume de Jumiège, Normandiai krónikájából. 159
b) Parasztfelkelés Lengyelországban az 1030-as években. 160
56. Éhínség. 160
57. Személyileg függő jobbágyparasztok. 162
a) Isabel és Emeline cseréje. 162
b) Megegyezés Giraud de Victry ügyében. 163
c) Baudry le Roux és Auric cseréje (1288). 163

58. A személyileg szabad parasztok. 164
a) Egy 1060-ból való oklevélből. 164
b) Oklevél a XII. század elejéről 164
59. A hűbéri szolgáltatások fokozódása 165
a) Petrus Venerabilis cluny-i apát leveléből (XII. sz.) 165
b) Egy XI. századi oklevélből. 165
c) Egy XII. századi oklevélből. 166
60. Egyházi birtok jövedelmének összeírása. 167
61. Odo püspök adománylevele. 168
62. Paraszt hűbéres földbérlete a XII. században. 170
a) Egy 1096-1127 körüli megállapodás szövege. 170
b) Pénzjáradékkal terhelt örökölhető birtok. 170
c) Kétoldalú biztosítékkal kötött szerződés a XII. századból. 171
63. Az egyházi javadalmas jogainak meghatározása Wesztfáliában. 172
64. Műveletlen területek termővé tétele. 174
65. Németjogú falutelepülés Lengyelországban. 175
66. Értekezés a gazdálkodásról. 176
67. Haszonbérlet a XIII. századból. 179
68. A kölni Szent Gereon kolostor felesbérleti szerződése. 179
69. Bérleti szerződés a XIII. században. 180
70. Földesúri kezelésben tartott föld bérbeadása. 182
71. Hosszú lejáratú bérleti szerződés (XIV. század). 183
72. Falusi közigazgatás (XIV. század) 184
a) Kultúrföldek és erdőterületek védelmére hozott határozatok egy itáliai községben. 184
b) Határozatok a "védett területek" biztosításáról Provence-ban 185
c) Itáliai faluközösség statutuma az állattenyésztés szabályozására (1411). 185
d) Határozatok Montepescali községben a határhasználat szabályozásáról 186
73. Városi polgár és paraszt társulási szerződése. 187
74. II. Fülöp Ágost oklevele szökött parasztok elfogatásáról. 187
75. Szerződés a Chartres-i szerzetesek és az Abonville-i nép között (1265). 188
76. IX. Lajos oklevele 1246-ból. 189
77. X. Lajos rendelete a szolgaság megváltásáról. 190
78. A vidéki lakosság számának csökkenése a XIV. században. 191
79. Királyi rendelet a jobbágyterhek korlátozásáról. 195
80. A francia parasztság és a Jacquerie. 196
81. Királyi rendelet a munkásokról és a szolgákról. 199
82. Királyi szállásjog a XIV. századi Angliában. 201
83. Személyi szabadság adományozása. 201
84. Parasztfelkelés Angliában (XIV. század). 202

a) A yorki Mária apátság névtelen krónikájából. 202
b) Jack Straw vallomása 215
85. Földhasználathoz kötött személyi függés (1386). 216
86. Földhözkötöttség és személyi függés (XV. század). 217
87. Az agrárviszonyok Horvátországban. 218
88. A cseh rendek megtiltják a szökött jobbágyok befogadását. 221
89. A lengyel parasztság a XV. század végén. 221
Városi élet, ipar, kereskedelem, polgárság. 223
90. Uralkodói védelem városlakó számára. 223
91. Lucca város kiváltságlevele. 224
92. A Végítélet könyvéből. 226
a) Chester város számadása. 226
b) Oxford és Oxfordshire szokásai. 228
93. Newcastle-upon-Tyne szokásjoga. 229
94. János Mortain grófjának Bristol számára adott kartája. 231
95. Fülöp Ágost megerősíti a beauvais-i kommuna szokásjogát. 233
96. Strassburg első városjoga. 236
97. A polgárjog megszerzésének feltételei. 239
a) I. Frigyes kiváltságlevele Brémen számára. 239
b) II. Frigyes kiváltságlevele Goslar város részére. 239
98. I. Ottokár cseh király kiváltságlevele Uničov város lakosainak. 240
99. Krakkó város alapítólevele. 241
100. Lengyelország felemelkedése a XIV. században. 244
101. A wormsi gyűlés. 245
102. Szemelvények a bergeni városjogból. 248
103. Beaumanoir a városi igazgatásról. 254
104. Giacomo Tiepolo velencei dózse esküje 1229-ből. 255
105. Tommaso Mocenigo dózse "végrendelete". 256
106. Génua a XIII. század végén. 258
107. A firenzei igazságszolgáltatás ordinamentumai (1293). 260
108. A firenzei signoria ítéleteiből. 284
109. A flandriai városok és Franciaország. 289
110. Flandria helyzete 1337-ben, Jacques d' Artevelde fellépése. 298
111. Augsburg tanácsának döntése a város jogviszonyainak szabályozásáról. 301
112. Augsburg második céhlevele. 303
113. "Zsigmond császár reformációjá"-ból. 308
114. A városi élet. 310
a) A vészharangról. 310
b) A koldusszabályzatból. 310
115. Királyi oklevél egy párizsi polgár javára. 311
116. Egy párizsi polgár végrendeletével kapcsolatos per 312

117. Városi élet Dalmáciában (XIV. század). 315
a) Egyházi birtok bérbeadása, 1326. 316
b) A városi közösség oklevele a pápához küldött követség tárgyában, 1330. 316
118. Moszkva III. Iván korában. 317
119. Ipari termékek szolgáltatása. 318
120. A kis kehely gyártása. 319
121. II. Henrik kartája a londoni takácscéh számára. 321
122. A Nîmes-i kőfaragómesterek kiváltságai. 321
123. A párizsi takácsok határozatai. 322
124. A Champagne-i posztósok szabályzata. 325
125. A firenzei céhstatutumokból. 326
126. A frankfurti posztókészítők szabályzata. 328
127. Takácsok, csapók és kártolók Beauvais-ben. 331
128. A párizsi Notre Dame harangjának újraöntési költségei 338
129. Inasszerződés (1404). 347
130. Közjegyző előtt kötött inasszegődtetési szerződés. 348
131. A nyomtatás kezdetei. 349
132. A lübecki tímárok statutumából. 350
133. A leicesteri kereskedők első kartája. 351
134. Kereskedők elleni földesúri hatalmaskodásról. 351
135. Kereskedőgilda. 352
136. A Saint-Omer-i polgárok "gildhalle"-ja. 352
137. A párizsi borkereskedés korlátozása. 355
138. Rouen kiváltságlevele. 356
139. A flamandok kiváltságai Kölnben. 358
140. Regensburgi kereskedők jogai Ausztriában. 358
141. I. Alexios Komnenos császár chrysobullonjából. 360
142. A genovaiak I. Manuel Komnenos-szal kötött szerződéséből. 361
143. VIII. Michael Paleiologos és a genovai köztársaság szerződése. 362
144. Ivan Alexander bolgár cár adománylevele a velenceieknek. 365
145. Szerződés Marseille és Ampurias grófja között. 366
146. Egyezség Lübeck és Hamburg között. 370
a) A városszövetség első egyezménye. 370
b) Szerződés a Wisby-i kolónia és Lübeck között. 371
147. Lübeck, Rostock és Wismar. 372
148. A Hanza első közös határozatai (1260-1264). 373
149. A bergeni városjogból. 374
150. II. Edward oklevele a londoni német kereskedőknek. 378
151. A Brügge-i Hanza-képviselet alapszabályai. 379
152. Határozat a novgorodi Hanza-kereskedelemről. 381
153. Bréma kötelezettségei. 382

154. Kereskedelmi kapcsolatok Közép- és Kelet-Ázsiával (XIV. század). 384
155. A vámszedők jogai. 388
156. Vámszedési jog bérbeadása. 389
a) A Péronne-i vámszedő kártérítési kérése. 389
b) A Crépy-i vámszedő kártérítési kérése. 389
c) A Péronne-i vám bérlője. 390
157. Pénzátutalás. 391
158 Ítélet egy eladósodott veronai polgár ellen. 391
159. Zsidóknak adott kiváltságok Ausztriában. 391
160. Zsidókra vonatkozó rendeletek Franciaországban. 395
a) 1288. év Pünkösdjén tartott parlament határozata. 395
b) Az 1290. évi Gyertyaszentelői parlament határozata a zsidók kiűzéséről. 396
161. Uzsorakamat elleni királyi rendelet. 396
162. Részlet egy városi polgár végrendeletéből (1281). 397
163. Falvak és kommunák adósságairól szóló rendelkezés. 398
164. Külföldi kereskedők a francia királyságban. 400
165. Hitelügyletek rendezése a Champagne-i vásáron. 401
166. Eljárás vásáron keletkezett adósság végrehajtására. 403
167. A párizsi parlament döntése vásári adósság ügyében. 406
168. Királyi rendelet a gyapjúkivitel szabályozásáról. 408
169. II. Richárd rendelete Bordeaux javára. 408
170. Megállapodás Norvégia királya és Flandria grófja között. 410
171. Az áruszállításokkal kapcsolatos kockázat és felelősség. 412
172. Ramond Jean Angilbaud és Jean Brugier társulása. 414
173. Girolamo Priuli naplójából. 416
Feudális intézmények, politikai történet. 421
174. Britannia pusztulása. 421
175. Kelták és germánok harca Britanniáért. 422
176. Békekötés az angolok és dánok között. 427
177. Korai Angolszász törvények 428
a) Ethelbert király törvényeiből, 602-603? 428
b) Ine király törvényeiből, 688-694. 430
c) Alfréd király törvényeiből. 433
178. A frankok történetéből. 436
179. Fredegár krónikájából. 449
180. Vita Sancti Leodegarii. 451
181. A Lorsch-i évkönyvekből. 452
182. Nagy károly. 454
a) Einhard: Vita Karoli Magni 454
b) Liber Pontificalis, XCVIII. Leo III. 463
183. Annales Regni Francorum. 464
184. A száli frankok törvénykönyve. 470

185. A ripuári frankok törvénykönyve. 490
186. A burgundok törvénykönyve. 495
187. A szász törvénykönyv. 498
188. Meroving királyok törvényei. 502
a) II. Childebert dekrétuma,596. 502
b) Childebert és Chlotar király urak szerződése a béke rendjéért. 503
c) Chilperich király edictuma. 504
d) II. Chlothar törvénye,614. 504
189. Karoling-kori capitularekből. 507
a) Karoli Magni notitia Italica a. 776. v. 781. 508
b) Capitulare Haristallense. Forma Langobardica. a. 779. 508
c) Capitalare Saxonum a. 797. 509
d) Capitula addita ad Legem Salicam a. 803. 509
e) Capitulare de Lege Ripuarense a. 803. 511
f) Capitulare missorum de exercitu promovendo a. 808. 511
g) Capitula de causis cum episcopis et abbatis tractandis a. 811. 512
h) Capitula de rebus exercitalibus in placito tractandis a. 811. 512
i) Capitula singillatium tradita a. 813. 513
j) Capitula XX. de justitiis faciendis, ex lege Salica, Romana et Gundobalda. 514
k) Capitulare incerti anni. 514
190. I. Henrik megválasztása német királlyá (919 május). 515
191. I. Ottó német királlyá választása és megkoronázása (936. aug. 7.) 517
192. Kanut dán király elfoglalja Angliát. 518
193. A Normann hódítás. 521
a) Florence of Worcester: Krónikák krónikája 521
b) Vilelmus Gesta Normannorum Ducum. 524
194. A hűbéri kötelezettségekről (1020). 526
195. Hűbéri eskü (1068). 527
196. A homágium. 527
197. Jean Ibelin könyvéből. 530
198. A feudális és vazallusi kötelezettségek 539
a) A párizsi püspök hűbéresei 539
b) Oklevél 1194-ből 540
c) A Cambrai-i krónikából (1200 és 1219 között) 540
199. A feudális széttagoltság. 541
a) Eudes Blois-i gróf levele Robert királyhoz. 541
b) Fulbert püspök levele Róbert királyhoz (XI. sz. eleje) 542

200. A hűbéres lovagok magánháborúi. 543
201. Az "Isten békéje" intézmény szerveződése. 545
a) Raoul Glaber Chronica-jából. 545
b) A Tulujes-i zsinat (1046) határozatából. 547
c) Bernard Béziers-i püspök levele (1170). 549
202. Hódító Vilmos törvényei. 550
203. I. Vilmos parancsa az egyházi birtokok visszaadására. 552
204. A Királyi háztartás szervezete. 553
205. II. Henrik és Becket Tamás közti viszály kezdete. 558
206. A Clarendoni Konstitúciók (1164). 560
207. A Clarendoni Assiza. 565
208. Párbeszéd az Exchequerről. 568
209. A "Szaladin"-tized elrendelése. 574
210. II. Fülöp Ágost kormányzása. 578
211. Břetislav cseh fejedelem törvényei (1039). 577
212. Az 1113-as kijevi felkelés. 579
213. Az orosz törvény. 580
214. Az Elba menti szlávok. 586
215. Ochridai Theophylos a bolgárok helyzetéről. 589
216. Szerbia a XII. században. 590
217. II. Frigyes kiváltságlevele az egyházfejedelmek számára. 590
218. A Mainzi Konstitúciókból. 592
219. Részlet a Szász Tükörből (1230 körül). 596
220. Az 1356. évi Aranybulla. 598
221. A német lovagok megtelepedése a Baltikumban. 600
222. A livóniai törvény. 602
223. A tatárok elfoglalják Kijevet (1240). 603
224. A jégcsata (1242). 605
225. Szemelvények a lengyel jogforrásokból. 606
226. II. Iván Aszen cár tirnovói felirata, 1230. 610
227. II. Frigyes császár aranybullája. 611
228. Az angol rendiség kialakulása. 612
229. A Magna Charta Libertatumból (1215). 614
230. Meghívás a parlamentbe (1265). 618
a) Főúr személyére szóló meghívás. 618
b) Grófságok és városok képviselőinek meghívása. 618
231. Rendi gyűlés összehívása Franciaországban. 619
a) A Beaucaire-i Sénéchalhoz intézett királyi oklevél. 619
b) Rendi gyűlés összehívása 1308-ban Tours városában. 620
c) IV. Szép Fülöp ellenzéke. 620
232. Luxemburgi János kiváltságlevele a morva rendek számára. 622
233. A lengyel állam központosítása. 623
234. Az immunitás Lengyelországban. 624

235. A Krewói Unió. 624
236. Dusán István cár törvénykönyve. 625
237. Szerbia a XIV. század közepén. 632
238. A nagy pestis. 632
a) A járvány terjedése. 633
b) Flagellánsok. 633
c) Pogromok. 634
239. A király negyven napja. 635
240. A százéves háború. 636
a) A poitiers-i csata. 636
b) A poitiers-i csata után. 638
241. A brigand-ok feldúlják Franciaországot. 639
a) A brigand-ok Limousinben. Bacon kapitány hőstettei. 639
b) Csatározások Provence-ban és Ile-de-France-ban. 640
c) Eustache d'Auberchicourt lovag hőstettei. 641
d) A híres Robert Canolle kapitány. 642
242. A rendi gyűlés összehívása 1356-ban. 642
243. Párizsi élet a százéves háború második felében. 652
244. Jeanne d' Arc levele az angol királyhoz. 656
245. Jeanne d' Arc pöre és kivégzése. 658
246. XI. Lajos jellemzése. 660
247. A grünwaldi csata. 661
248. Jagello Ulászló horodlói kiváltságlevele. 665
249. A nieszawai statutum. 668
250. III. Iván törvénykönyve. 669
251. A poljicai statutum. 671
252. Bulgária török uralom alá kerül. 673
253. A rigómezei csata. 675
254. Sándor moldvai fejedelem szerződése Hunyadi Jánossal. 675
Keresztes hadjáratok 675
255. Az első keresztes hadjárat meghirdetése. 677
a) Foucher de Chartres "Gesta Francorum"-ából. 677
b) A Clermonti zsinat és II. Orbán pápa beszéde. 679
256. Készülődés a keresztes hadjáratra. 680
257. Amiens-i Péter. 682
258. A keresztesek zsidópogromjai. 683
259. A mainzi zsidóság tragikus pusztulása 1096-ban. 684
260. A lovagi keresztes hadjárat vezérei. 688
261. A keresztesek Bizáncban. 689
262. A keresztesek átvonulása Kappadokián es Arménián. 694
263. Jeruzsálem ostroma és elfoglalása. 695
264. A genovaiak résztvétele Palesztina meghódításában. 697
265. A jeruzsálemi latin királyság. 699
266. A jeruzsálemi latin királyság hűbéri szervezete. 700
267. A velenceiek kiváltságai a jeruzsálemi királyságban. 701
268. A Templomos-rend alapítása. 703

269. A negyedik keresztes hadjárat. 705
a) A hadjárat megindulása. 705
b) A hadjárat irányváltoztatása. 708
270. Bizánc elfoglalásáról és kirablásáról. 711
271. Dekrétum a keresztes hadjáratról. 718
272. Részlet II. Frigyes IX. Gergelyhez írott leveléből. 720
Egyház, eretnekségek. 723
273. I. Gelasius pápa levele Anastasius császárhoz. 723
274. Iustinianus egyházi törvényadása. 724
275. III. Gergely pápa levele Bonifáciusnak. 727
276. Capitulare de litteris colendis. 727
277. Jámbor Lajos és Pascalis pápa egyezménye. 729
278. Constitutio Romana (824). 729
279. I. Ottó kiváltságlevele a római egyház számára. 730
280. A 965. évi pápaválasztás. 734
281. A pápaválasztást szabályozó dekrétum. 735
282. A simoniáról és az investituráról. 738
a) A bambergi papság vádjai Germanus püspök ellen. 738
b) A fuldai és lorschi apát megválasztása. 738
283. A milánoi "pataria". 739
284. VII. Gergely a pápai hatalomról. 743
285. IV. Henrik felhívása VII. Gergely elmozdítása ügyében. 745
286. IV. Henrik kiközösítése. 747
a) A kiközösítés szövege. 747
b) VII. Gergely levele a német egyházi és világi hűbérurakhoz. 748
287. VII. Gergely pápa a Canossa-i eseményekről. 751
288. Guiscard Robert hűbéresi esküje. 753
289. Horvátország és Dalmácia egyházi szervezete a XI. században. 755
290. Salisbury-i János Bresciai Arnoldról. 756
291. A pápaságról. 759
292. I. Frigyes császár itáliai hadjáratai. 763
293. A velencei béke. 770
294. III. Ince és az 1198. évi királyválasztás. 773
a) A pápa határozata a császárság ügyében és a három megválasztott. 773
b) Sváb Fülöp híveinek levele III. Incéhez (1202 január körül). 776
c) A "Venerabilem" kezdetű bulla V. Bertold zähringeni herceghez (1202 március). 778
295. II. Frigyes körlevele IX. Gergely pápa ellen. 780
296. IV. Ince pápa bullája. 782
297. II. Frigyes levele Franciaország nemeseihez. 785

298. A papság adómentessége. 786
299. A tizedekről. 787
a) Az 1175. évi londoni zsinat határozatának 13. pontja. 787
b) A IV. lateráni zsinat határozata a tized elsőbbségéről (1215). 787
300. A bolgár állam harca a bogomil-mozgalom ellen. 788
301. Albigens harci dal. 789
302. A valdens-mozgalom kezdete. 790
303. Az albigens "eretnekség". 791
304. Keresztes hadjárat az albigensek ellen. 793
305. Eretnekek elleni törvény. 795
306. VIII. Bonifác pápa "Unam Sanctam" kezdetű bullája. 798
307. IV. Károly aranybullája a prágai egyetem alapításáról. 801
308. A konstanzi zsinat bírósági tárgyalása Husz János ügyében. 802
309. A taboriták fellépésének kezdete. 809
310. Jan Žizka levele a plzeni szövetséghez. 812
311. A cseh rendek békelevele. 814
312. Egy huszita író művéből. 816

Tankönyvkiadó Vállalat
A kiadásért felelős: Petró András igazgató

80-1174 – Dabasi Nyomda, Budapest – Dabas
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató

Raktári szám: 4634/I–2
Felelős szerkesztő: Jámbor Zoltánné
Utánnyomásra előkészítette: Mezőfalviné dr. Várdy Edit
Műszaki vezető: Lojd Lajos
Műszaki szerkesztő: Szilágyi Sándor
A kézirat nyomdába érkezett: 1980. május
Megjelent: 1981. február
Példányszám: 1000
Terjedelem: 36,8 (A/5) ív
Készült az 1978. évi második kiadás alapján, álló filmről,
íves ofszetnyomással, az MSZ 5601–59
és az MSZ 5602–55 szabvány szerint